T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE MİLLİ EĞİTİM POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE TARİH EĞİTİMİ (ORTAÖĞRETİM BİRİNCİ DEVRE)

DOKTORA TEZİ

DERYA AKIN

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ DİLARA USLU

BİLECİK, 2022
10475143

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE MİLLİ EĞİTİM POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE TARİH EĞİTİMİ (ORTAÖĞRETİM BİRİNCİ DEVRE)

DOKTORA TEZİ

DERYA AKIN

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ DİLARA USLU

BİLECİK, 2022
10475143

BEYAN

"İkinci Dünya Savaşı Döneminde Milli Eğitim Politikaları Çerçevesinde Tarih Eğitimi (Ortaöğretim Birinci Devre)" adlı doktora tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

<table>
<tr><td colspan="4">Bu çalışmanın,
Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.</td></tr>
<tr><td>DESTEK ALINMIŞTIR</td><td></td><td>DESTEK ALINMAMIŞTIR</td><td>X</td></tr>
<tr><td colspan="4">Destek alındı ise;</td></tr>
<tr><td colspan="4">Destekleyen kurum;</td></tr>
<tr><td colspan="2">Desteğin Türü</td><td colspan="2">Proje Numarası</td></tr>
<tr><td colspan="2">1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)</td><td colspan="2" rowspan="3"></td></tr>
<tr><td colspan="2">2- TÜBİTAK</td></tr>
<tr><td colspan="2">Diğer;.....</td></tr>
<tr><td colspan="4">ETİK KURUL onayı var ise;</td></tr>
<tr><td colspan="2">ETİK KURUL karar tarih/sayı:</td><td colspan="2">...../.....</td></tr>
</table>

Derya Akın

Tarih

İmza

ÖN SÖZ

Atatürk'ten sonraki dönemde eğitime verilen ehemmiyet devam ettirilmiş ve eğitimin temel esaslarını ise, hümanizm, laiklik ve millilik oluşturmuştur. Atatürk'ün ardından İsmet İnönü liderliğindeki hükümetin eğitim politikalarını bir önceki dönemden ayıran özellik de hümanist yaklaşım olmuştur. Özellikle 1945 yılına kadar hümanizmi yerleştirmek için bilim ve eğitim kongreleri gerçekleştirilmiş ve çalışmalar Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel önderliğinde yapılmıştır. 1938-1946 yılına kadar görevde kalan Hasan Ali Yücel, eğitim konusundaki yaklaşımında topyekûn modernleşme olduğu düşüncesinden hareketle Türk eğitim sistemini ilköğretimden üniversiteye kadar bir bütün içinde değerlendirmiştir. Ancak 1939-1945 yılları arasında yaşanan II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye, savaşa fiilen girmemiş olmasına rağmen savaşın başta ekonomik olmak üzere siyasi, sosyal, kültürel yönden tüm ağırlığını hissetmiştir. Bu dönemde ülke savunması ön planda olmasına karşın dönemin hükümeti tarafından eğitim-öğretim faaliyetleri konusu gündemde tutulmuş ve öğretim faaliyetlerini destekleyici çalışmalara yer verilmiştir. Özellikle ortaöğretimde yaşanan sıkıntılar giderilmeye çalışılırken tarih öğretimi üzerinde hümanizmin etkisi görülmüştür. Bu durum resmi tarih anlayışındaki değişimlerin yanı sıra hem disiplin hem de öğretim boyutunda ders kitaplarına da yansımıştır. Bu çalışma ile İkinci Dünya savaşı öncesi ve sonrası dönem karşılaştırılarak Milli Eğitim Politikalarının yaşanan ekonomik ve sosyo-kültürel sorunlardan ne denli etkilendiği ve Milli Eğitim politikaları çerçevesinde dönemin ortaokul tarih ders kitaplarındaki tarihçilik anlayışındaki süreklilik ile değişim nitel araştırma kapsamında ortaya konulmak istenmektedir.

İkinci Dünya Savaşı Döneminde Milli Eğitim Politikaları Çerçevesinde Tarih Eğitimi (Ortaöğretim Birinci Devre) adlı çalışma ile bazı sorulara eğitim tarihi açısından cevap aranmaktadır:

- II. Dünya Savaşı'nın yarattığı sıkıntılar dönemin hükümetinin hazırladığı ortaöğretim programlarına nasıl yansımıştır?
- Tek partili Hükümeti Dönemi'nin ve Maarif Bakanlığı'nın oluşturduğu tarih anlayışı ortaöğretim birinci devre tarih öğretimine nasıl yansımıştır?
- 1939-1945 yılları arası dönemde basılan ortaokul tarih kitapları dönemin siyasi ideolojisinden nasıl etkilemiştir? Bu etkinin ortaokul tarih ders kitaplarına yansıması nasıldır?
- Savaş dönemi ile önceki dönemin eğitim-siyaset ilişkisi nasıldır? Savaş dönemi ile önceki dönemin tarihçilik anlayışı ortaokul tarih ders kitaplarına nasıl yansımıştır?

Giriş bölümünde eğitim tarihine, ortaöğretime ve tarih eğitimine ilişkin genel bir değerlendirme yapılmıştır. I. bölümde, Atatürk dönemi tarihçilik anlayışı üzerinde etki eden akımlar, milli tarih anlayışı ve Türk tarih tezi ve dönemin tarihçilik anlayışı ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. II. bölümde ise, İkinci Dünya Savaşı'nın olağanüstü şartları içinde eğitimi nasıl etkilediği ve ortaöğretime yansımaları ile ilgili olarak birinci elden kaynaklar taranmış özellikle dönemin süreli yayınları olan gazeteler incelenerek dönemin sosyo-kültürel atmosferi gözler önüne serilmiştir. III. bölümde, hükümet programlarının milli eğitim politikalarına etkisi incelenerek eğitim-siyaset ilişkisi ortaya konulmuş, kültür ve eğitim politikalarına yön veren Hümanizmin etkisi, Milli Eğitim Baklanı Hasan Ali Yücel'in tarih eğitimine etkisi, Maarif Şuralarında alınan kararlar ve tarih eğitimi üzerinde yapılan çalışmalara yer verilmiştir. IV. bölümde ise ortaöğretim programları ve dönemin 1939-1945 ortaokul ders kitapları olan *Ortaokul İçin Tarih I, II ve III* ders kitapları bir önceki dönem ortaokullarda okutulan *Ortamektep İçin Tarih I, II ve III* ders kitapları ile karşılaştırılarak incelenmiş ve dönemin tarihsel yaklaşımı, tarihsel süreç içinde meydana gelen süreklilik ve değişimler doküman incelemesi yolu ile ortaya konulmuştur. Tarih yazımının dönemin ideolojisine uygun olarak ortaokul ders kitaplarına nasıl yansıtıldığı ve dönemin tarihçilik anlayışından nasıl etkilendiği içerik analizi yapılarak incelenmiştir.

Beni en baştan beri akademik olarak her konuda destekleyen, yardımlarını esirgemeyen, rehber olan, tez konumu öneren ve tez çalışması boyunca hep yanımda olan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Dilara Uslu'ya içten dileklerimle şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca tez çalışmamın gelişmesi ve bugünkü haline gelmesinde önemli katkılarını gördüğüm tez izleme komitesinde yer alan değerli hocalarım Doç. Dr Serhan Yücel'e ve Doç. Dr. Seda Yılmaz Vurgun'a, savunma jürimde yer alan Prof. Dr. Mesut Erşan ve Doç. Dr. Tufan Turan'a tezime yaptıkları katkılardan dolayı sonsuz teşekkür ediyorum. Bu süreç içerisinde benim yanımda olan ve beni her daim destekleyen değerli aileme, eşim Faruk Akın'a, çocuklarım Kerem Alp ve Ecem Nur'a bana gösterdikleri sabır için minnettarım.

Derya Akın

2022

ÖZET

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE MİLLİ EĞİTİM POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE TARİH EĞİTİMİ (ORTAÖĞRETİM BİRİNCİ DEVRE)

Atatürk'ün vefatının ardından Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü'nün siyasi kimlik olarak daha çok ön planda olduğu Milli Şef Dönemi, hem siyasi hem de kültürel alanda değişimlere sahne olmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı ile birlikte dünyada yaşanan gelişmeler Türk tarihini etkilemiştir. İkinci Dünya Savaşı ile birlikte barış, özgürlük, hürriyet kavramlarının önemi anlaşılarak, hümanist eğilimler etkili olmaya başlamıştır. Atatürk sonrası dönemde bir yandan milliyetçilikten hümanizme doğru bir yönelme görülmüştür. Bu yeni kültürel anlayış, Atatürk döneminin resmi tarih tezine açıkça karşı çıkmamakla birlikte onun yerini almak amacı ile farklı bir tarihsel söylem olarak ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı Döneminde varlığını kültür politikasında ve özellikle tarih öğretiminde gördüğümüz hümanizm devletin bütün kültür ve eğitim müesseselerinde varlığını göstermiş, dönemin ortaokul tarih ders kitapları da yeni anlayışa göre dönemin ideolojisini yansıtan araçlar olarak karşımıza çıkmıştır.

İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye'de ortaöğretimde tarih eğitim ve öğretiminin gelişimi, Maarif Bakanlığı'nın politikaları çerçevesinde ele alınarak dönemin resmi tarih anlayışında ortaya çıkan süreklilik ve değişim ortaya konulmuştur. 1939 dönemi ve sonrası dünyadaki değişim ve dönüşümler ile birlikte Atatürk ve sonrası dönem kıyaslandığında tarihsel yaklaşımların değişim gösterdiği açıkça ders kitaplarında görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı ve yenidünya düzeni içinde Hasan Ali Yücel'in Bakanlığı döneminde kültür politikasına damgasına vuran Hümanizm tarih ders kitaplarına ve tarih yaklaşımını da yön vermiştir. Bu dönemde Türk Tarih Tezi'nin etkisi azalmakla birlikte Batı kaynaklarına yöneliş varlığını göstermiştir. Bu dönem zarfında Kemalist tarih anlayışının etkisi kısmen varlığını gösterse de tarih öğretim programları ve tarih ders kitapları, Hümanist anlayış doğrultusunda 1938 yılından sonra tekrar düzenlenmiş ve Türk Tarih Tezi inkâr edilmeden bazı değişimlere uğramıştır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Eğitim ve Öğretim, Ortaokul, Tarih Ders Kitapları, Türk Tarih Tezi, Hümanizm, Tarih Öğretimi.

ABSTRACT

HISTORY EDUCATION WITHIN THE SCOPE OF THE NATIONAL EDUCATION POLICIES DURING THE SECOND WORLD WAR (SECONDARY EDUCATION, FIRST PERIOD)

The National Chief Period Upon the decease of Atatürk during which the President of Republic İsmet İnönü, as a political entity, was more in the forefront witnessed both political and cultural changes. The changes experienced by the world particularly with the World War II affected he Turkish History. With the World War II, the humanist tendencies came into play with the better understanding of the importance of the concepts like peace, freedom, independence etc. In the post Atatürk period, there was a shift of attitude from nationalism to humanism on the one side. While this new cultural perspective does not explicitly object to the official historical thesis of the Atatürk period, it emerged as a different historical discourse to replace it. Humanism the presence of which we see in the cultural policy and particularly in history teaching, made its presence felt in all cultural and educational institutions of the state and the secondary school history course books of the period appeared as tools reflecting the ideology of the period according to this perspective.

The development of the history teaching and in the secondary education in Turkey during the era of the World War II was addressed within the framework of the policies of the Ministry of Education and the continuity and change emerged in the official historical perspective of the period was put forth. It is clearly seen in the course books that the approaches to the history were evolved with the changes and transformation in the period of 1939 and later, and when the Atatürk period and post Atatürk periods are compared. Having made its mark in the cultural policy in the Ministerial period of Hasan Ali Yücel during the World War II and in the new world order, Humanism shaped the history course books and approach to history. With the diminishing effect of the Turkish History Thesis in this period, a tendency occurred towards the Western resources. Within this period, the history curriculums and course books were re-organized in line with the Humanist mindset after 1938 and underwent certain changes without denying the Turkish History Thesis.

Keywords: World War II, Education and Training, Secondary School, History Course Books, Turkish History Thesis, Humanism, History Teaching.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ i

ÖZET …. iii

ABSTRACT iv

İÇİNDEKİLER v

TABLOLAR LİSTESİ ix

ŞEKİLLER LİSTESİ x

KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ xi

GİRİŞ …. 1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR TÜRKİYE'DE TARİH YAZICILIĞINI ETKİLEYEN ANLAYIŞLAR VE ATATÜRK DÖNEMİ TARİHÇİLİK ANLAYIŞINA ETKİSİ

1. Türkiye'de Tarih Yazıcılığını Etkileyen Anlayışlar ve Akımlar 17

1.1. Döngüsel ve Çizgisel-İlerlemeci Tarih Anlayışları 17

1.2. Ulus Devlet Tarihçiliği ve Tarih Öğretimi 19

1.3. Romantik Tarih Anlayışı 21

1.4. Pozitivist Tarih Anlayışı 23

1.5. Tarihselcilik Anlayışı (Historizm) 25

2. Milli Tarih Anlayışı ve Türk Tarih Tezi'nin Oluşması 27

2.1. Milli Tarih Anlayışının Oluşmasında Türkçülük Akımı 27

2.2. Türk Tarih Tezi ve Tarih Öğretimi 29

2.3. Türk Tarih Kongrelerinde Milli Tarih Anlayışına Dair Tartışmalar 35

2.3.1. I. Türk Tarih Kongresi 35

2.3.2. II. Türk Tarih Kongresi 37

3. Atatürk Dönemi Tarih Ders Kitapları ve Tarihçilik Anlayışı (Ortaöğretim)…….....……40

3.1. Türk Tarihinin Ana Hatları Kitabı…….....40

3.2. 1923-1938 Dönemi Ortaokullarda Okutulan Tarih Ders Kitapları.....44

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN TÜRKİYE'DE EĞİTİME ETKİSİ VE ORTAÖĞRETİME YANSIMALARI

1. İkinci Dünya Savaşı'nın Ekonomik Etkilerinin Eğitime Yansıması…….....…..53

1.1. Savaş Ekonomisi ve Refik Saydam ile Şükrü Saraçoğlu Dönemi Ekonomisinin Eğitime Etkisi 54

1.2. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Bütçe Harcamaları ve Eğitim Bütçesi.....64

2. İkinci Dünya Savaşı'nın Eğitim-Öğretim Faaliyetlerine Yansımaları…….....70

2.1. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Eğitimin Durumu ve Eğitim İstatistikleri.....70

2.2. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Pasif Korunma Uygulamalarının Öğretim Faaliyetlerine Etkisi 82

2.3. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Öğretim Programlarında Askerliğe Hazırlık Dersi 90

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HÜKÜMET PROGRAMLARININ MİLLİ EĞİTİM POLİTİKALARINA ETKİSİ VE EĞİTİM ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR (1939-1945)

1. İsmet İnönü Dönemi Hükümet Programlarında Eğitim…….....…106

1.1. Celal Bayar Dönemi 107

1.2. Refik Saydam Dönemi.....108

1.3. Şükrü Saraçoğlu Dönemi 109

2. İsmet İnönü'nün Eğitim Politikası ve Eğitim İle İlgili Görüşleri…….....111

3. İsmet İnönü Dönemi Kültür ve Eğitim Politikalarında Hümanizm ve Etkileri…….....122

3.1. Kültür ve Eğitim Politikalarında Hümanizmin Etkileri 122

3.2. Antik Çağlara Yönelme ve Hümanizmin Yansıması.....132
4.Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ve Tarih Eğitimine Etkisi…….....140
4.1. Hasan Ali Yücel'in Bakanlığı 140
4.1.1. Hasan Ali Yücel Dönemi Eğitim ve Öğretimin Özellikleri.....152
4.1.2. Hasan Ali Yücel'in Tarih Bilimine Dair Görüşleri 166
4.2. Ortaöğretim Tarih Eğitimine Dair Maarif Şuralarında Görüşler 173
5. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Tarihçilik Anlayışında Hümanizmin Etkisi….....…187
5.1. 1939-1945 Dönemi Tarih Yazımını Etkileyen Akımlar ve Anlayışlar 189
5.2. Türk Tarih Tezi'nden Hümanizme Geçiş 191
5.3. III. Tarih Kongresi'nde Hümanizmin Etkileri.....196

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE ORTA ÖĞRETİM BİRİNCİ DEVRE TARİH ÖĞRETİM PROGRAMLARI VE TARİH DERS KİTAPLARI

1. 1939-1945 Dönemi Ortaöğretim Birinci Devre Öğretim Programları ve Tarih Ders Kitapları…….....202
1.1. Ortaokul Müfredat Programı ve Tarih Öğretimi 203
1.2. 1939-1945 Dönemi Ortaokul Tarih Ders Kitapları 204
1.2.1. 1939-1940 Dönemi Ortaokul Tarih Ders Kitapları 206
1.2.1.1. Ortaokul İçin Tarih I Ders Kitabı.....207
1.2.1.2. Ortaokul İçin Tarih II Ders Kitabı.....208
1.2.1.3. Ortaokul İçin Tarih III Ders Kitabı 210
1.2.2. 1940-1945 Dönemi Ortaokul Tarih Ders Kitapları 211
1.2.2.1. Ortaokul İçin Tarih I Ders Kitabı.....212
1.2.2.2. Ortaokul İçin Tarih II Ders Kitabı.....214
1.2.2.3. Ortaokul İçin Tarih III Ders Kitabı 217

1.2.2.4. Ortaokul İçin Tarih III (1944) Ders Kitabı.....220

2. 1939-1945 Dönemi Ortaokullarda Tarih Öğretimi ve Ders Kitaplarına Yansıması……...228

2.1. Tarih Bilimine Bakış 228

2.2. Resmi Tarih Anlayışında Değişim ve Dönüşüm 242

2.3. Avrupa Tarihine Bakış.....256

2.4. Osmanlı Tarihine Bakış 262

2.5. İslam Tarihine Bakış 279

2.6. Geçmiş Mekana Bakış -Tarihin Görsel Kaynakları.....289

SONUÇ……..…....303

KAYNAKÇA……..314

EKLER……..339

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1. 1923-1932 Yılları Arası Ortaokul Tarih Ders Kitapları. **47**

Tablo 1.2. Türk Tarih Tezi Etkisi İle Yazılan Ortaokul Ders Kitapları.… **48**

Tablo 2.1. Türkiye'de Bütçe Dengesi (1938-1945) **66**

Tablo 2.2. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Toplanan Olağanüstü Vergiler **67**

Tablo 2.3. Maarif Vekaleti ve Müdafaa Vekaleti Başlangıç ve Yılsonu Ödenekleri. **68**

Tablo 2.4. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Eğitim Bütçesi (1938-1945).… **69**

Tablo 2.5. 1935-1945 Yılları Arası Okuma-Yazma Oranı **73**

Tablo 2.6. Nüfus Sayımına Göre İlköğretimde Okullaşma Oranı (1927-1945) **74**

Tablo 2.7. 1938-1945 Yılları Arası Resmi ve Özel İlkokulların Durumu. **75**

Tablo 2.8. 1938-1945 Yılları Arası Resmi ve Özel Ortaokulların Durumu.… **76**

Tablo 2.9. 1938-1945 Yılları Arası Resmi ve Özel Liselerin Durumu **77**

Tablo 2.10. 1938-1945 Yılları Orta Dereceli Meslek ve Teknik Liseler **78**

Tablo 2.11. 1938-1945 Yılları Arası Yükseköğretimin Durumu. **79**

Tablo 3.1. Hasan Ali Yücel Dönemi Eğitim ve Kültür Reformları.… **151**

Tablo 4.1. 1939-1945 Döneminde Ortaokullarda Okutulan Tarih Ders Kitapları **206**

Tablo 4.2. 1939-1945 Dönemi Ortaokul İçin Tarih I Ders Kitaplarında
Kullanılan Resimlerin Konularına Göre Malzemelerin Dağılımı **293**

Tablo 4.3. 1939-1945 Dönemi Ortaokul İçin Tarih II Ders Kitaplarında
Kullanılan Resimlerin Konularına Göre Malzemelerin Dağılımı **295**

Tablo 4.4. 1939-1945 Dönemi Ortaokul İçin Tarih III Ders Kitaplarında
Kullanılan Resimlerin Konularına Göre Malzemelerin Dağılımı **297**

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 4.1. Türklerin Anayurdu ve Göç Yolları Haritası **291**

Şekil 4.2. Irk, Dolikesefal ve Brakisefal Kafa Yapısı…. **292**

Şekil 4.3. Uygur Medeniyet Eserlerinden: Turfan Civarında Benzerlik Manastırı Duvar Resimlerinden Bir Parça **294**

Şekil 4.4. Reisicumhur ve Milli Şef İsmet İnönü **296**

Şekil 4.5. Ebedi Şef Atatürk (1881-1938) **298**

Şekil 4.6. Lozan Barış Anlaşmasını Yapan Milli Şef İsmet İnönü **302**

KISALTMALAR VE SİMGELER LİSTESİ

Age: Adı Geçen Eser

Agm: Adı Geçen Makale

BCA: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Bk: Bakınız

BTTK: Birinci Türk Tarih Kongresi

C: Cilt

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

Çev: Çeviren

DİE: Devlet istatistik Enstitüsü

DTCF: Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi

İTTK: İkinci Türk Tarih Kongresi

MEB: Millî Eğitim Bakanlığı

s. : Sayfa

S: Sayı

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TDK: Türk Dil Kurumu

TTAH: Türk Tarihinin Ana Hatları

TTAM: Türk Tarihinin Ana Hatlarına Methal

TTK: Türk Tarih Kurumu

TTTC: Türk Tarih Tetkik Cemiyeti

ÜTTK: Üçüncü Tarih Kongresi

Z.C: Zabıt ceridesi

GİRİŞ

Eğitim, bir toplumun yaşam tarzının belirlenmesindeki düşünceyi, kültürün gelecek kuşaklara sağlıklı bir şekilde aktarımındaki milli şuuru, toplumun kalkınmasını, ideal insan ve onun kişiliğinin inşası olmak üzere toplumun varoluş ilkelerini koruyan, geliştiren ve kişiyi geleceğe hazırlamada dinamik bir fonksiyon üstlenmiştir.[1] Eğitim, bireylerin, ulusların ve devletlerin gelişmesinde ve kalkınmasında en önemli faktörlerden birisi olarak tarih boyunca karşımıza çıkmıştır. Özellikle bireylerin maddi ve manevi yönden gelişmeleri ancak eğitim ile mümkün olmuştur. Bunun yanı sıra devletlerin gelişmesinde en önemli unsur sosyo-kültürel gücün varlığı olup bu gücün işlerlik kazanması da ancak eğitim ve öğretim sistemlerinin oluşması ile mümkündür. Eğitimin görevi ise, bireylerin yeteneklerini geliştirmek hususunda kişiye çeşitli olanaklar sağlamak ve hem kişi hem de dahil olduğu topluma ayrıca bütün insanlığa faydalı hale getirmektir.[2]

Eğitim Sözcüğü Divan-ı Lügatüt Türk'te "*gitmek, ikidmek, terbiye etmek, yetiştirmek*" sözcüğünden türemiş ve bireylerin tam anlamı ile gelişmesini sağlamayı amaçlamaktır. Bu bakımdan eğitim, toplumu oluşturan bireylerin kendilerini geliştirmeleri için bireylere sunulan araç ve gereçlerin toplamı olup öğretim kavramı ile çoğu zaman birbiriyle karıştırılmaktadır. Hâlbuki eğitim, yaşam boyu sürerken öğretim ise planlı, programlı ve belli bir mekânda yapılmaktadır.[3]

Tarih bilimi ise, bizlere insanlığın geçmişi, geçmişte yaşamış uygarlıkların siyasi ve sosyal gelişmelerini öğrenmemize olanak sağlarken olayların sebep ve sonuçları değerlendirilmesini sağlayan önemli bir sosyal bilimdir. Tarih, "*insanlığın olduğu kadar daha da öncelikli olarak milletlerin hafızasıdır*". Farklı bir bakış ile tarih, geçmişte yaşamış olay, kişi ve kurumları incelerken meydana gelen değişimi ve sürekliliği ele almaktadır. Bu açıdan tarih araştırması yapılırken geçmişte vuku bulmuş olan olayların sınıflandırılması, ilişkilerin belirlenerek anlamsal bütünlüğün sağlanması, olaylar arasındaki benzerlik ve farklılıkların

[1] A. Gümüş (2015). *Türkiye'de Eğitim Politikaları, Siyasi Bir Kurgu Olarak Türkiye'de Eğitim Politikaları*. Nobel Yayıncılık, Birinci Baskı, Ankara, s. 2.
[2] E. Taşdemirci (2010). *Türk Eğitim Tarihi*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, s. 9.; R. Şemin (1973). *Eğitim ve Öğretim Problemlerimiz (Tarih Boyunca Eğitim ve Öğretimimize Bir Bakış*), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No.1816, İstanbul, s. 3.
[3] İ. Güven (2018). *Türk Eğitim Tarihi*. 7. Baskı, Pegem Yayıncılık, Ankara, s. 2.

tespit edilerek dönemler arasında karşılaştırmalar yapılması doğru sonuçlar elde etmek adına oldukça önem arz etmektedir.[4]

Türk toplumunda eğitim ve öğretim önemli bir çalışma alanı olarak yerini almış ve sosyo-kültürel gücünün bir parçasını oluşturmuştur. Türk eğitim tarihinin amacı ise, Türk milletinin benimsediği ve geliştirdiği eğitim ve öğretim faaliyetleri ile ilgili düşünceleri, kurumları, uygulamaları ortaya koymak ve eğitim faaliyetlerinin insan yetiştirme düzeni üzerindeki etkisini araştırmak olmuştur.[5]

Osmanlı Devleti'nde XVI. ve XVII. yüzyıllarda geleneksel eğitim kendisini hissettirmeye devam ederken Osmanlı Devleti, Batıdaki gelişmeleri dikkate almamıştır.[6] 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren çeşitli askeri kurumlarda ortaya çıkan yenileşme hareketinin ardından devlet eğitim alanında çalışmalar yapmaya başlamıştır. II. Mahmut Dönemi'nde devlet, eğitimi resmi olarak ele almış ve XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren her ne kadar kâğıt üzerinde de olsa eğitimi resmi olarak üstlenmiştir. Böylece eğitim ve öğretim faaliyetleri bir devlet politikasına dönüşmüştür.[7] II. Mahmut Dönemi'nde yayınlanan 1824 tarihli ferman ile ilkokul düzeyinde eğitimin devletin sorumluluğunda olduğu belirtilmiştir. Ancak bu ferman ilköğretim açısından önemli olsa da zorunlu eğitim bir süreliğine de olsa İstanbul ile sınırlı kalmıştır.[8]

Osmanlı tarihi içinde Tanzimat Dönemi, batılılaşma ve modernleşme hareketinin bir parçası olmuş ve maarif alanında önemli yenilikleri beraberinde getirmiştir. Türk eğitim tarihi sınıflandırılırken Tanzimat'tan önceki döneme "Medrese Dönemi" denirken Tanzimat sonrası döneme "Mektep Dönemi" denilmektedir.[9] Batılaşmanın dönüm noktası olarak kabul edilen Tanzimat Dönemi (1839-1876) eğitim alanında önemli adımların atıldığı bir dönemdir. Tanzimat, "düzeltme" anlamına gelmekte olup Tanzimat Dönemi Eğitimi ise, eğitim alanında düzeltmelerin yapıldığı dönemi ifade etmektedir.[10] Bu dönemde eğitim, bir yandan "devletin

[4] M. Özgedik (2014). *Türk Eğitim Tarihi*. Ülke Yayıncılık, İstanbul, s. 13.; A. Şimşek (2018). *Tarihsel Zaman, Değişim ve Süreklilik*, Tarih İçin Metodoloji. Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, s. 10-11.
[5] B. Kodaman (1999). *II. Abdülhamit Dönemi Eğitim Sistemi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi-Sayı 94. 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 9.; Y. Akyüz (2001). *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 2001'e)*. Genişletilmiş 8. Baskı. İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, s. 1.
[6] Ş. Sönmez (2000). Eğitim ve Siyasette Hasan Ali Yücel, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2440, Çukurova Matbaacılık, Ankara, s. 25.
[7] H. Cicioğlu (1982). Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No:334, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, s.4
[8] İ. Güven (2018). age. s. 125; R. Şemin (1973) Eğitim ve Öğretim Problemlerimiz (Tarih Boyunca Eğitim ve Öğretimimize Bir Bakış)", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No.1816,İstanbul, s.45
[9] B. Kodaman, age, s. 9.
[10] C. Binbaşıoğlu (2014*). Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi*. 2. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara, s. 105.

ve hükümetin en önemli görevi" olarak görülürken bir yandan da bilim olarak görülmeye başlamış ve eğitim alanında bilim kitapları yazılmaya başlanmıştır. Bu dönemde okul ve sınıf araç ve gereçlerinin düzenlenmesi yoluna gidilmiş, yeni eğitim ve öğretim teknikleri uygulanmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda eğitim-öğretim kurumlarının oluşturulmasında 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi etkili olmuştur. 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (Eğitimi Düzenleyen Genel Yasal Metin) ile Türk eğitim tarihinde yeni bir dönem başlamıştır.[11] Özellikle Osmanlı Devleti'nde, medreseler ortaöğretimin önemli eğitim-öğretim kurumları olarak karşımıza çıkarken Tanzimat Dönemi'nde 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile medrese dışında örgün eğitim ilk, orta, yüksek şeklinde ayrılmıştır. Böylece Tanzimat Dönemi'nde eğitimde iş bölümüne önem verilmiş olup okul dereceleri yavaş yavaş belirginleşmeye başlamıştır. Bu dönemde okullar, Sıbyan, Rüşdiye, İdadiye ve Darülfünun şeklinde isimlendirilmiştir. Bu nizamname ile okullar köylerde ve mahallelerde sıbyan, beş yüz evli kasabalarda rüşdiye, bin evli kasabalarda ise idadiye ve illerde ise Sultaniye olarak sınıflandırılırken bu okulların üstünde ise Darülfunun olarak öğretim faaliyetleri yürütülmüştür. Ayrıca Maarif-i Umumiye Nezareti ile de eğitim yönetiminde de yeni bir yapılanmaya gidilmesi de önem arz etmektedir. Bu dönemde mesleki ve teknik eğitimin temelleri atılırken ilk kez öğretmen yetiştiren meslek okulları açılarak eğitim ve öğretimde yenileşmeye gidilmiştir.[12]

Tanzimat döneminde medreseler için bir düzenlemeye gidilmemiş ve yenilik de yapılmamıştır. Bu da eğitimde ikilik yaratmaya başlamış modern ve geleneksel eğitim arasındaki kutuplaşmayı belirginleştirmiştir. Tanzimat Dönemi Türk eğitim tarihi açışından önemli bir başlangıç olup Maarif teşkilatının temelleri atılmıştır. Bu dönemde ilköğretimin zorunlu tutulması, ilköğretimin yaygınlaştırılması, öğretmen okullarının açılması, mesleki eğitime önem verilmesi ve örgün hale getirilmeye çalışılması eğitimde reformun önemli adımlarıdır.[13]

II. Abdülhamit Dönemi ise, Tanzimat döneminde alınan kararların ve kanunların uygulandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. II. Abdülhamit Dönemi'nde en fazla gelişme ortaöğretim alanında yapılmıştır. Rüştiye sayısı 250-300'den 600'e çıkartılarak iki katı artırılmıştır. Her vilayet ve sancağa da birer idadi (lise) açılarak idadilerin sayısı ülke

[11] M. Önder (2014). *Türk Eğitim Tarihi*. 3. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara, s. 138-139.
[12] O. Ergin (1977). *Türk Maarif Tarihi*. Cilt:5 ; Eser Matbaası, İstanbul, s. 443.; Y. Akyüz, 2001, age, s. 145-146.
[13] N. Sakaoğlu (2018). *Türkiye Eğitim Tarihi 11.20. Yüzyıllar*. İstanbul, Alfa Basım Yayın Dağıtım, s. 142.

genelinde 100'e kadar yükselmiştir. Böylece ülke genelinde lise eğitimi yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda ilk ve ortaöğretimde öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla da Darülmuallimler açılmış ve öğretmen ihtiyacının giderilmesi amaçlanmıştır. Bu dönemde ekonomik sıkıntılar eğitim ve öğretim faaliyetlerini olumsuz etkilese de bu dönem, Tanzimat Dönemi'ndeki yeniliklerin devamı olarak karşımıza çıkmış, ilköğretim ve ortaöğretime önem verilerek yaygınlaştırılmıştır.[14]

II. Meşrutiyet Döneminde ise, Osmanlı Devleti'nin sosyal, siyasi, askeri sıkıntıları içerisinde eğitime önem verilmiş ve temel slogan "*devletin yıkılışını ancak eğitim kurtarır*" olmuştur. 1839 yılından 1908 yılına kadar olan çalkantılı bu süreçte eğitimde batılılaşma sürecinin ardından medrese eğitiminin yozlaşması beraberinde gelenekçi aydınlar ile yenilikçi aydınların tartışmalarına bırakmıştır.[15]

I. Dünya Savaşı'nın ardından başlayan İstiklal Harbi yıllarında ise, Türk milleti bağımsız mücadelesini bir yandan işgalci güçlere karşı verirken bir yandan da eğitim alanında da mücadelesini sürdürmüştür. 23 Nisan 1920'de kurulan TBMM açılmasının ardından eğitim ve öğretim faaliyetleri ihmal edilmemiş mecliste açılan ilk bakanlıklardan birisi Milli Eğitim Bakanlığı olmuştur. Bu doğrultuda eğitim ile ilgili en önemli faaliyet savaş yıllarında 16-21 Temmuz tarihleri arasında toplanan Maarif Kongresi'dir. Bu kongre ile milli eğitim politikası belirlenmeye çalışılmış ve önemli kararlar alınmıştır. Mustafa Kemal Paşa, milli eğitimi kuracak olan öğretmenlere seslenmiş milli ve çağdaş eğitimin temellerini atmıştır.[16]

Mustafa Kemal Atatürk, 1. Maarif Kongresi'nde milletin gelişmesini sağlayacak etkin bir milli eğitim politikasının geliştirilmesinin önemine vurgu yapmıştır. Atatürk'ün eğitim politikasında iki temel hedef bulunmaktadır: "*cehaletin yenilmesi"* diğeri ise, *"Türk ulusunun çağdaş uygarlık seviyesine ve hatta üstüne çıkartılmasıd*ır"[17] Başka bir deyişle, Atatürk'ün önderliğinde başlayan bu eğitim modelinin dayandığı iki temel unsur bulunmaktadır. Bunlardan ilki millileşme ya da ulusal bir eğitim oluşturma bir diğeri ise, modern bir ulus oluşturmaktır. Atatürk, "muasır medeniyetler seviyesine erişmek" gayesi ile Türk milletinin çağdaşlaşmasında eğitimin en önemli araç olduğunu savunmuştur.[18]

[14] B. Kodaman, age, s. 171.
[15] N. Sakaoğlu, age, s. 190.
[16] S. Dinç (2015). *Türk Eğitim Tarihinde Yapılan Milli Eğitim Şuraları ve Uygulamaları (1939-1960).* Akademisyen Kitabevi, Ankara, s. 7.; N. Sakaoğlu, 2018, age, s. 239-240.
[17] M. Önder, age, s. 185-186.
[18] A. A. Yiğit (1992). *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası*. Boğaziçi İlmi Araştırmalar Serisi:3 İstanbul, Boğaziçi Yayınları, s. 26-27.

Batılılaşmanın dönüm noktası olarak kabul gören Tanzimat Dönemi ile ortaya çıkan birikimler Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının ardından Cumhuriyet dönemine miras bırakılmıştır. Yapılan inkılap hareketleri ile birlikte eğitim ve öğretim faaliyetleri Atatürk ilkelerinin bir ürünü olarak ortaya koyulmuştur. Atatürk için eğitim, özgür ve milli bir devlet kurmak, aynı zamanda çağdaş bir toplum oluşturmak için bir araç olarak kabul görmüştür. Atatürk Dönemi'nde bu amaç doğrultusunda eğitim ve öğretimde inkılaplar yapılmıştır. Büyük ölçüde çağın gerisinde kalmış bir eğitim geleneğinin karşısında modern bir eğitim sistemi oluşturmak gayesi ile hareket edilmiştir.[19]

Cumhuriyet döneminde devir alınan miras ise şöyledir: "*Yaklaşık rakamlar ile 5000 ilkokulda 10 bin öğretmen görev yaparken 350 bin öğrenci öğrenim görmektedir. Orta öğretimde ise toplam 23 adet olan lisede 500 öğretmen görev yaparken 1250 öğrenci öğrenim görmektedir. Bunun yanı sıra 64 adet bulunan meslek okulunda 600 öğretmen görev yaparken 6500 öğrenci öğrenim görmektedir.*" Aynı zamanda okuryazar oranı da oldukça düşüktür. 1923 yılında okur-yazar oranı sadece %10,6 olup 1935 yılında dahi erkeklerin %70,6 okuma yazma bilmezken bu oran kadınlarda %90,2'yi bulmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise genel öğrenci sayısının nüfusa oranı sadece %3'tür.[20] Atatürk Dönemi'nde yeni ve modern eğitim sistemi oluşturmak gayesi ile bu yetersiz tablo karşısında köklü bir eğitim sistemi oluşturmak istenmiştir. Bu doğrultuda ikinci meclis açılmadan önce eğitimin temel sorunlarını ortaya koymak gayesi ile eğitim alanında ilk kapsamlı bilimsel çalışma niteliği taşıyan Birinci Heyet-i Milliye toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıda altı ihtisas komisyonu oluşturularak eğitim ve öğretimin planlanması ile ilgili öneriler Cumhuriyet döneminde hükümet programlarının oluşmasında etkili olmuştur. Hükümet programlarında çocukların eğitimi, halkın eğitimi, ortaöğretim alanında yapılan gelişmeler, mesleki eğitim alanında yapılan çalışmalar Birinci Heyet-i Milliye kararlarının bir sonucu olmuştur. Bu açıdan Cumhuriyet dönemi eğitimi Heyet-i Milliye kararları üzerine kurularak gelişme göstermiştir.[21] Eğitim sisteminde birbiri ile çelişen farklı eğitim sistemlerinin eğitimde ikiliğe neden olduğu görülerek, bu ikiliği kaldırmak amacı ile eğitim ve öğretim alanında yapılan en önemli çalışmalardan birisi 3 Mart 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılması olmuştur.[22] Bu kanun ile bütün okullar hatta askeri ortaokullar ve liseler dahi Maarif Vekâleti'ne bağlanmıştı.

[19] M. Katoğlu (2018). *Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür, Sanat, Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye (1908-1980)* Der, Sina Akşin, 13. Baskı, İstanbul, Cem Yayınları, s. 417-418.
[20] İ. Doğan (2018). *Türk Eğitim Tarihi*. Nobel Yayıncılık, Ankara, s. 328.
[21] S. Dinç, age, s. 10.
[22] V. Sönmez (2002). Eğitim Felsefesi, Anı yayıncılık, 6. Baskı, Ankara, s.133.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun temel amacı, ilk orta ve lise düzeyleri olmak üzere yeni nesile ortak bir milli kültür aşılamaktır.[23]

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile birlikte eğitim ve öğretim faaliyetleri sadece okur-yazar oranını artırmayı hedefleyen öğretim politikasından ziyade toplumun kalkınması, çağdaşlaşması, laikliğin yaygınlaşması üzerine de kurulmuştu. Bu bakımdan Milli Eğitim bakanları, Hamdullah Suphi Tanrıöver, İsmail Safa ve Mustafa Necati Beylerin eğitim ve öğretim faaliyetlerine önemli katkıları olmuştur. Bu bakanlar döneminde eğitim sistemi mesleki ve sisteme dayalı hale getirilirken Ziya Gökalp'in benimsediği Türkçülük akımı doğrultusunda "milli kültürü eğitimde uygulama" ilkesi kabul görmüş ve Atatürk tarafından da benimsenerek eğitim sisteminde uygulanmıştır.[24] 2 Mart 1926 tarihli Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun yürürlüğe girerek laik öğretime uygun ilk ve ortaöğretim programlarının temeli atılmıştır. Eğitim hizmetleri laikleştirilerek milli ve çağdaş eğitimin ülke genelinde yaygınlaştırılması için hızlıca ilkokullar, ortaokullar ve liseler açılmıştır. Bunun yanı sıra mesleki eğitime de ehemmiyet verilmiş ilköğretim zorunlu beş yıl olmuştur. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Maarif Kanunu ile milli ve modern eğitim oluşturulmak istenirken 1 Kasım 1928 yılında Latin harflerinin kabulü ile hem yeni harfleri öğretmek hem de okur-yazar oranı artırmak amacı ile Millet Mektepleri açılmıştır. Atatürk'ün liderliğinde yürütülen bu faaliyetler ile harf inkılabını yaygınlaştırmak için 16-45 yaş arası çok sayıda vatandaşa yönelik kurslar açılmış ve okur-yazar oranı artırılmak istenmiştir. Bunun yanı sıra cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllarda genel itibari ile okuma yazma oranın ve kadınların eğitim düzeyinin düşük olması kadınların eğitimine daha ehemmiyetle yaklaşılmasına neden olmuştur. Bu durum karma eğitime geçişte etkili olmuş, 1927-1928 Eğitim-Öğretim yılında ortaokullarda karma eğitim sistemi uygulanmıştır. 1939 yılında da ortaöğretimde karma eğitim uygulanmış ve daha sonra milli eğitimin temel ilkelerinden birisi haline gelmiştir.[25]

Tarih eğitimi konusunda ise Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat'a kadar olan dönemde ümmetçi anlayış söz konusu olmuş ve İslam tarihi Osmanlı Devleti'nin resmi tarihi olarak kabul edilmiştir. Tanzimat Dönemi'nde ise, Batılılaşmaya paralel olarak devletin yıkılmasını önlemek için İslam tarihinin yanında Osmanlı tarihi de öğretilmeye başlanmıştır. Ancak İslamiyet'ten önceki dönem ihmal edilmiştir. Bu durumun nedeni ise, milliyetçilik akımının gelişmemiş olması ve çok uluslu yapının söz konusu olmasıdır.[26] Tanzimat Dönemi,

[23] N. Sakaoğlu, age, s. 238-239.
[24] S. Dinç, age, s. 13.
[25] İ. Güven, age, s. 213-217.
[26] İ. H. Demircioğlu (2012). Osmanlı Devletinde Tarih Yazımının Tarih Öğretimi Üzerine Etkileri. *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı 193, s. 115-193.

Osmanlı tarihçiliğinde önemli dönüm noktalarından birisidir. Bu dönemde hanedan tarihi ön plana çıkmış, Osmanlı hanedanı etrafında eşitliği sağlamak, halkları birleştirmek ve Osmanlı bütünlüğünü sağlayarak parçalanmasını önlemek hedeflenmiştir.[27]

Tanzimat Devri'ne kadar olan dönemde ve klasik dönem olarak kabul edilen dönem içinde tarih eğitimine baktığımızda Sıbyan Mekteplerinde tarih dersinin yer almadığı ve din ile ahlak derslerinin esas alındığı görülmektedir. Ders olarak tarih eğitiminin yapılması 1869 Maarif Nizamnamesi ile gerçekleşecektir. Bunun yanı sıra medreselerde ise, tarih dersi II. Meşrutiyet ile programa dahil edilmiştir. Saray Mektebi olan Enderun'da ise bu durumdan farklı olarak Türk tarihine yer verilmiş ve tarihçiler yetiştirilmiştir. Enderun Mektebi ise eğitimde meydana gelen reformlar sonrası Rüştiye derecesinde okullar haline dönüştürülmüş ve "Tarih", "Genel Tarih", "Osmanlı Tarihi" bu okulların müfredatlarında yer almıştır.[28]

Tanzimat Dönemi'nde yenilik hareketinin öncüleri memleketin siyasi terbiyesi ve devletin gelişmesi için tarih bilimini bir disiplin olarak lüzumlu görmüşlerdir. Eğitim alanındaki yenileşme ile birlikte dönemin ihtiyaçları ve eğilimler doğrultusunda tarih eğitimine önem vermişlerdir. II. Mahmut Dönemi'nde Rüştiye adı verilen ortaokulların açılması ile basit ve genel mahiyette tarih kitaplarına ihtiyaç duyulmuştur. Bilhassa Fransız kitaplardan çevrilmek suretiyle tarih kitapları oluşturulmuştur.[29] 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin ardından okul müfredatlarında ve okullarda okutulacak ders programlarında değişiklik yapılmıştır. Bu nizamname ile tarih öğretimi her seviyede ders programına dahil edilerek kurumsallaştırılmıştır. Bu dönemde tarih anlayışı Osmanlı Devleti'nin dağılmasını önlemek amacını taşıdığı için tarih derslerinin kapsamı Osmanlı tarihi ile sınırlı kalmıştır. Bu amaç doğrultusunda Sıbyan Mektebi'nden Rüştiye'ye, İdadiden Darülmuallime kadar "Muhtasar Osmanlı Tarihi" ve "Umumi Tarih'in okutulduğu görülmüştür.[30] Özetle, 1830 yılından itibaren devlet tarafından okullar, sosyalleşme ve modernleşme yolunda önemli bir araç olmuş ve tarih dersi de bir disiplin olarak bu amaca hizmet etmiştir. Bu dönemde Hanedan Tarihi ve İslam Tarihi, tarih öğretiminde bu ideolojiye uygun olarak yer almıştır.[31]

---

[27] Z. Arıkan (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarihçilik, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 6, İletişim Yayınları, s.1584.

[28] İ. C. Türk (2013). *Osmanlı Devleti'nde Tarih Eğitimi*. Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, s. 28-33; İ. Aydın (2001). *Osmanlı'dan Günümüze Tarih Ders Kitapları*. Eğitimsen Yayınları, Ankara, s. 10-11.

[29] İ. C. Türk, 2013, age, s. 63-66.

[30] İ. C. Türk (2017). *Tanzimat Dönemi'nde Tarih Eğitimi*. *Türkiye'de Tarih Eğitimi (Dönemler, Ders Kitapları, Akademisyenler, Algılar)*. Ed. Ahmet Şimşek, 1. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, s. 10-17.

[31] İ. C. Türk, 2013, age, s. 155.

Tanzimat Döneminde okullarda yaygınlaşan tarih öğretimi, II. Abdülhamit Dönemi'nde bazı değişimlerden geçmiştir. II. Abdülhamit Dönemi siyasi kaygılar ile okulların sıkı denetim altına alındığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde tarih ders kitapları devlet merkezli Osmanlı tarihi anlayışı ile yazılmış ve bu anlayış 1908 yılından itibaren de devam etmiştir. Hakim olan tarih anlayışı, genel ideolojiye paralel olarak Osmanlı saltanatına bağlılığı artırmak, dini eğitim ile beraber yetişecek nesile ahlaki eğitim verme amacını gütmüştür. Ayrıca, bu dönemde "Umumi Tarih" dersinin içeriğinde kısaltılmaya gidilmiştir. Bunun nedeni ise, tarih ders kitabı içerisinde yer alan özgürlük hareketlerini içeren tarihi yaklaşımdır.[32]

Türkiye'de tarih öğretimi konusunda en önemli dönemlerden birisi, eğitim faaliyetleri açısından II. Meşrutiyet Dönemi olmuştur. Bu dönem ilk ve ortaöğretim alanında önemli çalışmaların yapıldığı verimli bir dönem olarak kabul görmektedir. Özellikle ilk ve ortaöğretim müfredatında tarih derslerine yer verilmesi ve tarih kitaplarının aktif olarak kullanılması tarih öğretimi açısından oldukça önemlidir.[33] Bu dönemde tarih derslerinin saati artırılmış aynı zamanda tarih konularının içeriği değişmiştir. Böylece Osmanlı Tarihi dışında Anadolu, Mezopotamya Uygarlıkları, İslam Medeniyetleri, Keşifler, Roma uygarlığı ders kitaplarında okutulmaya başlanmıştır. Diğer bir yenilik hareketi de öğretim programında yapılmış ve tarih dersleri milli ve vatani bir terbiye aracı olarak görülmüştür.[34]

II. Meşrutiyet döneminde ilk ve ortaöğretimde uygulanmakta olan tarih programları, büyük bir değişikliğe uğramadan Cumhuriyet dönemine kadar uygulanarak yürürlükte kalmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde ise öncelikli olarak ilköğretim programında değişiklik yapılmış ve ardından 1926 yılından itibaren ders kitaplarının hazırlanması Milli Talim ve Terbiye Dairesi'nin yetkisine bırakılarak ilkokul kitapları, milli tarih anlayışına uygun olarak yazılmıştır. Ancak ortaöğretim alanında müfredata uygun tarih kitaplarının hazırlanmasında ise geç kalınmıştır. Her ne kadar Osmanlı Dönemi'nden kalan tarih kitapları kısmen değişmiş olsa da Meşrutiyet Dönemi'nin etkisinde kalmış ve 1930 yılına kadar önemli bir değişiklik yapılmamıştır.[35] Sonuç olarak 1839-1922 tarihinde Osmanlı Devleti'nde uygulanan tarih eğitim politikası, genel eğitim politikası içinde bütün açıdan ele alınmıştır. Tanzimat Dönemi'nde görülen Osmanlıcık akımı, II. Abdülhamit Dönemi'nde görülen İslamcılık akımı

[32] İ. C. Türk, 2013, age, s. 183.
[33] Ş. Oruç (2017). *II. Meşrutiyet Döneminde Tarih Öğretimi, Türkiye'de Tarih Eğitimi*. *Türkiye'de Tarih Eğitimi (Dönemler, Ders Kitapları, Akademisyenler, Algılar),* Ed. Ahmet Şimşek, 1. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, s. 37.
[34] İ. C. Türk, 2013, age, s. 193-198.
[35] M. Çapa (2013). *Meşrutiyet Döneminde Tarih Eğitimi*. *Osmanlı Devleti'nde Tarih Eğitimi*. Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, s. 63.

ve II. Meşrutiyet Dönemi ile birlikte görülen Türkçülük ideolojisi tarih ders kitaplarının yazılmasında etkili olmuştur.[36] Türk toplumunda modernleşme ve Batılılaşmanın dönüm noktası olarak kabul gören Tanzimat Dönemi ile ortaya çıkan birikimler Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının ardından Cumhuriyet dönemine miras bırakılmıştır.[37]

Modern Türkiye'nin oluşmasında 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkan ve dünya siyasi tarihinde derin izler bırakmış olan ulusçuluk kavramının önemli etkisi bulunmaktadır. Ulusçuluk, ulusal kimliğe dayalı modern bir devlet yapısının oluşmasında ve bu yapının sürdürülebilirliğini sağlamaya dayalı bir doktrin olarak kabul görülmüştür. Özellikle Milli Mücadele döneminin ardından ümmetçi toplum yapısı yerini ulus-devlet yapısına bırakmış, milliyetçilik, laiklik ve halkçılık fikirleri belirleyici olmuştur. Bilhassa milliyetçilik, yeni kurulan Türk devletinin temel ideolojik yaklaşımını belirlemiştir. Laiklik ise, ümmetçi anlayıştan ulusal anlayışa geçişin bir aracı iken yapılan inkılap hareketlerinin amacı, geleneksel kimlik yapısının yerine çağın gereklerine uygun ulus-devlet yapısını inşa etmektir. Bu amaçlar doğrultusunda yaratılmak istenen insan modelinde beklenen ise her alanda bilimsel ve akılcı düşüncenin taşıyıcısı olması ve geleneksel düşüncenin karşısında karşıt bir görüşün savunucusu olmasıdır.[38]

Türkiye'de milli eğitim ideolojisi, TBMM'nin açılması, saltanatın ve halifeliğin kaldırılması, cumhuriyetin ilanının ardından çok partili hayata geçiş dönemlerinin olduğu ve birçok çatışmanın meydana geldiği bir dönemde ortaya çıkmıştır. Bilhassa, Mustafa Kemal Paşa'nın kurucusu olduğu Halk Fırkası, modern Türk ulus-devletinin kurulmasında etkili olmuştur.[39]

Mustafa Kemal Atatürk'ün ana odak noktalarından Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılapçılık ilkeleri "*Kemalizm yolu"* olarak adlandırılmıştır.[40] Önce Kemalizm akabinde Atatürkçülük terimi ile Türk İnkılabının ideolojisi meydana getirilmiştir. Atatürkçülüğün çıkış noktası*, "Batının emperyalist baskılarına cepheden taarruz ederek ülkeyi, millileştirme dönemindeki Türklerin öz gücü ile*

[36] İ. C. Türk, 2013, age, s. 287.
[37] M. Katoğlu, 2018, age, s. 418.
[38] T. Yıldırım (2016). *Tarih Ders Kitaplarında Kimlik Söylemi*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul s. 24-36.
[39] İ. Kaplan (1999). *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi*. İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s. 133.
[40] Ş. Mardin (1983). *Atatürkçülüğün Kökenleri*. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt.1, İletişim Yayınları İstanbul, s. 86.

kendi azim ve kararıyla kurtarmak" olmuştur.[41] Böylece Atatürkçülüğün etkisi ile milli eğitim alanında yapılan bütün yenilikler Atatürk'ün ideolojisinden izler taşımıştır.

Milli eğitim ideolojisinin altyapısının oluşmasında II. Meşrutiyet Dönemi aydın ve eğitimcilerinin etkisi yadsınamaz. Türkçülük anlayışını benimseyen Ziya Gökalp yalnızca devlet yönetiminde değil eğitim sistemini ve anlayışını da etkileyen bir ideolog olarak kabul görmüştür. Ziya Gökalp, "*eğitimin temel amacının milli fertler yetiştirmek"* olduğunu savunmuştur. Özetle, "*Türk çocuğunun, Türk milletinin harsına (kültüre) göre terbiye edilmesi gerektiği; mevcut eğitimin zaaflarının milli harstan ziyade beynelmilel medeniyetlere dayandırılması, dolayısıyla terbiyede yapılacak inkılabın medeniyeti bırakıp harsa girmekle olması gerektiği*" Ziya Gökalp tarafından belirtilerek "milli kültür", milli eğitim ideolojisinin oluşmasında etkili olmuştur.[42]

Mustafa Kemal Atatürk, yeni kurulan Türk devletinin eğitim sistemini Türk milliyetçiliği ilkesine dayandırarak inşa etmek istemiştir. Millilik ilkesi doğrultusunda önce topluma millet olma şuuru verilmeli, milli ve manevi değerlere sahip çıkılmalıdır.[43] Atatürk, "*bizim eğitim sistemimiz eskisinden farklı olacaktır. Milli olacaktır. Milli dehamız, ancak milli kültürümüz aracılığıla gelişebilir*" diyerek eğitim sisteminin millik ilkesini belirtmiştir. Millîlik ilkesinin gerçekleşmesi de Cumhuriyet kadrosu tarafından oluşturulmuş okullar aracılığı ile ulusal değerlere sahip bireylerin var olması ile gerçekleşebilecektir. Bu yönü ile millîlik ilkesi, ulus-devlet yapısının var olması açısından oldukça önem arz etmektedir.[44]

Atatürk döneminde bütün ilk, orta ve yükseköğrenim kurumlarında Türk kültürünün öğretilmesi ve araştırılması ile ilgilenilmiştir. Bu amaçla hem öğretim programlarının millileştirmesini sağlamış hem de eğitim-öğretimde dilde sadeleşmeye gidilerek Türkçeye önem vermiştir. Bu amaçla milli benliğin korunması ve geliştirilmesi amacı ile Türk dili ve Türk tarihi ile ilgili çalışmalar millilik ilkesi doğrultusunda gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.[45]

Atatürk'e göre eğitim sistemimiz, üretici ve hayatta başarılı olacak insanlar yetiştirmeyi amaç edinmelidir. Bu kapsamda "*bilgi bir süs, zevk ya da baskı aracı değil hayatta başarıyı sağlayan kullanılabilir bir "araç" olmalı her öğretim düzeyinde iktisadi hayatta etkili olacak uygulamalı bilgiler kazandırmalıdır.*" Atatürk 1931 yılında eğitimin

[41] T. Z. Tunaya (1983). *Atatürkçülük*. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt.1, İletişim Yayınları İstanbul, s. 89.
[42] E. E. Yıldırım (2014). *İnönü Döneminde Tarih ve Eğitim, Tarih Anlayışında Süreklilik ve Değişimler*. ODTÜ Yayıncılık, Ankara, s. 47-48.
[43] S. Özkan (2019). *Türk Eğitim Tarihi*. Nobel Yayıncılık,8. Baskı, Ankara, s. 110-111.
[44] C. Dönmez (2006). Atatürk'ün Eğitim ile İlgili Görüş ve Uygulamalarına Toplu Bir Bakış, *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, Ankara, s. 100-101.
[45] E. Taşdemirci, 2010, age, s. 92.

neden uygulamalı olması gerekliliğini şu sözleri ile açıklamıştır: *"ilk ve orta öğretim mutlaka insanlığın ve medeniyetin gerektirdiği ilmi ve tekniği versin, fakat o kadar pratik bir tarzda versin ki çocuk okuldan çıktığı zaman aç kalmaya mahkum olmadığına emin olsun."*[46] Atatürk Dönemi'nde Türk eğitim sisteminin oluşmasında çağdaşlaşma ön plana çıkmış ve ulusal, bilimsel, akılcı, laik, karma ve uygulanabilirlik ilkeleri doğrultusunda bir eğitim modelini hedeflemiştir. Bu bakımdan Atatürk tarafından yapılacak eğitim ve öğretim faaliyetleri milli, bilme dayalı, çağdaş ve toplumu cehaletten kurtaracak niteliklere sahip bir şekilde planlamış ve organize edilmiştir.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim ve öğretimde ikiliğe son verilmiş ve bu kanunun gerekçesi şu şekilde belirtilmiştir:[47] "*Bir milletin kültür ve eğitim siyasetinde milletin fikir ve duygu bakımından birliği sağlamak için öğretim birliği en doğru, en bilimsel, en çağdaş ve her yerde yararı görülmüş bir ilkedir... Milletin fertleri ancak bir eğitim görebilir. İki türlü eğitim, memlekette iki türlü insan yetiştirir"* Öğretim Birliği ile eğitim sistemine çağdaş ve laik bir nitelik kazandırılmak istenmiştir. Yedi maddeden oluşan bu yasa ile bütün okullar ve medreseler Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde toplanmıştır.[48]

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile her kademedeki eğitim ve öğretimin tek elden yürütülmesi ve bütün eğitim ve öğretim faaliyetlerinin Maarif Vekâleti tarafından yapılması amaçlanmıştır. İnönü Dönemi Milli Eğitim Bakanı olan Hasan Ali Yücel bu kanun kapsamında tek tip okul sisteminin temellerinin atıldığını belirterek eğitim reformunu şu şekilde ifade etmiştir: "*Kanun Türkiye'de Ecole Unique(tek tip okul), sistemini kurmuş oluyordu. Maarif Mektepleri, açtığı ve açacağı okullarda yahut özel teşebbüslerle açılan öğretim kurumlarında din, ırk, mezhep farkı tanımadan bütün vatandaş çocukları için aynı hakları göz önünde tutarak onların arzu ettikleri bütün öğretim derecelerinde bilgi elde etmelerine ve yetişmelerine imkan veriyordu."* [49]

Ulusal kurtuluş mücadelesinin eğitimde gerçekleşen icraatlardan birisi de Heyet-i ilmiye toplantıları olmuştur. Bu toplantılardan birincisi, 15 Temmuz 1923 tarihinde ikinci, 23 Nisan 1924 tarihinde üçüncüsü ise, 27 Aralık 1925 tahinde gerçekleşmiş ve eğitim alanında önemli kararlar alınmıştır. Heyet-i ilmiye toplantıları, eğitim tarihi açısından eğitim sorunlarını belirlemek ve çözüm bulmak için yapılan bilimsel

[46] Y. Akyüz, age, s. 309-310.
[47] K. Gürüz (2008). *Yirmi Birinci Yüzyılın Başında Türk Eğitim Sistemi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 39.; Ş. Yamaner (1999). *Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim (Dinsel ve Geleneksel Eğitimden Laik ve Çağdaş Eğitime)*. Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, s. 111.
[48] T.C. Resmi Gazete, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, (6.03.1340) Sayı: 63, s. 6.
[49] S. Özkan, age, s. 119.

toplantılardır.[50] Heyet-i İlmiye toplantısı, devletin eğitim yapısını, biçimi, programları ve yeni kurulan Türk devletinin hedeflerini ortaya koymak amacı ile toplanmış ve eğitim tarihi açısından önemli kararların alınmasını sağlamıştır.15 Temmuz 1923'te başlayan Maarif-i İlmiye toplantısı olarak da adı geçen bu toplantı, Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan Maarif Şuralarının başlangıcı olarak kabul görmüştür.[51]

23 Nisan 1924 tarihinde başlayan İkinci Heyet-i İlmiye, Türk eğitim sistemini çağın gereklerine göre inşa etmek için toplanmıştır. II. Heyet-i İlmiye toplantısında alınan kararlar şu şekilde özetlenebilir: "İlköğretimin 6 yıldan 5 yıla indirilmesi, ortaokul ile lisenin 3'er yıllık iki aşama sayılması, böylece ortaöğretimin 6 yıla çekilmesi, 4 yıllık muallim mektebi programlarının değiştirilmesi, ders kitaplarının yazdırılması"[52] II. Heyet-i İlmiye toplantısında alınan kararlar kısa zaman içinde uygulanmaya başlanmıştır. Kararlar neticesinde ilköğretim altı yıldan beş yıla indirilirken 1924-1925 öğretim yılından başlanmak üzere üç senelik ortaokul ve üç senelik lise şeklinde planlanmıştır.[53]

Türk Eğitim sistemini oluşturmak için yapılan bir diğer çalışma da III. Heyet-i İlmiye çalışmaları olmuştur. 20.12.1925-1.1.1929 tarihleri arasında Milli Eğitim Bakanlığı yapan Mustafa Necati Bey Dönemi'nde 26 Aralık 1925-8 Ocak 1926 tarihleri arasında III. Heyet-i İlmiye çalışmaları yapılmıştır. III. Heyeti İlmiye "Cumhuriyet Maarifi" sorunlarını ele almak maksadı ile toplanmıştır.[54] Türk Eğitim sistemini oluşturmak amacı ile toplanan III. Heyet-i İlmiye, Türk Maarifinin sorunlarına çözüm bulmaya çalışmış özellikle Milli Talim ve Terbiye Dairesinin kurulmasında etkili olmuştur.

3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan Tevhid-i Tedrisat (Eğitim ve Öğretimin Birleştirilmesi) ile mektepler ve medreseler kapatılmış ve Maarif Nezareti, bütün eğitim ve öğretim işlerinin tek sorumlusu olmuştur. Aynı yıl yapılan düzenleme ile Rüştiyeler ve İdadiler, üç yıllık ortaokul ve üç yıllık lise haline getirilerek ortaöğretim ilkokula dayalı üçer yıllık iki kademe şeklinde yapılandırılmıştır.[55]

Cumhuriyet Dönemi, okullaşma 1924 dönemi yapılan inkılapların ürünü olarak karşımıza çıkmıştır. Büyük Millet Meclisi Dönemi'nde "ortaöğretim" kurumları, ödeneği

[50] H. Gürkan (2017). *Türkiye'de Tarih Öğretimi*, İlköğretim Ders Kitapları (1869-1950). Karahan Kitabevi, Adana, s. 103.
[51] M. Önder, age, s.194-195.
[52] N. Sakaoğlu, age, s. 245-246.
[53] S. Dinç, age, s. 13.
[54] N. Sakaoğlu, age, s. 248.
[55] C. Dönmez (2005). Atatürk ve Cumhuriyet Döneminde Ortaöğretim, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 14, s. 258-259.

genel bütçeden sağlanan bir ve iki dereceli olarak eğitim veren Sultaniler ile ödeneği il özel idaresine bağlı idadilerden oluşmuş ve bu kurumlar alınan karar neticesinde 1 Eylül 1923 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Ortaöğretim alanında Atatürk dönemi gelişmelerinden birisi 15 Temmuz-15 Ağustos 1923 tarihinde yapılan Birinci Heyet-i İlmiye 'de alınan kararlar olmuştur. Özellikle bu bilim heyetinde oluşturulan komisyonlardan birisi, Ortaöğretim Komisyonu olmuş ve bu komisyon ortaöğretim alanında çalışmalar yapmıştır. Sultaniler, liseye çevrilmiş ve on bir yıllık eğitim süresi içinde değerlendirilmesi yapılmıştır. Birinci devre lise, dört yıl iken ikinci devre lisenin üç yıl olması kararlaştırılmıştır. II. Heyet-i İlmiye de ise, bir devreli liselerin "ortaokul" haline getirilmesi kararlaştırılarak ortaokul ve liselerin üçer yıllık ayrı okul olarak planlanması sağlanmıştır. Eğitim tarihi açısından değerlendirildiğinde Heyet-i İlmiye kararlarının etkisi ile 1 Eylül 1924 tarihinden itibaren tek devreli liseler "ortaokul" adını alırken ortaokullar liselerin parçası olmaktan çıkarılmıştır. Böylece liseler, ortaokuldan sonra eğitim veren ve öğrencileri yükseköğrenime hazırlayan bir öğretim kurumu olmuştur.[56]

Bir toplumun çağdaş ve yetenekli vatandaşlar yetiştirmede ortaöğretim kurumları, son derece önemli olmuştur. Ortaöğretim ile toplumda ekonomik, sosyal, siyasi, kültürel alanda değişim yaratacak yetenekli ve çalışkan elemanlar yetiştirmesi amaçlanmıştır. Türkiye'de Ortaöğretim programları birçok aşamadan geçerek günümüze kadar gelmiştir.[57] Liseler için bir ve iki devreli olmak üzere iki bölüm halinde eğitim-öğretim planlanmıştır. Özellikle ortaöğretim alanında yapılan çalışmalar 1924 yılından itibaren daha etkili olmuştur. Tevhid-Tedrisat Kanunu'nun ardından bütün okullar Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Aynı yıl gerçekleşen II. Bilim Kurulunda da (İkinci Heyet-i İlmiye) tek dereceli liseler ortaokul haline gelmiş, ortaokul ve liselerin ayrı bir okul olarak planlanması sağlanarak programlarının yeniden düzenlenmesine karar verilmiştir.[58] 1 Eylül 1924 tarihinden itibaren birinci devreli liseler "orta mektep" adını almıştır.[59]

Cumhuriyet Dönemi okul programlarında yapılan ilk köklü değişim, 1924 yılında gerçekleşmiştir. Vasfi Çınar'ın Milli Eğitim Bakanlığı Dönemi'nde II. Heyet-i İlmiye kararının ardından ilk, orta ve liselerin programlarında değişiklik yapılmıştır. İlk olarak

[56] E. Taşdemirci, age, s. 152.; H. Cicioğlu (2010). Ortaöğretim, Türkiye Cumhuriyetinde Ortaöğretimin Gelişimi, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu*, (07-09 Aralık 2005). Ed.Murat Alper Parlak. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, s. 141-143.
[57] A.A. Yiğit, age, s. 59.
[58] H. Cicioğlu, age, s. 142-143.
[59] H. Yücel (1994). *Türkiye'de Ortaöğretim*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları,/1681, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, s. 184.

önceki dönemin ideolojisini yansıtan kitaplar ayıklanmış, ardından Cumhuriyet ideolojisini yerleştirmeyi gaye edinen programların hazırlanmasına çalışılmıştır.[60]

1924 Müfredat Programı, Cumhuriyet Dönemi ilk lise Programı olarak karşımıza çıkmıştır. Özellikle bu programın oluşmasında Atatürk'ün eğitim ile ilgili görüşlerinin etkisi büyüktür. Bu kapsamda 1924 Müfredat Programında bilhassa tarih ders programı üzerinde durularak saltanat ile ilgili kısımlar çıkarılmış, Kurtuluş Savaşı tarihine, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşuna, Sevr ve Lozan Antlaşmalarına, yapılan İnkılaplara yer verilmiştir. 1924 Lise Müfredat Programı üç yıl uygulanmış ve Edebiyat Tarihi, Tarih, Coğrafya, Riyaziye derslerinde değişiklik yapılmasına karar verilmiştir. Lise tarih dersleri için de değişiklik yapılarak saatlerin azlığı nedeni ile ders saatlerinin artırılması sağlanmış ve tarih müfredatında ağırlıklı olarak Türk tarihinin esas alınması istenmiştir.[61]

Ortaokul, lise ve öğretmen okullarında programlar 1923, 1926, 1927, 1931, 1934 ve 1937 yıllarında sık sık değişime uğrayarak uygulanmıştır. 1927 yılında "1924 Tarihli Orta mektep ve Lise Müfredat Programı'nda değişiklik yapılarak tarih ve edebiyat ders programına bir takım eklemeler yapılmış ve Matematik ile Fizik programlarında değişikliğe gidilmiştir. Latin harflerinin kabulünün ardından 1929-1930 Eğitim-Öğretim yılında Arabi (Arapça) ve Farsi (Farsça) dersleri programdan kaldırılmıştır. Arapça ve Farsça'nın yerine yabancı dil konulmasına karar verilmiş ancak öğretmen yetersizliği nedeniyle 1932-1933 öğretim yılında ikinci bir yabancı dil öğretimine geçilememiştir.[62]

17 Ocak 1931 tarihinde yürürlüğe giren "Lise ve Orta Mektepler Talimatnamesi ile öğretmenlerden cumhuriyet eğitiminin gerçekleşmesi ve bu amaç için her fırsatta programları değerlendirmeleri beklenmektedir. Özellikle 1930'lu yıllar Cumhuriyet ideolojisinin öğrencilere aşılamak için Türkçe, Tarih, Coğrafya, Yurt Bilgisi, Sosyoloji, Felsefe derslerine önem verilen bir dönem olarak kabul görmektedir.[63] "Lise ve Orta Mektepler Talimatnamesi" ile ortaöğretimin programının amacı, sağlıklı alışkanlar kazandırmak, öğrencilere Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı sıfatı ile verimli faaliyetlerde bulunması sağlamak, boş zamanlarını iyi kullanarak üretken, verimli ve ahlaklı vatandaşlar olarak yetiştirmektir. Bu amaçla programlar oluşturulurken her şeyden önce Türk çocuğunun çalışkan, üretken ve en önemli de ahlaklı

[60] İ. Başgöz (2016). *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*. Pan Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, s. 112-113.
[61] F. Ünal ve M. Ünal (2010), "Türkiye'de Ortaöğretimin Gelişimi", Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. s. 110-125
[62] N. Sakaoğlu, age, s. 293-298.; H. Yücel, age, s. 186.
[63] Y. Akyüz, age, s. 320.

karakter taşıması hedeflenmektedir.[64]Bu amaç doğrultusunda Türkçe, Tarih, Yurt Bilgisi dersleri cumhuriyet dönemi eğitim sisteminin önemle üzerinde durduğu dersler olmuştur.

1931 yılında yapılan müfredat programı daha önceki müfredat programlarını ihtiva ederken 1931-1932 yıllarında uygulanan "Ortamektepler Müfredatı" ile önemli öğretim programında bir değişim yaşanmıştır. Bu program ile Türkçe'nin gramer yapısında değişik yapılırken Tarih ve Yurt bilgisi derslerine daha fazla önem verilmiştir. Bu dönemde Türk Tarih Kurumu tarafından hazırlanan ve Türk Tarih Tezini içeren kitaplar programda yer almıştır. Liseler için hazırlanan Tarih ders kitapları, çok ayrıntılı ve öğrenci seviyesi açısından ağır ve dört cilt halinde hazırlanırken Yurt Bilgisi dersinde ise "Vatandaşlar İçin Medeni Bilgiler" adlı ders kitabı, iki cilt olarak hazırlanmıştır. Türk Tarih Tezi ile medeniyetin beşiğinin Orta Asya olduğu ve Türk milletinin medeniyet tarihindeki önemi kanıtlanmaya çalışılmıştır. Böylece "*ırkımızın medeniyete baş olması tezini ve Orta Asya'yı dünya medeniyet beşiği davasını tarihten evvelki zamanlardan bugüne kadar getirerek talebeye öğretmek*" konusu ilk defa gösterilmiş ve Tarih tedrisatı (öğretimi) yeni müfredat ile sistemli hale getirilmiştir. Bu kapsamda Harf devriminin ardından yapılan en büyük değişim Türk Tarih Tezi ile yaşanmıştır. Bu programın bir diğer yeniliği de "Yurt Bilgisi" dersinde yaşanmış, öğrencilere millet, demokrasi, cumhuriyet, hürriyet kavramlarının öğretilmesi amaçlanmıştır.[65]

Ortaöğretim alanında 1972-1973 yılına kadar uygulanan eğitim sistemi iki devreli olup I. Devre ortaöğretim kurumlarında amaç çocukların ilkokulu bitirdikten sonra daha ileri bilgi düzeyine sahip üst bir öğretim kurumuna hazırlamaktır.[66] 1923-1938 yılları arasında ortaöğretimde I. Devreli ortaöğretim kurumları olan ortaokulların sayısı 72'den 140'a çıkarak yaklaşık iki katı okullaşma oranı gerçekleşmiştir. 1923 yılında öğrenci sayısı 5905 ilen 1938 yılında bu sayı 74107'ye yükselmiştir. Bu kapsamda öğrenci sayısındaki artış 1923 yılının 1938 yılına kadar olan süreçte yaklaşık on iki kat artış göstermiştir.[67] Cumhuriyet Dönemi'nde ortaöğretim kurumlarını yaygınlaştırmak, önemli bir hedef olmuştur. Bu kapsamda ortaöğretim kurumlarında on beş yıllık süre içerisinde artış görülmüştür.

[64]T.C. Resmi Gazete. Lise ve Orta Mektepler Talimatnamesi. (17 Kânunusani 1931), Sayı:1701, s.1; U. B. Özkan & K. O. Er (2018). *Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Yıllarında Eğitim Sorunları 1923-1938).* Akademisyen Kitabevi, Ankara, s. 62-63.
[65] Y. Akyüz, age, s. 320.; H. Yücel, age, s. 189.
[66] MEB (1973). Cumhuriyetin 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz. *Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s. 81.*
[67] BCA, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, 030.01/90.559.4

Milli Şef Dönemi-İsmet İnönü (1938-1950) yıllarında ise, eğitim, dönemin en işlevsel ve en somut alanı olmuştur. Bu dönemde yeni siyasal tutum ve faaliyetler eğitim yolu ile tanıtılarak hayata geçirilmiştir. Bu dönemde eğitim sistemine damgasını vuran Milli Eğitim Bakanı ise Hasan Ali Yücel olmuştur. İsmet İnönü'nün eğitime bakışını anlayan ve uygulayan kişi olarak Hasan Ali Yücel Milli Eğitim Bakanlığını yaptığı 1938-1946 yılları arasında eğitim ve öğretim faaliyetlerine ehemmiyet vermiştir.[68]

Atatürk'ten sonra İsmet İnönü önderliğinde oluşturulan hükümetin eğitim politikasını Atatürk Dönemi eğitim politikasından ayıran en önemli özellik hümanizm olmuştur. Bilhassa 1945 yılına kadar hümanizm yerleştirmek ve güçlendirmek için Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde öğretim programlarına da yansıyan faaliyetler yapılmıştır. Bu dönemde eğitim kongreleri düzenlenmiş ve geniş kitlelerle ulaşmak amaçlanmıştır. İsmet İnönü Dönemi'nin ideolojik yaklaşımı olan Hümanizm, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel öncülüğünde öğretime yansımıştır. Antik Yunan ve Latin medeniyetlerinin edebi ve felsefi kaynaklarının incelenmesi ile ortaya çıkmış ve aydınlar arasında ilgi uyandıran bir akıma dönüşmüştür. 1939 yılında Batı dillerinde çevrilecek kitapların basımını planlamak ve tüm yayın faaliyetlerini yapmak için "Birinci Türk Neşriyat Kongresi" düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra bu dönemde Hümanizmi eğitim sistemine entegre etmek gayesi ile 1939 yılında Birinci Maarif Şurası yapılmıştır. Bu şura ile tüm okullarda Antik Yunan ve Latin dillerinin öğretilmesi gündeme gelmiştir. Bu yapılan girişimler hümanist ruhun ve Batı zihniyetinin benimsetilmesi amacı ile yapılmıştır.[69]

[68] İ. Doğan, age, s. 347.
[69] E. E. Yıldırım (2017). *Milli Şef (İsmet İnönü) Döneminde Tarih Öğretimi Türkiye'de Tarih Eğitimi (Dönemler, Ders Kitapları, Akademisyenler, Algılar).* Ed. Ahmet Şimşek, 1. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, s. 133-136.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA KADAR TÜRKİYE'DE TARİH YAZICILIĞINI ETKİLEYEN ANLAYIŞLAR VE ATATÜRK DÖNEMİ TARİHÇİLİK ANLAYIŞINA ETKİSİ

1. Türkiye'de Tarih Yazıcılığını Etkileyen Anlayışlar ve Akımlar

1.1. Döngüsel ve Çizgisel-İlerlemeci Tarih Anlayışları

İnsanlık üç boyutlu bir şekilde dünden gelmekte, bugünü yaşamakta ve yarına yol almaktadır. İnsanlığın yarınını bilmesi için de dününü bilmesi önemli bir zorunluluktur. Dünü bilmek de ancak tarih sayesinde mümkündür. Tarih, toplumların geleceklerine ışık tutan bir bilimdir. Büyük ve köklü milletler için tarih çok önemli bir yere sahip olup geleceklerini planlamak için önemli bir araçtır. Tarih, "*toplumu kaynaştıran, ona güç veren unsurların başında gelmektedir."* Bu yönüyle tarih toplumların dününü öğretirken aynı zamanda geleceğine yön veren bir bilimdir.[70]

Türkçede tarih iki anlamda kullanılmaktadır. Biri gelecek zamanı biçimlendirmek amacı ile başvurulan yıllar iken diğeri ise geçmiş zaman ile ilgilenen bir disiplin olarak kabul görmektedir. Bu kapsamda tarih, "*geçmişten bugüne yaşamış olay, kişi, kurum, kültür, düşüncenin iznini sürerek bir anlamda meydana gelen değişimleri, bugüne kadar olan sürekliliği inceler.* Tarih disiplin olarak değişim ve sürekliliği bizlere sunmaktadır.[71]

Tarihçilerin ulaşmak istedikleri temel gaye, uzun yıllar içinde oluşturdukları birikimleri kitlelere, toplumlara aktarmaktır. Bu amacı da iki yolla gerçekleştirmektedirler. Öncelikle akademik nitelik taşıyan tarih araştırmalarını, sosyal bilimlerin hatta pozitif bilimlerin tarihçilik anlayışına getirdiği çeşitlilik ile araştırma için belirlenen konuları tarih bilgisi içine bütünleşmektedir. Sonrasında ise çeşitli ilgi alanlarından araştırmanın yönlendirmesi ile tarihçilerin insana ve en önemlisi de topluma açılma ihtiyacı duymalarıdır. Bu amaçla halka "gün yüzü görmemiş arşiv belgelerinin içeriklerini" özgün bir çalışma ile ulaştırılmak istenmektedir.[72] İnsanoğlunun geçmişini ve yaptıklarını ve oluşturduklarını araştıran ve yeniden kurgulayıp bugünkü hali ile bir disiplin şeklinde ortaya çıkması uzun bir

[70] T. Baykara (1999). *Tarih Araştırma ve Yazma Metodu.* Akademi Kitapevi, İzmir, s. 5-6.
[71] A. Şimşek (2018). *Tarihsel Zaman, Değişim ve Süreklilik, Tarih İçin Metodoloji*, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, s. 9-10.
[72] S. Özbaran (1992). *Tarih ve Öğretimi*.Cem Yayınevi,1. Baskı, İstanbul, s. 17-18.

süreçte meydana gelmiştir. "Tarihin tarihi" olarak ifade edilen bu oluşum sürecinde siyasi, ekonomik, dini ve kültürel bir çok gelişme önemli bir yere sahip olmuştur.[73]

Antik çağdan günümüze kadar olan dönemde tarih anlayışı, birçok değişim geçirmiş ve Türk tarih yazımında etkili olmuştur. Antikçağ döneminde "doğayı döngüsel olarak ele alan yaklaşım" bulunmaktayken 14. yüzyılda İbn-i Haldun tarafından yazılan Mukaddime adlı eser ile tarih anlayışı farklı bir boyut kazanmıştır. Böylece Ortaçağ döneminde tarihe getirilen çizgisellik, Aydınlanma Çağı'nın da etkisi ile ilerlemeci anlayışa dönüşmüştür. Döngüsel ve ilerlemeci tarih anlayışı ile birçok düşünür tarihi daha çok kurgusal bir zemin içinde ele alarak anlatmışlardır. Türk tarih anlayışı, döngüsel tarih anlayışı ile çizgisel ve ilerlemeci tarih anlayışından etkilenmiştir. Bu kapsamda hem Osmanlı hem de Cumhuriyet Dönemi tarih anlayışı iki tarih anlayışı çerçevesinde oluşmuştur.[74]

Tarihi bilimin yorumlanması kapsamında döngüsel ve çizgisel olmak üzere iki anlayış mevcut olup her iki tarih yaklaşımı, düşünüş biçimi bakımından birbirinden farklı yaklaşımları ortaya koymaktadır. "Döngüsel tarih" anlayışı, "*belirli dönemlere göre devinim gösteren ve tarihte doğada olduğu gibi tekrarların öne çıktığını*" gösterirken "Çizgisel tarih" anlayışı ise *tarihin sıfır noktasından başladığını ve belli bir ereğe doğru ilerlediğini* iddia etmektedir.[75] Modern tarih yazımında tarih bilimi, bir süreci ifade etmek amacını taşımıştır. Zaman anlayışındaki değişimler, farklı tarih anlayışlarına neden olmuştur. Toynbee başta olmak üzere bazı tarihçiler modern çağın getirdiği çizgisel olarak ilerleyen tarih anlayışına karşı çıkarak antik çağın döngüsel tarih anlayışını savunmuşlardır. Bu kapsamda yapısalcı tarih anlayışı da büyük oranda döngüsel tarih anlayışına dayanmış ve "*insanlığı sürekli ilerleyen gelişim süreci*" gören çizgisel ilerlemeci tarih anlayışını, nedensellik kavramının bir ütopyası olduğu ifade etmişlerdir. Özetle, sonu olduğu belirtilen süreçlerin zamansal değerlendirmesi çizgisel olarak değerlendirilmişken başı ve sonu olmayan süreçlerinde dairesel olarak sürekli kendini yenilemesi de döngüsel tarih anlayışı olarak kabul görmüştür.[76]

Modern tarihçiliğin ortaya çıkmasında 18. yüzyılın yarısında başlayıp 19. yüzyılda yaygınlaşan Batı Avrupa ortaya çıkan siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel olaylar etkili

[73] N. Alkan, (2017), Modern Tarihçiliğin Kurucusu ve Tarihte Tanrı'nın İdaresi"ni Arayan Tarihçi: Leopold Von Ranke, Dünyada Tarihçilik Dönemler/Okullar/Yaklaşımlar ve Tarihçiler, Ed. Ahmet Şimşek, 1. Baskı, Pegem Akademi, Ankara. s. 137.
[74] H. Gürkan (2017). *Türkiye'de Tarih Öğretimi*, İlköğretim Ders Kitapları (1869-1950). Karahan Kitabevi, Adana, s. 13.
[75] N. Nebati (2019). İbn Haldun Düşüncesinde Tarih, Zaman ve Döngüsellik. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.141-158.
[76] M. Safran & A. Şimşek (2009). Tarih Yazımında Bir Sorun: Tarih ve Zaman İlişkisi, Tarihin Peşinde *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:1, s. 21-22.

olmuştur. Avrupa'da yaşanan kültürel ve bilimsel gelişmeler ile birlikte düşünme, öğrenme ve yorumlama faaliyetleri tanrı ile olan bağlarından ayrılmış bilime ve insan faaliyetlerine yönelim göstermiştir.Aydınlanma ile birlikte tarihin konusu ve tarihe yaklaşım dini nitelik taşımaktan çıkarılmıştır.[77]

Döngüsel ve çizgisel-ilerlemeci yaklaşımdan Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet Dönemi etkilenmiş, bilhassa Osmanlı Devleti'nin tarih yazımında 19. yüzyıla kadar döngüsel tarih anlayışının etkileri görülmüştür. Osmanlı'da modernleşme ve batılılaşma gayretlerinin etkisi ile döngüsel tarih anlayışının yanı sıra çizgisel-ilerlemeci tarih yaklaşımı da etkili olmuş, tarih yazımında ikilik meydana gelmiştir. Bu kapsamda geleneğin ve modernleşmenin bir arada yazıldığı dönem itibariyle Osmanlı Devleti'nde ders kitaplarında iki tarih yazımını görmek mümkündür. Cumhuriyet Türkiyesi'nde ise Osmanlı'dan kalan döngüsel tarih anlayışı reddedilmiş ve çizgisel-ilerlemeci tarih anlayış ile ders kitaplarının yazılması sağlanmıştır.[78]

1.2. Ulus Devlet Tarihçiliği ve Tarih Öğretimi

19. yüzyıl itibari ile eğitimi geniş kitlelere ulaştırmak için siyasi iktidarlar, ders kitaplarına daha fazla önem vermeye başlamışlardır. Ders kitapları aracı ile ulus devlet yapısını oluşturmak ve var olan resmi ideolojiyi nesillere aktarmak siyasi iktidarların temel amacı olmuştur. Tarih dersi ile vatan sevgisi öğrencilere aktarılırken aynı zamanda ulusçuluk kavramı aşılanmıştır. Ulus-devlet anlayışı, tarih bilinci oluşturmada olumlu etkiler yaratmıştır. Bu amaçla tarih öğretimi, iki temel işlevden oluşmaktadır. Birincisi, bireyin aldığı eğitim ile kendini değerlendirmesi ve toplumun bir ferdi olarak varlığını sürdürmesi amaçlanmıştır. İkincisi ise bireyin aidiyet bağı kurduğu toplumun değerlerinin, ders kitapları aracı ile planlı ve programlı bir şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Böylece ulus-devlet tarafından ideal insan tipi oluşturmak hedeflenmektedir.[79]

19. yüzyılı diğer yüzyıllardan ayıran en önemli unsurlardan birisi ise milliyetçilik anlayışı olmuştur. Öncelikle Avrupa'da başlayan bu hareket ile ulus egemenliği oluşturulmuş beraberinde vatandaşlar da milliyetçilik akımından etkilenmişlerdir. 1860'lı yıllarda önce Genç Osmanlılar daha sonra ise Jön Türkler ulusçuluk anlayışından etkilenerek ulus-devlet anlayışının oluşmasına katkı sağlamışlardır. 19. yüzyılda ulus devletlerin oluşması beraberinde tarih yazıcılığı da ulusçuluk kavramından etkilenmiştir. Böylece tarih aracılığı ile

[77] N. Alkan, (2017), Modern Tarihçiliğin Kurucusu ve Tarihte " Tanrı'nın İdaresi"ni Arayan Tarihçi: Leopold Von Ranke, Dünyada Tarihçilik Dönemler/Okullar/Yaklaşımlar ve Tarihçiler, Ed. Ahmet Şimşek, 1. Baskı, Pegem Akademi, Ankara. s. 138-140
[78] H. Gürkan, age, s. 21.
[79] T. Yıldırım (2016). *Tarih Ders Kitaplarında Kimlik Söylemi*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, s. 15-17

ulusları inşa etmek mümkün olmuştur. Bu doğrultuda tarih yazımı, ulus-devlet tarihçiliği paralellerinde gelişme göstermiş ve tarih ders kitapları bu anlayıştan etkilenmiştir. Tarih dersi ulus-devlet anlayışı ile mevcut siyasi ortamın aracı haline dönüşmüştür.[80]

II. Meşrutiyet ile başlayan süreçte millileşme çalışmaları tarih yazımında ve ders kitaplarında etkisini göstermiştir. Önceleri adı "Türk Derneği" olan sonraları ise "Türk Ocakları" adı ile bilinen dernek tarafından "Türk Yurdu Dergisi" milli tarih anlayışının oluşmasında etkili olmuştur. Dergiye başta Ziya Gökalp olmak üzere, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Yahya Kemal, Celal Sahir, Fuat Köprülü, Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura gibi birçok isim katkı yaparak milliyetçi tarih anlayışının gelişmesini sağlamışlardır.[81] Türkçülük fikrinin yaygınlaşması ile milli tarih anlayışı egemen olmaya başlamış ve Türk aydınları araştırma sahasını genişleterek Osmanlı'dan önceki dönemi de ele almışlardır. Meşrutiyet Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yirmi yılı içinde öğretici tarihe yer verilmiş, mağlubiyetler karşısında milli birlik ve beraberlik vurgusu yapılarak milli tarihten yararlanılmıştır.[82]

II. Meşrutiyet Dönemi'nde ders programlarına çağdaş ve milli değerleri aktarmaya dayalı dersler eklenmiştir. Özellikle milli histen eksik olmanın savaş kaybetmenin bir gerekçesi kabul edilmesi ile milli tarih anlayışı ön plana çıkmıştır. II. Meşrutiyet Döneminde Türk-İslam çerçevesinde *"dine merbut, vatanını seven, milletini tanıyan, münevver, vatansever, insan yetiştirmek"* amaçlanmıştır. II. Meşrutiyet ile Türk-İslam Sentezi'ne dönüşen resmi ideoloji, Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Milliyetçiliğine dönüşerek şekillenmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde milli duygular ve değerler ulus-devlet sistemi içinde ele alınarak resmi ideoloji olmuştur.[83]

II. Meşrutiyet Dönemi'nin tarih yazımı alanındaki en önemli çalışmalarından birisi "Tarih-i Osmani Encümeni" olmuştur. Osmanlı tarihini bilimsel kurallara uygun biçimde yazma düşüncesi ile kurulan bu kurum Cumhuriyet Dönemi öncesinde "Türk Tarihi

[80] H. Gürkan, age, s. 25-28.
[81] A. Şimşek & F. Alaslan (2014), Milliyetçi Tarihten Milli Tarihe, Çatışmacı Eğitimden Barışçı Eğitime Doğru Türkiye'de Tarih Ders Kitapları, Akademik Bakış Dergisi, Sayı 40 Ocak, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E- Dergisi* , https://dergipark.org.tr/tr/pub/abuhsbd/issue/32926/365773
[82] N. Köken (2014). Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi" Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s. 18.
[83] M.Ö. Alkan (2017). *II. Meşrutiyet'te Resmi İdeoloji, Resmi Tarih ve Eğitim*, Türkiye'de Tarih Yazımı, Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek, , 2. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, s. 164-177.

Encümeni" adı ile çalışmıştır. 1918 yılında etkinliğini kaybederek kapatılmış yerine de bu amaca hizmet ile "Türk Tarih Tetkik Cemiyeti" kurulmuştur.[84]

1.3. Romantik Tarih Anlayışı

Avrupa'da ortaya çıkıp Türk tarih anlayışını etkileyen anlayışlardan birisi romantik tarih anlayışıdır. Ulusçuluk akımının başladığı 19. yüzyıldan itibaren bu akım üzerinde etkin olan anlayış, romantik tarih anlayışıdır. 19. yüzyılın ilk yarısında, aydınlanma akımına ve düşüncesine bir tepki olarak doğmuş, farklı ülkelerde farklı şekillerde oluşmuştur. Romantizm, akla şiddetle karşı çıkarak, "*aklın yaptığı tüm ayrımların yapay olduğunu ve gerçekliği parçalayarak anlaşılmaz duruma getirdiğini"* iddia etmiştir. Romantizm, aydınlanma hareketinin temeli olan akılcılığına ve evrenselliğine karşı çıkarak her milletin kendine has olduğunu savunmuş, milli kültürü ön planda tutmuştur. 18. yüzyılda romantik tarih anlayışı, etnoloji, filoloji, folklor çalışmalarına önem vererek halk kitlelerinin kendi tarihlerine yönelmelerini sağlamıştır. 19. yüzyıldan itibaren romantizm, milli tarih yazımında doruk noktasına çıkarak ulus devletlerin tarih araştırmalarına yönelmelerini sağlamıştır.[85]

Aydınlanma Çağı ile anılan J.J. Rousseau, romantik hareketin öncüsü olarak kabul görmüştür. Coolingwood, Rousseau'nun romantik anlayışını şu şekilde ifade etmektedir;

> *" JJ. Rousseau'nun eğitim anlayışı, çocuğun gelişmemiş olsa bile kendi ülkeleri ve kavramlarıyla kendine özgü bir yaşamı olduğu ve öğretmeninin bu yaşamı anlayıp duygudaşlık kurması, ona saygı göstermesi ve kendine özgü doğal bir biçimde gelişmesine yardımcı olması gerektiği öğretisine dayanır. Bu anlayış tarihe uygulandığında tarihçinin, Aydınlanma tarihçilerinin hep yaptığı şeyi hiçbir zaman yapmaması, yani geçmiş çağlara aşağılama ve tiksinti ile bakmaması gerektiği, duygudaş olarak bakması ve onlarda gerçek ve değerli bir insan başarılarının ifadesini bulması gerektiği anlamına gelir".*[86]

Romantiklere göre eğitimden yararlanmak, en önemli faaliyet alanı olmuştur. Eğitim yolu ile ulusçu tarihçiler mitlerden yararlanmışlardır. Romantikler için tarih, dersler çıkartmak, anlamlar yüklemek, masallar ile geçmişi inşa etmektir.[87]

Tarih yazımında romantik yaklaşım, Alman tarihselciliği çerçevesinde gelişme göstermiştir. Romantik tarih yazımı ilk örneklerine, İskoçyalı bir tarih roman yazarı olan

---

[84] Y. Ünal (2010). Türkiye'de tarihçilik, Tarihçiliğin Gelişimi(15-20 YY) ve Türk-Batı Tarihçiliğine Örnek İki Kitabın Karşılaştırmalı Analizi, Kelam Araştırmaları 8:2, s. 193.; M.Ö. Alkan, age, 177.
[85] N. Köken, age, s. 33.; M. Oral (2014). *Meşrutiyetten Cumhuriyete Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1908-1928),* II. Baskı, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, s. 20.
[86] H. Gürkan, age, s. 28-29.
[87] H. Gürkan, age, s. 29.

Walter Scott'un eserlerinde rastlanmaktadır. Romantik tarihçiler, geçmişi, tarihsel roman yazarlarının tesiri ile heyecan verici bulurken siyaset yazarlarının etkisi ile de Fransız İhtilali sonucu bozulan toplumsal düzeni ve siyasi istikrarı tekrar sağlama aracı olarak nitelendirmişlerdir. Romantik tarih anlayışına göre, tarih, *"yaşanılan zamanın kuramlarını gerçekten anlamak ve değerlendirmek amacına yönelik olmalıdır. Bunun içinse geçmişe değer verilmeli ve korunmalıdı*r". Romantik tarihsel yaklaşım ile geçmişe değer verilirken rasyonalist ve akılcı tarih görüşüne karşı çıkılmıştır.[88]

Romantik tarih anlayışının önemli temsilcilerinden birisi olan Alman felsefeci, Herder, her halkın ortak bir ruhu olduğunu savunarak bunu halk ruhu (volksgeist) kavramı ile açıklamıştır. Herder'e göre*," her millette kendine has, gelenek, davranış tarzından ve hayat tarzlarından oluşan "volkgeist"(halk ruhu) ya da "nationgeist" (milli ruh) vardır. Bu kültürel bütünlük, bütün millet üyeleri arasında paylaşılan ve tarihi tecrübelerden oluşan belli bir akış içerisinde biçimlenir.*" Herder için tarihi dönemler kendi içinde ayrı bir bütünlük oluşturmaktadır. Romantik tarih anlayışında aydınlanma düşünürlerinden farklı olarak geçmiş çağlar eleştirilmeden ele alınmış ve tarihsel bakış açısı genişlemiştir.[89]

Osmanlı aydınları arasında romantik anlayışı benimseyenler içerisinde Namık Kemal yer almaktadır. Namık Kemal, hem düşünsel örnekleri tarihten alırken hem de fikirlerini tarihi romanlar biçiminde yansıtmıştır. Özellikle Ortaçağ ve İlkçağ meselesi, Osmanlı düşünürlerinin dikkatini çekmiş ve tarihi kaynaklar konusunda batılı oryantalistlerin eserlerine yönelmişlerdir. Bu durum da batılı eserlere olan ilgi ve alakayı artırırken tepkiye de neden olmuştur. Özellikle Namık Kemal, Yusuf Akçura, Ziya Gökalp ve Atatürk tarihle yakından ilgilenirken batının kaynaklarından da istifade etmiş aynı zamanda batının Türk milleti ile ilgili tarih yazımına karşı çıkmışlardır.[90]

Özetle, romantizmden etkilenen tarihçilik anlayışı, ulus-devletin en önemli ideolojik aracına dönüşmüştür. Romantik akım ile geçmişe duyulan ilgi artarak milli duygular ile yeni kurulan ulus devletlerin geçmişini derinlemesine incelenmesine olanak sağlanmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi ile başlayan Romantik milliyetçi tarihçilik anlayışı, Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir.[91]

---

[88] M. Oral, age, s. 20-21.
[89] N. Köken, age, s. 33-34.
[90] M. Oral, age, s. 21.
[91] Y.K. Taştan (2016). Tarih: Kadim Dönemden 20. Yüzyıla Bir Bilimin Kimlik Arayışı, *Cihannüma, Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı: II/2-Aralık, s. 115.; A. Şimşek & F. Alaslan (2014). Milliyetçi Tarihten Milli Tarihe, Çatışmacı Eğitimden Barışçı Eğitime Doğru Türkiye'de Tarih Ders Kitapları, Akademik Bakış

1.4. Pozitivist Tarih Anlayışı

Tarihi süreçte pozitivizm, tarih araştırmalarında içtimai (sosyal) ve tabii bilimler yolunu takip etmenin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. August Comte tarafından ortaya atılan "*tarih ancak vekayinin zuhurunun sebeplerini ve amillerini tetkik ederek onları kesin olarak anlamak sayesinde ilim olabilir*" görüşü hakimdir.[92]

Türk düşünür ve aydınları tarafından benimsenen diğer bir anlayış da pozitivizm olup ülkemizin ilk modern ve batılı tarzda ideolojik yaklaşımıdır. Olguları doğrulayarak olgular aracılığı ile tümevarım yapmak suretiyle yasaları ortaya koymak, pozitivizmin temel esaslarını meydana getirmektedir. Pozitivist tarih anlayışı, pozitif bilimlerde uygulanan bilimsel kuralların tarihi bulguları ortaya koyarken de uygulanabileceğini ve tarihi bilgilerin bilimsel yöntemler kullanılarak geçerli olacağını savunmuştur.[93]

Pozitivizm, Comte'nin görüşleri üzerine kurulan bir felsefi yaklaşımdır. Comte'ye göre, *insan aklı ne tanrıyı ne de metafizik alemi anlayabilir. Tarihi olaylar insanı değil, insan topluluklarını meydana getirir. Tarihi olayları, sosyal bir bütünlük içindeki insanlar yönlendirir"* Comte, insanlık tarihinin üç aşamadan oluştuğunu öne sürmüştür. Bu aşamalar, "teorik devir, metafizik devir, pozitif bilim dönemi"dir. Müspet bilimler dönemi de denilen bu dönemde her şeye bilimin egemen olacağı ve insanları ne dinin ne de felsefenin etkileyeceği öne sürülmüştür.[94]

Pozitivizm ile güvenilir olan bilginin doğa bilimlerindeki deney ve gözlem yoluyla ortaya konulan bilgi olduğu görüşü esas olup sözü edilen bilgi ise evrensel ve objektif nitelik taşımaktadır. Evrensel doğruların sözcüleri ise bilim adamları olarak kabul edilmiştir. Pozitivizm bu noktada Sosyal Darwinizm anlayışı ile ilişkilidir. Dönemin sivil ve asker kesimi tarafından üretilen bilgiler sorgulamaksızın kabul görmüş, insanların ve toplumların bu evrensel yasalara boyun eğmeleri istenmişlerdir. "*İlgili yasalara boyun eğmeyen oluşumlar 'doğal evrim sürecinin doğru çizgisinden bir sapmayı dile getirirler; yanlıştırlar, arkaiktirler ve kabul edilemezler. İdeal veya evrensel durum, bilim adamlarının öne sürdükleri durumdur."*[95]

Dergisi, Sayı 40 Ocak, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E- Dergisi*, https://dergipark.org.tr/tr/pub/abuhsbd/issue/32926/365773

[92] V. Togan (1969). *Tarihte Usul*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:449, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, s. 139.

[93] N. Köken, age, s. 35.

[94] T. Baykara, age, s. 114.

[95] S. Yücel ve M. Taşar, (2016). Sosyal Darwanizm: Orta Çıkışı, Gelişimi ve Erken Cumhuriyete Etkisi, Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları, Sayı 29, s. 320.

Pozitivizmin felsefi görüş olarak başlıca özelliği, "*bilimi tek geçerli bilgi olarak görmesi ve olguları bilinen ve üzerinde inceleme yapılabilecek tek obje kabul etmesidir."* Pozitivizm, Aydınlanma çağı sonrası gelişse de pozitivizmin temelleri Rönesans ve Reforma kadar gitmektedir. Bacon, Galileo, Descartes, Hobbes, Locke, Newton, Hume, Saint-Simon gibi birçok bilim insanı pozitivizmin temellerini atmışlardır.[96]

Aydınlanma anlayışının tarih araştırmalarına bıraktığı bir miras üzerine inşa edilen pozitivist tarih anlayışı, tarihsel olay ve olguların neden ve sonuçlarını araştırırken bunlara yönelik yasalar bulmak istemiştir. Pozitivist tarih anlayışına göre, tarih, rastlantılar ile ortaya çıkan olaylar topluluğu değildir. Bu anlayış ile tarihsel sürecin, doğal bir süreç olarak ele alınıp doğa bilimlerinde yapılan çalışmaların tarihsel ve toplumsal olaylarda da kullanılabileceği kabul görmüştür. Bu kapsamda pozitivizm ile tarih bilimi, doğa bilimleri gibi temel yasalar ortaya koyan bir bilim olarak ele alınmıştır. Pozitivizmin kurucusu olarak kabul gören Comte'ye göre tarihin araçsal bir yeri bulunmaktadır. Comte, *"tarihsel olguların kendilerinden daha önemli, gerçekten daha ilginç bir şeyin hammaddesi olarak kullanılmasını"* istemiştir. Tarihçi de tarihsel olguları geçmişin içinden çıkarıp nesnel bir biçimde ele almalıdır.[97]

Dinsel tarih anlayışına karşı olan pozitivist tarih anlayışında tarihçinin esas görevi, birincil elden kaynaklar kullanmak suretiyle tarihi olay ve olgulara ilişkin bilgilere ulaşmaktır. Araştırma sürecinde tarihçinin değerleri ve yargıları olmaksızın tarihi olay ve olgulara ilişkin mantıksal genellemeler esastır. Pozitivist anlayışa göre tarihin ele alınması beraberinde tarihçiler, tarihi olaylar ile ilgili genel kanunlar çıkarma ihtiyacı hissetmişlerdir. Pozitivist tarih anlayışına göre, "*tarih ancak olayların çıkış sebepleri ve etkenlerini araştırmak suretiyle ilim olur*" görüşü egemendir. Ancak pozitivist tarih anlayışında tarihi olgular için genel kanunlar çıkarma, basit düzeyde olguculuk tasviri olarak kabul görmüştür. Pozitivist yaklaşımın metot olarak amprizm ile bütün tarihi olayları nesnel olarak ele alması, sosyal ve kültürel olaylar ve olguları açıklamada yetersiz kalmıştır.[98]

Tarihte nedensellik ilişkilerine dayalı olarak ortaya çıkan genellemeler yapmak yirminci yüzyıl sürecinde tartışılmıştır. 20. yüzyılda neo-pozitivizm bilim felsefecileri, tarihi daha bilimsel ve nesnel hale getirmeyi amaçlamışlardır. Bunu karşı olarak da Oakeshott, "*tarihte genel yasalardan söz etmek, tarih olmaktan çıkmak demektir"* derken Dray'da benzer

[96] H. Gürkan, age, s. 30.
[97] F. Yazıcı (2018). *Tarihte Nesnellik ve Nedensellik, Tarih İçin Metodoloji,* Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, s. 17.
[98] N. Köken, age, s. 35-36.

bir şekilde tarihin tek olan ile ilgilendiğini belirterek Fransız İhtilali'nin kendi içerisinde ele alınması gerektiğini savunmuştur. Bu görüşlere karşı olarak Edward Carr ise tarihin gerçekte tekler ile değil, tekler içinde genel olan ile ilgilendiğini iddia etmiştir. Böylece, tarih felsefesi içerisinde tarihin nedenselliği kavramı birçok tartışmanın temel odak noktası olmuştur.[99]

Türk düşünür ve aydınları arasında batılı düşünce akımları içinde en çok ilgilenilen düşünce "pozitivist felsefi" düşüncesi olmuştur. Bilgi anlayışında empirist, ahlak öğretisinde faydacı, politika öğretisinde liberal özellikler taşıyan pozitivist yaklaşım Osmanlı düşünürleri kadar Cumhuriyet dönemi düşünürlerini de etkileyerek Türk tarih yazıcılığının oluşmasını sağlamıştır.[100]

19. yüzyılda pozitivist felsefe, Ahmet Cevdet Paşa ve Ahmet Vefik Paşa olmak üzere birçok devlet adamını etkilerken Ercümen-i Daniş ve Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye gibi kurumlar, aydınlanmacı ve pozitivist devlet adamlarından oluşmuştur. Pozitivist akımın Türkler arasında yaygınlaşması felsefe aracılığı ile değil daha çok edebiyat akımları, okullarda okutulan pozitif bilimler, yabancı okullar, Avrupa'ya giden öğrenciler, yabancı uzmanların görüş ve düşünceleri ile mümkün olmuştur. Özellikle Pozitivizmin ülkemizde yaygınlaşmasında Jön Türkler ve İttihat ve Terakki gibi grupların da etkisi yadsınamaz.[101]

Atatürk döneminde ise, halkçılık gerek sınıfsal anlam bakımından gerekse siyasi yönü ile Atatürk'ü pozitivizme yakınlaştırmıştır. Bu durumun en temel nedeni ilim ve laiklik kavramları olmuştur. Bu yönü ile Kemalist ideoloji, pozitivizm paralelinde ilim ve laiklik kavramları ile ele alınmıştır. Atatürk'e göre çağdaş bir medeniyet isteniyorsa ilime ve fenne dayanmalı ve laik bir yapı oluşturulmalıdır.[102]

1.5. Tarihselcilik Anlayışı (Historizm)

Ulus-devlet tarihçiliği içinde ele alınan bir diğer akım ise "tarihselcilik" olmuştur. Tarihselcilik, ilk Romantiklerden kabul edilen Novalis tarafından 19. yüzyılın ilk yarısında kullanılmaya başlanmış ve ardından yaygınlaşan bir yaklaşım olmuştur. Sözü edilen bu kavram zaman içinde "tarihselcilik" ve "tarihsicilik" şeklinde kullanılsa da zaman içinde birbirinin yerini almıştır. Tarihselciliğin kaynakları Alman tarihselciliğine dayanmaktadır. Bu yaklaşım, devlete anlam yükleyerek ulusu yüce bir varlık olarak kabul etmiştir. Bu akım özellikle ulusların oluşum çağında ulus devletlerin oluşmasında romantizm ve pozitivizm

[99] F. Yazıcı, 2018, age, s. 18-19.
[100] N. Köken, age, s. 38.
[101] H. Gürkan, age, s. 32-33.
[102] T. Timur (1983). *Atatürk ve Pozitivizm*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt.1, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 94.

kadar etkili olmuştur. Tarihselcilik, Avrupa'da siyasi birliklerini geç tamamlayan ülkelerin var olmasında görevler üstlenmiş ve özellikle Alman birliğinin sağlandığı 1830-1880 yıllarında kendini göstermiştir.[103]

Türk tarihçiliği üzerinde etkili olan anlayışlardan birisi de Alman idealizminin ürünü olan Alman tarihselliği (historizm) olmuştur. Alman tarihselliği, milliyetçiliğin, romantizmin ve muhafazakârlığın ortak bir ürünü olup temel özelliği ise, "*devletlere atfedilen değer ve rol, diğeri ise milletlerin orijinalliğidir*." Romantik akımın etkisi ile oluşan tarihselciliğin diğer özelliği ise, *"milliyetçilik ve devlet kavramına ahlaki ve manevi güç katması yani yüceltmesidir*". Alman tarihselciliği, devleti milleti bir organizmaya benzeterek bu organizmanın yaşamasını sağlayan temel organın devlet olduğunu savunmuştur. Devlet, tarihi değiştirmenin temel aracı olarak kabul görmüş ve *devletin idealize edilmesi* bu anlayışın temelini oluşturmuştur. Alman tarihselciliğini öne çıkan özelliklerinden bir diğeri de "*tarihi araştırmaların arşivlere yönlendirilmesidir*". En etkili batı tarihçilerden biri olarak kabul gören Ranke, tarih araştırmalarında kullanılan kaynaklara ve yöntemlere ilişkin yenilikler oluşturmuştur. Böylece devlet arşivlerinden yararlanmak suretiyle tarihi kaynaklara eleştiri getirilirken birinci elden kaynaklar kullanılmıştır. Ancak Almanlar, bu yaklaşımla bir yandan bilimsel tarihin gelişmesine olanak sağlarken bir yandan da Alman ulusunun "üstün ırk olduğunu da kanıtlamaya çalışmışlardır.[104]

Tarihselcilik anlayışı, Rothacker tarafından 20. yüzyılda ciddi olarak eleştirilmiştir: *Tarihselciliğin en önemli problemi, felsefenin tek doğruluk ve genel geçerlilik ideali ve iddiası doğrultusunda geliştirilmiş bir felsefe olmaktan kurtulamamasıdır"* Bu kapsamda tarihselciler doğada meydana gelen olaylar ile tarihsel olayları birbirinden ayırsalar da bilimsel yöntem olarak bir fark yaratamamışlardır.[105]

Kroner'e göre ise tarihsicilik tarihsel bakış açısının aşırı gelişiminden kaynaklanan kötü bir felsefe olup bu yaklaşımı şu şekilde ifade etmektedir;

> *"Terim, tarihsel bakışa, mutlak olarak aşırı biçimde değer vermeyi imgeler. Bütün insan hayatının her zaman tarihsel bir ruha sahip olduğu gerçeğini vurgulayıp bundan dolayı da tarihin bize, insanın kaderi ile ilgili muammanın sırrını çözebilecek anahtarı verebileceğini söylersek tarihsiciliğe kurban gitmiş oluruz. Tarihsel köken, tarihsel nedenler, tarihsel etkenler ve tarihsel evrim sorunlarının zihin felsefesinin merkezinde bulunan sorunlar olduğunu varsayarsak eninde sonunda tarihsiciliğe gidecek*

[103] H. Gürkan, age, s. 31-32.
[104] N. Köken, age, s. 37-38.
[105] H. Gürkan, age, s. 32.

olan bir tarih yöntemi atfetmiş oluruz. Diğer bir deyişle, tarihsicilik, tarihsel bakışın aşırı gelişiminden kaynaklanan kötü bir felsefedir."[106]

Türkiye'de tarih yazımında 19. yüzyılda romantik ve pozitivist anlayış etkili iken Cumhuriyet dönemi ile birlikte ulusçu tarih yazımı paralelinde tarihselcilik akımının etkileri görülmüştür. Pozitivizm, romantizm ve tarihselcilik, Osmanlı'dan yeni kurulan Türk devletine bir süreklilik halinde tarih anlayışını önemli ölçüde etkilemiştir. Romantizm, pozitivizm ve tarihselcilik anlayışları cumhuriyetin ilk on yılında tarih yazımının ilham kaynağı olmuştur. Romantik anlayış, tarihçiler için ulusal amaçlarını oluşturmak için bir güç kaynağı iken pozitivist anlayış ile faydacı ve laik hedeflere ulaşmak amaçlanmıştır. Alman historizmi ise, "ideal-devlet-iktidar" kavramlarını yaratmak için tarih yazımında uygun görülmüştür. Böylece, romantizm, pozitivizm ve tarihselcilik anlayışları ile Türkiye'nin çağdaş devlet ve ulus yapısını oluştururken vatandaşlar için tarihsel bilinç ve kimlik oluşturmak amaçlanmıştır.[107] Özetle, Türk tarih yazıcılığında geçmişe bağlılığı ile romantizm, nesnel yaklaşımı ile pozitivizm, otoriter gücü ile tarihselciliğin etkilerinin görüldüğü karmaşık bir tarih yazımı görülmektedir.[108]

2. Milli Tarih Anlayışı ve Türk Tarih Tezi'nin Oluşması

2.1. Milli Tarih Anlayışının Oluşmasında Türkçülük Akımı

19. yüzyılda tarihin bilimselleştirme süreci ile birlikte ulusal düşüncenin kendini ispat etme isteği hem modern tarih düşüncesini etkilemiş hem de metodolojik açıdan şekillendirmiştir. Her millet kendi tarihini köklü ve şanlı bir biçimde aktarma ihtiyacı doğrultusunda kanıtlara dayalı olarak kendi milletini tüm dünyaya göstermek çabasına girmiştir. Tarih ulusçuluk ilişkisi doğrultusunda ulusal düşünce güç kazanmış, modern tarihçilik çerçevesinde ulusal tarih çalışmaları artmıştır. Özellikle ulusçu tarih çalışmaları, ulusun köklü ve şanlı tarihini ortaya çıkarmak için önemli bir araç olmuştur.[109]

Türkçülük ise, milli şuurun oluşması için önemli bir ideolojidir. Türkçülük faaliyetlerinin ilk izlerine Tanzimat ile rastlanmaktadır. Tanzimat Dönemi edebiyatçılarından Şinasi ve Ziya Paşa'nın dil ve edebiyat alanında çalışmalarında Türkçülük akımını görmek mümkündür. Namık Kemal, Ahmet Vefik Paşa, Süleyman Paşa

[106] R. Kroner (2010). Tarih ve Tarihsicilik, *Tarih İncelemeleri Dergisi,* Cilt: XXV. Sayı: 2 Aralık. s. 637.
[107] H. Gürkan, age, s. 33.
[108] B. Ersanlı (2018). *Tarih ve İktidar, Türkiye'de Resmi Tarih Tezi'nin Oluşumu (1929-1937).* 7.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 46.
[109] A. Şimşek (2017). Türk Tarih Tezi Türkiye'de Tarih Eğitimi (Dönemler, Ders Kitapları, Akademisyenler, Algılar), Ed. Ahmet Şimşek, 1. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, s. 105.

Türkçülük akımının oluşmasında etkili olan aydınlardandır. Süleyman Paşa'nın "Tarih-i Alem" adlı tarih kitabında ilk kez Hunlar, Göktürkler ve Avarların Türk oldukları gösterilerek Türk tarihi bütün olarak açıklanmıştır. Mustafa Celalettin Paşa'nın Fransızca olarak yayınlanan "Les Turc Anciens Et Moderns" (Eski ve Yeni Türkler) isimli kitabı da Türklerin ve Avrupalıların aynı soydan geldiklerini öne sürerek Batı medeniyetinin oluşmasında Türklerin etkili olduğunu ortaya koymaktadır. II. Abdülhamit Dönemi'nde "*Anadolu'nun Osmanlı'nın çekirdeği ve Osmanlı Türklerinin ocağı olduğunu kabul eden bir görüşünün yerleşmesi*" Türkçülük fikrinin gelişmeye başladığının kanıtıdır.[110]

Osmanlı Dönemi'nde Tanzimat ile başlayan modernleşme ile birlikte tarih alanında da birçok yenilikler yapılmıştır. Yapılan yenilikler yalnızca metot olarak modern tarzın benimsenmesi değil aynı zamanda Osmanlı tarih düşüncesinden Türk ulus tarihi düşüncesine geçilmesini de sağlamıştır. Bilhassa Balkan Savaşlarının ardından Türkçülük vurgusu daha da artarak sistemli bir biçimde kabul görmüştür. Türk tarihi anlayışının değişmesinde ve milli şuurun oluşmasında Türk Derneği, Tarih-i Osmani Encümeni, Asar-ı İslamiye ve Milliye Tetkik Encümeni ve Türk Ocaklarının çalışmaları önemli etkisi olmuş ve Türk Tarih Tezi'nin oluşmasına katkı sağlamıştır.[111]

Osmanlı'da çağdaş tarihçilik, 1880'li yıllardan itibaren başlayan Türk Aydınlanma Çağı'nın tesirinde, II. Meşrutiyet zamanında Tarih-i Osmani Encümeni'nin (1909) kuruluşu ile başlamış ve Cumhuriyet Dönemi tarihçilerinin yetişmesini sağlamıştır. Bu isimler arasında Ahmet Refik Altınay, M. Fuat Köprülü, Zeki Velidi Togan, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Ömer Lütfü Balkan yer almaktadır.[112]

Türkçülüğe bir tarihsel dayanak noktası oluşturmak, Türkçülüğü tanımlamak için Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura tarafından tarih bilimi ile ilgilenilmiştir. Gökalp'a göre, *"Türk milletinin temeli olan Türk kültürünün esaslarını öğrenebilmek için, Türk tarihini bilmemiz"* gerekmektedir. Özellikle Türklerin Anadolu'yu yurt edinmeden önce Osmanlı Tarihinin yanı sıra geniş bir tarihi birikime sahip olduklarına dikkat çekmiştir. Bu bakımdan Türkçülük fikrini sistemli hale getiren II. Meşrutiyet Dönemi'ni siyaset ve düşünce alanlarında derin izler bırakmış olan Gökalp, Atatürk'ü düşünce ve uygulamaları ile etkilemiştir. Akçura ise, tarihin önemine işaret ederken tarihin bilim olduğuna inanmasa da özellikle milliyetçi hareketlerin gelişmesinde tarih araştırmalarının ehemmiyetli olduğunu

[110] N. Köken, age, s. 40-42.
[111] A. Şimşek, 2017, age, s. 105-106.
[112] H. İnalcık (2017). *Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları.*Türkiye'de Tarih Yazımı, Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek, 2. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, s. 179-196.

savunmuştur. Akçura tarihe milli bir gaye gözü ile bakarak Türk tarihinin Türk görüşü ile yazılması gerektiğini belirtmiştir. Bu kapsamda, Türkçülük akımı, yeni bir "milli tarih" anlayışının oluşmasında etkili olmuştur.19. yüzyılda Avrupa'da vuku bulan siyasi gelişmeler Osmanlı düşünürlerinin Türk tarihine ilgi duymasını sağlamıştır. Bu aydınlar içinde, A. Vefik Paşa'nın Türk tarihi ile Osmanlı tarihi arasındaki farkları ortaya koyması, Süleyman Paşa'nın Türk tarihini Hunlardan başlatması, M. Celâlettin Paşa'nın Batı medeniyetlerini kuran milletlerle Türkler arasında dil ve ırk birliğini öne sürmesi Cumhuriyet Dönemi'nde Kemalist Tarih Tezi'nin ortaya çıkmasında etkilidir.[113]

Tanzimat Dönemi sonrası başlayıp etkisini artıran Avrupa merkezci ve Aydınlanmacı tarih anlayışı II. Meşrutiyetin sonlarına doğru yerini milli tarihe bırakmıştır. Milli tarih anlayışı başlangıçta ilkokullarda uygulanırken ortaöğretim programlarına tam olarak yansıtılamamıştır. Bu dönemlerde liseler için kullanılan tarih ders kitapları ise, pozitivist ve aydınlanmacı bir bakış açısı ile Fransız İhtilali'ne dikkat çekilerek kullanılmıştır. Sözü edilen tarih anlayışı da "Kemalist" kadronun eleştirildiği bir yaklaşım olacaktır.[114]

2.2. Türk Tarih Tezi ve Tarih Öğretimi

Atatürk'ün tarih alanındaki çalışmaları, İstiklal Harbi'nin kültürel alandaki çalışmalarının devamı niteliği taşımaktadır. Tarih alanındaki çalışmaların temelinde milli tarihimize zarar veren yabancı tarih görüşlerinden tarihimizi arındırmak ve Türk tarihinin gerçek karakterini belirlemek amaçlanmıştır. [115] Atatürk tarafından tarih çalışmalarına yön vermek için Türk Tarih Tetkik Cemiyeti kurulmuş ve Türk tarihinin temellerinin sağlamlaştırması amacı güdülmüştür. Bu amaç ile Türk ve Türkiye tarihi kronolojik sıralama dahilinde incelenerek Türk milletinin kabiliyet ve üstünlüğünün ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.[116]

Cumhuriyet Türkiye'sinde laik anlayışın oluşturulması ile "ümmet ideolojisinin" tasfiyesinin ardından devletin iktidar kadrosu "millet" kavramına odaklanmış, tarih anlayışı ve yazımı da buna göre değişmiştir. Türkiye'de 20. yüzyılın milli şuuru ve tarih yazımı, Osmanlı Devleti'ne karşı bir biçimde oluşmuştur.[117] Cumhuriyet dönemi çağdaşlaşmasında

[113] N. Köken, age, s. 58-63.; A. Güler (2006). *Sarı Paşa, İnsan Atatürk*. Türkmen Ajans, Ankara, s. 244.
[114] T. Yıldırım, age, s. 51-52.
[115] E.Z. Karal (1988). Atatürk'ün Türk Tarih Tezi, *Atatürkçülük (İkinci Kitap) Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler,* Milli Eğitim Basımevi.s.157.
[116] A. İnan (1988). Atatürk ve Tarih, *Atatürkçülük (İkinci Kitap) Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler,* Milli Eğitim Basımevi, s. 152-153.
[117] M. Katoğlu (2018). *Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür, Sanat" Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye(1908-1980)* Der, Sina Akşin, 13. Baskı, İstanbul, Cem Yayınları, s. 444; E. Copeaux, (2000). Türk Ders

en önemli araçlardan biri, resmi tarih yazımı olmuştur. Kemalist modernleşme ile eski düzeninin yıkılması ve köklü bir düzen kurmak esas alınmıştır. Bu nedenle resmi ideolojiyi geniş halk kitlelerine yaymanın yolu ise, yeni kurulan Türk devleti için yeni bir tarih yazmaktan geçmektedir. Atatürk, milli şuurun gerçekleşmesi ve ulusların birlik ve beraberlik içerisinde yaşamaları için ortak bir tarih bilincinin oluşmasını hedeflemiştir. Bu kapsamda Atatürk, Türk tarihi ile ilgili yapılan bütün çalışmaları titizlikle incelemiştir. 1927 yılında Maarif Vekili Mustafa Necati Bey tarafından Darülfünun içerisinde "Türk Tarih Encümeni" kurulmuştur. Türk Tarih Encümeni'nin amacı, Türk tarihi ile ilgili belgelerin toplanarak sınıflandırılması, Türk tarihi ile ilgili yabancı eserlerin tercüme edilmesidir. Aynı zamanda ortaokul ve lise öğretmenlerinin de dikkatlerini milli tarihe yöneltmek amaçlanmıştır.[118]

Cumhuriyetin ilk yıllarında Tarih-i Osmani Encümeni, Türk Tarih Encümeni olarak çalışmalarına devam etmiştir. Türk Ocakları ise, II. Meşrutiyet Dönemi'nden itibaren "*Türk milliyetçiliği düşüncesine bağlı bilimsel faaliyetler gösteren dernekler*" arasında en etkilisi olup çeşitli yayınlar aracılığı ile Türk tarihine katkıda bulunmuşlardır. Özellikle, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Mehmet Emin, Halide Edip, Hamdullah Suphi, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali gibi Türk aydınları Türk Ocağı çatısında Türk milliyetçiliğinin bilimsel ve kültürel yönden gelişmesini sağlamışlardır.[119]

Türk Tarih Tezi, CHP'nin İkinci Kurultayında Atatürk'ün söylediği" Nutuk" adlı eserinde gelişmeye başlamıştır. Atatürk Nutuk'ta Türk tarihi ile ilgili şu tespitlerde bulunmuştur;

> *"Efendiler, bu dünyayı beşeriyette asgari yüz milyonu mütecaviz nüfustan mürekkep bir Türk milleti azimesi vardır ve bu milletin sahai azrdaki vüs'ati nispetinde sahai tarihte bir derinliği de vardır... Türkler on beş asır evvel Asya'nın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyatına tecelligah olmuş bir unsurdur..."*[120]

Atatürk Dönemi'nde sadece belli bir dönemi inceleyen tarih anlayışına karşı olarak Türkler hakkında ortaya atılan yanlış fikirleri çürütmek gayesi ile milli bir tarih anlayışına ihtiyaç duyulmuştur. 1928 yılında Afet İnan ve Atatürk arasında geçen diyalog Türk tarihi

---

Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine, Çev. Ali Berktay, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 59, İstanbul, s. 15.

[118] E. E. Yıldırım (2014). *İnönü Döneminde Tarih ve Eğitim, Tarih Anlayışında Süreklilik ve Değişimler.* ODTÜ Yayıncılık, Ankara, s. 65-66.

[119] M. K. Çelen (2018). *Geçmişten Günümüze Tarih Yazımı, Tarih İçin Metodoloji*, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, s. 67.; N. Köken, age, s. 46-59.

[120] A. Şimşek, 2017, age,, s. 106.; K. Atatürk (1997). *Nutuk.* Cilt: III Vesikalar, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:2563, İstanbul, s. 1240.

ile ilgili ilk çalışmaların yapılmasında ve Türk Tarih Tezi'nin oluşmasında etkili olmuştur. Afet İnan, Notre Dame de Sion'da öğrenim gördüğü sırada Fransızca kitabında Türk milletini ikinci sınıf insan olarak yazan bilgiyi Atatürk'e göstermesi ile başlayan süreci şu şekilde açıklamaktadır;

> *"1928 yılında Fransızca coğrafya kitaplarının birinde, Türk ırkının sarı ırka mensup olduğu ve Avrupa zihniyetine göre ikinci " secondaire" nevi insan tipi olduğu yazılı idi. Kendisine gösterdim. Bu böyle midir? dedim. "Hayır, olamaz, bunun üzerinde meşgul olalım. Sen çalış" dediler. Ben tarih okutma vazifem icabı olarak 1929'da çalışmaya başladım. Tarih sahasında çıkmış en yeni kitapları, Atatürk getirtti. Bunlarla yeni bir kütüphane kurmuştu. Memlekette tarihle uğraşanları etrafında topladı…"*[121]

Batı dünyasında Türk milletinin ikinci sınıf bir millet gibi gösterilmesi durumu, Atatürk tarafından Afet İnan'ın Türk tarihinin kökenlerini araştırmakla görevlendirmesini sağlamıştır. Atatürk'ün Afet İnan'a verdiği bu görevin temel amacı ise, Avrupalıların savunduğu gibi Türklerin küçük bir "aşiret" olmadığını göstererek eski ve köklü bir geçmişi olduğunu ortaya koymaktır.[122] Bu amaçla yapılması gereken en mühim mesele de okullarda okutulacak milli bir tarih ders kitabının hazırlanmasıdır. Ortak bir şuurun ve milli tarih anlayışının oluşmasında ders kitapları önemli bir araç olmuştur. Bu amaçla hazırlanan ilk kitap Afet İnan ve Atatürk tarafından birlikte kaleme alınan "*Türk Çocuklarına Tarih Dersleri"* kitabıdır. Bu kitap ilk kez Afet İnan tarafından Musiki okulunda okutulmuştur. "Türk Çocuklarına Tarih Dersleri" isimli eser, Atatürk'ün oluşturduğu Türk Tarih Tezine ve daha sonra yapılacak olan tarih çalışmaları için önemli bir kaynak özelliği taşımaktadır. Atatürk tarafından bu amaç doğrultusunda Türk Ocakları bünyesinde on altı üyeden oluşan Türk Tarih Heyeti'nin oluşmasında da etkili olmuştur.[123]

Türk tarihini araştıracak bir kurumun oluşması fikri ve temelleri, 1930 yılında Ankara'da toplanan Türk Ocaklarının altıncı kurultayında ortaya çıkmıştır. Kurultayın 28 Nisan 1930 tarihli oturumunda Afet İnan, Türk tarihinin köklü olduğundan ve Türklerin kurduğu devletlerden bahsederek önerge vermiştir. Bu önerge kapsamında "*Türk tarihi ve medeniyetini ilmi bir surette tetkik etmek için hususi ve daimi bir heyetin teşkiline karar verilmesi ve heyet azası seçiminin Merkez Heyetine bırakılması*" amaçlanmıştır. Bu önergenin kabulünün ardından Türk Tarih Kurumu'nun çekirdeği olan Türk Tarih Heyeti

[121] A. İnan (1939). *Atatürk ve Türk Tarih Tezi*, Türk Tarih Kurumu, *Belleten*, Cilt:III, Sayı:10 Nisan, s. 244.; A. Şimşek, age, 2017, s. 106.; S. Özkan, age, s. 122.
[122] H. Gürkan, age, s. 111.; E.E. Yıldırım, age, s. 67-68.
[123] A. Şimşek, 2017, age, s. 106-107.; F. Yazıcı (2017). *Cumhuriyet Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Tarih Yazımı Türkiye'de Tarih Yazımı*, Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek, , 2. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, s. 201.

oluşturulmuştur. Türk Tarih Heyeti, üyeleri ile birlikte Türk tarihi ve uygarlığı ile ilgili bilimsel çalışmaların yapılması sağlanmış ve böylece tarih alanında yapılan çalışmalar, devlet bünyesi altına alınmıştır. Bilhassa 1930 yılında yeni kitapların getirilmesi ve devlet ile bilim adamlarının Türk tarihine ilgisini çekmek amacı ile geniş bir tarih araştırmaları devri başlamıştır. Atatürk'ün isteği ile Türk Tarih Heyeti tarafından 1930 yılının sonlarına doğru, "Türk Tarihinin Ana Hatları" isimli 606 sayfadan oluşan bir eser tarih ile ilgili çalışmaların başında gelmektedir. 15 Nisan 1931 yılında "Türk Tarih Tetkik Cemiyeti" adı ile bağımsız bir kurum olmuştur.[124]

Atatürk tarafından himaye altına alınan Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin amacı yönetmeliğinde şu şekilde belirtilmiştir;

> ***Madde 3***- *Cemiyetin amacı, Türk tarihini incelemek ve elde edilen sonuçları yayımlamak ve duyurmak.*
> ***Madde 4***- *Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, amacına ulaşmak için aşağıdaki vasıtaları kullanır:*
> *a) Toplanıp bilimsel müzakerelerde bulunmak,*
> *b) Türk tarihinin kaynaklarını araştırıp yayımlamak,*
> *c) Türk tarihini aydınlatmaya yarayacak bilgi ve belgeyi elde etmek için gerekli yerlere araştırma, kazı ve keşif ekipleri göndermek,*
> *d) Türk Tarih Tetkik Cemiyeti çalışmalarının sonuçlarını her türlü yollarla yayımlamaya çalışmaktır.*[125]

Bu kurum sayesinde Türk tarihinin kökleri ve Türk milletinin uygarlık tarihine katkıları ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, 3 Ekim 1935 yılında Türk Tarih Kurumu adını almıştır. Atatürk'ün "ta*rih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat, insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır*" sözü ile tarih yazımı ile ilgili olarak TTK' ya büyük görev yüklenmiştir.[126]

Atatürk, tarafından Türk Tarih Kurumu'nun amacı şu şekilde belirtilmiştir: *"Büyük devletler kuran ecdadımız büyük ve şümullü medeniyetlere de sahip olmuştur, bunu aramak, tetkik etmek, Türklüğe ve cihana bildirmek bizler için bir borçtur. Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır*."[127]

Bu amaçla Atatürk tarafından 15 Temmuz 1935 tarihinde Türk tarih çalışmalarına hız vermek, halkın ve devletin çalışmalara katılması için Atatürk'ün emri ile Türk Tarih

[124] M. Katoğlu, age, s. 444.; M. Önder, age, s. 211.; S. Özkan, age, s. 122.; A. İnan, age, s. 257.
[125] E. Taşdemirci, age, s. 207-208.
[126] M. Önder, age, s. 211.; H.C. Çambel (1939), Atatürk ve Tarih, *Belleten* Cilt: III, Sayı:10, Nisan, s. 272.
[127] A. İnan, age, s. 245.

Kurumu için bir program tasarısı hazırlanmıştır. Bu tasarı ile tarih çalışmaları geniş çaplı ve yurt içinde ele alınarak yapılmıştır.[128] Türk Tarih Kurumu için hazırlanan program doğrultusunda Türk tarihini derinlemesine incelemek ve Türk tarihinin ana hatlarını ortaya koymak için yapılan çalışmalar ile şu amaçlara ulaşılmak istenmektedir;

> *1-Türklerin sarı ırktan olduğuna dair, dünyaya yayılmış olan yanlış bilgileri bertaraf etmek,*
> *2- Bunun sonucunda olarak doğan, Türklerin medeni istidat(akıllık) ve kabiliyetten yoksun olduğu yolundaki hatalı görüş ve iddiaları yok etmek. Bunu yaparken Türk milletinin ortaya koyduğu medeniyet verilerini ilmi delillerle tespit etmek,*
> *3- Türk toprakları üzerindeki yabancıların iddialarının asılsızlığını ortaya koymak.*[129]

Atatürk, Türk tarihinin sadece Osmanlı'dan ibaret olmadığı ve Türklerin binlerce yıl öncesinde büyük devletler kurduğunu ifade ederek Türk Tarih Tezini oluşturmuştur. Atatürk, Türk milletinin köklü geçmişini şu şekilde değerlendirmektedir:

> *"…Türk ırkı, Anadolu'da ilk devlet kuran millettir. Bu ırkın kültür yurdu, ilk zamanlarda iklimi müsait olan Ortaasya idi. İklim tabii şartlar dahilinde değişti. Taşı cilalamağı bulan, ziraat hayatına erişen, madenlerden istifadeyi keşfeden bu halk kütlesi göç etmeye mecbur kaldı. Ortaasya'dan Şarka, cenuba, garpte Hazer Denizinin Şimal ve cünubunda olmak üzere yayıldı. Gittikleri yerlere yerleştiler, kültürlerini oraya kurdular, Bazı mıntıkalarda otokton(yerli) oldular, bazılarında otokton olan diğer bir ırkla karıştılar. Avrupa'da tesadüf ettikleri ırk tipi dolikosefal idi. Irak, Anadolu, Mısır, Ege medeniyetlerinin ilk kurucuları Ortaasyalı brakisefal ırkın mümessilleridir. Biz bu günkü Türkler onların çocuklarıyız…"*[130]

Atatürk tarafından geliştirilen bu tez ile medeniyetin temeli, Türklerin Orta Asya'dan göçleri sonucunda dünyaya yayılması sonucudur. Böylece, Türkler göçler sonucunda dünyanın birçok yerine yayılarak kültürlerini taşımış ve yüksek Türk kültürü etkisi altında birçok medeniyet oluşmuştur.[131]

Türk tarihinin köklerine gitmek ve Batı dünyasının asılsız iddialarına cevap vermek için Atatürk'ün önderliğinde tarih çalışmalarına hız verilmiştir. Erken Cumhuriyet Dönemi'ndeki çağdaşlaşma milli ulus oluşturma ve laikleşme paralelinde dönemin iktidarı tarafından resmi bir tarih yazımı oluşturulmuştur. Bu tarihsel bakış açısı, yeni bir millî kimlik anlayışı oluştururken yeni bir tarih yazımı da ortaya çıkarmıştır. Kemalist ideoloji özellikle

[128] U. İğdemir (1963). Atatürk'ün Buyruğuyla Türk Tarih Kurumu İçin Hazırlanan Bir Program Tasarısı, *Belleten*, Cilt: XXVII. Sayı:108, Ekim, s. 642-643.
[129] S. Özkan, age, s. 122.
[130] S. Meydan (2019). *Atatürk ve Kayıp Kıta MU*, İnkılap Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, s. 31., A. İnan, age, s. 245-246.
[131] S. Meydan, age, s. 31.

"Avrupa'nın Türk milletine karşı dışlama ve küçümsemesine cevaben Türklerin tarih boyunca "uygarlıklar yaratan" bir ulus olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Böylece Türk kimliğini ortaya çıkaran resmî tarih yazımı meydana getirilmiştir.[132]

Atatürk, "*Türk milletinin cihan tarihindeki hakiki yeri ve medeniyet alemindeki rolleri ne olmuştur*?" sorusuna cevap bulmak amacı ile Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasını sağlamıştır. Atatürk, Türk Tarih cemiyeti aracılığı ile ulusal tarihimize ait araştırmalar yapılmasını sağlarken bir yandan da tarih derslerinden beklenen amaçları ortaya koymaktadır. Bu kapsamda Atatürk'ün tarih sahasındaki en büyük hareketi de "*yeni bir tarih tezi ile Türk milletine çok daha uzak bir mazinin kapılarını açmış olmasıdır*." Atatürk tarafından *muasır medeniyetler* seviyesine ulaşmak için dünya medeniyetinin bir parçası olmayı ve hatta *"tarihin yaratıcısı"* olma iddiası taşıyan bir ideoloji benimsenmiştir.[133]

Kemalist kadronun ortaya çıkardığı "Türk Tarih Tezi", ulusal gururun tekrar inşasını sağlamayı amaçlayan resmi tarih söylemi olmuştur. Millî şuuru artırmaya yönelik nisbeten daha abartılı bir ulusçu söylem olan Türk Tarih Tezi ile tarih biliminin araç olarak kullanıldığı bir tarih yazımı gelişmiştir. Bir önceki dönemden tam anlamı ile bir kopuşu göstererek yeni bir kimlik yaratma anlayışını içermektedir. Kemalist tarih yazımı ile yeni bir uygarlık ideolojisi geliştirilmiş olup bu tarihi söylem ile Helenistik yaklaşıma da ideolojik bir cevap verilmek istenmiştir.[134] Bununla beraber özellikle İstiklal Harbi sırasında Türk topraklarının paylaşılması sırasında Türk yurdu olan topraklarda hak iddia eden devletler ortaya çıkmıştır. Yunanlar, Batı Anadolu ve Trakya üzerinde; İtalyanlar, Güney Anadolu üzerinde hak iddia ederken Ermeniler ise Doğu Anadolu'nun Ermeni yurdu olduğu ile ilgili asılsız iddialarda bulunmuşlardır. İstiklal Harbi'nin kazanılmasının ardından Atatürk milli tarih anlayışımızı oluşturmak ve bu haksız iddiaları çürütmek için Türk Tarih Tezi ortaya çıkmış ve bu tarihsel ideoloji doğrultusunda birçok çalışma yapılmıştır.[135]

Afet İnan, "Atatürk ve Türk Tarihi" adlı makalesinde Atatürk'ün tarihe olan ilgisini ve Türk Tarih Tezini şu şekilde açıklamaktadır;

> *"Atatürk, Türkiye için bir tarih devridir. Türkiye Cumhuriyeti tarihi onun kurmasıyla başladı. Memleketi kurtardı, Cumhuriyeti kurdu, onu on beş yıl en verimli idaresiyle yaşattı, büyük işlerinin*

[132] Ş. T. Akman (2011). Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmi Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri, *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi,* Ankara, s. 82-83.
[133] E.E. Yıldırım, age, s. 67-69.; F. Baymur (1941). *Tarih Öğretimi*. Gazi Terbiye Enstitüsü Neşriyatı No:11, Recep Ulusoğlu Basımevi, 1. Baskı, Ankara, s. 23.
[134] F. Yazıcı, 2017, age, s. 200-201.; E. Copeaux (2003). *Türkiye'de 1931-1993 Arasında Tarih Ders Kitapları. Tarih Eğitimine Eleştirel Yaklaşımlar*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
[135] E. Taşdemirci, age, s. 204.

üzerinde milletinin sevgi halesi içinde ebediyete intikal etti… O Türkiye için bir tarih yaptı. Türklük için ise tarih yazdı. Bu tarih yazmasında Onun yazıcısı ve beraberce okuyanı oldum. Tarihte talebesi idim. Beraber okuduğumuz kitaplar sayısızdır. Bu çalışma 1929 da başlar. Türk Tarih Kurumu bu çalışmalar neticesinde doğdu. Kurum ilk kongresini (1931) Onun yakın alâkası ve takibi altında başardı. Türk tarih tezi ilk olarak bu kongrede ortaya atıldı ve münakaşa edildi. Memleketin bütün tarih muallimleri, tarih âlimleri, bunda hazır bulundular. Mekteplerin dört ciltlik tarihi bunun sonunda meydana geldi. Türk Tarihinin ana hatlarını ve Türklerin medeniyete hizmetlerini tetkik etmek ve yazmak vazifesi Tarih Kurumunun başlıca işi olarak Atatürk tarafından verildi… ''[136]

Genel hatları itibariyle Türk Tarih Tezi, Avrupalıların Türkleri ikinci sınıf bir insan olduğu algısına cevap niteliği taşıyarak uygarlık tarihinin Avrupa odaklı anlayışına tepki özelliği taşımaktadır. Türk Tarih Tezi ile ilk önce Türk milletinin sarı ırk iddialarına karşı olarak beyaz ırka mensup olduğu görüşü savunulmuştur. Kemalist Tarih tezi ile Türk tarihinin sadece Osmanlı ve İslam tarihinden oluşmadığını aksine çok köklü bir mazisinin olduğu ortaya koyulmak istenirken aynı zamanda Anadolu'nun Bronz Çağından bu yana Türklerin anayurdu olduğu vurgulanmıştır.[137]

2.3. Türk Tarih Kongrelerinde Milli Tarih Anlayışına Dair Tartışmalar

2.3.1. I. Türk Tarih Kongresi

Türkiye'de Türk Tarih Tezi'nin ortaya çıkarılmasında Türk Tarih kongrelerinin önemli bir rolü vardır. I. Türk Tarih Kongresi, Maarif Vekâleti Öğretmenlerine yönelik yeni bir tarih anlayışı oluşturma amacı bakımından ulusal bir yapıdayken II. Türk Tarih Kongresi ise, uluslararası bir nitelik taşımaktadır. I. Türk Tarih Kongresi, 2-11 Temmuz 1932 tarihinde Ankara'da toplanmış ve geniş bir çerçevede Türk Tarih Tezi ele alınmıştır.[138]

I. Türk Tarih Kongresi'nde hem Türk Tarih Kurumu tarafından tasarı şeklindeki "Türk tarih Tezi" tartışılmaya açılmış hem de tarihi araştırmalar sonucu elde edilen bulgular ile bu tez bir temele dayandırılmak istenmiştir. Aynı zamanda Tarih Kurumu ve Maarif Vekâleti işbirliği içerisinde Türk Tarih Tezi'ni tarih öğretmenlerine tanıtmak, modern tarih öğretimi üzerinde çalışmak ve ders kitaplarının çağa uygun olarak geliştirilmesi için toplantıda tarih öğretmenlerinin bulunması sağlanmıştır. Kongrenin temel amacı, "*Türk tarihini temellendirmek ve Türkiye'nin köklü bir devlet olduğunu kanıtlamaktır.*" I. Türk Tarih Kongresinde ortaya atılan Türk Tarih Tezi, devletin resmi tarih anlayışını ortaya

[136] A. İnan, age, s. 243.
[137] E.E. Yıldırım, age, s. 70-71.
[138] H. Gürkan, age, s. 113.

koymuştur.[139] I. Türk Tarih Kongresi'ne iki yüz otuz kişi iştirak etmiştir. Bunlardan doksan altısının lise ve ortaokul öğretmenleri olması, kongrenin amacının "*devletin resmi tarih anlayışını öğretmenlere aktarmak ve öğretmenler tarafından benimsenmesi sağlamak*" olduğunu göstermektedir.[140]

Millet için tarih kitaplarının yazma işi planlandıktan sonra bu kitapları uzmanlara ve öğretmenlere tanıtmak gayesi ile geniş kitlelere ulaşmak istenmiştir. Bu amaç ile yapılan I. Türk Tarih Kongresinde katılımcılar iki ana gruba ayrılarak çalışma yapmışlardır. Birinci grup, büyük bölümü Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin üyesi olan ve Türk Tarihinin Ana Hatları kitabını yazmakla görevli kişilerden oluşmaktadır. Başlıcaları ise "Yusuf Akçura, Fuat Köprülü, Afet İnan, Samih Rifat, Reşit Galip, Yusuf Hikmet Bayur, Hasan Cemil Çambel ve Şemsettin Günaltay gibi ünlü politikacılar, tarihçiler ve düşünürlerdir. İkinci grup ise Zeki Velidi Togan olmak üzere, Türk Tarih Tezi'nin dayanak noktalarına ve savunulma biçimlerini onaylamayan kişilerden oluşmaktadır. Özellikle bu kişiler, tezin birincil kaynaklara başvurulmadan metot açısından yetersiz kaldığını savunmuşlardır.[141]

I. Türk Tarih Kongresi ile Türk Tarih Tezi'ne akademik bir kimlik kazandırmak istenmiştir. Kongrede, medeniyetlerin kökenleri ve Türk milletinin dünya üzerindeki yeri ile ilgili görüşler ortaya atılarak tartışılmıştır. Afet İnan tarafından Türk Tarih Tezi doğrultusunda "Orta Asya'nın otokton (yerli) halkının Türk olduğu" belirtmiştir. Maarif Vekili Esat Bey ise, "*insanlar henüz ağaç ve kaya kovuklarında yaşarken, Orta Asya'daki ilk medeniyetini kurduğunu ve gittikleri bölgeler bu arada kutsal yurt, Anadolu'daki Eti, Mezopotamya'da Sümer, Elam ve nihayet Mısır, Akdeniz ve Roma medeniyetlerinin esaslarını tesis ettiklerini*" vurgulamıştır. Kongrede on beş bildiri sunulmuş ve Türk Tarih Tezinin bilimsel temel üzerine kurulması amaçlanmıştır.[142]

Yusuf Akçura "büyük davamız" olarak nitelendirdiği Türk Tarih Tezi'ni şu şekilde belirtmektedir;

> *Türklerin eski ve orta kurunda(çağda) ancak göçebe ve müstevli olarak yaşayan ve yüksek medeniyet seviyelerine erişemeyen, ikinci derecede insanlardan olmayıp beşer tarihinde ilk medeniyet kuran ve eski zamanlardan beri muhtelif devirlerde medeniyet meşalesini ellerinde taşıyan insanlar olduğu davasıdır".* [143]

[139] N. Köken, age, s. 128.; M. Katoğlu, age, s. 445.
[140] M. Önder, age, s. 211.; N. Köken, age, s. 128.
[141] E.E. Yıldırım, age, s. 81-82.
[142] H. Gürkan, age, s. 113.; N. Köken, age, s. 128-130.
[143] H. Gürkan, age, s. 130.

Tarih Kongresi'nin kapanış konuşmasında ise, Türk Tarih Tetkik Cemiyeti Başkanı sıfatı ile konuşma yapan Yusuf Akçura, kongre hakkında aşağıdaki değerlendirmelerde bulunmuştur;

> *On günden beri, hepimiz sabahlı, akşamlı hatta bazılarımız geceli gündüzlü çalışarak bugün tarih, müderris ve muallimleri içtimaının sonuna geldik. Bu içtima, müderris arkadaşlardan birisinin dediği gibi, Türk tarihçiliğinde mühim bir tekâmül merhalesi olmuştur. Bu içtimaımız bence yalnız Türk tarihçiliğinde mühim bir tekâmül merhalesi değil, Türk tarihinde çok mühim bir hadisedir... Beraberce geçirdiğimiz on gün içinde konferanslar, mütalealar, müzakereler ve münakaşalarla birçok müspet neticeler elde ettik. Başta Türk ırkının tarihten evvelki zamanlarda bile Asya'nın ortasında dünyanın göbeğinde, medeniyet kurmaya başladığını, sonra buradan dünyanın her tarafına medeniyet götürüp dağıttığını gördük...*[144]

Bu kapsamda I. Türk Tarih Kongresi ile Türk Tarih Tezi, bilim adamları ve aydınlar tarafından öğretmenlere tanıtılarak resmi tarih ideolojisinin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu kongre ile Türklerin anayurdunun Orta Asya olduğu ve buradan hareketle dünyanın her yerine medeniyet götürdüğü ve Türk milletinin uygarlık tarihinin oluşmasına katkısı olduğu vurgulanmıştır.

2.3.2. II. Türk Tarih Kongresi

II. Türk Tarih Kongresi, Türk Tarih Kurumu tarafından yapılan çalışmaları, Türk ve dünya bilim alemine göstermek ve yapılan çalışmaları tartışmaya açmak amacı ile 20 Eylül 1937 yılında Dolmabahçe sarayında düzenlenmiştir. Altı gün süren II. Türk Tarih Kongresinde birçok yerli ve yabancı akademisyen katılarak bildiri sunmuştur. Kongrede hem Türk Tarih Tezini destekleyici ilmi çalışmalar yapılırken hem de Şemsettin Günaltay tarafından Türk Tarih tezi ile ilgili eleştirilere cevap verilmiştir. II. Tarih Kongresi'nde Türk Tarih Tezini destekleyen tarih sergisi düzenlenmiştir. Bu sergide Türk tarihi belli bir kronolojik sıralamada gösterilerek resimler, maketler ve arkeolojik eserler ile Türk Tarih Tezi desteklenmiştir. Kongrede Türk Tarih serginin yanında İlk Türk Resim ve Heykel Müzesi'nin de açılışı yapılmıştır.[145]

Tarih Kongresi, Türk Tarih Kurumu Başkanı Hasan Çambel'in açılış konuşması ile başlamıştır. Çambel tarafından kongrenin açılış amacı şu şekilde ifade edilmiştir;

---

[144] Birinci Türk Tarih Kongresi (1932). Konferanslar, Müzakere Zabıtları, (Ankara Maarif Vekâleti ve Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından tertip edilmiştir)3. Oturum, 02-11 Temmuz 1932, s. 616-617.

[145] N. Köken, age, s. 148.; S. Özkan, age, s. 115.; M. Göker (1938). İkinci Türk Tarih Kongresi, *Belleten* Cilt: II Sayı:5/6, Nisan, s. 1.

Türk Tarih Kurumu'nun bu kongre ile takip ettiği gaye, senelerle yaptığı ilmi araştırmalarda elde ettiği neticeleri, gerek Türk ilim aleminin ve gerekse dünyanın her tarafından aramıza gelen alimlerin tetkiklerine sermektir. Burada her şeyden önce yüksek huzurlarıyla kongremize şeref vermek lütfunda bulunan ve Türk Tarih Kurumu'nu tesis ettikleri günden beri ilmi direktif ve irşatlarıyla tarih araştırmalarına yeni bir veçhe veren hami reisimiz Atatürk'e sonsuz saygı ve sevgilerimizi arz etmekle bahtiyarım…İkinci Türk Tarih Kongresindeki çalışmaların tarihi hakikatlerin bir kat daha aydınlanmasına yardım edeceği ümidini izhar eder ve kongreye muvaffakiyetler temenni ederim.[146]

İkinci Türk Tarih Kongresini açan Çambel, tarih alanında yapılan çalışmaların yabancı bilim adamlarını huzurunda uluslararası çevrelerce kabul görmesi amacı ile topladığı belirtmektedir. Kongre Başkanlığına seçilen Maarif Vekili Saffet Arıkan Türk Tarih Kurumu'nun amaçlarına değinmiş ve Türk Tarih Kurumu'nun çalışmalarının ve Türk Tarih Tezinin bilimsel dayanaklarını açıklamıştır;

Türk Tarih Kurumunun çalışma amacı, yalnız Türk kültürünü araştırmak değildir. Biz o çalışmanın kıymetini ve önemini bütün her yerde medeniyet hayatına erişmiş bulunan milletlerin orijinal varlıklarını ve kültürlerini arayıp meydana koymasında görüyoruz. Türk tarih Kurumu, araştırmalarında tezlerini ispat için arkeoloji ve antropoloji gibi müspet ilimlerin buluşlarına ve bunlarla beraber Türk lengüistiğine dayanır. Hurafeler, dini ve siyasi incizaplarla yazılmış eserler, indi mülahazalar ve mütalealar, Türk Tarih Kurumu için kıymet almaktan uzak tutulur… Demiştim ki, Türk Tarih tezi, bilhassa arkeoloji ve antropoloji gibi, bunların ne olduğunu bilen alimlerce, sizlerce, yakından bilindiği gibi, reddi kabul olmayan ilimlere dayanır…[147]

İkincisi düzenlenen Türk Tarih Kongresi'nde arkeoloji, filoloji ve antropoloji Türk Tarih Tezi'ni destekleyen yardımcı bilimler olmuştur. Özellikle kongrede "Güneş Dil teorisi" Türk Tarih Tezi'ni desteklemek için ortaya atılmıştır. Bu dil teorisi ile bütün dillerin kaynağının Türk dili olduğu savunulmuştur. Kongrede, Orta Asya'dan ziyade Anadolu'ya dikkat çekilerek arkeolojik çalışmalar ile Türklerin Anadolu'nun otoktonluğu (yerliliği) ispat edilmeye çalışılmıştır. Anadolu'daki tüm uygarlıkların kaynağının Türk kökenliği olduğu üzerinden Türk milletinin Anadolu'nun yerli halkı olduğu ve Anadolu'nun Türk yurdu olduğu açıklanmıştır. Bu doğrultuda Sümerler ve Hitit Uygarlıkları üzerinden bu milletlerin kökenlerinin Türk olduğu varsayımında bulunulmuştur. Bu varsayımı desteklemek amacı ile arkeolojik çalışmalardan yararlanarak bu uygarlıkların Türk izleri taşıdıklarını iddia

[146] İkinci Türk Tarih Kongresi (1937). Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler, Kenan Matbaası, İstanbul, s. 1
[147] İkinci Türk Tarih Kongresi, age, s. 2

etmişlerdir. Özellikle Arkeoloji, bilim olarak Türk Tarih tezinin destekleyen "Anadolu'nun yerli halkı ve gerçek sahibi" olduğunu ortaya koyan bir araç haline gelmiştir.[148]

İkinci Tarih Kongresi'nde Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı sıfatı ile Prof. Afet İnan kurumun amacını şu şekilde belirtmiştir;

> *Türk Tarih Kurumu'nun büyük Türk eliyle kuruluşundan beri Türk Tarih ufku, beşer tarihin geniş ölçüsü içerisindedir. Halin en büyük çalışma hızı içinde hazırlayan Türk milleti, istikbaline en yüksek emniyetle bakıyor. Çünkü o aynı zamanda mazisinin kuvvetli temelli üzerinde yükselmektedir. İşte bizim üzerimize aldığımız vazifeler, bu temelin sağlam malzemesini dünya ilim alemine tanıtmaktır. Bu kutlu ödev şu esaslardan ilhamını ve planını alır: Türk ırkı beyaz ve brakisefaldir. Bugünkü yurdumuzun sahipleri, en eski kültür kurucularının aynı ırkı vasıflarını taşıyan çocuklarıdır. Onun kültür meşalesi ile yayıldığı sahalar, dünyanın medeniyete kavuşabilen yerleridir. Ön Asya, Akdeniz Havzası bu medeniyete mihrak olmuştur. Avrupa pasifikten geçerek eski Amerika kültür, hep aynı kökten kuvvet ve filiz almıştır. İşte bu geniş ölçü neolitik ve maden devirlerinin medeniyet çerçevesidir. Bu esaslar ilk kongremizin tez izahında ve münakaşalarında tespit edilen hakikatlerdir. Türk Tarih Kurumu beş yıldır bunları teyit etmek için çalışmaktadır. Türk tarihinin ana hatlarını yazmak ve cihan kültürü içindeki yerini vermek, kurumumuzun kuruluş gayesidir.*[149]

İkinci Türk Tarih Kongresi Türk Tarih Tezinin kökleşmesine katkı sağlayarak resmi tarih görüşü etkilemiştir. Tarih bilim olarak disiplinler arası bir yapı kazanmıştır.[150] Atatürk, disiplinler arası ilişkiyi şu şekilde değerlendirmiştir;

> *Tabiatın bugün için esrar dolu sinesine gireceği muhakkak görünen insan zekâsı, beklenen hakikatleri ortaya koyacaktır… Bu insan zekâsıdır ki, beklediği neticeyi elde etmemiş olmakla beraber, bugünkü araştırıcı zekâları, tatmin edecek ve tarihi aydınlatacak yeni metotlar ve ilimler bulmuştur. İşte arkeoloji ve antropoloji o ilimlerin başında gelir. Tarih, bu son ilimlerin bulduğu belgelere dayandırıldıkça temelli olur. Tarihi belgelere dayandırılmış olan milletlerdir ki kendi aslını bulur ve tanır. İşte bizim tarihimiz, Türk tarihi, bu ilim belgelerine dayanır. Yeter ki bugünün münevver(aydın) gençliği bu belgeleri vasıtasız tanısın ve tanıtsın… Onun içindir ki bizim tarih belgelerimizin her parçası, klasik sayılan kültür eserlerinin de anasıdır.*[151]

Günaltay Türk Tarih Tezi'nin yabancı bilim adamları tarafından takdir edildiğini açıklamış ve bu durumu Türk Tarih Tezi açısından büyük bir başarı olarak değerlendirmiştir. Şemsettin Günaltay'ın II. Tarih Kongresi tespitleri aşağıda belirtilmiştir;

> *...Birinci tarih kongresi, tarih tezinin dâhilinde zaferle neticelendirilmişti. İkinci Tarih Kongresi ise, tezin cihan alimleri müvacehesinde izahı ve cihan alimlerinin ilmi intikatlarına arz edilmesi imkanını*

[148] E. E. Yıldırım, age, s. 82-83.
[149] İkinci Türk Tarih Kongresi, age, s. 6-7.
[150] H. Gürkan, age, s. 115.
[151] A. İnan, age, s. 327-328.

vermişti. İkinci Kongre daha parlak bir surette tetevvüc etti. Salahiyetter büyük alimler, yeni açılan bu tetkik sahasında yapılan araştırmaları taktirle karşıladılar. Kongreye ve tarih sergisine yalnız hayranlık göstermekle kalmadılar. Tarih tezimizi teyit, milli tarihimizle alakadar birçok hususları tenvir eden ilmi tetkiklerini kongre müvacehesinde okuyarak yakın alakalarını gösterdiler…[152]

Sonuç itibariyle İkinci Türk Tarih Tezi, tarihsel çalışmaların bilim çevresine tanıtılması ve Türk Tarih Tezi'nin olgunlaşması açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Özellikle bu kongrede tarih alanında yapılan çalışmaların arkeoloji, antropoloji ve dil bilimi ile ilişkilendirilmesi, tarihin geniş bir perspektifte değerlendirilmesine olanak sağlamıştır. Ancak, sosyoloji, felsefi gibi disiplinlerin ele alınmaması kongrenin eleştirilen noktalarından birisi olmuştur.[153]

3.Atatürk Dönemi Tarih Ders Kitapları ve Tarihçilik Anlayışı (Ortaöğretim)

3.1. Türk Tarihinin Ana Hatları Kitabı

Cumhuriyetin Dönemi eğitim politikaları, Atatürk ilkelerine bağlı, milli, çağdaş, demokratik, laik bir eğitim ve öğretim esasına dayalı olarak yürütülmüştür. Atatürk eğitim alanında yapılan çalışmaları yürütürken aynı zamanda tarih öğretimine de oldukça önem vermiştir. Tarih öğretiminin temel amacı, "*bir milletin üyesi olarak bireyde yurttaşlık becerilerinin ve değerlerinin geliştirilmesi, evrensel boyutta barışın ve milletler arası dayanışmanın oluşturulmasıdır*". Tarih öğretiminin bir diğer amacı da, "*öğrencilere yüksek insan değerlerini benimsetmektir*." Bu kapsamda tarih, milli değerlerin ve becerilerin kazanılmasında oldukça önemli bir bilim alanı olmuştur. Atatürk *"Tarih hayal mahsulü olamaz, tarih yazarken gerçek olayları bulmaya çalışmalıyız. Eğer bunları bulamazsak meçhuliyeti ve bu noktadan cehlimizi itiraf etmekten geçinmeyelim*" diyerek tarih biliminin hakikati ortaya koyması gerektiğine dikkat çekmiştir.[154]

Tanzimat Sonrası başlayıp etkisini artıran Avrupa merkezli ve Aydınlanmacı tarih anlayışı yerini Meşrutiyet Dönemi ile birlikte milli tarihe bırakmıştır. Cumhuriyet Döneminin iktidar kadrosu milli, çağdaş ve laik bir toplum yapısı oluşturmak için yenilikler yaparken milli tarih anlayışını da oluşturulmak istemiştir. Resmi tarih anlayışı, Türk Tarih Tektik Cemiyeti'nin kurulması, Türk tarihinin araştırılmasını beraberinde "Türk Tarih Tezi" olarak

[152] Ş. Günaltay (1938). Türk Tarih Tezi Hakkında İntikatların Mahiyeti ve Tezin Kat'i Zaferi, Türk Tarih Kurumu, *Belleten*, Cilt: II, Sayı:7/8. Temmuz, s. 338.
[153] N. Köken, age, s. 161.
[154] M. Safran (2010). Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları ve Tarih Öğretimi. *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu,* (07-09 Aralık 2005).Ed. Murat Alper Parlak. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, s. 399-405.

kabul görmüştür. Tarih Kongreleri ile birlikte de Türk Tarih Tezi hem olgunlaşmış hem de bilimsel niteliğe kavuşturulmak istenmiştir.[155]

Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar olan süreçte ilk ve orta dereceli okullarda okutulması planlanan bütün tarih kitapları mevcut iktidarın kontrolü altında kalmıştır. Tarih kitapları dönemin resmi tarih anlayışını genç nesillere aktarmanın bir aracı olmuştur. Bu kapsamda Atatürk tarafından ulusa tarih bilinci aşılamak amacı ile okullarda okutulması için "*Türk Tarihinin Ana Hatları*" adlı eser, Türk Tarih Tezi doğrultusunda oluşturulmuştur. Kitap yüz adet basılmış ve bilim adamlarından görüş alınması amaçlanmıştır. Bu eser çoğaltılmamış sadece fasiküller halinde okullarda okutulmuştur. Bu kitaptan özet çıkarılarak "Türk Tarihine Methal" ve "Orta Asya" bölümlerinden oluşan yetmiş dört sayfalık bir broşür "*Türk Tarihinin Ana Hatlarına Methal Kısmı*" adı altında "Türk Tarih Heyeti" tarafından 30.000 adet bastırılıp dağıtılmıştır.[156]

Türk Tarihi Ana Hatları Kitabı'nın önsözünde *"Türk Ocağı, Türk Tarih Heyeti azalarından Afet H. İle Mehmet Tevfik, Samih Rifat, Akçura Yusuf, Dr. Reşit Galip, Hasan Cemil, Sadri Maksudi, Şemsettin, Vasıf ve Yusuf Beyler tarafından iktifat, tercüme ve telif yollarıyla yapılmış bir teşebbüstür"* denilmiş *ve "Türk Tarih Heyeti'nin başka azalarının ve mevzu ile alakalı zatların mütalaa ve tenkit nazarlarına arz olunmak üzere yalnız yüz nüsha basıldığı* ifade edilmiştir.[157]

Afet İnan, "*Atatürk ve Türk Tarih Tezi*" adlı makalesinde Türk Tarihinin Ana Hatları kitabının ortaya çıkış nedenlerini şu şekilde açıklamaktadır;

> *"Türkler, bir aşiret olarak Anadolu'da imparatorluk kuramaz. Bunun başka türlü bir izahı olmak lazımdır. Tarih ilmi bunu meydana çıkarmalıdır." diyordu. Etiler Anadolu'nun en eski devlet kuranlarından biri olduğu için onun zihnini en işgal eden bahisti. Acaba Akdeniz'in kaybolmuş ve yaşamış olan en eski medeniyeti ile Türklerin alakası nedir? , suali sık sık tetkike vesile veriyordu. Dünyanın muhtelif yerlerinde bilhassa Türkiye'de otokton halk ve medeniyet getiren halk kimlerdir? Türklerin cihan tarihinde ve medeniyet aleminde rolleri nelerdir? Bu sorulara cevap vermek kolay görünmüyordu. Hâkimiyeti Milliye(ulus) matbaası bu sorulara cevap veren ilk notları bastı. Türk Tarihinin Ana Hatları Kitabı bir cilt halinde bunu takip ederek basıldı…*[158]

[155] T. Yıldırım, age, s. 51-55.
[156] E. E. Yıldırım, age, s. 71.; F. Yazıcı, 2017, age, s. 201., S. Özkan, age, s. 122.; K. Aktin (2005). *1930-1950 Dönemi Ortaöğretim Tarih Ders Kitaplarında Tarihçilik Anlayışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul, s. 54.
[157] Türk Tarih Heyeti (1930). *Türk Tarihinin Ana Hatları,* Devlet Matbaası, İstanbul. s. 4; S. Eyice, (1968). Atatürk'ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü: Türk Tarihinin Ana Hatları, Türk Tarih Kurumu, *Belleten,* Cilt: XXXII, Sayı:128, Ekim. s.510
[158] A. İnan, age, s. 245.

Atatürk tarafından bu sorulara cevap vermek amacı ile Türk Tarih Tezi oluşturulmuştur. Atatürk'ün ileri sürdüğü Türk Tarih Tezi ilk olarak "Türk Tarihinin Ana Hatları kitabı" kitabı ile sistemli hale getirilerek ortaya çıkmıştır. Türk Tarihinin Ana Hatları kitabında Türk milletinin uygarlıkların kurucusu oldukları, Orta Asya'dan göçler ile birlikte dünyaya yayılarak medeniyet götürdükleri, Hititler, Sümerler, Mısırlılar, Etrüskler olmak üzere İlkçağ Uygarlıklarının kökenlerinin Türk olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır.[159]

"Türk Tarihi Ana Hatları" Türk Tarih Tezinin etkisiyle yazılmış, orta dereceli okullardan kullanılmak amacı ile hazırlanmıştır. Ancak bu girişim başarılı olamamış ve Atatürk'ün de beğenisini kazanamamıştır.[160] Bu durumu Uzunçarşılı "*Türk Tarihi Yazılırken"* adlı makalesinde tarih kitabının yazma girişimi ve kitap ile ilgili eleştirileri şu şekilde değerlendirmektedir;

> *"Türk milletinin her sahada inkişafını programa koymuş olan Atatürk'ün derli toplu bir Türk tarihi vücuda getirmek için faaliyete geçmek istediğini duymuştuk…Ankara Türk Ocağı olan şimdiki Halkevi binasında ilk defa toplantı yapıldı.İşe derhal başlanması ve işin çabuk bitmesi arzu ediliyordu., bu acele yazılacak kısım büyük Türk tarihinin anahatlarını ihtiva edecekti. İşin ehemmiyet ve şümulünü kavrayanlar, boyacı küpüne daldırıp çıkarma kabilinden acele bir Türk tarihinin yazılamayacağını ileri sürdülerse de sözlerine ehemmiyet verilmedi; cesaret edip vazife alanlar tarafından miktarı pek mahdut olarak (Türk Tarihinin Ana Hatları) ismi altında 1930'da bir cilt neşredildi; mecmuu orta kıtada altı yüz sahife tutan eserde Osmanlı tarihine elli sahifelik bir yer ayrılmıştı. Kitabın sonunda müracaat edilen yüze yakın eserin içinde maalesef Osmanlı tarihine ait müstakil bir kitap yoktu, bununla beraber ana hatlarındaki Osmanlılara ait malumatın çocukluğumuzda mekteplerde okuduğumuz merhum Abdurrahman şeref Bey'in Osmanlı tarihinden alınarak yeni bir şekilde işlenmiş olduğu göze çarpıyordu… Atatürk diğer bir çok kısımları da aşağı yukarı Osmanlı tarihine benzeyen bir kitabı okudu ve beğenmedi; hakikaten pek sathi idi. Yanlışları çoktu; hususiyle son zamanlara ait ve vesikası bol olan devirler, okuyanları müteessir edecek derecede hatalı idi. Bunun üzerine işe tekrar başlamak hasıl oldu. Bundan başka Türk tarihi yazacak olanların kendi sahalarında çalışmaları şıkkı kabul edildi; çünkü Ana hatları yazmış olan arkadaşların bazıları birkaç kısmı birden alıp bilmedikleri kısımlar üzerinde de kalem yürütmüşlerdi; nitekim ilk kitap bu yüzden pek noksan ve yanlış olmuş, bereket ki yüz nüsha kadar basıldığından ortaya yayılmamıştı."* [161]

Türk Tarihi Ana Hatları eseri, köklü Türk tarihi göstermek ve resmi tarih ideolojisinin ürünü olsa da aceleye getirilmiş olması, Osmanlı tarihi anlatılırken kaynak gösterilmemesi, Osmanlı Dönemi'ni anlatan bölümün bir önceki ders kitabının tekrarı olması, kitaptan istenen

[159] S. Meydan, age, s. 33-34.
[160] B. Ersanlı, age, s. 120.
[161] İ. Uzunçarşılı (1939). Türk Tarihi Yazılırken Türk Tarih Kurumu, *Belleten* Cilt: III, Sayı:10, Nisan, s. 349-350.

başarının yakalanmamasına neden olmuştur. Türk Tarihinin Ana Hatları kitabı, Atatürk ve bazı tarihçiler tarafından da onaylanmamıştır.[162]

Türk Tarihinin Ana Hatları kitabı on iki bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler ise, "Beşer tarihine Methal", "Türk Tarihine Methal", "Çin", "Hint", "Kalde, Elam Asurlar", "Mısır", "Anadolu", "Ege Havzası", Eski İtalya ve Etrüskler", "İran", "Orta Asya", "Türkiye Cumhuriyeti'dir.[163] Kitapta en çok Orta Asya üzerinde durulmuştur. "Türkiye Cumhuriyeti" olan son bölümün sadece bir sayfadan ibaret olup yapılan inkılaplara yer verilmemesi, aceleci bir yaklaşımla hareket edildiğinin bir diğer kanıtı olurken altı yüz sayfadan ibaret olan bir kitapta cumhuriyet dönemine çok az yer verilmesi köklerimizi çok eski dönemlerde arama arzusunun bir sonucu olmuştur.[164]

Türk Tarihinin Ana Hatları kitabı, temelde tarih öncesi dönemlere ve Türk ırkının Orta Asya'dan yayılmasına odaklanarak Türk Tarih Tezi adı ile ortaya çıkan resmi tarih görüşünün okullarda ilk defa yayma girişimi olmuştur. Türk Tarihinin Ana Hatları kitabının bir diğer özelliği de seküler yaklaşımla yazılması olmuştur. Evrenin başlangıcı, yaşam biçimlerinin oluşumu pozitivist ve bilimsel bir yaklaşımla açıklanmıştır.[165]

Atatürk tarafından ortaya atılıp geliştirilen Kemalist tarih anlayışının eğitim yolu ile geniş kitlelere ve genç nesle aktarmak için Türk Tarihinin Ana Hatları adlı eserden esinlenerek aynı ekip tarafından 1931 yılında dört ciltlik orta ve lise tarih kitapları hazırlatılmıştır. Bu kitaplar şunlardır: *Tarih I. Tarihtenevelki Zamanlar ve Eski Zamanlar Tarih II. Ortazamanlar, Tarih III. Yeni ve Yakın Zamanlar, Tarih IV. Türkiye Cumhuriyeti.* Bu kitapların her biri yaklaşık, 350-400 sayfa kalınlığında olup tarih öncesi dönemlerden başlanılarak Türkiye Cumhuriyetine kadar olan uzun bir dönemi kapsamaktadır. Dört cilt halinde yazılan tarih kitabı serileri ile Türk milletinin uygarlık tarihine yaptığı katkıları anlatarak Türk Tarih Tezi'nin ispatı niteliğinde bir eser olmuştur.[166]

---

[162] E. E. Yıldırım, age, s. 75.
[163] Türk Tarih Heyeti (1930). *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Devlet Matbaası, İstanbul s.5-15; Türk Tarih Heyeti (2014), *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı:19, Ankara.
s. III-XIII).
[164] Türk Tarih Heyeti (2014). *Türk Tarihinin Ana Hatları*, s.413-414; B. Ersanlı (2018). T*arih ve İktidar, Türkiye'de Resmi Tarih Tezi'nin Oluşumu (1929-1937)* 7.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul. s. 124.
[165] E. E. Yıldırım, age, s. 75.
[166] S. Meydan, age, s. 34.; K. Aktin, age, s. 55.

3.2. 1923-1938 Dönemi Ortaokullarda Okutulan Tarih Ders Kitapları

Türk Tarih tezi öncesi döneme baktığımızda tarih dersi, 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile her dereceli okulda okutulmaya başlanarak II. Meşrutiyet Dönemi ile birlikte modern bir döneme girmiştir. 1911 yılı itibari ile idadiler için Tarih-i umumi adı altında 4,5,6,7. Sınıflarda Kurun-u Ula (İlkçağ Tarihi), Tarih-i İslam, Tarih-i Osmani ve Asr-ı Hazır Tarihi okutulması kararlaştırılmıştır. Özellikle son sınıflarda Asr-ı Hazır Tarihi 1930'lu yıllara kadar okutulmaya devam etmiştir. Türk Tarih Tezi öncesi dönemde Avrupa merkezci tarih anlayışı egemen olmuş ve kitaplar Fransız İhtilali merkezinde ele alınmıştır. Bu da Meşrutiyet Döneminde aydınlanmacı tarih anlayışının sonucu olarak İhtilal-i Kebir (Fransız İhtilali)"ne oldukça ağırlık verilmesine neden olmuştur. 1913 yılında Sultaniler için hazırlanan müfredat programında aydınlanmacı yaklaşım devam ederken eğitim ve öğretim kademesinin son basamağı kabul edilen onuncu ve on ikinci sınıflarda Asr-ı Hazır Tarihi derslerine ağırlık verilerek Avrupa tarihini bilmenin dünya tarihini bilmek için yeterli olduğu kabul görmüştür.[167]

Cumhuriyet Dönemi'nde müfredat programlarında yeni kurulan Türk devletinin siyasi ve eğitsel amaçlarına uygun olarak düzenlemeye gidilmiştir. Ulusal tarih bilinci oluşturmak amacı ile oluşturulan 1924 Müfredat programı ile tarih dersleri ilkokul üçüncü sınıfta başlayarak dördüncü ve beşinci sınıflarda dünya tarihi ile Türk tarihinin birlikte okutulması esas alınmıştır. 1924 Müfredat Programı ile tarih öğretimine, medeniyet ve Türk tarihine yeni bir yaklaşım getirilmek amaçlansa da tarih öğretiminin dönemin ihtiyaçlarını karşılamadığı görülmektedir.[168]

1924 yılına kadar lise müfredatında önemli bir değişiklik olmamıştır. Özellikle ortaokul ve liseler için yeni tarih kitaplarının hazırlanması daha fazla zaman almıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Meşrutiyet Döneminde okutan ders kitapları kısmen değiştirilerek okutulmuştur. Örneğin "Asr-ı Hazır" ve "Tarih-i Umumi" adındaki orta öğretimde okutulan tarih kitapları, Ali Reşad tarafından Fransız tarih ders kitaplarının bir tercümesi niteliğinde olup Yusuf Akçura başta olmak üzere birçok tarihçi tarafından eleştirilmiştir. Daha sonraki süreçte kitaplarda değişiklik yapılarak Türk tarihi ve kültürüne daha fazla yer verilmek istense de kitaplar çoğunlukla batılı kaynaklara dayandırılarak oluşturulmuştur. Cumhuriyet döneminde Ali Reşat'ın kitapları, Tarih-i Umumi, Umumi Tarih ve Yeni Tarihi Umumi

[167] T. Yıldırım, age, s. 47-49.
[168] M. Oral, age, s. 270-274.

isimleri ile değiştirilmiştir. Ancak bu kitaplar metodoloji olarak bir önceki dönemden farklılık göstermemiştir.[169]

Ali Reşad'a ait olan tarih ders kitaplarının Fransız tarihçilerden etkilenerek Avrupa üstünlüğü üzerine kurulu bir tarih anlayışı ile yazılması söz konusudur. Okullarda yazılan tarih ders kitaplarının yazımı ile ilgili ilk başkaldırı Yusuf Akçura tarafından yapılmış ve bu duruma karşı çıkılmıştır.[170] Yusuf Akçura bu durumu hatalı bir görüş şeklinde değerlendirmektedir;

> *"...Şimdiye kadar her kavim dünya tarihini kendi tarihi içinden görmeye çalışmış, ikinci bir tabirle dünya vakalarını kendi tarihinin olgularına göre tasnif ve tanzim etmiş iken Tanzimat'tan beri Türkçe genel tarihler hep Fransa tarihi içinden görülerek yazılmıştır. Bizim mekteplerimizde okutulan genel tarih kitaplarında bile dünya olguları, Fransız tarihinin olgularına göre tasnif ve tanzim olunmakta ve hatta değerlendirilmektedir. Dünya tarihine Fransız tarihçilerin gözlüğüyle bakıyoruz. Dünya tarihini Fransız tarihçilerin gözüyle görüyoruz: İşte bu hatalı bir görüştür. "*[171]

Ali Refik Altınay tarafından yazılan "Umumi Tarih" adlı ders kitabı da Ortamektepler için hazırlanmıştır. İlkçağ uygarlıklarından Mısırlar, Fenikeliler, Asuriler, Hititlere yer verirken Yunan ve Roma tarihine de yer vermiştir. Eski Türkler ve Kurun-u Vusta'da (Orta Asya) Türkler adlı bölüm ise Türk tarihini açıklamada içerik olarak yetersiz kalmıştır. Eski Türkler hakkındaki bölümde Türk medeniyeti ile ilgili şunlar yazmaktadır:

> ***"Türklerde İlkel Hayat****: Türkler aşiret halinde yaşadıkları zamanlar, aşiretlerden oluşmuştur. Bir totem bir hayvan veya bitkinin adını taşıdığı hayvanın etini yemezlerdi…*
>
> ***Ahlak ve Adetler****- Türkler başlangıçta putperestiler. Beş kuvvete inanırlardı: Toprak, ağaç, ateş, su, demir."*[172]

Umumi Tarih ders kitabı, Türk milletini yüceltmekten uzak olup Türklerin göçebe yaşamına dair tam da doğru olmayan buna benzer bilgiler vermektedir. Bu açıdan Cumhuriyetin ilk yıllarında küçük değişiklikler ile yazılan tarih kitapları, cumhuriyet ideolojisi ile çelişmiştir. Mevcut iktidar kadro ulus devlet yapısını oluşturmak amacı ile Türk tarihini ön plana çıkaran ders kitaplarının yazılmasını istemiştir. Ancak bu durum 1930'lu yıllara kadar mümkün olmamıştır.[173]

---

[169] T. Yıldırım, age, s. 49-51.; M. Çapa (2017). *Erken Cumhuriyet Döneminde Tarih Eğitimi, Türkiye'de Tarih Eğitimi (Dönemler, Ders Kitapları, Akademisyenler, Algılar),* Ed. Ahmet Şimşek, 1. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, s. 66-67.

[170] Z. Toprak (2020). Atatürk'ün Türk Tarih Tezi'nin Arka Planında Ne var?, *Atlas Tarih Dergisi*, Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı 2, s.91-92.

[171] Y. Akçura (2017). *Türk Devriminin Programı,* Kaynak Yayınları, 2. Baskı, Ankara, s. 60.

[172] R. Altınay (2014). *Osmanlı Mekteplerinde Çocuklar için UMUMİ TARİH*, Akıl Fikir Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, s. 42.

[173] E.E. Yıldırım, age, s. 72.

Tarih ders kitapları, Cumhuriyetin ilk on yılında Kemalist tarih tezinin şekillenmesi ve resmi tarih yazımının oluşmasında etkili olmuştur. Tarih dersinin dönemin ideolojisini yansıtmak amacı ile dönemin siyasi amaçlı eğitimini sağlama amacına dönük bir şekilde yazılması amaçlanmıştır. Bu kitaplardan ilki 1924-1929 yılları arasında üç kez basılmak suretiyle ortaokullarda okutulan Ahmet Hamit ve Mustafa Muhsin Beylere ait Türkiye Tarihi Kitabı'dır. Bu kitap ortaokulların üçüncü sınıflarında altı yıl boyunca okutulmuştur. Türk Tarihi isimli eser, yeni müfredat programındaki değişikliklerin ardından 1926 yılında iki kez, 1930 yılında ise üç kez basılarak okutulmuştur. Bu kitabın en önemli özelliği, Türkiye Tarihi adı verilen bu kitapta neredeyse bütün bölümlerin Osmanlı tarihine ayrılarak ele alınmasıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde ders kitabı, cumhuriyet kadrosunun beklentilerinden uzak bir nitelik taşımaktadır. Dönemin iktidarı tarafından yazılacak tarih kitaplarının bilimsel ve çağdaş kurallar ile yazılması beklenmektedir.[174]

Cumhuriyetin ilk yıllarında tarih kitaplarının içeriği dönemin iktidarı tarafından değiştirilmek istenmiş ancak bu beklenti uygulamada görülememiştir. Özellikle 1924 yılında hazırlanan müfredat programının geniş kapsamlı olmasına rağmen Türk tarihine az yer verilmesi, yeni bir programın hazırlanma zorunluğunu doğurmuştur. 1924 Müfredat Programının aksayan yönleri nedeni ile müfredat programı tekrar düzenlenmiş ve 1927 Müfredat Programı uygulamaya koyulmuştur. Bu program ile yeni tarih kitapları yazılarak ortaöğretimde tarih eğitimi üzerinde ulusal bilinç yaratılmak istenmiştir.[175] 1928-1932 yılları arasında Emin Ali Çavlı tarafından "Umumi Tarih" kitapları yazılmıştır. Emin Ali, 1928 yılında "Umumi Tarih" kitabını ortaokullar ve liseler birinci sınıfları için hazırlamıştır. Emin Ali tarafından 1930 yılında hazırlanan Umumi Tarih (Üçüncü kitap) ise, Talim terbiye Kurulu'nun 23 Eylül 1929 tarihli kararıyla liseler, ortaokul ve öğretmen okullarının üçüncü sınıflarında ders kitabı olarak okutulmuştur.[176]

Bu geçiş süreci kapsamında liselerin birinci devresi olarak kabul edilen ortaokullarda okutulan tarih kitapları yaşanan değişime bağlı olarak kullanılmaya devam etmiştir. 1924 Müfredat Programında da Meşrutiyet döneminden beri devam eden Avrupa merkezci tarih öğretimi devam etmiş olup Türk Tarihi arka planda kalarak genel tarihe ve Avrupa tarihini ön plan çıkmıştır. 1924 Müfredat Programının bir önceki dönemden farkı ise, İslam tarihine yer verilmemesidir. Her ne kadar 1927 yılında müfredatta değişiklik yapılarak dönemin

[174] B. Ersanlı, age, s. 115-116.; F. Yazıcı, 2017, age, 199-200.; M. Oral, age, s. 273.
[175] E. Aslan (2012). *Atatürk Döneminde Tarih Eğitimi-I:Türk Tarih Tezi Öncesi Dönem (1923-1931),* Eğitim ve Bilim Cilt 37, Sayı 164, s.337; K. Aktin, age, s. 92.; M. Oral, age, s. 274.
[176] E. Alaca (2017). Cumhuriyet Dönemi Ortaokul Tarih Ders Kitapları Üzerinde Bir Değerlendirme, *Manas Sosyal Araştırma Dergisi*, Cilt:6 Sayı:4 s. 53.; M. Çapa, age, s. 92-93.

ideolojisini yansıtan kitaplar hazırlanmak istense de milli tarih anlayışına uygun kitaplar yazılamamıştır. Böylece, 1933 yılına kadar olan tarih kitaplarında aydınlanmacı ve Avrupa merkezci bir yaklaşım sergilenmiş, Batı tarihine daha fazla yer verilmiştir. II. Heyet-i Milliye toplantılarında ulus bilincinin oluşması için yeni kitapların yazdırılması gündeme gelse de bu girişim daha sonraki süreçte 1931 yılında Türk Tarihinin Ana Hatları kitabı esas alınarak oluşturabilmiştir.[177]

Maarif Vekâleti Müsteşarlığı tarafından yayımlanmış olan genelge ile tablo halinde kitap listesi okullara bildirilmiştir. Bu kitaplar 1930'lu yıllara kadar olan süreçte resmi tarih anlayışı oluşana kadar okullarda okutulmuştur. Tablo 1.1.'de 1923-1932 yılları arası ortaokul tarih ders kitapları gösterilmektedir.

Tablo 1.1. 1923-1932 Yılları Arası Ortaokul Tarih Ders Kitapları

Yıllar	Kitap Adı	Yazarlar	Basımevi
1924-1930	Yeni Tarihi Umumi Birinci Sınıf	Ali Reşad	Kanaat Kütüphanesi
1924- 1930	Yeni Tarihi Umumi İkinci Sınıf	Ali Reşad	Kanaat Kütüphanesi
1924- 1930	Yeni Tarihi Umumi Üçüncü Sınıf	Ali Reşad	Kanaat Kütüphanesi
1923-1930	Umumi Tarih Birinci Kitap	Ahmet Refik	Hilmi Kitabhanesi
1923-1930	Umumi Tarih İkinci Kitap	Ahmet Refik	Hilmi Kitabhanesi
1923-1924	Türkiye Tarihi	Fuad Köprülü	Matbaa-i Amire
1924-1931	Türkiye Tarihi	Hamid ve Muhsin	Matbaa-i Amire
1928-1932	Umumi Tarih Birinci Kitap	Emin Ali	Kanaat Kütüphanesi
1928-1932	Umumi Tarih İkinci Kitap	Emin Ali	Kanaat Kütüphanesi
1928-1932	Umumi Tarih üçüncü Kitap	Emin Ali	Kanaat Kütüphanesi

Kaynak: (Alaca, 2017: 53)

Bu kapsamda sınıf seviyesinde ortaokul kitapları aşağıdaki gibidir:[178]

[177] E. Alaca, age, s. 67.
[178] E. Aslan, agm. s. 341.

1. Sınıf: *Yeni Tarihi Umumi(Ali Reşad), Tarihi Umumi, (Ahmet Refik Bey) Umumi Tarih (Emin Ali)*

2. Sınıf: *Yeni Tarihi Umumi(Ali Reşad), Türkiye Tarihi(Köprülüzade Mehmet Fuat), Umumi Tarih (Emin Ali)*

3. Sınıf: *Türkiye Tarihi (Hamid ve Muhsin Beyler), Yeni Tarihi Umumi(Ali Reşad) Umumi Tarih (Emin Ali)*

1930 yılına kadar olan süreçte milli kimlik oluşumunu sağlamak amacı ile tarih ders kitapları beklentiye tam anlamı ile cevap verememiştir. Bu durum yeni bir tarih anlayışına ve yazımına olan ihtiyacı artırmıştır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde okutulan tarih kitapları her ne kadar yeni kurulan devletin ideolojisini yansıtmaya çalışsa da bu konu ile ilgili en önemli girişim, Türk Tarih Heyeti tarafından oluşturulan Türk Tarihinin Ana Hatları adlı kitapla meşru hale gelmiştir. Türk Tarihi'nin Ana Hatları adlı eser Türk Tarih Tezi'nin ortaya koyulması ve ders kitaplarının hazırlanması konusunda önemli bir kaynak vazifesi görmüştür. 1929-1930 yılları arasında yazılmış olan Türk Tarihinin Ana Hatları kitabı, temel alınarak liseler için ilk resmi tarih ders kitabı olan dört ciltlik tarih ders kitapları hazırlanmıştır. Başlangıçta ortaokullar için hazırlanan bu kitaplar, öğrenciler için fazla olduğu gerekçesi ile ortaokullardan alınarak liseler verilmiş ve ortaokullar için sade ve seviyelerine uygun kitapların hazırlanması istenmiştir. Ortaokullar için hazırlanacak olan tarih ders kitaplarının öğrencilerin seviyesine uygun olarak üç cilt halinde okutulması kararlaştırılmıştır. "Ortamektepler için Tarih I" ders kitapları 1933 yılında yayınlanmış ve okullarda okutulmaya başlanmıştır.[179] Tablo 1.2.'de Türk Tarih Tezi Etkisi İle Yazılan Ortaokul Ders Kitapları gösterilmektedir.

Tablo 1.2. Türk Tarih Tezi Etkisi İle Yazılan Ortaokul Ders Kitapları

Yıllar	Kitap Adı	Yazarlar	Basımevi
1933-1939	Ortamektep için Tarih 1	TTTC	Devlet Basımevi
1933-1939	Ortamektep için Tarih II	TTTC	Devlet Basımevi
1933-1939	Ortamektep için Tarih III	TTTC	Devlet Basımevi

Kaynak: (Alaca, 2017: 53)

Atatürk döneminde yapılan çalışmaları sonucunda 1931 yılında okullar için dört ciltlik umumi tarih seri ortaya çıkmış ve yeni hazırlanan tarih ders kitapları ile Türk tarih tezi

[179]B. Ersanlı, age, s. 126.; S. Eyice (1968). Atatürk'ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü: Türk Tarihinin Ana Hatları", Türk Tarih Kurumu, *Belleten*, Cilt: XXXII, Sayı:128, Ekim, s. 515.; E. E. Yıldırım, age, s. 76.

öğrencilere aktarılmaya başlanmıştır. Teze göre, "*Beşerin hakiki tarihine yaratan Türkler olduğu gibi ilmi tarihi yazanda Türkler olmuştur". Orta Asya'dan her tarafa yayılan Türk kolları ilk tarihi yazmışlardır*. [180] Türk Tarih Tezi'nin etkisi ile yazılan ve devletin resmi tarih anlayışını ortaya koyması bakımından 1939 yılına kadar okutulan bu ortaokul kitapları tabloda verilmiştir. Ortamektepler İçin Tarih I-II-III ders kitaplarında Türk Tarih Tezi'nin etkisi ile Türk milletinin üstün bir ırk olduğu, büyük uygarlıklar kurduğu, diğer uygarlıkların gelişmesine katkı yaptığı ve Türk milletinin Osmanlı Devleti'nden çok daha öncesinde var olduğunu anlatılmıştır.[181]

Okullar için Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nce komisyon tarafından hazırlanan bu eserler ile yeni tarih yazımının yayılması hızlanmıştır. Kemalist tarih yazımı sonucunda Türkiye'de yeni bir uygarlığın ideolojisi ortaya çıkmış ve bu tarihi söylem ile batıcı Helenistik yaklaşıma karşı çıkılmıştır. 1931 yılından itibaren okullarda okutulan ders kitaplarında "Türklük bilinci" ve "Türklük kimliği" ön planda tutulmuştur.[182] Ulus-devlet anlayışını çerçevesinde şekillenen yeni tarih anlayışı doğrultusunda Batı merkezi odaklı tarih anlayışı yerine Türk tarihini ön planda tutan ders kitapları ile milli şuurun yeni nesle aktarımı sağlanmıştır.[183] Türk Tarih Tezi'nin ders kitaplarına yansımasında ulusçu tarih yazımının etkisi büyüktür. Bu yaklaşım ile iki tür ulusal bağlılık bulunmaktadır. Birincisi, Türk milletinin büyük bir millet olduğu vurgusu yapan milliyetçilik iken ikincisi ise, Anadolu'nun Türk yurdu olduğunu kanıtlamaya çalışan vatanseverliktir. Dönemin ulusçu tarih anlayışı, beraberinde romantik bir yaklaşımı da getirmiştir. Bu açıdan tarih kitaplarının içeriği kadar ne anlatmak istediği de önem kazanmıştır. Cumhuriyet Dönemi lise tarih kitapları, söylem açısından romantik bir anlayışı benimsemesine karşılık pozitivist tarihsel yöntem açısından değerlendirildiğinde pozitivist anlayış da hakimdir. Tarihsel söylem olarak arka planda kalan pozitivist yaklaşım ders kitaplarında tarihsel olayların bir bütün şekilde verilmesi olarak varlığını göstermektedir.[184]

[180] Ş. Akkaya (1937). Tarih İlmi ve Tezimiz, *İkinci Türk Tarih Kongresi*, Devlet Basımevi, s. 3.
[181] B. Ersanlı, age, s. 12.
[182] E. Copeaux (2000), *Türk Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, Çev. Ali Berktay, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 59, İstanbul. s.41; E. Copeaux (2003). *Türkiye'de 1931-1993 Arasında Tarih Ders Kitapları, Tarih Eğitimine Eleştirel Yaklaşımlar*", Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul. s. 108.
[183] N. Köken, age, s. 220.
[184] F. Yazıcı, 2017, age, s. 205-206.

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN TÜRKİYE'DE EĞİTİME ETKİSİ VE ORTAÖĞRETİME YANSIMALARI

Türk toplumu açısından büyük değişim, modern devlet yapısına kavuşmak için Atatürk döneminde yaşanan siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik yenilikler ile yaşanmıştır. Atatürk'ün vefatının ardından Türkiye'de yaşanan iç ve dış gelişmeler nedeniyle inkılap hareketleri önemli ölçüde değişime uğramıştır. Bu değişim ve dönüşümlerde bilhassa II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan siyasi, askeri ve ekonomik faaliyetlerin etkisi büyüktür.[185]

Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatını kaybetmesi iç ve dış basında derin etki yaratmıştır. Cumhurbaşkanı Vekili ve TBMM Başkanı Abdülkadir Renda tarafından Anayasanın 34. Maddesi uyarınca TBMM Cumhurbaşkanı Seçimi için toplantıya çağırılmış ve Meclis tarafından Cumhurbaşkanı seçimi yapılmıştır.[186] Atatürk'ün vefatının ardından 11.11.1938 tarihinde yapılan "Reisicumhur" seçimlerinde 348 milletvekillinin tamamının oyu ile Malatya Milletvekili olan İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir.[187] İsmet İnönü Meclis'te yaptığı konuşmada devlet ve milleti daha ileriye taşıyacağını belirtmiş ve Türk milletinin büyük bir medeniyet seviyesine gelmesinde en etkili yolları açan Atatürk inkılaplarına sahip çıkılacağını vurgulamıştır.

İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı olduktan hemen sonra 9. T.C. Hükümeti döneminde 25.10.1937-11.11.1938 arasında Başbakanlık yapan İzmir Mebusu olan Celal Bayar'ı tekrar başbakanlığa tayin edilmiş ve Celal Bayar 10. T.C. Hükümeti'ne 11.11.1938-25.01.1939 tarihleri arasında Başbakanlık görevini yerine getirmiştir. [188] Yeni hükümette Atatürk Dönemi uzun yıllar İç İşleri Bakanlığı yapan Şükrü Kaya ve Dış İşleri Bakanı olarak görev yapan Tevfik Rüştü Aras yer almamıştır. İsmet İnönü'nün isteği üzerine onların yerine İç İşleri Bakanlığı'na Refik Saydam getirilirken Dış İşleri Bakanlığı görevini ise, Şükrü Saraçoğlu yerine getirmiştir.[189]

---

[185] E. Torun (2006). *II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimler-İç ve Dış Etkenler-(1945-1960*), Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, s. 9.

[186] C. Koçak (2018a). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945),* Cilt 1, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 139.; Ulus, (11 Kasım 1938). *Kurtarıcını ve En Büyük Evladını Kaybettin*, s. 1.

[187] TBMM Zabıt Ceridesi (11-XI-1938). Devre.V Cilt :27 İçtimia:4, s. 17-18.

[188] T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (2004). Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2004), Yayın No:17, Ankara. s. 42.; TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:V Cilt :27 İçtimia:4, 16-XI-1938, s. 51.

[189] H. Tuncer (2012). *İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950),* İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye, Kaynak Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s. 34.; İ. İnönü (2018). Hatıralar, Hazırlayan, Salahattin Selek, Bilgi Yayınevi, 5. Baskı, Ankara, s. 621.

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçildikten bir süre sonra yapılan 26 Aralık 1938 tarihli Cumhuriyet Halk Partisi'nin "Büyük Kurultayının fevkalade Toplantısı olarak kabul edilen olağanüstü kurultayında tüzük değişikliği yapılmıştır. CHP'nin Tüzüğü, "26.12.1928 tarihli üsnomal toplanan Büyük Kurultay tarafından onaylanmıştır;

> *Esaslar*
>
> *1- Cumhuriyet Halk Partisi, cemiyet Kanununa göre kurulmuş, programındaki esaslar üzerinde çalışan yasal bir cemiyettir.*
>
> *2-Partinin banisi ve edebi başkanı Türkiye Cumhuriyetinin müessisi olan Kemal Atatürk'tür.*
>
> *3- Partininin değişmez Genel Bakanı İsmet İnönü'dür.* [190]

Bu tüzük değişikliği ile İsmet İnönü CHP'nin "Değişmez Genel Başkanı" olmuş ve kendisine "Milli Şef" unvanı verilmiştir. Bu değişikliğe gerekçe olarak "*bütün vatandaşları sinesinde toplamış bir partinin Genel Başkanı, Milli Şef özelliği de taşıyacağı için Genel Başkanın yüksek sahsiyeti, her dört senede ve her kurultay toplantısında görüşme ve tartışma konu edilmemesi ve genel başkanın değişmezlik özelliği esas olarak kabul etmek, yüksek makamın istikrarını sağlama ve otoriteyi güçlendirme bakımından milli menfaate daha uygun görülmüştür.*" şeklinde açıklanmıştır.[191]

Atatürk'ün vefatı ile sadece Cumhurbaşkanlığı makamında değil aynı zamanda Cumhuriyet Halk Partisinin değişmez kabul edilen başkanlığında da boşluk yaşanmıştır. İlk boşluğun doldurulması İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olması ile gerçekleşirken ikinci boşluk da CHP'nin değişmez başkanı olması ile doldurulmuştur İsmet İnönü'ye "Milli Şef" unvanının verilmesinin hem iç hem de dış nedenleri bulunmaktadır. Dış nedeni, II. Dünya Savaşı öncesinde revaçta olan şeflik sisteminin dünyada etkisi iken iç nedeni olarak da Atatürk'ün vefatı ile ortaya çıkan otorite boşluğunu doldurma isteğidir.[192] Böylece İsmet İnönü'nün parti üzerinde siyasi etkinliği artarken "Değişmez Genel Başkan "sıfatı ile partinin üst düzey yöneticilerini atama hakkını da vermiştir. [193]

25 Ocak 1939 tarihinde İzmir Mebusu olan Celal Bayar'ın Başvekâletten istifası üzerine yerine İstanbul Mebusu olan Refik Saydam Başbakanlık görevine getirilmiştir.[194] Refik Saydam, 11. T.C Hükümeti (25.01.1939-03.04.1939) ve 12. T.C. Hükümeti'nin

[190] C.H.P. Tüzüğü (1938). Recep Ulus Basımevi, Ankara, s. 3.
[191] S. Yücel (2001). *Demokrat Parti,* Birinci Bası, Ülke Kitapları, İstanbul., s. 36.; S. Akşin (2012). *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980*. Sekizinci Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, s. 213.
[192] C. Koçak (2018a), age, s. 164-171
[193] C. Koçak (2017). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945*), Cilt 2, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul. s. 89.
[194] TBMM Zabıt Ceridesi, (25-I-1939), Devre:V Cilt :29 İçtimia:4, s. 143-144.

(03.04.1939-09.07.1942) Başbakanı olarak görev yapmıştır.[195] Refik Saydam'ın başbakanlığa tayin edilmesinde bir önceki hükümet döneminde Dâhiliye Vekili olarak görev yapması ve bu sayede CHP Genel Sekteri olarak çalışmasının etkisi bulunmaktadır.[196]

Refik Saydam tarafından kurulan hükümetin programının Cumhuriyet Halk Partisi programına uygun olarak hazırlandığı ve vatanın huzur ve güvenliğini sağlamak için anarşiden uzak bir çalışma programı oluşturulduğu belirtilmiştir. Refik Saydam tarafından açıklanan hükümet programının temel amacı şu şekilde açıklanmıştır: "*Kabinenin programı, şimdiye kadar olduğu gibi, mensup olduğumuz Cumhuriyet Halk Partisinin programını tahakkuk ettirmek gayesine dayanmaktadır… Vatanda geniş mikyasta(ölçüde) müstakir(kararlı) bir huzur ve sükûn temin etmek, vatandaşları anarşiden ve cebirden uzak bir emniyet havası içinde bulundurmak programımızın başında gelir*.[197]

27 Ocak 1939 yılında Refik Saydam tarafından okunan Hükümet Programında önemli bir değişiklik bulunmamaktadır. Refik Saydam Hükümeti'nin göreve başlaması ile gerçek anlamda Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Milli Şef Dönemi başlamıştır. Artık TBMM'nin oylamalarında hiçbir aleyhte oy çıkmayacak olup bütün kararlar oy birliği ile alınacaktır. Bu durum da Milli Şef Dönemi'nin en belirgin özelliği olacaktır.[198]

12. Hükümet Programında Refik Saydam tarafından "*Vekâletlerin iş programında bir değişiklik yoktur. Kabinenin programında olduğu gibi, vekâletlerin iş programlarında da Cumhuriyet Halk partisinin programı esastır*." denilerek bir önceki hükümetin devamı olduğu anlaşılmaktadır. Dünyanın içinde bulunduğu İkinci Dünya Savaşı öncesindeki sıkıntılı ve bunalımlı durum Refik Saydam tarafından açıklanan hükümet programında da belirtilmiştir. Refik Saydam bu süreç içinde Cumhuriyet Halk Partisinin programına sadık kalarak, çok tehlikeli ve sürekli değişen uluslararası durum karşısında her türlü tehlikeye karşı hazırlıklı olunduğunu ve Türk ordusunun her türlü tecavüzü bertaraf edecek güçte bulunduğunu belirtmiştir.[199]

İkinci Dünya Savaşı, Almanya-SSCB arasındaki Saldırmazlık Paktı'ndan (23 Ağustos 1939) sekiz gün sonra 1 Eylül 1939'da Polonya'yı işgali ile başlamıştır. İngiltere ve Fransa

[195] T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (2014). Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2014), Yayın No:25, Ankara, s. 63-64.
[196] C. Koçak (2018b). *Siyasi Tarih(1923-1950) Türkiye Tarihi 4-Çağdaş Türkiye 1908-1980*- Der, Sina Akşin, 13. Baskı, İstanbul, Cem Yayınları. s. 166.
[197] TBMM Zabıt Ceridesi (27.01.1939). Devre:V,Cilt:29,İçtimai:4, s. 215-216.
[198] M. Gologlu (2017). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi- III 1939-1945, Milli Şef Dönemi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s. 8-9.
[199] TBMM Zabıt Ceridesi (10.IV.1939), Devre:VI,Cilt:1 İçtimai:F, s. 20-21.

Almanya'ya ültimatomlar verirken Almanya bu uyarıları dikkate almayarak dört koldan Leh topraklarına saldırmıştır. Akabinde 3 Eylül'de Polonya'ya verilen yükümlülüğü yerine getirmek amacı ile Britanya ve Fransa Almanya'ya savaş ilan etmişlerdir. Sovyetler Birliği ise 17 Eylül 1939'da Polonya'ya girmiştir.[200]

İkinci Dünya Savaşı'nın vuku bulması ile savaş her alanda kendisini hissettirmiştir. Savaş başladıktan sonraki süreçte savaşı başlatan devletlerin talepleri ve istekleri savaşa yön vermiş ve asıl amaç varlıklarını devam ettirmek olmuştur. Amerikalı Sosyolog, Charles Tilly'nin "*devletler savaşları yapar, savaşlar devletleri yapar*" değerlendirmesi savaş olgusunun geçerliliğini göstermiştir.[201]

Başbakan Refik Saydam'ın 8 Temmuz 1942'de ani vefatının ardından yerine Dış İşleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu Başbakanlık görevine getirilmiştir.[202] Mehmet Şükrü Saraçoğlu, 13. T.C. Hükümeti (09.07.1942-09.03.1943) ile 14. T.C. Hükümeti (09.03.1943-07.08.1946) döneminde Başbakan olarak hizmetleri olmuştur.[203]

Şükrü Saraçoğlu, tarafından kurulan 13. Hükümetin Dış İşleri Bakanlığı görevini Şükrü Saraçoğlu devam ettirmiş ardından Dış İşleri Bakanlığı görevine Numan Menemencioğlu getirilmiştir.[204] Numan Menemencioğlu'nun istifasının ardından Dış İşleri Bakanlığı görevinin vekâleten Şükrü Saraçoğlu tarafından idare edileceği kararlaştırılmıştır.[205] Akabinde Dış İşleri Bakanlığı görevine 13 Eylül 1944 tarihinde Hasan Saka tayin edilmiştir.[206]

1. İkinci Dünya Savaşı'nın Ekonomik Etkilerinin Eğitime Yansıması

Savaşlar, 19. yüzyıl ve özellikle de 20. yüzyıldan önce profesyonel askerlerden oluşan düzenli orduların katıldığı ve tüm şiddetini cephede gösteren bir tarihi olgu iken 20. yüzyıldan sonraki süreçte cephe gerisinde oldukça şiddetli ve yıkıcı olmuştur. Artık 19. yüzyıl ve

[200] K. Dickson (2019). *II. Dünya Savaşı*, Nobel Yayıncılık, Ankara, s. 16.; J. Keegan (2019). *İkinci Dünya Savaşı*, Çev. Samet Öksüz, 2. Baskı Yayınları, İstanbul, s. 51-52.; B.L. Hart (2016). *İkinci Dünya Savaşı Tarihi1,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s. 21.; Cumhuriyet Gazetesi, (2 Eylül 1939), Nihayet Harp Başladı, s. 1.

[201] İ. Tekeli & S. İlkin (2018a). *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi*, Birinci Cilt, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, s. 119.

[202] TBMM Zabıt Ceridesi (3.VIII.1942). Devre:VI,Cilt:27 İçtimai:3, s.4; İ. Tekeli & S. İlkin (2018a), age, s. 261.

[203] T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü(2014). Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2014), Yayın No:25, Ankara, s. 65-66.

[204] TBMM Zabıt Ceridesi (14.VIII.1942). Devre:VI, Cilt:27 İçtimai:3, s. 76.; T.C. Resmi Gazete, Hariciye Vekilliğine İstanbul Mebusu Numan Menemencioğlu'nun Tayini Tensibi Hakkında Karar, 14 Ağustos 1942, Sayı:5184. s. 5.

[205] TBMM Zabıt Ceridesi (16.VI. 1944). Devre:VII, Cilt:11 İçtimai:1, s. 69.

[206] T.C. Resmi Gazete (15 Eylül 1944). Hariciye Vekilliğine Trabzon Mebusu Hasan Saka'nın Tayin İşlemi, Sayı:5809. s. 1.

özellikle de 20. yüzyıldan itibaren savaş tarihine iç cephe kavramı girerek cephe gerisi alan dediğimiz toplumsal alan da savaşın bir parçası haline gelmiştir. Savaşlar 19. yüzyıldan itibaren topyekûn bir özelliğe bürünerek savaş bütün toplumu ilgilendiren tarihsel bir olgu olarak karşımıza çıkmıştır. Savaşta yer alan tarafların giderek artması ve savaşın genel bir hal alması sonucunda savaşın etkilerine herkes maruz kalmıştır. Dünyanın küreselleşmesi olgusu, savaş içinde geçerli bir olgu olmuş, savaş da küreselleşmiş sadece savaşa katılan toplumları değil katılmayan diğer toplumları da etkileyen küresel bir olgu haline gelmiştir. Ünlü tarihçi Eric Hobsbaw'ın ifadesi ile "*İkinci Dünya Savaşı tam anlamı ile küresel bir savaş olmuştur*." Bu süreçte savaş olgusu sadece cepheyi değil cephe gerisini, diğer bir deyişle toplumu ilgilendirmiştir. Hobsbaw savaşların nasıl sosyalleştiğini ve toplumun her kesimini nasıl etkilediğini şu şekilde ifade etmektedir;

> *Yirminci yüzyılın modern savaşları, bütün yurttaşları kapsıyor ve çoğunu seferber ediyor, hayal edilemeyecek miktarda askeri donatımla sürdürüyor ve bütün ekonomiyi bunları üretecek şekilde yönlendirmeyi gerektiriyor, hesapsız yıkımlara yol açıyor, nihayet savaşa katılan ülkelerin hayatına hakim oluyor ve bu hayatları dönüştürüyordu."*[207]

İkinci Dünya Savaşı'nın Türk ve Müslüman dünya üzerinde de önemli etkileri olmuştur. Türkiye savaş süresince insan kaybı dışında izlenilen politikanın etkisiyle savaşın verdiği sosyo-ekonomik tahribatı yaşamıştır. Türkiye savaşa fiili olarak girmese de savaşın bütün olumsuzluklarını yaşamış ve savaş hazırlıkları yapmak mecburiyetinde kalmıştır. Her an savaşa hazır olma durumu karşısında ekonomik planların uygulanması mümkün olmazken enflasyon yükselmiş ve bütçe açıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. Halk yoksullaşırken savaş, bütün etkileri ile toplumu derinden sarsmıştır.[208]

1.1. Savaş Ekonomisi ve Refik Saydam ile Şükrü Saraçoğlu Dönemi Ekonomisinin Eğitime Etkisi

İkinci Dünya Savaşı, dünyada var olan bütün siyasi, askeri ve ekonomik dengeleri alt üst edecek nitelikte savaş olarak dünya tarihine yer edinmiştir. Büyük devletlerin milyonlarca kişilik ordularını savaşa dâhil etmesi sadece bu ülkelerin ekonomilerini değil savaşa katılmamış olan diğer ülkelerin ekonomik yapılarını değiştirmiştir. Savaşa dâhil olmayan ülkelerde seferberlik uygulamasının başlatılması, savaş ekonomisinin devletler tarafından

[207] M. Metinsoy (2017). *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye, Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, II. Baskı, İstanbul, s. 1-5.
[208] Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi (2016). Cilt :1, s. 632-635.; M. Eğilmez (2018). *Değişim Sürecinde Türkiye, Osmanlı'dan Cumhuriyete Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme*. Remzi Kitapevi, 1. Baskı, İstanbul, s. 37.

uygulanması zorunluluğunu ortaya koymuştur. Türkiye, her ne kadar savaşın çıkacağını öngörmüş olsa da savaş başlamadan önce ekonomik olarak savaşa hazırlanmamıştır. Savaşın başlamasının ardından bir milyon gencin askere alınması, savaş yıllarında bir buçuk milyona kadar çıkmıştır. Sınırlı olanaklar ile ordunun savaşa hazır hale getirilmesi nedeni ile genel bütçe içinde savunmaya ayrılan kaynaklardaki artışlar, ekonomik dengeleri değiştirmiştir.[209]

Avrupa'da başlayan savaşla birlikte, Türkiye de askeri hazırlıklarını artmış ve hükümetin aldığı kararlar doğrultusunda zaman içinde sayısı bir buçuk milyonu bulan genç nüfusu silahaltına alınmıştır. Nüfusun büyük kısmının silahaltına alınması ile birlikte üretimde önemli bir düşüş yaşanmıştır. İşgücü kaybı beraberinde tarım başta olmak üzere ekonomi olumsuz yönde etkilenmiştir. Ekonomik sıkıntılar toplumsal sıkıntıları da beraberinde getirmiştir.[210] Türkiye savaşta tarafsız olmayı ve savaş dışı kalmayı başarsa da barış zamanında 120 bin olan asker sayısını resmi bir seferberlik olmadığı halde bir buçuk milyona çıkarmıştır. Bu durum askerin beslenmesi ve donatımı açısından devlet için önemli bir ekonomik yük olmuştur. Bilhassa Milli Müdafaa Vekâleti'nin ulusal bütçedeki payı %30'dan %50'ye yükselmiştir. Savaş ekonomisi bütün kesimlerde kendisini hissettirmiş ve Türk halkının büyük bir kısmının yaşam seviyesinde hızlı bir düşüşe neden olmuştur.[211]

CHP Genel Sekreterliği tarafından İkinci Dünya Savaşı'nda ekonomimizin durumu, sebepleri ve sonuçları adlı raporda durum hakkında bir değerlendirme yapılmış ve II. Dünya Savaşı sırasında yaşanan ekonomik sıkıntılar CHP tarafından da kabul edilmiş olup hayat pahalılığı dönemin en önemli sorunu olmuştur;

> *II. Dünya Savaşı'nda (bilhassa İkinci yıldan sonra) ekonomimiz karışık ve bozgun bir durum arz etmiştir. Avrupa'da ve Amerika'da bütün ileri memleketlerde de harp dolayısı ile fiyatlarda bir yükselme görülmüş ise de bu yükselme yüzde (10)'dan 50'ye kadar bir nispette kalmıştır. Bizde ise bugün yüzde dört yüz nispetinde bir geçim pahalılığı vardır. (Hükümet mesken kiralarında aldığı tedbirler olmasaydı bu emsal beş altıyı bulurdu). Bu nispet maalesef yalnız Suriye, Irak, İran ve diğer Asya'nın geri memleketlerinkine yakındır.*[212]

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ithalat düzeyi çok düşmüş ve savaş ekonomisi bütün stokları eritmiştir. Ülke içindeki karaborsacılık ise, toplumsal huzursuzluğu iyice artırmıştır. Hükümet ise, tahıl karaborsacılığını önlemek amacı ile sıkı tedbirler almışsa da bu durum

[209] K. Arı (1998). *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Fiyatlar*, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye, Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I (20-22 Ekim 1997), Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara. s. 447-449.
[210] İ. Bülbül (2006). İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'de Sosyal Hayata Olumsuz Yansımaları. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt:0, sayı:9 s. 4.
[211] E. Zürcher (2019). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İletişim Yayınları, 4. Basım, İstanbul, s. 234.
[212] BCA, Cumhuriyet Halk Partisi, 490. 01./63.240.9.

yoksul köy halkının ekonomik olarak oldukça zorlamıştır.[213] İkinci Dünya Savaşı sırasında savaşın olumsuz etkileri toplumun tüm kesimleri üzerinde yoğun bir şekilde hissedilmiştir. Savaş yılları içerisinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü "*Savaşın en çok hissedilen tarafı hayat pahalılığı olmuştur"* diyerek hayat pahalılığını kabul etmiştir. Hayat pahalılığı ile ortaya çıkan huzursuzluğu gidermek için Başbakan Refik Saydam Hükümeti, fiyatları kontrol altında tutmak için çalışmalar yapılarak yüksek fiyatla ürün satma, stokçuluk ve karaborsa ile mücadele edilmiştir. Savaşın sonlarına doğru vatandaşın sıkıntıları daha da artmış ve savaşın yükü, köylüler, işçiler, esnaf ve memurların üzerinde derin bir şekilde hissedilmiştir.[214]

İkinci Dünya Savaşı halkın beslenmesi üzerinde olumsuz etki yaratmış ve toplumsal huzursuzluğa neden olmuştur. Özellikle milli müdafaa uğruna yüz binlerce köylünün silahaltına alınması nedeni ile gıda maddelerinde sıkıntı ve eksiklik meydana gelmiştir[215] 1941 yılında hükümetin kararı ile ekmeğin içeriğinde değişikliğe gidilmiş ve buğday yerine çavdar, arpa karışı kullanılmıştır. Buğday fiyatlarının artması nedeni ile Millî Korunma Kanunu'na dayanılarak halkın temel gıdası ekmek karneye bağlanmıştır. Karneli ekmek döneminde ekmeklik unda ve kişi başı ekmek miktarında hububat üretiminde ve teminindeki yetersizlik ve istikrarsızlık nedeni ile değişiklikler yapılmıştır.[216]

29 Mayıs 1939 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Beşinci Büyük Kurultayı'nda toplanmıştır. Kurultay öncesinde Başvekil Refik Saydam tarafından radyoda bir nutuk verilerek " *CHP'nin hedefinin millet ve memleketi maddi ve manevi bakımdan doğruluğa iyiye ve güzelliğe kavuşturmaktır. Büyük kurultayın bu seferki toplantısında başaracağı işlerin özü budur"* demiştir.[217]29 Mayıs 1939 yılında Cumhuriyet Halk Partisinin V. Kurultayı'nda parti tüzüğünde değişiklik yapılmış ve yeni bir parti tüzüğü hazırlanmıştır. Ancak programın sosyal politika açısından 1931 ve 1935 programlarından farklı olmadığı görülmektedir. 1939 CHP Tüzüğü'nde "*hayat pahalığı, istifçilik ve vurgunculukla (ihtikârla) mücadele; toplum sağlığın korunması; hastane, dispanser, doğumevi, sanatoryum ve çocuk*

[213] İ. Ortaylı (2019). *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Kronik Yayınları, 36. Baskı, İstanbul, s. 11.
[214] İ. Bülbül, age, s. 3-16.
[215] BCA, C.H.P 490.01/63.240.9. CHP Genel Sekreterliği tarafından "İkinci Dünya Savaşında Ekonomimizin Durumu, Sebepleri ve Sonuçları "hakkında belirtilen yazıda fiyat yükselişin kolaylaştıran amiller arasında yer almıştır"
[216] İ. Ortaylı (1998). *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında şehirlerde Hayat, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye*, Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I (20-22 Ekim 1997), Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara. s. 424.; B. Bakar, B. (2013), "İstanbul'da Ekmek Karnesi Uygulaması, Karne ve Ekmek Suiistimalleri (1942-1946)", Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, Yıl:2013/2, Cilt:12, Sayı:24, s. 1.
[217] Cumhuriyet (29 Mayıs 1939). Bugün Parti Kurultayı Ankara'da Açılıyor. s.9

bakımevlerinin açılması ve yaygınlaştırılması" partinin sosyal politikaları arasında yer almaktadır.[218]

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1939 Programında cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçı olduğu belirtilmiş ve bu doğrultuda toplumun refahı esas alınmıştır;

> *Hususi mesai ve faaliyeti esas tutmak ile beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete eriştirmek için umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde bilhassa iktisadi sahada devleti fiilen alakadar etmek mühim esaslarımızdandır.*[219]

Ülkü Dergisinin 1 Haziran 1943 tarihli sayısında İnönü savaşın olumsuz sonuçlarına dikkati çekerken "harp git gide hızını ve manasını kaybedebilir fakat milletin huzur içinde müşterek bir insanlık hayatı yaşamaları" istemiş ve evrensel bir barışa olan inancını belirtmiştir.[220]

8-15 Haziran 1943 tarihlerinde toplanan "CHP VI. Büyük Kurultayı'nda CHP'nin 1943 Programı, kabul edilmiş ve kurultayda İkinci Dünya Savaşı üzerinde durulmuştur. 1943 CHP Programı'nda savaş sırasında alınması gereken önlemler, eğitim ve öğretimin iyileştirilmesi ve yaygınlaştırılması ile köylünün imkânlarının geliştirilmesine yönelik hedefler yer almaktadır. 1943 Programında sosyal politika hedefleri kapsamındaki ailenin korunması, nüfusun artırılması, kimsesiz çocuklara sahip çıkma önemli konular arasında yer almıştır. Savaştan zarar gören ve büyük sıkıntıları çeken maaş sahipleri, dar ve sabit gelirlilerin güçlerini arttırmak amacı ile önlemler almanın hükümetin ehemmiyetle üzerinde durulacağı mesele olduğu belirtilmiştir. Ayrıca partinin değişen şartlar ve ihtiyaçları karşılamak için bütün gücü ile hükümete maddî ve manevî olarak yardımcı olmağa çalışılacağı vurgulanmıştır.[221]

İsmet İnönü tarafından Büyük Kurultayın açılış nutkunda savaş şartları içinde yaşanan sıkıntılara ve ülkenin savunulması meselesine dikkati çekerken döneme damga vuran geçim sıkıntısını " *bize çok ıstırap veren geçim zorluyla iktisadi ve idari yollarda uğraşma*" şeklinde ifade etmiştir. [222]

---

[218] M. Gologlu, age, s. 17.; T. Bulut (2017). Tek Parti Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi Programlarında Sosyal Politikalar. *Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu,* 26-28 Kasım 2015, Bildiriler, Cilt 1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s. 363-365.
[219] C.H.P. Beşinci Büyük Kurultayı Zabıtları, 29 Mayıs 1939-3 Haziran 1939. Ulus Basımevi, Ankara, s. 88.
[220] Ülkü Milli Kültür Dergisi, "Büyük Kurultay ve İnsanlık Ülküsü, 1 Haziran 1943, Cilt:4 Sayı:41, s.1.
[221] T. Bulut, age, s. 365-367.
[222] Ülkü Milli Kültür Dergisi, "Cumhurreisimizin Büyük Kurultayı Açılış Nutku" 16 Haziran 1943, Cilt:4 Sayı:42, ss.1-3

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1. Kasım 1944 yılında meclise verdiği nutukta İkinci Dünya Savaşı'nın toplum üzerindeki olumsuz etkilerini belirtmiştir;

> *Son senelerimizin başlıca kaygısı memleket içinde beslenmenin güçlüğü ve ihtikâr belâsının zararları olmuştur. Milletlerin bugünlerinin ve geleceklerinin emniyetleri büyük ölçüde başlıca kaygıları iken memleket içindeki beslenme meselesi, ayrıca bir ehemmiyet kazanmıştır. Maliye bakımından, ağır bir yükle, büyük bir ordunun türlü ihtimallere karşı her an hazır bulundurulması, Türk Milletinin yaşamak kabiliyetinin temel meselesi olarak devam etmiştir. Büyük harb ve siyaset devrelerinin fena arkadaşı olan salgın hastalıklar da memleketimizi tehdit etmekten geri kalmamıştır. Mahrumiyetler, ağır fedakârlıklar ile beraber Cihan Harbinin bütün siyasi emniyetsizlikleri ve kararsızlıkları her millet içinde eksik olmayan zayıf karakterler üzerinde iktisadi ve siyasi bakımdan tesirlerini göstermiştir.*[223]

Refik Saydam 25.01.1939 yılından başlayarak 09.07.1942 yılına kadar Başbakanlık görevini yerine getirmiştir. 11. Hükümet (25.01.1939-03.04.1939) ile 12. Hükümeti (03.04.1939-09.07.1942) kurmakla görevlendirilmiştir.[224] Refik Saydam 27.Ocak 1939 tarihinde 11. Hükümeti kurmuş ve hükümetin iktisadi politikasını açıklamıştır. Hükümetin iktisadi politikasında denk bütçenin esas alındığı belirtilerek köylü kesiminin yükünün azaltılacağı ve kalkınması için gerekli çalışmaların yapılacağına dikkat çekilmiştir.[225] 1 Eylül 1939'da İkinci Dünya Savaşı başlaması ile Avrupa'yı ve bütün dünyayı etkileyen savaş koşulları Türkiye'yi de etkisi altına almış ve ekonomik durum bozulmuştur. Üretiminin yetersiz olması, dış ticarette yaşanan sıkıntılar sonucunda, arz talebi karşılayamaz hale gelmiş ve Türkiye ekonomisi ağır bir enflasyonist baskı altına girmiştir. Mal stokunun azalması ile karaborsacılık başlamış, aranan malların karaborsaya düşmesi ile fiyatlar yükselmiş ve hayat pahalığı dönemin en önemli ekonomik sıkıntısı olmuştur.[226]

Refik Saydam Hükümeti tarafından iktisadi sorunları çözmek amacı ile katı fiyat denetimleri ve tarım ürünlerine düşük fiyatla el koyma yöntemi uygulanmıştır. Böylece hükümet tarafından fiyat artışlarını önlemek için sıkı bir fiyat politikası uygulanarak piyasalara müdahale edilmiştir.[227] İkinci Dünya Savaşı'nda oluşan kıtlık, karaborsacılığın artması, yoksulluğun getirdiği sıkıntılara çözüm bulmak amacı ile 3780 sayılı Milli Korunma

[223] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:VII, Cilt:14 İçtimai:2, 1.XI. 1944, s. 2-3.
[224] T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (2004). Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2004), Yayın No:17, Ankara. s. 43.
[225] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:V,Cilt:29,İçtimai:4, 27.01.1939, s. 215.
[226] M. Gologlu, age, s. 63.; M. Metintaş ve M. Kayıran (2011). Refik Saydam Hükümetleri Döneminde Türkiye'nin Ekonomi Politikası (1939-1942), *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler* Dergisi, Cilt:21, Sayı 1, 155.
[227] Ş. Pamuk (2018). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları IX. Baskı, İstanbul, s. 200.; O. Yenal (2010). *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, s. 90.

Kanunu çıkarılmıştır. Refik Saydam tarafından kanunun çıkarılma gerekçeleri özetle şu şekilde açıklanmıştır;

> *Memleketimizin halen Avrupa'da hüküm süren harbin dışında bulunduğu malûmdur. Bununla, beraber millî hayatımızda bu istisnai ahvalin tesirlerini, önlemek ve sair bakımlardan olduğu, kadar, iktisadî bakımdan da. tahaffuz (korunma) ve tedafüi (Savunma) tedbirler almak zarureti, muvacehesindeyiz. Bu zaruretler dolayısı ile «Millî korunma kanunu» adı altında, hazırlanan bir kanun lâyihası yüksek meclise arz edilmektedir. Bu lâyiha ile Cumhuriyet Hükümeti, Yüksek Meclisten ahvalin icabete ettirdiği salâhiyetlerin, verilmesini rica etmektedir.*[228]

Refik Saydam tarafından Milli Korunma Kanunu'nun hedefi şu şekilde belirtilmiştir;

> *Kanunun gayesi, yalnız Türk vatandaşlarının sıkıntı çekmemelerine ve Türk Müdafaa kuvvetlerinin fevkalade hallerde ve seferberlikte en iyi şekilde tanzimine ve idaresine matuftur… Dünyanın arz ettiği buhranı memleketimize vaki iktisadi ve ticari akislerini zamanında karşılamak bizim için en hakiki meselesi ise bu buhrandan istifade etmek isteyecek olanların fena fikir ve hareketlerine karşı koymak da o kadar lüzumlu bir harekettir. Biz bu hayatta bu halleri görmüş ve acılarını çekmiş bir nesiliz. Tabiatlarımız da ona müsaade edebilecek kabiliyette değildir.*[229]

Milli Korunma Kanunu ile hükümete ekonomiyi düzenlemek adına o güne kadar görülmemiş olanaklar ve yetkiler tanımıştır. Böylece devletin ekonomideki müdahalesi genişlerken özel teşebbüs de adeta devlet denetimi altına girmiştir. Milli Korunma Kanun ile ekonomik sorunları çözmek için devlet güçlü bir aktör haline gelmiş ve devlet güçlü yetkiler ile donatılmıştır.[230]

Milli Korunma Kanunu, 19/2/1940 tarihli ve 2/12877 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu'nun birinci maddesinde belirtilen Avrupa'daki savaş halinin ülkede iktisadi bünyesinde etki yaptığı gerekçesi ile uygulanmaya 19 Şubat 1940 tarihinden itibaren başlanmıştır.[231]

Milli Korunma Kanunu'nun uygulanması için dördüncü maddeye göre, "*Bu kanun hükümlerine tevfikan İcra Vekilleri Heyetince ittihaz edilecek kararları hazırlamak ve bu işle alâkalı vekâletler arasında iş birliği temin etmek üzere bir Koordinasyon Heyeti teşkil olunur"* kararı alınmıştır. 20 Şubat 1940 tarihinde 2/12879 sayılık kararname ile

[228] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:VI, Cilt:8 İçtimai:1, 18.I.1940, s. 64.
[229] Cumhuriyet Gazetesi (19 Ocak 1940). Büyük Millet Meclisi Milli Korunma Kanunu'nu İttifakla Kabul Etti. s. 1.
[230] C. Koçak, (2018b). age, s. 170.; İ. Tekeli & S. İlkin (2016). *İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi*, İkinci Cilt, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s. 84-85.
[231] BCA, 30.18.1.2/ 90.16.9; İ. Tekeli ve S. İlkin (2016). age, s. 107.

Koordinasyon Heyeti'nin "Milli Müdafaa, Maliye, İktisat, Ziraat, Münakalat(Ulaştırma) ve Ticaret vekillerinden oluşturulmasına karar verilmiştir.[232]

Milli Korunma Kanunu'nun yedinci maddesinden kırk üçüncü maddesine kadar olan bölümünde iktisadi hükümlere yer almıştır. Bu kararlar kapsamında Milli Korunma Kanunu ile devletin ekonomiye müdahalesi artarken karaborsacılığı ve haksız kazancı önlemek amacı ile düzenlemeler yapılmıştır. "*Hükümet, halkın ve milli müdafaanın ihtiyacı olan her nevi madde ve yardımcı malzemeyi değer fiyatının tediyesi mukabilinde el koyarak almağa ve maksada göre tevzie ve satmağa ve ihtiyacı olanlara karsız vermeğe salahiyetlidir."* Devletin iç ve dış ticarette fiyat kontrolü yaparak ihtiyaç duyulan mallara el koyması durumu, devletin ekonomiye müdahalesini artırmıştır.[233]

Refik Saydam Hükümeti zamanında Milli Korunma Kanunu, katı fiyat denetimleri ve düşük fiyatla tarım ürünlerine el koyma yönteminin bir aracı olmuştur. Bu kanun ile asker ucuza beslenmiş, şehirli nüfus ise ekmek ve kömüre fazla zorlanmadan ulaşabilmiştir. Saydam Hükümeti zamanında uygulamaya konulan Milli Korunma Kanunu ile fiyatların az yükselmesi sağlanmış, ancak ekonomik sıkıntılar tamamen önlenememiştir. Ancak piyasa denetimine gidilse de genel enflasyon ortamında, mal darlığına dayalı olarak karaborsacılığın, ihtikârın önüne geçilememiştir.[234]

İkinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanan sıkıntılardan birisi kâğıt sıkıntısı olmuş ve ders kitapları basılması devlet kontrolü altında yapılmıştır. 1939-1940 yılından itibaren ders kitaplarının basımı ve yayını Milli eğitim şurası kararlarına bağlı olarak uygulanmaya başlanmıştır. Ders kitaplarının basımı devlet tarafından yapılmış ve 1973 yılına kadar da yazarlara telif hakkı ödenmiştir. Savaşın başlaması ile kâğıt fiyatlarının artması, ders araç ve gereçlerinin de fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur. 5 Eylül 1941 tarihli Anadolu gazetesinin haberine göre, günün en önemli meselesinin, kitap, defter, kağıt ve ders araç gereçlerinde yapılan fiyat yüksekliği olduğu belirtilmektedir.[235]

Savaşın toplumsal ve ekonomik hayata en önemli yansıması kabul ettiğimiz hayat pahalılığı meselesi, eğitim ve araç ve gereçlerinde de kendisini göstermiştir. Devlet bu soruna çözüm bulmak amacı ile Milli Koruma Kanunu kapsamında okul kitaplarının basılması için

[232] T.C. Resmi Gazete, (26 Kanunisani1940). Milli Korunma Kanunu, Sayı:4417. s.1; BCA, 30.18.1.2/90.16.11
[233] T.C. Resmi Gazete, (26 Kanunisani1940) , Milli Korunma Kanunu, Sayı:4417, s.2; BCA, 30.1.0.0/51-305.2
[234] K. Boratav (2018). *İktisat Tarihi (1908-1980) Türkiye Tarihi 4-Çağdaş Türkiye 1908-1980*- Der, Sina Akşin, 13. Baskı, İstanbul, Cem Yayınları, s. 335.; C. Koçak (2018b). age, s. 170.
[235]S. Dinç (2015). *Türk Eğitim Tarihinde Yapılan Milli Eğitim Şuraları ve Uygulamaları (1939-1960),* Akademisyen Kitabevi, Ankara. s. 41.; Anadolu Gazetesi, (5 Eylül 1941). Günün Meselesi: Kitap ve Defter Fiatlarındaki Artış, s. 1.

23 Mart 1942 tarihinde kararname çıkarmıştır. Okul kitaplarının bastırılmasına lüzumlu kâğıt stoku yapmak içim Maarif Vekâleti emrine, Milli Korunma Kanunu'nun 13. Maddesine dayanarak 250.000 lira değerinde bütçe ayrılmasına karar verilmiştir.[236]

Başbakan Refik Saydam'ın 8 Temmuz 1942 tarihinde aniden hayatını kaybetmesinin ardından [237] 09.07.1942 tarihinde Başbakanlık görevine Şükrü Saraçoğlu getirilmiştir. Şükrü Saraçoğlu 13. T.C. Hükümet Dönemi (09.07.1942-09.03.1943) ile 14. T.C. Hükümeti (09.03.1943-07.08.1946) kurmakla görevlendirilmiştir.[238]

Şükrü Saraçoğlu Başbakan olarak 5.8.1942 tarihinde mecliste yaptığı konuşma ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin programının uygulanmaya devam edeceğini belirtmiştir: "*Aziz hâtırası önünde saygı ile eğildiğimiz Dr. Refik Saydam'ın vazife başında ölmesi üzerine teşkiline memur buyurulduğum Hükümeti Büyük Meclisin yüksek huzuruna getiriyorum. Yeni Hükümetiniz de evvelkiler gibi Cumhuriyet Halk Partisi programını hassasiyetle ve dikkatle tatbike çalışacaktır.* Başbakan Şükrü Saraçoğlu tarafından yeni kurulan hükümetin iç politika içinde en önemli meselesinin "*Dâhilî politikamızın en mühim cephesi iktisadi cephedir ve bu iktisadi cephenin en hararetli köşesi de iaşe meselesidir…" diyerek* ekonomik sıkıntılar olduğu belirtilmiş, bu sıkıntılarında özellikle iaşe(beslenme) kaynaklı olduğuna dikkat çekmiştir;[239]

İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomi üzerindeki olumsuz etkisini ortaya koyan Şükrü Saraçoğlu, ekonomide Refik Saydam hükümetinin el koyma ile katı kontrol ve müdahalelerinden vazgeçerek piyasa mekanizmasına daha fazla rol veren ve ticareti serbestleştiren bir politika izlemiştir.[240]

Şükrü Saraçoğlu Dönemi'nde Saydam Hükümeti döneminde uygulanan ekonomik politikadan farklı bir strateji izlenmiştir. Saraçoğlu Hükümeti döneminde Saydam Hükümeti Dönemi'nde alınan tedbirlerden vazgeçilmiştir. Ekonomi ve fiyatlar üzerindeki devlet müdahalesi ve denetimi kaldırılmıştır. Bu uygulamanın amacı, mal kıtlığının ve karaborsacılığın önüne geçmektir. Ancak alınan önlemler bu amacı gerçekleştirmekten uzak kalmıştır. Fiyatlar artmaya devam etmiş ve karaborsacılığın önüne geçilememiştir. Saraçoğlu Dönemi'nin iktisadi uygulaması Varlık Vergisi olmuştur. Savaş sırasında ekonomik sıkıntılar

[236] BCA. 30.18.01.2/98.24.1
[237] BCA, 030.10/76.503.11
[238] T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü(2004). Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2004), Yayın No:17, Ankara, s.44; TBMM ZC, 3.VIII. 1942, s. 3-4.
[239] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:VI,Cilt:27 İçtimai:3, 5.VIII.1942, s. 21-22.
[240] A. Üzümcü (2018). *Türkiye'de Ulusal Ekonominin İnşası; 1923-1945 Dönemi*, 4. Bölüm, Savaş Yayınevi, Ankara, s. 107.

yaşanmasına rağmen haksız kazanç sağlayanların varlığı devletin bu konuda müdahalesini gerekli kılmıştır. Gelir dağılımını yeniden düzenlemek, sosyal adaleti sağlamak ve yüksek kazanç sağlayanlardan vergi almak amacı ile Varlık Vergisi, uygulamasına geçilmiştir.[241] 11 Kasım 1942 yılına Şükrü Saraçoğlu tarafından kanunun gerekçeleri açıklanmış ve haksız kazanç alanlara karşı 4305 sayılı Varlık Vergisi Kanunu kabul edilmiştir.[242]

11 Kasım 1942'de çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu ile Saraçoğlu Hükümeti hak edilmemiş kazançları vergilendirerek bir yandan azınlıkların ekonomi üzerindeki etkisini kırmak, milli burjuvaziyi öne çıkarmak, öte yandan savuma harcamalarının finansmanına katkı sağlamak ve hem de enflasyonist baskıları azaltmak istemiştir.[243]

Varlık Vergisi Kanunu ile *"servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalâde kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere (Varlık Vergisi) adiyle bir mükellefiyet tesis edildiği*" belirtilmiştir.[244] Kanun ile sıradan mükellefler için belli bir formüle göre standart, iş adamlarından ve ticaret kurumlarından piyasadan ve başka yerlerden sağlanan bilgilere göre, devlet görevlileri ve iş adamlarından kurulu bir komisyon tarafından belirlenmiştir. Verginin on beş gün, uzatmalı olarak bir ay içinde ödenmesi, ödenmemesi halinde ise gerektiğinde haciz hatta sürgün yoluyla zorla alınması kararlaştırılmıştır. Diğer taraftan varlık vergisine itiraz hakkı bulunmamaktadır.[245] Bir kerelik olağanüstü bir servet niteliğinde olan Varlık vergisi 114.368 mükellefe uygulanmış ve 465 milyon lira hasılat beklenirken uygulanmasının durdurulduğu 1944 yılına kadar ancak 315 milyon lira sağlanabilmiştir. [246]

Kamu açıklarının finanse edilmesi için ikinci yol Toprak Mahsulleri Vergisi olmuştur. Toprak Mahsulleri Vergisi ile 1942 yılında tarım dışı kesimde uygulanan ve büyük tepki çeken Varlık Vergisi'nin bir uzantısı olarak köylü kesiminin vergilendirilmesi ve söz konusu tepkileri bir ölçüde hafifletilmesi amaçlanmıştır.[247] 4 Haziran 1943 tarihinde kabul edilen ve ekonomide yaşanan zorluklara bir çözüm olarak getirilen Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu gerekliliği dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu tarafından şu sözlerle açıklamıştır; "*Arkadaşlar, içinde bulunduğumuz büyük zorluklar, büyük ihtiyaçlar bizi isteyerek,*

[241] C. Koçak (2018b), age, s. 170.
[242] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:VI,Cilt:28 İçtimai:4, 11.XI.1942, s. 21.; T.C. Resmi Gazete, (12 Kasım 1942) Varlık Vergisi Hakkında Kanun, Sayı:5255.s. 3865.
[243] H. Şahin (2011). *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi, Bursa, s. 84.
[244] T.C. Resmi Gazete, (12.11.1942), Sayı:5255, s.3965
[245] C. Kayra (2013). *Cumhuriyet Ekonomisinin Öyküsü 1923-1950*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, s. 292-293.
[246] M. Yaşa. (1980), Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978, Akbank Kültür Yayını, İstanbul, s.88
[247] E. Çomaklı, F. Koç & K.E. Yıldırım (2012). Türk Vergi Hukuku Tarihinde Tartışılan Bir Vergi: Toprak Mahsulleri Vergisi, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, No 2: 2012, s. 63.

istemeyerek toprak mahsullerinden vergi almağa götürdü. Biz bu toprak mahsullerinden alacağımız vergiyi eski aşara benzetmemek için elden gelen bütün gayreti sarf etmiş bulunuyoruz"[248] 4429 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu 7 Haziran 1943 tarihinde yürürlüğü girmiş ve bu verginin vergiye tabii mahsullerin sahibinden alınacağı belirtilmiştir.[249] 1946'da kaldırılan bu vergiden savaş yıllarında 167 milyon lira kadar toplanmıştır. Varlık vergisi boyutlarına ulaşmamış olmakla birlikte Toprak Mahsulleri Vergisi aşarın kaldırılmasından beri ilk kez tarıma yönelik büyük çapta ilk dolaysız vergi olarak önem taşımaktadır: Bilhassa yoksul köylünün üzerinde çok ağır bir yük oluşturmuştur.[250]

Şükrü Saraçoğlu Döneminde savaş ekonomisinin olumsuz etkilerinin en çok hissedildiği bu dönem içinde 1942-1943 eğitim ve öğretim yılının açılışında Milli Eğitim Bakını Hasan Ali Yücel'in bütün idarelerine gönderdiği yazıda savaş şartlarında aileleri zor durumda bırakacak okul araç ve gereçlerinin temini konusunda şu hususlara dikkat edilmesini istemiştir;

> *.....Uç yıldır dünyanın içinde bulunduğu harp şartları ve onun yurdumuzda duyulan tesirleri her istenen maddenin bulunmasını güçleştirdiği gibi elde bulunanın da gayet tutumlu bir surette kullanılmasını gerektirmektedir. Bu itibarla talebeden kolayca ve ailelere ağır bir yük olmaksızın temin edilebilecekten başka bir şey istememek lâzımdır. Yazı yazmaya elverişli bir ambalaj kâğıdından bile faydalanmak suretiyle kâğıt ve defter sıkıntısını karşılamak, giyim hususunda sıkı bir kılık birliği aramamak, talebeden ailelerin malî kudreti dışında bir bedelle temin olunabilecek ders ve alıştırma malzemesi istememek gerektiğini bilmeliyiz. Bu noktada takdir edeceğine güvendiğim bütün öğretmen ve idareci arkadaşlarımın öğrenimi, geçim darlığında bulunan ailelere bir yük olmayacak şekilde yürümek için gereken her türlü tedbiri almalarını rica ederim.*[251]

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 7. Dönem 4. Yasama yılının açılış konuşmasında eğitim üzerinde savaşın getirdiği ekonomik sıkıntılara dikkat çekmiş ve gerekli tedbirlerin alındığı ifade olunmuştur: "*Millî eğitim için sabrettiğimiz gayretler geniş verim devrine girmiştir. Millî eğitim alttan ve üstten her dalında Cumhuriyet Hükümeti kavrayıcı, geniş tedbirler almaktadır. Millet yakıcı bir susuzlukla millî eğitimin her safhasına büyük bir hasret gösteriyor. Sekiz on sene içinde Türk milletinin kültür ve eğitim işlerinde çok ileri bir dereceye erişeceğine kesin kanaatim vardır.*" [252]

---

[248] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:VII, Cilt:3 İçtimai:F, 4.VI.1943. s. 16.
[249] T.C. Resmi Gazete (7 Haziran 1943). Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu, Sayı:5423. s.5241.
[250] K. Boratav (2012). *Türkiye İktisat Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara. s. 85-86
[251] T.C. Maarif Vekilliği (1942). *Tebliğler Dergisi*, 14 Eylül 1942, Cilt:5, Sayı:189, *Talebeler Tarafından Temini İstenecek Okul ve Ders Levazımı Hakkında*, s. 189.
[252] TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: VII, Cilt:20 Toplantı:3, I. XI. 1945, s. 3.

1.2. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Bütçe Harcamaları ve Eğitim Bütçesi

İkinci Dünya Savaşı yılları, Türkiye'nin savaşa girmemesine rağmen iktisadi açıdan Türkiye için oldukça sıkıntılı bir dönem olmuştur. Türk halkı, savaşın getirdiği uluslararası ekonomik şartlardan büyük ölçüde etkilenmiştir. Türkiye'de yapılan savaş hazırlıkları ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Çalışan nüfusun büyük bir kısmının silah altına alınması ile tarım ve sanayi alanında üretim düşmüştür. İthalattaki imkansızlıklar da mal stokunun azalmasına neden olmuştur.[253] Özellikle Türkiye'nin tüm sanayileşme çabalarına rağmen bir tarım ülkesi olması ve aktif nüfusun savaşa alınması tarımsal üretimde iş gücü kaybının nedeni olmuştur. Böylece tarımsal üretimin bilhassa tahıl üretimin düşmesi nedeni ile piyasadaki fiyatlar hızlı bir şekilde artmıştır.[254]

Savaş, ekonomik gelişme sürecini olumsuz yönde etkilemiş, yoksul ve dar gelirli kesimi mağdur etmiştir. Hayat pahalığı, temel gıda ve tüketim maddelerinin yoksunluğu ve ihtikâr dönemin en önemli sorunları olmuştur. Savaş ekonomik alandaki ilk etkisini dış ticarette hissettirmiş ve Türkiye'nin dış ticaret hacmi düşmüştür. Özellikle sanayi sektörünün ihtiyaç duyduğu araç ve gereçlere ulaşılmaması, sanayileşme sürecinin yavaşlamasına neden olmuştur. Kısmi seferberlik sonucu, ekonomiden işgücü çekilmesi ile ordunun bütün masraflarını üstlenmesi, ekonomik sıkıntıları daha da artırmıştır. Askeri seferberliğin en çok etkilediği kesim, köylü kesimi olmuş ve tarımsal üretimde iş gücü açığından dolayı önemli bir düşüş yaşanmıştır. Temel gıda maddesi olan buğday üretimi ise neredeyse yarı yarıya düşmüştür. Tarımsal üretimde meydana gelen düşüş ile kentlerde iaşe (beslenme) sorunu meydana gelmiştir.[255]

Türk halkı, sıcak savaşa dahil olunmamasına rağmen savaş dönemini gündelik hayatta temel gıda maddelerine ulaşmada karşılaştığı zorluklar ile yaşamıştır. İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye'de tarımsal faaliyetin en önemli bölümünü hububat üretimi oluşturmuştur. Savaş yıllarında halkın beslenmesi için önemli gıda maddeleri olan hububat tarımı, iş gücü açığı nedeni ile düşmüştür.[256]

---

[253] O. Yenal, age, s. 89-90.; Y. S. Tezel (2015). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950),* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, s. 212.

[254] K. Arı (1998). *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Fiyatlar*, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye, Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I (20-22 Ekim 1997), Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara. s.450.

[255] M. Metinsoy, age, s. 48-52.

[256] İ. Tekeli & S. İlkin Tekeli (2016), "İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi, İkinci Cilt, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s. 233-236.

Savaş dönemlerinde hükümetlerin genel olarak karşı karşıya kaldığı iktisadi sorunlar temelde aynı özellikler göstermiştir: *Ek askeri harcamaların finansmanı, azalan üretim ve daralan ithalat ortamında artan darlıkların ve enflasyonist baskıların halk yığınlarının tahammül sınırlarını aşmasını önlemek ve büyük kentlerle ordunun beslenmesini ve ısınmasını sağlayabilmek*". Savaş dönemi Türkiye'sinde iktisadi sorunlar ile baş edebilmek için Refik Saydam Hükümeti ve Şükrü Saraçoğlu Hükümeti tarafından farklı yaklaşımlar ile ekonomik düzenlemeler yapılmıştır.[257]

1938-1950 arası dönem Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanılan zor yılladır. Döneme damgasını vuran en önemli gelişme ise şüphesiz İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye üzerindeki ekonomik etkileridir. Bu bakımdan ekonomi politikalarının temel belirleyicisi, savaşın oluşturduğu koşullar olmuştur.[258] Savaş boyunca askeri harcamaların artması, büyük bir ordunun beslenmesi ve ithalatın daralması ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Birinci olarak, yetişkin erkeklerin önemli bir bölümü üretim alanından çekilmesiyle birlikte üretimde düşüşler olmuştur. İkinci olarak nüfusun yüzde onuna yakın bir bölümünün silahaltına alınması tüketim gereksinimini diğer bir ifadeyle iaşe sorunu ortaya çıkarmıştır. Üçüncü olarak, kent ekonomisinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere ithal edilen pek çok girdi ve yatırım malının ithalatını savaş yıllarında kesintiye uğramıştır. Dördüncü ve bu bölüm ile ilgili sonuç ise, artan savunma harcamalarının devlet bütçesinde büyük açıklara yol açmasıdır.[259]

Savaş ekonomisiyle birlikte yürüyen seferberlik harcamalarının finansmanı önemli sınırlamaları içermekteydi. Savaş şartlarında bir taraftan ihtiyaçların giderilmesi, diğer taraftan sağlam mali kaynakların bulunması gerekliydi. Bütçenin finansmanında vergiler önemli bir kaynaktı ancak bütçe gelirlerinin yapısı artan ihtiyaçları finanse etmekten yoksundu. 1938 yılında bütçenin %65'i vergi gelirleri ile finanse edilirken bu oran 1940 yılında %42,7'ye inmiş vergilerde yapılan artışlarla 1941 yılında %51'e yükselmiştir.[260] Hükümetin cari harcamalardaki artışı vergi gelirleri ile karşılamakta başarısız kaldığı İkinci Dünya Savaşı yıllarında, harcamaların borçlarla kapatılan bölümü 1939'da %39'a, 1940'ta %43'e çıkmıştır. Bu yıllarda alınan borçların bir bölümü dış krediler ancak daha büyük bir kısmını Merkez Bankası kredileri oluşturmuştur. 1942 yılındaki varlık vergisi uygulaması ise bütçede ancak geçici ve sınırlı bir rahatlama sağlayabilmiştir. Harcamaların borçlarla

[257] Ş. Pamuk, age, s. 199-200.
[258] A. Özsoylu (2011). *Türkiye Ekonomisi,* Karahan Kitapevi, Adana, s. 76.
[259] Ş. Pamuk, age, s. 200.
[260] N. Coşar (2010). *Osmanlıdan Günümüze Kamu Maliyesi Üzerine Değerlendirmeler*, Türkiye Ekonomisi 1908-2008, Ed.ler: Nevin Coşar, Melike Bildirici, Ekin Yayınevi, Bursa, s. 182.

karşılanan bölümü 1942'de %9, 1943'te %14, 1944'te %9 ve 1945'te %7 olmuştur.[261] İkinci Dünya Savaşı'nda artan kamu harcamaları ile birlikte bütçe harcamaları 1944 yılına kadar sürekli olarak yükselmiştir. 1938-1945 döneminde, 1939 ve 1944 yıllarında bütçe harcamaları bütçe gelirlerini açmış ve bütçe açıkları oluşmuştur. Bütçe açıklarının GSYH'ye oranı 1939 yılında %0,02 iken 1944 yılında %0,14'e ulaşmıştır. Tablo 2.1.'de İkinci Dünya Savaşı yıllarında bütçe dengesi gösterilmektedir.

Tablo 2.1. Türkiye'de Bütçe Dengesi (1938-1945)

Yıl	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH)	Bütçe Harcamaları (Milyon TL)	Bütçe Gelirleri (Milyon TL)	Bütçe Dengesi (Milyon TL)
1938	3.714	376	395	19,0
1939	4.043	479	478	-1,0
1940	4.716	639	666	29,0
1941	5.871	686	789	103,0
1942	12.142	1072	1218	146,0
1943	18.084	1215	1301	86,0
1944	13.097	1329	1310	-19,0
1945	**10.719**	**742**	**812**	**70,0**

Kaynak: (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 1995)

Savaş döneminde vergilerin, savaş nedeniyle artan kamu harcamalarını karşılayamaması üzerine ortaya çıkan bütçe açıkları savaş koşullarında alınan olağanüstü gelirler ile karşılanmıştır.[262] Varlık vergisinden 1942 yılında 270.3 milyon lira, 1943 yılında 47.2 milyon lira gelir sağlanmıştır. Varlık Vergisi, 1942 yılında tedavülde bulunan paranın %43'üne eşdeğerde bir parayı tedavülden çekerek ekonomiye olumlu bir katkıda bulunurken, vergi gelirlerinin artmasında ve bütçenin finansmanında önemli bir paya sahip olmuştur. 1942 yılında vergi gelirlerinin bütçe harcamalarını karşılama oranı %70,1'e yükselmiştir. Toprak Mahsulleri Vergisi ile 1943 yılında 60 milyon, 1944 yılında 47.3 milyon, 1945 yılında 66.9 milyon lira gelir sağlanmıştır.

Tablo 2.2.'de İkinci Dünya Savaşı yıllarında alınan olağanüstü vergiler gösterilmiştir.

[261] Y.S. Tezel, age, s. 536-537.
[262] A. Takım (2019). *Türkiye'de Hükümetler ve Ekonomi Politikaları 1923-2019*. Ekin Yayınevi, Bursa, s. 92.

Tablo 2.2. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Toplanan Olağanüstü Vergiler

Vergiler	1941	1942	1943	1944	1945
Varlık		270,3	47,2		
İhracat	4,0	21,9	34,0		
Tekel Müdafaa		4,1	66,5	95,7	52,9
PTT Müdafaa	0,9	2,1	2,7	3,3	2,0
Bina Müdafaa	2,2	2,9	3,1	3,4	2,0
Kibrit Müdafaa				6,5	6,2
Şekerden Ek İstihlak				72,4	40,0
Toprak Mahsulleri			60,0	47,3	66,9
Gümrük Çıkış				16,6	12,8
Toplam	7,1	301,3	213,5	245,2	182,8
Diğer Olağanüstü Vergiler	64,2	76,1	105,5	117,1	69,7
Toplam Olağanüstü Vergiler	71,3	377,4	319,0	362,3	252,5

Kaynak: (Coşar, 2007: 72)

Olağanüstü vergilerin toplanmasına 1949 yılına kadar devam edilmiştir. Savaş şartları, vergi gelirlerinin tahmin ve gerçekleşmeleri arasındaki farkı artırmıştır. Bunun büyük bölümü olağanüstü gelirlerden kaynaklanmıştır. 1939 yılında 250 milyon liralık vergi toplanması öngörülürken, tahsilat 388 milyon lira olmuş; 1940 yılında sırasıyla 256 milyon ve 552 milyon, 1941 yılında 296 ve 652 milyon, 1942 yılında 375 ve 983 milyon, 1943 yılında 468 ve 1038 milyon ve 1944 yılında ise, 876 milyon tahmin ve 1079 milyon tahsilat yapılmıştır.[263]

Tablo 2.3.'te 1938-1945 döneminde Maarif Vekâleti ve Müdafaa Vekâletinin Başlangıç ve Yılsonu Ödenekleri gösterilmektedir.

[263] N. Coşar (2007). II. Dünya Savaşı Yıllarında Bütçeler, *Toplumsal Tarih*, s. 73.

Tablo 2.3. Maarif Vekâleti ve Müdafaa Vekâleti Başlangıç ve Yılsonu Ödenekleri

	1938		1939		1940		1941	
	Başlangıç Ödenekleri	Yıl Sonu Ödenekleri	Başlangıç Ödenekleri	Yıl Sonu Ödenekleri	Başlangıç Ödenekleri	Yıl Sonu Ödenekleri	Başlangıç Ödenekleri	Yıl Sonu Ödenekleri
Maarif Vekâleti	14.670.130	18.039.113	16.164.400	18.653.232	17.796.167	20.068.417	18.666.440	40.474.131
Milli Savunma Bakanlığı	-	-	-	-	-	-	-	-
Milli Müdafaa Vekaleti	-	-	-	-	-	-	-	-
Milli Müdafaa Vekaleti (Kara)	61.361.030	69.004.118	68.667.000	131.089.996	56.539.000	236.853.068	56.539.000	267.051.477
Milli Müdafaa Vekaleti (Hava)	8.050.140	13.853.672	8.302.000	16.602.951	8.294.000	27.287.843	8.294.000	22.916.114
Milli Müdafaa Vekaleti (Deniz)	6.583.880	9.087.210	6.984.000	6.630.859	6.979.000	12.422.292	6.979.000	16.637.520
Askeri Fabrikalar	5.755.330	9.905.235	6.284.000	13.778.330	5.283.000	16.763.426	5.283.000	17.533.641
Harita Umum Müdürlüğü	775.310	765.310	892.000	873.615	900.000	928.881	900.000	1.050.388
	1942		**1943**		**1944**		**1945**	
	Başlangıç Ödenekleri	Yıl Sonu Ödenekleri	Başlangıç Ödenekleri	Yıl Sonu Ödenekleri	Başlangıç Ödenekleri	Yıl Sonu Ödenekleri	Başlangıç Ödenekleri	Yıl Sonu Ödenekleri
Maarif Vekaleti	28.533.434	38.603.711	43ç128.934	58.958.851	62.504.	74.915.875	51.012.927	52.821.524
Milli Savunma Bakanlığı	-	-	-	-	-	-	266.448.038	264.990.168
Milli Müdafaa Vekaleti	-	-	116.031.238	545.621.382	515.682.350	592.888.067	-	-
Milli Müdafaa Vekaleti (Kara)	78.189.327	407.092.529	-	-	-	-	-	-
Milli Müdafaa Vekaleti (Hava)	9.121.428	37.920.623	-	-	-	-	-	-
Milli Müdafaa Vekaleti (Deniz)	7.542.049	25.296.796	-	-	-	-	-	-
Askeri Fabrikalar	5.623.500	28.802.126	-	-	-	-	-	-
Harita Umum Müdürlüğü	1.037.996	1.593.185	-	-	-	-	-	-

Kaynak: (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 1995)

1943 yılında kara, deniz, hava kuvvetleri, askeri fabrikalar ve Harita Umum Müdürlüğü, "Milli Müdafaa Bütçesi" olarak tek bir bütçede birleştirilmiş, 1945 yılında ise Milli Savunma Bakanlığı bütçesi olarak bütçedeki yerini almıştır. Savunma harcamalarındaki hızlı artış süreci bütçenin kaynak gereksinimini artırmıştır. Özellikle 1940 yılından sonra ödenek ve gerçekleşme arasındaki farklar büyümüş ve savunma harcamalarının büyük bir kısmı bütçe dışında gerçekleşmeye başlamıştır. 1940 yılında 77 milyon olarak belirlenen başlangıç ödenekleri 282 milyon olarak gerçekleşmiştir. 1942 yılında ise 102 milyon olarak belirlenen başlangıç ödeneklerinin 498 milyon lira olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Savaş ekonomisi koşulları altında 1939 yılında 403,6 milyon lira olan kamu bütçesinin tutarı 1943 yılında 1 milyar lirayı aşmıştır. İkinci Dünya Savaşı devam ederken ve sonrasında Türkiye hazır bir orduya sahip olmak zorunda kalmıştır. Savaş şartlarının kamu bütçesine yansımaları olmuş ve bütçe önemli miktarda açık vermiştir.[264] Tablo 2.4.'de 1938-1945 döneminde Türkiye'de eğitim bütçesi gösterilmektedir.

Tablo 2.4. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Eğitim Bütçesi (Milyon TL,1938-1945)

Yıl	Genel Devlet Bütçesi	Milli Eğitim Bakanlığı Bütçesi	Genel Bütçe İçindeki Payı (%)	Milli Savunma Bakanlığı Bütçesi	Genel Bütçe İçindeki Payı (%)
1938	329.508	18.039	5,47	101.849	30,91
1939	403.626	18.653	4,62	171.099	42,39
1940	559.792	20.068	3,58	293.325	52,39
1941	603.408	25.078	4,15	324.137	53,71
1942	948.556	38.603	4,06	499.110	52,61
1943	1.080.356	58.958	5,45	545.621	50,50
1944	1.154.552	74.915	6,48	592.888	51,35
1945	649.295	52.821	8,13	264.990	40,81

Kaynak: (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 1995)

[264] İ. Parasız (2003). *Türkiye Ekonomisi*. Ezgi Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Bursa, s. 82.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı bütçesi 1938 yılından 1944 yılına kadar sürekli arttığı görülmektedir. Ancak Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinin genel bütçe içerisindeki payının 1942 yılına kadar azaldığı, 1942 yılından sonra ise arttığı görülmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı'na ayrılan bütçenin genel bütçe içerisindeki payı 1938 yılında %5,47 iken 1939 yılında %4,62 ve 1940 yılında %3,58 olarak gerçekleştiği görülmektedir. 1942 yılında %4,06 olan bu oran, 1943 yılında %5,45'e, 1944 yılında %6,48'e ve 1945 yılında %8,13'e çıkmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinin genel bütçe içindeki payı 1938-1945 döneminde ortalama %5,24'dür.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na katılmadığı halde savaş yıllarında savunma harcamaları eskiye göre çok yüksek düzeylere erişmiştir.[265] 1938 yılında genel bütçenin %30'unu oluşturan savunma harcamaları, 1939 yılında %42'ye 1940 yılında %52'ye, 1941 yılında ise %53'e kadar çıkmıştır. Milli Savunma Bakanlığı bütçesinin genel bütçe içindeki payının 1938-1945 döneminde ortalama %46,83 olduğu görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında genel bütçe içerisinde eğitim bütçesinin payı 1940 yılında en düşük seviyede gerçekleşmiştir. Özellikle genel bütçe içerisinde savunma harcamalarının artması bunun en önemli sebeplerinden olmuştur. 1940-1944 döneminde genel bütçenin yarısından fazlası Milli Savunma Bakanlığı'na aktarılmıştır.

2. İkinci Dünya Savaşı'nın Eğitim-Öğretim Faaliyetlerine Yansımaları

2.1. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Eğitimin Durumu ve Eğitim İstatistikleri

İkinci Dünya Savaşı, Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'ndan sonra geçirdiği en büyük tehlikelerden birisi olmuştur. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ise Atatürk ile başlayan devrim hareketlerini sürdürmüş ve Türk inkılabının sosyal ve kültürel örgütlenmesini sağlamaya devam etmiştir. Halkevleri ve Köy enstitüleri ile Türk toplumunun sosyo-kültürel alanda kalkınması amaçlanmış, Türk kültürünü geliştirecek önemli atılımlar yapılarak eğitim seferberliğine devam edilmiştir.[266]

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 6. Dönem 2. Yasama Yılı'nın açılış konuşmasında İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan sıkıntılara değinmiş ve eğitim ile ilgili alınacak tedbirler ile eğitimin faaliyetlerinin ilerleyeceğini belirtmiştir;

[265] Y.S. Tezel, age, s. 539.
[266] H. Kuru (1998). *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Sosyo-Kültürel Atılımlar*, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye, Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I (20-22 Ekim 1997), Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara. s. 490.

Maarif işlerimizi, yani meclisin tarihimizde mümtaz(seçkin) bir farikası olarak himmetli (gayretli)ellerinize almanızı beklerim. Malî ve umumî şartlarımız sıkıntıya maruz olsalar bile, maarif işlerimizin ana istikametlerde ilerlemekte geç kalmayacağını ve her halde esaslı tedbirlerin zamanında alınacağını ümit ederim. Hükümet, ilk tahsilin amelî ve ana tedbirlerine el koymuştur. Bunları süratle tetkikinize alarak karara bağlayacağınıza kaniyim. Memleket, teknik tahsilin her şubesini ciddî olarak benimsemiştir. Halka bu yolda kolaylık tedbirlerinizi genişletmenizi dilerim. Memleketin mühendis ve yüksek mühendis ordusunu yaratacak müesseseleri kurmak için acele etmemiz lâzımdır. Bütün maarif tedbirleri, insan yetiştirmek gibi en çok zamana ihtiyaç gösteren tedbirlerdir. Onun için vakti ile başlamak, maarif işlerimizde hükümetin bilhassa dikkat edeceği bir unsur olmalıdır. Nihayet, maarif işlerimizin görgülü unsurlarımızın birbirine samimî olarak yardımları sayesinde ilerleyebileceğine kani bulunuyoruz. Onun için, bilgili çalışmalara, ilme ve tecrübeye dayanan gayretlere hususî bir kıymet veriyoruz.[267]

Eğitim politikaları yürütülürken eğitim, bütün etkenlerden arınmış ve tamamen kontrollü bir alanda yapılamamıştır. Eğitim politikası, ülkenin sosyal, siyasi, ekonomik, kültürel birçok alanda değişken tarafından etkilenmiştir. Özellikle ekonomik değişkenler, şüphesiz ülkelerin tüm siyasetlerini belirleyen temel unsurlardan birisi olmuştur. Enflasyon, işsizlik, vergiler, gelir-gider dengesi gibi ekonomik değişkenler, eğitim politikasının sınırlarını belirlemiştir.[268]

1939-1945 yıllar, Dünya Savaşı'nın her alanda olumsuz etkisi ile varlığını gösterirken eğitim ve öğretim faaliyetleri, yaşanan olumsuz tablodan etkilenmiştir. 1939-1945 yılları, eğitime verilen önem bakımından şansızlıkların olduğu bir dönem olarak kabul görmektedir. Savaşın etkisini görüldüğü 1940 yıllında genel bütçe içinde eğitime ayrılan oranı oldukça düşük iken eğitime ayrılan oran savaş sonuna doğru yaklaşık %8,5 olmuştur.[269] İkinci Dünya Savaşı yıllarında bilim adamı ve mühendislerin de uzun süreli askerlik görevine çağırılmaları, oluşturulan araştırma gruplarının dağılmasına neden olurken savaş psikolojisi ve ekonomik zorluklar, yabancı bilim adamlarının Türkiye'den ayrılmalarına sebep olmuştur.[270] Bunun yanı sıra, İkinci Dünya Savaşı yılları, tüm imkânsızlıklara rağmen eğitimi yaygınlaştırıldığı bir dönem olarak da karşımıza çıkmaktadır. 1933 yılında okul sayısı 6500 iken 1941 yılında

[267] TBMM Zabıt Ceridesi (1.XI.1939). Devre:VI,Cilt:6 İçtimai:1, s.5-6; TBMM, (2011), Tarihe Düşülen Notlar 1Yasama Yılı Çalışmalarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları Konuşmaları-1 (1 Mart 1924-14 Aralık 1987), TBMM Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, Ankara. s. 84.
[268] A. Bakioğlu & M. Korumaz (2019). *Eğitim Politikaları, Kuramlar, Yöntemler, Göstergeler, Etkiler ve Uygulamalar*, Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara, s. 106-107.
[269] N. Sakaoğlu, age, s. 356.
[270] H. Özdemir (1983). *Cumhuriyet Döneminde Bilimsel ve Teknolojik Araştırma,* Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt.1, İletişim Yayınları İstanbul, s. 267.

13600'e, öğrenci sayısı ise 1933 yılında 575.00 iken 1941 yılında 1.128.000'e, öğretmen sayısı ise, aynı yıllar içerisinde 19.800 iken 28.400'e çıkmıştır.[271]

Atatürk döneminde başlayan eğitim seferberliği İnönü Dönemi'nde de devam ettirilmiştir. Dönemin siyasal, ekonomik, hukuki ve kültürel değişimleri gerçekleştirildiğinde toplumun büyük bir kısmının okur-yazar olmaması, eğitime verilen önemi daha da arttırmıştır. Bu amaçla okuma-yazma oranını artırmak ve ilköğretimi yaygınlaştırmak esas alınmıştır.[272]

Okur-yazarlık, halkın vatandaşlık görevlerini ve haklarını yerine getirmesi için vazgeçilmez bir unsurdur. Bu maksat ile 1928 yılında yapılan harf devrimi ile ülkede eğitim seferberliği başlamıştır. Okur-yazar oranına baktığımızda ise, 1927 yılında ancak bir milyon yakın bir nüfus okuma-yazma bilmekte iken 1935 yılında Millet Mekteplerinin de etkisi ile bu oran iki buçuk milyonu geçmiştir.1945 yılında ise, okur-yazar nüfus dört buçuk milyona yaklaşmıştır. 1945 yılında okur-yazar nüfusun çağ nüfusuna oranı %30,2'dir.[273]

1935 yılında nüfusun %70'nden fazlası köylerde yaşamakta olup köylerin yaklaşık yüzde 15'inde okul bulunmaktadır. 1935 nüfus sayımına göre Türkiye'de erkek nüfusun yüzde 23,27'si, kadınların yüzde 8,16'si okuma yazma bilmekte, erkeklerin yüzde 76,73'ü, kadınların yüzde 91.84'ü okuma yazma bilmemektedir. Sorun sadece Okuma yazma öğretmek, köye okul götürmeyi içermemektedir. Asıl hedef, köy halkının üretimini artırmak, köylüyü her bakımdan daha yüksek bir yaşam düzeyine çıkarma meselesidir.[274]

---

[271] BCA, 030.10/25.141.14

[272] Y. Akyüz (1996). 10 Kasım 1933 Devlet Töreni Konuşmaları ve Atatürk ve Eğitim Paneli, "Türk Eğitim Tarihinde Atatürk,, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara. s.297.
O. Karabacak (2009). *II. Dünya Savaşı Yıllarında Uygulanan Eğitim ve Kültür Politikalarının Taşradaki Yansımaları: Aydın İli Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, s. 39-40.

273 DİE (1973). Milli Eğitimde 50 Yıl (1923-1973),Yayın No:691, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, s. VII-4.

[274] DİE (1973). Milli Eğitimde 50 Yıl (1923-1973),Yayın No:691, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, s. VII; Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, DİE (1935), "20 İlkteşrin Genel Nüfus Sayımı", Türkiye Nüfusu, Ulus Basımevi, Ankara, s. 4.

Tablo 2.5. 1935-1945 Yılları Arası Okuma-Yazma Oranı

Yıllar	6 ve Üstü Yaşlarda Nüfus			Okuma-Yazma Bilen Nüfus					
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	%	Erkek	%	Kadın	%
1935	16.157.450	7.936.512	8.220.928	2.517.878	15.38	1.847.183	23.27	670.695	8.16
1945	15.166.911	7.565.317	7.601.594	4.583.305	30.22	3.303.507	43.67	1.279.798	16.84
Şehirlerde									
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	%	Erkek	%	Kadın	%
1935	2.734.732.	1.431.536.	1.303.196	1.102.811	40.33	723.561	50.54	379.250	29.10
1945	3.032.702	1.634.352	1.398.350	1.741.304	57.42	1.133.774	69.37	607.530	43.45
Köylerde									
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	%	Erkek	%	Kadın	%
1935	13.422.718	6.504.976	6.917.742	1.415.067	10.54	1.123.622	17.27	291.445	4.21
1945	12.134.209.	5.930.965	6.203.244	2.842.001	23.42	2.169.733	36.58	672.268	10.84

Kaynak: (Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), 1973: 4)

Nüfus sayımı yıllarına göre 1935-1945 yılları arası okuma-yazma oranını arttığı görülmektedir. Genel nüfus içinde erkek nüfusun okur-yazar oranı kadın nüfusa göre daha yüksektir. 1945 yılında kadın okur-yazar nüfusu, iki katı artarak %16.84'e çıkmıştır. Şehir ve köy nüfusu içinde okuma-yazar nüfus oranı incelendiğinde 1935 yılında nüfusun %75'den fazlasının yaşadığı köylerde okuma yazma oranının oldukça düşük olduğu 1945 yılında ise, bu oranını % 23,42'ye çıktığı gözlenmektedir. Özellikle 1935 yılında kadın nüfusun sadece % 4,2'i okur-yazar iken bu oran 1945 yılında % 10,84'e çıkmıştır.

1939-1945 yılları arasında nicel(sayısal) olarak eğitim ve öğretim kurumlarının ve öğrenci sayıların da artış görülmektedir. 1939-1945 yılları arasında genel nüfus içinde ilkokula giden öğrenci sayısı, bir milyonu aşmıştır.[275]

[275] N. Sakaoğlu, age, s. 356.

Aşağıdaki Tablo 2.6.'da Atatürk dönemi ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında nüfus sayımına göre ilköğretimde okullaşma oranı verilmiştir:

Tablo 2.6. Nüfus Sayımına Göre İlköğretimde Okullaşma Oranı (1927-1945)

Yıllar	Çağ Nüfusu	Öğrenci Sayısı	Okullaşma Oranı (%)
1927	2.032.863	461.985	23
1935	2.406.688	688.102	29
1940	2.714.433	955.957	35
1945	3.022.179	1.357.740	45

Kaynak: (T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, 1973: 42)

İlköğretimde okullaşma oranı, 1927 yılında %23 iken 1935 yılında %29, 1940 yılında ise, %35 olmuştur. 1945 yılı sonu itibari ile de okullaşma oranı %45'e yükselmiştir. Süreç içerisinde ilköğretimde okullaşma oranını artması, eğitim seferberliğin yürütüldüğünün önemli bir kanıtı olmuştur. İsmet İnönü "ilköğretim davası" olarak kabul ettiği bu mücadeleyi eğitim alanındaki çalışmaların en başta geleni kabul etmektedir;

> *1943-1944 yılının ilköğretim devri sona erdi. İlk neticelerini aldı..1943-1944 yılları arasında 17.000'den 75.000 çıkış, hususi ile hocaların askere gittikleri, okul yapılarının güçlüğe uğradığı harp yıllarında daha yüksek tempo ile artış sevinilecek bir şeydir. Fakat ihtiyacımız ve vazifemiz varmak istediğimiz hedefler göz önüne alınırsa çok ıstırap çeker ve teselli çare bulamayız. Bir milyona yakın çocuğumuz ilkokuldadır. Nazari olarak bunun beşte biri olan 200.000 mezun vermeli idik. Biz bu teşkilattan 75.000 verdik. Karşısında bulunduğumuz zorluk, pasif direnmedir. İlköğretimin kıymetini kendi anladığımız gibi ve kendi anladığımız ölçüde vatandaşa anlayamıyoruz. Kız çocuklarının hepsini göndermiyorlar, sonunu beklemeden okuldan alıyorlar. Çocuklar köylünün iş zamanında ailelerine yardım ediyorlar. Fakir olanlar vaktinden evvel çalışmaya gidiyorlar… İlköğretim, ilköğretim! Bu iş milletin umumi hayatı ve seviyesi ile alakalı bir meseledir… İlköğretime devam meselesini davanın bütün cephelerinden en başta geleni sayıyorum…*[276]

Aşağıdaki Tablo 2.7.'de resmi ve özel ilkokullarda okul, öğretmen, öğrenci ve diploma alanların sayısı verilmiştir.

[276] İnönü Vakfı Arşiv Belgeleri (2002). İsmet İnönü Eğitim-Öğretim üzerine, Türk Eğitim Derneği-İnönü Vakfı, Hazırlayan, İlhan Turan, Ankara, s. 89-91.

Tablo 2.7. 1938-1945 Yılları Arası Resmi ve Özel İlkokulların Durumu

Yıllar	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Talebe Sayısı	Diploma Alanlar
1938-1939	7862	17.120	813.636	55.953
1939-1940	9418	19.063	905.139	57.054
1940-1941	10596	20.564	955.957	71.854
1941-1942	10948	22.042	939.829	68.889
1942-1943	11.404	21.613	940.411	71.107
1943-1944	12.903	22.387	995.999	76.663
1944-1945	14.010	25.687	1.246.818	90.657

Kaynak: (Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), 1973: 17 ve Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1973: 457)

İlköğretimde okul sayısı 1939-1945 yılları arasında artış göstermiştir. Savaşın etkisi ile 1941-1942 yılları arasında öğrenci sayısı ve diploma alanlar sayısında azalma görülmektedir. Ancak ilköğretime devam edip diploma alanların sayısı toplam nüfus içerinde oldukça az olup 1945 yılında toplam nüfus içerinde diploma alanların oranı yaklaşık %7 olmuştur. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, İlköğretime oldukça önem vermiştir.17 Nisan 1945 tarihli Ulus gazetesinde ilköğretimin toplumun kalkınması için en önemli unsur olduğu belirtmiştir: *"Özgür vatandaşlardan birleşik bir millet olmanın çarelerinin başında, ilköğretim çaresi vardır. İlköğretim davası, insan olmak, millet olmak davasıdır. Hepimiz dava yolunda bu gözle ve bu anlayışla yürüyüp ilerlemeliyiz."*[277]

Orta dereceli okullar, ilkokulu bitirmiş olanları daha ileri bir kültür seviyesine ulaştırmayı ve memlekete kalifiye eleman yetiştirmeyi amaçlayan kurumlardır.[278] Aşağıdaki Tablo 2.8.'de resmi ve özel ortaokullarda okul, öğretmen, öğrenci ve diploma alanların sayısı verilmiştir.

[277] Ulus Gazetesi (17 Nisan 1945). İlköğretim Davası, s. 1.
[278] DİE (1973). Milli Eğitimde 50 Yıl (1923-1973).Yayın No:691, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, s. 9.

Tablo 2.8. 1938-1945 Yılları Arası Resmi ve Özel Ortaokulların Durumu

Yıllar	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Talebe Sayısı	Diploma Alanlar
1938-1939	228	3402	83642	13593
1939-1940	234	3744	92308	14941
1940-1941	238	3867	95332	16089
1941-1942	252	3900	94642	13011
1942-1943	244	3883	84181	13344
1943-1944	245	3851	75319	14486
1944-1945	247	3862	70430	11803

Kaynak: (BCA İstatistik Özetleri, 030.10/25.144., Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), 1973: 39 ve Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1973: 460)

1923–1924 öğretim yılında ortaokul sayısı 72 iken, 1944-1945 yılları arasında ortaokul sayısı 247'e çıkmıştır. Bu nicel olarak okul sayısında artış yaşanmış ancak ikinci dünya savaşının yol açtığı ekonomik nedenlerle öğrenci sayısı düşmüştür. 1941-1942 döneminden sonra öğrenci sayısında azalma olmuştur. 1940–1941 öğretim yılında 95.332 olan ortaokul öğrenci sayısı 1944–1945 öğretim yılında 70.430'a düşmüştür. Savaş döneminde ortaokula giden öğrencilerin yaklaşık %70'i erkek öğrenciler oluşturmuştur. 1944-1945 yılları arasında ortaokula giden 70.430 öğrencinin 11.803'ü diploma almış ve öğrencilerin yaklaşık % 16,7'si mezun olabilmiştir. Savaş döneminde ortaokullarda öğrenci sayısındaki azalma 1947-1948 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönemde öğrenci sayısı 59.093'e kadar gerilemiştir.[279]

Ortaöğretim I devreden (Ortaokullar) resmi liselere geçiş oranları ise savaş döneminde düşmüştür. 1935-1937 yılları arasında ortaokullardan mezun olan öğrenci sayısı 8581 olup bu öğrencilerin 5533'ü resmi liseye kayıt yaptırmıştır. Geçiş oranı %64'tür. 1940-1942 yıllarında ise, ortaokuldan mezun olan 16680 öğrencinin 8796'ı resmi liseye kayıt yaptırmış olup geçiş oranı da %52,7'e düşmüştür. 1945-1947 yıllarında ise, 16018 öğrenci ortaokullardan mezun olmuş ve bu öğrencilerin sadece 5719'ü resmi liselere kayıt yaptırmıştır. Böylece Ortaöğretim

[279] DİE (1973). age, s. 39.

I devreden resmi liselere geçiş %35,7 olup en büyük düşüş bu dönemde yaşanmıştır.[280] Aşağıdaki Tablo 2.9.'da resmi ve özel liselerin okul, öğretmen, öğrenci ve diploma alanların sayısı verilmiştir

Tablo 2.9. 1938-1945 Yılları Arası Resmi ve Özel Liselerin Durumu

Yıllar	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Talebe Sayısı	Diploma Alanlar
1938-1939	75	1329	24364	4165
1939-1940	80	1518	26255	4964
1940-1941	82	1544	24862	5081
1941-1942	82	1568	28217	4488
1942-1943	79	1590	28073	4857
1943-1944	80	1694	28906	5383
1944-1945	76	1656	27734	5652

Kaynak: (BCA İstatistik Özetleri, 030.10/25.144., Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), 1973: 55 ve Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1973: 462)

İsmet İnönü (1938-1945) yılları arasında resmi ve özel liselerin okul, öğretmen, öğrenci ve diploma alanların sayısı incelendiğinde okul sayısında önemli bir atış yaşanmadığı ve dalgalanmalar olduğu gözlenmektedir. Savaşın başladığı 1939-1940 döneminde lise diploması alan öğrencilerin oranı, yaklaşık %18,9 iken 1944-1945 döneminde lise diploması alan öğrencilerin oranı ise, yaklaşık %20,23'tur.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında mesleki ve teknik eleman ihtiyacını gidermek önemli meselelerden birisi olmuş ve memleketin içinde bulunduğu zor şartların mesleki eğitimin önemini artırdığı belirtilmiştir. Memlekette teknik seferberliği yapılarak birçok sanat ve ticaret mektebinin açılması için Milli Eğitim Bakanlığı tarafından üç yıllık bir plan hazırlanmıştır. Dönemin gazeteleri tarafından Maarif Vekâleti tarafından, memlekette sanat mektepleri açılması ve memleketin muhtaç bulunduğu teknik elemanın yetirilmesi için yapılan tetkiklerin sona erdiği ve rapor hazırlandığı belirtilmiştir. Sonucunda 1941-1943 yılları arasında mesleki ve teknik eğitim için 21 milyon 751 bin 500 lirası ayrılmıştır. Bu üç

[280] MEB (1973). Cumhuriyetin 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul. s. 121-131.

sene içinde muhtelif bölgelerde bu ayrılan tahsisatla 15 erkek sanat okulu, 5 yapı okulu, 5 ticaret lisesi, 12 ticaret okulu, 23 kız enstitüsü, 43 akşam sanat okulu, 30 köy marangozluğu okulu ve 50 köy kadın kursu açılacağı beyan edilmiştir. Bunlardan başka Ankara'da yüksek teknik okul açılacağı ve İstanbul'da bulunan yüksek mühendislik okulunun laboratuarının ihtiyaçlara uygun hale getirileceği belirtilmiştir.[281] Aşağıdaki Tablo 2.10.'da 1938-1945 yılları arasında orta dereceli meslek ve teknik okullarında okul, öğretmen, öğrenci ve diploma alanların sayısı verilmiştir.

Tablo 2.10. 1938-1945 Yılları Orta Dereceli Meslek ve Teknik Liseler

Yıllar	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı	Diploma Alanlar	
1938-1939	81	982	12352	2382	%19
1939-1940	86	1011	14310	2330	%16,2
1940-1941	103	1355	20264	2995	%11,3
1941-1942	114	1508	24641	2998	%12
1942-1943	151	1835	29971	3136	%10,4
1943-1944	186	2434	36971	6719	%18,1
1944-1945	208	3113	44639	7108	%16

Kaynak: (Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), 1973: 71 ve Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1973: 464)

Mesleki ve teknik okulların sayısı yıllar içinde artış göstermiştir. Akabinde öğretmen ve öğrenci sayısında da artmış yaşanmıştır. Ancak özellikle 1942-1943 yılları arasında diploma alanların oranını oldukça düşmüştür. Bu durumun nedeni İkinci Dünya Savaşı yıllarında görülen ekonomik sıkıntılar nedeni ile okula devam edilmemesine bağlamak mümkündür.

Yükseköğretim üniversiteler, akademi ve yüksekokullardan meydana gelmektedir. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin ilim müesseslerinin çoğaltılması maddesine göre,

[281] Ulus (9 Eylül 1941). Memleketin Muhtelif yerlerinde Yeni Sa'nat ve Meslek Okulları Açılacak, s. 1-4.; Cumhuriyet (18 Eylül 1941). Teknik Seferberliği, Memlekette Birçok San'at ve Ticaret Okulu Açılıyor s. 1.

aynı tarihte Darülfünun açılmıştır. Darülfünun üniversite reformu ile bugünkü İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürülmüştür.[282] Darülfünun'un kaldırılma kararı Cumhuriyet hükümetinin bilime verdiği önemi göstermektedir. Bilim ve bilim adamlarını tutan cumhuriyet iktidarının bilime verdiği üstünlük sebebi ile üniversite reformu yapılmıştır.[283]

Darülfünun ıslahı için hükümet tarafından 1932 yılında İsviçre'den Prof. Dr. Albert Malche'yi çağırmıştır. Malche tarafından hazırlanan rapor ile Üniversite reformunun temeli atılmıştır. Üniversite reformunun ardından savaşın baskısından kaçan Alman ve Orta Avrupalı Profesörlere kapılar açılmıştır. Özellikle 1933-1950 yılları arasında Almanya ve Orta Avrupa'dan birçok öğretim üyesi Türkiye'ye gelmiştir. Bunlar arasında, hukukçu A. Malche ve E.Hirsch, İktisatçı F. Neumark, Cerrah Nissen yer almaktadır. Türkiye savaş yıllarında savaşın tüm olumsuz etkilerine rağmen bilimsel alanda yapılan çalışmalar devam etmiş ve Orta Avrupa'dan gelen bilim adamlarını ülkemize çekerek onlardan yararlanmıştır.[284] Aşağıdaki Tablo 2.11.'de 1938-1945 yılları arasında fakülte ve yüksekokul, öğretim üyesi, öğrenci sayısı ve diploma alanlar gösterilmiştir:

Tablo 2.11. 1938-1945 Yılları Arası Yükseköğretimin Durumu

Yıllar	Fakülte ve Yüksekokul	Öğretim Üyesi	Öğrenci Sayısı	Diploma Alanlar
1938-1939	19	854	10213	1403
1939-1940	19	1013	12130	1554
1940-1941	20	967	12844	1678
1941-1942	20	889	14693	1736
1942-1943	20	1120	15945	1485
1943-1944	26	1403	18293	1859
1944-1945	28	1365	19502	2221

Kaynak: (BCA, İstatistik Umum Müdürlüğü 030.10/25.141.4, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), 1973: 85 ve Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1973: 466)

[282] MEB (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul. s. 163.; DİE,(1973), Milli Eğitimde 50 Yıl (1923-1973),Yayın No:691, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara. s. 14.
[283] A. Güler (2004). Türk Eğitim Politikalarının Tarihsel Süreci, Yeryüzü Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, s. 178.
[284] Y. Akyüz (2001). *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 2001'e)*. Genişletilmiş 8. Baskı., Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, s. 326-327.

1939-1945 yılları arasında fakülte sayısında ve öğrenci sayısında artış görülmüştür. Bu durumun nedeni, yüksekokullara olan ilgiyi gösterirken aynı zamanda toplumda meslek sahibi olma bilincinin de oluştuğunun göstergesidir. Ancak devam eden öğrenciler içerisinde savaş öncesinde yükseköğretimden mezun olan öğrencilerin oranı %13,7 iken 1944-1945 döneminde %11,4'e düşmüştür. 1940-1942 yılları öğretim üyelerinin sayısında düşüş gözlenmektedir. Bu durumun nedeni ise, seferberlik gereğince askerlik hizmetine alınan öğretim görevlileri ile ilişkilendirilebilir.[285]

Yükseköğretimde okullaşma oranı 1935-1936 öğretim yılında şu şekildedir: 19-22 yaş grubu (çağ nüfusu)1.107.681 olup 7277 öğrenci yükseköğretime geçiş yapmıştır. Okullaşma oranı ise, 0,7'dir. 1945-1946 yıllarında ise çağ nüfusu 1.350.847 olup 19.273 öğrenci yükseköğrenime geçiş yapmıştır. 1945-1946 yıllarında okullaşma oranı %1,4'e yükselmiştir.[286]

İsmet İnönü 02.03.1939 tarihinde İstanbul Üniversitesi'nde verdiği nutukta şu değerlendirmelerde bulunmuştur;

> *...bilirsiniz ki Cumhuriyet İstanbul Üniversitesi'nin mükemmel olmasını, rejimin ilk gününden itibaren emel edindi. Muhtelif istikametlerde samimi gayretlerden sonra üniversitenin bugünkü şekli teessüs etmiştir. İlim seviyesinde ve tedrisat malzemesinde İstanbul Üniversitemizin kıymetine umumi olarak güvenebilirsiniz... Fakat asıl mühim olan nokta, üniversite mensubu talebemizin istikbal için verdiği teminattır... Üniversitelilerimizin çalışkanlığı benim için çok kıymetli bir hassadır. Hocalardan ve talebelerden bilhassa rica ettiğim nokta da budur.*[287]

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, üniversite reformu kapsamında İstanbul Üniversitesi'nin eğitime ayrıca önem verdiklerini belirtmiştir. Hem üniversite öğrencilerinin hem de öğretim üyelerinin çalışkan olmalarının vatan ve milletin istikbali için önemli olduğunu vurgulamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'na kadar her seviyede okul açılmış ve eğitim ve öğretim faaliyetleri tüm ülkede yaygınlaşmıştır. Cumhuriyetin iktidar kadrosu, eğitimi sadece yeni kuşaklara aktarma aracı olarak değil aynı zamanda Türk inkılabını yeni değerlerini aktarma aracı olarak görmüşlerdir. Tek parti döneminin sosyal ve kültürel politikaları *"halk için, gerekirse halka rağmen"* ifadesi ile merkeziyetçi, reformcu anlayışa göre uygulanmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın aydınlanmacı kültür politikalarının yansıması olarak eğitim ve kültür

[285] Ö. Karabacak, age, s.77.; İ. Tekeli (1983). *Osmanlı'dan İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi*. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:3, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 654.
[286] MEB (1973). Cumhuriyetin 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s. 228.
[287] İnönü Vakfı Arşiv Belgeleri (2002). *İsmet İnönü Eğitim-Öğretim Üzerine*, Türk Eğitim Derneği-İnönü Vakfı, Hazırlayan, İlhan Turan, Ankara, s. 64-65.

alanlarında çalışmalar yapılmıştır. Bu reformlar arasında en etkin olanlarından birisi hiç şüphesiz örnek olarak Köy Enstitüleri olmuştur.[288]

İkinci Dünya Savaşı içinde savaşın ekonomik etkilerinin baskın olmasına rağmen Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nü Atatürk ile başlayan devrim hareketleri sürdürmüştür. Özellikle savaşın etkisini sürdürdüğü yıllarda devriminin sosyal ve kültürel örgütlenmeye ihtiyacı bulunmaktadır. Atatürk tarafından kurulan, devrimleri halka ulaştıran, Atatürk ilkeleri doğrultusunda bütünleşmeyi sağlayan Halkevleri, savaş yılları sırasında oldukça önemli bir işleve sahip olmuştur.[289] Halkevlerinin nitelik ve sayısal olarak en hızlı gelişim gösterdiği dönem 1932-1940 yılları arası olmuştur. 1932-1940 yıllarında Halkevleri tarafından 23.750 konferans, 12.350 temsil, 9050 konser, 7850 film gösterisi, 970 sergi yapılarak halka sunulmuştur. Aynı dönem içinde üye sayısı ise %506 artarak halkın ilgi gösterdiği kurumlar olmuştur. 1940 yılında Halkevleri kitaplığından ise 2.557.853 kişi yararlanmıştır. Halkevleri verdiği kurslar ise halkın eğitimine katkı sağlamış olup 1932 yılında kurslardan yararlananlar 900 iken 1940 yılında kurslardan yaralanan vatandaşların sayısı 48.000'e çıkmıştır.[290]

Halkevleri ve Halkevleri çalışmasına uygun olmayan yerlerde kurulan Halkodaları sayısı savaşın bütün olumsuz şartlarına rağmen sayısal olarak artış göstermiştir.1945 yılında Halkevlerinin sayısı 455'e, Halkodalarının sayısı ise, 4066'ya yükselmiş ve böylece yapılan çalışmaların halka ulaşması amaçlanmıştır. Halkevleri ve halkodaları savaş yıllarına rağmen çalışmalarını aralıksız sürdürerek halk eğitimine katkıda bulunmuşlardır.[291] Savaşı yıllarında Halkevleri ve halk Odaları halkın eğitiminde etkili olmuş ve kültür kurumu işlevine uygun olarak verdiği konferanslar ile halkın bilgilendirilmesinde ve bilinçlendirilmesinde rol oynamışlardır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Halkevlerinde halkın bilgi seviyesini yükseltmek ve faydalı olmak amacı ile fakülte ve yüksekokul profesör, doçent, öğretmenleri tarafından dersler verilmiştir. 1938 yılında 44, 1939 yılında 50, 1940 yılında ise 114 konferans verilerek halkın eğitimine yönelik çalışmalar artırılmıştır. Konferanslarda savaş ile

[288] F. Gök (1999). 75 Yılda İnsan Yetiştirmede Eğitim ve Devlet. Fatma Gök (Der),75 Yılda Eğitim, Türkiye İş Bankası ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, s. 6.

[289] H. Kuru (1998). *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Sosyo-Kültürel Atılımlar*, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye, Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I (20-22 Ekim 1997), Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara. s. 492-493.

[290] T. Çavdar (1983). "Halkevleri", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:4, İletişim Yayınları, İstanbul, s.882.

[291] E. Torun (2006). II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimler-İç ve Dış Etkenler-(1945-1960, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, s. 186.

ilgili konulara yer verilerek "harbin doğurduğu ihtiyaçlar", "milletler arası mücadeleler" gibi konular üzerinde halkın hem bilgilenmesi hem de bilinçlendirilmesi amaçlanmıştır.[292]

İkinci Dünya Savaşı yıllarında tüm olumsuzluklara rağmen eğitim ve öğretim faaliyetlerine önem verilmiş ve kültür alanındaki gelişmeler devam edilmiştir. İlköğretim meselesi üzerinde önemle durulmuş ve halkın büyük bir kısmının yaşadığı köye gerekli eğitim imkânları götürülmeye çalışılmıştır. Savaş dönemi eğitim politikalarına yön veren en önemli isimlerden birisi hiş şüphesiz, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel olmuştur. Eğitimi yaygınlaştırmak ve en ücra köşelere kadar yaymak hedeflenmiştir. İlköğretim kadar orta öğretime mesleki ve teknik öğretime de önem verilmiş ve yüksekokulların sayısı artırılmıştır. Özellikle savaş yıllarında mesleki ve teknik eğitimde ciddi bir artış olmuştur. Bu durumun nedeni de hükümetin savaş yılları içerisinde ihtiyaçtan dolayı mesleki ve teknik eğitime verdiği önemden kaynaklanmaktadır. Bilhassa savaş yıllarında zaruri ihtiyaçların karşılanması ve savaş sanayinin teknik eleman ihtiyacını karşılamak maçı ile teknik okulların sayısında artışa gidilmiştir.1942-1950 yıllarında mesleki ve teknik öğretime ayrılan bütçede de büyük bir artış görülmüştür.[293]

2.2. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Pasif Korunma Uygulamalarının Öğretim Faaliyetlerine Etkisi

20. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşen savaşlar ve geniş kitlelere yönelik yok edici yöntemlerin kullanımı, özellikle sivil savunma alanında tedbirli olunmasını sonucunu gerektirmiştir. Savaş teknolojisinin hızla gelişmeye başladığı dünyada Türkiye, gerekli önlemleri almaya çalışmıştır. Türkiye İkinci Dünya Savaşı sırasında Pasif korunma önemleri alarak savaşın etkilerinden korunmayı amaçlamıştır. Pasif korunma, "*hava saldırılarının etkisini en aza indirmek amacıyla, saldırıdan önce, sırasında ve sonrasında yapılacak kamu hizmetleri, sanayi ve askeri tesislerin bu saldırılara karşı korunması için alınan tedbirlerin tümünü*" kapsamaktadır.[294]

İkinci Dünya Savaşı'nda hava saldırılarına karşı pasif korunma tedbirleri alınmıştır. Hava tehlikesi, uçakların harp silahı olarak kullanılmasından ortaya çıkmış ve hava hücumlarına karşı yapılan savunma, aktif korunma ve pasif korunma olarak ikiye ayrılmıştır. Aktif korunma, vatana düşman hava unsurlarını sokmamak olup görevi silahlı kuvvetler yerine getirmektedir. Pasif korunma ise düşman uçaklarının verebileceği zararı azaltmak ve

[292] Ulus Gazetesi (11 Şubat 1941). Yurdun Her Yerinde Konferanslar Verdiriliyor, s. 1-3.
[293] S. Dinç, age, s. 42
[294] G. Gökgöz (2020). Türkiye'de Hava Saldırılarına Karşı Pasif Korunma Tedbirleri (1923-1960), Tarih ve Günce, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi,* Sayı:6 (2020/Kış) s. 102-106.

mümkün mertebe hava hücumlarından az etkilenmek için halkın yapacağı korunma anlamına gelmektedir.[295]

İkinci Dünya Savaşı yıllarında sivil halkın korunması amacına yönelik çalışmalar yapılmış ve sivil savunmaya yönelik kanunlar çıkartılarak gerekli önlemler alınmıştır. II. Dünya Savaşı yıllarında hava saldırılarına karşı korunmak ve cephe gerisindeki halkı korumak amacı ile 27 Haziran 1938 yılında "*Hava Saldırılarına Karşı Korunma Kanunu"* çıkarılmıştır. Bu kanun kapsamında 15 yaşı bitiren ve 60 yaşın altında bulunan bütün vatandaşların pasif korunma bilgisi edinmesi ve gerekli önlemlerin alınması istenmiştir.[296] Hükümet tarafından Hava Saldırılarına Karşı Korunma Kanunu'nun gerekçeleri şu şekilde açıklanmıştır: "*Sivil (Pasif) korunma tedbirlerini almamış bir memleketin ordusu ne kadar mükemmel olursa olsun, eğer ana yurttaki hayat kaynakları tahribe ve halk paniğe uğramışsa, cephedeki orduda iş göremez bir hale gelir. Bu keyfiyet, pasif korunmanın memleket müdafaası işinde en mühim rolü olduğunu tebarüz ettirmeğe kâfidir…"* [297]

15 Ağustos 1939 tarihinde havadan gelecek tehlikelere karşı pasif korunma tecrübeleri için tedbirler alınmıştır. Trakya'da yapılmakta olan manevralar münasebetiyle hava hücumlarına karşı tatbikatlar yapılmıştır. Bu yapılan çalışmalar hükümetin pasif korunma konusuna verdiği önemi gösterirken bu konuda halkın bilinçlendirmek de esas alınmıştır.[298]

15 Şubat 1939 tarihinde 3502 sayılı Hava Taarruzlarına Karşı Pasif Korunma Kanunu'na bağlı olarak "*Hava Saldırılarına Karşı Işıkların Söndürülmesi ve Karartılması"* hakkında tüzük çıkarılmış ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında cephe gerisinde yer alan sivil halkın koruması amaçlanmıştır. 15 Şubat 1939 tarihinde Meclis tarafından kabul edilen "*Hava Saldırılarına Karşı Işıkların Söndürülmesi ve Karartılması"* kanunu 25 Şubat 1939 tarihinde resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.[299]

1939 yılında pasif korunma işleri için devlet bütçesinden 200.613 lira harcanmıştır. Basın ve yayın organları tarafından cephe gerisindeki halkın korunması amacı ile yayınlar yapılmıştır. 13 Mart 1941 tarihinde Falih Rıfkı Atay tarafından *"Milli Hazırlanma Devrinde Vazifelerimiz"* adlı yazısında pasif korunmanın önemi konusunda halk bilgilendirilerek panik

[295] B. Bakar (2019). *Hava Taarruzuna Karşı Türkiye'de Pasif Korunma*, Tarihçi Kitabevi Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, s. 21.
[296] T.C. Resmi Gazete (9 Temmuz 1938). Hava Taarruzlarına Karsı Korunma Kanunu Sayı:395 s. 40.
[297] TBMM Zabıt Ceridesi (27.VI.1938). Devre: V, Cilt:26, İçtima:3, s. 307.
[298] Cumhuriyet Gazetesi (15 Ağustos 1939). Havadan Gelecek Tehlike, s.1.
[299] T.C. Resmi Gazete (25 Şubat 1939). Hava Taarruzlarına Karşı Işıkların Söndürülmesi ve Karartılması Nizamnamesi, sayı:4142; M. Goloğlu, age, s. 39.

ve açlığın topyekûn savaşın silahı olduğu ve yiyecek stokları ve pasif korunma önlemleri ile bu silahların yok olacağı belirtilmiştir. [300]

21 Kasım 1940 yılında İstanbul ve Ankara'da ilk kez karartma uygulanmıştır. 21 Kasım akşamından itibaren umumi caddelerin ve dış aydınlanmanın maskelenmesi kararı uygulanmaya başlanmıştır "*Bu gece ışık yok, şehirler karanlığa gömülüyor*" başlıklı gazete haberleri, dönemin pasif korunma uygulamalarını yansıtmıştır. Uygulama kapsamında sokak lambaları sökülmüş, maskeleme yapılmıştır. Maskeleme işlemi için kullanılan siyah kâğıt ihtikârı(istifçiliği) oluşmuştur.[301]

İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar hava taarruzu ve zehirli gaz tehdidi kentlerde yaşayan halkın huzurunu bozmuştur. Evlerde ve apartmanlarda her akşam karartma uygulanmış ve araçların farları karartılmıştır. Sivil halkın korunması amacı ile için sığınaklar, korunma siperleri meydana getirilmiştir. Böylece, insanlık tarihi için oldukça önemli olan sivil savunma insanlığın en önemli uğraşlarından haline gelmiştir.[302]

3502 sayılı Hava Saldırılarına Karşı Korunma Kanunu'na ek olarak 07.04.1941 tarih ve 3992 sayılı kanun kabul edilmiş ve bu ek kanun kapsamında hava haber verme teşkilatı oluşturulmuştur.[303] 3502 sayılı kanunun 12. maddesine göre Genel Kurmay Başkanlığınca teklif ve Devlet Şûrasınca görülerek "*Hava Taarruzlarına Karşı Pasif Korunma Nizamnamesi* 30.3.1939 tarihinde onaylanarak 8 Nisan 1939 tarihinde yürürlüğe konulmuştur. Pasif Korunma esasları içinde Pasif korunma üç bölüme ayrılmıştır;

> **Madde 2**- Pasif korunma:
>
> A) Pasif korunma teşkilleri,
>
> B) Yapılacak hazırlık tedbirleri,
>
> C) Talim ve terbiye[304]

Hava Taarruzlarına Karşı Pasif Korunma Nizamnamesinin Talim ve Terbiye bölümü şu esasları içermektedir;

---

[300] C. Koçak (2018a). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt 1, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul. s.340-341.; Ulus (13 Mart 1941). Milli Hazırlanma Devrinde Vazifelerimiz, s. 1.
[301] Cumhuriyet (21 Kasım 1940). Bu Gece Işık Yok! Şehirler İlk Defa Karanlığa Gömülüyor, s. 1.
[302] Z. Toprak (2007). Türkiye'de Barış Ortamında Savaş Travması Hava Taarruzlarına Karşı Pasif Korunma. *Toplumsal Tarih* Sayı 163, s. 47.
[303] T.C. Resmi Gazete. Hava Taarruzlarına Karşı Korunma Hakkındaki 350 2 sayılı Kanuna Ek Kanun 11 Nisan.1941, Sayı:4782. s. 769.
[304] BCA, 30.10.0.0/51.332.8

Madde 44 *- Talim ve terbiye, hava pasif korunma teşkillerinde vazife alanlara ve halka mahsus olmak üzere iki kısma ayrılır. Pasif korunma teşkillerinde vazife alanlar şefler ve şahıslardır. Halkın yetiştirilmesi için evvelâ pasif korunma öğretmenlerinin yetiştirilmesi lâzımdır.*

Madde 45 *-Şefler vekâletlerde, müstakil veya mülhak bütçe ile idare olunan teşekküllerde, resmî ve hususî mühim müesseselerdeki pasif korunma büro ve komisyonlarında ihtisaslandırılacak olanlarla vilâyet komisyon azaları ve komisyonun lüzum göstereceği sair şahıslardır.*

Madde 46 *- Şahıslar pasif korunma teşkilleri guruplarında vazife alanlarla haber alma merkez ve postalarına seçilen kimselerdir. Bunlar meslek ve ihtisaslarına ve kendilerine verilecek vazifelerin genişliğine göre ilgili vekâletler ve müstakil müesseselerce ve vilâyetlerce tanzim edilecek programlarına göre kurs, konferans ve talim görürler. Kurs, konferans ve talimlerin ve bu programların yapılmasına icabında Hava Müdafaa Genel Komutanlığı yardım eder. Hava pasif korunmasına ait müşterek esaslar Hava Müdafaa Genel Komutanlığınca verilir.*

Madde 47 *- Yetiştirme müddeti yılda on saatten otuz saate kadar değişebilir. Dersler ve konferanslar halkın işlerini aksatmayacak şekilde tertip edilmelidir. Halkın yetiştirilmesi için evvelâ pasif korunma mecburiyetine dahil olan yerlerden başlanmak üzere tekmil yurtta on beş yaşını bitiren ve altmış yaşını doldurmayan bütün halka mahsus ders ve konferanslar ve amelî dersler açılır. Talebeler de okullarda tedris edilir. Bunu n için pasif korunma teşkillerinde vazife alanlardan münasipleri ve okul öğretmenleri ve yetişmiş münevverlerden öğretmenler seçilir.*

Madde 48 *-Her türlü hava taarruzlarına karşı alınacak tedbirler ve yapılacak işler hakkında halkı tenvir ve irşad eylemeğe ve mümkün olan yardımları yapmağa bütün idare makamları ile resmî ve hususî müesseseler ve hayır cemiyetleri çalışırlar.*[305]

Hava Taarruzlarına Karşı Pasif Korunma Nizamnamesi kapsamında görevliler ve halkın yapması gerekenler belirtilmiştir. Halkın eğitimi için pasif korunma öğretmenlerinin yetiştirilmesine karar verilmiştir. Bu nizamname ile eğitim süresinin yılda on saatten otuz saate kadar değiştirilebilecek ve dersler ile konferansların halkın işlerini aksatmadan uygulanması sağlanacaktır. Bütün yurtta pasif korunma gereğince on beş yaşını bitiren ve altmış yaşını doldurmayan bütün vatandaşlara yönelik ders ve konferanslar verilerek dersler açılacaktır. Özellikle öğrenciler için okullarda pasif korunma eğitimi verilecektir.

Atatürk döneminde de pasif korunma önlemleri kapsamında zehirli gazlardan korunma dersleri verilmiştir. Bunlardan birisi 1936 yılında Eminönü Halkevi'nin konferans salonunda öğretmenlere verilmiştir. İki savaş arası dönemde halkın güvenliğini tehdit eden zehirli gaz meselesi konusunda birçok resim ve görsel gösterilerek farkındalık yaratılmıştır.[306] Savaşın yaklaştığı yıllarda ise memlekette zehirli gaz derslerinin pasif korunma tedbirleri

[305] T.C. Resmi Gazete (8 Nisan 1939). Hava taarruzlarına Karşı Pasif Korunma Nizamnamesi, Sayı:4178, s. 11545.

[306] Cumhuriyet (30 Nisan 1936). Zehirli Gaz Dersleri, s. 2.

kapsamında okullarda verilmesi gündeme gelmiştir. Bu derslerin kimya öğretmenleri ya da askerlik öğretmenleri tarafından verileceği belirtilmiştir.[307]

İkinci Dünya Savaşı yıllarında pasif korunma eğitimleri kapsamında halkevlerinde kurslar düzenlenmiş ve Anadolu'da Halkevleri bünyesinde çeşitli kurslar tertip edilmiştir. Halkevleri bünyesinde memleketin bir çok yerinde zehirli gazlardan korunma kursları verilmiştir. Bunlara arasında İnegöl Halkevinde verilen zehirli gaz kursuna halkın ilgi ve alakası yüksek olmuştur. Zehirli gaz kursuna 200'den fazla dinleyici katılmıştır.[308]

Pasif korunma tedbirleri kapsamında okullarda verilen derslerden birisi zehirli gazlardan korunma dersleri olmuştur. Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel tarafından *"Hava Taarruzlarına Karşı Pasif Korunma Nizamnamesi*" kapsamında lise, öğretmen, orta ve benzeri okullarda fizik ve kimya derslerde ilgili olarak okutulan ve nisan ayının başından başlanarak ders yılı sonuna kadar bitirilmesi gereken zehirli gaz ve havadan korunma derslerine önem verilmesi ve uygulamalı olarak derslerin işlenmesi istenmiştir.[309]

Avrupa'da uygulandığı gibi bütün okullarda pasif korunma programların hazırlanması gerektiği savaş yıllarında önemli bir mesele olmuştur. Bu meselenin basit bir mesele olmadığı ve sadece kimya öğretmenine gaz kursu verilmekle bu işin bitmiş olamayacağı belirtilmiştir. Bunun için hükümetin tespit edeceği bir programın öğretmenler tarafından tatbik edilmesi gerekliği üzerinde durulmuştur.[310]

Giresun'da pasif korunma kapsamında zehirli gaz kursu açılmış ve halk tarafından büyük bir ilgi ile karşılanmıştır.[311] Benzer bir şekilde Kırklareli Halkevi Salonunda 15 gün boyunca zehirli gaz kursu verilerek bütün memurlara zehirli gazlardan korunma yolları aktarılmıştır.[312] Pozitif bilimler ile birlikte uygulamalı derslere 1940 yılından itibaren başlanmış ve zehirli gazlardan korunma yolları ile ilgi derslere okuma ve yazma bilmeyen vatandaşlarda ilgi göstermiştir. Özellikle Halkevlerinde derslerin verimli geçmesi için fizik ve kimya laboratuarlarının kurulması uygun görülmüştür. Lise ve ortaokulların bulunduğu yerlerde Halkevlerinin uygulamalı dersleri için bu okulların laboratuvarlarından yararlanılmıştır. 1940 yılınsa açılan yedi kursa büyük ilgi gösterilerek 3691 vatandaşımız

[307] Cumhuriyet (19 Mayıs 1938). Memlekette Zehirli Gaz Dersleri, s. 2.
[308] TBMM Kütüphanesi (1942), C.H.P Halkevleri ve Halkodaları (1932-1942), Ankara, s.10; Cumhuriyet, İnegöl Halkevinde Kurslar, 22 Şubat 1938, s. 5.
[309] T.C. Maarif Vekilliği (1939).Tebliğler Dergisi, 17 Nisan 1939, Cilt:1 Sayı:14, Zehirli Gaz Dersleri Hakkında", s. 66.; Aydın Gazetesi (21 Nisan 1939), Zehirli Gaz Kursları, s. 1.
[310] Aydın Gazetesi (24 Mayıs 1939). Hava Hücumlarına Karşı Pasif Müdafaa, s. 2.
[311] Ulus (21 Mart 1938). *Giresun'da Gaz Kursu,* s.5
[312] Cumhuriyet (17 Mart 1939). Kırıkkalelinde Zehirli Gaz Kursu, s.7

katılmıştır.[313] Ayrıca İkinci Dünya Savaşı yıllarında pasif korunma eğitimlerini desteklemek üzerine Halkevlerinin Tarih ve Müze şubesi tarafından Halkevlerinde zehirli gaz sergisi yapılarak bu konuda farkındalık yaratılmak istenmiştir.[314]

Zehirli Gaz ve pasif korunma konusunda ülkede konferanslar verilmiştir. Siyasal Bilgiler Okulunda 1941 yılında zehirli gaz ve pasif korunma konferansları yapılarak öğrencilere sivil savunma önlemleri hakkında bilgiler aktarılmıştır.[315]

Savaş yıllarında Hava Taarruzlarına Karşı Kanunu'nun uygulanması için Hava Taarruzlarına Karşı Pasif Korunma Nizamnamesinin 89. ve 137. maddelerine istinaden hazırlanan Genel Kurmay Başkanlığı'nın 12.08.1939 tarih ve 19489 sayılı tezkeresi ile hazırlanan "*Hava Taarruzlarına Karşı Pasif Korunma Talimatnamesi",* 25 Ağustos 1939 tarihinde kabul edilmiştir.[316]

Hava Taarruzlarına Karşı Pasif Korunma Talimatnamesi, 5 Eylül 1939 tarihinde yürürlüğe girerek uygulanmaya koyulmuştur. Sivil savunma önlemleri gerekçeleri talimatnamede belirtilmiştir. Önceki savaşlarda uçakların kendi ordusuna zafer kazandırmak için kullandığı cephe gerisindeki halka zarar vermediği ancak bugünkü savaşların ise orduların karşılıklı muharebesinden çıkarak milletlerin milletlere karşı muharebesi şeklini aldığı anlatılmıştır. Bu gerekçe ile düşman orduları savaşı her türlü çareye başvuracak ve sadece orduya değil aynı zamanda havadan memleketin içine saldırabilecektir. Olası düşman hava taarruzlarına karşı hükümet tarafından alınan tedbirler kâfi görülmeyerek halkı dahi hava hücumlarının tesirini azaltmak için teşkilâtlandırılması gerekmektedir. Bu açıdan önceden ve gerekli olan tedbirler alınmış olunursa hava hücumlarında doğabilecek tehlikelerin de azalacağı belirtilmiştir. Hava Taarruzlarına Karşı Pasif Korunma Talimatnamesi 'ne göre pasif korunma için alınacak önlemler şunlardır;

> ***Pasif korunma tedbirleri:*** *Düşman hava vasıtalarından doğacak olan zararları kaldırmak veya azaltmak ve bu zararlardan iyice sakınmak için icap eden tedbirlerin alınmasıdır.*
>
> ***Bu tedbirler toplu veya münferid (Tek) korunma tarzında olmak üzere şu gibi şeylerdir:***
>
> *Pasif korunma için halkın öğretilmesi ve aydınlatılması, hava haber verme hizmeti, ışıkların söndürülmesi ve karartılması, muhtelif suretlerle gizleme tertiplerinin yapılması, inzibat tedbirleri, tahrip bombalarına, yangın bombalarına ve zehirli gazlara karşı tedbirler, sığınaklar temini, yangına karşı tedbirler, sıhhî ve istimal yardım ve veteriner hizmetleri, enkazın temizlenmesi ve enkaz altında*

[313] N. Toksoy (2007). Halkevleri Bir Kalkınma Modeli Olarak, Orion Yayın evi, Ankara, s. 435-458.
[314] A. Kara (2020). *Cumhuriyet Dönemi Kültürel ve Sosyal Gelişmemizin Mihenk Taşı Halkevleri (1932-1951),* Birinci Baskı, Platanus Publıshing, Ankara, s. 105.
[315] BCA, 30.18.01.02./94.21.14.
[316] BCA, 490.10/1135.141/1; BCA, 03.18.01.02/88.81/14

kalanların kurtarılması ve patlamayan bombaların kaldırılması, telefon, telgraf, elektrik, havagazı, su ve kanalizasyon gibi teknik işlerin yapılması, icap eden yerlerde nüfus çokluğunun seyrekleştirilmesi ve boşaltılması gibi tedbirlerdir.[317]

Hava Taarruzlarına Karşı Pasif Korunma Talimatnamesi 'ne göre "aile fertlerinin hava hücumlarına karşı gerek kendilerini ve gerekse aile efradını nasıl koruyabileceklerini ve bu hususta lâzım gelen tedbirleri öğrenmeğe mecburdurlar." denilerek almaları gereken tedbirler belirtilmiştir;

a) Evdeki ışıkların hemen söndürülmesi ve karartılması.

b) Yangına karşı gereken tedbirlerin alınması.

c) Zehirli i gazlardan korunma tedbirleri.

d) Aile için bir sığınak yerinin temini.

e) Dışarıdan imdat gelinceye kadar yaralı, hasta ve zehirli gazlarla gazlanmış olanlara yapılacak ilk sıhhî yardım tedbirlerinin alınmasıdır.[318]

5 Eylül 1939 tarihinde kabul olunan Hava Taarruzlarına Karşı Pasif Korunma Talimatnamesi uyarınca bütün memlekette hava hücumlarına karşı resmi ve hususi dairelerde tedbirler alınmaya başlanmıştır. İstanbul ve Ankara'da geceleri kullanılmak üzere mavi boyalı ampuller hazırlanmıştır. Ankara'da ise hava hücumlarına karşı savunma tedbirleri alınmaya devam edilmiş ve basın ve yayın aracılığı ile halk bilgilendirilmiştir. Pasif korunma tatbikatlarında yalnız pasif değil aktif müdafaa tedbirleri alınacağı açıklanmıştır. Olası uçak saldırısına karşı halkın cadde ve meydanlarda tek veya toplu olarak hedef vaziyetinde kalmamaları için sığınakların hazırlanacağı belirtilmiştir. Ankara'da henüz için umumi sığınak yerleri henüz vücuda getirilmemiş olduğu için halkı korumak amacı ile güvenli yerler tespit edilmiştir. Bu yerlere kolayca ve intizamla gidilebilmesi için caddelere işaretler konulmuştur.[319]

Hava saldırılarına karşı halkı bilgilendirmek amacı ile basın ve yayın araçları kullanılmıştır.15 Eylül 1939 tarihli Ulus gazetesinin haberine göre, Ankara'da hava hücumlarına karşı pasif korunma tecrübesi için İstanbul'dan bomba geleceği ve bu bombaların kalabalık bir yere koyularak halka gösterileceği belirtilmektedir. Haberin kaynağında bombaların yangın, tahrip ve gaz bombaları olduğu konusunda halk bilinçlendirilmeye çalışılmıştır. 15 Eylül tarihli Anadolu gazetesinde ise, Ankara'da Kızılay

[317] T.C. Resmi Gazete (5 Eylül 1939). Hava Taarruzlarına Karşı Pasif Korunma Talimatnamesi, Sayı:4302, s. 12545

[318] BCA, 490.10/1135.141/1

[319] Ulus (9 Eylül 1939). Ankara'da Hava Hücumlarına Karşı Müdafaa Tedbirleri, s. 1-2. ; Aydın (9 Eylül 1939). Hava Taarruzlarından Pasif Korunma, s. 2.

için hazırlanan sığınak çalışmalarının devam ettiği ve olası bir kimyasal saldırıya karşı halkın maske temini için Kızılay merkezlerine başvurabilecekleri anlatılmaktadır.[320] Pasif Korunma kapsamında "Yapılarda Pasif Korunma Bakımından Tatbik Edilecek Esaslar ve Sığınaklar" adlı kararname, 8.1.1940 tarihinde kabul olunarak 27.01.1940 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanun kapsamında pasif korunma mecburiyetine tâbi tutulan şehir ve kasabaların hava taarruzlarına karşı sığınaklarının plânları, şekilleri, inşa arzları ve diğer hususları belirtilmiştir.[321]

3967 sayılı kanun ile Maliye Bakanlığı bütçesinden pasif korunma tedbirleri için 1.500.000 liralık büyük bir meblağ ayrılmış ve bu paranın 600.000 liralık tahsilatı ise, 3.02.1941 tarihinde Cumhurbaşkanlığı ve TBMM için yapılacak sığınakların inşasına ayrılmıştır. Bu durum, İkinci Dünya Savaşı yıllarında devletin bütçe harcamaları içinde cephe gerisinin korunması amacı ile hükümetin sivil savunmaya verdiği önemin açık bir kanıtı olmuştur.[322]

Hava Taarruzlarına karşı ışıkların söndürülmesi ve karartılması nizamnamesine dayanarak 21.11.1940 tarihinden itibaren şehir ve kasabalarda ışık söndürme ve karartma işlemi başlamıştır. 21 Kasım 1940 yılında alınan karar ile çalışma saatlerinin 1 Aralık 1940 yılından itibaren 9'dan 12'ye; 13'ten 17'e kadar olmasına karar verilmiştir. Işıkların söndürülmesi ve karartılması kararı okulları da etkileyerek Milli Bakanlığı tarafından gerekli önlemlerin alınması istenmiştir. Işıkların Söndürülmesi ve Karartılması Nizamnamesi ve saatlerin bir saat ileri alınması neticesi ile okulların çalışma zamanları tekrar düzenlenmiştir. Okulların çalışma programları karartma uygulaması nedeni ile ilkokullarda öğleden önce dersler 9.00-12.10 arasında yapılmış, öğleden sonraki dersler ise, 12.40-15.50 arasında uygulanmıştır. Ortaöğretim kurumlarında ise dersler 9.00-15.45 arasında yapılmıştır.[323]

1940-1941 eğitim-öğretim yılında savaşın etkisi ile 7 Haziran 1941 tarihinde tatil edilecek olan okulların çalışma takviminde değişikliğe gidilmiştir. Olası bir savaş tehlikesine karşı Maarif Vekâleti tarafından derslerin 15 Nisan 1941 tarihinde kesilmesine ve sınavların ise 15 Mayıs 1941 tarihine kadar bitirilmesi istenmiştir. Maarif Vekâleti tarafından alınan karar neticesinde bütün okulların öğretim faaliyetlerini 15 Mayıs 1941 tarihine kadar

[320] Ulus (15 Eylül 1939). Pasif Korunma, Halka Bombalar Gösterilecek, s. 2.; Anadolu (15 Eylül 1939), Sığınaklar ve Maskeler, s. 2.
[321] BCA, 18.01.02/89.122/3; T.C. Resmi Gazete (27 Kânunusani 1940). Yapılarda Pasif Korunma Bakımından Tatbik Edilecek Esaslar ve Sığınaklar Nizamnamesi, Sayı:4418. s. 13225
[322] BCA, 30.18.1.2/93.130/13
[323] T.C. Resmi Gazete, (18 Teşrinisani 1940), Hava Taarruzlarına Karşı ışıkların Söndürülmesi ve Karartılması Hakkında kararname, Sayı:4663. s.58; T.C. Maarif Vekilliği (1940), Tebliğler Dergisi, 2 Aralık1940, Cilt:3 Sayı:98, "Okulların Çalışma Saatleri Hakkında, s. 70.

bitirilmesi gerekmektedir.[324] Talim ve Terbiye Heyeti'nin 2.4.1941 tarihli kararı ile 1940-1941 yılı sınavlarının erken bitirilmesi, ilk ve ortaokullarda liselerde, öğretmen okullarında kız enstitülerinde, ticaret okullarında, özel Türk okulları ile azınlık ve yabancı okullarda, bütün yüksek tahsil kurumlarında sınavların 15 Mayıs 1941 bitmiş olması kararı alınmıştır[325]

Bir öğrencinin[326] İkinci Dünya Savaşı anılarında 1920 Ankarası ile 1941 Ankarası arasındaki benzerlikler bulunmaktadır. 1920 yılının nisan ayında okulların tatil edilmesi gibi Nisan 1941 tarihinde Almanların Balkanlara inmesinin ardından olası bir savaş tehdidine karşı okullar tatil edilmiştir. İstanbul'daki okular 15 Nisan 1941'de tatile girerken İstanbul Üniversitesi ise 17 Nisan'da tatile girmek zorunda kalmıştır. Tarihler aynı sebepler değişik olsa da savaş tehlikesi eğitim ve öğretim faaliyetlerinin kesilmesine neden olmuştur.[327]

Pasif Korunma işinde öğretmenlere önemli görevler düşmüştür. Pasif korunmada öğretmeninin gerekli tedbirleri alması, okulda ve sınıfında manevi korunmasında faal rol oynaması, okulunda ve çevresinde iktisadi direnme işlerinde ön ayak olması öğretmenlerden beklenmiştir.[328] Böylece, savaş yıllarında cephe gerisindeki halkın korunması için hem okullarda eğitimler verilmiş hem de basın ve yayın organları aracılığı ile halkın bilgilenmesi ve bilinçlenmesi amaçlanmıştır. Halkevleri pasif korunmada rol oynamıştır.

2.3. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Öğretim Programlarında Askerliğe Hazırlık Dersi

İkinci Dünya Savaşı yıllarında önemle üzerinde durulan derslerden birisi, olası bir savaş tehlikesine karşı "Askerliğe Hazırlık Dersi" olmuştur. Askerliğe hazırlık dersi ilk olarak Atatürk Döneminde öğretim programlarında yer almıştır. Liselerde, ortaokul ve erkek öğretmen okullarında okutulmak üzere 1926 yılının başında Genel Kurmay Eğitim dairesi tarafından "Askerliğe Hazırlık Dersleri" adlı bir kitap hazırlanarak okullara dağıtılmıştır. Maarif Vekili olan Mustafa Necati Bey tarafından yapılan açıklamada coğrafya, tarih ve vatandaşlık derslerine de askerlikle ilgili yeni konuların eklendiği belirtmiştir.1926 yılından

[324] Anadolu Gazetesi (3 Nisan 1941). Mekteplerde Tatil, s. 1; Cumhuriyet (4 Nisan 1941). Mekteplerin Tatili, s.1; Ulus (4 Nisan 1941). Maarif Vekâletinin Mühim Kararı, s.1
[325] T.C. Maarif Vekilliği (1941).Tebliğler Dergisi, 31 Mart 1941, Cilt:3, Sayı:114, s. 141.
[326] Hıfzı Velidedeoğlu'nun Bir Lise Öğrencisinin Milli Mücadelede Anıları aslı eseri oldukça önem olup dönemin siyasi, askeri ve sosyal ve ekonomik hayatına dair önemli bilgiler vermektedir. İlk baskısı varlık yayınları arasında İstanbul'da 1971 yılında basılmıştır.
[327] N. Göyünç (1998). *Bir Öğrencinin İkinci Dünya Harbi Anıları,* İkinci Dünya Harbi ve Türkiye, Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I (20-22 Ekim 1997), Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 543.
[328] Ö. Karabacak, age, s. 134.

itibaren bütün resmi yazışmalarda ve okul programlarında dersin adı "*Askerliğe Hazırlık*" olarak geçmiştir.[329]

Ulus-devlet anlayışının oluşmasında ordu-millet ideolojilerinin önemi büyüktür. Ordu-millet anlayışı doğrultusunda Cumhuriyet iktidarı askerlik eğitimini bir program dahilinde ele almıştır. Askerliğe Hazırlık Dersi, okullarda 1926 tarihinden itibaren verilmiş olsa da ders programlarında yer alması ve bütün okullarda uygulanmaya başlanması 1930 yılına kadar gitmektedir. Özellikle ilk Askerliğe Hazırlık Dersleri kitabı, 1926 yılında basılmış olmasına rağmen okullarda Yurt Bilgisi ders kitabının ilgili kısımları ile Medeni Bilgiler ders kitabının askerlik bölümünün okutulduğu görülmektedir.[330]

Medeni Bilgiler ders kitabı, Atatürk'ten belirgin izler taşımakla birlikte Afet İnan tarafından kaleme alınmış bir Yurttaşlık ders kitabıdır. Medeni Bilgiler ders kitabı ulus-devlet yapısının inşası için oldukça önemli olup her konu için ayrı kitap olarak hazırlanmıştır. Bu eserde "Seçim", 72 sayfa, "Askerlik Görevi", 77 sayfa, "Şirketler ve Bankalar" 172 sayfa, "Vergi Bilgisi" 98 sayfadan oluşmuş ve bu dört kitap 1930 yılında İstanbul'da basılmıştır. Bütün bu konulan toplu olarak bir arada basılmış kitabı "Vatandaş İçin Medeni Bilgiler" adını taşımaktadır. "Vatandaş İçin Medeni Bilgiler "adı Ortaokullarda okutulmak üzere Milli Eğitim Bakanlığının Talim ve Terbiye Dairesinin 07.09.1931 tarih ve 2297 sayılı emriyle 07.06.1932 tarih ve 1908 sayılı emriyle basılmıştır.[331]

Ders kitabının Askerlik adlı bölümünde ordunun ve askerliğin milletin istikbalinde ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştır;

> *…Türk vatandaşı kesin olarak bilmelidir ki bir milletin insanlık ve medeniyet dünyasında yükselmesi ve başarılı olması yalnız ve ancak kendi kuvvetine dayanarak, hürriyet ve bağımsızlığını korumasıyla mümkündür. Bunun başka çözümü ve aracı yoktur. Ordu istemeyen ve ordunun yüklediği maddi, manevi özveriyi göze almayan bir millet, esaret zincirini kendi eliyle boynuna geçirir. "Ve bağımsızlığı uğrunda ordusuna yapacağı özverinin on katını, kendini esir eden egemen milletlerin menfaati uğruna harcamak zorunda kalır.*[332]

[329] M. Gündüz (2017). Türk Eğitim Sisteminde Aşırı Militarist Uygulamanın Başlaması, *Atatürk Kültür ve Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı.71-72, Aralık-Haziran, s. 76.
[330] G. Gümüşel (2017). *Erkekler İçin Askerliğe Hazırlık Dersleri*, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, Yıl:15, Sayı:22, s. 3.
[331] M. Gündüz, age, s. 79.; A. İnan (2010). Medeni Bilgiler, Türk Milletinin El Kitabı, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s. 26.
[332] A. İnan (2010), age, s. 237.; A. İnan (2018). Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Sadeleştirerek Yayına Hazırlayanlar, Ali Sevim, Azmi Süslü, M. Akif Tural, 4. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, s. 144.

Medeni Bilgiler ders kitabının "*Ordu okuldur*" adlı bölümünde asker ocağının eğitimin bir parçası olduğu anlatılmaktadır;

> *Milleti okutmak ve eğitmek için Milli Eğitim Bakanlığı sorumluluğuna ait olan görevi büyük gayret, dikkat ve çalışkanlıkla yerine getirmektedir. Ülkenin her tarafında nur ocakları, vatan evladının bilinçlerini aydınlatmaya çalışmaktadır. Bütün bu ocakların yanında asker ocağı da, aynı görevi görmektedir. Asker ocağı, örgütüyle, millet ve hükümetin güvenine sahip, ilim ve ahlakça yüksek, özveri düşünceleri özellikleri ile seçkin, görev aşkıyla asker-subay heyetlerinden kurulu eğitim topluluğu, milletin yetişmiş gençlerini yalnız askerlik açısından değil bilim açısından da eğiten ve öğreten bir okul, bir eğitim ocağıdır… Bir milletin yükselmesi için ilim, sanat, düşünce ve ekonomik ilerlemeler ne derecede önemli ise ordu da bu öneme eşit önemde tanınmalıdır.*[333]

Askerlik dersi ortaöğretim kurumlarında önemle üzerinde durulan bir ders olmuştur. İlk öğretmen okullarında ise 1926-1927 eğitim-öğretim yılından itibaren askerlik dersi okutulmaya başlanmıştır. Bu amaç ile erkek liseleri ile erkek ilk öğretmen okullarının son iki sınıflarında yapılacak askeri eğitim hakkında talimatname hazırlanarak uygulanmıştır. Ayrıca Maarif Vekâleti tarafından Tarih, Coğrafya ve Malumat- Vataniye derslerinin programına askeri eğitim ile ilgili konuların eklenmesine karar verilmiştir.[334]

1931-1932 tarihinde çıkarılan orta müfredat programı, yeni bir değişimin ifadesidir. En önemli değişiklikler Tarih ve Yurt Bilgisi dersinde olmuştur. Tarih derslerinde Türk Tarih Tezi etkisi ile yazılmış ders kitapları okutulmaya başlanmıştır. Yurt Bilgisi dersinde ise, millet devlet, cumhuriyet, hürriyet prensipleri ile askerlik konusu üzerinde önemle durulmuştur. Özellikle 1930 yılından itibaren müfredat programında askerlik dersinin yer aldığı görülmektedir.[335]

1931 yılında Türk Tarih Kurumu'nun kurulması ve akabinde 1932 yılında Türk Dil Kurumu'nun kurulması ile yeni kurulan Türk devletinin reform hareketleri hız kazanmıştır. Bilimsel çalışmalar doğrultusunda yapılan araştırmalar sonucunda Türk milletinin millet olarak asker kimliği ön plan çıkarılmaya çalışılmıştır. Liseler için hazırlanan Türk Tarihinin Ana Hatları ders kitabında Türkçülük ve askerlik faaliyetlerine ayrı bir bölüm hazırlanması, askerlik vurgusunun genç kuşaklara aktarmanın bir aracı olmuştur. Vekiller Heyeti'nin 23 Kasım 1927 tarih ve 5863 sayılı kararnamesi ile orta mekteplerin yedinci sınıflarına "Askeri Tedrisat" dersi konulması kararlaştırılmıştır. 1927 yılında Genel Kurmay Başkanlığı isteğini

[333] A. İnan (2010), age, s. 241-242; A. İnan (2018). age, s. 147-148.
[334] C. Öztürk (1996). *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI:Dizi-Sayı 77, Ankara. s. 100.
[335] H. Yücel (1994). *Türkiye'de Ortaöğretim*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları,/1681, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, s. 189.

1931 yılında tekrar ederek ortaokullarda askerlik dersinin tekrar okutulmasını istemiştir. Bir yıl sonrasında mesleki okullarda askerlik programının ikinci ve üçüncü sınıflarda iki saate çıkarılmasına karar verilmiştir.[336]

1930 yılı Ortamektepler (I. Devre) sınıflarında Askerlik dersi erkekler için II. ve III. Sınıflarda birer saat okutulurken 1931 yılında Askerlik ders saati artırılarak II. ve III. Sınıflarında ikişer saate çıkarılmıştır. Liselerde ise 1931 yılında askerlik dersi I. sınıflarda bir saat iken II. ve III. Sınıflarda ikişer saat okutulmuştur. 1934 yılında ise liselerin birinci sınıflarında askerlik dersinin sayısı artırılarak iki saat olmuştur.[337]

Erken Cumhuriyet döneminde askeri eğitime önem verilmesinin iki temel etkene dayandırılmaktadır. Birincisi, iki dünya savaşı arasındaki dönem içinde Avrupa'da totaliter rejimlerin etkisinin günden güne artması ve savaş tehlikesinin belirlemesidir. İkinci ise, Cumhuriyetin iktidar kadrosunun gençliğe yüklediği rol olup gençlerden rejimi korumaları beklenmektedir. İkinci Dünya Savaşı öncesinde topyekûn savaş bilinci ile olası bir savaş tehdidi altında gençlerin okullar aracılığı ile askeri bilgiler kazanması istenmiştir. Bunun yanı sıra, askerlik eğitimi vasıtası ile itaatkâr, disiplin bilincine sahip, vatanını ve milletini seven gençler yetiştirilmek hedeflenmektedir.[338]

Askerliğe Hazırlık Dersleri, askeri ehliyetnameler ve ihtiyat subay hazırlık kitapları hakkında Genel Kurmay Başkanlığı ile birlikte Milli Eğitim Bakanlığı'nın 08.05.1935 tarihli 1433 sayılı tezkeresi ile gönderilen talimatname (Askerliğe Hazırlık Dersleri: Askeri Ehliyetnameler ve İhtiyat Subay Hazırlık Kıt'aları Hakkında Talimatname D- 60) 9.05.1935 tarihinde onaylanmıştır.[339]

Askerliğe Hazırlık Dersleri için 9.05.1935 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan talimatname, dönemin gazetelerinde "*Mektep ve Askerlik*", "*Gençleri Askerliğe Hazırlamak İçin"* gibi başlıklar ile yer almıştır. Yeni talimatname ile Orta ve yükseköğrenim çağında bulunan gençlere askeri ehliyetname alma mecburiyeti getirilmiştir;

> *Yeni talimatname Bakanlar Heyetinden geçti…53 maddelik olan talimatname esaslarına göre orta tahsil çağında bulunan gençler ihtiyat subay ve askerî memurları kanununa göre lâzım gelen askerî ehliyetnameleri almağa mecburdurlar. Bunun için mektep programlarına konulan derslere ve*

[336] M. Gündüz, age, s. 78-80.; H. Cicioğlu (1982). Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk ve Ortaöğretim(Tarihi Gelişimi). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları NO:334, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara , s. 173.
[337] H. Yücel, age, s. 160-170.
[338] M. E. Ünal (2015). Erken Cumhuriyet Döneminde Gençliğin Militarizasyonu: Askerliğe Hazırlık Dersleri, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt3, Sayı I, Mart, s. 85.
[339] BCA, 30.18.01.02/54.35/20

kamplara devamla mükelleftirler. Sınıf geçme diploma almak askerlik derslerinde muvaffak olmağa bağlıdır. Resmî ve hususî liselerle muallim mekteplerinin birinci devre ve muadili ikinci derecede orta iktisat mekteplerinin son iki sınıflarının haftada iki saat, resmî, hususî liselerle muadili iktisat mekteplerinin her sınıfının ikişer saat, Üniversite ve muadili yüksek ihtisas Mekteplerinin ilk üç senesinde ve Gazi Terbiye Enstitüsünde bütün bir tahsil devresinde 180 saat askerî ders okutulacaktır. Bu talimatnamede yazılı esaslar dahilinde kurulacak kamplarda geceli gündüzlü 15 gün bulunmak ve talim, tatbikat ve atışlara iştirak mecburidir…Yüksek mekteplerde kamp müddeti birinci ve ikinci sınıflar nihayetinde 15 şer gündür. Her talebe için aynı birer izin ve devam cetveli tutulacaktır. Askerî ders, talim ve kamplar için lâzım olan silâh ve vasıtalar ordu ta rafından temin edilecektir.[340]

Yeni talimatname ile İkinci Dünya Savaşı öncesinde Genel Kurmay Başkanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde ortak karar verilerek Askerliğe Hazırlık derslerinin uygulamaya koyulduğu görülmektedir. Böylece, 1935 yılında Talim ve Terbiye Kurulu kararı ile resmi ve özel bütün ortaokullar ile liseler ve bunlara denk uzmanlık okulları ile Devlet Konservatuarı, Ticaret, Makine, Ziraat Okulları dahil olmak üzere haftada ikişer saat askerlik dersi programa dahil edilmiştir. Üniversiteler ve yükseköğrenim kurumları da savaş döneminde askerlik dersine tabii tutulmuş ve 180 saatlik ders almaları kararlaştırılmıştır. Ayrıca sınıf geçme ve diploma almak için askerlik dersinde başarılı olmak zorunluğu bulunmaktadır.[341]

İkinci Dünya Savaşı öncesi Askerliğe Hazırlık Dersi ile ilgili yapılan çalışmalardan birisi, Maarif Vekâleti Merkez Teşkilat ve Vazifeleri hakkında yapılan değişikliktir. Bu kapsamda Maarif Vekaleti Merkez Teşkilat ve Vazifeleri hakkında 2287 sayılı kanun ile II. Dünya savaşı öncesinde "*Milli Seferberlik Direktörlüğü*" eklenmiş ve 9.06.1937 tarihinde kabul edilmiştir. Milli Seferberlik direktörlüğünün faaliyetleri şunlardır;

A)Milli seferberlik talimatnamesinde yazılı işler

B) Kültür Bakanlığına bağlı bütün okul ve kurumların seferberlik işleri,

C) Hava ve gaz saldırılarına karşı korunma işleri

D) Okulların askerliğe hazırlık dersi işleri[342]

[340] Ulus (19 Mayıs 1935). Gençleri Askerliğe Hazırlamak İçin, s. 2; Cumhuriyet (19 Mayıs 1935). Mektep Talebeleri ve Askerlik, s. 8.
[341] M. Gündüz, age, s. 80.
[342] T.C. Resmi Gazete, Maarif Vekâleti Merkez teşkilât ve Vazifeleri Hakkındaki 2287 Sayılı Kanuna Bir Madde Eklenmesine ve Mezkûr Kanunun Bazı Maddelerini Değiştiren 2773 Sayılı Kanunun Birinci, Beşinci ve Sekizinci Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun", 23 Haziran 1937, Sayı:3638, s. 8351.

Amaç, savaş öncesi dönemde gerekli tedbirleri almak ve okullar aracı ile öğrencilere askeri eğitim vermek, pasif korunma konusunda öğrencileri bilgilendirmek ve okullarda uygulanan *Askerliğe Hazırlık* derslerinin takibini sağlamaktır.

Öğrencilere Askerliğe Hazırlık dersi kapsamında on beş gün kamp yapmak mecburiyeti getirilmiştir. Öğrencilerin kamp süreci dönemin gazeteleri tarafından aktarılarak bu sürecin vatanın müdafaası üzerindeki etkisi anlatılmıştır. Cemal Kutay'ın 30.7.1937 tarihlinde Ulus Gazetesinde "*Ankara Erkek Lisesi Kampında Bir Saat"* adlı yazısı, lise öğrencilerine verilen eğitimin topyekûn bir kalkınma hamlesinin bir ürünü olduğu ve bütün bu kuruluş ve inşanın gençlerin gölgesi altında olduğu aktarılmıştır. Kutay tarafımdan ihtiyar bir köylüye "baba kamptan memnun musun" diye sormuş ve köylü de şu cevabı vermiştir: *Kampta ne demek oğul, burada her gün düğün var. Bu ne tatlı askerlik oğul. Bizim zamanımızda askere giden yas tutar, ana babalar bir daha geri gelmeyecek evlatlarının arkasından sel gibi gözyaşları dökerdi. Şimdi gelenler de gülüyor, onları gönderenler de…* Kutay tarafından *"Milletin bu say ve huzur emniyeti yeni hayatın neşe ve heyecan kaynağı olan Türkiye'nin dört bir tarındaki kışlalarla kamplara geliyor…"*[343] denilmiş ve kampların öğrenciler üzerindeki olumlu etkisi anlatılmıştır.

1937 Orta Mektepler Programı ile Askerliğe Hazırlık derslerine kız öğrenciler de dahil olmuştur. Bu program ile kız öğrencilerin ortaokullarda II. ve III. Sınıflarda birer saat askerlik dersi almaları sağlanmıştır. Bunun nedeni II. Dünya Savaşı'nın yaklaşması ile askerlik eğitiminin ordu-millet kavramına dayalı olarak kız-erkek birlikte verilmek istenmesidir.[344] 1937 programında lise ikinci devre sınıflarında ise Askerlik dersinin kızlar için I. II. ve III. Sınıflarda birer saat okutulması kararlaştırılmıştır.[345]

Askerliğe hazırlık dersi dönemin gazetelerinde en çok üzerinde durulan konu olmuştur. 26 Eylül 1937 tarihli Yeni Asır gazetesi, "*Askerliğe Hazırlık Tedrisatı Türk Kızının Büyük Bir Hamlesidir"* başlığı ile kız öğrencilerin askerlik eğitiminin yurt savunmasındaki önemini anlatmıştır. Askerliğe Hazırlık Tedrisatı, milliyetçi ve inkılapçı Türk kızının büyük bir atılımı olarak kabul edilmiştir. "*Her şeyden üstün olarak vatanın sulh ve emniyet içinde yaşamak azmini kuvvetlendiren yurt müdafaası vazifesi, dünyada ilk olarak esaslı bir şekilde*

[343] Cemal Kutay (30 Temmuz 1937). Milli Hazırlık Kadrosu İçinde Türkiye, Ulus Gazetesi, s. 3.
[344] H. Cicioğlu (1982). Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk ve Ortaöğretim(Tarihi Gelişimi). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları NO:334, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, s. 181-182.
[345] H. Yücel, age, s. 173-174.; 1937 Lise İkinci Devre Sınıflarının Ders cetvelinde lise III. Sınıfların Edebiyat ve Fen kollarında erkek öğrenciler için ikişer saat iken kız öğrenciler için ise birer saat olarak belirlenmiştir.

Türk kızları tarafından elde edilmiş yüksek bir haktır."[346] denilerek askerlik öğretiminin kız öğrenciler için büyük bir guru kaynağı olduğu belirtilmiştir.

Askerlik tedrisatının 7. ve 8. Sınıf Askerlik Ders programları gazetede yayınlanarak dersin içeriği hakkında halk bilgilendirilmiştir. Aşağıda Yedinci Sınıf Asker Ders Programı verilmiştir;

> ***Yedinci Sınıf Askerlik Dersi Programı***
>
> ***Ordu Teşkilatı****: Harp nedir? Harp neden zaruridir?, Hazari ordunun lüzumu, harbin icabına göre cins ve askere ve sınıflara ihtiyaç var mıdır?, Muharip ve yardımcı sınıflar hangileridir? Genel suretteki ödevleri…*
>
> ***Askerlik Kanunu:*** *Askerlik kanunu nedir? Orduya asker toplama usulleri, Türk ordusunun esası ve ne zaman kurulmuş ve ne gibi değişiklikler geçirmiştir…*
>
> ***Askeri terbiye****: (Dahili hizmetten) itaat, disiplin, arkadaşlık, üste karşı saygı ve selamlama, bayrak ve sancak.*
>
> ***Silah Bilgisi:*** *Silahların taksimatı, kesici ve ateşli silahlar, silahların değişik olmasının sebepleri, ağır ve hafif silahlar, hafif makineli tüfekler hakkında malumat.*
>
> ***Atış Bilgileri:*** *Atış için ilk bilgiler, beden azaları, tüfeğin tarifi, parçaları, piyade mermileri, cinsleri, hedefler ve cinsleri, nişan almanın tarifi ve dikkat edilecek huşular, Attığını vurmak için bilinecek hususlar.*
>
> ***Topografya:*** *Harita ne işe yarar?, Coğrafya ve topografya haritaları, mikyas nedir?, Nasıl kullanılır? Cihet tayini. (Muhtelif Vasıtalar)*
>
> *Seferberlik, ordu seferberliği, milli seferberliğin ehemmiyeti*
>
> *Yurttaşların seferberlik ödevleri*
>
> ***Yurt Savunmasında kadınlara düşecek ödevlerden;***
>
> *A) mahalli havadan korunma işleri(aktif-pasif)*
>
> *B) Sıhhiye Hizmetleri*
>
> *C)Muhasebecilik ve istihbarat*
>
> *D) Levazım*
>
> ***Harp Tarihi:*** *İstiklal Harbi, Kosova, Niğbolu (Milli duyguları takviye edecek şekilde)*
>
> ***Yaya Hareketleri****: Esas vaziyeti, selamlama, yürüyüş, dönüşler…(Bu program bu yıl diğer sınıflarda da okutulacaktır)*[347]

8. sınıf Askerlik dersi programında içerik genişletilmiş ve 7. Sınıf Askerlik ders programının tekrarı yapılarak ordu teşkilatı, askerlik kanunu, askeri terbiye, silah bilgileri, atış bilgileri, topografya, muharebe bilgisi, seferberlik, harp tarihi ve yaya hareketleri hakkında

[346] Yeni Asır (26 Eylül 1937). Askerliğe Hazırlık Tedrisatı Türk Kızının Büyük Bir Hamlesidir, s. 2.
[347] Yeni Asır (26 Eylül 1937). Askerliğe Hazırlık Tedrisatı Türk Kızının Büyük Bir Hamlesidir, s. 2.

öğrencilere askeri tedrisat verilmiştir. 8. Sınıf Askerlik Programının aynı yıl birinci program ile birlikte bütün sınıflarda okutulması kararlaştırılmıştır.

Kız talebeler için Askerliğe hazırlık dersleri 1937-1938 öğretim yılından itibaren başlamıştır. Vatan savunması amacı ile yedinci sınıftan itibaren lise, yüksekokul, üniversite ve muadilleri ile özel okullarda Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan kız talebelerin askerlik tedrisatına tabii oldukları belirtilmiştir. Ders saatleri yalnız bu seneye mahsus olmak üzere kız talebeler için birer saat olarak belirlenmiştir. Kız öğrencilerin Askerlik dersi ile ilgili diğer hususlar ise şunlardır: *1937-1938 ders yılında kız talebeler için tertip edilen ve yalnız orta ehliyetname öğretimi ihtiva eden 1 ve 2 program tatbik edilecektir. 1 ve 2 programları, 8. Sınıftan itibaren yukarıya doğru bütün sınıflarda, üniversite ve yüksek tahsilin her sınıfında okutulacaktır*. Ayrıca kız öğrenciler için Askerlik dersi öğretmen subaylar tarafından verilmiştir.[348] Genç kızların askerlik dersleri ameli(uygulamalı) ve nazari olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Kız ve erkek öğrenciler ayrı ayrı Askerlik dersi görecek olup kız öğrenciler yedinci sınıftan son sınıfa kadar askeri eğitime tabii tutulacaklardır. Ameli (uygulamalı) derslerin öğretmenin uygun bulduğu günlerde okul çevresinde ya da civar arazide yapılması sağlanmıştır.[349]

Askerliğe Hazırlık dersleri ile okullar kışlalaştırılarak milleti topyekûn savaşa hazır hale getirilmek amaçlanmıştır. Askerliğe Hazırlık dersleri, 1935 yılından 1945 yılına kadar çok önemli bir değişim geçirmeden yalnız bazı talimatnameler yenilenerek uygulamaya koyulmuştur.[350] 09.5.1935 tarih ve 2504 sayılı kararname ile Askerliğe Hazırlık Dersleri, askeri ehliyetnameler ve ihtiyat subay hazırlık kıtaları hakkında talimatnameye bir madde ilavesi yapılarak 25.4.1938 tarihinde onaylanmıştır.[351]

Binbaşı Nazım Yaşınok tarafından hazırlanan Askerliğe hazırlık dersleri kitaplarının erkek ve kız bütün orta okullar, liseler, öğretmen ve meslek okullarında ecnebi ve mektepleri de dahil askerlik dersleri ciddî ve esaslı bir şekilde okutulmaya başladığı dönemin gazetelerinde yer almıştır;

> *Türk gençliği Askerliğe Hazırlık Dersleri sayesinde yurdunu koruma bilgisini daha küçük yaşından itibaren öğreniyor, demektir. Bir milletin varlığını, istiklâlini koruyabilmesi, ancak kuvvetli olması ile*

[348] Cumhuriyet (13 Ekim 1937). Kız Talebelerin Askerliğe Hazırlık Dersleri, s. 1.
[349] Cumhuriyet (21 Ekim 1937). Genç Kızlarımız Askerlik Derslerine Başladılar, s. 1.
[350] M. Gündüz, age, s. 82.
[351] BCA, 30.18.01.02./83.36/5

kabildir. Bu kuvveti ise yalnız askerlik ve ordu temin eder. Bu bakımdan mekteplerde askerliğe hazırlık derslerine ehemmiyet verilmesi çok yerindedir.[352]

Binbaşı Nazım Yaşınok tarafından hazırlanan Askerliğe Hazırlık Ders kitapları, Genel Kurmayın son talimatnamelerine ve müfredat programlarına uygun olarak beş kitap olarak yazılmıştır. Bunlar, sırası ile ortaokulların ikinci sınıflarından başlayarak liselerin son sınıflarına ve diğer mekteplerin bunlara tekabül eden sınıflarına mahsustur. Bu beş kitabı, okuyan ve içeriğini öğrenen her Türk çocuğunun askerlik hakkında bilgi edinmesi beklenmektedir. Kitaplar, ordu teşkilâtı, askerlik kanunu, askerî terbiye, silâh bilgisi, atış, topoğrafya, seferberlik, muharebe bilgisi, harp tarihi kısımlarına ayrılmıştır. Ayrıca Binbaşı Nazım Yaşınok'un Askerliğe Hazırlık Ders kitapları yalnız ortamektepler ve lise talebesine değil, askerliğe dair az çok bir fikir sahibi olmaları için, bütün yurttaşlara önemle tavsiye edilmiştir.[353]

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Askerliğe Hazırlık dersi üzerinde hükümet tarafından önemle durulan derslerden birisi olmuştur. Bu dönemde Milli Seferberlik Direktörlüğü tarafından Askerliğe Hazırlık dersleri ile ilgili faaliyetler düzenlenmiştir. Milli Seferberlik Direktörlüğü tarafından 7.2.1939 tarihinde hazırlanan yazıda Kız öğrencilerin Askerliğe Hazırlık ders saatleri hakkında Genelkurmay Başkanlığının ders programlarına ait olan 1 Ekim1938 tarihli ve 35819 sayılı tamimin yanlış anlaşılarak erkek öğrenciler gibi iki saat ders görecekleri anlaşıldığı belirtilmiş ve kız talebelerin haftada bir saat üzerinden ders görmelerine devam edilmesi istenmiştir.[354]

Askerliğe Hazırlık Dersleri hakkında eski (D-60) Talimatnamesinin yerine yeniden talimatname hazırlanarak 17 Temmuz 1940 tarihinde onaylanmıştır. Maarif ve Sıhhiye Vekâletleri ile birlikte hazırlanan ve İcra Vekilliğince onaylanan yeni (D-60) Askerliğe Hazırlık Dersleri Talimatnamesi bütün ilgili birimlere dağıtılmıştır. Genel Kurmay Başkanlığı tarafından gönderilen yazıda[355] "*bu talimatname memleket gençliğinin yurt müdafaası için*

[352] Cumhuriyet (18 Ocak 1938). Askerliğe Hazırlık Dersleri, s. 6.
[353] Cumhuriyet (18 Ocak 1938). Askerliğe Hazırlık Dersleri, s. 6.
[354] T.C. Maarif vekilliği (1939). Tebliğler Dergisi, 13 Şubat 1939, Cilt:1 Sayı:5, Kızların Askerliğe Hazırlık Ders Saatleri Hakkında, s. 18.
[355] 31 Temmuz 1940 tarihli Genel Kurmay Başkanı Fevzi çakmak tarafından Askerliğe Hazırlık Dersleri Hakkında Talimatnamenin uygulanması ile ilgili gönderilen yazıda, bu talimatname memleket gençliğinin yurt müdafaası için harbe hazırlanmalarını istihdaf eder. Hedefe varış muallimlerin seçilmesi ve kolordu komutanlarının göstereceği yüksek alakaya bağlıdır. Beden ve ruhları henüz teşekkül halinde olan memleket gençliğinin ordu ile ilk temaslarında müspet intibahlar ve faydalı neticeler elde etmeye çalışmak esastır. Askerlik derslerinin ehemmiyetini tebarüz ettirmek ve vücutlarıyla mücassir teşviklerde bulunmak üzere tedrisatın muhtelif kısımlarında bizzat kolordu komutanları ve hatta ordu müfettişleri tarafından teftiş ve ziyaretlerin yapılması faydalı görülmektedir. denilmektedir. (Askerliğe Hazırlık Dersi Hakkında Talimatname (D-6), BCA,030.10/46.296.2)

harbe hazırlanmasını istihdaf(amaç) eder"[356] diyerek hazırlanan yeni talimatnamenin amacı belirtilmiştir.

Askerliğe Hazırlık Dersleri Hakkında Talimatname (D-60), Askerlik dersleri mükellefiyeti, hedefi ve mükelleflerin tabi olacağı hükümler, öğretim, kamp, vasıtaların temini, öğretmenler, sınavlar, teftiş ve raporlar, yedek subay hazırlık kıtaları, yabancı illerde tahsilde bulunan Türk talebesinin ve muhacirlerin askerlik durumları, noksan kalan kampların tamamlanması, okul değiştirmede yapılacak muamele, tahsilini terk edenler hakkında yapılacak muamele bölümlerinden oluşmaktadır.

Askerlik derslerinin mükellefiyeti, hedefi ve mükelleflerin tabi olacağı hükümler ve öğretim, Askerliğe Hazırlık Dersleri Hakkında Talimatnamesi'nde özetle şu esaslara bağlanmıştır;

> *Yurt müdafaasında hazırlanmalarını temin maksadı ile resmi ve özel orta, lise, yüksekokullarla, üniversite ve muadillerinde okumakta olan kız ve erkek talebeler askerlik tedrisatına bağlıdır. Yabancı tebaadan olan talebe askerlik dersine tabii değildir.*
> *Erkek talebeler, bütün orduya hizmetleri için yetiştirilir. Kız talebeler daha ziyade ordunun yardımcı ve geri hizmetleri ve yurt içi ödevleri için yetiştirilir.*
> *Okul diplomaları aynı zamanda askeri ehliyet derecesini de gösterecektir.*
> *Tedrisat, okullarda öğretmen subaylar tarafından yapılır.*
> *Üniversite ve yüksekokullarda tahsil müddeti üç yıl ve daha yukarı olan üniversite ve yüksek tahsil veren okullarla bunların muadillerinde yalnız ilk üç sınıfta her yıl 60'ar saat, tahsil müddeti iki yıl olan yüksekokul ve muadillerinde ise yılda 90'ar saatten 180 saattir. Bu okullarda öğretim ve tatbikat, fakülte talim taburları tarafından yaptırılır.*[357]

17 Nisan 1940 tarihinde kabul edilen Köy Enstitüsü Kanunu ile eğitime başlayan Köy Enstitülerin de de iki saatlik Askerlik dersi yer almaktadır. Köy Enstitülerinde askerlik dersi öğretmenlerinin askeri birliklere yakın olan yerlerde muvazzaf subayların vermesi, uzak olan yerlerde ise emekli subayların veya Köy Enstitüsü öğretmeni olan İhtiyat subaylarının tayin edilmesi Maarif Vekilliği tarafından ilgili birimlere iletilmiştir.[358]

1940 tarihinde yeniden düzenlenen Askerliğe Hazırlık Dersleri Hakkında Talimatname (D-60) ile kampların süresi 15 günden 20 güne çıkarılmıştır. Yeni talimatname ile üniversite ve yüksekokulların ilk iki sınıfları ile resmi ve özel liselerin ve muadillerinin üç sınıfında

[356] BCA, 30.18.1.2/92.71.17; BCA, 30.10.0.0/46.296.2
[357] BCA, 30.10.0.0/46.296.2
[358] M. Gündüz, age, s. 82.; T.C. Maarif vekilliği Tebliğler Dergisi (5 Mayıs 1941). Cilt:3, Sayı.119, "Köy Enstitülerinin Askerlik Dersi Öğretmenleri Hakkında, s. 164.; Cumhuriyet (15 Mayıs 1941). Köy Enstitülerinde Askerlik Dersi, s. 3.

bulunan erkek öğrencilerin yirmi gün boyunca geceli ve gündüzlü kampa çıkmaları ve kampta yapılacak talim, tatbikat ve atışlara iştirak etmeleri mecburi tutulmuştur. Kız öğrencilerin ise kamp eğitimi bulunmamaktadır. Kampların başlama günleri Maarif Vekâleti tarafından belirlenmiş ve kampların tertip ve tanzimi ise komutanlıkların vereceği direktiflere göre yapılmıştır. Kamplarda askeri programın tam olarak yaptırılmasından ise Askerliğe Hazırlık dersi öğretmenleri sorumlu tutulmuştur. Askerlik kamplarının faydalı olabilmesi için "*gençliğin askerliğe karşı heves ve sevgilerini çekici bir tarzda yürütülmesi, askerlik disiplinin sevgi ve saygı ile birleşen ve genç ruhlar üzerinde müspet tesirler uyandıran bir mahiyette tatbik edilmesi göz önünde"* bulundurulmuştur.[359]

Askerliğe Hazırlık Dersleri Hakkında Talimatname (D-60) ile okullarda Askerliğe Hazırlık dersi için talim, tatbikat ve kamplar için gereken silah ve vasıtaların ordu tarafından temin edilmesi sağlanmıştır. Ortaokul ve muadili olan okul talebelerine lüzumu kadar; lise ve muadili olan okul talebelerine ise birer piyade tüfeği verilmiştir. Öğrencilerin ordu tipinde yazlık veya kışlık elbiseleri öğrenci tarafından tedarik edilmiştir. Ders kitapları konusunda ise, Askerliğe hazırlık öğretimi yapılan sınıflarda Genelkurmayın okutulmasını kabul ettiği kitapların diğer ders kitapları gibi öğrenciler tarafından tedarik edilmesi mecburi tutulmuştur.[360]

Askerliğe Hazırlık Dersleri Hakkında Talimatname (D-60) ile Okulların Askerliğe Hazırlık derslerinin subay öğretmenler tarafından okutulmasına karar verilmiştir. Askerliğe Hazırlık dersi öğretmenlerinin diğer öğretmenler gibi okulun her türlü iç talimatnamesine tabi oldukları belirtilmiştir. Bütün okullarda askerlik derslerinin yoklama ve sınavları Maarif Vekâletinin sınav talimatnamesine göre yapılmıştır.[361] Liselerde kız öğrencilerin kampları olmadığı için kamp notu yerine programlarına göre gündüzleri görecekleri tatbikatlarda alacakları notlara göre okul geçebilirler. Hastalık dolayısı ile herhangi bir sınıfın kampına

[359] BCA, 30.10.0.0/46.296.2
[360] BCA, 30.10.0.0/ 46.296.2
[361] Orta ve muadili okullar: Yedinci sınıfta(askerlik dertsinin başladığı ilk sınıf) talebe diğer dersler gibi kanaat notları ile sınıf geçerler. Sekizinci sınıfta okulu bitirme sınavı, ortaokula ait programın hepsinden yapılır. Programa uymak üzere her talebeye en az üç ve lüzum hasıl olursa daha fazla soru sorulur. Talebenin vereceği cevaba ve yapacağı tatbiki hareketlere göre sınav heyetince biri nazari bilgiler, diğeri ameli işler için iki not takdir olunur. Bu iki not, birinci ve ikinci yoklamalarda verilen iki notla toplanarak dörde bölünür ve çıkan not sınıf geçme notu olur. Kız talebelerin sınavı aynı suretle yapılır. Lise sınıflarında her talebenin askerlik derslerinden birinci ve ikinci yazılı sınavlarında aldığı iki notla kamp sonunda yapılan sözlü ve ameli sınavların neticesinde biri nazari, diğeri tatbiki ve ameli bilgiye ait olmak üzere iki not dört notla toplanarak dörde bölünür. Bu çıkan not sınıf geçme notu olur.

girmeyen öğrencilere diğerlerle askerlik dersinde başarılı olsalar bile diploma verilmeyip eksik kamplarını tamamlamaları suretiyle diploma alabilmişlerdir.[362]

İkinci Dünya Savaşı yılları arasında Askerliğe Hazırlık Dersleri okul kitapları Genel Kurmay Başkanlığı'nın 35764 numaralı ve 7.10.1937 tarihli emri ile bütün kız ve erkek ortaokullar ile liselere ve hususi mekteplere okutulması kararlaştırılmıştır.[363] Dönemin gazetelerinde "*Askerliğe Hazırlık Dersleri*" başlığı ile Nazım Yakınok'a ait Askerliğe Hazırlık Dersleri I ders kitabının çıktığı halka duyurulmuştur.[364] Nazım Yaşınok'a ait Askerliğe Hazırlık Ders kitapları 5 cilt halinde basılarak liselerin ve öğretmen okullarının birinci devreleri ile ortaokullarda, liselerin ikinci devresinde, öğretmen okullarında, orta ticaret okulları ve liselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Askerliğe Hazırlık dersi liselerin ve öğretmen okullarının birinci devreleri ile ortaokulların ikinci sınıflarında *Askerliğe Hazırlık Dersleri I* okutulurken; aynı okulların üçüncü sınıfında ise *Askerliğe Hazırlık Dersleri II* okutulmuştur. Liselerin ikinci devre okulları ile öğretmen okullarının birinci sınıflarında ise Nazım Yaşınok'a ait olan *Askerliğe Hazırlık Dersleri III*, ikinci sınıflarında *Askerliğe Hazırlık Dersleri IV*, üçüncü sınıflarında ise *Askerliğe Hazırlık Dersleri V* ders kitapları, Maarif Bakanlığı tarafından onaylanarak okutulmuştur. Orta Ticaret Okulları ve liselerinin ikinci sınıfından Askerlik dersine başlanarak *Askerliğe Hazırlık Dersleri I,* üçüncü sınıflarda *Askerliğe Hazırlık Dersleri II,* dördüncü sınıflarda *Askerliğe Hazırlık Dersleri III,* beşinci sınıflarda *Askerliğe Hazırlık Dersleri IV,* altıncı sınıflarda ise *Askerliğe Hazırlık Dersleri V* ders kitaplarının öğrencilere okutulması kararlaştırılmıştır. Kız Enstitülerinin dördüncü ve beşinci sınıflarında ise Nazım Yaşınok'a ait olan Askerliğe Hazırlık II ve Askerliğe Hazırlık III ders kitapları okutulurken Bölge Sanat okullarının teknik ikinci ve üçüncü sınıflarında Askerliğe Hazırlık I ve Askerliğe Hazırlık II ders kitapları okutularak öğrencilere askeri eğitimin ana hatları aktarılmıştır.[365] İnönü Dönemi'nin en önemli özelliklerinden birisi eğitimde Hümanizm akımının etkisi olmuştur. Hümanist yaklaşımın etkisi ile liselerde 30.9.1940 yılında alınan karar ile liselerin birinci sınıflarından başlanarak klasik şube açılmasına karar verilmiştir. Bu Klasik şubelerin ilk olarak İstanbul'daki Galatasaray ve Vefa Erkek Lisesi ile Ankara Erkek Lisesi'nde açılması sağlanmış ve klasik şubelerde öğrencilerin yabancı dile ilave olarak beş saat Latince dersi dönemin ideolojisine uygun programa dahil edilmiştir. Lise klasik şubelerinin birinci sınıflarında da öğrencilerin

[362] BCA, 30.10.0.0/46.296.2
[363] N. Yaşınok (1937). *Askerliğe Hazırlık Dersleri* I, Hilmi Kitabevi, İstanbul, s. 1.
[364] Cumhuriyet (9 Kasım 1937). Askerliğe Hazırlık Dersleri, s.2
[365] T.C. Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi (16 Eylül 1940). Cilt:3 Sayı:88, "1940-1941 Ders Yılında Lise ve Öğretmen Okulları ile Ortaokullarda Ticaret ve San'at Okullarında Okutulacak Kitaplar Hakkında" s. 20-29.

devletin varlığını devamı adına ordu millet geleneğini aşılamak için Askerlik dersini iki saat görmeleri hedeflenmiştir.[366]

1942 yılında farklı yazarlar tarafından yazılan *Askerlik* ders kitapları, liselerin ve öğretmen okullarının birinci devreleri ile ortaokullarda, liselerin ikinci devrelerinde, öğretmen okullarında, orta ticaret okulları ve liselerinde kız ve erkek öğrenciler için ayrı olarak okutulmuştur. 1942-1943 ders yılında liselerin ve öğretmen okullarının birinci devreleri ile ortaokulların ve Orta Ticaret Okullarının ikinci sınıfları için Hakkı Ezgeç'e ait olan erkekler için *Askerliğe Hazırlık I,* ders kitabı okutulurken kızlar için ise Recai Ökten'e ait olan *Askerliğe Hazırlık I* ders kitabı okutulmuştur. Ortaokulların ve Orta Ticaret Okullarının üçüncü sınıflarında aynı yazarların kız ve erkek ayrı olarak hazırladıkları Askerliğe Hazırlık II ders kitapları programda yer almıştır. [367] Liselerin ve öğretmen okullarının birinci sınıflarında Ferik Birtek'e ait erkek öğrenciler için *Askerliğe Hazırlık I* ders kitabı, kız öğrenciler için ise Tahir Tipi'ye ait olan *Askerliğe Hazırlık I* ders kitabı öğrencilere okutulmuştur. Liseler ve öğretmen okullarının ikinci ve üçüncü sınıflarında aynı yazarlara ait olan kız ve erkek öğrenciler için ayrı ayrı yazılmış ders Askerliğe Hazırlık II ve Askerliğe Hazırlık III ders kitapları programda yer almıştır.[368] Kız Enstitülerinin dördüncü ve beşinci sınıflarında ise Recai Ökten'e ait olan Askerliğe Hazırlık I ders kitabı programda yer almıştır. Bölge Sanat Okullarının ikinci sınıflarında Askerliğe Hazırlık I (Erkekler İçin) okutulurken üçüncü sınıflarında ise Askerliğe Hazırlık II (Erkekler İçin) ders kitabı öğrencilere okutulmuştur.[369] 1942 yılına kadar Askerliğe Hazırlık dersleri Nazım Yaşınok'un hazırladığı kitaplardan okutulurken 1942 yılından sonra ortaokullar ve liselerde kız ve erkek öğrenciler için ayrı ders kitaplarının hazırlandığı görülmektedir.[370]

---

[366] T.C. Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi (12 Mayıs 1941). Cilt:3, Sayı:120, Liselerde Tesis Edilecek Klasik Şube Hakkında, s. 166.

[367] Ortaokullar Üçüncü Sınıf: Askerliğe Hazırlık II (Erkekler İçin)-Hakkı Ezgeç; Askerliğe Hazırlık II (Kızlar İçin)-Recai Ökten

[368] Lise ve öğretmen okulları İkinci Sınıf: Askerliğe Hazırlık II(Erkekler İçin)-Ferit Birtek; Askerliğe Hazırlık II (Kızlar İçin)-Tahir Tipi

Lise ve Öğretmen okulları Üçüncü Sınıf: Askerliğe Hazırlık III(Erkekler İçin)-Ferit Birtek; Askerliğe Hazırlık III(Kızlar İçin)-Tahir Tipi

[369] Bölge Sanat Okullarını dördüncü sınıfında Askerliğe Hazırlık I (Erkekler İçin) okutulurken, beşinci sınıflarında ise Askerliğe Hazırlık II(Erkekler İçin) okutularak ikinci ve üçüncü sınıflarda görülen Askerliğe Hazırlık dersinin tekrarı yapılmıştır.

[370] T.C. Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi, (7 Eylül 1942). Cilt:5 Sayı:188, 1942-1943 Ders Yılında Okutulacak Ders Kitapları Hakkında, s. 8-20.

17.7.1940 tarihli "Askerliğe Hazırlık Dersleri Hakkında Talimatname 'ye "fevkalade hallerin devamı müddetince ortaokullardan askerlik dersleri kaldırılmıştır" şeklinde geçici bir madde ilave edilerek 15.9.1944 tarihinde kabul edilmiştir.[371]

1944-1945 öğretim yılında liselerin ve öğretmen okullarının birinci devre okulları ile ortaokulların ikinci sınıflarında aynı yazarlar tarafından yazılan kız ve erkekler için ayrı Askerliğe Hazırlık ders kitapları okutulmaya devam edilmiştir. Liselerin ve öğretmen okullarının birinci devreleri ile ortaokullarda, öğrenciler için Hakkı Ezgeç'e ait Askerliğe Hazırlık I-II ders kitapları okutulurken kız öğrenciler için Recai Ökten'in Askerliğe Hazırlık Dersleri I-II ders kitaplarının okutulması kararlaştırılmıştır. Kız Enstitülerinin dördüncü ve beşinci sınıflarında Recai Ökten'in Askerliğe Hazırlık I-II ders kitapları okutulurken Erkek Sanat Okulları ve Sanat enstitülerinin ikinci sınıflarında ve üçüncü sınıflarında Hakkı Ezgeç'in Askerliğe Hazırlık Dersi I-II kitapları okutulmuştur.[372] Liseler, öğretmen okulları ve ticaret liselerinin Askerliğe Hazırlık Dersleri aynı yazarlar tarafından kız ve erkek öğrenciler için ayrı ayrı okutulmaya devam edilmiştir. Erkek öğrenciler için Ferit Birtek'in Askerliğe Hazırlık Dersi I-II-III kitapları liselerde kademeli olarak okutulurken kız öğrenciler için Tahir Tipi'in Askerliğe Hazırlık Dersi I-II-III ders kitapları öğrencilere okutulmaya devam edilmiştir.[373]

1945 yılında Milli Eğitim Bakanlığı ile Genel Kurmay Başkanlığı tarafından Askerliğe Hazırlık Dersleri Yönetmeliği'nin yürürlüğe konulması 11.10.1945 tarihinde kararlaştırılmıştır. Askerliğe Hazırlık Dersleri Yönetmeliği D.60 şu bölümlerden oluşmaktadır;

I. Bölüm: Askerlik Dersleri Ödevi, Amacı ve Ödevlerinin Bağlı Olduğu Hükümler
II. Bölüm: Öğretim
III. Bölüm: İmtihanlar
IV. Bölüm: Kamp
V. Bölüm: Araçların Sağlanması
VI. Bölüm: Öğretmenler
VII. Bölüm: Denetleme ve Rapor
VIII. Bölüm: Yedek Subay Hazırlık Kıtası

[371] BCA, 30.18.1.2./106.69.2
[372] Erkek Sanat Enstitülerinin dördüncü sınıfında Hakkı Ezgeç'in Askerliğe Hazırlık I (Erkekler İçin) okutulurken, Erkek Sanat Enstitüsünün beşinci sınıfında ise aynı yazarın Askerliğe Hazırlık II(Erkekler İçin) okutularak ikinci ve üçüncü sınıflarda görülen Askerliğe Hazırlık dersinin tekrarı yapılmıştır.
[373] T.C. Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi (11 Eylül 1944). Cilt:7, Sayı:293, "1944-"1945 Öğretim Yılında Okutulacak Ders Kitaplar Hakkında, s. 20-33.

IX. Bölüm: Yabancı Ülkelerde Öğretimde Bulunan Türk Öğrencilerin ve Göçmenlerin Askerlik Durumları

X. Bölüm: Eksik Kalan Kampların Tamamlanması

XI. Bölüm: Okul Değiştirmede Yapılacak İşlem

XII. Bölüm: Öğretimi terk Eden Öğrenciler Hakkında Yapılacak İşlem[374]

1945 tarihinde tekrar düzenlenen Askerliğe Hazırlık Dersleri Yönetmeliği D. 60'nın askerlik dersleri ödevi, amacı ve ödevlerinin bağlı bulunduğu hükümler ufak tefek değişiklikler ile aynı esaslara dayanmaktadır;

Madde 1- *Yurt Savunmasının hazırlanmasını sağlamak amacı ile resmi ve özel orta, lise, yüksekokullarla üniversitede ve bunlara denk sayılan okullarda okumakta olan bütün kız ve erkek öğrenciler askerlik öğretimi görmekle ödevlidir. Yabancı uyruğu öğrenciler, askerlik öğretimine bağlı değildir.*

Madde 2- *Erkek öğrenciler, bütün ordu hizmetleri için yetiştirilir. Kız öğrenciler daha ziyade ordunun yardımcı ve geri hizmetleri ve yurt içi vazifeleri için yetiştirilir.*[375]

1945 tarihli Askerliğe Hazırlık Dersleri Yönetmeliği D. 60, öğretim esasları her dereceden okul ve sınıfında belirlenmiştir;

A) Ortaokul ve liselerde,

a) Resmi ve özel ortaokullarla liselerin ve öğretmen okullarının birinci devrelerinin ve bunlara denk tutulan okulların son iki sınıflarında orta yeterlilik için haftada ikişer saat.

b) Resmi ve özel liselerle bunlara denk tutulan okulların üç sınıflarında tam yeterlilik için (Üçten fazla sınıfları olanların ilk üç sınıflarında) haftada ikişer saat.

B) Köy Enstitülerinde;

Birinci ve ikinci sınıflarda orta yeterlilik, üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıflarda tam yeterlilik için haftada ikişer saat[376].

Erkek Teknik öğretim okullarında, Erkek orta sanat okullarının ikinci ve üçüncü sınıflarında orta yeterlilik için haftada iki saat; erkek sanat ve yapı enstitülerinin birinci ve ikinci sınıflarında tam yeterlilik için haftada ikişer saat Askerliğe Hazırlık dersi öğrencilere okutulmuştur. Kız Teknik öğretim okullarında; kız enstitülerinin ikinci ve üçüncü sınıflarında orta yeterlilik, dördüncü ve beşinci sınıflarında ise, tam yeterlilik öğretimi için haftada ikişer askeri eğitim verilmiştir.[377]

[374] BCA, 30.18.1.2/109.61.9
[375] BCA, 30.18.1.2/109.61.9
[376] BCA, 30.18.1.2/109.61.9
[377] BCA, 30.18.1.2/109.61.9

1945 tarihli Askerliğe Hazırlık Dersleri Yönetmeliği'nde esaslı değişimlerden birisi yükseköğretimde yapılmıştır. Şimdiye kadar Üniversite fakülteleri arasında askerlik öğretimi birbirinden farklı farklı hükümler tatbik edilmekte iken yeni şekli ile bu farklılıklar ortadan kalkmış ve Askerlik dersi bütün fakülteler için temel ders olarak kabul edilmiştir.[378] Yeni Askerliğe Hazırlık Dersleri Yönetmeliği'ne göre, "*yükseköğretimde yarıyıl esasına göre öğretim yapan fakültelerde ayrı ders grubu halinde ve ilk üç yıllık süre içinde haftada ikişer saatten 180 saat"* olması kararlaştırılmıştır.[379]

Yeni Askerliğe Hazırlık Dersleri yönetmelik ile kamp süresi yirmi gün olup liselerin ilk iki sınıfında [380] kamp görmeleri sağlanmıştır. 1940 tarihli Askerliğe Hazırlık Dersleri Talimatnamesinde lise ve dengi okulların üç sınıfında kamp yapılması mecbur olup bu yeni yönetmelikle sadece lise dokuzuncu ve onuncu sınıflarda bulunana öğrencilerin kamp yapmaları mecbur tutulmuştur. Kamplar ders yılı içinde okutulan Askerlik dersinin tamamı ile devamı olmayıp kamplarda öğrencilere ayrı bir not verilecektir. Ders yılı sonunda genel bir sınav yapılıp alınan bu sınav notu ile kamp notu sınıf geçme notu olacaktır.[381]

İkinci Dünya Savaşı tehlikesine karşı hem savaş öncesi hem de savaş sonrası Askerlik dersi cumhuriyet iktidarının en çok üzerinde durduğu derslerden birisi olmuştur. Ülkenin savunulması hazırlanmaları amacı ile erkek-kız ayrı tutulmadan Askerlik dersinin programa dahil edilmesi ve uygulanması için Askerliğe Hazırlık Dersleri Talimatnamesinin yürürlüğe konulması ordu-millet anlayışının devamını sağlamada etkili olmuştur. Askerliğe Hazırlık Dersleri kitap yazarlarından Hakkı Ezgeç'in "*ordu tam bir okuldur, bu yüzden okullarda tam bir ordudur*" söylemine uygun olarak okullarda ortaokuldan başlanarak üniversite dahil olmak bütün öğretim seviyesinde öğrencilere Askerliğe Hazırlık Dersleri verilmiştir. Askerliğe Hazırlık Dersleri Yönetmeliği 1945 yılında yenilenmiş olsa da savaşın bitmesinin ardından 1947 yılında kaldırılarak yerine "Milli Savunma Öğretimi Yönetmeliği" kabul edilerek uygulamaya koyulmuştur.[382]Askerliğe Hazırlık dersleri 1946-1947 Eğitim-Öğretim yılında müfredat programından çıkarılmıştır.[383]

---

[378] Cumhuriyet (6 Aralık 1945). Askerlik Dersleri, s. 2.
[379] BCA 30.18.1.2/109.61.9
[380] Üniversite ve yüksekokulların ilk iki sınıfı ile resmi ve özel lise ve bunlara denk tutulan okulların ilk iki sınıflarında bulunan erkek öğrencilerin ders yılı içinde gördükleri askerlik derslerinin pratik kısmı ve davamı olmak üzere ders yılı sonunda geceli gündüzlü yirmi gün süre ile çadırlı ordugâh halinde kampa çıkmak ve kampta yaptırılacak talim, tatbikat ve atışlara katılmakla görevlidir.
[381] BCA 30.18.1.2/109.61.9; Cumhuriyet (6 Aralık 1945). Askerlik Dersleri, s. 2.
[382] M. Gündüz, age, s. 82.
[383] T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi, (3 Eylül 1945). Cilt.8, Sayı.344, 1945-1946 Öğretim Yılında Okutulacak Ders Kitapları Hakkında, s. 262-271.; *T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi* (2 Eylül 1946). Cilt.9, Sayı.393, 1946-1947 Öğretim Yılında Okutulacak Ders Kitapları Hakkında, s. 59-71.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HÜKÜMET PROGRAMLARININ MİLLİ EĞİTİM POLİTİKALARINA ETKİSİ VE EĞİTİM ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR (1939-1945)

1. İsmet İnönü Dönemi Hükümet Programlarında Eğitim

Modern devlet yapısında ideoloji, eğitimin içeriğini, şeklini ve politikalarını belirlemede önemli etkiye sahip olmuştur. Özellikle eğitim ideolojik araç olarak kabul görerek eğitim egemen olan ideolojinin yayılmasında bir araç haline gelmiştir.[384]

Eğitim ve ideoloji birbirini bütünleyen iki temel olgu kabul görmüştür. Egemen ideoloji eğitim ve öğretime şu şekilde yön vermiştir.

> *1-Eğitim politikaları, hedefleri ve amaçları ve sonuçları belirler.*
> *2- Okul çevresindeki davranış ve değerleri belirleyip kuvvetlendirir.*
> *3-Okulun resmi müfredatını oluşturan bilgi ve yetenekler üzerinde etkili olur.*[385]

Dönemin iktidarı tarafından eğitim aracılığı ile resmi ideoloji yaymak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilerleme, entegrasyon, ulusçuluk, sekülerleşme birlik ve beraberliği temel alan pragmatik bir eğitim politikası benimsenerek uygulanmıştır.

Siyasi yapının, ideolojisi politik yönden eğitimin planlanmasında ve uygulanmasında belirleyici etken olarak tarih boyunca karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyetin kurucu kadrosu da eğitimi etkin bir şekilde kullanarak eğitim sisteminde belirleyici güç olmuşlardır. Ücretsiz, zorunlu ve eğitimi yaygınlaştırmak için yapılan eğitim programlarının temel amacı ise, "*yeni devletin ve Cumhuriyet'in değerlerini benimsemiş, vatanperver, sadık yurttaşların yetiştirmesi olarak belirlenmiş programlar"* meydana getirmek olmuştur.[386]

Özetle, eğitim politikaları, hükümet tarafından belirlenerek uygulanmaktadır. Cumhuriyetin ilanından önce Atatürk tarafından ele alınan eğitim meselesi, Cumhuriyetin ilanının ardından hükümet programlarında önemle üzerinde durulan konu olmuştur.[387]

---

[384] N. Akyeşilmen (2015). Türkiye'de Eğitim İdeolojisi: Tabula Rasa'ya Renk Vermek?, Türkiye'de Eğitim Politikaları, Ed. Arife Gümüş, Nobel Yayıncılık Ankara, s. 57-61.
[385] U. Şimşek, B. Küçük & Y. Topkaya (2012). Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının İdeolojik Temelleri, *Turkish Studies, İnternational Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic Volume* 7/4, Ankara, s. 2813-2814.
[386] A. Gümüş (2015). *Türkiye'de Eğitim Politikaları*, "Siyasi Bir Kurgu Olarak Türkiye'de Eğitim Politikaları", Nobel Yayıncılık, Birinci Baskı, Ankara. s. 5.
[387] A. Aypay (2015). *Eğitim Politikası*, Pegem Akademi Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, s. 146.

Türkiye'de eğitim politikaları, siyasal düzenin politikaları paralelinde şekillenmiş ve Hükümet programlarında alınan karalar eğitim politikalarında belirleyici etken olmuştur.

1.1. Celal Bayar Dönemi

İnönü Dönemi Hükümet Programlarında eğitim meselesi üzerinde önemle durulan temel konulardan birisi olmuştur. 10. Hükümeti kuran Mahmut Celal Bayar, (II. Celal Bayar Hükümeti) 11.11.1938-25.01.1939 tarihleri arasında Başbakanlık görevine devam etmiştir [388] 10. Hükümetin Maarif Vekilliği görevlerini ise, Saffet Arıkan (11.11.1938–28.12.1938) ve Hasan Âli Yücel yerine getirmiştir. Saffet Arıkan'ın rahatsızlığı nedeni ile 28.12.1938 tarihinde İzmir Mebusu olan Hasan Ali Yücel Maarif Vekilliği görevine atanmıştır.[389]

Bu dönemin Hükümet Programında eğitimin esasları şu şekilde belirtilmektedir;

> *Teşkilâtı esasiye hükümlerine göre sizin itimadınızı kazanmak için, Hükümetin programını size arz etmek iktiza eder. Benim bu mebhasde fazla sözüm yoktur. Geçen sene, lütfen tasvibinize iktiran eden programımızın şimdiye kadar yapılmış olan kısımlarından mâadasını yürütmek, azim ve kararındayız. Ayni zamanda, bize daima hakikî yolu gösteren ve içinde milletin nurlu iradesi okunan Cumhuriyet Halk partisinin programı da bizim rehberimizdir.*[390]

I. Bayar Hükümeti Döneminde alınan kararların II. Bayar Döneminde uygulanması konusunda kararlı olunduğu belirtilmiş ve Cumhuriyet Halk Partisi Programı doğrultusunda hedeflere ulaşılacağı beyan edilmiştir.

---

[388] T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (2014), "Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2014), Yayın No:25, Ankara. s. 61. "Celal Bayar 9. TC. Hükümetin Başbakanı olarak 25.10.1937-11.11.1938 tarihleri arasında görev yapmıştır."

[389] BCA, 30.10.0.0/14.80.2

[390] TBMM Zabıt Ceridesi (8.XI.1937). Devre V, Cilt:20, İçtima:3, s. 32.
Parti Programımızdaki direktiflere göre, milli kültür sistemimizin inkişafına azami önem vereceğiz. İlköğretim her bakımdan üzerinde en çok ehemmiyet vereceğimiz mevzudur. . Aile ocağından sonra milli kültür ile ilk temas ilkokullarda başlıyor. Genç vatandaş her şeyi benimseyen ve henüz temyiz kabiliyeti tesis etmemiş olan taze zekâsı ile ancak en doğruyu, en iyiyi ve en güzeli öğretecek bir müesseseye emanet edilebilir. İlk tahsilde alınan fena intibaları müteakiben düzenleyebilecek ali bir tahsil sistemi henüz icad edilmemiştir. Fena bir ilköğretim fena bir hayata başlayış demektir, Bu genç vatandaşın karakterinin teşekkülüne mani olur ve hatta bozabilir bunun içindir ki ilköğretime en çok ehemmiyet vereceğiz. En kıymetli, en iyi yetişmiş ve en kuvvetli elamanlarımızı bu iste ve bu is için adam yetiştirmekte kullanacağız. İyi bir ilkokul öğretmenini en yüksek bir okul öğretmeninden, mahiyet itibari ile daha az mühim bir vazife almış saymıyoruz ve kendilerinin hayatı ile refahları ile ve bu mühim vazifeyi başarış kabiliyetleri ile en yakından alakadar olmakta devam edeceğiz Mesleki tedrisattan bahsetmek istiyoruz. Mecburi ilköğretimin gayesi, vatandaşlara konuştukları dilin kaidelerini ve mensup oldukları milletin tarih ve rejimini öğretmek ve hayatta daha ileri adımları bakımından zaruri ilk bilgiyi kendilerine vermektir. İlk tahsili bitirenlerin hepsini, istidat ve kabiliyetleri neden ibaret olursa olsun üniversiteye dayanan bir mekanizma karşısında bırakmak istemiyoruz. Çünkü bunun neticesi bir taraftan tesis ve kuvvetlendirmek istediğimiz yeni ve ileri Türkiye hayatının en zaruri elemanlarından mahrum bırakmak ve diğer taraftan yavaş yavaş memlekette bir ihtisasa varmadan sönmüş veya yarı tahsille kalmış ve yahut da bizzat ekmeğini kazanmaktan aciz sadece diplomasına dayanan bir asabi yorgunlar kafilesi ile karşılaşmak olur.

1.2 Refik Saydam Dönemi

11. T.C. Hükümeti (25.01.1939-03.04.1939) ve 12. T.C. Hükümeti'ni (03.04.1939-09.07.1942) kurmak için Refik Saydam görev başına getirilmiştir. I ve II. Refik Saydam Hükümeti döneminde Maarif Vekilliği görevini Hasan Ali Yücel yerine getirmiştir.[391]

11. TC. Hükümeti kuran Refik Saydam tarafından hükümet programın şimdiye kadar olduğu gibi, mensubu olunan Cumhuriyet Halk Partisinin programını tahakkuk ettirmek amacı taşıdığı belirtilerek inkılapların millî bünyede sarsılmaz bir şekilde işlemesi ve bu konuda gerekli tedbirleri alınacağı beyan edilmiştir. I. Refik Saydam Hükümeti'nin eğitim programının şu şekilde açıklanmıştır;

> *Memleketimizin maddî refahı ve iktisadî kalkınması ancak kültür seviyemizin bunlarla muvazi olarak yürümesi ile mümkün olacaktır kanaatindeyiz. Türk çocuğunu daha ilk tahsil yaşında iken mektebe alarak zekâ, istidad ve faaliyetine uygun bir silsile takip ettirmek memleketin ilim, sanat ve pratik hayat ve teknik faaliyet sahalarında görülen eleman ihtiyacını onarım yetişkin varlıkları ile karşılamak maarif işlerinde tutacağımız esaslı yoldur. Bu yolda emin yürüyebilmek için, ilk tahsili öğretmen ve eğitmenlerimizle vermeğe çalışmakta devam edeceğiz. Mevcut liseleri, keyfiyetçe olgunlaştırmak ve yüksek tahsil müesseselerini tam hazırlayıcı mektepler haline getirmek emelindeyiz. Ankara, İstanbul üniversiteleri ile diğer yüksek tahsil mekteplerinin inkişaflarını yakından takip edilecektir. Türk çocuğunun ahlâkı temiz, ruhça ve bedence sağlam, milletine, vatanına, Cumhuriyete ve inkılâba sadık yetiştirmek maarifimizin başlıca hedefidir. Tarih ve dil inkılâbımızın milli ruhun doğuşuna ve kuvvetlenmesine verdiği hızı arttıracağız.*[392]

Refik Saydam tarafından kurulan 11. Hükümetin eğitim programında, maarif sisteminin temel hedefinin milletine, vatanına, Cumhuriyete, inkılaplara sadık bireylere yetiştirmek olduğu belirtilmiştir. Türk çocuğunun ilköğretimden başlayarak zekâ ve faaliyetlerine uygun olarak ilim, sanat ve teknik hayatın gereklerine uygun olarak yetiştirmenin eğitim sisteminde uygulanacak yol olduğu açıklanmıştır. Lise ve üniversite öğretiminin geliştirilmesi için gerekli çalışmaların yapılması hedeflenmiş, yükseköğretim alanındaki gelişmelerin yakından takip edileceği belirtilmiştir. Özellikle I. Refik Saydam Hükümeti döneminde milli ruhun doğuşu ve kuvvetlenmesinde etkili olan tarih ve dil çalışmalarına ehemmiyet verilmiştir.

12. T.C. Hükümeti kuran Refik Saydam (II. Refik Saydam Hükümeti) tarafından oluşturulan Hükümet Programında hükümetin şimdiye kadar olduğu gibi mensubu olunan

[391] TBMM, (1988). Hükümetler ve Programları, I. Cilt (1920-1960), Haz. Nuran Dağlı, Belma Aktürk, Yayın No:12, TBMM Basımevi, Ankara. s. 89-93.
[392] TBMM Zabıt Ceridesi (27.01.1939). Devre: V,Cilt:29,İçtimai:4, s. 215-216.

Cumhuriyet Halk partisinin programını tahakkuk ettirmek için çalışacağı belirtilmiştir.[393] II. Refik Saydam Hükümeti Programında vekâletlerin iş programında bir değişiklik olmadığı ve kabinenin programında olduğu gibi, vekâletlerin iş programlarında da Cumhuriyet Halk partisinin programı esas alındığı beyan edilmiştir [394] Buradan hareketle I. Refik Saydam Hükümeti programında belirtilen esaslar doğrultusunda eğitim politikası hükümet tarafından benimsenmiştir.

1.3. Şükrü Saraçoğlu Dönemi

Refik Saydam'ın vefatı üzerine 13. T.C. Hükümeti (09.07.1942-09.03.1943) kurmak için Şükrü Saraçoğlu görev başına getirilmiştir. Yeni kabinenin Maarif Vekilliği görevini Hasan Ali Yücel devam ettirmiştir.[395] I. Şükrü Saraçoğlu Hükümetinin programında kültür ve eğitim meselesi üzerinde şu şekilde durulmuştur;

> *Biz Türk'üz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve laakal o kadar vicdan ve kültür meselesidir. Biz azalan ve azaltan Türkçü değil, çoğalan ve çoğaltan Türkçüyüz ve her vakit bu istikamette çalışacağız.*
>
> *Dünkü Türk gençleri müstakil ve hür bir vatana malik olmak şuurlu ve mütecanis bir millete mensup olmak, memleketi müspet ilimlerle idare etmek ve vatanın hayat ve servet membalarının memleketin elinde görmek istiyorlardı. Bugün bütün bu idealler Her birer birer tahakkuk etti. Vakiyle İzmir'in at1arla çekilen tenekeden tramvay1arı bile yabancı bir şirketin imtiyaz mevzuu sayılmıştı. Bugün vatanın dört bucağında muntazaman işleyen trenler, yer yer kurulan fabrikalar sadece Türk bilgisi tarafından yaratılmıştır.*
>
> *Bugünkü Türk vicdanı vatanın her gün biraz daha kuvvetlendiğini Türk milletinin her gün biraz daha refaha kavuştuğunu ve bilhassa Türk köylüsünün her gün biraz daha yükseldiğini anlamak ve köylü ile bilgi ve toprağı birleştiren bir ideale doğru yürüdüğümüzü görmek istiyor. Hepimiz bu ideanın yolcularıyız. Ve muvaffak olacağımıza inanıyoruz.*
>
> *Son yılların gayretiyle dünyadaki arkadaşlarının safına çıkmış olan üniversitelerimiz, yüksek mekteplerimiz ve bunları dolduran gençlerimiz her gün ağırlaşan bilgileri ve artan adetleri ile ideale doğru hamleler yapmaya hazırlanıyor. Onun için bu gençlerdeki heyecanları, beraber yaşamak ve onlarla daha çok çalışmak kararındayız. Bugün için henüz pek çok olmakla beraber Köy Enstitüleri, köylerimizi ve köylülerimizi daha şimdiden yükseltemeye başlamıştır.*

[393] TBMM Zabıt Ceridesi (10.IV.1939). Devre: VI, Cilt:1 İçtimai: F, s.20.; S. Kantarcıoğlu, S. (1987), Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:730, 1. Baskı, Gaye Matbaacılık, Ankara. s. 45.

[394] TBMM ZC, 10.IV.1939. s 20. "Vekâletlerin iş programında bir değişiklik yoktur. Kabinenin programında olduğu gibi, vekâletlerin iş programlarında da Cumhuriyet Halk partisinin programı esastır."

[395] TBMM (1988). Hükümetler ve Programları, I. Cilt (1920-1960), Haz. Nuran Dağlı, Belma Aktürk, Yayın No:12, TBMM Basımevi, Ankara. s. 97.

Bu iki üç arasındaki yüzbinlerce Türk genci bir tek yoldan aynı hedefe yürümek için hazırlanıyor.[396]

I. Şükrü Saraçoğlu Hükümet Programında Türkçülük meselesi üzerinde önemle durulmuş ve bu meselenin bir kültür meselesi olduğuna dikkat çekilerek milli duygular ön planda tutulmuştur. Türk milletini refah seviyesini yükseltmek ve Türk köylüsünün aldığı eğitimle kalkınmasının önemli bir hedef olduğu vurgulanmıştır. Bu noktada Köy Enstitülerinin köy halkının kalkınmasındaki etkisi ve başarısı belirtilmiştir. Üniversite eğitimlerinin çağın gereklerine uygun bir şekilde öğrenci yetiştirdiği belirterek Türk gencinin eğitim aracılığı ile tek yoldan aynı hedefe doğru yürüdüğü vurgulanmıştır.

14. T.C. Hükümeti kuran Şükrü Saraçoğlu, (II. Saraçoğlu Hükümeti) 09 Mart 1943-7 Ağustos 1946 yılları arasında Başbakanlık görevine devam etmiştir.[397] Bu hükümet döneminde de Maarif Vekilliği görevi Hasan Ali Yücel tarafından yerine getirmiştir. Saraçoğlu tarafından İkinci Saraçoğlu Hükümetinin tıpkı kendinden öncekiler gibi Halk Partisi programını tahakkuk ettirmeğe, büyük milletimize lâyık olmaya çalışacağı belirtilmiştir.[398]

II. Saraçoğlu Hükümetin Programında eğitim politikası şu şekilde beyan edilmiştir;

En büyük ilâveyi Maarife yaptık. Buraya konan para geçen seneye nazaran 14,5 milyon lira fazladır. Diğer bir tabirle on sene evvel on milyon lira olan Maarif bütçesi gelecek sene 43 milyon lira olacaktır. Bundan maada, hususî idarelerin Maarif işlerine tahsis ettiği paralar on sene evvel 12 milyon lira iken bu miktar içinde bulunduğumuz yılda 19 milyon lirayı bulmuştur. Bunlara mukabil yüksek tahsil, talebesi on sene evvel 7.000 İken bu sene 16 600'i bulmuştur. Lise talebesi on sene evvel 6,800 iken bu sene 30,000 i bulmuştur. Ortaokul talebesi de on sene içinde. 35,000'den 100.000'e çıkmıştır. İlk tahsil talebesi de on sene içinde 525,000 den 970,000'i bulmuştur. Bundan başka Güzel sanatlar akademisinde on sene evvel 157 talebe mevcut iken bu rakam bugün 547'yi bulmuştur. Altı yıl önce 68 talebesi olan Konservatuvar da bugün 147 talebeye maliktir. Bunlardan maada, teknik öğretim talebeleri üç sene İçinde 9,000 den 14,500 e çıkmış, Köy enstitüleri talebesi de dört sene içinde 3,000 den 12,000'e varmıştır. Son senelerde halkımızda ve maarifimizde gördüğümüz hamleleri takviye etmek ve bir an evvel bilgili ve verimli vatandaş adedini arttırmak için bütün kuvvetimizle bu cereyana katılmakta vatan ve millet için büyük faydalar gördük ve bu cereyanın hızını azaltmamak için önümüzdeki senenin Maarif bütçesine 14,5 milyon lirayı ilâve ederken cidden haz duyduk.[399]

[396] S. Kantarcıoğlu (1987). a.g.e, s. 45-46.
[397] T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (2014). *Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2014)*, Yayın Nu:25, Ankara, s. 65
[398] TBMM Zabıt Ceridesi (17.III.1943). Devre: VII, Cilt:1, İçtima:F, s. 22.
[399] TBMM ZC, (17.III.1943) s.24-25; S. Kantarcıoğlu, age, s. 46.

Saraçoğlu tarafından Hükümet programında en çok kaynağın eğitime ayrıldığı belirtilerek önceki yıllara kıyasla ilköğretim, ortaokul, lise ve üniversite öğrenci sayısındaki artışa dikkat çekilmiştir. Bilgili ve verimli vatandaşlar yetiştirmek için okullardaki öğrenci sayısındaki artışın ivme kazanması doğrultusunda Maarif bütçesinin artırılacağı belirtilmiştir.

2. İsmet İnönü'nün Eğitim Politikası ve Eğitim ile İlgili Görüşleri

Eğitim, toplumun yapısını etkileyen önemli bir faktör olup hem etkilenen hem de etkileyen karmaşık bir yapıya sahip olmuştur. Siyasal sistem, sosyal dönüşümler, dönemsel değişimler eğitim politikalarına yön vermiştir.[400] Bu yönü ile İsmet İnönü Dönemi, savaşın olumsuz koşullarına rağmen eğitim tarihi açısından kültürel alanda önemli faaliyetlerinin yapıldığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle bu dönemde Atatürk dönemi milli kültür politikalarından farklı ve yeni bir kültürel yapının oluşumu söz konusudur. Bu bakımdan temel yaklaşım ise şu şekildedir: *Ülkenin kalkınmaya ihtiyacı vardır. Kalkınmak için Batılılaşmak kaçınılmazdır. Batılılaşmak için Batının kültür kaynaklarına inmek gerekir.*[401] Bu doğrultuda Türk eğitim ve öğretim yapısında dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmelere paralel olarak bazı değişiklikler ve düzenlemelere gidilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında benimsenen temel ilkeler varlığını korumak ile birlikte Batı dünyası ile bütünleşme gayesi doğrultusunda eğitim faaliyetleri yapılmıştır.[402]

Eğitim politikası, İnönü dönemi politikalarının en somut ve işlevsel faaliyet alanı olmuştur. Özellikle kitle iletişim araçlarının çok yaygın olmadığı bu dönemde eğitim devletin ideolojisinin geniş kitlelere ulaşmasının bir aracı haline gelmiştir. Bu yönü ile yeni politik tutum ve faaliyetler eğitim aracılığı ile tanıtılarak geniş kitlelere ulaşabilmiş ve ortaya çıkmıştır.[403]

İnönü Dönemi savaşın olumsuz koşullarına rağmen eğitim ve kültür alanında çalışmalar devam etmiştir. Bu dönemin en önemli özelliği, eğitim başta olmak üzere edebiyat, sanat ve bilim alanında gelişmelerin Hümanizmin etkisi ile gerçekleştirilmesidir. Hümanizmanın uygulanmasında en önemli etken ise, Maarif Vekilliği'ne atanan Hasan Ali Yücel'in atılımları olmuştur.[404]

---

[400] A. Gümüş (2015). *Türkiye'de Eğitim Politikaları*, "Siyasi Bir Kurgu Olarak Türkiye'de Eğitim Politikaları", Nobel Yayıncılık, Birinci Baskı, Ankara, s. 5.
[401] A. A. Yiğit (1992). *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası*, Boğaziçi İlmi Araştırmalar Serisi:3 İstanbul, Boğaziçi Yayınları. s. 42.
[402] M. Özgedik (2014). *Türk Eğitim Tarihi*, Ülke Yayıncılık, İstanbul, s. 183.
[403] İ. Doğan (2018), *Türk Eğitim Tarihi*, Nobel Yayıncılık, Ankara, s. 437.
[404] E. Torun (2006). II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimler-İç ve Dış Etkenler-(1945-1960, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya. s. 171.

John Dewey'in 1939 tarihli "Türkiye Maarifi Hakkında Rapor" adlı eserinde Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in kaleme aldığı sunuş dönemin eğitim politikalarını göstermek açısından önemlidir.

> *Kültür müesseselerimizin Kemalist rejimin kurucu prensiplerine dayanarak cezri bir şekilde hayatileştirilmesi, terbiye ve tedris çalışmalarının her şeyden evvel memleketin bugünkü ve yarınki kültürel, endüstriyel ve ekonomik ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir mahiyet alması ve okullarımızdan çıkan gençlerin yeni teknik ve hayat şartlarını kavrayarak muhitlerinde verimli ve faydalı birer vatandaş haline gelmeleri, kültür gelişmesinin devamlı şekilde takıp edilecek bir ana programa bağlanması ile mümkündür Bu program hazırlanırken Millî Şeflerin direktifleri, Cumhuriyet Halk Partisinin ve Hükümetin programı, hareket noktalarımızı ve amaçlarımızı tayin edecektir.*[405]

Hasan Ali Yücel tarafından yapılan takdim ile dönemin Türk eğitim sisteminde Kemalist ilkelerin yerleştirilmesi hedeflenmiş ve eğitim çalışmalarının çağın gereklerine cevap verebilecek nitelik taşıması amaç edinilmiştir. Türk Eğitim sistemini oluşturacak ana programın da Milli Şef sıfatı ile ülkeyi yöneten İnönü'nün talimatları, Cumhuriyet Halk Partisinin ve Hükümet Programlarının hareket noktası olduğu açıkça belirtilmiştir.

İnönü Dönemi eğitim ve kültür faaliyetlerine hakim olan temel ilkeler, batılılaşmak, batılılaşmanın şartı kabul gören laiklik ve hümanizma olmuş; kanunlar, oluşturulan kurumlar, kurumların faaliyetleri sözü edilen temel ilkelere yönelik yapılmıştır. Bu dönem zarfında devletin temel ilkelerinden olan laiklik ilkesine daha fazla önem verilmiştir. İnönü'nün kendi ifadesi ile laiklik fidanının iyi tutup boy vermesi için ekonomi ve eğitim iktidarın önem ile üzerinde durduğu temel konular olmuştur.[406]

Maarif Vekili Hasan Ali Yücel tarafından 1942 tarihinde İlköğretim Dergisinde kaleme alınan "*Cumhuriyet Maarifinin Prensipleri*" adlı yazısında laiklik ilkesini şu şekilde açıklamaktadır.

> *Cumhuriyet Maarifinin birinci vasfı laiklik olmuştur. Hususi itikatlar bir vicdan meselesi olduğuna göre, hayatın yaratıcılığı içinde serbest ve tabii bir tarzda olgunlaşan bir ferdin vicdanını muayyen bir dini inanç şekline uydurmak, devletin işi değildir. Yeni nesilde ahlaki şuuru, ferdin ve cemiyetin devam ve bekasına bir vasıta olması bakımından kuvvetlendirmek lazımdır. Terbiye, millet bütünlüğüne kendini faydalı kılacak insanlar yetiştirmek için yapılan tesir ve telkindir. Ameli ahlakın ve idealizmin kaynağı bu duygu olmalıdır.* [407]

---

[405] J. Dewey (1939). Türk Maarifi Hakkında Rapor, T.C. Maarif Vekilliği Ana Programa Hazırlıklar Sr.:B, No:1, Devlet Basımevi, İstanbul. s. VI.
[406] S. Özkan (2019). *Türk Eğitim Tarihi*, Nobel Yayıncılık,8. Baskı, Ankara, s. 143-144.
[407] C. Binbaşıoğlu (2014). *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi*, 2. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara, s. 539.

İnönü Dönemi eğitim politikasını millî, laik ve modernleşmeye yönelik bir eğitim oluşturmuştur. Eğitim, Atatürk döneminde olduğu şekli ile öncelikle kalkınma ve modernleşme problemi olarak ele alınarak yürütülmüştür. İnönü Dönemi'nin en uzun süre görev almış olan Millî Eğitim Bakanı Hasan-Âli Yücel, Hümanist anlayış ile eğitim faaliyetlerine yön vermiştir.[408]

14. Yüzyılın ikinci yarısında İtalya'da ortaya çıkan felsefe ve edebi bir akım olan Hümanizma, kelime anlamı olarak insancıllığı ifade etmektedir. Hümanizma akımı eski Yunan ve Latin eserlerin okunması ile gelişmiş ve bu akım sayesinde Klasik Yunan felsefi ve düşüncesi tanıtılmıştır. Hümanizma ile dogmalar reddedilerek araştırma ilkesi temel alınmıştır. Atatürk Dönemi'nde kültürel tartışmalarda Batı kültürünün temelinin Yunan uygarlığına dayandığı ileri sürülerek Batı uygarlığına katılmak için Yunan kültürünün öğrenilmesi gerekliliği belirtilmiştir. Batı uygarlığının kaynağından öğrenilmesi gerektiği konusu, Yunan-Roma ve Latin eserlerin Türkçeye çevrilmesi ve okullarda okutulması ile gerçekleşmiştir. Özellikle bu dönemde 1936 yılında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Yunan ve Latin dili kürsülerinin kurulması, Hümanizme olan alakanın bir örneğini teşkil etmektedir. Hasan Ali Yücel'in döneminde uygulanan kültür politikasında Hümanizm etkili olarak eğitim politikasına yön vermiştir.[409]

Milli eğitim politikası, kültür politikasının bir parçası olmakla birlikte Hümanist kültür politikası, eğitim politikasına yön vermiştir. Atatürk döneminde kültür politikası Türk tarihi ve dili üzerine inşa edilirken İnönü Dönemi ve dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel Dönemi'nde kültür politikası, Batı toplumu ile yakınlaşmanın bir sonucu olarak Yunan ve Roma uygarlıkları üzerine inşa edilmek istenmiştir.

İkinci Dünya Savaşı yıllarının gölgesinde eğitim ve öğretim alanında yapılan çalışmalar, Milli Şef İsmet İnönü döneminde çağdaş uygarlık seviyesini yakalamak amacı ile sürdürülmüştür. İsmet İnönü, eğitimin Türk gençlerine eğitimin kazandıracağı nitelikler olarak bedence sağlam, disiplin ve bilhassa ahlak konusunda iyi yetişmelerini istemektedir.[410] İnönü, bu sözlerini ülkü dergisi için yazdığı "*ilerleme ve yükselme*" adlı kaleme aldığı makale

[408] F.M. Giorgetti & B. Bayır (2012). İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı.13-14, s. 39.
[409] E. Torun (2006). *II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimler-İç ve Dış Etkenler-(1945-1960)*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya. s. 172.
[410] A. Güler (2004). *Türk Eğitim Politikalarının Tarihsel Süreci*, Yeryüzü Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, s. 93.

ile desteklemektedir:[411] "*Türkiye'nin kurulması davasını üzerine almış olan yüksek alınlı, kendine güvenen nesil ancak ülkü yolundan muvaffakiyete erebilir. Ülkü yolunda gidenlerin sıfatları, çok çalışmak, bedence ve ahlâkça, kuvvetlerini, vatan hizmeti için artırmak, çok öğrenmek, bahusus her vesile ile öğretmek suretinde sayılabilir."*

İsmet İnönü Dönemi eğitim ve kültür politikası, Atatürk'ün milli eğitim politikasından farklı bir çizgide ilerlemiş, kalkınma için "*Batı kültür kaynaklarına inmek ve laik bir toplum yapısı oluşturmak"* ana prensipler arasında yer almaktadır. Kültürel alanda hümanizm ile birlikte özellikle 1940-1950 arasında militarist laiklik toplumsal uygulama alanına aktarılmıştır. Bu dönem içinde laikleşmenin başarılı ve etkin bir biçimde toplumda uygulanması için eğitim önemli bir araç haline gelmiştir.[412] İsmet İnönü'nün aşağıda verilen demeci laiklik konusundaki kararlılığını milli eğitim politikası üzerinden açıkça göstermektedir:

> Milli terbiye istiyoruz. Bu ne demektir? Bunun zıddı ile daha vazıh anlarız. Milli terbiyenin zıddı nedir derlerse söyleriz: bu belki dini terbiye yahut beynelmilel terbiyedir. Sizin vereceğiniz terbiye dini değil milli, beynelmilel değil millidir. Sistem bu. Bizim terbiyemiz kendimizin olacak ve kendimiz için olacak…[413]

Laiklik ilkesinin toplumda uygulanması, milli terbiyenin yani milli eğitim sisteminin ana hedefleri içinde yer almıştır. İnönü Döneminde eğitim ve kültür faaliyetlerine yön veren laiklik ve hümanizma doğrultusunda kanunlar ve kurumlar oluşturulmuştur. Atatürk döneminde olduğu üzere 1938-1950 yılları arası kültür politikasının temel ilkelerinden birisi laiklik olmuştur. İnönü için kendi ifadesi ile laiklik fidanın boy vermesi için iki önemli kavrama önem vermiştir. Bunlardan birisi ekonomi diğeri ise eğitimdir. İsmet İnönü için az gelişmişlikten kurtulmak ekonomik bağımsızlığa bağlıdır ve bağımsızlık bilinci ise ancak eğitim ve bilgi yolu ile mümkündür. İsmet İnönü için "*toplumun ekonomik gelişmesi, eğitim düzeyini etkileyecek; ekonomi ve eğitim grafiğindeki yükselme hem bağımsızlık kavramlarını pekiştirecek hem de başta laiklik olmak üzere devrimlerin yerleşip benimsenmesini kolaylaştıracaktır".* [414]

İsmet İnönü mecliste verdiği nutuklar ile savaş şartlarına rağmen eğitim faaliyetlerine hız kesmeden devam edileceğini ve gerekli bütün önlemlerin alınacağını buyurmuşlardır.

[411] İ. İnönü (2003). Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler (1933-1938), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:98, Ankara, s.12. (Makale, Cumhuriyetin 10. yıldönümü dolayısıyla Ülkü Halkevleri Mecmuası için yazılmıştır.)
[412] A. A. Yiğit (1992). *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası*, Boğaziçi İlmi Araştırmalar Serisi.3, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, s. 50.
[413] T.C. Maarif Vekilliği (1939). *İsmet İnönü'nün Maarife Dair Direktifleri*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 4.
[414] S. Özkan (2019). *Türk Eğitim Tarihi*, Nobel Yayıncılık,8. Baskı, Ankara, s. 143-145.

İnönü 1 Kasım 1939 TBMM'nin açılış konuşmasında eğitime ve eğitim ile ilgili gerekli tedbirlerin alınmasının önemine dikkat çekmiştir.[415]

> *Maarif işlerimizi, yani Meclisin tarihimizde mümtaz bir farikası olarak himmetli ellerinize almanızı beklerim. Malî ve umumî şartlarımız sıkıntıya maruz olsalar bile, maarif işlerimizin ana istikametlerde Hükümet, ilk tahsilin amelî ve ana tedbirlerine el koymuştur. Bunları süratle tetkikinize alarak karara bağlayacağınıza kaniyim. Memleket, teknik tahsilin her şubesini ciddî olarak benimsemiştir. Halka bu yolda kolaylık tedbirlerinizi genişletmenizi dilerim. Memleketin mühendis ve yüksek mühendis ordusunu yaratacak müesseseleri kurmak için acele etmemiz lâzımdır.*
>
> *Bütün maarif tedbirleri, insan yetiştirmek gibi en çok zamana ihtiyaç gösteren tedbirlerdir. Onun için vakti ile başlamak, maarif işlerimizde hükümetin bilhassa dikkat edeceği bir unsur olmalıdır. Nihayet, maarif işlerimizin görgülü unsurlarımızın birbirine samimî olarak yardımları sayesinde ilerleyebileceğine kani bulunuyoruz. Onun için, bilgili çalışmalara, ilme ve tecrübeye dayanan gayretlere hususî bir kıymet veriyoruz.*

İnönü Döneminde eğitim savaş yıllarının yarattığı olumsuz koşullara rağmen eğitim meselesi, üzerinde önemle ile durulan temel faaliyet alanlarından birisi olmuş, İnönü, mecliste verdiği nutuk ile ilme ve uygulamaya dayanan çalışmalara önem verileceğini belirtirken eğitimin insan yetiştirmedeki önemine dikkati çekmiştir.

İsmet İnönü 1 Kasım 1940 TBMM açılış konuşmasında bir önceki yılın maarif durumunu ve savaş dönemi içinde Türk eğitim sisteminin gelişime sürecinde yapılan çalışmaları değerlendirmiştir.

> *Maarif işlerinde kabul buyurduğunuz köy enstitüleri ve Devlet konservatuvarı kanunlarının hayırlı tatbikleri, şimdiden iftiharı mucip vaidlerle doludur. Memleketin muhtelif mıntıkalarında açılan 14 enstitüde, şimdiden 6000 talebemiz yetişmektedir. Bütün alâkadarlarının en geniş bir emek ve çalışma ölçüsü ile kurulup yürümesine savaştıkları bu müesseseler, 15 yıl içinde Türkiye'de ilköğretim meselesini tam olarak halletmeğe imkân verecektir.*
>
> *Musiki ve tiyatro sanatında Türk çocuklarının yaratma kabiliyetlerini, iyi bir inkişaf yolunda görerek memnun olmaktayız. Devlet konservatuvarı, kabul buyurduğunuz kanunla daha verimli bir tekâmüle doğru yürüyebilecektir.*
>
> *Teknik öğretim sahasında halk için açılan kurslarda yapılan ümit verici tecrübelerin umumileşmesi, vatandaşın iş terbiyesi bakımından mühimdir. Bunun takviye edilmesini ve daha esaslı bir programla daha yaygın bir çalışma mevzuu yapılmasını çok lüzumlu bulurum. Ankara'nın yüksek irfan müesseseleriyle takviyesini, kültür davalarımızın önünde tutmaktayız. Yeni binasında çalışmaya başlayan Dil, Tarih ve Coğrafya fakültesiyle, bu yıl Maarif vekilliğinin idaresine verdiğiniz Hukuk fakültesi, müstakbel ve şubeleri tam Ankara üniversitesinin iki rüknü olarak kurulmuş bulunmaktadır.*

[415] TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:VI,Cilt:6 İçtimai:1, 1.XI.1939, s.5-6.; Ulus (2 Sonteşrin 1939). Milli Şef'imizin Nutku, s. 5.

İstanbul üniversitesi ve diğer yüksek dereceli okullarımız tabiî seyirlerini takip ederek ileri yürümektedirler.

Umumî kültür veren okullarımızın mükemmelleşmesi için keyfiyete teveccüh eden ve sathî olmaktan kurtulup derinliğine istikamet alan tedbirleri, lüzumlu ve faydalı bulmaktayım. Türk gençliğinin bedence, hususiyle inzibat ve ahlâk mevzuunda iyi yetiştirilmeleri için çok dikkatli ve ciddî hareket edilmesini, millî terbiyemizin kuvvetlenmesi bakımından bir zaruret telâkki ederim.

Türk kültürünün iki mühim ve esaslı temeli olan dil ve tarih işlerimize yakın alâka ile önem veriyoruz. Türk dili ve tarihi için çalışan iki kurumun lügat, imlâ, gramer, terim ve tarihimizin her safhasına ait tetkikleri için yeni hızla emeklerini teksif edeceklerine emniyetim vardır.[416]

İsmet İnönü, Köy Enstitüleri ile yakalanan başarıya değinirken kültürün gelişmesine katkıda bulanan musiki ve tiyatronun yaratıcılıktaki etkisine dikkat çekmiştir. Teknik öğretimin öneme değinen İnönü için Ankara'daki yükseköğretim kurumlarının başta Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi olmak üzere Hukuk Fakültesi ile İstanbul Üniversitesi vereceği eğitim ile ülkenin kalkınması ve ileriye gitmesinde önemli bir kültür davası olarak kabul görmektedir. Türk gençliğinin ahlaki gelişiminin milli eğitimin gelişimi açısından oldukça önemli olduğunu vurgulayan İsmet İnönü, dil ve tarih alanında yapılan çalışmaların milli kültürümüze katkısına vurgu yapmıştır.

İsmet İnönü tarafından 27 Temmuz 1939 tarihinde Maarif Şurası Üyelerini kabulünde yaptığı konuşmada "*Büyük Türk milletini layık olduğu yüce derecede tebarüz ettirecek tek vasıta onun kültür ve teknik kuvvetidir*"[417] denilmiş ve İnönü, Maarif Şurasında alınacak kararla ve yapılacak kültür reformları ile Türk milletinin layık olduğu kültür seviyesine yükseleceğine inancını ifade etmiştir.[418]

Cumhuriyet Türkiye'sinin eğitim sorunun çözmenin bir aracı olarak Köy Enstitüleri, İsmet İnönü döneminin en önemli eğitim kurumlarından birisi olmuştur. İnönü Döneminde ilköğretim meselesini çözmek, köylü halkın kalkınmasına katkı sağlamak amacı ile somut adımlar atılmıştır.[419] İsmet İnönü tarafından 1 Kasım 1941 tarihinde TBMM'nin açılış

[416] TBMM Zabıt Ceridesi (I.XI.1940), Devre:VI,Cilt:14 İçtimai:2, s. 6.; Kızılay (2 II. Teşrin 1940), Milli Şef'imizin Nutku, s.2; Kızılay, (2 Kasım 1940) Milli Şefimizin Nutku" s.1-2; Ulus, "Cumhurreisimizin Nutku" (2 Kasım 1940), s. 1.

[417] Maarif Şurası Üyelerini Kabulde Yapılan Konuşma: " Maarif Şurasının sayın azaları ile bulunmaktan Bayan İnönü ile beraber sevinç hissediyoruz. Şuranın on gündür devam eden çalışmalarını dikkatle takip ettik. Maarif ailemiz azasının yüksek kıymetlerini ve bilhassa mesleklerine aşklarını ve bağlılıklarını taktirle gördük. Bu görüş Maarif mücadelemizin atisi için bizi ümitle doldurdu. Büyük Türk milletini layık olduğu yüce derecede tebarüz ettirecek tek vasıta onun kültür ve teknik kuvvetidir. O da sizin ehliyetli ellerinizdedir. En iyi dileklerimiz ve her suretle yardımcı olmak arzularımız daima sizlerle beraberdir…

[418] İnönü Vakfı Arşiv Belgeleri (2002). İsmet İnönü Eğitim-Öğretim üzerine, Türk Eğitim Derneği-İnönü Vakfi, Hazırlayan, İlhan Turan, Ankara. s. 66.

[419] S. Özkan (2019). *Türk Eğitim Tarihi*, Nobel Yayıncılık, 8. Baskı, Ankara, s. 201.

konuşmasında köy enstitüleri ve milli eğitim politikaları ile ilgili aşağıdaki değerlendirmeler, savaş şartlarında istenilen tam anlamı ile yapılmasa da yeni neslin her alanda yetişmesi, bilgili ve güçlü olması ülküsünün eğitim ve kültür faaliyetlerine yön vereceğine dikkati çekmiştir.

> *Maarif işlerinde, köy enstitüleri adedi, geçen seneye nazaran üç tane daha ilâvesi ile 17 ye varmıştır. Talebe sayısı 9 000 e çıkmak üzeredir. Köy Eğitmen okullarından çıkan 1 500 eğitmen, köylerinde işe başlamışlardır. Bu suretle, on sene gibi, millet hayatı için çok kısa bir zamanda 15 000 eğitmen ve 30 000 öğretmeni köylerimize dağıtmak yolundaki çalışma hızla devam etmektedir.*
>
> *Köy enstitüleri ile köy okulları arasındaki münasebeti ve bu teşekküllerin birbirlerine yapacakları yardımları ve diğer umumî ve sosyal vazifeleri çerçeveleyecek kanun lâyihası yakında hemen Büyük Meclise sunulacaktır.*
>
> *Meslekî ve teknik öğretimi en geniş ölçüde tertiplemek için Hükümet ciddî kararlar vermiştir. Maarif vekâletinde teknik öğretimin temel teşkilâtı kurulmaktadır. Az zamanda gerçekleştirilmek istenilen büyük bir program hemen Büyük Meclise sunulacaktır. Memleketin sanayiinde, motörleşme ve makineleşmesinde ve bütün ihtisas işlerinde ehliyetli unsurları, bol miktarda ve süratle yetiştirmek istiyoruz…*
>
> *Büyük Meclisin bu kanun üzerindeki yakın alâkasından çabuk ve hayırlı neticeler bekliyoruz. Teknik öğretimde hedefimiz, kadın erkek, her vatandaşa kendi sanatı ve geçimi için bilmediklerini öğretecek bir öğretmen, bir öğrenme yeri gösterebilmektir. Şimdiye kadar Yükseköğretim kurumlarının son sınıflarına konferans şeklinde verilmekte olan inkılap derslerinin, bu kurumlarda «inkılap tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti rejimi» adı altında esaslı bir ders şeklinde verilmesi ve bu mevzular etrafında ilmî incelemeler yapmak ve yaymak üzere, ayrıca bir de « inkılap tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Enstitüsü » kurulması kararlaştırılmıştır. Üniversite öğretim unsurlarının meslekî ve şahsı hükümlerini kurmak üzere, Maarif vekilliğince hazırlanmakta olan kanun lâyihası, yakında Büyük Millet Meclisinin tasvibine arz olunacaktır. Arkadaşlar! Fakültelerimizin ve yüksekokullarımızın ihtiyaçları ve çalışmaları dikkatli gözlerimizin önündedirler. Bütün güzel sanatlarla yakından ve candan alâkalıyız. Arkadaşlar! Bu günkü şartlar içinde birçok istediklerimizi belki yapamıyoruz veya yarma bırakmak zorunda kalıyoruz. Fakat kesin ve vicdanî kararımız odur ki, yeni nesli yetiştirmekte hiç bir gecikmeye ve geri kalmağa meydan vermeyeceğiz. En uzak köyden başlayarak, yeni neslin bilgili, güçlü, her alanda üstün yetişmesi ülküsü bütün düşüncelerimizi kaplamıştır.*[420]

İsmet İnönü tarafından 1 Kasım 1942 tarihinde TBMM verdiği nutuk ile eğitim siyaseti ile ilgili olarak milli kültür alanında önemli atılımların yapıldığı ve yapılan çalışmaların devam edeceği beyan edilmiştir:[421] "*Milli kültürde güzel sanatlarda ve teknik öğretimde vakit kaybetmeden hazırlanması için büyük programlar kabul ettik. Bu programları zevkle ve sarsılmaz sebatla takip edeceğiz.*"

---

[420] TBMM Zabıt Ceridesi (I.XI.1941). Devre: VI, Cilt:21 İçtimai:3, s.7; Ulus (2 Sonteşrin 1941) Büyük Millet meclisinin Üçüncü İçtima Yılının İlk Toplantısında Cumhur Reisimizin Nutku, s. 3-4.

[421] TBMM Zabıt Ceridesi (1.XI.1942).Devre: VI,Cilt:28 İçtimai:4, s.3-4; Ulus (2 Sonteşrin 1942). Cumhurreisimiz İnönü Büyük Millet Meclisinin 6ncı İntihap Devresinin 4 üncü İçtima Yılını Açtı, s.1.

İsmet İnönü'nün Ortaöğretime ilişkin konuları incelemek üzere Ankara'da toplanan lise müdürleri ve yöneticiler ile yaptığı konuşma ile orta ve lise öğretimi değerlendirmiş ve ortaöğretimin öneminin kavranmasından duyduğu rahatsızlığı belirtmişken orta ve lise öğretiminin asıl eğitim hedeflerine ulaşmak ve hayata hazırlanmak açısından önemine dikkati çekmiştir. [422]

Döneminin en önemli çalışmalarından birisi olan Maarif Şuraları, İnönü tarafından eğitime katkılarından dolayı taktirle karşılanan toplantılardan arasında yer almaktadır. İnönü 21 Nisan 1943 tarihinde Maarif Şurası üyelerini kabulünde yaptığı konuşma ile *"her toplantı bizi ideal yolunda ilerletmeye ve memleket için faydalı tedbirler bulmaya vasıta oluyor"* diyerek eğitim alanında alınan tedbirler ve kararların ülkenin kalkınmasında etkili olduğunu belirtmiştir.[423]

İsmet İnönü 1 Kasım 1943 tarihinde TBMM verdiği nutukta eğitim siyaseti ile ilgili olarak maarif alanında çalışmaların eksiklere rağmen büyük fedakârlıklar ile devam ettiğine ve yapılan çalışmaların ümit verici olduğuna dikkat çekmiştir.

> *Bu geçen senemiz, maarifin her alanda ve her dalında yeni çalışmalarla doludur. Kabul buyurduğunuz büyük programlar, gayret ve aşk ile tatbik ediliyor. Yurdun her köşesinde öğretimin her türlüsünü yakından görmeye çalışıyoruz. Eksiklerimiz pek çoktur. Ancak Büyük Meclis emin ve müsterih olabilir ki maarif mensuplarımızın kabiliyet ve gayretleri çok ümit vericidir. Farkına varılan hiç bir kusurda ısrar edilmiyor. Daima düzeltme ve iyileştirme fikri esas tutulmuştur. Büyük Meclis, halimize göre, göze aldığı büyük fedakârların meyvelerini yakın senelerde toplayacaktır. Her öğretim için ayrı tafsilât aldığınız vakit çok memnun olacağınızı tahmin ediyorum. Büyük Meclis iftiharla düşünebilir ki, bu memleket en geniş hudutlarında iken maarife sarf edilen paranın, hiç olmazsa, dört mislini bugün harcamaktasınız. Yeni devrin, Cumhuriyet devrinin, Türk milletinin İlerleme ve yükselme devri olduğuna bundan daha maddi bir delil göstermek güçtür.*[424]

---

[422] BCA, 490.1.0.0/ 911.557.1., "…*Korkuyorum ki lise öğretiminin memleket kültüründeki büyük ve temel tesiri yetecek derecede kavranamamıştır. Lise öğretimi, daha yükseköğretim derecelerine kavuşmak için geçilmesi çaresiz olan bir kapıyı yahut bazı salahiyetler ile elde etmek için geçirilecek bir eziyet gözü ile görülmemelidir. Orta ve lise öğretimi, asıl varılacak hedeflerde hakiki bir liyakatle vaziyet almanın ve hayatı kazanmanın esas şartı gözü ile görülmelidir. "*

[423] İnönü Vakfı Arşiv Belgeleri (2002)"İsmet İnönü Eğitim-Öğretim üzerine", Türk Eğitim Derneği-İnönü Vakfı, Hazırlayan, İlhan Turan, Ankara. s. 79.
Maarif Şurası Üyelerini Kabulde Yapılan Konuşma: *İkinci Maarif Şurasının çalışmalarını yakından takip ettik. Memleket çok yakından alakadar oldu. İleri kültür meselelerimize sizlerin sahip olmanız hepimiz için huzur ve emniyet vasıtasıdır. Sizlere teşekkürlerimi ve taktirlerimi söylemek, benim için bahtiyarlıktır. Eserleriniz kıymetlidir. Biz verdiğiniz kararlarla alakadar olarak onları kıymetlendirmek yolunda elimizden geleni yapacağız. Emekleriniz verimli, zengin ve feyizli olacaktır. Bu toplantılarda hem kendi fikirlerimizi kanaatle münakaşa ve müdafaa fırsatı buluyoruz, hem de zıt da olsa başkalarının fikirlerine takdirli ve hürmetli olmayı öğreniyoruz.*

[424] TBMM Zabıt Ceridesi (1.XI. 1943). Devre: VII, Cilt:6, İçtimai:1, s 4; Cumhuriyet (2 İkinciteşrin 1943) Cumhur Reisimizin Hitabesi, s.1

İsmet İnönü, 1944 tarihinde 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı töreninde gençliğe verdiği söylevde Türk maarifinin durumu ve eğitim alanında kat edilen başarılardan bahsetmiştir.

> *Türk Gençleri, Cumhuriyet sizi ümitlerle yetiştiriyor. Sizin yetişmenizde vazifeli olan başlıca devlet müessesi, Cumhuriyet maarifidir. Cumhuriyet maarifi Türkiye'de eğitim ve öğretim işlerini geniş, etraflı ve bütün konuları kavrayan bir bütün halinde takip ediyor. Maarifimiz her bakımdan şimdiye kadar geçirdiğimiz seviyelerin en yükseğine varmıştır. Daha arzu ettiğimiz pek çok şey olmakla beraber öğretim ve eğitim işlerinde bugünkü maarifimiz en ileri vukuf ve ehliyet derecesinde olduğunu ispat etmiştir… Büyük Millet Meclisimizin fedakârlıklarını verimli, faydalı ve en feyizli bir şekilde taktik eden Cumhuriyet Maarifi, iftiharımız ve istikbalimiz için sarsılmaz bir güvenimizdir.*
>
> *İlköğretim hiçbir devirde bugünkü ölçüsü ile ele alınmamıştır. Cumhuriyetin ilk günden beri arkasından koştuğu ilköğretim ülküsü hakiki ve tam manasıyla başarılmak yolundadır…*
>
> *Orta ve yükseköğretimde durumumuz bizim gençliğimize nispetle kıyas edilemeyecek derecede ileridir… Öğretmenlerimizin sayısı ve değeri yüksek vazifelerini yapabilmek için geniş ve müspet bir gelişmeden bir an geri kalmıyor. Cumhuriyet öyle müessesler kurmuştur ki dünyanın her yerinde iyi sayılabilir…*[425]

İsmet İnönü verdiği söylev ile kendi döneminde yapılan başarıların Türk maarif tarihinde bir ilk olduğunu ve maarif sisteminin ilk, orta ve yükseköğrenimde yapılan çalışmalar ile birlikte ileri bir düzeye ulaştığını, özellikle ilköğretim meselesinin hiçbir devirde olmadığı kadar üzerine düşülen bir mesele olduğu beyan edilmektedir.

İsmet İnönü 1 Kasım 1944 tarihinde meclisin açılışında maarif siyasetini bütün yönleri ile geniş bir şekilde ele almış, ilköğretim meselesi, okul sayısının artışı ve öğretim yaygınlaştırılması ile ilgili çalışmalar değerlendirilmiştir.

> *Maarif işlerimiz yakın alâkanıza cevap verecek bir gelişme içindedir. İlköğretim meselesini memleketin büyük bir dâvası olarak ele almış bulunuyoruz. Köylerde bu seneki programa konan 1750 okulu meydana getirmek için vatandaşlar ve idare mekanizmamızın bütün değerli unsurları var kuvvetiyle çalışmaktadırlar. Neticeler, yakın bir zamanda milletin takdirine arz olunacaktır. Köy okulları programının gelecek seneye düşen kısmını yapmak için şimdiden işe girişilmiştir. Bu sene ilkokulların birinci sınıfına giren çocuklarımızın sayısı ehemmiyetli bir artma gösterecektir. Her halde 300 000 sularına varacağız. İlkokullarda devam meselesini milletçe ve idarece daima göz önünde tutmak için bütün dikkatler uyandırılmıştır. Yine bu sene köyler için meslekî teknik öğretimi verecek 200 e yakın bölge okulu açılmasına. çalışılıyor. Bu, yeni bir ilerlemenin başlangıç müjdesidir. İlköğretimde şehir ve kasabalarımıza dokunan okul yapısı meselesi kanun projesi halinde yüksek himmetinize sunulacaktır. İçtimai ve millî bütün gelişmelerin temeli olan ilköğretim işinin bu esaslı*

[425] İnönü Vakfı Arşiv Belgeleri (2002). İsmet İnönü Eğitim-Öğretim Üzerine, Türk Eğitim Derneği-İnönü Vakfı, Hazırlayan, İlhan Turan, Ankara. s. 79.; Cumhuriyet (20 Mayıs 1944). Milli Şefin Tarihi Nutku, s. 2.

kanununu da yürürlüğe geçirmenizi yürekten dilerim. Orta öğretimin geleceği için bir öntasarı hazırlanmıştır. Değerli öğretmeleri süratle yetiştirmek, orta öğretimin istediği tesisleri ve vasıtaları sağlamak mühim masrafa ihtiyaç gösterecektir. Milletçe bu fedakârlıkları göze almak için esas unsur, ihtiyacın hakkiyle takdir olunmasıdır. Bugün orta öğretim programları, zamanın ilerlemesi ve ihtiyaçlarıyla ilgili olarak çok ağırlaşmıştır. Çocuklarımızın öğrenimde en yüklü çalışmaları, orta öğretim devrimledir. Büyütmeden söyleyebiliriz ki, bugünkü orta öğretim programı, bizim öğrenme çağanızdakinden iki seneye yakın daha zengindir. İlköğretimi hakkiyle verebilmek için değerli ve yeter sayıda mütehassıs öğretmenlerin az öğrenciyi karşılarına aldıkları, iyi vasıtalı okullara ihtiyaç vardır. Ancak bu suretle, bilgisi temelli ve az kayıp veren öğrenci kütlesi ekle edebiliriz. Yükseköğretim kurumlarımızın eksiklerini tamamlamak için dikkatle çalışılıyor. Memleketin şiddetle muhtaç olduğu yeni kurumları vücuda getirmek, geriye bırakılmaz bir ehemmiyet almıştır. Bu sene üniversite öğretim meslekî kanun lâyihası yüksek tetkikinize arz olunacaktır. Teknik öğretim, kararlaşan programı takip ediyor. Üç dört sene içinde, üç dört misli fazla neticeler aldığımız halde, henüz ihtiyacı bir dereceye kadar karşılayacak dereceden çok uzaktayız. Bir ehemmiyetli başlangıç olan eldeki programı önümüzdeki iki üç sene içinde tamamıyla yerine getirdikten sonradır ki, memlekette teknik öğretim temel atmış ve geniş bir ihtiyacın içine girmiş olacağız. Kız ve erkek, şehirli ve köylü teknik öğretim kurumları ve akşam sanat okulları, bütün orta öğretim kurumlarının ve öğrencilerinin birçok misli olması lâzımdır. İş, bu görüşle kavranırsa meselenin büyüklüğü göz önünde canlanabilir. Güzel sanatlara Maarifimizin verdiği ehemmiyetin millî eğitimde büyük yeri vardır. Güzel sanatlar Türk milletinin iyi kabiliyetlerini meydana çıkartıp yükseltmek, büyük amacımızdır. Maarifin yazı eserleri ve her alanda yayınları, çok muhtaç olduğumuz bir çalışmadır. İnsanlığın büyük mahsulleriyle millî kütüphaneyi zenginleştirmek, onları, her seviyenin ve her kesenin erişebileceği bir şekilde yapabilmek, millî eğitimde en verimli tedbirlerdir. Maarif Vekilliğimiz, genç öğrencilerimizin insanca terbiye ile geniş vazife ve vatan sevgisiyle yetişmeleri için yumuşak ve sert bütün tedbirleri göz önünde bulunduracaktır. Enimiz ki, Türk milletinin büyük istikbali, çocuklarının en geniş sayıda ve en değerli yükseklikte yetişmelerine, bir de vatanda bayındırlık ve yeni zamanın ihtiyacına göre cihazlanma gayretlerinin en dar zamanlarda da kesiksiz olarak devam etmesine bağlıdır.[426]

İnönü Dönemi, ilköğretimin geliştirilmesi açısından önemli bir atılım dönemi olmuştur. Okullaşma oranı bu dönem içinde büyük ölçüde artmıştır.[427] İnönü, İlköğretim Davamız" adlı kaleme aldığı yazısında ilköğretimin toplumsal kalkınmadaki etkisine değinmiştir.

İlköğretimi, büyük kütleyi maddi ve manevi alanda kaldırıp yükseltecek ana tedbir sayıyorum. Yirminci asrın ileri ve kudretli bir milleti olabilmek için, ilköğretim, çözeceğimiz ilk meseledir. Hür vatandaşlığın bütün feyizlerini, hususi ve resmi millet hayatında göstermek, şuurlu ve müstakil bir millet olarak içerden ve dışarıdan çıkacak bütün fırtınalara imanla göğüs germek, her şeyden evvel

[426] TBMM Zabıt Ceridesi (1.XI.1944), Devre: VII, Cilt:14, İçtimai:2, s.6-7; Cumhuriyet (2 İkinciteşrin1944), Milli Şefin Tarihi Nutku, s. 2-3.
[427] A.A. Yiğit (1992). *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası,* Boğaziçi İlmi Araştırmalar Serisi.3, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, s. 93.

hiç olmazsa ilköğretim tamamlığı ile sağlanabilir. İlköğretimi olmayan memlekette, orta çağ idaresi, bütün şekilleriyle devam eder. Resmi kanunlar, ne derlerse desinler, ne haklar vatandaşlara tanınırsa tanınsın, hiç olmazsa ilköğretim derecesinde bilgi olmazsa, haklar ve vazifeler canlanmaz, gönüllere ve yüreklere sinip yerleşmez. Bilmeyen, siyasi veya ekonomik kudret sahiplerinin elinde, orta çağda olduğu gibi köle hayatı sürer. Asıl acıklı olan taraf da, bilmeyen, kendi düşkün ve köle hayatına karşı duygusuz ve kayıtsız kalır. Hür vatandaşlardan birleşik bir millet olmanın çarelerinin başında, ilköğretim çaresi vardır. Dâvayı, bu kadar geniş ve derin mahiyetiyle görmeliyiz. İlköğretim dâvası, insan olmak, millet olmak dâvasıdır. Hepimiz, dâva yolunda, bu gözle ve bu anlayışla yürüyüp ilerlemeliyiz.[428]

İnönü için ülkede ilköğretimin devamı en önemli meselelerden birisi olmuş ve ilköğretim, eğitimin en önemli yapı taşlarından birisi olarak ele alınmıştır.

İsmet İnönü 1 Kasım 1945 yılında TBMM verdiği nutuk ile eğitim alanında yapılan çalışmaların verimli bir dönem içine girdiği belirtilmiş ve özellikle savaş koşulları içinde eğitimin köyde yaygınlaşması için çaba sarf eden vatandaşlara gayretlerinden dolayı teşekkür edilmiştir.

Millî eğitim için sarf ettiğimiz gayretler geniş verim devrine girmiştir. Millî eğitim alttan ve üstten her dalında Cumhuriyet Hükümeti kavrayıcı, geniş tedbirler almaktadır. Millet yakıcı bir susuzlukla millî eğitimin her safhasına büyük bir hasret gösteriyor. Sekiz on sene içinde Türk milletinin kültür ve eğitim işlerinde çok ileri bir dereceye erişeceğine kesin kanaatim vardır. Her şeyden evvel bu harp ve darlık yıllarında köylülerimizin okullarını meydana getirmek için harcadıkları gayretleri iftiharla gururlanarak huzurunuzda yâd etmek isterim. Köylü vatandaşlarımıza, gösterdikleri anlayıştan, gayretten dolayı minnetlerimiz hesapsızdır.[429]

İsmet İnönü Dönemi, eğitim sisteminin savaş koşullarına rağmen iyileştirilmesi ve hem nitel hem de nicel yönden eğitimin kalitesinin artırılması için çaba sarf edilen bir dönem olmuştur. İsmet İnönü vermiş olduğu demeç ve söylevleri ile eğitimi millet davası olarak görmüş ve gerekli bütün önlemlerin alınacağını belirtmişlerdir.

[428] İnönü Vakfı Arşiv Belgeleri (2004). İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri (1944-1950)Türk Eğitim Derneği-İnönü Vakfı, Hazırlayan, İlhan Turan, TBMM Kültür Sanat ev Yayın Kurulu, Ankara. s. 22-25. "Makale, İlköğretim Dergisi için hazırlanmış ve gazetelerde de yayınlanmıştır." 17 Nisan 1945.

[429] TBMM Tutanak Dergisi (I. XI. 1945). Dönem: VII, Cilt:20 Toplantı:3, s. 3-4.; Cumhuriyet (2 Kasım 1945). Milli Şefin Tarihi Nutku, s. 5.

3. İsmet İnönü Dönemi Kültür ve Eğitim Politikalarında Hümanizm ve Etkileri

3.1.Kültür ve Eğitim Politikalarında Hümanizmin Etkileri

Hümanizm, insanı temel alan bir felsefi biçim niteliği taşımakta olup kelime anlamı "insancıllık felsefesi" olarak zikredilebilmiştir.[430] Klasik tabiri ile Hümanizm, "*insanı evrende her şeyin ölçüsü yapmaya çalışan, insanın kafa gücüne, dünyayı anlam, dolayı ile değiştirme gücüne sarsılamaz inancı betimleyen bir akımdır*."[431] Hümanizm, "*edebiyat ve tarih disiplinlerinde, yöntem ve mantığını özellikle 16. yüzyıl Avrupası'nda gelişen Eskiçağ metinlerinin incelenmesinden alan, felsefi yönden de insandaki temel niteliklerin geliştirilmesini amaç edinen zihnî ve felsefi akımları"* ifade etmektedir. Yunan ve Latin dillerini temel alan öğretim metodu da hümanizm olarak kabul edilmiştir.[432]

Hümanizm, Rönesans ile birlikte ortaya çıkan bir felsefi akım olup ilk anlamı eski Yunan ve Latin kaynaklarına dönüş anlamına gelmektedir. Hümanizmin Türk toplumunda baş gösteren ilk belirtileri ise Yahya Kemal Beyatlı ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun klasik dünyaya yönelişleri olarak kabul görmektedir. Özellikle Fransız edebiyatının araştırılması esnasında Hümanist düşüncenin yakından tanınması açısından önem arz etmektedir. Benzer bir şekilde Ziya Gökalp cephesinde de Yunan-Roma evreni dikkat çekmiş ve Gökalp bu evreni daha iyi bir öğretim sistemi kurmak için incelenmesi gerektiğini düşünmüştür. Özellikle Fransız edebiyatı ve Avrupa edebiyatına olan ilgi klasik edebiyata olan ilgiyi artırarak klasik edebiyatın ne denli zengin olduğunu ortaya koyarken Cumhuriyetin ilk yıllarında Nurullah Ata ve Nüshet Haşim Sinanoğlu gibi aydınlar Türkiye'de klasik eğitimin savunucusu olarak kabul görmüştür. 1930'lu yıllarda Hümanist yöneliş kendini göstermiş ve Yunan-Roma edebiyatına olan ilgi artmıştır. Nüshet Haşim Sinanoğlu tarafından İtalyanca edebiyatı Antolojisi, Dante ile Petrarca üzerine küçük bir inceleme ve Yunan-Roma Mitolojisi kitapçığı yayınlanmıştır.[433]

Ülkü dergisinin 1934 Temmuz sayısında Kâzım Nami'nin "*Hümanizma*" adlı yazısında Hümanizmin kültür hayatındaki önemine yer verilmiştir. Duru*, "Klasik eserlerde*

---

[430] Y. Sezen (1997). *Hümanizm ve Atatürk Devrimleri*, Ayışığı Kitapları, İstanbul, s. 21.; Hümanizm, kelime olarak 1539 yılında kullanılmaya başlanmıştır. Bazı düşünürlere göre ise, adı konmadan önce 14. Yüzyılın ikinci yarısında İtalya'da ortaya çıkmış edebi ve felsefi bir harekettir. İçinde insan (homo-humain) kelimesi olduğu için yanlış olarak insan severlik anlamı alan Hümanizm kelimesinin sözcük karşılığı insancıllık değil insancılıktır. Türkçe karşılığı ise, "insancılık felsefesidir."

[431] I. Hacıibrahimoğlu (2012). *Cumhuriyet ve Hümanizma Algısı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, s. 3.

[432] M. Kadıoğlu (1991). "Hümanizm", Sosyoloji Konferansı, Sayı:23, s. 157.

[433] A.A. Yiğit, age, s. 43-45.; S. Sinanoğlu (1988). *Türk Hümanizmi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara, s. 92.

bizim mitolojimizi, tarihimizi aydınlatacak birçok şeylerin bulunduğuna kaniyiz" diyerek klasik eserlerin incelenmesinin Türk tarihini aydınlatmada katkısı olacağına inancını belirtmiştir. Bu yaklaşım ile klasik eserler üzerinden Yunan-Roma medeniyetlerinin kaynaklarına dönüş yapılmıştır. Bu yaklaşım ile için okullarda Yunan-Roma eserlerinin Türkçe 'ye çevrilmesi ve okullarda okutulması gerekmektedir.[434] CHP'nin yayın organı olan Ülkü dergisinde Hümanizm görüşünün savunulması, kültür politikasında değişim yaşanacağının bir göstergesi olmuştur. Benzer bir şekilde Atatürk tarafından 1935 yılında kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya fakültesinde Yunan ve Latin dil ve edebiyatı kürsülerine yer vermesi ile Anadolu tarihi araştırılmak istenmişse de klasik evrene ve kültürüne karşı duyulan bir isteğin göstermesi açısından önemlidir.[435]

Atatürk, yeni Türkiye devletini kurarak milli, çağdaş, laik bir toplum yapısı oluşturmak isterken ulusal kültürümüzün gelişimine oldukça önem vermiştir Afet İnan anılarında belirtiği üzere 1936 yılında Atatürk ile gerçekleşen kültüre, anlamına, vazifelerine dair tartışmada "*kültür ne demektir?, Kültürün vazifesi ve rolü hedefi ne olmalıdır?, Türk kültür adamları, bu rolü nasıl yapmaktadır?* sorularına cevap aranmıştır.[436] Atatürk'ün önderliğinde başlayan köklü değişimler ile birlikle kültür devrimi yaşanmıştır. Atatürk, Türk Cumhuriyeti'nin temelinin kültür olduğunu belirtmiştir. Atatürk'e göre*;* "*kültür, okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden mana çıkarmak, intibah almak, düşünmek, zekâyı terbiye etmektir".* Atatürk için insan ise, hareket ve faaliyetin yani dinamizmin bir ifadesi olup kültür, insanlık vasfının esas unsuru olarak kabul görmüştür.[437] Atatürk için Türkiye Cumhuriyeti çocukları ise, kültürel insanlar olup kültürlerini Türk milletine yaymakta olduklarının bilincindedirler. Atatürk'ün kültüre dair açıklamalarının ardından Atatürk, Avrupa kültür ve metotlarından faydalanmanın gerekliği olduğunu ve Türk aydınlarının çağdaş toplumlar ile temas etmelerinin ve kültür alışverişi içinde bulunmalarının zaruri olduğunu belirtmiştir.[438] Türk toplumunun Batılılaşması, daha doğru ifade ile Hümanistleşme çabası, toplumun içinden çıkan bir hareket olamamıştır. Türk Hümanizmi, klasik düşünceyi ya da Batı düşüncesini yaymayı amaç edinmiş bir fikir akımı niteliği taşımıştır. Bu doğrultuda

[434] Ülkü Halkevleri Mecmuası, Kazım Nami "Hümanizma", Temmuz 1934, Cilt 3, Sayı 17, s. 332-336.
[435] S. Sinanoğlu (1988). age, s. 92.
[436] A. İnan (2019). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Hazırlayan, Arı İnan, Türkiye İş Bankası Yayınları, 21. Baskı, İstanbul, s. 373-374.
[437] M. Atabay (2009). "Cumhuriyet Kültürü", *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergis*i, Sayı.43, Bahar Dönemi, s. 457.
[438] A. İnan (2019). age, s. 375.

teknik uygarlığa ayak uydururken aynı zamanda Batı medeniyetinin deneyimlerini değerlendirmek üzerine bir görüş benimsemektedir.[439]

Atatürk döneminde yapılan kültürel tartışmalar ile birlikte Batı kültürünün temeline inmenin gerekliliğine inanılmış ve Yunan kültürünün öğrenilmesi gerekliliği savunulmaya başlanmıştır. Burhan Belge tarafından 5-22 Aralık 1938 tarihinde Ulus Gazetesinin İnsan ve Kültür başlıklı yazı dizisinde Hümanizm üzerinde durarak Hümanizmin önemine dikkat çekmiştir. Belge, Türk kültürünün Hümanizm ile gelişeceğini belirterek klasik liselerin açıklaması, filolojik çalışmaların yürütülmesini savunmuştur.[440]

Belge "*Hümanizm'e Nasıl Gidebiliriz*" adlı yazısında Batıdaki Hümanist liselerin gelişimi üzerinde durmuş ve Türkiye'de Hümanist liseleri açılması gerektiğini belirtmiştir. Belgeye göre, *İstanbul, Bursa ve Konya'da Hümanist liseler açılmalı ve bu liselerde okuyacak öğrencilere Türkçe, Grekçe, Latince, Fizik, Kimya, Tarih, Coğrafya ve Matematik dersleri için yüksek tahsil verilmelidir. Ayrıca Hümanist liselerde yetişmiş olan bu öğrenciler Tarih, Dil ve Coğrafya fakültelerine hoca olarak yetiştirilmelidir.* Belge, Batının üstünlüğünü lise öğretiminde bularak üniversitenin lisenin devamı ve ihtisaslaşması olarak değerlendirmiştir. Belgeye göre içinde bulunan kültür krizinden çıkmanın yolu bütün tahsil ve terbiye zinciri içinde ilk mektepten üniversiteye kadar iyi öğrenciler yetiştirmektir. Bu amacı gerçekleştirmek için ise garp kültüründen geçmek bir zarurettir. Batı kültürünün kaynaklarına inmek gereklidir.[441]

Türk milliyetçiliği bazı aydınlar tarafından Hümanist nitelikler taşıdığı savunulmaktadır. "Türk milliyetçiliği insanlığı ve insanlık değerlerini geliştirmeye yöneldiği için hümanisttir. Hümanist felsefenin ışığı altında demokrasiyi gerçekleştirmesi, genel bir barış ve güvenlik düzeyi içinde insanlığı ve insanlık değerlerini geliştirmeye yönelmesi, Türk milliyetçiliğine Hümanist nitelik vermektedir. Başka bir bakış açısı ile Hümanizm taraflarının İkinci Dünya Savaşının getirdiği şartlardan faydalanarak Batı medeniyetinin temellerine inmesinin milli kültürden uzaklaşmaya neden olduğunu savunmuşlardır.[442]

Türk çağdaşlaşması ile Batıya yönelişle birlikte farklı ortamlarda gelişen kültür çevresi ile Batı kültür çevresinin uyumunu sağlamayı hedefleyen Batı kültürü içinde yerini almak istenmektedir. Hümanizm ile evrensel kültüre inandığı ileri sürülerek kültür anlayışı

[439] S. Sinanoğlu (1999). Türk Hümanizmi II, Cumhuriyet Gazetesi, Ankara, s. 37-38.
[440] E. Torun (2006). II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimler-İç ve Dış Etkenler-(1945-1960), Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, s. 172.
[441] B. Belge (20 İlkkânun 1938). İnsan ve Kültür: Hümanizme Nasıl Gidebiliriz? Ulus Gazetesi, s. 2.
[442] Y. Sezen (1997). age, s. 342-344.

genişletilmiştir. Evrensel kültür ile çağdaş medeniyetler seviyesi üstüne çıkmak ifadesi ile pekişirken milli kültür ise, Türk kültür ve medeniyetini en üstün duruma getirip tek kültür ve medeniyeti temsil etme anlamı taşımaktadır. Bu durum karşında milli kültürü evrensel kültüre dönüştürmek çelişkisi yaşanmaktadır. Hümanizmi benimseyen için ise milli kültür ve tek evrensel kültür kavgası önemsizdir. Nitekim devrimin temelinde çelişki olmayıp "*Türk devrimi, insanı temel alan insanı yücelten öze sahip bir devrim"*dir. İsmet İnönü'ye göre, *Türk devrimi insanlık ülküsünü takip eder. Büyük insan ailesinin saadetine hizmet etmeyi bir vazife sayar*. Devrimci aydınlar, Hümanizmi çağdaşlaşma ile bütünleştirmişlerdir. Onlara göre, çağdaşlaşmak sadece bağımlılıklardan kurtulmak, sanayileşmek değildir. Aynı zamanda hür olmak, dogmalardan kurtulmak, laik fikirleri benimsemektir. Bunun içindir ki Atatürk devrimleri Türk Rönesansı olarak kabul görmüştür: " *Türk devrimi, milli bağımsızlığı ve hür düşünce ile insan şerefini temel aldığı için Hümanizme dayalı Türk Rönesansıdır.* [443]

İnönü Dönemi'nde Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ile Batının kaynaklarına inen bir yaklaşım ile Hümanist kültür politikası izlenmiştir. Türkiye'de milli kültür ve dil bilinci yaratılması gerekliliğine inan Yücel tarafından dünya kültür birikimi ile Türk halkını çağdaş kültür ile donatarak insancıl kültür geleneği esas alınmıştır.[444]

Hasan Ali Yücel'in kültür anlayışında ise, milliyetçilik ve Hümanizmin bağlaştırılması esas prensip olarak kabul görmüştür. Yücel *" Milliyetçilik bizi yeni bir Hümanizmaya getirdi. Batılılardan daha geniş olarak nerede insan zekâsının eseri varsa, onu içine alan bir Hümanizmayı kurma yolundayız.".* diyerek milliyetçilik anlayışının Hümanist kültüre geçişte etkili olduğunu savunmuştur.[445]

Atatürk'ün vefatının ardından Türkiye'de yeni bir dönem açılmıştır. 1939-1945 yıllarını kapsayan bu dönem, kültürel politikalarda "Hümanizm Dönemi" olarak kabul görmektedir. Özellikle kültür politikasının uygulanması noktasında ismi en çok geçen kişi Hasan Ali Yücel olmuştur. Milli Eğitim Bakanı olan Hasan Ali Yücel'in katkıları ile yeni bir sentez dönemi olarak kabul gören "Hümanist kültür" döneme damgasını vurmuştur.[446]

İnönü Dönemi'nin kültür politikasında ise, Batı Rönesansı'nın izlediği strateji izlenerek Yunan-Latin kültürüne yöneliş olmuştur. Hasan Ali Yücel bu konu ile ilgili şu şekilde açıklamalarda bulunmuştur: "*Kültür anlayışımızda milliyetçiliğin sonuçlarından biri*

[443] Y. Sezen (2005). *Hümanizm ve Türkiye*, İz Yayıncılık, İstanbul, s. 477-479.
[444] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (2011). Hasan Ali, Yücel, Ed. Kemal Kocabaş, Ankara. s. 5.
[445] E. Taşdemirci, age, s. 222-223.
[446] M. Atabay, age, s. 458.

de Cumhuriyetin daha ilk zamanlarda Arapça ve Farsçayı kaldırmamız olmuştur. Bu boşluğu seneler sonra Latince ve Yunanca ile doldurmaya başladık.[447]

Hasan Ali Yücel'in döneminde Hümanist anlayış doğrultusunda kültür politikası şekillenmiştir. Hasan Ali Yücel kültür, kültür konusunda Tanzimat ve II. Meşrutiyet döneminde yapılan yenilikleri yeterli bulmamakla birlikte Ziya Gökalp'in "İslamlaşmak, Türkleşmek ve Muasırlaşmak" şeklinde ifade ettiği kültürel yaklaşımı eleştirmekte ve eklemeci bulmaktadır;

> *Bugünkü, Türk inkılabı, eklemeci değil, bütüncü ve sistemcidir. Biz Ziya Bey'in dediği gibi üç şey olmak istemiyoruz; dilediğimiz bir şey olmaktır. Biz tam Türk olmak istiyoruz. Dikkatinizi çekmek mecburiyetindeyim ki Türkleşmek başka bir şeydir, Türk olmak başka. Meşrutiyetin eklemeci filozofunun zannettiği gibi, bizim Türkleşmeye ihtiyacımız yoktur. Bizim için Türklüğümüzü duymak ve bulmak zarureti vardır. Her şey bunun içindir.*[448]

Hasan Ali Yücel tarafından dıştan verilen ölçütlere göre tanımlanmış Türkleşme anlayışı reddedilerek araştırılması, tanınarak var olunan toplumda bulunmasını beklenmiştir.[449]

Hümanist anlayış İnönü Döneminde resmi bir kimlik kazanarak kültür politikası olarak benimsenmeye başlanmıştır. Hasan Ali Yücel tarafından Hümanist politikaya geçiş milliyetçiliğin doğal sonucu olarak kabul görmüştür.[450] Batıcılık fikri, Atatürk' ün vefatının ardından Milliyetçiliğin önüne geçerek bir bakıma ayrılmıştır. Özellikle Ziya Gökalp'in ve Atatürk'ün görüşleri, Yunan-Latin Hümanizminden oldukça farklı olmasına rağmen İnönü Dönemi'nde 1938 yılından başlanarak hızlıca Hümanizme yöneliş başlamıştır.[451]

Hasan Ali Yücel Dönemi, Türkiye'de sanat ve kültürün yaygınlaştırılması amacı için oldukça emek harcanan bir döneminin adı olmuştur. Hasan Ali Yücel, yapılan kültürel faaliyetler ve atılımlar ile Hümanist hareketin öncü ismi olarak anılmıştır. Yücel Ankara Devlet Konservatuarının ilk mezunlarına 3 Temmuz 1941 tarihinde diploma verirken Hümanist bakış açısı ile şu açıklamalarda bulunmuştur.

---

[447] E. Taşdemirci, age, s. 222.
[448] İ. Tekeli & S. İlkin (2018b). *Savaşın İçinden Geleceğine Yönelen İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi*, Üçüncü Cilt, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s. 28.
[449] İ. Tekeli & S. İlkin (2018b). age, s. 28.
[450] A.A. Yiğit, age, s. 45-46.; Y. Sezen (2005), age, s. 481.; Yücel tarafından "Milliyetçilik yeni bir hümanizma getirdi. Garplılardan daha geniş olarak nerede insan zekâsının eseri varsa içine alan Hümanizmayı kurma yolundayız" denmiştir.
[451] Y. Sezen (2005). age, s. 481.

Türk Hümanizması, insan eserine istisnasız kıymet veren, o zamanda ve mekânda sınır tanımayan hür bir anlayış ve duyuştur. Hangi milletten olursa olsun, insanlığa yeni bir düşünüş, yeni bir duyuş getiren her esere bizim yüreklerimizin besleyeceği his ancak saygı ve hayranlıktır. Biz bu saygı ve hayranlık duygumuzu nazari bir bakışla değil, yaparak ve yaşayarak kendimizi kılarak ifade ediyoruz… Yazar bizden olmaya bilir, bestekâr başka ulustan olabilir. Fakat o sözleri ve sesleri anlayan ve canlandıran biziz. Onun için devlet konservatuvarının temsil ettiği piyesler, oynadığı operalar bizimdir, Türk'tür ve millidir.[452]

Hasan Ali Yücel tarafından "Cumhuriyetin köktenci ve modernite projesinin kültür ve eğitim alanındaki kapsamı" oldukça genişletilerek uygulanmıştır. Hasan Ali Yücel tarafından benimsenen Hümanist kültüre yönelişin programı, kongreler ve şuralarda alınan kararlara dayandırılarak uygulanmıştır.[453]

Türk kültürünü yükseltmek ve ilerletmek amacı ile neşriyat işlerine düzene sokmak için yapılan faaliyetler Maarif Vekilliği tarafından belirlenmiştir. Ankara'da İsmet Paşa Kız Enstitüsü binasında 1-5 Mayıs 1939 tarihleri arasında Neşriyat Kongresi toplanmıştır. Kongreye yazarlar, matbaacılar, kitapçılar ve özellikle gazete ve mecmua çıkartanlarla bir kısım ilim ve fikir adamları ve ilgili memurlar davet edilmiştir. Kongre Başvekil Dr. Refik Saydam tarafından açılarak Maarif Vekili Haşan Âli Yücel'in bir nutku ile işe başlamıştır.[454]

Maarif Vekili Hasan Ali Yücel açılış nutkunda şu sözlere yer vermiştir;

10 yıl içinde resmi, hususi kurumların, devletin ve şahsın teşebbüslerle basılmış kitaplar, mecmualar, gazeteler gözünüzü alacak ve eminim ki göğüslerinizi iftiharla dolduracaktır. Hayalinizde yapacağınız küçük mukayeseler bile, benim bu tahminimde aldanmadığımı gösterecektir… Bunları birkaç dakika sonra gözlerinizle gördüğünüz vakit hayalinizde yaptığınız mukayeselerin hakikatte ne kadar yerin· de olduğu meydana çıkacaktır. Türk inkılabı, büyük Türk tarihinin hiç bir safhasında tesadüf edilmeyen bir sürat ve isabetle, başladığı her işte muvaffak oldu. Bunun en büyük sebebi, inkılapçı ruhunun çok şey istemesi, çok şey yapmaya teşebbüs etmesi, fakat memleket hizmetlerinde yaptıkları ile asla kendini yeter bulmamasıdır. Bu on sene içerisinde basılmış her nevi eserlerin yekûnu ihmal edilmez bir kemiyet teşkil etmekle beraber, derhal ifade etmeliyim ki, içimizi rahat ettirmiş ve bizi doyurmuş değildir. Hatta yazıcılık, basım ve kitap tekniği bakımından, her iki manada Türk sanatı keyfiyet itibarı ile büyük bir terakki eseri göstermiş olsa da, bunun daha iyisini yapmak arzusu bu yoldaki isteklerimizi tahakkuk ettirecek esaslı bir programın hazırlanmasında ancak bizi teşvik edici bir amil oluyor. Tamamlanmamış bulduğumuz ve yarın için daha mükemmelini yapmaya var irademizle karar aldığımız memleket işlerini, bütün yüksek emellerimizin yüce şahsında toplandığını görmekle bahtiyar olduğumuzu Milli Şef İsmet İnönü'nün emrinde ve devrinde gerçekleştirmek ve başarmak, bizim için

[452] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (2011). Hasan Ali, Yücel, Ed. Kemal Kocabaş, Ankara. s. 5; E. Taşdemirci, age, s. 222-223.
[453] İ. Tekeli & S. İlkin (2018b). age, s. 30.
[454] O.N. Ergin (1977). *Türk Maarif Tarihi*, Cilt:5, Eser Matbaası, İstanbul, s. 2023.

saadet verici bir gaye, bütün varlığımıza yayılmış bir imandır. Onun, daima hatırımda tuttuğum şu sözünü bir kere daha huzurunuzda tekrar edeceğim: «Yüksek. medeni, ileri bir millet olmak davası oyuncak mıdır?. Medeni bir millet olmak davasında ve medeniyette ilerlemek iddiasında bulunduğumuza göre, Millî Şefimizin bu sözünü her sahada olduğu gibi kültür alanında da tahakkuk ettirmek ödevindeyiz. Bu hızla ve bu imanla çalışmak, yapılanların daha iyisini yapmak azminde ve kararındayız..[455]

Hasan Ali Yücel tarafından verilen bu beyanat ile yüksek bir medeni millet olmak için inkılapçı ruh ile çalışılacağı ve kültürel alanda yenileşmenin bir görev olduğunu belirtmektedir.

Basın ve yayın işlerini gözden geçirmek ve temel ilkelerini ortaya koymak amacı ile toplanan Neşriyat Kongresi'nde kongrenin açılış nutkunu yapan Hasan Ali Yücel, Neşriyat işlerinde de tam demokrat bir ruh ve tam realist bir düşünce ile çalışmanın, ancak Cumhuriyet rejiminde gerçekleştiğini belirtmiştir. Hasan Ali Yücel tarafından verilen beyanat ile Batı kültürü ile yakınlaşmanın bir ürünü olarak klasik eserlerin çevrilmesinin önemine işaret edilmiştir;

Garp kültür ve tefekkür camiasının seçkin bir uzvu olmak dilek ve azminde bulunan Cumhuriyet Türkiye'si için medenî dünyanın eski ve yeni fikir mahsullerini kendi diline çevirmek ve bu âlemin duyuş ve düşünüşü ile benliğini kuvvetlendirmek zaruretini bilhassa işaret eden Maarif Vekili, yalnız Türk harfleri ile okuyup yazan ve yüksek tahsil sınıflarına kadar gelmiş bulunan gençliğin sadece ders muallimlerinin dar kadrosu içinde bırakılmayacağını her ilim şubesinde onların bilgilerini genişletecek, his ve fikir dünyalarını aydınlatacak, onları cumhuriyet rejiminin temiz ve idealist havası içinde yaşatacak zengin bir gençlik kütüphanesinin bir an evvel memleket çocuklarının istifadesine konulması lâzım geldiği noktasında bilhassa ısrarla durmuştur.[456]

İsmet İnönü, Kız Enstitüsü Konferans Salonunda toplanan Birinci Neşriyat Kongresi ile Harf Devriminin ardından elde edilen başarının sergilenmesi sağlanarak sergiye katılan yirmi dört yayın evi ortak bir katalog yayınlamıştır. Kongre ile yalnızca Maarif Vekâletinin yayın faaliyetlerinin değil bütün yurtta yayın faaliyetlerinin yaygınlaşması hedeflenmiştir. Neşriyat kongresi ile tercüme seferberliği yapılarak Batı dünyasının seçkin bir üyesi olmanın medeni dünyanın eski ve yeni ürünlerinin çevrilmesi ile mümkün olacağı savunulmuştur. Bu doğrultuda Tercüme İşleri Komisyonu tarafından kongreye tercüme edilmesi gerekli eserleri içeren 292 eserlik öneri listesi takdim edilmiştir. Sunulan öneri listesinin bazı şunlardır;[457]

[455] Yeni Sabah (2 Mayıs 1939). 10 Yıllık Neşriyat Sergisi Dün Törenle Açıldı, s. 1-3.
[456] Cumhuriyet (3 Mayıs 1939). Neşriyat Kongresi Başvekilin Mühim Bir Nutku İle Dün Açıldı. s. 9.
[457] İ. Tekeli & S. İlkin (2018b). age, s. 30-31.

- *Orta tahsil çağındaki gençlik için yazdırılması veya tercümesi gereken eserlerin tespiti ve neşri için bir program hazırlaması,*
- *Bir gençlik ve çocuk edebiyatı kütüphanesi kurulması için gerekenlerin belirlenmesi,*
- *Halkın ihtiyacı doğrultusunda yapılması lüzumlu olan neşriyat için yıllara ayrılmış bir programın oluşturulması*
- *Yazma ve basma eski kitaplarımızdan yeniden neşri icap edenlerin tespiti,(Bu konuda kongreye, İstanbul Üniversitesi, Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumlarınca listeler önerilmiştir)*
- *Ansiklopedi ve müracaat lügatleri vücuda getirmek için yapılması gereken işlerin olduğu,*
- *Telif ve tercümeyi teşvik edecek ödüller konulması ve bunların hangi esaslar içinde verileceğinin saptanması,*

Neşriyat Kongresi Hasan Ali Yücel tarafından Türk milletinin irfan hayatı için yeni bir başlangıç kabul edilmiş ve Birinci Türk Neşriyat kongresi ile milli irfan ve kültürün bütün bir yurt ölçüsünde ilerlemesi ile gerçekleşebileceği ifade edilmiştir.[458] Birinci Neşriyat Kongresi, Türkiye'nin ilk yayın kongresi olma niteliğine sahip bir kongresi olma özelliğini taşımaktadır. Kongre ile Türkiye'de okuma alışkanlıklarının geliştirilmesi gerekliliği üzerinde durularak kongrenin yapacağı işler belirlenmiştir;

> *Resmi ve özel teşkilatlarını gerek sermaye gerekse yardımla güçlendirmek, dilimize tercüme edilecek klasik eserlerin en gereklilerinin yıllara göre programlarını yapmak, ortaöğretim çağındaki gençler için yazdırılması gerekli eserlerin belirlenmesi, çocuk edebiyatının çok kısa bir süre içinde vücuda getirilmesi, halk için yayın çalışmalarına hız vermek, yazma ve basma kitapların Latin abecesine çevrilerek yeniden basılmasının sağlanması.* [459]

Hasan Ali Yücel'in kaleme aldığı "*Cumhuriyet Maarifinin prensipleri"* adlı yazısında Hümanizmi şu şekilde değerlendirmiştir;

> *Her Türkün vicdanında tek ihtiras kaynağı olarak yaşayan Türk cemiyetini idrak yolundan gelerek aynı zamanda hümanist bir telakkiye sahibiz. Bizim anladığımız Hümanizma, Latin ve Yunan'da duran kapalı bir Hümanizma değildir, daha gerilere giderek nerede insan ve onun eseri varsa oralara kadar sokularak, tabiat karşısında yaratıcı ve yapıcı kudretini hayra kullanan bütün insanlığı maddesi ve manası ile kavramadır. Bu kavrayış liselerimize Latince ve Yunancayı soktuğu gibi Yükseköğretim müesseslerimizde de Hitit, Sümer, Mısır ve Sanskrit dilleri için kürsü açmamamıza sebep olmuştur. Tarih derslerinde en eski milletler bu bakımdan aynı kıymette yer almıştır. Kazılarda Eti'yi aradığımız kadar Yunan ve Roma eserlerini de aynı ilgi ile araştırıyoruz ve bunları aynı önemle öğretiyoruz.*[460]

[458] Cumhuriyet (6 Mayıs 1939). Birinci Neşriyat Kongresi Dün Kapandı, s. 9.
[459] I. Hacıbrahimoğlu, age, s. 114-115.
[460] C. Binbaşıoğlu, age, s. 540.

Yücel tarafından Hümanizm, insanlığın her bakımdan anlaşılmasıdır ki bu anlayış öğretim faaliyetlerini etkilemiştir. Gerek liselerde gerekse yükseköğretim kurumlarında Hümanizmin etkileri görülmüştür.

17-29 Temmuz 1939 tarihleri arasında toplanan Birinci Maarif Şurası'nda en çok tartışılan konulardan birisi Hümanist anlayış doğrultusunda Latince ve Yunanca öğretmek için liselerde klasik kolların kurulması meselesidir. Kültürel yaklaşımda Hümanizma anlayışının bir sonucu olarak öngörülen bu kollar ile Rönesans ile Avrupa'da oluşan özgür düşüncenin öğrencilere kazandırılmasının bir aracı olacağı kabul görmüştür. Savunulan bu anlayış doğrultusunda, bu iki dil sayesinde çocuklar bugünkü uygarlığın kaynaklarına gidecek ve ulusal kültüre evrensel yollar ile erişebilecektir.[461]

Birinci Maarif Şurası ile eğitim-öğretim faaliyetlerinde hümanizmin etkileri görülmeye başlanmıştır. Eğitim sistemini hümanizme uyarlamak için yapılan Maarif Şurasında Antik Yunan ve Latin dillerinin okullarda öğretilmesi gündeme getirilmiştir. Birinci Maarif Şurasında okullarda Latince ve Grekçe öğretimi tartışılmıştır. 1940'lı yıllarda İlkokullar için tarih kitabı yazan Hamit Ongunsu tarafından Hümanizm konusu şöyle değerlendirilmiştir;

> *Dün Hümanizm meselesi de mevzubahis oldu. Hümanizm meselesi muhtelif şekilde izah edilmiştir. Fakat zannediyorum ki mevzunun tarzı cereyanı itibari ile hiç kimse Hümanizmin tam tarifini yapmamıştır. Bendenizce Hümanizm, insan zekâsının insan hislerinin mazide vücuda getirdiği mahsulleri doğrudan doğruya kaynaklarına müracaat ederek tetkik etmek keyfiyetidir.*[462]

Bu tartışmaya dahil olan Cevat Dursunoğlu tarafından verilen beyanat ise, eğitim faaliyetlerinde Hümanist yaklaşımı açıklaması açısından önemlidir;

> *Türk milletinin gelecekte büyük bir medeniyet misyonu olacağına kaniyim. Bunun için yol muayyendir: Bir taraftan bu kültürün ana kaynağına gitmek, diğer taraftan kendi ana kaynaklarımızla bu müstakbel inkişafa kendi rengimizi vermek. Bu kültürün ana kaynağının kadim Hümanizm olduğunu hepimiz biliyoruz. Hümanizm fikrinin anlaşılması, yayılması bu kültür içindeki milletlerin yürüdükleri yoldan olacaktır. Bunun da vasıtası Latince ve Grekçe tedrisatıdır.*[463]

[461] E. Torun, age, s. 174-175.
[462] N. Köken (2014). Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s. 225.
[463] E.E. Yıldırım (2014). İnönü Döneminde Tarih ve Eğitim, Tarih Anlayışında Süreklilik ve Değişimler, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, s.104.

1940 yılında Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel döneminde Hümanist yaklaşımın etkisi ile liselerde 30.9.1940[464] yılında alınan karar ile liselerin birinci sınıflarından başlanarak klasik şube açılmasına karar verilmiştir. Bu Klasik şubelerin ilk olarak İstanbul'daki Galatasaray ve Vefa Erkek Lisesi ile Ankara Erkek Lisesi'nde açılması sağlanmış ve klasik şubelerde öğrencilerin yabancı dile ilave olarak beş saat Latince dersi dönemin ideolojisine uygun olarak programa dahil edilmiştir. Liselerde klasik kolun kurulması ile ortaöğretim sisteminde Latin dilinin öğrenimine olanak sağlanmıştır.[465]

Hasan Ali Yücel tarafından 1939 yılında Maarif Şurasında liselerde klasik kolun açılması ile ilgili karar alınmamasına rağmen bir kaç lisede klasik şubelerin açılması Hümanist kültürün eğitime yansımasında etkili olmuştur. Klasik şubelerde verilen eğitim incelendiğinde ise, dil ve tarih açısından diğer liseler ile kıyaslandığında farklılaşan ders programları olduğu görülmektedir. Klasik liselerde beş saat Latince eğitimine olanak verilerek bitirme sınavları ise, Latince eğitime uygun olarak yapılmıştır. Özellikle Maarif Vekâleti tarafından klasik liselerin Latince eğitimini kolaylaştırmak için Türkçe gramer kitabı oluşturulmuştur. Klasik liselerde tarih öğretiminde farklı bir program içeriği yer almıştır. Klasik liselerde ders programı diğerleri ile aynı uygulanmış, fakat ders yılının üçte biri ilkçağ tarihine, üçte ikisi Ege, Yunan ve Roma tarihine ayrılmıştır. Bilhassa bu dönemlerin düşünce ve sanat hareketleri ile mitolojisinin okutulması kabul görmüştür.[466]

Hasan Ali Yücel tarafından liselerin tanımı yapılırken " *müspet bilim zihniyetinin milli kültürün ve Hümanizma ruhunun hal ve istikbalini bu müessesler tayin edecektir*" denilerek liselerdeki klasik kolun Hümanist yaklaşımın oluşmasındaki önemine dikkat çekilmiştir. 1940 yılından bazı liselerde edebiyat ve en kollarının yanında klasik kollar açılsa da klasik kol çalışmalarından istenilen verim alınamamıştır. Bu durumun neticesinde 1949 yılında bu uygulamadan vazgeçilmiştir. Bu yaklaşımın benimsenmemesinin nedeni ise, "*yapılmaya çalışılanının yüzeysel bir taklit olduğu*" düşüncesinden kaynaklanmaktadır.[467]

Hümanist yazarlar tarafından klasik dil öğretimi, Batı sisteminde yer almak ve iyi bir eğitim almak için gerekli kabul edilmiş ve Batı kültürünün benimsenmesindeki temel faktör olarak ele alınmıştır. Özünde tamamen Batılılaşma amacı taşıyan kültürde hümanizma anlayışı, öğretim ve sanat alanında etkili olmuş ve Hasan Ali Yücel'in bakanlığı sürecinde

[464] Talim ve Terbiye Dairesi Kurulu Kararı, Karar Sayısı:186
Karar Tarihi:30/IX/1940 Liselerde Tesis Edilecek Klasik Şube Hakkında
[465] T.C. Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi (12 Mayıs 1941). Cilt:3, Sayı:120, "Liselerde tesis Edilecek Klasik Şube Hakkında, s. 166.
[466] I. Hacıbrahimoğlu, age, s. 125.
[467] İ. Tekeli & S. İlkin (2018b). age, s. 63-64.

kültür politikasına yön vermiştir. Hümanizm her ne kadar Cumhuriyetin iktidar kadrosu ve birçok aydınlar benimsemişse de bazı aydınlar tarafından eleştiriye neden olmuştur. Bu durum nedeni ise kültür, uygarlık ve ulusal kültür konularının tartışmaya açık olmasıdır.[468]

3.2. Antik Çağlara Yönelme ve Hümanizmin Yansıması

Hümanizm (İnsancılık), yaygın tanımı ile "*XIV. Yüzyılda Avrupa'da ortaçağın skolastik düşüncesine karşı doğan ve Eski Antik Yunan ile Latin kültürüne en yüksek kültür örneği olarak gören ve onun yeniden canlandırılmasını amaçlayan felsefe, bilim ve sanat görüşüdür*".[469] Uygarlıklarının edebi ve felsefi kaynaklar ışığında incelenmesi ile oluşan Hümanizm, her ne kadar İnönü Dönemi ile özleştirilse de Cumhuriyetin ilk yıllarında itibaren aydınlar arasında klasik evrene duyulan ilgi ile başlamıştır. 1930'lu yıllar Hümanist anlayış doğrultusunda bir dizi çeviri ve yayın faaliyetlerinin yapıldığı yıllar olmuştur. Bu çerçevede Ruşef Eşref Ünaydın'ın Vergilius'un Eglokları, Yakup Kadri, Horatius'un şiirleri, Nusret Haşim Sinanoğlu'nun bir İtalyan edebiyatının antolojisi, Yunan ve Roma mitolojisi üzerine kitabı, Nurullah Ataç tarafından mitoloji kitabının Türkçe 'ye çevrilmesi, Hümanist yaklaşımın Türkiye'de yansımalarını göstermiştir. Sözü edilen yayınlar, Atatürk'ten sonraki dönemin Hümanist anlayış doğrultusunda 1940 yılında kurulan Tercüme Bürosu'nun çalışmalarının alt yapısını meydana getirmiştir.[470]

Ulusların kültürel gelişiminde önemli etkiye sahip olan tercüme konusu, gerek ferdi gerek, özel gerekse devlet tarafında yapılmıştır. 1940 yıllar ise, tercüme faaliyetlerinin devlet politikası şeklinde yürütüldüğü bir dönem olarak karşımıza çıkmıştır. Özellikle bu dönemde tercüme tarihinde görülmemiş çeviri ve yayın faaliyetlerine hümanist yaklaşımın sonucu olarak büyük çaba sarf edilmiştir.[471]

Yücel tarafından Neşriyat Kongresi'nde batı dillerinden Türkçe 'ye çevirinin önemi ve gerekliliği ortaya koyulmuştur. Yücel tarafından tercüme seferberliğinin gerekçesi ve hümanizm ilişkisi aşağıdaki demeçte belirtilmiştir.

> *Garp kültür ve tefekkür camiasının seçkin bir uzvu olmak dilek ve azminde bulunan Cumhuriyetçi Türkiye, medenî dünyanın eski ve yeni fikir mahsullerini kendi diline çevirmek ve bu âlemin duyuş ve*

[468] E. Torun, age, s. 175.
[469] A. Binyazar (2011). *Klasikler ve Hasan Ali Yücel*, Hasan Ali Yücel, Ed. Kemal Kocabaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara. s. 203.
[470] E.E. Yıldırım, 2014, age, s. 102.
[471] T. Kayaoğlu (1996). Türkiye'de Tercüme Müessesleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, s. 146.

düşünüşü ile benliğini kuvvetlendirmek mecburiyetindedir. Bu mecburiyet bizi geniş bir tercüme seferberliğine davet ediyor" [472]

Maarif Vekilliği tarafından tercüme faaliyetlerinin oldukça ciddi suretle ile alınması, tercüme faaliyetlerinin devlet kadrosu dışında gelişmesine imkân tanımak amacını taşımaktadır. Tercüme faaliyetleri ile ulaşılmak istenen "Batı ile kültür tanışıklığındaki amaç, hümanizma ruhunun benimsenmesi ve Cumhuriyet'in kurulması ile başlamış olan Türk Rönesans'ına hizmet etmektir.[473]

Birinci Neşriyat Kongresi'nin ardından Tercüme Bürosu'nun programı meydan getirilmiştir. Maarif Vekâleti tarafından Hümanist kültür politikasının uygulanması kapsamında Tercüme Heyeti, ilk toplantısını 28 Şubat 1940 yılında yapmıştır. İlk toplantıda bulunanlar arasında Halide Edip Adıvar, Saffet Pala, Dr.Adnan, Nurullah Ataç, Enver Ziya Karal, Sabahattin Ali, Cemal Köprülü gibi dönemin önemli aydınları yer almaktadır. Tercüme Heyeti'nin ilk toplantısı, Hasan Ali Yücel'in amaçlarını içeren ve tercüme faaliyetlerinin önemini gösteren konuşması ile açılmıştır. Heyetin toplantısında Neşriyat Kongresi Tercüme Encüme'nin raporu doğrultusunda çalışmalar planlanmıştır. Özellikle tercüme usulleri ile ilgili olarak iyi tercüme faaliyetlerinin yapılanması için lügat hazırlanması konusunda görüş bildirilmiştir. İlk Tercüme Heyeti'nin toplantısının ardından Tercüme Heyeti, Dr. Adnan başkanlığında dört toplantı daha yaparak tercüme edilecek eserlerin listesini oluşturmuştur. Böylece tercüme ile ilgili üç çeşit liste meydana getirilmiştir. Birinci ve ikinci listedeki eserler, Maarif Vekâleti tarafından yayınlanacak eserleri içerirken üçüncü listedeki eserler ise, tercüme faaliyetlerine katılmak isteyenlere tavsiye niteliğinde olan eserleri oluşmaktadır.[474]

Tercüme ile ilgili üç çeşit liste oluşturulmuştur. Birinci liste[475] Homeros Destanları ile başlamakta Sophokles'in yedi tragedyasını kapsamaktadır. İkinci Listede ise, Eshileus:Külliyatı, Eflatun Devlet, Cesar'ın Gallia Muharebeleri, Sadi'nin Gülistan, Dante'nin Divina Commedia, Machievelli'nin Hükümdar, Swift'in Gulivar'in Seyahatleri,

[472] M. Çıkar (1997). *Hasan Ali Yücel ve Kültür Reformu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, s. 81.
[473] M. Çıkar, age, s. 81-82.
[474] T. Kayaoğlu, age, s. 151-152.
[475] Birinci Listede, Erasmus-Deliğe Övgü, Cenvantes-Don Kişot, Shakespeare-King Lear, Hamlet, Antony and Cleopatra, Much ado about nothing,Tempest, Molire-Le Misanthrope, Le Tartufe, Le Femmes Savantes, I'Ecole des Femmes, Rousseau- Emile, Goethe-Wilhem Meister, Stendal-Le RougeEt Le Noir, Balzac:Le Lys dans la Vallee

Voltaire'nin Felsefi Mektuplarından ve Felsefe Diksiyonerinden Seçmeler, Tolstoy'un Harp ve Sulh eserleri yer almaktadır.[476]

Hasan Ali Yücel tarafından 1940 yılında birkaç lisede klasik şubelerin açılması ve Latince öğretimine olanak sağlanmasının akabinde yapılan ikinci büyük girişim ise, Milli Bakanlığı bünyesinde "Tercüme Bürosu"nu açılması olmuştur.[477] Tercüme Heyeti toplantısında tercüme faaliyetleri ile ilgili daimi büro kurulmasına karar verilmiştir Tercüme Bürosu, "*Maarif Vekilliğince memleketimizdeki tercüme faaliyetlerini takip ve tenkit etmek, milli kütüphanemiz için lüzumlu bulunan eski ve yeni edebi klasikleri, bir plan ve sitem halinde dilimize çevirmek işleri ile meşgul olmak üzere teşkil edilmiştir."* [478]

Klasik kavramı yaygın anlamı ile bütün sözcüklerde şu şekilde tanımlanmaktadır;

> *Eski Yunan ve Roma Çağı dili ve sanatıyla XVII. Yüzyıl Fransız dili, yazını ve yazarları ile ilgili olan, Eski Yunan ve Roma sanatı ve eski kültürlerin taklidine bağlı, biçim ve düşünce yönünde onları andıran, klasik estetik, zevk ve akıl idealının ağır bastığı eserler, üzerinden çok zaman geçtiği halde değerini koruyan, türünde örnek sayılan yapıt ya da yazar…*[479]

Dünya klasiklerinin Türkçeye çevrilmesini amaçlayan dizinin başında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in kalem aldıkları iki sunuş yazısı, batının Hümanist kültürünü Türkiye'de yerleştirmek azimlerinin göstergesi olmuş ve Batılı kaynaklara yönelme konusunda yapılan en büyük çabalardan birisini teşkil etmiştir. [480]

Cumhurbaşkanı İnönü'nün 1 Ağustos 1941 tarihli yazısı, Hümanist kültürü Türkiye'de tercüme çalışmaları doğrultusunda gerçekleştirme kararlığını göstermektedir;

> *Eski Yunanlılardan beri milletlerin sanat ve fikir hayatında meydana getirdikleri şaheserleri dilimize çevirmek, Türk milletinin kültüründe yer tutmak ve hizmet etmek isteyenlere en kıymetli vasıtaları hazırlamaktadır. Edebiyatımızda, sanatlarımızda ve fikirlerimizde istediğimiz yüksekliği ve genişliği bol yardımcı vasıtalar içinde yetiştirmiş olanlardan beklemek, tabii yoldur. Bu sebeple tercüme külliyatının kültürümüze büyük hizmetler yapacağına inanıyoruz.*[481]

Tercüme Bürosu tarafından gerçekleştirilen Dünya klasikleri dizisinin Hasan Ali Yücel tarafından kaleme alınan önsözünde ise Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuşunun sanat eserlerinin benimsenmesi ile başladığını belirtmiş ve sanatın en zengin dalının edebiyat

[476] H. Anamur (1998). Hasan Ali Yücel ve Bir Aydınlanma Yolu Olarak Çeviri, 100. Doğum Yıldönümünde Hasan Ali Yücel, Haz. Songül Boybeyi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara. s. 124-125.
[477] S. Sinanoğlu, 1988, age, s. 93.
[478] BCA, 490.01.0.0/1310.349/1
[479] A. Binyazar, age, s. 207.
[480] S. Sinanoğlu (1988). age, s. 93.
[481] A.A. Yiğit, age, s. 46-47.

olduğunu vurgulayarak tercüme faaliyetlerinin medeniyet davamız içinde önemli olduğunu vurgulanmıştır;

> *Hümanizma, ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesi ile başlar. Sanat Şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi, zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet davamız için müessir bellemekteyiz.*[482]

Mustafa Kemal Atatürk'ün başlattığı kültür devrimi, 1939 yılından uygulanan kültürel yaklaşım ile birlikte "Türk Hümanizmasına" dönüşmüştür. Neşriyat Kongresi'nde alınan kararlar neticesinde Dünya klasiklerinin çevrilmesine başlanmıştır. Dünya klasiklerinin çevrilmesinin Türk Hümanizmin doğmasına katkı sağladığı Yücel tarafından belirtilmiştir. Hasan Ali Yücel tarafından, çeviri çalışmaları kültürümüzün gelişmesi ve medeni toplumlar ile kaynaşması açısından uygarlık davası olarak kabul edilmiştir.[483]

Dünya Klasiklerinin Türkçeye kazandırılması için çalışan Tercüme Bürosu, Şubat 1940 yılından başlayarak 1946 yılına kadar 500'e yakın kitap çevirisini Türk kültür ve uygarlığına kazandırmıştır. 1950 yılında ise çevrilen eser yapısı ikiye katlanmıştır.[484] Böylece, Yunan ve Latin klasiklerinden oluşan dünya klasiklerinin Türkçe'ye çevrilmesi, Hasan Ali Yücel döneminde gerçekleşmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Tercüme Bürosu, klasiklerin tercümesini yaparak klasikler eserlerin kültürümüzü kazandırılmasında etkili olmuştur. Yücel tarafından klasiklerin Türkçeye tercüme edilmesi, sözü edilen eserlerin millileştirilmesi şeklinde yorumlanmıştır;

> *Zaten biz dünya klasiklerinin tercümelerini milli edebiyatımız içinde dilimlenmiş görüyoruz., böyle anlıyoruz. Çünkü "Faust"u benim güzel Türkçemle ifade etmem, onu millileştirmem demektir. Nitekim eski Yunan eserlerini de ana dilimizde bu anlayışla okutmak istiyoruz.*[485]

Tercüme Bürosunun görevleri, "*gelecek tercümeleri tetkik edecek kimseler göndermek ve iki ayda bir çıkacak olan tercüme mecmuasını hazırlamaktır*" [486] Nurallah Ataç

[482] A.A. Yiğit, age, s. 47.
[483] M. Atabay, age, s. 459.
[484] S.S. Gül (2011a). *Cumhuriyetten 1940'lı Yıllara Toplumsal Dönüşümler*: Eğitim ve Hasan Ali Yücel, Hasan Ali Yücel, Ed. Kemal Kocabaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.305.
[485] E. Taşdemirci, age, s. 224.
[486] T. Kayaoğlu, age, s. 152-153.

başkanlığında çalışan Tercüme Bürosu"nun üyeleri arasında Saffet Pala, Sabahattin Eyüpoğlu, Bedreddin Tuncel, Enver Ziya Karal, Nusret Hızır yer almaktadır.[487]

Tercüme Bürosu tarafından iki ayda bir çıkarılması kararlaştırılan Tercüme Mecmuasının neşrine başlanmıştır. Mecmua, Maarif Vekilli Yayınevlerinde ve vekillik neşriyatı satan kitapçılarda satışa sunulmuştur.[488] 19 Mayıs 1940 yılında iki ayda bir çıkarılmaya başlanan Tercüme Dergisi, iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde orijinal metinler ile birlikte şiir, öykü, roman yer alırken ikinci bölümde ise, çeviri üzerine kurumsal ve eleştirel yazılar yer almaktadır.[489] Tercüme Dergisi, ilk üç yıl içinde klasik Yunanca'dan 39, Fransızca'dan 10, İngilizce'den 8, Latince'den 6, Şark ve İslam Klasiklerinden 5 adet ve Rusça'dan ise 2 adet kitabın çevirisi yapılmıştır. Yücel tarafından çeviri çalışmalarının doğru yapılması için gayret gösterilerek Batı medeniyetlerinin kaynak eserleri kabul edilen Yunan ve Latin eserlerinin Türkiye'de tanınması amaçlanmıştır. Yapılan çeviri çalışmaları ile düşünce, edebiyat ve sanat hayatının zenginleşmesine katkıda bulunulurken bir yandan da ulusal yazımın oluşumuna katkı sağlamıştır.[490]

Tercüme faaliyetlerinde Yunan ve Latin klasiklerin dünya klasikleri içinde ciddi bir yer kaplaması, yaratılmak istenen hümanist kültür bir çabasının açık göstergesi olmuştur. Özellikle 1942-1943 yılları içinde Eflatun'un 31 eserinin 26'sının Türkçe 'ye çevrilmesi, bu çabayı destekler niteliktedir. Yunan klasiklerinin 45 tanesi Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliğinde bulunduğu 1940-1946 yılları arasında tercüme edilmiştir. Tercüme Dergisinin iki sayısı ise, "Yunan Özel Sayısı" olarak yayınlanmıştır. Tercüme dergisinin 1940-1946 yılları arasındaki sayılarında 31 yunan yazar ve filozoflarının 45 özet çevirilerine yer verilerek tercüme faaliyetleri Hümanizm anlayıştan etkilenmiştir.[491]

Tercüme Bürosu tarafından 1946 yılına kadar toplam 496 eser Türk diline kazandırılmıştır. Bağlı bulundukları kültürlere göre eserler sayı olarak aşağıda belirtilmektedir;[492]

Fransız Klasikleri..…….171
Rus Klasikleri……..63
Yunan Klasikleri……62
İngiliz Klasikleri……56

[487] E.E. Yıldırım (2014). age, s. 102.; T. Kayaoğlu, age, s. 153.
[488] BCA, 490.01.0.0/1310.349/1
[489] M. Çıkar, age, s. 84.
[490] E. Torun, age, s. 173-174.
[491] I. Hacıibrahimoğlu, age, s. 154.
[492] G. Uluköse (2008). *Hasan Ali Yücel*, Kastaş Yayınevi, İstanbul. s. 99.

Alman Klasikleri…….53
Doğu-İslam Klasikleri…….19
Latince Klasikleri……18
Macar Klasikleri……. 13
Babil-Hint-Çin Klasikleri…13
İtalyan klasikleri……..12
Amerikan Klasikleri……10
İskandinav Klasikleri……6
Toplam…….496

Hasan Âli Yücel, ilk sayısı 19 Mayıs 1940 tarihinde yayınlanan Tercüme Dergisi'nin önsözünde tercüme faaliyetleri büyük kültür davası şeklinde ele almış ve halkın inkişafının bir başlangıcı görmüştür;

> *Medeniyet bir bütündür, Şarkı, garbı veya eski dünyası, şahsiyet farkları ile bir bütünün birer tezahürü sayılabilir. Biz Türkler, tarihin bütün çağlarında ona yeni unsurlar katmış ve ondan bizim için yeni olan unsurları, hiç taassup göstermeden bol bol almışızdır. Sıklet merkezini Avrupa'da tutmakta olan medeniyet bütününe Tanzimat ve daha evvelki uyanma devresinden beri Türk cemiyeti de teveccüh etmiş bulunuyor. Türk münevveri, pak az istisna ile başta Latin aleminin en kuvvetli, mümessili Fransız sosyetesi olmak üzere bilhassa Meşrutiyette Cermen ailemi ile de sıkı temasa başlayarak Avrupa medeniyetini kültür cephesinden anlamaya çalışmaktadır.*
> *Kültür tanışıklığının fikri manzarası, her zaman ve her yerde dil ve yazılı eserler alışverişi ile olmuştur. Bizde de ayını hal vaki oluyor. Tercüme; zihni, fikri ve medeni bir intibak olduğuna göre, günden güne daha mütekamil bir ana diline nakil hareketi bizde de tevekkün etmiştir.*[493]

Tercüme Dergisi'nin ilk sayısında Yücel tarafından Hümanist kültürün etkisi ile yapılan tercüme faaliyetlerinin amaçları açıklanmış ve Batı kültürüne olan yaklaşımın nedenleri ortaya koymuştur. Yücel tarafından medeniyetlerin bir bütünün parçası olduğu ve birbirlerinden etkilendikleri belirtilmiştir. Özellikle Türklerin tarihi süreç içerisinde medeniyet tarihin yeni unsurlar kattığı ve Avrupa medeniyetinden yararlanıldığına dikkat çekilerek medeniyetin ağırlık merkezinin Avrupa olduğu belirtilmiştir. Böylece klasik eserlerin tercümesi ile Batı kültürü ile yakınlaşmak amaçlanmıştır. Yücel tarafından Tercüme Dergisi'nin Maarif Vekâleti tarafından çıkarılmasının gerekçeleri ilk sayının önsözünde şöyle açıklanmaktadır;

> *Münevverlerimiz, kendi aralarında verimli bir birleşme yapamadıkları ve bu işlerde başka memleketlerde büyük müessiriyeti olan naşirlerin bilgili önayak oluşlarına imkân bulunmadığı için tercüme davamız bir türlü rasyonel bir tertibin zincirini takip edemedi. Hususî teşebbüs ve*

[493] Tercüme Dergisi, Hasan Ali Yücel'in Önsözü, 19 Mayıs 1940, Cilt:1, Sayı:1, s. 1.

teşekküllerle vücut bulması temenniye çok lâyık olan bu büyük kültür davasının devlet eline intikali, bu sebeplerle bir zaruret olmuştur.

Maarif Vekilliği'nin tercüme işi ile ciddî surette meşgul oluşu, bu hareketin devlet kadrosu dışında inkişafına bir başlangıç olmak içindir. Bir asırdır nice nice eserleri tercüme ve basma için emek verildiği halde, dünya şaheserlerinden başlıcalarının millî kütüphanemizde bulunmayışı, gelişigüzel çalışıldığının en kuvvetli, fakat en acıklı bir delildir.

Neşriyat Kongresi'ni topladığımız zaman diğer ana kültür meseleleri içerisinde tercüme işini de bir programa bağlamak başlıca düşüncemizdi. Maarif Vekilliği kongrenin verdiği direktifler dahilinde tercüme işinin organizasyonu kurmağa muvaffak oldu…

Tercüme, bizim nazarımızda, mekanik bir nakil hareketi değildir. Herhangi bir eser, ana dile geçirilmiş sayılabilmek için bu işi yapanın, müellifin zihniyetini benimsemesi, daha doğrusu müellifin mensup olduğu cemiyetin kültür ruhuna gerçekten nüfuz etmesi lâzımdır. Böyle olunca da o cemiyetten alacağı mefhumlarla kendi cemiyetinin fikir hazinesini zenginleştirmesi tabiîdir. Bunun içindir ki ana dilimizin, bu inzibatlı fikir çalışmaları ile, yepyeni tekâmül imkânları kazanacağına inanmaktayız. Her anlayış bir yaratma olduğuna göre, iyi bir mütercim, büyük bir müellif kıymetindedir.

Muayyen kitapların tercümesi teşebbüsü yanında bizzat tercümenin ne olduğu ve nasıl olması lâzım geleceği hakkında bizden başka milletlerin bu hususta neler yaptıklarını da görüp göstererek tercüme işine bir istikamet ve hız vermeği ihmal etmedik.[494]

Yücel tarafından 1961 yılında İmce Dergisi'nin ilk sayısında Hümanizma adlı bir yazı yazmıştır. Yücel, 1940 yılında Tercüme Bürosu tarafından klasiklerin çevirisi ile ilgili şu açıklamalarda bulunmuştur;

İkinci Dünya Harbi başında uzun zamandır ihtiyacını duyduğumuz bu davayı ele aldık. Çünkü Atatürk devrimlerinin fikir kaynağını aramak, garplaşmanın kültür anlamına varmak zamanın gelmiş hatta çoktan geçmişti. Bu defa kaynaklara gidiş, yeniden ve şahsi teşebbüsler ile değil devlet eli ile yürütülecekti. Rahmetli Nurullah Ataç, Sabahattin Eyüpoğlu, Nusret Hızır, B. Tuncel, S.K. Yetkin, Ziya İshapa, S. Baydur, Sinanoğlu ve diğerleri gibi arkadaşlar bana yardımcı oldular. Tercüme Bürosu kuruldu. Tercüme Dergisi çıkarıldı ve klasiklerin tercümesine başlandı… Bugün Türk kütüphanesinde binlerce klasiğin tercümesi, yan yana dizilmiş bu kitaplarla yepyeni bir Kültür üniversitesi teşkil etmektedir. [495]

Yücel tarafından klasiklerin çevirisi, kültür üniversitesine benzetilmiştir. Tercüme faaliyetlerini izlemek ve eski ve yeni edebi eserleri bir plan dahilinde Türkçe 'ye çevirmek

[494] Tercüme Dergisi, Hasan Ali Yücel'in Önsözü, 19 Mayıs 1940, Cilt:1, Sayı:1, s. 1-2.
[495] K. Kocabaş (2011). Yaşamından Kesitlerle Hasan Ali Yücel, Hasan Ali Yücel, Ed. Kemal Kocabaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara. s. 79-80.

için oluşturulan Tercüme Bürosu, 1940 yılında başlayarak 1966 yılına kadar faaliyetlerine devam etmiştir.[496]

20 Mayıs 1940 tarihinde Yücel tarafından Devlet Konservatuvarının kuruluş yasası çıkartılmıştır. Devlet Konservatuvarı müzik ve temsil olmak üzere iki ana bölümden meydana gelmiştir. Özellikle konservatuvarın temsil kolu için Tercüme Bürosu ile sıkı bir temas hâlinde olunarak öğrenciye örnek olacak eserlerin tercümesi sağlanmış ve oyunların sahnelenmesine katkıda bulunulmuştur.[497]

Neşriyat Kongresi'nde ansiklopedilerin önemi üzerinde durulmuş ve devletin bu konuda gerekli çalışmaları yapması istenmiştir. Kongrenin akabinde Maarif Vekâleti tarafından "Encyclopedie de L'İslam" ansiklopedisinin Türkçe'ye çevrilmesine karar verilmiş ve 1940 yılından itibaren fasiküller dâhinde yayınlanmıştır. İslam Ansiklopedisinin Türkçeye çevrilmesi görevi ise, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine verilmiştir. Ayrıca ilk resmi ansiklopedi olan İnönü Ansiklopedisi'nin hazırlıklarına girişilmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek için kurulan Ansiklopedi Bürosu tarafından 1943 yılından itibaren İnönü Ansiklopedisi'nin ciltleri yayınlanmıştır. 1942 yılında ise, Grand Memento Larousse çevrisi tamamlanmadan bırakılmıştır. Özellikle ansiklopedilerin yayınlanması ve çevrilmesi ile bu dönemde bilime katkı sağlamak hedeflenmiştir. Böylece halkın bilgiye ulaşması ve bilgi edinmesi sağlanmıştır.[498]

Hümanist kültür politikasının yansıması olarak ortaya çıkan tercüme faaliyetleri, Türk kültürünün gelişmesine katkı sağlamıştır. Ancak "*Antik çağın Yunan-Latin kaynaklarına ulaşmak gayesi, bilginin aktarılmasına ve yaratıcı düşüncenin doğmasına ve/veya gelişmesine yönelik değil, Batılılaşmanın ötesinde Batılı tecrübesi ile Avrupalılaşmak hedefi gibi ilmi düşünceye aykırı iddiayı*" taşımıştır. Zira Hümanist anlayış ile Batı kültürünü Türk kültürüne entegre etme arzusu, farklı tarihi ve sosyal yapıya sahip Türk milleti için uygulanabilir sanılmıştır. Hümanizm, milli kültür ve milliyetçilik arzunun zayıflamasına neden olmuştur.[499]

[496] A.A. Yiğit, age, s.47.; S. Sinanoğlu (1988). age, s. 93.
[497] M. Çıkar, age, s. 94-97.
[498] E. Torun, age, s. 174.
[499] A.A. Yiğit, age, s. 47-48.

4. Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ve Tarih Eğitimine Etkisi

4.1. Hasan Ali Yücel'in Bakanlığı

Eğitim, Atatürk döneminde olduğu gibi öncelikli çağdaşlaşma ve kalkınmanın önemli bir aracı olmuştur. İnönü Dönemi, siyasi çerçevede statükocu özelliğine rağmen kültür alanında son derece hareketli bir dönem olarak yorumlanmıştır. Yücel'in Maarif Vekili olarak görev yaptığı bu dönem Atatürk'ün oluşturduğu milli kültür politikasından farklı olarak yeni bir kültürel yapının oluşturulması amaçlanmıştır. Bu kapsamda temek yaklaşım şu şekildedir: "*Ülkenin kalkınmaya ihtiyacı vardır. Kalkınmak için Batılılaşmak kaçınılmazdır. Batılılaşmak için Batının kültür kaynaklarına inmek gerekir.*"[500]

Türk kültür devrimi Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde başlamış ve Türk kültür tarihinde Atatürk derin izler bırakmıştır. Cumhuriyet Döneminde yaptığı reform hareketleri ile Türk kültür tarihinde Atatürk'ün vefatının ardından iz bırakan bir diğer isim de Türk kültür reformunun yükseliş yıllarına kapsayan dönemde (1938-1946) Maarif Vekilliği görevini yerine getiren Hasan Ali Yücel (1897-1961) olmuştur.[501]

Türk eğitim tarihinin en önemli isimlerinden birisi olan, hayatının bütün aşamalarında ve bakanlığı döneminde eğitim-kültür alanlarına katkı sağlayan, eğitimci, yazar, kültür ve siyaset adamı sıfatı ile görev yapan Hasan Ali Yücel, 16 Aralık 1897 yılında İstanbul doğmuştur. İstanbul'da ilk ve ortaöğrenimini alan Yücel, Darülfünun Hukuk fakültesi, ardından Darülmuaalimin Aliye'ye geçmiş ve Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünü bitirmiştir. Yücel, 1922 yılından 1935 yılına kadar öğretmenlik, bakanlık müfettişliği, Fransa'da öğrenci müfettişliği ve Gazi Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. 1935 yılında İzmir Mebusu olarak seçilmiştir.[502]

Hasan Ali Yücel, bir eğitimci sıfatı ile milletvekili olduğu dönemde eğitim ile ilgili çalışmalara yer vermiştir. 1938 yılında Atatürk'e ithaf ettiği "Türkiye'de Ortaöğretim" kitabı önemli kaynak eserler arasında yerini almıştır. Hasan Ali Yücel'in hem felsefeci hem eğitimci olması, eğitim ve kültür alanında her bakımdan oldukça farklı ve yaratıcı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Yücel, eğitimi araçsal bir mantık çerçevesinde ele almış ve bütün imkânları kullanmaya çalışmıştır. İlk olarak eğitime bir seferberlik bakış açısı ile yaklaşmış ve toplumda yaygınlaşmasını hedeflemiştir. Diğer yandan ise, Türkiye'nin çağdaşlaşması

[500] A. A. Yiğit, age, s. 42.
[501] M. Çıkar, age, s. 11.
[502] N. Sakaoğlu, age, s. 459.

gayesi ile Batı kültürünün temel kaynaklarına inilmesine dayanan bir kültür politikası uygulanmıştır.[503]

Eğitim, kültür ve siyaset adamı olan Hasan Ali Yücel, Celal Bayar Dönemi'nde sağlık nedeni ile istifa eden Saffet Arıkan'ın yerine 28 Aralık 1938 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı görevine getirilmiştir.[504]

Hasan Ali Yücel, Celal Bayar Hükümetinin dışında Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu hükümetlerinin de Maarif Vekili olarak eğitim ve kültür alanında hizmetlerde bulunmuştur. Aralıksız yedi yıl, yedi ay ve dokuz gün sürdürdüğü görevinden 7 Ağustos 1946 yılında ayrılmıştır. Yücel'in bakanlığı dönemi, hem ulusal güvenlik hem de mali durumunun zorluğu nedeni ile oldukça zor bir döneme rastlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı ve bütün dünyada etkilerini hissettiği dönemde devletin dar bir bütçe ile eğitime ayırdığı sınırlı ödenekle Yücel, eğitim ve öğretim alanında önemli atılımlar yaparak ülkenin eğitim sorunlarına ve ülkenin çağdaşlaşmasına yönelik faaliyetlerde bulunmuştur.[505]

Hasan Ali Yücel, o dönemki ismi Kültür Bakanlığı olan Milli Eğitim Bakanlığı görevine atanmasını 19 Nisan 1954 tarihli yazısında şöyle aktarmaktadır;

> *Başbakan Celal Bayar, 28 Aralık 1938 günü beni makamına çağırttı ve sağlık sebepleri ile çekilen rahmetli Saffet Arıkan yerine Kültür Bakanlığını teklif ettiler. Bütün kudretimle ve imkânımla çalışacağımı söyleyerek sahsıma gösterilmiş tecevvühe teşekkür ederek tekliflerini kabul ettim. Bu kibar davet hayatımdaki dönüm köşelerinden birisidir. Her zaman heyecanla hatırlarım. Ertesi gün, "Maarif Vekilliğin" tayinim tezkeresini aldım ve biraz sonra da Cumhurbaşkanına takdim olacağı haberi geldi. İnönü şimdi oturduğu köşkteki kütüphanesinde Başbakan hazır bulunduğu halde yeni ve (o zamanki bütün gazetelerin yazdıklarına göre) genç Maarif Vekilini lütfen kabul etti.*
>
> *İnönü maarif işlerinin ehemmiyetinden söz açtı. Bu işlerde muvaffakiyetle çalışacağım ümidinde olduğunu söyledi. İlköğretim meselesine verdiği önemi anlattı ve bilhassa Arıkan zamanında başlamış olan eğitmen yetiştirilmesine devam etmemi belirtti. Cumhuriyet Maarifi gibi büyük bir vazifeyi bana emanet ettikleri için şükranlarımı ifadeden sonra ilköğretime, orduda çavuşluk, onbaşılık etmiş, uyanık köy elemanları olan eğitmenleri yetiştirmeye devam edeceğimi fakat en az beş senelik ilk tahsilin sağlanmasına, bunu yapabilecek liyakatte öğretmenler yetiştirilmesine ihtiyaç olduğunu, ancak bir sene çalışarak bunu programlayabileceğimi söyledim. Ayrıldık.*[506]

[503] İ. Tekeli & S. İlkin (2018b). age, s. 29.
[504] BCA, 030.10.0.0/14.80/2
[505] A.F. Oğuzkan (1987). Hasan Ali Yücel, Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Ed. Hüsnü Cırıtlı ve Bahir Sorguç, Ankara, s. 628.
[506] M.B. Aksu (2011). Milli Eğitimimizin Eşsiz Bakanı: Hasan Ali Yücel, Hasan Ali Yücel, Ed. Kemal Kocabaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara. s. 107-108.

İnönü ve Yücel arasında geçen konuşma ile dönemin iktidarının eğitime verdiği önemi, ilköğretimin yayınlaştırılmasının hedeflendiğini ve özellikle halkın büyük çoğunluğunun köylerde yaşaması nedeni ile eğitimin köylerde yaygınlaştırılmasının amaçlandığı görülmektedir.

Hasan Ali Yücel, 41 yaşında 28 Aralık 1938 yılında Maarif Vekili olarak başladığı görevine arkasında İnönü'nün güçlü desteğini alarak başlamıştır. Hasan Ali Yücel, "*cumhuriyetin köktenci modernite projesinin kültür ve eğitim alanındaki kapsamını"* genişleterek Türk eğitim tarihinde kültür reformunu gerçekleştirmiştir.[507] Böylece, Cumhuriyet tarihinde eğitim ve kültür alanında yaptığı çalışmaları ile Hasan Ali Yücel damgasını vurmuştur. Hasan Ali Yücel, hükümet değişikliklerine rağmen 28.12.1938-05.08.1946 yılları arasında Milli Şef İsmet İnönü'den aldığı destek ile eğitim politikasındaki ortak anlayış nedeni ile yedi yıl yedi ay görevde kalmış ve ne kendinden önceki ne de sonraki Milli Eğitim Bakanları, Yücel kadar etkili ve uzun süreli görevde kalmamıştır.[508]

Hasan Ali, Yücel tek parti döneminde 1938 yılından 1946 yılına kadar olan sürede aralıksız görev yaparak Cumhuriyet tarihinin en etkili eğitim bakanı olmuştur. Hasan Ali Yücel tarafından verilen demeçlerde şeflik ilkesi vurgulanmıştır. Bu doğrultuda halka ve öğrencilere liderine karşı koşulsuz itaat duygusu aşılanmaya çalışılmıştır. Ona göre lider "*Türk milletinin bilinci ve iradesi*" olmuştur.[509]

Hasan Ali Yücel tarafından 9 Ocak 1939 tarihinde itibaren T.C. Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi yayın hayatına başlamıştır. T.C. Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi'nin ilk sayısında Yücel'in göreve başlama demeci ve Saffet Arıkan'ın görevden ayrılma mesajı, dönemin siyasetini aktarma açısından önem arz etmektedir;

> *Büyük Millî Şefimiz Cumhur Reisi İsmet İnönü'nün yüksek teveccühleri ve Sayın Başvekil Celâl Bayar'ın değerli itimatlar ile çağrıldığım Maarif Vekilliği vazifesine başladım.*
> *İrfanımıza, kuvvetli hamlelerle yeni bir hayat veren Atatürk'ün ve Büyük Türk Milletinin şuur ve iradesini temsil eden Millî Şefin direktiflerine uyarak; Cumhuriyet Halk Partisinin Kültür meselelerinde tespit ettiği prensiplerle, Hükümet programımızda yazılı esaslara dayanarak, muhterem selefim Saffet Arıkan'ın bıraktığı faaliyet noktasından hareketle mesaide bulunacağım.*
> *Aralarından yetişmiş olmakla büyük iftihar duyduğum meslektaşlarımın üstlerine aldıkları işleri, memlekette her gün biraz daha yükselen irfan seviyesine ve biraz daha artan kültür ihtiyacına uyar bir dikkat ve itina ile yapmaları, aldığım bu mühim vazifenin başarılmasında* bana büyük güven olacaktır.

[507] İ. Tekeli & S. İlkin, (2018b). age, s. 30.
[508] N. Sakaoğlu, age, s. 320-321.
[509] İ. Kaplan (1999). *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi,* İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, s. 192.

Maarif teşkilâtımızın bütün mensuplarına, emeklerinin karşılığı olacak büyün muvaffakiyetler dilerim. (Maarif Vekili Hasan Ali Yücel).[510]

Yücel görevine başlar başladığı verdiği demeçte *irfanımıza kuvvetli hamlelerle yeni bir hayat veren Atatürk'ün ve Büyük Türk milletinin şuur ve iradesini temsil eden Milli Şefin direktiflerine uyarak Cumhuriyet Halk Partisinin kültür meselelerinde tespit ettiği prensiplere, Hükümet programında yazılı esaslara dayanarak"* görev yapacağını belirtmiştir. Yüce tarafından Edebi Şef (Atatürk), Türk milletinin edebi başöğretmeni, İsmet İnönü ise, "Cumhuriyet devrinin büyük yapıcı iradesi olan Milli Şeftir".[511]

CHP'nin Beşinci Büyük Kurultayı 29 Mayıs-3 Haziran tarihleri arasında yapılmış ve CHP'nin 1939 yılında oluşturulan parti programında Hasan Ali Yücel öncülüğünde yürütülecek olan Milli Talim ve Terbiyenin esasları belirtilmiştir;

Milli Talim ve Terbiye

42- Millî talim ve terbiyede esas düsturlarımız şunlardır:

A-Maarif siyasetimizde temel taşı, bilimsizliğin giderilmesidir. Maarifimizde nispeten daha çok çocuk ve vatandaş okutacak ve yetiştirecek bir program takip olunacaktır.

B-Kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, lâik ve inkılâpçı vatandaş yetiştirmek tahsilin her derecesi için mecburî ihtimam noktasıdır. Türk milletini, Türkiye Büyük Millet Meclisini ve Türkiye devletini sayın tutmak ve tutturmak bir vazife olarak telkin olunur.

C- Fikrî olduğu gibi, bedenî inkişafa da ehemmiyet vermek ve bilhassa seciyeyi de millî derin tarihimizin ilham ettiği yüksek derecelerde tutmak büyük emeldir.

Ç) Terbiye ve tedriste takip edilen usul, bilgiyi vatandaş için hayatın bütün safhalarında muvaffak olmayı temin eden bir cihaz haline getirmektir.

D) Terbiye her türlü hurafeden ve yabancı fikirlerden uzak, üstün, millî, vatanperver ve modern olmalıdır.

E) Her tahsil ve terbiye müessesesinde talebenin teşebbüs kabiliyetini kırmamaya, şefkat ve nüvazişle itina etmekle beraber onları hayatta kusurlu olmaktan vikaye için ciddi bir intizam ve inzibata ve samimi ahlâk telâkkisine alıştırmak mühim olduğu kanaatindeyiz.

F) Partimiz, vatandaşların, Türk'ün derin tarih ve medeniyetini bilmesine fevkalâde ehemmiyet verir. Bu bilgi Türk'ün kabiliyet ve kudretini, nefsine itimat hislerini ve milli varlık için zarar verecek her cereyan önünde yıkılmaz mukavemetini besleyen mukaddes bir cevherdir.

G) Türk dilinin millî, mükemmel ve mazbut bir dil haline gelmesi hakkındaki ciddi çalışmalara devam olunacaktır.

[510] N. Sakaoğlu, age, s. 321-332.; T.C. Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi (9 Ocak 1939). Cilt:1, Sayı:1, "Hasan Ali Yücel'in Göreve Başlaması ile İlgili Demeci, s. 1.
[511] İ. Kaplan, age, s. 192.

H)Türk dilinin millileşmesi hareketinde elde edilen neticelere, bütün ilim ve tedris müesseselerinde tatbik imkânı verilecektir. Bunun tanzimi isi ile Maarif Vekilliği meşgul olacaktır.[512]

CHP'nin Beşinci Büyük Kurultayı'nda partinin okullar hakkındaki başlıca fikirleri ise şunlardır;

Madde:43-Okullar hakkındaki başlıca fikirlerimiz:

A) Normal ilk tahsil beş yıldır. Şehirlerde köylerde veya köyler mıntıkasında vaziyet ve ihtiyaca göre ilkokullar muntazam bir tatbik programı altında arttırılacaktır. Köylerdeki okullarda sıhhat, yaşayış ve mıntıkası ile münasebeti olan ziraat ve sanat fikirleri verilecektir.

B) Öğretmen gönderilmesine imkân olmayan köylerin öğretim ve eğitim islerinde köylüye rehberlik etmek üzere köy eğitmenleri istihdam edilir. Bu tip köy okullarında tahsilin daha olgun yaşta başlaması, arasız devam etmesi ve devletçe askerlik borcu gibi bir sıkılıkla takip edilmesi gerektir. Az nüfuslu birkaç köyü okutacak normal ilkokullarla ayrı tipteki köy okulları için ameli yoldan pansiyonlar kurdurulur ve korunur.

C) Meslek ve sanat okulları ile aksam sanat okulları memleketin ihtiyacına yetişecek derecede arttırılacak ve lüzumlu kurslar açılacaktır.

Ç) Her vilâyet merkezinde ve orta tahsili memlekete yaymak esası gözetilerek icap eden kazalar mıntıkalarında ortaokul bulundurmak lüzumuna kaniyiz. Ortaokullardan uzak muhitlerdeki vatan çocuklarının huzur ve emniyetle istifadelerini temin için talebeyi gece ücretle yatıracak teşkilât yapmaya çalışılacaktır. Bu okullarda mıntıkaları ile münasebeti olan meslekî malûmat verilmesine itina olunacaktır.

D) Liselerimizi yüksek tahsile tam kabiliyetli talebe yetiştirecek surette her noktainazardan takviye ve ikmal edeceğiz.

E) Üniversite ve yüksek okullarımız kendilerinden beklenen ilim ve ihtisas elemanlarını yetiştirmek memleket dahilinde ilmi hareketlere destek ve kaynak olmak üzere mükemmelleştirilecektir. Üniversite ve yüksekokullarımızın adedini, arttırmak ve bunları Maarif Vekâleti idaresinde toplamak fikrindeyiz.[513]

CHP'nin 1939 programında ilk, orta ve yükseköğretime oldukça önem verilmiştir. Nüfusun büyük bir kısmının yaşadığı köylerde eğitimin yaygınlaştırılması ve köylü halka eğitimin ulaştırılması hedeflenmiştir. Lise eğitimi yükseköğretime öğrenci yetiştirecek kurumlar olması nedeni ile liselerin geliştirilmesi ve üniversitelerin bilim merkezleri olması, tek parti döneminin temel hedefleri arasında yer almıştır.

CHP'nin 1939 Programında Milli Talim ve Terbiye kısmında eğitim ve öğretim faaliyetleri ile ilgili alınan diğer kararlar ise şunlardır;

[512] C.H.P. Beşinci Büyük Kurultayı Zabıtları (29 Mayıs 1939-3 Haziran 1939). Ulus Basımevi, Ankara, s.98.
[513] C.H.P. Beşinci Büyük Kurultayı Zabıtları (1939). s. 99.

44- Güzel sanatlara, bilhassa musikiye, inkılâbımızın yüksek tecellisiyle mütenasip bir surette ehemmiyet vereceğiz.

45- Millî opera ve tiyatro mühim işlerimiz arasındadır.

46- Sinemanın, milletin seciye ve ahlakına faydalı olacak ve bilgisini arttıracak bir terbiye vasıtası olmasını temine çalışacağız.

47- Müzelerimizi zenginleştirecek kıymette ki tarihî eserlerin toplanmasına ve bu maksatla hafriyat yapılmasına ehemmiyet verilecek ve umumiyetle eski eserlerin tasniflerine ve icap edenlerin yerlerinde iyi muhafazalarına itina olunacaktır.

48- Kitap, neşriyat ve kütüphane işlerine ehemmiyet vereceğiz. Bilhassa bir Türk lûgatı ve ansiklopedisini bir an evvel vücuda getirmek başlıca emelimizdir. Şehir ve köylerde kütüphaneler kurmak ve arttırmak isteriz.

49- Maarifimiz bugünün ve yarının isteyeceği tahsil derecelerini önden gören bir tertiple planlanacak ve bütün tahsil kademeleriyle sanat ve meslek ihtiyaçları bu plana göre düzenlenecektir.

50- Klâsik okul terbiyesinin dışında yığına devamlı ve yeni Türkiye'nin ileri geliş yollarına uyar bir halk terbiyesi vermeyi mühim görüyoruz. Bu hizmet için çalışan Halkevleri ve halk odaları teşkilatını devlet mümkün olan vasıtalarla koruyacaktır.

51- Parti, inkılâp müzesi kuracaktır. Bunu, halka inkılâp terbiyesini aşılamak için tesirli vasıta sayarız.

52- Türk gençliği, onları temiz bir ahlâk, yüksek bir yurt ve inkılâp aşkı içinde toplayacak milli bir teşkilâta bağlanır. Bütün Türk gençliğine neşe ve sıhhatlerini, nefse ve millete inanlarını besleyecek beden terbiyesi verilecek ve gençlik, inkılâbı ve bütün istiklâl şartları ile yurdu müdafaa etmeyi en üstün vazife tanıyan ve bu vazifeyi yerine getirmek uğrunda her varlığın fedasına hazır tutan bir zihniyetle yetiştirilecektir. Bu ana terbiyenin tam netice vermesi için Türk gençliğinin bir yandan düşünme, karar verme ve teşebbüs alma gibi yüksek muvaffakiyet hassaları inkişaf ettirilecek ve öte yandan gençlik, her zorlu işin başarılmasında tek unsur olan sıkı disiplinin tesiri altında çalıştırılacaktır...[514]

CHP'nin 1939 Programında güzel sanatlara, musikiye, operaya, tiyatroya ve sinemaya ehemmiyet verilerek güzel sanatlar milli kültürün geliştirilmesinin vasıtaları olarak kabul edilmiştir. Müzeleri zenginleştirmek, neşriyat faaliyetlerine önem vermek ve kütüphaneler kurmak, dönemin iktidarının eğitim ve kültür faaliyetlerine yön veren çalışmaları arasında yer almıştır. Halk eğitiminde Halkevlerine ve halkodalarının çalışmalarına ehemmiyet verilmiştir.

Yücel Dönemi'nde ne basının ne de radyonun yeterince etkin kullanılmadığı yıllarda devletin yeni siyasetinin propagandasını eğitim aracılığı ile yapılmıştır. Başka bir deyişle

[514] C.H.P. Beşinci Büyük Kurultayı Zabıtları (1939). s. 100-101.

Yücel Dönemi'nin eğitimi, basının etkin olmaması üzerine devletin siyasetinin halka aktarılmasında temel araç vazifesi görmüştür.[515]

Hasan Ali Yücel, bakan olduktan sonra görevinden ayrılmak isteyen velaketen İlköğretim Genel Müdürü olan İsmail Hakkı Tonguç ile işbirliği içinde çalışmış ve 31 Ocak 1940 tarihinde Tonguç'u asaleten İlköğretim Genel Müdürü olarak atamıştır. Yücel tarafından yapılan bir konuşmada Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye birlikte görev yaptıkları süreci, "*Türk Milli Eğitiminin Altın Dönemi"* olarak ifade etmiş ve bu başarıyı paylaştığı kadrosundan övünerek bahsetmiştir. Bu başarının mimarları arasında, Müsteşar İhsan Sangu, Talim Terbiye Heyeti Başkanı Kadri Yörükoğlu, İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç ve Teknik Öğretim Müsteşarı Rüştü Uzel'in olduğunu ve bu kadronun son derece kültürlü, yetenekli ve deneyimli eğitimciler olması sebebi ile kendisini çok şanslı olduğunu belirtmiştir. Yücel'in eğitim alanındaki reformları ve başarılarında kimlerle yola çıktığı bilmesinin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Cumhuriyetin temel ilkelerini özümsemiş, bilgili ve deneyimli kadronun içinde başta İsmail Hakkı Tonguç olmak üzere aydınların bulunması, Yücel tarafından yapılan eğitim ve kültür çalışmalarının önünü açmıştır. Yücel, kurduğu kadro konusunda " *Yapılacak en iyi hizmet, örgütün fosilleşmiş zihniyetinden arındırarak işler konuma getirilmesidir. Bu bir ekip işidir. Ben ekibimle gelmiştim bakanlığa. Epey uğraştık ve düzeltmeye çalıştık"* diyerek kültür alanında yaptığı çalışmaların ortak bir zihniyetin ürünü olduğunu belirtmiştir.[516]

Cumhuriyet Döneminde Hasan Ali Yücel tarafından Atatürk'ün öncülüğünde başlayan eğitim seferberliği ve kültürel reformlar devam etmiştir. Halk eğitimi, köy eğitimi, teknik eğitim, sanat eğitimi, yayın seferberliği, yükseköğrenimde gelişme, Üniversite Reformu Kanunu, Hasan Ali Yücel'in faaliyetleri sonucunda oluşturulmuştur. Beş yıl içinde bir çok klasik eser Türkçeye çevrilirken dergiler, sözlükler, ansiklopediler yayınlanmıştır.[517]

Hasan Ali Yücel tarafından toplumun kurtuluşunun eğitim olduğu düşüncesi ile eğitimin her kademesinde özveri ile çalışılmış ve Türk Kültürünün gelişmesi hedeflemiştir. Yücel, hem emeği, hem, özgürlüğü savunmuştur. Ulusun var olma mücadelesine ışık olmak istemiştir. Milli Eğitim Bakanı seçildiğinde eğitim ve kültür alanında savaşın getirdiği olumsuz koşullara rağmen kültürel gelişme her alanda gerçekleştirmeyi hedeflemiştir.

[515] N. Sakaoğlu, age, s. 321.
[516] M.B. Aksu, age, s. 108-112.
[517] G. Uluköse, age, s. 5-6.

Özellikle Yücel döneminde Köy Enstitüleri ve dünya klasiklerinin yayımlanması aydınlanma devrinin en önemli adımları olarak kabul görmüştür.[518]

Hasan Ali Yücel'in adı, Köy Enstitüleri, Devlet Konservatuvarlarının kurulması, bilim dilinin ve devlet dilinin Türkçeleştirilmesi, ders kitaplarının standartlaştırılması, Klasik eserlerin Türkçeye çevrilmesi, dergiler, ansiklopediler, eski eserler ile müzeler, Üniversiteler Kanunu gibi dönemine damgasını vuran çalışmalar ve faaliyetler ile anılmaktadır.[519]

Hasan Ali Yücel'in Bakanlık Dönemi, kurultaylar, şuralar ve kongreler tarihi olarak Türk tarihimizin yer edinmiştir. Hasan Ali Yücel'in kültür reformları içinde yer alan kongreleri, şuraları ve toplantıları şu şekilde sıralamak mümkündür;

Birinci Neşriyat Kongresi
Birinci Maarif Şurası
Tercüme Heyetinin toplanması
Birinci Coğrafya Kongresi
Gramer Kongresinin ilk toplantısı
Felsefe Terimleri Komisyonunu ilk toplantısı
Dördüncü Dil Kurultayı
İkinci Maarif Şurası
Üçüncü Türk Tarih Kongresi
Eski Eserler ve Müzeler Birinci Danışma Komisyonunun İlk Toplantısı
Beden Eğitimi ve Spor Şurası [520]

Hasan Ali Yücel Döneminde çıkarılan dergiler ise şunlardır: "*İlköğretim, Tercüme, Tebliğler, Güzel Sanatlar, Teknik Öğretim, Tarih Vesikaları, Köy Enstitüleri, Kadın-ev*" .Bu dergiler ile eğitim ve kültürün geliştirilmesi hedeflenmiştir. Özellikle bu dergilerin hem görünüşü hem de kalitesi bakımından Yücel'in Paris'te yayımlanmakta olan Fransız dergilerinden etkilendiği gözlenmektedir. Yücel döneminde savaşın ekonomik güçlüklerine rağmen dergilerin basılması, eğitim ve kültüre verilen değeri göstermek acısından dikkate değer nitelik taşımaktadır.[521]

Hasan Ali Yücel, Atatürk ve devrimlerini çok iyi anlayarak devam ettirmiştir. Hasan Ali Yücel yaşamı boyunca eğitime gönül vermiş, inceleme, araştırma ve makaleler yayımlamıştır. Mevlana ile doğu kültürünü, Goethe ile Batı kültürünü özümsemiştir.

[518] H. Karakuş (2011). *Cumhuriyetin En Yetkin Eğitim Bakanı, Hasan Ali Yücel*, Ed. Kemal Kocabaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 99.
[519] M. Çıkar, age, s. 10-11.
[520] M. Çıkar, age, s. 209.
[521] M. Çıkar, age, s. 89.

İlklerinden ödün vermeyerek birçok ilke imza atmıştır. Özellikle bu hususta Hasan Ali Yücel'in 21 Haziran 1941'de Coğrafya Kongresi'nde yaptığı konuşma dikkate değer niteliktedir;

> *Neşriyat Kongresi toplanmıştı, buna birinci dedik, çünkü öncesi yoktu.*
> *Maarif Şurası toplandı, aynı surette ona da Birinci Maarif Şurası dedik.*
> *Resim ve Heykel Sergisi'nin ilk açıldığı zamanki sayısı Birinci oldu.*
> *Coğrafya Kongresini açarken de aynı sayıyı, Birinci Kullandık.*
> *Yüreğimin en içten dileği bu birincilerin, ikinci, üçüncü, beşinci, onuncu, yüzüncü olmasıdır.*
> *Son yıllarda bazı toplanmaların sıfatları hep Birinci oldu.*[522]

Hasan Ali Yücel öncülüğünde yapılan bu çalışmalar ile Türk eğitim ve kültür tarihinde derin izler bırakmıştır. Milli Şef İnönü'nün siyasetine bağlılığı ile en uzun süre görevde kalan Yücel Dönemi, Türk eğitim tarihinin altın çağı olarak ifade edilmiştir.[523]

Yücel Dönemi'nde 1941-1942 yılları arasında dilin Türkçeleştirilmesi ve bilim dili haline gelmesi için yoğun çaba gösterilmiştir. Gramer Komisyonu oluşturularak "Ana Hatlarıyla Türk Grameri" adlı kitap oluşturulmuş ve 1940-1941 eğitim yılında öğretmenlerin ve uzman kişilerin eleştirilerine sunulmuştur. 7 Temmuz 1941 tarihine toplanan Gramer Komisyonu ilk toplantısı açmış ve sözü edilen gramer kitabı okullar için kaynak kitap olarak kabul edilmiştir. Tahsin Banguoğlu tarafından yazılan gramer kitabı bilimsel yöntemlerle yazılması açısından Türk tarihinde bir ilk kabul edilmiştir. Ayrıca dilin Türkçeleştirilmesi ile ilgili bir diğer adım ise, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu olmak üzere ana kanunların öz Türkçeye çevrilmesi mevzu olmuştur. 1942 yılında Teşkilat-Esasiye dilini Türkçeye çevirmek için kurulan komisyonların hazırladığı tasarılar yetkilere gönderilmiş ancak başarılı olunamamıştır. CHP Meclis Grubu'nun 14 Kasım 1945 tarihinde yaptığı toplantıda Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun dil açısından incelenmesi maksadı ile bir komisyon oluşturulması kararı verilmiştir. Sözü edilen komisyon tarafından hazırlanan anayasa tasarısı 20 Ocak 1945 tarihinde Meclis tarafından kabul edilerek devlet dili Türkçeleştirilmiştir. Yücel, dil konusundaki düşüncelerini şu şekilde belirtmektedir: " *Biz dil meselesini… bütün cepheleri ile ve tekâmülüyle almış bulunuyoruz ve Türk kültürünün bel kemiği addediyoruz. Bu sahada bütün emekler… Türk kültürünün kurulması davasıyla ilgilidir*.[524]

[522] G. Uluköse, age, s. 67.
[523] E. Taşdemirci (1998). Hasan Ali Yücel'in Türk Milli Eğitimine Hizmetleri, 100. Doğum Yıldönümünde Hasan Ali Yücel, Haz. Songül Boybeyi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 27.
[524] M. Çıkar, age, s. 98-101.

Türkçe'nin bilim dili olması amacı ile çeşitli dalları içeren sözcükler hazırlanmıştır. Bunlar şunlardır: "*İmla Kılavuzu, Gramer Terimleri, Coğrafya terimleri, Felsefe ve Gramer Terimleri, Hukuk Lügati, Türkçe sözcük, Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü"*.[525]

Hasan Ali Yücel'in Bakanlığı Dönemi'nde gerçekleşen faaliyetlerin kronolojik sıralaması, bizlere eğitim ve kültür tarihimizde yaşanan gelişmeler ile kültürel reformları göstermek açısından önem arz etmektedir. Hasan Ali Yücel'in Bakanlığı döneminde eğitim, kültür ve sanat alanında ulusal düzeyde bir sistemin, ilkelerin değerlerin oluşturulması, geliştirilmesine yönelik önemli adımlara imza atılmıştır. Özellikle Birinci Tür Yayın Kongresi ile dünyayı tanımak bilhassa Batı medeniyetini tanıma zorunluluğu akabinde tercüme faaliyetleri başlayarak Doğu ve Batı klasiklerinin çevirisi, dönemin en önemli faaliyetleri arasında yer almıştır.[526]

Hasan Ali Yücel'in güzel sanatlara ilgisi ve katkısı sonucunda birçok sergi açılmıştır. Bunlar arasında On Yıllık Neşriyat Sergisi, Halkevleri Resim Sergisi, Devlet Resim ve Heykel Sergileri, İngilizce Kitapları Sergisi yer almaktadır. Ayrıca Hasan Ali Yücel Dönemi'nde Hümanist anlayışın etkisi ile müzeler ile ilgili etkin çalışmalara imza atılmıştır. Yücel, okulu yalnızca eğitim kurumu olarak görmemiş aynı zamanda bir kültür kurumu olarak da görmüştür. Yapılan müzecilik alanında başlıca çalışmalar şunlardır: "*Halkevlerinde Tarih ve Müze Kolları, Aşiyan 'da Edebiyat-ı Cedide Müzesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü"*.[527]

Hasan Ali Yücel eğitim ve kültürün her alanında varlığını gösteren bir kültür adamı sıfatı ile okul kitaplarının yazılmasında da etkinlik göstermiştir. Hasan Ali Yücel'e ait olan okul ders kitapları şunlardır;

İlkokul Okuma Kitapları (Komisyon Halinde)-Devlet Basımevi
Mantık Dersleri (Liseler İçin)-Devlet Basımevi
Felsefe Dersleri (Liseler İçin)-Devlet Basımevi
Yurt Bilgisi (İlkokul İçin)-Atlas Yayınevi[528]

Hasan Ali Yücel, 4-20 Kasım 1945 tarihleri arasında Londra'da düzenlenen UNESCO konferansına katılmıştır. Yücel tarafından konferansın iki yararı şu şekilde tanımlanmıştır;

[525] G. Uluköse, age, s. 79.
[526] H. Gül (2011b). Atatürk ve Hasan Ali Yücel Dönemi Eğitim Reformları ve Günümüzde Çıkarımlar" Hasan Ali Yücel, Ed. Kemal Kocabaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.289
[527] B. Güvenç (1998). *Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, 100. Doğum Yıldönümünde Hasan Ali Yücel*, Haz.Songül Boybeyi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara. s. 21.; M. Çıkar, age, s. 209.; G. Uluköse, age, s. 79.
[528] F.R. Unat (1961). Hasan Ali Yücel, Türk Tarih Kurumu, *Belleten,* Cilt: XXV. Sayı:98, s. 300.

Birincisi konferansa iştirak eden milletlerin seçkin politika ve kültür adamlarının birbirlerini tanımaları, aynı dava için yüreği çarpan insanlık ve sulh dostlarının birbirini görmeleridir.
İkincisi, milletleri birbirleri aleyhine tahrik eden zihniyetlerden kurtulma düşüncelerinin ciddi bir organizasyona görev olarak verilmesi ve milletlerin bu vazifeyi deruhte etmeleridir.[529]

Yücel, Birleşmiş Milletler ile eğitim ve kültür alanında yapılan işbirliğinin dünya barışını temeli olduğunu belirtmiştir. Yücel, UNESCO Konferansı'nda özetle şu konuşmayı yapmış ve İnkılapçı Türk Devleti'nin milli eğitiminin esaslarını açıklamıştır;

...Biz buraya son yirmi yıl içinde bütün kurumlarında inkılap yapmış ve yeni nesillerini barış sevgisi ile yetiştiren, milletlerarası dostluğa inanmış bir milletin temsilcileri olarak geliyoruz.
İnkılapçı Türk Devleti'nde milli eğitimin esasları şunlardır:

- *Bütün dünya milletlerini tanımak*
- *İnsanlığın ortak kültür kaynaklarına gitmek,*
- *Vatandaşlar arasında ırk, din, dil, sınıf ayrılıkları gözetmemek.*[530]

UNESCO Konferansı'nın ardından antlaşma 20 Mayıs 1946 yılında Türkiye tarafından onaylanmıştır. Konferanstan üç yıl sonra Ankara'da UNESCO-Türkiye Milli Komisyonu kurulmuştur.[531] Yücel, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür (UNESCO), Antlaşması'nı Türkiye adına imzalarken (16 Kasım 1945) sadece milletimizin değil bütün insanlığın hizmetinde bulunmanın manevi hazzını ve gururunu yaşadığını söylemek mümkündür.[532]

Hasan Ali Yücel, milli kültürümüzün gelişmesi amacı ile Türk eğitim tarihinde ilklere imza atmış ve Milli Eğitim onun döneminde altın çağını yaşamıştır. 1997 yılı UNESCO tarafından Hasan Ali Yücel yılı ilan edilerek Hasan Ali Yücel yaptığı kültürel reformlar anılmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından çok yönlü birikimi ve kültürel hayatımızda kalıcı izler bırakan Hasan Ali Yücel'i anlatan eser yayınlanmıştır.[533]

Hasan Ali Yücel'in Bakanlığı döneminde yapılan eğitim ve kültür reformlarını Tablo 3.1.'de özetleyebiliriz:

[529] M. Çıkar, age, s. 112.
[530] G. Uluköse, age, s. 106-108.
[531] M. Çıkar, age, s. 113.
[532] F.R. Unat , age, s. 298.
[533] K. Kocabaş (2011). Yaşamından Kesitlerle Hasan Ali Yücel, Hasan Ali Yücel, Ed. Kemal Kocabaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.68.

Tablo 3.1. Hasan Ali Yücel Dönemi Eğitim ve Kültür Reformları

	Eğitim ve Kültür Reformu
1938	*Sizin İçin, İçten ve Dıştan ile Türkiye'de Ortaöğretim adlı kitapları yayımlandı.* *28 Aralık 1938 tarihinde Maarif Vekilliğine atandı.*
1939	*2 Mayıs-Birinci Neşriyat Kongresi yapıldı.* *17 Temmuz- Birinci Maarif Şurası toplandı.* *31 Ekim-Birinci Devlet Resim ve Heykel Sergisi açıldı.*
1940	*28 Şubat-Tercüme Heyetinin İlk Toplantısı yapıldı.* *17 Nisan-Köy Enstitülerinin Kurulması* *19 Mayıs-Tercüme Dergisinin Yayımı* *20 Mayıs-Ankara Devlet Konservatuvarının kurulması* *Maarif Vekâleti dünya edebiyatından tercümeleri yayınlamaya başladı.* *31 Ekim-İkinci Devlet Resim ve Heykel Sergisinin Açılması*
1941	*Maarif Vekâleti, İslam Ansiklopedisini yayınlamaya başladı.* *Haziran'da Tarih Vesikaları yayımlanmaya başlandı.* *6 Haziran-Birinci Coğrafya Kongresi* *3 Temmuz-Devlet Konservatuarı'nın ilk mezunlarına diploma töreni* *7 Temmuz-Gramer Komisyonu'nun ilk toplantısı* *31 Ekim- Üçüncü Devlet Resim ve Heykel Sergisi*
1942	*15 Nisan-Türk İnkılap Tarihi Enstitüsünün Kuruluşu* *6 Haziran-Ankara Halkevinde İngiliz Kitap Sergisi* *10 Ağustos-Dördüncü Dil Kurultayı'nın Açılışı* *14 Ağustos-Mesleki ve Teknik Okulların Açılması ve Mevcutlarının Büyütülmesi Hakkında Kanun* *31 Ekim-Dördüncü Devlet Resim ve Heykel Sergisi*
1943	*15 Şubat-İkinci Maarif Şurası toplandı.* *21 Eylül- İnönü Ansiklopedisi yayınlanmaya başlandı.* *31 Ekim-Beşinci Devlet Resim ve Heykel Sergisi* *8 Kasım-Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Açıldı.* *15 Kasım-Üçüncü Türk Tarih Kongresi açıldı.*
1944	*9 Eylül-İzmir Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu'nun açılışı* *16 Ekim-Balıkesir Necati Eğitim Enstitüsü'nün açılışı* *31 Ekim- Altıncı Devlet Resim ve Heykel Sergisi* *20 Kasım-İstanbul Teknik Üniversitesi'nin açılışı*

Tablo 3.1. (Devamı)

1945	*10 Ocak-Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun Türkçeleştirilmesi* *19 Ekim-Ankara Tıp Fakültesi'nin Açılışı* *4 Kasım- Londra'da toplanmış olan BM Eğitim, kültür ve Bilim Konferansı(Yücel'in UNESCO toplantısına katılması.*
1946	*13 Haziran- Üniversiteler Kanunu'nun çıkarılması* *5 Ağustos- Hasan Ali Yücel'in Bakanlıktan istifası*

Kaynak: (Koraltürk, 1997: 212-213 ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 2011: 15-18)

4.1.1. Hasan Ali Yücel Dönemi Eğitim ve Öğretimin Özellikleri

Hasan Ali Yücel, Maarif Vekilliği görevinde ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim mesleki ve teknik öğretim ile öğretmen yetiştirme konularında önemli çalışmalara öncülük etmiştir. Hasan Ali Yücel tarafından en önemli hizmetlerden birisi ilköğretimi yaygınlaştırmak olmuştur. İlköğretimim yaygınlaşması ile halk arasında okuryazar oranı artarken ilköğretimin yaygınlaşması ile yurdun her köşesinde yaşayan binlerce çocuk, okula, öğretmene ulaşmış ve eğitim hakkından yararlanabilmiştir.[534]

Hasan Yücel tarafından "*Bir memlekette yaygın ve kuvvetli bir ilk tahsil kurulmadan özlü ve köklü ilim hareketi doğmaz. Yükseköğretim davamızı tespite uğraşırken ilköğretim meselemizin hali için zihin yormağa bundan dolayı kendimizi mecbur hissettik* denilerek eğitim ile öğretimin her alanında reform yapılması hedeflenmiştir.[535]

Yücel, kendinden önceki dönemlerde yapılan maarif faaliyetlerinin bir bütün içinde ele alınmadığını daha çok bir alanda yoğunlaştırdığını belirterek eleştirmiştir. Yücel, eğitimi bir ağaca benzetilecek olursak kökleri, dalları, yapraklarıyla nazara alınması gerektiğini açıklamıştır;

> *…Hâlbuki bir milletin kültür meselesi, tek cepheli olmadığı için sentetik bir gözle her tarafı birden rüyet sahasına alarak mütalaa edilmelidir, kanaatindeyim. Eğer Maarifimizi bir ağaca benzeterek tetkik etmek iktiza ediyorsa, onu muhayyel bir cennet nebati gibi değil, tabiatta yaşayan hakiki bir varlık halinde, kökleri ile dalları ve yaprakları ile nazara almak iktiza eder. Bunun içindir ki biz Türk maarifini ilköğretim mebdeinden alarak Üniversitelerine ve Akademilerine kadar hiçbir cihetini ihmal etmeksizin toplu bir halde göz önüne almayı zaruri bulduk.*[536]

[534] A.F. Oğuzkan, age, s. 628.
[535] G. Uluköse, age, s. 63.; M. Çıkar, age, s. 71.
[536] M. Çıkar, age, s. 70-71.

Okur-yazarlık eğitim ve kültür faaliyetlerinden yararlanmanın en ucuz ve en yaygın araçlarından birisi kabul görmektedir. Okur-yazarlık mücadelenin iki önemli yönü mevcuttur. Birincisi, yeni nesilleri ilköğretime kavuşturarak onların okuma-yazma bilmeyen kitleye katılmalarını önlemek, ikincisi ise, yetişkinler eğitimi yolu ile eldeki kitleyi, okuma-yazma öğretmektir. 1927-1935 yılları arasında okuryazar oranı artarken bilhassa 1935-1940 yılları arasındaki dönemde okuryazar oranında önemli artış gözlemlenmiştir. Bu durumun nedeni ise, ilköğretimim yaygınlaşması olmuştur.[537]

Özellikle 1935 yılında toplam nüfusun okuma çağı nüfusuna[538] oranı %15.38 iken 1945 yılında ise bu oran ikiye katlanarak okuma yazma bilenlerin oranı %30,22'ye yükselmiştir. Başka bir deyişle okuryazar sayısı, 1935 yılında 2.517.878 iken 1945 yılında eğitim seferberliği ile okuryazar sayısı 4.583.305'e çıkmıştır.[539]

Yücel tarafından 15 Ocak 1943 yılında verilen "İlköğretim Davamız" adlı demeçte ilköğretim meselesinin memleketin en önemli meselelerinden birisi olduğuna dikkat çekmiştir. Yücel, Celal Bayar Hükümeti tarafından Maarif işleri ile ilgili görevlendirildiğinde kendisine verilen işlerin başında ilköğretim meselesinin yer aldığını belirtmiştir.[540] İnönü'nün 17 Nisan 1945 tarihli Ulus gazetesinde yer alan demeci bizlere dönemin hükümeti tarafından ilköğretim meselesinin ehemmiyet ile üzerinde durulan konulardan birisi olduğunu göstermektedir.

> *İlköğretimi, büyük kitleyi maddi ve manevi alanda kaldırıp yükseltecek tedbir sayıyorum… İlköğretimi olmayan memlekette, ortaçağ idaresi bütün şekilleriyle devam eder… Özgür vatandaşlardan birleşik bir millet olmanın çarelerinin başında, ilköğretim çaresi vardır… İlköğretim davası, insan olmak, millet olmak davasıdır. Hepimiz dava yolunda bu gözle ve bu anlayışla yürüyüp ilerlemeliyiz.*[541]

Hasan Ali Yücel'in göreve başladığı yıllarda ülkede toplam 6700 ilkokul, 15.775 ilkokul öğretmeni ve 764.691 ilkokul öğrencisi varken Hasan Ali Yücel'in görevinden ayrıldığı 1946 yılında ise 14.010 ilkokul, 27.317 ilkokul öğretmeni ve 1.357.740 ilköğretim öğrencisi bulunmaktadır. Bu veriler, 1939-1935 yılları arasında okul, öğretmen ve öğrenci

[537] Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1973). Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, DİE Matbaası, Ankara, s. 436.
[538] Okuma çağı nüfusu-6 yaş ve üzeri nüfus dikkate alınmıştır.
[539] DİE (1973). *Milli Eğitimde 50 Yıl (1923-1973),*Yayın No:691, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara. s. VII-4.
[540] H. Yücel (1998). *Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler, Kültür Bakanlığı Türk Klasikleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları,/1573, Fersa Matbaası, Ankara, s. 192-193.
[541] C. Önal (2017). *İnönü Soyadı ve Eğitim*, Büyük Dünya Dergisi, Sayı:84, Haziran, s. 36.

sayılarının artışını göstermekle birlikte devletin "ilköğretim davası" olarak nitelendirdiği ilkokul meselesine verdiği önemi de göstermektedir.[542]

Ortaöğretim, bir toplumun ihtiyacı olan olgun ve yetenekli vatandaşları yetiştirmede oldukça önemli bir rol üstelenmektedir. Ortaöğretim kurumları, ülkenin kalınmasında etkili olurken yükseköğrenim kurumlarına da öğrenci hazırlama misyonuna sahiptir.[543] Ortaöğretim kurumlarının tanım ve işlevi; program geliştirme çalışmaları neticesinde, öğrencilerin yükseköğretim kurumlarına hazırlanmasının yanı sıra "*genel eğitim veren ve esas fonksiyonu ortaöğretimden sonra hayata atılacak gençlere hem genel kültür, hem de ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda gerekli meslek öncesi bilgi ve becerileri kazandıran bir kurum"* şeklinde nitelendirilmiştir.

Ortaöğretim, Cumhuriyet iktidarı tarafından önemli üzerinde durulan konulardan birisi olmuştur. Hasan Ali Yücel tarafından Ortaöğretimde reform yapmak isteği, 1933 yılı Maarif Vekâleti Orta Tedrisat Umum Müdürlüğü'ne atanması ile başlamıştır. Bu dönemde üniversiteye basamak olması nedeni ile liselerde reform yapmanın zaruri olduğuna inanmıştır[544] *"Mektep, devlet hizmetlerinde biri olan okutma işinin laboratuvarıdır. Bunda bilhassa elit zümreyi yetiştirecek ortaöğretim kurumları belkemiğidir. Kuvvetli lise olmadıkça kuvvetli elit yetişmez. Bu önce bir keyfiyet sonra bir kemmiyet davasıdır*".[545] Yücel, eğitim alanını çok iyi tanıma fırsatı bulan bir kişi olarak Ortaöğretim Genel Müdürlüğü yaptığı dönem içinde ortaöğretimi kapsamlı bir incelemesini yaparak "Türkiye'de Ortaöğretim" adını verdiği kitapla bu öğretim kurumlarını değerlendirmiştir[546] Yücel, *ortaöğretim için "ortaöğretim mevzunu tetkik etmek, aynı zamanda Türk münevverinin hangi prensiplere dayanarak, hangi gayeler ile yetiştirildiğini incelemektir*" değerlendirmesinde bulunmuştur.[547]

Hasan Ali Yücel döneminde ortaöğretim alanında sadece nicelik yönünden gelişim sağlanmamış nitelik yönünden de ortaöğretim kurumlarının gelişmesine önem verilmiştir. Ortaöğretim ile ilgili olarak programlar, yöntemler, araç-gereçler ve öğretmenlerin yetiştirilmesi olmak üzere temel konular üzerinde ihtiyaçlara cevap verebilmek için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. 6 Haziran 1941 tarihinde Ankara'da toplanan Birinci Coğrafya

[542] DİE (1973). *Milli Eğitimde 50 Yıl (1923-1973),* s. 17.
[543] Y.K. Kaya (1974). *İnsan Yetiştirme Düzenimiz*, Politika/Eğitim/Kalkınma, Nüve Matbaası, 1. Basım, Ankara, s. 145.
[544] Hasan Ali Yücel, Mektepten Memlekete, Pazartesi Konuşmaları, 15 Şubat 1936
[545] M. Çıkar, age, s. 65.
[546] M.B. Aksu, age, s. 114.
[547] H. Yücel (1994). age, s. VII.

Kongresi'nde ortaokul ve liselerin coğrafya programları içerik yönünden geliştirilmiştir. 7 Haziran 1941 tarihinde toplanan Türk Gramer Komisyonu tarafından dilbilgisi terimleri, yazım ve imla gibi temel konularda çalışmalar yapılmıştır. 1942 yılında Felsefe Terimleri Komisyonu'nun çalışmaları sonucunda liselerde okutulan Felsefe grubu derslerinin ilgili terimleri Türkçeleştirerek anlaşılır hale getirilmiştir. 15 Kasım 1943 yılında toplanan Türk Tarih Kongresi'nde ortaöğretim tarih programları ve ders kitapları üzerinde görüşler yapılarak tarih öğretiminin amacı, yöntemi, programı ile ilgili kararlar alınmıştır. Ortaöğretim alanında yapılan bütün çalışmalar, ortaöğretimde program, yöntem ve ders kitapları açısında olumlu gelişmeler temel olmuş ve öğretimin niteliğini etkileyerek belirli bir öğretim uygulanmasına olanak vermiştir.[548]

Ortaöğretim, 1972-1973 eğitim-öğretim yılına kadar iki devreli şekilde yapılandırılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ortaöğretim I. devre kurumlarında ortaöğretim programı uygulanmıştır. Öğrenim çağı 13-15 yaşları arasında olup öğrenim süreleri genellikle üç yıldır.[549] Ortaöğretim II. Devre, temel eğitime dayalı en az üç yıllık öğrenim veren genel, mesleki, teknik öğretim kurumlarının tümünü kapsamaktadır. Normal öğrenim çağı ise 16-18 yaşları arasındadır.[550]

İkinci Dünya Savaşı yılları içinde bu okullar, 1927 yılındaki lise ve ortaokullar talimatnamesinde belirtilen amaçlar göre eğitim faaliyetlerini sürdürmüştür. 1944 yılında belirlenen talimatnamede önemli bir değişiklik yapılmamıştır. Ortaokullar, "*öğrencisini lise sınıflarına ve orta meslek okullarına hazırlayan, ilkokullardan daha yüksek genel bilgi ve bazı mesleki bilgilerle donatan okullar*" olarak nitelendirilirken liseler ise, "öğrencisini yüksek okula hazırlayan okullar" olarak tanımlanmıştır. Ortaokulların ve liselerin müfredat programları, 1937 yılında düzenlenen müfredat programına uygun olarak savaş süresi içinde uygulanmıştır.[551]

Ortaöğretim, bir toplumun ihtiyacı olan olgun ve yetenekli vatandaşları yetiştirmede oldukça önem arz etmektedir. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı'nın başladığı 1938-1939 eğitim-öğretim yılında ortaokul sayısı, 228'e çıkarken lise sayısı 75'e çıkmıştır.[552]

Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel döneminde ortaöğretim kurumları nicel olarak incelendiğinde 1937-1938 yılları arasında 214 olan ortaokul sayısı, 1945-1946 yılları arasında

[548] A.F. Oğuzkan, age, s. 629.
[549] MEB (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz,* Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s. 81.
[550] MEB (1973). age. s. 121.
[551] İ. Tekeli & S. İlkin (2018b), age, s. 49.
[552] A.A. Yiğit, age, s. 59-60.

252'ye yükselmiştir. Ortaöğretimin II. devresi olarak kabul edilen liselerin sayısı ise, 1937-1938 yılları arasında 68 iken 1945-1946 yılları arasında 83'e çıkmıştır.[553] Hasan Ali Yücel ortaöğretim konusu için "*her medeni memleket için münevver zümrenin yetiştirilmesi gibi mühim bir meseleyi tealluk eder"* diyerek ortaöğretimin gelişmesi ile aydın bir kitlenin yetişeceğini savunmuştur.[554]

Hasan Ali Yücel tarafından 25 Mayıs 1939 tarihinde bakanlık bütçesi görüşülürken verilen demeçte orta öğretimin daimi bir şekilde gelişim içinde olduğunu belirtmiştir;

> *Ortaöğretime gelince daima inkişaf halindedir. Sizlere gelip ricada bulunan ve bundan memnun olduğunuza şüphem olmayan ortaokul ve lise isteyenler bu inkişafın canlı delilleridir. Son iki üç sene zarfında orta tahsil müesseslerine ilkokullardan gelen talebelerin adedi vasati 15.000'dir. Bunu 50 talebeden hesaplarsanız her sene 300 şube açmak ıstırarı var demektir. Bu yükseliş elimizdeki vasıtalara nispetle baş döndürücü bir yükseliştir.* [555]

Ortaöğretimi yaygınlaştırma çalışması devam etmiş ancak yaşanan çalkantılı dönemde okul ile öğrenci sayılarının ve öğretim durumlarının ülke ihtiyacı yönünde tespit edilmesi problemi artarak büyümüştür. İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu iktisadi sorunlar nedeni ile ortaöğretime geçişte öğrenci sayısında azalma olmuştur.[556] Özellikle Hasan Ali Yücel'in göreve başladığı 1937-1938 döneminde ortaokula giden öğrenci sayısı, 74.017 iken 1938-1939 yılları arasında 83.642'ye, 1939-1940 yılları arasında 92.308'e, 1940-1941 yılları arasında ise 95.332'e çıkmıştır.1941-1942 yılları arasında ise ortaokula giden öğrenci sayısı azalmaya başlamış, 1945-1946 yılları arasında bu sayı 65.608'e gerilemiştir. [557] Liselere giden öğrenci sayısı ise, 1937-1938 yılları arasında 20.916 iken 1945-1946 yılları arasında 25.515'tir.[558]

İsmet İnönü'nün ortaöğretime ilişkin konuları incelemek üzere Ankara'da toplanan lise müdürleri ve yöneticiler ile yaptığı konuşma ile orta ve lise öğretimi değerlendirmiş ve ortaöğretimin öneminin kavranmasından duyduğu rahatsızlığı belirtmiştir;

> *…Korkuyorum ki lise öğretiminin memleket kültüründeki büyük ve temel tesiri yetecek derecede kavranamamıştır. Lise öğretimi, daha yükseköğretim derecelerine kavuşmak için geçilmesi çaresiz olan bir kapıyı yahut bazı selahiyetler ile elde etmek için geçirilecek bir eziyet gözü ile*

[553] DİE (1973). Milli Eğitimde 50 Yıl (1923-1973). s.39-55
[554] H. Yücel (1994). age, s. VII.
[555] H. Yücel (1998). *Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler*, Kültür Bakanlığı Türk Klasikleri, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları,/1573, Fersa Matbaası, Ankara, s. 13.
[556] A.A. Yiğit, age, s. 62.
[557] Savaş yılları içinde ortaokula geçiş yapan öğrenci sayısında 1940-1941 yıllarından sonra gerilemiştir. II. Dünya Savaşı'nın ardından 1947-1948 yılları arasında ise öğrenci sayısı 59.093'e kadar düşmüştür.
[558] DİE (1973). *Milli Eğitimde 50 Yıl (1923-1973)*, age. s. 39.

görülmemelidir. Orta ve lise öğretimi, asıl varılacak hedeflerde hakiki bir liyakatle vaziyet almanın ve hayatı kazanmanın esas şartı gözü ile görülmelidir..[559]

17 Temmuz 1939 tarihinde toplanan Birinci Maarif Şurası'nda ortaöğretim kurumları ile ilgili önemli kararlar alınmıştır: "*Ortaokul, lise ve ilk öğretmen okulları için sınav yönetmelikleri, disiplin yönetmelikleri ile öğretim programları incelenerek kabul edilmiştir. Ortaöğretimde kurumların il ve çevre ihtiyacına göre açılması önerilmiş ve bu konuda bir plan hazırlanmıştır.*[560]

Hasan Ali Yücel, tarafından Birinci Maarif Şurası açılırken yapılan konuşmada, ortaöğretim kurumlarının sayısı ve öğrenci sayısının memleket ihtiyacı doğrultusunda ayarlanması önemli bir huşu olduğuna dikkat çekmiştir. Ortaöğretim kurumlarının başlıca ortaokullar ile liselerden olduğunu, ortaokulun öğrencilere hayata hazırlarken öğrencilerin liselere ve meslek okullarına yönlendirildiğini belirtmiştir. Yücel liseler için " *müspet ilim zihniyetinin milli kültürün ve milli kültür tekevvünü hümanizma ruhunun hal ve istikbalini bu müessesler tayin edecektir* diyerek liselerin milli kültürün gelişmesinde ve Hümanizma ruhunun kavranmasında etkin kurumlar olduğunu vurgulamıştır.[561]

Cumhuriyet'in ilk on yılı içinde mesleki ve teknik eğitim alanında önemli bir atılım yapılamamış ve ülkedeki üretimin niteliği bu alandaki çabaların sınırlı kalmasına neden olmuştur. 1935 yılı teknik öğretimde bir dönüm noktası olmuş, teknik eğitim programını hazırlamak için bir komisyon kurulmuş ve bu komisyon tarafından 1936 yılında bir teknik eğitim planı hazırlamıştır. Özellikle Teknik Eğitim Genel Müdürü Rüştü Uzel'in programın hazırlanmasında ve uygulanmasında önemli katkıları olmuştur. Eğitim program da 1941 yılında çıkarılan 4304 sayılı Teknik Öğretim Yasası'nın oluşmasına katkı sağlamıştır. İkinci Dünya Savaşı içinde dört düzeyde eğitim veren teknik ve mesleki eğitim sistemi bulunmaktadır;

En altta orta derecede ve bir devreli eğitim veren okullar

a) Erkek sanat okulları b) Kız sanat okulları c) Orta ticaret okulları

d) Erkek orta terzilik okulları e) 0rta yapı okulları

İkinci düzeyi orta derecede iki devreli eğitim veren okullar

a) Erkek sanat enstitüleri b) Ticaret liseleri c) Yapı usta enstitüleri.

Üçüncü düzey olan yüksek teknik okullar

a) Yüksek teknik okulu, motor usta okulu b) Yüksek ticaret okulları

[559] İnönü Vakfı Arşiv Belgeleri (2002). "İsmet İnönü Eğitim-Öğretim üzerine", Türk Eğitim Derneği-İnönü Vakfı, Hazırlayan, İlhan Turan, Ankara, s. 92.
[560] M. Çıkar, age, s. 76.
[561] H. Yücel (1998). age, s. 26-28.

Dördüncü tür ise öğretmen yetiştiren okullar

a) Erkek Teknik Öğretmen Okulu b) Kız Teknik Öğretmen Okulu[562]

Mesleki teknik öğretim, ilkokulu bitirmiş olan öğrencileri, ileri bir kültür seviyesine ulaştırmak ve memleket için kalifiye eleman yetiştirmek amacını taşımaktadır. Bu okulların bir kısmı ilkokul mezunu bir kısmı ise ortaokul mezunu kabul ettikleri için teşkilat yapıları ve öğretim süreleri birbirinden farklıdır. Orta dereceli mesleki ve teknik öğretim okullarının büyük bir kısmı Milli Eğitim Bakanlığı tarafından idare edilmiştir. Ayrıca diğer bakanlıklar ve kurumların teşkilatları için meslek adamları yetiştirmek amacı ile açtığı okullarda yer almaktadır. 1923 yılında mesleki ve teknik eğitim veren orta dereceli okulların sayısı 64 olup öğrenci sayısı ise, 6547'dir. Mesleki ve teknik eğitim veren okulların sayısı bir sonraki öğretim yılında 70'e çıkmıştır. 1926-1927 yılında bu okulların sayısı 38'e düşmüştür.[563]

Mesleki ve Teknik Okulların Açılması ve Mevcutlarının Büyütülmesi Hakkında kanun ile meslek ve teknik öğretim kurumlarının açılması, var olanların büyütülmesi, gerekli ihtiyaçlarının karşılanması için devlet tarafından bütçe ayrılmış ve gerekli düzenlemelere girişilmiştir.[564] Böylece mesleki ve teknik öğretim ülke içinde yaygınlaşarak 1942-1943 yılında okul sayısı 113'ten 1949 yılında 275'e çıkmıştır. Aynı yıllarda kurs sayısı ise, 42'den 420'e kadar yükselmiştir. Yücel döneminin eğitim reformunda teknik okullar ağırlık merkezinde yer almıştır.[565]

İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik sıkıntılara rağmen mesleki ve teknik eğitime oldukça önem verilmiş ve eğitimin yaygınlaşması için İkinci Dünya Savaşı yıllarında yatırım yapılmıştır. Teknik Öğretim Kanunu çıkarılarak mesleki ve teknik eğitimin yurt genelinde yaygınlaşması hedeflenmiştir. Teknik Öğretim Kanunu, "*mesleki ve teknik tedrisatın yurt içinde daha geniş ölçüde faydalı olmasını ve sanat okullarının artırılmasını temin eden kanun*" olarak ifade edilmiştir. Cumhurbaşkanı İnönü ve Refik Saydam Hükümeti'nin üzerinde önemle durduğu konulardan birisi olan mesleki ve teknik öğretim savaş yıllarında milli müdafaanın temini için önemli öğretim alanlarından birisi olmuştur. Teknik elemanlara duyulan ihtiyacın sonucu olarak ortaya çıkan Mesleki ve Teknik Tedrisat Kanunu, milli eğitim esasları doğrultusunda ele alınmıştır. Maarif vekili Hasan Ali Yücel

[562] İ. Tekeli (1983). *Osmanlı'dan İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi*. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt :3, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 664.
[563] Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1973), *Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*, DİE Matbaası, Ankara, s. X-XII-71
[564] T.C. Resmi Gazete, (20 Ağustos 1942). Mesleki ve Teknik Okulların Açılması ve Büyütülmesi Hakkında Kanun, Sayı: 5189, Başbakanlık Basımevi Ankara, s. 6.
[565] M. Çıkar, age, s. 105.

tarafından teknik ve mesleki öğretim meselesini, ilköğretim meselesi gibi "*yurdun halas davalarından biri*" olarak değerlendirilmiştir. Teknik öğretimin gerekçesi ise şöyle belirtilmiştir;

> *Cumhuriyet Hükümetimiz, memleketin muhtaç olduğu endüstri malumatının mühim bir kısmını yurdumuzda istihsal etmek lazım olduğuna, geçen senelerin verdiği tecrübeler ve mahrumiyetler neticesinde inanmış ve bir kısım endüstri kurulması için ehemmiyetli teşebbüslere girişmiştir. Bu teşebbüslerin ehemmiyetini içinde bulunduğu ahval, münakaşa götürmez bir suretle teyit etmiştir.*[566]

Teknik ve mesleki öğretim yapan okulların kuruluşu araç ve gereç, açısından önemli bir yatırım gerektirse de İkinci Dünya Savaşı içerisinde teknik öğretim kuruluşları yaygınlaşmıştır. Türkiye' de mesleki öğretimin erkek ve kız okullarındaki gelişimi farklı olmuştur. Erkek sanat okullarına toplumun orta sınıflarının çocuklarından bir talep gelmezken kız sanat okullarına toplumun orta sınıfının talebi olmuştur.[567]

Hasan Ali Yücel döneminde öğretim alanı içinde mesleki ve teknik eğitimde büyük ilerleme sağlanmıştır. Erkek teknik öğretim bölümünde 1938 yılında sadece 16 okul, 3031 öğrenci ve 237 öğretmen bulunurken 1946 yılında ise, 99 okul, 28.907 öğrenci ve 2149 öğretmene yükselmiştir. Kız teknik öğretimde ise, 1938 yılında 27 okul, 9400 öğrenci ve 372 öğretmen varken 1946 yılında 118 okul, 25.826 öğrenci ve 1265 öğretmene çıkmıştır. Ticaret okullarında ise 1938 yılında 5 okul, 56 öğretmen ve 1381 öğrenci varken, 1946 yılında ticaret okullarında 25 okul, 394 öğretmen ve 6242 öğrenciye yükselmiştir. Ticaret okullarında 1939-1946 yılları arasında nicel olarak beş katı gelişme görülmüştür. Bu bakımdan Yücel dönemi mesleki ve teknik öğretim alanında önemli atılımların yapıldığı bir dönem olarak kabul görmektedir.[568]

Teknik öğretimde kız enstitülerinin sayısı 1940-1941 yılları arasında 15 iken 1942-1943 yılları arasında 28'e yükselmiştir. Öğrenci sayısı de aynı dönemlerde 2522'den 3896'a çıkmıştır. Erkek sanat okulları da 1940-1941 yılında sayıları 10 iken 1942-1943 yılında 15'e çıkmıştır. Özellikle bu dönemde öğrenci sayısında büyük bir artış olup 4160'dan 7217'e yükselmiştir. Ticaret liselerinde ise okul sayısı 1940-1941 yılında 3 iken 1942-1943 yılları arasında 9'a çıkmıştır. Öğrenci sayısı da mesleki eğitime verilen önemin göstergesi olarak 529'dan 1479'a yükselmiştir.[569]

---

[566] BCA, 490.1.0.0/910.553/1
[567] İ. Tekeli (1983). age, s. 664.
[568] R. İnan (1995). *Atatürkçü Destansal Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, Ümit Yayınları*, 1. Baskı, Ankara, s. 25.
[569] BCA, 30.01.0.0/90.559.4

Hasan Ali Yücel'in göreve başladığı yıllarda ülkede orta dereceli mesleki ve teknik öğretimde toplam 78 okul, 948 öğretmen ve 11.134 öğrenci varken Hasan Ali Yücel'in görevinden ayrıldığı 1946 yılında ise ülkede orta dereceli mesleki ve teknik öğretimde 244 okul, 3826 öğretmen ve 54.248 öğrenci bulunmaktadır. Bu veriler, 1939-1945 yılları arasında mesleki ve teknik eğitime verilen önemin nicel sonuçlarının bir göstergesi olmuştur.[570]

Hasan Ali Yücel'in mesleki ve teknik öğretime verdiği öneminin bir göstergesi bakanlık bünyesinde mesleki ve teknik öğretim kapsamında iki müsteşarlık kurulması olmuştur. Genel Eğitim Müsteşarlığı ve Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı'dır. 1941 yılında Maarif Vekilliği Merkez teşkilatının yeniden düzenlenmesine bağlı olarak eğitim hizmetleri iki ana grup içinde toplanmıştır. Mesleki eğitim için uygulama bir plan oluşturulmuştur.[571] Ancak milli eğitimde iki başlılık yarattığı eleştirileri karşısında 1982 yılında kaldırılmıştır.[572]

Yücel Dönemi'nde yükseköğretim alanında da önemli gelişmelere tanıklık edilmiştir. İstanbul Üniversitesi'nin daha verimli öğretim faaliyeti yapabilmesi amacı ile var olan bina, laboratuvarlara yenileri eklenmiştir. Yeni fen ve edebiyat fakülteleri binalarının yapımına başlanırken öğretim kadrosunun güçlendirilmesine de ehemmiyet verilmiştir. Ankara Üniversitesinde bazı fakültelerin açılışı Hasan Ali Yücel'in kararlı tutumu sonucunda gerçekleşmiştir. Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi (4 Kasım 1940), Hukuk Fakültesi (5 Kasım 1941), Fen Fakültesi (8 Kasım 1943) ve Tıp Fakültesi (19 Ekim 1945) gibi fakültelerin bugünkü binalarında öğretime başlamaları bu dönem içinde gerçekleşmiştir. Yükseköğrenim alanında yüksekokullara yenileri eklenerek öğrenci ve öğretim görevlisi sayısında artış yaşanmıştır. Yeni açılan yüksekokullar arasında İzmir Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu (9 Eylül 1944) ile Balıkesir Necatibay Enstitüsü'nü (16 Ekim 1944) örnek verebiliriz. Ayrıca İstanbul Yüksek Mühendis Okulu Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış ve 20 Kasım 1944 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi adı ile tekrardan örgütlenmiştir.[573]

Hasan Ali Yücel, 4 Kasım 1940 tarihinde Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin yeni binasını açarken şu demeçte bulunmuştur;

> *...Bu fakülte, İstanbul'daki kardeşleri ile beraber öğretim heyetlerinde yer almış, Türk olan ve olmayan arkadaşlarımın elinde bu ruhun tahakkukuna çalışacaktır. Burada vazife alan ve alacak olan bilim adamlarımızdan beklediğimiz yalnız Türk milletine münhasır kalmayacaktır. Her hakikat herkes*

[570] DİE (1973). Milli Eğitimde 50 yıl 1923-1973, s. 71.
[571] M. Çıkar, age, s. 105.
[572] M. B. Aksu, age, s. 121.
[573] A. F. Oğuzkan, age, s. 630.

içindir. Milli vasfını hakkı ile kazanmış bir ilim müessesesi, tam manası ile medeni ve insani bir varlık demektir. Beşerin en eski ve özlü kaynaklarından hız alarak bugüne doğru gelen görüşü ile yepyeni bir hümanizmanın içerisinden doğuşunu hissettiğim Ankara, Dil, Tarih ve Coğrafya fakültesi, birçok medeniyetin beşiği olan öz yurdumuzu, bütün insanlığa, yüksek bir hakikat olarak tanıyacaktır. Buradaki yaşı ve genç bilim yolcularının hayatlarının böyle bir hizmete vakfettiklerini düşünürken bunda muvaffak olanların kazanacakları ev kazandıracakları büyük şerefi hatırlıyorum ve derin bir heyecan duyuyorum.

...Mevcudu her yıl artmakta olan bu müesseseden geçen ders yılında 56 kız, 107'si erkek olmak üzere 163 genç mezun olmuştur. Bu mezunlar müesseslerimize ve ortaöğretim müesseslerimize tayin edilmişlerdir....

Talebe kardeşlerim, sözlerimi sizlere hitap ederek bitirmek istiyorum. İçerisinde feyiz alıp yetiştiğinin bu binanın alnına yazılı ve kıymeti ebediyetlere uzanan büyük sözü sizler de temiz yüreklerinize aynı salabetle hakkediniz: Hayatta en hakiki mürşit ilimdir. Milletimize ve insanlığa hizmet etmek için ilme hasrettiğiniz hayatınızda mürşidiniz, daima hakikat olsun.[574]

Hasan Ali Yücel, Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesinin yeni binasının açılış töreninde fakültenin bilimsel çalışmalarının sadece Türk milleti için değil bütün insanlığın yararına olacağını ve evrensel nitelik taşıdığını belirtmiştir. Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin birçok medeniyetin beşiği olan ülkemizin tüm dünyaya tanıtılmasında önemli bir rol üstlendiği vurgusu yapmıştır. Bu açıdan Türkiye'de yükseköğretimi geliştirme stratejisi açısından DTCF önemli bir yere sahip olmuştur.[575]

Hasan Ali Yücel'in göreve başladığı yıllarda ülkede yükseköğretimde (Fakülte ve yüksekokul) toplam 19 okul, 837 öğretim görevlisi ve 9384 öğrenci varken Hasan Ali Yücel'in görevinden ayrıldığı 1946 yılında ise ülkede yükseköğretimde 31 okul, 1388 öğretim görevlisi ve 19.273 öğrenci bulunmaktadır. Bu veriler, 1939-1946 yılları arasında yükseköğretimde meydana gelen gelişmelerin somut örneğini oluşturmaktadır.[576]

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yükseköğretimin gelişimi incelendiğinde İstanbul Üniversitesi'nin yeniden düzenlenmesi ve Ankara'da yeni bir yükseköğretim kurumlarının açılması yapılan devam etmiştir. Yücel Dönemi'nde ise Ankara Fen Fakültesi(1943), İstanbul Teknik Üniversitesi (1944), Ankara Tıp Fakültesi (1945) açılmıştır.[577]

Ankara Tıp Fakültesinin açılış töreninde Millî Eğitim Bakanı, Hasan Ali Yücel, tarafından verilen söylevde Türk tıp hayatının tarihçesini yapmış ve Türk hekimlerinin on

[574] H. Yücel (1998). age, s. 81.; Ulus, (5 Kasım 1940), Dil, Tarih Coğrafya Fakültesi'nin Yeni Binası Dün Törenle Açıldı, s.2.
[575] İ. Tekeli & S. İlkin (2018b). age, s. 57.
[576] DİE (1973). Milli Eğitimde 50 yıl 1923-1973, s.71.
[577] M. Çıkar, age, s. 113.

üçüncü asırdan beri gösterdikleri faaliyet aktarılmıştır. Atatürk devrimleri ile batı medeniyeti giriş yapıldığı ve yapılan inkılaplar ile Türk eğitim sisteminin geliştiği vurgulanmıştır. [578]

Yücel döneminin yükseköğretim ile ilgili en önemli yasal düzenlemesi, 13 Haziran 1946 tarihinde kabul edilen 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu'dur 13 Haziran 1946 yılında Üniversiteler Kanunu oy birliği[579] ile meclis tarafından kabul edilmiştir. Hasan Ali Yücel, Meclisin yedinci döneminin üniversiteler Kanunu ile anılacağını belirterek şu demeçlerde bulunmuştur;

> *Arkadaşlarım, Büyük Meclisin bu Döneminde dört fakültesi ile ve yeni şubeleriyle İstanbul Teknik Üniversitesini kurdunuz. Bir yıl sonra mezun verecek olan Ankara Fen Fakültesi, sizin eserinizdir. Daha bir yaşını bile tamamlamamış olan Ankara Tıp Fakültesi, sizin elinizde doğdu. İstanbul Üniversite'sinin Zeynep Hanım Konağı yandıktan sonar sokakta kalan iki fakültemiz Fen ve Edebiyat Fakültelerimize önemlerine lâyık duraklar kurmak için milyonlarca lirayı siz verdiniz. Teknik Üniversitenin mekânca genişlemesi maksadıyla aldığımız Taşkışla, modern bir üniversite binası olabilmek için, sizin onamladığınız giderlerle yeniden hayat buluyor. Sizin verdiğiniz paralarla Ankara Fen Fakültesi, Ankara Tıp Fakültesi, Ankara Teknik Üniversitesi binalarını yaptırmaya başlamış bulunuyoruz. Arkadaşlarım; Türk üniversiteleri ve Türk bilginleri size minnettardır. Yıllar geçtikçe ve geçen yıllarla mukayese imkânı arttıkça bu minneti daha derinden duyacaklardır. Bu kanunla onların kişiliklerini tanıdınız, hürriyetlerini tamamladınız. Hükümetinizin ihtiyatlı davranmış olmasına bakmayarak, üniversitenin genç elemanlarını daha müreffeh bir hayata kavuşturmak için malî fedakârlıklarımızın hudutlarını genişlettiniz. Bu çalışkan ve mütevazi Türk çocukları, gösterdiğiniz babaca alâkayı hiç bir zaman unutmayacaklardır buna inanırız. Türk üniversiteleri, bu kanunla kazandıklarını, bilgide ve ahlakta gösterecekleri başarı ve olgunlukla size ödeyeceklerdir buna itimat buyurunuz.*[580]

Hasan Ali Yücel, yükseköğretim alanında yapılan çalışmaların değerlendirmiş ve bu kanunla yeni bir hayata girecek olan Türk üniversitelerinin, Büyük Türk milletine armağan olduğunu belirtmiştir.

18 Haziran 1946 tarihinde yürürlüğe giren 4936 Sayılı Üniversiteler Kanunu'nun birinci göre üniversitelere ve onlara bağlı fakültelere tüzel kişilik verilerek özerklik tanınmıştır. İlgili kanunu ikinci maddesi ile birlikte üniversitelerin ve fakültelerin bir kanun ile kurulacağı esası belirtilmiştir.[581]

Üniversitelerin özerk yapıya kavuşmasında etkili olan Üniversiteler Kanunu dönemin en önemli yasal düzenlemelerinden birisi olmuştur. Üniversiteler Kanunu ile

[578] Cumhuriyet (20 Ekim 1945). Ankara'da Tıp Fakültesi Dün Törenle Açıldı, s. 1-3.
[579] TBMM Tutanak Dergisi, Oy Verenler:327, Kabul Edenler:327, Red Edenler:0
[580] TBMM Tutanak Dergisi (13.VI.1946). Dönem: VII, Cilt:24 Toplantı:3, s. 240-289.
[581] T.C. Resmi Gazete (18 Haziran 1946). Üniversiteler Kanunu, Sayı:6336, Başbakanlık Basımevi Ankara, s. 3.

yüksekokulların Milli Eğitim Bakanlığı ile olan sıkı bağı büyük ölçüde kaldırılarak üniversitelerin kendi bünyesi için sağlam bir organizasyon kurmalarına fırsat verilmiştir. Üniversiteler ve fakülteler bu yasa kapsamında kendilerine bağlı olan bilim, araştırma, öğretim kurumları açmaya yetkili kılınmıştır. Üniversiteler Kanunu, üniversitelerin öğretim kadar araştırmaya ağırlık veren kurumlar olması gerektiren ilgili maddeleri ile üniversite ve fakülte programlarını klasik ve ansiklopedik bilgi yığını olmaktan çıkararak öğretimde araştırmaya ve ülke sorunlarına eğilmeyi savunmaktadır. İlgili yasa bu yönü ile 1933 Üniversite Reformundan dada ileri bir adım olarak kabul görmektedir. Üniversiteler Kanunu, üniversitelerin gelişimine demokratik ilkeler doğrultusunda yön vermek açısından oldukça önemli bir gelişim aşaması olmuştur.[582]

Yücel döneminin yükseköğretimde en önemli huşularından birisi Hümanist eğitim anlayışının yükseköğretim kurumlarına da yansımasıdır. Hümanist eğitim politikasının üniversiteye en belirgin yansıması, Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesinde Klasik Filoloji kürsünün kurulması olmuştur. Latin Filolojisi ve Yunan Filolojisi kürsüleri Avrupa'daki üniversitelerinin benzeri şeklinde oluşturulmuşlar ve iki kürsüde klasik dünyayı incelemek ve yaymak görevini üstlenmişlerdir. Yücel döneminin bir diğer özelliği, yükseköğretim kurumlarının son sınıflarında konferans olarak verilen Türk inkılabının esaslarını ve cumhuriyet rejimin dayandığı ilkeleri aktarmak için İnkılap Tarihi dersinin yüksekokulların her birinde birer saat olarak okutulması olmuştur. Ankara Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi bünyesinde 1941 yılında Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü kurulmuştur.[583]

Hasan Ali Yücel Dönemi güzel sanatların gelişmesine yönelik çalışmalar imza atılmıştır. 20 Mayıs 1940 tarihinde Devlet Konservatuarı'nın kuruluş yasası çıkarılmıştır. Bu yasanın amacı ise, " *Türkiye'de müzik, tiyatro, opera ve bale kültürünü ve sanatçısının geliştirmek, tanıtmak ve yetenekli öğrencileri yetiştirmektir*".[584]

Hasan Ali Yücel 13 Temmuz 1940 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Devlet Konservatuvarı kanununu görüşülürken hem eleştirilere hem de kanun ile yapılmak istenenlere açıklama getirmiştir;

> *…Bütün dava budur. Dört kelime ile tekrar edeyim: Biz milliyiz. Türk olarak resimde ışığımızı, musikede sesimizi, edebiyatta duygumuzu ve fikrimizi söylemek istiyoruz ve yaptığımız müesseslerde*

[582] M. Çıkar, age, s. 115.
[583] A. A. Yiğit, age, s. 65.; S. Özkan, age, s. 172.
[584] G. Uluköse, age, s. 89.

bunun tohumunu atıyoruz. Sanatkâr yaratmak bizim elimizde değildir. Milli vicdan, milli kudret ve halkımız bunu yapacaktır. Ona da yüzde yüz iman ediyoruz. [585]

24 Mayıs 1940 yılında yürürlüğe giren 3829 sayılı Devlet Konservatuvarı Hakkında Kanun ile Ankara'da Maarif Vekilliğine bağlı bir Devlet Konservatuvarı kurulmuştur. İlgili kanun ile Devlet Konservatuvarı müzik ve temsi kısmı olmak üzere iki kısma ayrılmıştır.[586]

Maarif Vekili Hasan Ali Yücel tarafından Devlet Konservatuarı'nın ilk mezunlarına için yapılan diploma töreni dönemin gazetelerinde baş haber olarak verilmiş ve bu başarının mimarlarının Atatürk ve İsmet İnönü olduğu belirtilmiştir.[587]

Büyük kurucu Atatürk'le ideal arkadaşı, yeni Türk medeniyetinin mübeşşiri İsmet İnönü sizin böyle bir müessesede yetişip var olmanızın ilk ve kuvvetli sebepleridir. Her şeyden evvel buna İnanınız. Sanat hayatınız ancak fazilet ve ibda hayatı olmalıdır. Türk milletinin yaratıcı dehası sanat safhasında sizin vasıtanızla teessüs edecektir. Vazifeniz büyük, şerefli fakat güçtür. Rehberiniz iyilik ve güzellik, işiniz daima yaratmak olmalıdır. [588]

Yücel, Türk Hümanizmasının yeni safhasının Devlet Konservatuvarının bağrından çıktığını belirtmiş ve Devlet Konservatuvarın Türk İnsancıllığının bir sonucu olduğunu açıklamıştır;

...Bir gün bizim gibi bütün insanlığın idrak edeceğine inanmış bulunduğumuz Türk Hümanizmasının yepyeni bir safhası, Devlet Konservatuvarının bağrından doğmaktadır. Türk Hümanizması, beşer eserlerine istisnasız kıymet veren, ona zamanda ve mekânda hudut tanımayan hür bir anlayış ve duyuştur. [589]

Hasan Ali Yücel Dönemi, II. Dünya Savaşının yarattığı sıkıntı, zorluklar ve yokluklara rağmen eğitsel-müziksel aydınlanma ve insancıllaşma dönemi olarak kabul görmüştür. Bu dönemde müzik alanında yapılan çalışmalar arasında "Ankara Devlet Konservatuvarı, Gazi Eğitim Enstitüsü Müzik Bölümü, Yüksek Köy Enstitüsü Güzel Sanatlar Kolu ve Müzik Dalı yer almaktadır. Hasan Ali Yücel, " *Türk yurdunun dağlarında, bayırlarında ve kırlarında, hatta en ücra yerlerinde kendi kendine açıp solan çiçek bırakmayacağız*" diyerek müzik ve

[585] H. Yücel, 1998, age, s. 73.
[586] T.C. Resmi Gazete (24 Mayıs 1940). Devlet Konservatuvarı Hakkında Kanun, Sayı:4517. Başbakanlık Basımevi Ankara, s. 1.
[587] Cumhuriyet (4 Temmuz 1941). Devlet Konservatuvarında Milli Şefin Huzuru ile Dün İlk Mezunlara Diplomaları verildi, s. 1-5.
[588] Cumhuriyet (4 Temmuz 1941). Devlet Konservatuvarında Milli Şefin Huzuru ile Dün İlk Mezunlara Diplomaları verildi, s.1-5.
[589] H. Yücel, 1998, age, s. 117.

sahne sanatları eğitimi alanında yurdun her köşesinde yer alan çocuklara ve gençlere olanaklar sağlayarak geçerli hale getirmiştir.[590]

Hasan Ali Yücel Dönemi'nin Beden Eğitimi ve Spor alanında sporun gelişmesi amacı ile çalışmalar yapılmıştır. 22 Ekim 1938 tarihinde kurulan Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü, 19 Mayıs 1942 yılında Maarif Vekâleti' ne bağlanmıştır. Spor derslerinin hangi koşullarda nasıl yapılacağına ilişkin rapor hazırlanmış ve Türk sporunun geliştirilmesi hedeflenmiştir. Gençliğin eğitiminde sporun önemli olduğuna inan Hasan Ali Yücel tarafından 18 Şubat 1946 tarihinde Beden Eğitimi ve Spor Şurası toplanmıştır.[591]

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de radyo geniş kitlelerine ulaşmanın en önemli vasıtalarından birisi olmuştur. Dönemin iktidarı tarafından radyo yayınları aktif olarak kullanılmıştır. Radyoda yapılan yayınlarla savaş döneminde ülkenin siyasi, kültürel, askeri olmak üzere birçok konuda halkın bilgilendirilmesi amaçlanmıştır. Özellikle savaş yıllarında eğitim üzerinde önemle durulan meselelerden birisi olmuştur. 1 Ekim 1940 yılında Maarif vekili Hasan Ali Yücel'in Ankara radyosunda saat 20.00 konuşmasına yer verilerek çocuğunu okula gönderen velilerin görevlerine dikkat çekmiştir. En büyük günahın tembellik olduğunu belirten Yücel, "*bizim nazarımızda hakikatlerin ilki şudur herkes ve her şey vatan için"* diyerek öğrencilerin çalışmaları gerektiğini belirtmiştir. Radyoda konuşma yapan Yücel, *evlatlarını gönderecek okul bulan babalar ve analar, bundan mahrum olanları düşünerek Türk mektebinin, Türk hocasının ve Türk maarifinin kadrini ve kıymetini bilmeli ve çocuklarımızı terbiye vazifesinde bize yardım etmelidirler"* demiştir.[592]

Hasan Ali Yücel eğitimci ve kültür insanı olarak çok boyutlu birikimi ile eğitim ve kültür hayatımızda kalıcı izler bırakmıştır. Yücel, eğitimci, yönetici, reformcu, yazar, bestekâr kişiliği ile bir eylem adamı olarak karşımıza çıkmıştır. Hasan Ali Yücel, kendisini sürekli geliştiren Hümanist bir Cumhuriyet Devrimcisi sıfatı ile eğitime yön vermiştir.[593]

Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde başlatılan eğitim ve kültür devrimleri, Millî Şef İsmet İnönü ve Maarif Vekili Hasan Ali Yücel öncülüğünde devam etmiştir. Bu suretle

[590] A. Uçan (2011). *Hasan Ali Yücel ve Türk Müzik Eğitimi Devrimi*, Hasan Ali Yücel, Ed. Kemal Kocabaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara. s. 352.
[591] M. Çıkar, age, s. 107.
[592] Ulus (1 Ekim 1940). Çocuğunu mektebe Gönderen Ailenin Vazifesi: Öğretmen ve Okula Karşı Saygı ve İtimat, s. 1-3
[593] K. Kocabaş (2011). Yaşamından Kesitlerle Hasan Ali Yücel, Hasan Ali Yücel, Ed. Kemal Kocabaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 68.

geri kalmışlığı önlemek ve eğitimi her alanda yaygınlaştırmak hedeflenmiştir.[594] Ülkü Dergisi, 8 Mart 1943 yılında İsmet İnönü'nün yeniden cumhurbaşkanı seçilmesini son günlerin en mühim hadisesi olarak vermiş ve "*Türk milleri öz evladı İsmet İnönü'yü başında görmekle bahtiyardır*" denilerek İnönü'ye olan güven ve inançlarının tam olduğunu vurgulanmıştır.[595]

Hasan Ali Yücel, yapıcı ve inandırıcı yöntemler ile Türk eğitim tarihinde bir sistem kurmaya çalışmış, Milli Eğitim Bakanı olarak irfan hayatına ve öğretim kurumlarına azımsanmayacak şekilde hizmetler vermiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın elverişsiz şartları altında olmasına rağmen Yücel'in ilköğretimi yaygınlaştırmak, ortaöğretim kurumlarının sayının artmasının yanı sıra niteliklerini geliştirmek, mesleki ve teknik eğitimi yaygınlaştırmak, yükseköğretim kurumlarını bilim merkezleri haline getirmek, güzel sanatların teşvik edip himaye etmek, neşriyat faaliyetleri ile halkın kültür seviyesini yükseltmek, Türk eğitim tarihinde iz bırakan çalışmaları arasında yer almaktadır.[596]

4.1.2. Hasan Ali Yücel'in Tarih Bilimine Dair Görüşleri

Hasan Ali Yücel, felsefeci, edebiyatçı, şair, eğitimci, devlet adamı kimliğinin yanı sıra tarihçilik yönü ile de karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde tarih bilincinin gelişmesi ve tarihe dair görüşleri ile tarih eğitimine katkıda bulunmuştur. Arıkan'a göre, "*Yücel'i bir tarihçi, titiz bir tarih araştırmacısı olarak kabul etmek hiç de yanlış değildir".* Özellikle ülkemizde tarih yöntemlerinin tartışıldığı dönem içinde liseler için kaleme aldığı "Mantık" kitabında tarihte metot sorununa değinerek tarihin doğuşu ve gelişim aşamaları üzerinde durulmuştur. [597]

Mantık kitabında "*Metodoloji"* başlığı altında verilen bölümde bilimin pratik ve teorik amaçları anlatılırken "*bilimin esas ereği maddeden ve hayattan gelen kırgın ihtiyaçları doyurmak mıdır? Yoksa içimizdeki hakikat arama duygusunu yenmek midir?* sorusuna cevap aranmaktadır. Bu soru tarih bilimi ile ilişkilendirilerek "*tarih de bize bilimlerin böyle kırılgan zorluklardan olduğunu gösteren misaller vermiyor değil…Eski Türklerde madencilik, hele demir işleri bu ulusun kendini müdafaa zorunda bırakmıştır"*. yaklaşımı ile bilimin maddi hayat şartlarına göre düzenlendiği ve pragmatik kaygılar taşıdığını belirtilmektedir. Yücel tarafından bilimin yalnızca pragmatik amaca taşıması, tehlikeli kabul edilmiş ve "bilim, bilim

[594] H. Gül (2011b). Atatürk ve Hasan Ali Yücel Dönemi Eğitim Reformları ve Günümüzde Çıkarımlar" Hasan Ali Yücel, Ed. Kemal Kocabaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 299.
[595] Ülkü Milli Kültür Dergisi. "Cumhurreisimiz İnönü", 16 Mart 1943, Cilt:3 Sayı:36, s. 1.
[596] F.R. Unat (1961). *Hasan Ali Yücel,* Türk Tarih Kurumu, *Belleten*, Cilt: XXV. Sayı: 98, s. 298.
[597] Z. Arıkan (1997). *Hasan Ali Yücel ve Tarih Bilinci*, *Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi*, İletişim Yayınları, Cilt:28, Sayı: 166, s. 197.

içindir" mantığının artık kalmadığı eleştirilmiştir. Yücel Hümanist bir bakış açısı ile bilimin ve bilginin vazifesini şöyle açıklamaktadır:

> *İnsanlığa sevgi ve insanlığın acılarını dindirmek için ruhlarımızda bulacağımız merhamet ışığı, insanlara vakit vakit gelen ataşeli nöbetler dışında daima hükmünü sürecektir. Kısa hayat içinde velev tek bir insana daha rahat yaşama imkânı vermek, onu daha az ıstırap çeken bir varlık haline getirmek; bilimin ve bilginin ölmeyen vazifesi olacaktır. "Hakikatleri hayat için arayalım derken böyle düşünmeye kendimizi alıştırmalıyız.*[598]

Yücel tarafından hem Milli Eğitim Bakanlığı Döneminde hem de bakanlıktan sonra liselerde okutulan Mantık ders kitaplarında tarih bilimine geniş yer verdiği açıkça görülmektedir. *Mantık* (1942) ders kitabı ile *Bilim Felsefesi Mantık* (1947) ders kitapları ve *Mantık Dersleri* (1954) ders kitaplarında tarih bilimi ve tarih metodolojisi üzerinde önemle durulmuştur. Hasan Ali Yücel'e göre tarihin konusu ve tarih bilimi şu şekilde açıklanmaktadır:

> *Tarih en geniş anlamda gelip geçen ne kadar olay varsa hepsini inceleyen bir bilgi dalıdır. Bu bakımdan yalnız insanların değil, bütün gökteki varlıkların ve onlardan biri olan yeryuvarlağı ile onun üstündeki her varlığın bir tarihi vardır. Dar anlamda tarih, beşer hareket ve olguların geçmişteki görünüşlerini inceler. Bu görünüşler, siyasette, fikirde, ahlakta, ekonomide… olur ki bunların zaman ve mekandaki gelişmeleriyle aralarında bulunan münasebetleri de ayrıca araştırır.*
> *Tarih görüşüyle beşer eserlerinin muhtelif alanındaki varlığı, denemeye dayanan bilimlerin üstünde çalıştıkları olaylardan büsbütün başkadır. Bunlar ölmüş olaylar oldukları için doğrudan doğruya görünmeleri ve deneyimleri imkanı bulunmadığından onları tabiat olaylarından ayrı bir tarzda görmeye mecbur oluruz.* [599]

Hasan Ali Yücel tarafından tarihin başka tanımlarına da yer verilmektedir. Yücel'e göre tarih "*bilinenlerin yapılmaması ve yapılanların bilinmemesi hakkında uzun bir hikayedir*", başka bir ifade ile tarih pragmatik bir yaklaşım ile " *beşerin başına gelmiş felaket ve afetleri, bela ve musibetleri bize haber verir*", "*tarih ve zaman ilişkisi çerçevesinde tarih insanlığın hafızasıdır, "Tarih mekanı zamanlaştırma bilimdir*" şeklinde ifade olunmuştur.[600]

Hasan Ali Yücel'e göre tarihin değeri, objektif olması ile ilgilidir. Yücel'e göre, "*tarihin mümkün olduğu karar objektif bir metotla incelenmesi, hemen umumiyetle kabul*

[598] H.A. Yücel (1942). *Mantık*, Lise Kitapları, Maarif Matbaası, Ankara, s. 57.
[599] H. A. Yücel (1947). *Bilim Felsefesi Mantık,* Milli Eğitim Basımevi, Ankara, s. 276-277.
[600] Z. Arıkan (1997). *Hasan Ali Yücel ve Tarih Bilinci*, Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi, İletişim Yayınları, Cilt:28, Sayı:166, s. 198.

edilmiş bir gerçektir." [601] Yücel için tarih her türlü amaca hizmet eden, pragmatik kaygılar ile yazılan bir bilimden ziyade objektif ve şahsa bağlanmayarak kaleme alınmalıdır.[602]

Hasan Ali Yücel için tarih bilimi toplumun bir hafızası olarak pragmatik bir işleve sahiptir. Geçmişten ders alınarak, yapılan hatalar tekrarlanmayarak geleceğe yön veren bir bilim olarak ele alınmaktadır."

Tarihin Görevi

> *Tarih geçmiş devirleri, göstermek itibariyle bize beşer hayatının akışını şematik bir şekilde inceleme imkânı verir. Görünüşte basit sanılan bu hakikatin faydaları pek çoktur… Her millet kendi geçmişini tanıyarak geleceğin nasıl olacağını sezmeye muktedir olur. Fertleri, tarihi iyi bilen millet, eskiden yapılmış hataları tekrarlamaktan kendini koruyabilir, diğer milletlerle olan münasebetlerinde bugün meydana çıkmış olguların önceki sebeplerini bilmek yoluyla daha sağlam bir politika takip edebilir.*
>
> *Şu halde tarih şuurda uyandırdığı ibret duygusuyla insanlığa zarar vermiş olayları büsbütün yok etmezse bile onların tehlikeli taraflarını görür ve gecikmelerini engelleyebilir. Bu saydığımız faydalar, tarihin önemini anlatmak için yeni kanıtlar aramaktan bizi kurtarır.* [603]

Yücel'e göre "*tarih kültürü ve eğitimi olamayan bir insan veya bir millet varlığının sebeplerini anlamaktan ölünceye kadar mahrum kalır. Nasıl ki tek insanda anlama hafızasız olmuyorsa milletlerde de şuur geçmiş zamanlarını tanımaksızın uyanamaz*." Bu bakımdan Yücel için "*geçmiş, geçmiş olmak itibariyle değerli değildir. Bugüne etkisi bakımından değerlidir; belki bugüne tesiri bakımından önemlidir*". Yücel, bu görüşüne kanıtlar göstererek beşeri ve milli hareketlerin geçmişin hafızasında önemli rolü olduğuna işaret etmiştir. Rönesans'ın eski Yunan medeniyeti özleminden kuvvet aldığını, Almanya'nın birliğini tamamlamasında tarihçilerin rolünü, Fransız İhtilali'nin oluşmasında onun tarihini yazanların etkisine dikkat çekmiştir". [604]

Yücel tarafından geçmişin bilinmesi ve öğrenmesin açısından tarihin işlevi, Balkan Savaşı sonunda oluşan milli şuur ile açıklanmıştır:

> …Bizde de Balkan bozgunundan sonra uyunan milli cereyan, geçmiş günlerimize karşı büyük bir anlama ve araştırma ihtiyacı doğurmuştur. Bahtiyar bir geleceğe namzet olduğumuzu, uğradığımız felaketlerden kurtulmak için feyizli bir kudrete sahip bulunduğumuzu geçmişi bilmek ve öğrenmek sayesinde elde ettik. [605]

---

[601] H. A. Yücel (1954). *Mantık Dersleri,* Maarif Basımevi, Ankara, s. 103.
[602] H. A. Yücel (1947). *Bilim Felsefesi Mantık*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, s. 277.
[603] H. A. Yücel (1947). *age,* s. 290-291.
[604] H. A. Yücel (1954). *Mantık Dersleri*, Maarif Basımevi, Ankara, s. 104.
[605] H. A. Yücel (1947). *Bilim Felsefesi Mantık*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, s. 291.

Hasan Ali Yücel, Türk tarihi tezi tezinin oluşmasında milli şuurun oluşmasının önemli bir etkisi olduğunu belirtirken Türk Tarih Tezi oluşumu ile ilgili görüşleri şu sözleri ile açıklamaktadır:

> *Cumhuriyet devrinin belli başlı kültür hareketlerinden birisi olan tarih tezi, İstiklal Savaşıyla uyanmış milli şuurun geçmiş devirlere ışıklarını uzatmasıdır ve türlü zamanlarda medeniyet kurmuş, devletler vücuda getirmiş bir millet olduğumuzu anlamak ve anlatmak ihtiyacından çıkmıştır. İnsanlığa hizmet etmiş bir kısım Türk büyüklerinin başka milletler tarafından benimsenmesi, başka millet tarihçileri tarafından bize ait olan birçok olayların taraflı bir görüşle yazılıp söylenmiş olması, bu tezin doğuşuna müessir olmuştur. Tarih tezinin belki mübalağalı görünecek tarafları vardır, fakat esas duygu ve kendi tarihimizin kendimiz tarafından görülüp gösterilmesi hususu büyük bir isabet taşır.* [606]

Yücel tarafından Türk tarih tezinin oluşması, taraflı tarih yazımına bir cevap niteliği taşırken tarih tezinin romantik ve abartılı taraflarının olması kabul edilmiş, kendi tarihimizin kendi bakış açımızla yazılması hususunun büyük önem taşımasına dikkat çekilmiştir.

Yücel, tarih biliminin tabiat bilimlerine benzemediği belirtirken kullandığı bilim metodu sayesinde pozitif bilimlere benzemeye çalışan sosyolojinin en önemli dayanağı olduğunu ifade ederek tarih ile sosyoloji arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur: [607] "*Tarih için son söz olmak üzere şunu söyleyebiliriz ki fizik, kimya, biyoloji gibi tabiat bilimlerine benzemez. Fakat kullandığı bilim metodu sayesinde bu bilimlere benzemeye çalışan sosyolojinin en kuvvetli bir dayangacı, belki de onun başlıca hazırlayıcısıdır*".

Yücel tarafından kaleme alınan Mantık Dersleri (1954) ders kitabında tarih bilimi ile ilgili olarak "*bahsin özü*" olarak geçen bölümde tarih bilimi ile ilgili değerlendirmelerini şu şekilde özetlemektedir:

> ***Bahsin özü***
>
> *1- Tek olay zamanın ve mekânın belli bir yerinde tesadüf edilen bir defalık bir olaydır. İkinci Dünya Harbi, Atatürk'ün ölümü gibi.*
>
> *2- Tek olaydan tek olaya da zihnimiz istidlaller yapar. İstanbul'un fethinden Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunu istidlal gibi. Yahut bir öldürme vakasında ölenlerden öldürüne intikal gibi.*
>
> *3- Her varlığın bugünden önce geçirdiği hallere genel olarak tarih derler. Fakat tarih kelimesi, insanlığın geçmiş devirlerini özel olarak gösteren bilimdir. Biz tarih kelimesini hem Histoire, hem de asır, yıl, ay, gün için de date anlamında kullanmaktayız. Ayırabilsek çok iyi olurdu.*
>
> *4- Tarih biliminde metot önce olayları tenkit etmek, sonra kurmak suretiyledir. Tenkit işi, belgeler ve şehadetler üzerinde yapılır.*

[606] H. A. Yücel (1947). *Bilim Felsefesi Mantık*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, s. 291.
[607] H. A. Yücel (1954). *Mantık Dersleri*, Maarif Basımevi, Ankara, s. 105.

5- Şehadetin kaynakları şunlardır: Rivayetler, anıtlar, belgeler. [608]

Yücel tarih bilimin sadece geçmişten ibaret olmadığını ve bir milletin geleceğini yön veren bir bilim olduğunu ve günümüze göre anlam kazandığını belirtmektedir. Yücel'e göre, " *geçmişin varlığı, önemi ancak günümüze göre anlam kazanır: Geçmiş geçmiştir. Hakikatte mazi diye bir şey yoktur. Onun varlığı hale nispetlidir*". Yücel'in başka bir ifadesi ile " *geçmişe mıhlanıp kalarak istikbal duygusu duyulamaz… Milletler ileriye istikbale yürüyen kervanlardır… Milletler, idealleri ile müşterek hayalleri ile yaşar. Hâlbuki ideal geçmişte değil gelecektedir.*". Ancak Yücel için geçmişin varlığı asla yadsınan bir durum değildir. Yücel açısından geçmiş, "*bir milletin varlığında hareket noktası"* olarak kabul görmektedir. [609]

Yücel tarafından tarih, eğitim aracı olarak kabul edilmiş ve toplumsal işlevini yapabilmesi içinde günümüz ile bağlantılı kurulması istenmiştir. Yücel için "*olaylar, onları yaşayanlarla, onların içinde bulunanlar gibi ölmüşlerdir. Asıl canlı olan tarih biz de etrafımızda yaşayanlardır… Ölü tarih diri tarihe bağlanmadıkça nerede, hangi devirde kimlerle yaşamakta olduğumuzu bilemeyiz".*[610] Bu bakış açısı ile geçmiş, geçmiştir. Ancak etkileri itibari ile geçmiş günümüzde yaşamaya devam etmektedir. Tarih bilimi, ulusun varlığının hareket noktası ve ulusal bilinci oluşturan bir bilim olması nedeni ile eğitim aracı olarak kabul görmektedir.

Hasan Ali Yücel tarafından 4 Kasım 1940 yılında Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin yeni binası açılış töreninde verilen demeçte tarih bilincinin nasıl olması gerektiğine yer verilmiştir.

> *Öz kaynaklarımıza inmek suretiyle mazinin aydınlatılması, bizimle münasebette bulunmuş, milletlerin tarihine yine kendi gözümüz ve kendi anlayışımızla bakılması; Türk dilinin yabancı kaidelerin esirliğinden kurtararak kendi kudretleri ve imkanları içinde geliştirilme yolları aranması…şuradan buradan alınmış fikirlerle değil milli hayatımızın şuuruna dayanan bu düşünüşle elde edilmiş evrensel görüşe sahip mütefekkirlerimizin yetişmesi. İmparatorluk adamları, nice nice devletler kurmuş ve medeniyetlere kaynak olmuş büyük milletimizin asırlar boyunca uzun ve hatıralar boyunca şerefli tarihimizi aydınlatmaya çalışmak şöyle dursun, ona mümkün olduğu kadar unutturmaya uğraşmışlardı. Bunu hepimiz biliriz. Tanzimat'a kadar Türk tarihi, vukuatın şöyle böyle naklinden ibaret müselsel bir hikâye mecmuasından ileri geçemedi. Daha sonra birkaç uyanık ve duygulu bir fikir adamımız istisna edilirse, yabancı tarihçilerin Türk tarihi hakkında yazdıkları karma karışık*

[608] H. A. Yücel (1954). *Mantık Dersleri*, Maarif Basımevi, Ankara, s. 105.
[609] Z. Arıkan (1997). Hasan Ali Yücel ve Tarih Bilinci, *Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi*, İletişim Yayınları, Cilt:28, Sayı:166, s. 199.
[610] Z. Arıkan. 1997, age, s. 200.

fikirler, bilerek bilmeyerek benimsenmeye başlandı. Türk milleti, sırf döğüşken ve cengâver vasfı ile iktifa olunan tarihe sahip zannedildi. Bu döğüşkenlik ve cengâverliği doğuran fedakâr ruhun insanlığa getirdiği medeni fikirler ve eserlerden bahsolunmadı. Meşrutiyet devrinin Balkan Harbinden sonraki senelerinde Osmanlı tarihinin hududunu aşan ve mazinin öz kaynaklarına teveccüh etmeye çalışan teşebbüsler olduysa da bu güzel niyetler, ilim müesseslerimize mal edilecek olgunluğa erişemedi. Türk ilmi bugün tarih sahasında doğru yolunu bulmuş, Cumhuriyet maarifi yeni nesillere Türk milletinin medeni faziletini öğretmeğe başlamıştır. [611]

Yücel tarih bilincinin yerleşmesi için kendi öz kaynaklarımıza kendi bakış açımızla bakılmasını ve evrensel bir bakış açısının geliştirilmesinin önemine dikkat çekerek Türk tarihinin aydınlatılmasını istemektedir.

Yücel, 15 Şubat 1943 tarihinde İkinci Maarif Şurası'nı açarken Tarih eğitiminin Hümanist bir bakış açısı ile nasıl ele alındığı ve dünya tarihi içinde bir bütünün parçası olduğumuzu belirtmiştir:

Milli tarihi görüş ve anlayışımızdaki ileriliğimi de şüphesiz inkılaplarımıza borçluyuz. Türk milletinin en eski devirlerinden bugüne kadar ki siyasal ve merkezi hayatını, o zamana kadar olduğu gibi dünya tarihinden koparak değil, belki dünya tarihi içinde ve objektif surette bir bütün olarak görmeyiz biz Büyük Atatürk ve onun kurduğu Türk Tarih Kurumu öğretti. Kurumun çalışmalarından hepimizin bildiği dört ciltlik değerli eserler vücuda geldi. [612]

Yücel tarafından verilen nutukta Batı medeniyetinin bir parçası olmanın önemi vurgulanırken Türk Tarih Kurumu tarafından hazırlanan ders kitapları da ele alınmıştır. Özellikle ders kitaplarının içeriğinin fazla olması, öğrenciler tarafından kronolojinin kavranamaması ve pedolojik kaygılar, nedeni ile tarih öğretiminden istenen verimin alınamaması önemli bir mesele olmuştur. Ortaokul ders kitaplarının yenilenmesine ihtiyaç duyulduğu ve müsabakaların yapıldığı belirtilirken okutulmakta olan ders kitaplarının ihtiyacı karşılayamaması eleştirilmektedir.

…tarihimizi öğretme yolundaki çalışmalarımızın daha metotlu olması gerektiği, okullarda yapılan incelemelerden anlaşılmaktadır. Her dersin öğretiminde olduğu gibi tarih öğretiminde de önemli nokta, tarihe ait ana bilgilerin ve fikirlerin talebe tarafından hazmedilmesini sağlamaktı. Bizim tarih programımızı müfredatı;

a) Türk Milleti'nin en eski ve geniş tarihe malik olması.

b) Garp medeniyetine olan alakamız dolayısıyla garp medeniyeti tarihi üzerinde durmamız.

c) Bütün tarih boyunca kurduğumuz devletlerin ve başka milletlerle olan münasebetlerimizin çokluğu.

[611] H. Yücel (1998). *Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler, Kültür Bakanlığı Türk Klasikleri*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları,/1573, Fersa Matbaası, Ankara, s. 81. ; Ulus, 5 II. Teşrin 1940, s. 2.
[612] H. Yücel, 1998, age, s. 204.

d) Cumhuriyet ve İnkılap Tarihimizi çocuklarımızın yetişmesi bakımından teferruatlı şekilde okutma lüzumu.
Sebepleriyle başka milletlerin tarih öğretimi müfredatından yüklüdür.[613]

Yücel tarafından tarih öğretim programının içeriğinin fazla olması ve nedenleri belirtirken tarih eğitimin dönemin ideolojisine uygun olarak araçsallaştırıldığı açıkça kabul edilmektedir. Türk çocuklarına atalarının güçlü devletler kurduklarını göstermek ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinin temel ilkelerini benimsetmek amacı ile tarih öğretimi bir araç haline gelmiştir. Ayrıca Yücel tarafından döneme damgasını vuran Hümanist kültürün öğretim programlarına yansıması olarak Batı tarihini üzerinde önemle durulması beklenmektedir.

Yücel milli tarih anlayışının Atatürk devrine kadar olan süre içinde geniş, köklü derin olmak şartlarıyla var olmadığını belirtirken Tanzimat devrini ayrı tutmakta prensipleri ve metotları ile Türk tarihinin olmadığı ifade etmektedir. Bunun yanı sıra dönemin tarih anlayışını ise " …*biz yalnız bizim menşeimizi aramakla kalmıyoruz, dünya hadiselerini kendi gözümüzle görmek istiyoruz*." [614] sözleri ile vurgulamıştır.

Türk tarih tezindeki romantik tarihsel yaklaşımı kabul eden Yücel, dünya medeniyetinin bir parçası olarak Türk tarihinin evrensel bir bakış açısı ile ele alındığı açıklamaktadır:

> Tarih tezinde belki romantik çok hissi cihetler bulunabilir. Bence bunu tabii görmeli. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra doğan yeni ve milli devre, Türk milletine ve onun başı olan insana ezici ve dondurucu bir kıştan çıkıp yeniden hayata kavuşturan bir bahara erişildiğini hissettirdi… Anladığımız tarih, tarihten ölünceye kadar giden ve kendimizi arama ana hattının yanında bütün dünya medeniyetlerini bizimle alakalı gören bir usule bağlandı. Onun İçindir ki Eski Yunan Medeniyetlerinde Türk unsurları aradık. Yunan Medeniyetini takip eden Büyük Roma medeniyeti içinde Türk Etrüsklerin rolünü inceledik. Vatanımızın toprakları altında saklanmış Eti, Sümer tarih unsurlarını kazılarla ortaya koymaya çalıştık. Bu anlayış verimli bir anlayış oldu…[615]

Yücel tarafından Hümanist tarihsel söylemin kanıtı olarak Türk tarihinin Eski Yunan ve Roma tarihi kaynaklarına inilerek araştırıldığını ifade edilmektedir. Türk tarihi, dünya tarihinden ayrı kabul edilmemektedir. Yücel "*kendimizi aramaktan kastımız, daha doğrusu hümanist zihniyetin çıkar yol olduğunu söylemekten kastımız dünya medeniyetleri arasında*

[613] H. Yücel, 1998, age, s. 205.
[614] H. Yücel, 1998, age, s. 104.
[615] H. Yücel, 1998, age, s. 104.

yer alabilecek surette nevi şahsına münhasır bir medeniyet olmadığımızı söylemektir"[616] sözleri ile tarih anlayışının özünü vurgulamaktadır.

Yücel tarafından tarih anlayışı, tüm dünya medeniyetleri ile Türk tarihini alakalı gören bir usule bağlandığını savunulmaktadır. Yücel, medeniyet tarihinin bir bütün olduğunu savunurken yalnızca kendi tarihimize bakmanın yanlış olduğuna dikkat çekmektedir. 15 Kasım 1943 tarihinde Üçüncü Tarih Kongresi'ni açarken verdiği nutukta Türk Tarih Tezi ve dönemin tarih anlayışı ile ilgili olarak şu değerlendirmelerde bulunurken hem Türk Tarih tezi hem de Hümanist tarih yaklaşımının getirdiği tarihsel söylemin savunucusu olmuştur.

> *Orta Asya'yı kaynak ve bugünkü Türkiye'yi Özyurt alan tarih tezi, Cumhuriyet nesillerine ilk ağızda yanlışları silen bir hakikat getirdi… Tarih milletlere insanlara tek bir varlık olduğunu gösterir ve o varlık içinde her milletin karınca kaderince bir vazife almış bulunduğuna işaret eder. Onun için milli birlikler ve insanlık içinde yüksek ülkede beraberlikler, tarih bilgisinden çıkar… Tarih olmaksızın ve tarihe bakışta bir kaynaktan çıkmaksızın bu birliği ne duymaya ne anlamaya imkan vardır. Tarih tezi ile yalnız kendi tarihimize bakmış olsaydık bu anlayışa yükselemezdik. Biz bütün dünya olaylarını bitaraf olmanın en yüksek imkânı ile görüp gösteriyoruz…* [617]

Yücel döneminin kültür politikalarına ve tarih anlayışına etkisine şu sözleri kanıt oluşturmaktadır:

> *Bizim anladığımız hümanizma, insanlığın en derin mazisinden bugüne kadar geçirdiği hayatın mana ve tecrübelerini tanımak, bilmek ve onu kısa ömrümüzde tekrar yaşayıp yaşatmaktır. Cumhuriyet maarifi, bu anlayış ve görüşle Türk kültürünün yayılıp genişlemesine imkân hazırlamayı bir vazifelerin ilki sayar . Biz bir yandan bugünkü varlığımızın gerçeklerini aramaya bulmaya çalışırken diğer yandan da dünümüzün bütün izlerini aydınlığa çıkarmak çabası içindeyiz. İdealimiz istikbalde, ana köklerimiz uçsuz bucaksız mazimizdedir.* [618]

4.2. Ortaöğretim Tarih Eğitimine Dair Maarif Şuralarında Görüşler

Maarif Şuraları, Atatürk döneminde toplanan Heyet-i İlmiye toplantılarının kurumsallaştırılması ve düzenli aralıklar ile milli eğitim sisteminin planlanması amacı ile etkin rol oynayan en yetkin danışma organı olarak kabul görmektedir. 1933 tarihinde çıkan 2287 Sayılı Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun ile *Talim ve Terbiye Dairesi* oluşturulurken milli eğitim şuralarının yasal dayanağı meydana getirilmiştir.[619]

---

[616] Z. Arıkan, 1997, age, s. 202.
[617] H. Yücel, 1998, age, s. 255.
[618] H. A. Yücel (1941). *Maarif Vekaleti Tarih Vesikaları Önsözü,* Cilt.1, Sayı.1, s. 1.
[619] M. Önder (2014). *Türk Eğitim Tarihi,* 3. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara, s. 222.

Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun ile Maarif Şuraları, Maarif Merkez Teşkilatının birimlerinden birisi olarak kabul görmüştür.[620] Maarif Vekâleti Merkez Teşkilâtı ve Vazifeleri Hakkında Kanun ile Maarif Şuralarının görevleri ilgili kanunun üçüncü maddesinde belirlenmiştir: "*Maarif şûrası Cumhuriyet maarifinin terbiye tedrisata taallûk eden işlerinde talim ve terbiye dairesince hazırlanacak nizamname, talimatname, program ve esaslarla şûra azası tarafından bu mevzular etrafında yapılacak teklifleri tetkik ederek bir karara bağlamak*" Ayrıca ilgili kanun ile Maarif şûrasının kararları Maarif Vekilinin onayı ile uygulamaya koyulacaktır. [621]

Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde *"en yüksek danışma organı*" sıfatı ile oluşturulan Maarif Şuralarının amacı ise; "*ulusal eğitime yön vermek, eğitim ve öğretim ile ilgili sorunları tespit etmek, incelemek, çözüm önerileri sunmak "*tır. İlki toplanan Maarif Şurası, Türk eğitim tarihinde eğitimin planlanması ve öğretim yaygınlaştırılmasında aldığı kararlar ile önemli iz bırakmıştır. 17 Temmuz 1939 tarihinde ülke genelinde bilim adamları, eğitimciler, yazarlar ve sanatçıların katılımı ile Türk eğitim sisteminin temel ilkelerini ortak bir çalışma ile ortaya koymak amacı ile toplanmıştır.[622]

I. Maarif Şurası'nın amacı şunlardır;

Türk eğitim sisteminin temel ilkelerini ortak çalışma ile belirlemek
İlk ve ortaöğretimde ile yapılacak yeni düzenlemeleri tartışmak
Özellikle kırsal alana eğitim hizmeti götürmek
Köylünün modern Türk toplumundaki konumunu yükseltmek[623]

Toplantı öncesi Maarif Vekâleti tarafından ilk, orta, yüksek ve teknik öğretimin durumu hakkında çalışmalar yapılmış ve Hasan Ali Yücel'in ifade ettiği üzere yapılan çalışmalar "Cumhuriyet'in Maarif Planı'nın bir taslağını ortaya çıkarmıştır.[624]

17 Temmuz 1939 tarihinde Ankara'da İsmet Paşa Kız Enstitüsü Konferans Salonunda toplanan Birinci Maarif Şurasının gündemi dört ana başlık altında orta koyulmuştur. Bunlar "*cumhuriyet maarifinin plan ve esasları, muhtelif öğretim derecelerindeki müesseslere ait*

[620] Maarif Vekâleti merkez teşkilâtı aşağıda yazılı makam ve dairelerden mürekkeptir. A) Müsteşarlık, B) Maarif Şûrası, C) Millî Talim ve Terbiye Dairesi, Ç) Teftiş Heyeti, D) Yüksek Tedrisat Umum Müdürlüğü, E) Orta Tedrisat Umum Müdürlüğü, F) İlk Tedrisat Umum Müdürlüğü, G) Mesleki ve Teknik Tedrisat Umum Müdürlüğü, H) Zat İşleri Müdürlüğü İ) Müzeler Müdürlüğü, J) Kütüphaneler Müdürlüğü, K) Mektep Müzesi Müdürlüğü, I) Hususî Kalem Müdürlüğü, M) İnşaat dairesi, N) Levazim Müdürlüğü, O) Evrak Müdürlüğü
[621] T.C. Resmi Gazete (22 Haziran 1933). Maarif Vekâleti Merkez Teşkilâtı ve Vazifeleri Hakkında Kanun, Sayı:2434, s. 1.
[622] M. Çıkar, age, s. 72.
[623] N. Sakaoğlu, 2018, age, s. 323.
[624] İ. Tekeli & S. İlkin, 2018b, age, s. 32.

talimatnamelerin tetkiki, bütün müfredat programlarının tetkiki ve şura üyelerinin teklif ve dilekleri".[625]

Birinci Maarif Şurası Hasan Ali Yücel'in nutku ile açılmıştır. Dönemin basınında Birinci Maarif Şurasına geniş yer verilmiştir. Ulus gazetesinde "*Maarif Vekilimiz kültür davamızdan bahsederek dedi ki: Meselelerimizin başında yurtta okuyup yazma öğrenmemiş tek adam bırakmamak vardır"* başlığı ile okuma-yazma konusu kültür davasının başında yer almıştır.[626] Yücel tarafından yapılan açılış konuşmasında birincisi düzenlenen Maarif Şurası'nın önemi, ilköğretim meselesi, ortaöğretim kurumlarının önemi ve yükseköğretimin geliştirilmesi, Türk maarifinin sorunları ve çözümlerine ilişkin şura tarafından alınacak olan kararların bakanlık ve hükümet tarafından icra edileceği belirtilmiştir.[627]

Hasan Ali Yücel Maarif Şurası'nı açarken Cumhuriyet Maarifi ve kültür meseleleri üzerinde yapacak olan toplantının eğitim ve kültür faaliyetlerine büyük bir ivme kazandıracağını belirtmiştir;

> *...Şurasının ilk toplantısını açıyorum. Vekilliğimiz teşkilâtı içerisinde en yüksek danışma organı olan bu heyetin birinci toplanmasında vazife almış bulunan sizleri, sevgi ile saygı ile selâmlarım. Bana teveccüh eden bu şerefi, büyüklerimin, naçiz şahsıma yüksek itimatları eseri olarak kazanmış bulunduğumu söylemek, benim için ayrı bir zevktir. Arkadaşlar, Cumhuriyet maarifine ait meseleler üstünde düşünürken, kültür hayatındaki tecrübe ve bilgileri ile ün almış şahsiyetlerin fikirlerine başvurmak ve onları dinlemek, öteden beri Cumhuriyet hükûmetinin ehemmiyetle iltizam ettiği bir usuldür. Daha Millî Mücadele yıllarında, düşman toplarının hükûmet merkezimizin yakın ufuklarım sarstığı en buhranlı bir devrede Ebedî Şef, Büyük Atatürk Ankara'da toplanan Maarif kongresini bizzat açmış ve bununla kültür meseleleri etrafında müzakere ve münakaşaların hayatî ehemmiyetine tarihî bir işaret vermişti. Kendini, idealin evlâdı bellemekten en aziz kuvvet kaynağı bulduğum Büyük Şef İsmet İnönü, çok kereler bu türlü toplanmalara şeref vererek irfan yolcularını ayni izde yürümeye bilfiil teşvik etmişlerdir... Bugün ilk celsesinin açılışında bulunmakla müftehir olduğum Maarif Şûrası, işte bu 10 Haziran tarih, 2287 numaralı kanun hükümlerine göre toplanmış bulunuyor...*[628]

Hasan Ali Yücel tarafından Türk Maarifimizin prensipleri ve Maarif Şurası'nın toplanma gerekçeleri ile ilgili olarak çağın ihtiyaçlarına uygun olarak bütün öğretim derecelerinde yapılacak çalışmaların zaruri olmasına dikkati çekmiştir.

---

[625] E. Başar (2011). *Adı Cumhuriyet Dönemi Eğitimi Aydınlanmacılığla Özdeşleşen Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ve Köy Enstitüleri*. Hasan Ali Yücel, Ed. Kemal Kocabaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara. s. 272.
[626] Ulus (18 Temmuz 1939). *Maarif Şurası Hasan Ali Yücel'in Veciz Bir Nutku İle Dün Açıldı,* s.1-6.
[627] S. Dinç, age, s. 27.
[628] Cumhuriyet Gazetesi (18 Temmuz 1939). *Maarif Şurası Dün Merasimle Açıldı. Hasan Ali Yücel'in Nutku* , s.1-9.

Girmiş olduğumuz yepyeni medeniyet hayatının zaruri ihtiyaçlarına göre yeniden kurulan ve bütün öğretim derecelerinde tahakkukunu esas vazife belledi̇ğimiz Kemalizm prensiplerinden hız alan maarifimizin, bu heyetlerden elde ettiği faydaları göz önünde tutan Büyük Millet Meclisi, kültür meselelerini Maarif Şurası adiyle toplanacak salahiyetli bir heyete tetkik ettirmeyi kanuni bir müeyyede ile icra makamlarının mesuliyetine bir ödev olarak tevdi etmiştir. Bugün ilk celsenin açılışında bulunmakla müftehir olduğum Maarif Şurası, işte bu 10 Haziran/ 1933 tarih, 2287 numaralı kanun hükümlerine göre toplanmış bulunuyor. Kanunun neşri tarihinden beri epey zaman geçti. Yeni teşkilatlar, yeni icatlar, Maarif Şurasında daha çok kurumların, daha çok makamların temsil edilmesini zaruri kılmaktadır. Bunu temin etmek için kanunda yeni değişiklikler yapılmasını düşünüyoruz. ..[629]

Birinci Maarif Şurası'nda Türk maarifinin temel ilkeleri doğrultusunda çalışmalar yapılması planlamıştır. Yücel tarafından Maarif Teşkilatının bir bütünlük içinde ele alınması ve gerekli çalışmaların her kademede yapılması gerekliliğine dikkati çekerek meselenin ana davalardan birisi olduğunu belirtmiştir. Hasan Ali Yücel, bu konuda şu eleştiride bulunmuştur. Yücel, "*Mıuhtelif derecedeki mekteplerin birbirinden şikâyetinin sebebi, tahsil kademelerinin münferid ve mücerred vaziyette bulunması ve kendinden önceki ve sonraki kademelerle olan münasebetin teessüs etmeyişidir"* diyerek eğitim kademelerinin birbirinden bağımsız ve soyut olmasının yanı sıra birbirlerini tamamlamamalarının önemli bir sorun teşkil ettiğini belirtmiştir;

Hasan Âli Yücel, sözlerine devam ederek demiştir ki: Muhterem arkadaşlar, Kanaatimce bütün Maarif teşkilâtı tam ve mükemmel bir ünsiyet olabilmek için her uzvunun birbiri ile alâkalı, birbiri ile münasebetli bir şekilde işlemesi lâzımdır. Ben, maarifimizde ahenk meselesini ana davalarımızdan biri biliyorum. Gerek Maarif Şûrası dolayısı ile aldığımız raporlar, gerek şahsî görüş ve duyuşların ve nihayet tesadüf ettiğimiz vakıalar bunun aksini ihsas edecek mahiyettedir.[630]

17 Temmuz 1939 tarihinde açılan Birinci Maarif Şura'sında Hasan Ali Yücel tarafından verilen nutukta Hümanizmin eğitime yansımasının bir kanıtı olarak garp dilleri meselesi" ile ilgili açıklamalara yer vermiş, "*Yüksek müesseselerimize devam eden gençlerimizin garp dillerinden birini, o dilde tetkik ve tetebbua imkân verecek surette elde etmelerini muvaffakiyetin esaslı şartlarından biri olarak görürüz…"*.. beyanında bulunmuştur**.** Yücel, "*ana dil kültür davamızın bel kemiğidir"* diyerek Türk dilinin geliştirmek için gerekli bütün çalışmaların yapılacağına dikkat çekmiştir. **[631]** Yücel tarafından kültür politikasında Hümanist yaklaşımın etkisi ile batı dillerinden birisinin öğrenciler tarafından öğrenilmesinin önemli bir mesele olduğu belirtilmiştir.

[629] Ulus (18 Temmuz 1939). s. 1-6.
[630] H. Yücel, 1998, age, s. 22.
[631] Ulus Gazetesi (18 Temmuz 1939). *Maarif Şurası Hasan Ali Yücel'in Veciz Bir Nutku İle Dün Açıldı,* s.1-6.

I. Maarif Şurası'nda yabancı uzmanların çalışmalarının özetini kapsayan ve Türk eğitimciler tarafından hazırlanmış olan "*Türkiye'de Öğretimin Bugünkü Durumu ve Ana Sorunları Hakkında Rapor"* görüşülmüştür. Eğitim politikalarına yön vermesi açısından sözü edilen rapor eğitim tarihi açısından oldukça önem arz etmektedir. Bu rapora göre şu tespitlerde bulunulmuştur;

> *Rapora göre, ilköğretim temel sorundur. Köy eğitimi köyün ekonomik ve sosyal şartlarına göre yeniden düzenlenmelidir. Ortaöğretimde beş yıllık ilkokul ve üç yıllık ortaokulun birleştirilip "hayat okulu" kurulması ve ilkokuldan sonra mesleki yönlendirme programlarının yapılması önerilmiştir. Lise ve yükseköğrenim kurumlarının eğitim sisteminin kalkınma amacına ve devrim felsefesine uygun olarak geliştirilmesi istenmiştir.*[632]

Birinci Maarif Şurasında İlköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim ve meslek öğretiminde yeni düzenlemeleri içeren taslak danışma kuruluna sunulmuştur. Yücel tarafından Birinci Maarif Şurası'nın açılış konuşmasında eğitim sisteminde en önemli konunun görevliler ile birimler arasında koordinasyon olduğu belirtilirken en önemli meselelerin başında "kırsal kesimde halk eğitimi" gelmektedir.[633] Yücel Birinci Maarif Şurası'nda yaptığı konuşma ile Türk Maarif sisteminin genel hatları ile bir betimlemesini yapmış, Türk Maarifinin bütün organları ile bir bütünlük içinde eş güdümlü çalışması gerekliğini belirtmiş ve ülkede tek bir okuma-yazma bilmeyen vatandaş bırakmamanın temel gaye olduğu vurgulanmıştır.[634]

İlk Maarif Şurası'nda ilköğretimin yaygınlaştırılması temel hedeflerden birisi kabul edilmiştir. Hasan Ali Yücel, şuranın açılış konuşmasında ilköğretimin köye gitmesi konusunda asıl yapılacak işin realiteyi olduğu gibi görmek ve gereken tedbirleri alarak uygulamasının gerekliliğine dikkati çekmiştir.[635] Maarif Vekili, Yücel tarafından köyde ilk tedrisat meselesine temasla bu davanın klasik usullerle yapılamayacağını ve köy halkının eğitimi için gerekli tedbirlerin alınacağını belirtmiştir.[636]

I. Maarif Şurası'nda Ortaöğretim konusu ağırlıklı olarak ele alınıp tartışılmıştır. Şuranın öncelikli konularından birisi ortaokullar ile liselerin binalarının birbirinden ayrılması olmuştur. Özellikle farklı yaş grubundaki öğrencilerin disiplin altına alınmasının zorluğuna

---

[632] E. Torun, age, s. 181.
[633] M. Çıkar (1997). Hasan Ali Yücel ve Kültür Reformu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Baskı, Ankara. s. 74.
[634] E. Başar, age, s. 273.
[635] S. Özkan, age, s. 164.
[636] Cumhuriyet Gazetesi (18 Temmuz 1939). *Maarif Şurası Dün Merasimle Açıldı. Hasan Ali Yücel'in Nutku*, s. 6.

dikkat çekilerek binalarının ayrılması konusunda görüş bildirilmiştir.[637] Yücel tarafından I. Maarif Şura'sında verilen nutukta ortaöğretim meselesi şu şekilde değerlendirilmiştir.

> Orta öğretim müesseselerine ait meselelerimizin en ehemmiyetlisi bu müesseselerin sayısı ile talebesi miktarının muhtelif bakımlardan memleket ihtiyacı ile mütenasip bir şekilde ayarlanmasıdır. Bugün orta öğretim müesseslerimizi başlıca ortaokullarla liseler teşkil etmektedir. Biz de ortaokul, mezunlarını bir tarafta umumi hayata hazırlamakla beraber diğer taraftan liselere ve meslek okullarına vermektedir. İlkokuldan veya ortaokuldan çıktıktan sonra hayata atılmayarak tahsilini ilerletmek isteyenlerin ortaokul veya lise gibi umumi kültür müesseselerini kendilerine açık bulmaları ne kadar lazım ise diğer cihetten istidat ve kabiliyetlerine en uygun olan mütenevvi meslek okullarından birine girmek imkânına malik olmaları da o kadar zaruridir.[638]

Yücel, Ortaokul kurumlarının sayısı ile öğrenci sayısının imkânlar ölçüsünde ayarlanması gerekliliği belirterek gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir. Maarif Vekili Yücel, ülkenin kültür ihtiyacının ve bunun sonucu olan okul isteğinin ekmek ve su gibi gerekli temel ihtiyaçlardan birisi olduğunu vurgulamıştır. Yücel, ortaöğretim kurumlarında ders saatin fazlalığını eleştirmiş ve karşılaştırma yaparak birçok ülkede ders saatinin ülkedeki ders saatinden az olduğu belirtilmiş, hatta bu ülkelerde fazla olarak Latince ile Yunanca gibi derslerin okutulduğunu belirtmiştir. Yücel, birincisi düzenlenen Maarif Şura'sında öğretim yöntemlerinin yetersizliğinden yakınmış "*öğretmen konferansçı, öğrenci dinleyici ve ezbercidir*" diyerek öğretim yöntemlerinin ıslah edilmemesi gerekliliğini vurgulamıştır.[639]

Hasan Ali Yücel'in nutku ile açılan Maarif Şurası'nda Yücel'in lise meselesi hakkında görüşleri döneme damgasını vuran Hümanist yaklaşımın bir sonucudur: "*Lise meselesine gelince; müspet ilim zihniyetinin milli kültürün ve milli kültür tekevvünü içinde Hümanizm ruhunun hal ve istikbalini bu müesse tayin edecektir"*.[640]

Maarif Şurası'nda Plan, İlköğretim, Ortaöğretim, Teknik Öğretim, Yükseköğretim, Neşriyat, Beden Terbiyesi ve Dilekler komisyonları kurulmuştur. Plan komisyonunda eğitim sisteminin geliştirilmesi üzerinde durulurken diğer komisyonlar da ise her derecedeki eğitim kurumlarının yönetimi için hazırlanmış olan talimatnameler ve programlar üzerinde durulmuştur. Birinci Maarif Şurası'nda çeşitli alanlarda komisyonların oluşturulması, Türk eğitim sisteminin sorunlarına çözüm üretme amacını taşımaktadır.[641]

---

[637] S. Özkan, age, s. 167.
[638] Ulus Gazetesi (18 Temmuz 1939). *Maarif Şurası Hasan Ali Yücel'in Veciz Bir Nutku İle Dün Açıldı* s. 6.
[639] H. Yücel, 1998, age, s. 26-28.
[640] Ulus Gazetesi (18 Temmuz 1939). *Maarif Şurası Hasan Ali Yücel'in Veciz Bir Nutku İle Dün Açıldı* s. 6.
[641] İ. Tekeli & S. İlkin, 2018b, age, s. 32.

I. Maarif Şurası'nda sekiz komisyona ayrılarak eğitim ve öğretimin planlanması ve gerekli önlemlerin alınması için çalışmalar yapılmıştır. Ortaöğretim Komisyonu tarafından sınav yönetmelikleri, disiplin yönetmeliği, öğretim programları incelenmiş, değişiklikler kabul edilmiştir.[642]

I. Maarif Şurası'nda yapılan çalışmalar doğrultusunda alınan kararlar arasında tarih öğretimini doğrudan etkileyen karar ve şûraya getirilen konularda en önemlisi okul ders kitaplarıyla ilgili olmuş ve tek tip kitap (devlet kitabı) sistemine gidilmesi teklif ve kabul edilmiştir. [643]

Hasan Ali Yücel Dönemi'nde 15-21 Şubat 1943 tarihleri arasında II. Maarif Şurası toplanmıştır. II. Maarif Şurası, İkinci Dünya Savaşı'nın olağanüstü etkilerinin hissedildiği dönem içinde yapılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın etkileri özellikle ideolojik anlamda da Türkiye'yi etkilemeye başlamıştır. Eğitim alanında etkisini ise, "millilik" anlayışından "Hümanizm" anlayışına yönelme şeklinde göstermiştir. Bu süreç içinde eğitimin temel hedefi ise, "*iyi yurttaş"* yetiştirmek üzerine kurulmuştur. II. Maarif Şurası, İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz etkilerinin yaşandığı dönemde Ankara'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde yapılmıştır.[644]

Yücel döneminde ikincisi toplanan Maarif Şurası'nın programında "okullarda ahlak terbiyesinin geliştirilmesi", "*bütün öğretim kurumlarında anadili çalışmaları veriminin artırılması"*, "*Türklük eğitiminde tarih öğretiminin metot ve vasıtalar bakımından incelenmesi "*yer almaktadır. [645] II. Maarif Şurası'nın gündemini okullarda ahlak eğitiminin geliştirilmesi, ana dili çalışmalarında verimin artırılması, Türklük eğitiminde tarih öğretimin metot ve vasıtaları yönünden incelenmesi oluşturmuştur.[646] Birinci Maarif Şurası'nda Türk eğitim sisteminin genel yapısı üzerinde durulmuş, İkincisi düzenlenen Maarif Şurası'nda ise özellikle eğitimin içeriği üzerinde yoğunlaşılmıştır. Bilhassa öğretimin veriminin artırılması ve tarih öğretiminin yöntemleri üzerinden Türklük eğitimin ilişkilendirilmesi amaçlanmıştır.[647]

Başvekil Şükrü Saraçoğlu tarafından yapılan açılış nutkunda II. Maarif Şurası'nın amacı "*İlk ictimalini 17 Temmuz 1939'da yapmış olan heyetiniz bu defa milli kültürümüzün, ahlak, dil ve tarih alanlarını tetkik edecektir*" diyerek özellikle eğitim sisteminin içeriğine

[642] G. Uluköse (2008). *Hasan Ali Yücel,* Kastaş Yayınevi, İstanbul. s. 73-74.
[643] M. Önder, age, s. 223.
[644] S. Dinç, age, s. 49.
[645] T.C. Maarif Vekilliği (1991). İkinci Maarif Şurası, Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar, 1991, s. XIII.
[646] E. Başar, age, s. 275.; M. Önder, age, s. 223.
[647] İ. Tekeli & S. İlkin, 2018b, age, s. 66.

dikkat çekmiş ve milli kültürümüzün temel yapı taşlarından olan dil ve tarih eğitimine verilen öneme yoğunlaşılmıştır.[648]

Başvekil Şükrü Saraçoğlu tarafından II. Maarif Şurası'nın açılışında Maarif şurasında yapılacak olan çalışmalar ile ilgili aşağıdaki görüşlere yer verilerek önerilerde bulunulmuştur. Alınan kararlarda Türk inkılabının göz önünde bulunması istenirken Türk varlığının yükseltilmesi, bilginin yaratıcı ve yapıcı olması beklenmektedir.[649]

Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, II. Maarif Şurası'nın açılışında Türk maarif sisteminin geliştirilmesi yönünde Başvekilin direktiflerini yerine getirmek için maarif ailesinin çalışmalarının bir kat daha artıracağını belirtmiş, Türk milletinin idealini Atatürk'ün onuncu yıl nutkunda söylediği tarihi sözleri ile tekrar etmiştir: " *Yurdumuzu dünyanın en mamur ve en medeni memleketleri seviyesine çıkaracağız. Milletimizi en geniş refah, vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız. Milli kültürümüzü muasır medeniyetler seviyesinin üstüne çıkaracağız." [650]*

Hasan Ali Yücel tarafından Ebedi Şef Atatürk'ün Türk milleti için gösterdiği hedefler, Cumhuriyet maarifinin ana davası olarak kabul görmüştür. Yücel, milli kültürü oluşturan, ahlakı, Türk dili ve Türk tarihini üç esaslı unsur olarak görmüştür.[651]

II. Maarif Şûrası'nın temel konusunu "*kültür ve kültürün milli eğitimde program, ilke ve müfredatlar yansıtılması"* oluşturmuştur. II. Maarif Şurası'nda oluşturulan gündemlere bağlı olarak üç ana komisyon oluşturulmuştur. Komisyon üyelerinin seçilmesinin ardından 16-18 Şubat 1943 tarihleri arasında komisyon çalışmaları yapılmıştır. Gündem maddeleri doğrultusunda oluşturulan komisyonlar kendi ihtisas konularını araştırarak raporlar hazırlamışlar ve hazırlanan raporları, genel kurula sunmuşlardır. Şûranın çalışma esasları ise,

---

[648] BCA, 30.01.0.0/11.63.6;

[649] T.C. Maarif Vekilliği (1991). *İkinci Maarif Şurası Çalışma Programı, Raporları, Konuşmalar (15-21 Şubat 1943),* Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s. 4.
1-Atatürk'ün ve İnönü'nün yarattığı inkılabı ve hamleleri daima göz önünde bulundurmak,
2-Alacağınız kararların Türk çocukları ve Türk cemiyeti için olduğunu daima hatırda tutmak,
3- Ahlak kaidelerinde çok darlığın kısırlığa, çok genişliğinde çözüntüye götüreceğini hiçbir vakit unutmamak.
4- Bilginin daha ziyade yaratıcı ve yapıcı olmasına dikkat etmek,
5-Fertlerin huzur ve neşesini cemiyetin huzur ve neşesinde aramak, çok ve pek çok lazımdır kanaatindeyim.

[650] H. Yücel, 1998, age, s. 198.

[651] H. Yücel, 1998, age, s. 198-199.; *Milli kültürümüz denildiği zaman, bunda her Türk'ün şahsiyeti ve manevi varlığı demek olan ahlakı, Türklüğün en mahrem varlığını teşkil eden ve düşünmek istediğimiz dediğimiz büyük insanlık işlerinin özü olan dili ve bizim dilimiz Türk dilini, milli varlığımızın tarihinin en eski kaynaklarından bugüne doğru yürüyüşünde hangi yollardan geçtiğini, hangi kıtalarda medeniyet durakları kurduğunu ve insanlığa neler getirip nasıl hizmet ettiğini gösteren Türk tarihini üç esaslı unsur olarak görüyoruz. İkinci Maarif Şurası'nı bu üç ilkenin üstünde düşünmeye, bu konuda fikir birliği yapmaya daveti lüzumlu ve faydalı bulduk. Cumhuriyet maarifinin seçkin insanları olarak bize söyleyeceğiniz fikirleri memleket evlatlarını bağrında yetiştiren Maarif kurumlarına yaymak, sizleri dinledikten sonra yerine getireceğimiz şerefli bir vazifedir.*

I. Maarif Şûrası'nda uygulanan çalışma esası ile aynısıdır. II. Maarif Şurası'nın gündem maddeleri doğrultusunda oluşturulan komisyonlar arasında "*Tarih Eğitimi Komisyo*nu" yer almaktadır;[652]

Okullara ahlak eğitimi bir birini tamamlayan üç amaca bağlanmış ve tarih öğretimin sosyal amaçlarına uygun bir plan ortaya koyulmuştur;

1- Türk diline, kültürüne, inkılabın eser ve esaslarına, umumiyetle Türklük idealine bağlı Türk,

2- Bütün medeni milletlerce kabul edilen yüksek ahlak ilkelerini benimsemiş insan,

3- Kendine ve başkalarına saygı gösteren haysiyet, şeref ve namus sahibi bir şahsiyet yetiştirmek.[653]

Yücel döneminde ikincisi toplanan Maarif Şurası'nın programında "*Türklük eğitiminde tarih öğretiminin metot ve vasıtalar bakımından incelenmesi"* kapsamında *"İlk ve ortaokul tarih kitaplarının hazırlanmasında, bilim ve pedagoji yönünden dikkate alınacak noktaların belirlenmesi" ve "lise tarih kitaplarının mükemmelleştirilmesi yolundaki mütalâaların belirtilmesi"* hedefleri yer almaktadır.[654] Bu bakımdan II. Maarif Şurası, tarih eğitimi ile çalışmaların ve kararların alındığı ilk şura olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci Maarif Şurası'nın İkinci Dünya Savaşı'nın olağan üstü şartları altında yapılmış olması, tarih ders programlarına verilen önemi göstermek açısından önem arz etmektedir. Bu dönem içinde "millîlik" düşüncesinden tamamen vazgeçilmemiş ancak temelde "hümanizm" anlayışı etkili olmuştur. Türk hümanizması oluşturma hedefi içinde dönemin eğitimin temel amacı ise "*iyi yurttaş*" yetiştirmektir.[655]

Tarih komisyonunun ilk toplantısı 15 Şubat 1943 tarihinde Ordinaryüs Profesör Hamit Ongunsu başkanlığında yapılmış ve tarih çalışmaları aşağıdaki konular üzerinde düzenlenmiştir.

1- Okul tarih kitapları

2- Öğretmen ve öğretim meselesi

3- Tarih öğretimi için gerekli yardımcı bilgi ve vasıtalar

4- Tarih öğretimi ile ilgili temenniler[656]

---

[652] S. Dinç, age, s. 52-53.

[653] R. Özalp & A. Ataünal (1983). *Milli Eğitimde Kongreler ve Şuralar, Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:91, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s. 120.

[654] T.C. Maarif Vekilliği (1991). *İkinci Maarif Şurası, Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar*, 1991, s. XIII.

[655] F. Alaslan, A. Şimşek & Ş. Çamdeviren (2012). Türk Maarif (Eğitim) Şuralarında Tarih Eğitimi, *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, s. 200-201.

[656] T.C. Maarif Vekilliği (1991). İkinci Maarif Şurası Çalışma Programı, Raporları, Konuşmalar (15-21 Şubat 1943) Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s.199.

Bu konuların incelenmesi amacı ile kurulan üç ön komisyonun çalışmaları sonucunda elde edilen tekliflerin şuraya sunulmasına karar verilmiştir. Özellikle ilkokul tarih ders kitaplarının çocukların gelişimine uygun olmadığı eleştirilmiş ve ilkokul tarih müfredat programı ile kitaplarının çocuğun yaşına uygun, milli duygu ve karakterini oluşturacak, tarih sevgisi uyandıracak nitelikte olması istenmiştir. İlkokul tarih ders kitaplarının diğer disiplinler ile (Coğrafya, Yurt Bilgisi) bütünleşmesi ve ders kitaplarında çocuğun ilgisini çekecek efsane, olay ve şahıslara yer verilmesi ve sade bir dille aktarılması beklenmektedir.[657]

Tarih Komisyonu tarafından oluşturulan raporda, "*ortaokul kitaplarının da tarih öğretiminin amacına uygun olmadığı, ortaokul, I, II, ve III. Sınıf kitaplarının yeniden yazılması ve bazı bölümlerinin kaldırılması*" istenmiştir. Ortaokul tarih ders kitapları yazılırken temel esas olarak kitapların ağır konular içermemesi, tarih bilgisi verilirken milli meselelerin yanında dünya meselelerini de kavrayacak fakat milli ödevleri de anlayış ve feragatle yapacak aydın bir yurttaş yetirilmesi nitelikleri ortaya koyulmuş ve plan ile müfredatların hazırlanırken bu konulara uyulması istenmiştir.[658]

Tarih komisyonu ortaokulda okutulmakta olan tarih kitapları ilgili şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

Ortaokul Tarih Kitapları

Bugün okutulmakta bulunan ortaokul tarih kitapları da maksadı sağlar görülmemiştir. Bu cihet vekilliğin daha önce bu öğretim derecesi için yeni tarih kitapları yazılmasına karar verilmesi ve bir müsabaka açılmasıyla da açıkça göstermiştir. Ancak yeni kitaplar hazırlanıncaya kadar büyük bir mahzur görülmedikçe eskilerin kullanılması zarureti de aşikârdır. Yapılan incelemeler sonucunda ortaokul I ve Ortaokul II kitaplarının müsabakanın neticelendirilmesine karar okutulmalarında bir mahzur olmadığı kanaatine varılmıştır. Fakat Ortaokul III tarihinin birinci bölümü ihtiva ettiği yanlışlıklar ve hele talebeye yanlış fikirler verebilecek hükümler dolayısı ile okutulmaya asla elverişli görülmemiştir. Bu sebeple zaten okul kitabı üslubu ile yazılmamış bulunan bu bölümün kaldırılması ve bölümün yeniden yazılarak gelecek ders yılı başına kadar behemehâl yetiştirilip talebeye verilmesi zaruri görülmüş ve bu cihetin sağlanmasının vekillikten temennisi uygun sayılmıştır. [659]

Lise tarih kitapları ortaokullardaki esaslara uygun olarak hazırlanması ve mesleki ve teknik okullarda ise tarih kitaplarında değişime gidilerek amacına ve ihtiyaçlarına uygun

[657] T.C. Maarif Vekilliği, *İkinci Maarif Şurası, Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar,* s. 200.
[658] S. Dinç, age, s. 61.
[659] T.C. Maarif Vekilliği, *İkinci Maarif Şurası, Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar,* s. 200-201.
Ortaokul tarihlerinin yeniden yazılması için açılan müsabakaya temel vazifesini gören müfredat da ortaokul tarih öğretiminde varılması istenen amaca bizi götürmemektedir. Bu cihet göz önünde tutularak yeni ortaokul tarih kitaplarının yazılmasında gözetilmesi gereken esaslar şöyle saptanmıştır:

olarak tekrar yazılması beklenmektedir.[660] Tarih Komisyonu tarafından lise tarih kitapları ile ilgili aşağıdaki değerlendirmede bulunmuştur;

> *Komisyonca, bu ders yılı başından beri liselerimizde okutulmaya başlanılan lise kitaplarının taşıdığı öğretim vasıflarının bundan önceki kitaplar ile ölçülmeyecek derecede ileri olduğu anlaşılmıştır. Bu kitaplar için ileri sürülen ve münakaşa konusu olabilecek kusurlar daha ziyade tarih araştırmalarının durmadan ilerlemesi dolayısıyla okul kitaplarına konacak mahiyetteki neticelerin tayini meselesiyle ilgili görülmüştür. Bununla beraber bu kitapların daha mükemmel ve daha faydalı bir hale getirilmesi için şu düşüncelerin göz önüne alınması lüzumuna kanaat hasıl olmuştur:*
> *a)Talebenin tarih görüş ve bilgisini genişletmek için kitaplara(tarih okumaları) eklenmesi*
> *b)Kitaplar hakkında ileri sürülen kusurlar ve yapılan tenkitlerin zaman zaman müelliflere verilmesi, kitapların her basılışta yeniden gözden geçirilerek düzeltilmesine imkan yaratılması*[661]

1942-1943 ders yılından itibaren liseler için Tarih I-İlkçağ Tarihi, Tarih II-Ortaçağ Tarihi ve Tarih III-Yeni ve Yakınçağlar ders kitapları okutulmaya başlanmıştır. Liselerin birinci sınıfları, öğretmen okullarının birinci sınıfları ile ticaret liselerinin birinci sınıflarında İlkçağ Tarihi okutulurken liselerin ikinci sınıfları, öğretmen okullarının ikinci sınıfları ile ticaret liselerinin ikinci sınıflarında Ortaçağ Tarihi ders kitabı okutulmuştur. Liselerin üçüncü sınıflarında Yeni ve Yakınçağ Tarihi dersi okutulmaya başlanmıştır. Tarih I-İlkçağ Tarihi, Tarih II-Ortaçağ Tarihi ve Tarih III-Yeni ve Yakınçağlar ders kitapları Arif Müfit Mansel, Cavit Baysun ve Enver Ziya Karal tarafından kaleme alınmıştır.[662] İkinci Maarif Şurası'nda Tarih Komisyonu tarafından yapılan değerlendirmede 1942-1942 ders yılından itibaren liseler için yeni hazırlanan Tarih, I, Tarih II ve Tarih III ders kitaplarının önceki dönemler ile kıyaslandığında oldukça ileri seviyede olduğuna kanaat getirilmiştir.

Tarih Komisyonu tarafından öğretmen ve öğretim meselesi üzerinde önemle durulmuştur. Tarih öğretiminde istenen hedeflere doğru başarılı olunması için ders kitapları kadar öğretmen ile öğretim metodunun da önemli olduğu belirtilmiştir. Tarih Komisyonu tarafından ilkokullar için öğretmen meselesinin genel itibari ile halledildiği ancak ortaokul ve liseler için henüz öretmen meselesinin istenen düzeyde olmadığına dikkat çekilmiştir. Tarih öğretmenliğinin hakiki bir meslek haline gelmesini sağlayacak tedbirlerin alınması teklife değer görülmüştür;

> *1- Ortaokul ve liselerdeki tarih öğretmenliklerine bundan sonra yalnız bu öğretmenlik için hususi salahiyet veren müessese mezunlarının tayin edilmesi.*

---

[660] F. Alaslan, A. Şimşek & Ş. Çamdeviren, age, s. 212.
[661] T.C. Maarif Vekilliği, İkinci Maarif Şurası, Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar, s. 202.
[662] T.C. Maarif vekilliği (1942), Tebliğler Dergisi, 7 Eylül 1942, Cilt:5 Sayı:188, "1942-1943 Ders Yılında Okutulacak Ders Kitapları Hakkında". s.10-16.

2- Lise mezunlarının yardımcı öğretmen olarak bu okullarda çalıştırılmaması

3- Gerek tarih öğretimi vasıtalarının istifade şeklini öğretmek, gerek tarihin en yaygın buluşlarını ve öğretim metotlarını tanıtmak için tarih öğretmenlerine mahsus kurslar tertibi.[663]

II. Maarif Şurası'nda Tarih komisyonu tarafından tarih öğretimin yardımcı vasıtaları belirlenmiştir. Tarih komisyonu tarafından tarih derslerinde öğretim materyali olarak kullanılabilecek kaynaklara yer verilmiştir. Tarih Komisyonu tarih derslerinin verimli geçmesi açısından kullanılabilecek öğretim araçları arasında "synchronik (senkronik) *tarih tabloları, zaman tabloları, tarih atlasları, tarihsel resim koleksiyonları, projeksiyonda gösterilebilecek tarihsel nitelikli sanat eserleri, film ve radyodan yararlanma"* yer alırken öğrenci ve öğretmenlerin istifade edebileceği yardımcı kitaplara ve Türkiye'nin arkeoloji mirasını gösteren envanterlere yer verilmesi istenmiştir.[664]

Synchronik tarih tablolarının dünya tarihinin daha iyi anlaşılmasını sağlayarak yardımcı kaynaklardan birisi olduğu belirtilmiş ve öğrencileri ezbercilikten kurtararak "Histomap"[665] tekniği kullanılması suretiyle senkronik, eş zamanlı haritaların Maarif Vekilliği tarafından hazırlanması istenmiştir. Tarih Komisyonu tarafından tarih dersinin verimli işlenmesi ve tarih öğretimin ezberci yaklaşımdan uzaklaşarak işlenmesi için özetle aşağıdaki önerilere yer verilmiştir;

- *Dünya tarihinin önemli olaylarını, kültür hareketlerini mukayeseli bir tarzda göstermek için zaman tabloları yaptırılmalıdır.*
- *Mevcut atlaslar büyük boşluğu ancak kısmen telafi ettiği için tarihi vakalara sahne olan yerlerin ve devletlerin muayyen zamanlardaki yayılışını göstermek için daha iyi atlaslar vücuda getirilmelidir.*
- *Hicri tarihi miladi tarihe çeviren kılavuzlar çoğaltılmalıdır.*
- *Üniversite ve yüksekokullarda klasik sanat eserlerinin kopyaları ile dolu müzeler kurulmalı, orta ve ilkokullarda ise büyütülmüş fotoğraf koleksiyonlarından faydalanılmalıdır.*
- *Tarihi şahıslar ve sanat eserlerini projeksiyon makinesi ile göstermek mümkündür.*
- *Film ve radyodan ders vasıtası olarak okullarda önemle faydalanmak imkanı aranmalıdır.*
- *Öğretmen ve talebeler için yardımcı kitapların yazdırılması*
- *Memlekette mevcut arkeoloji eserlerinden istifade edilmesinin temini için vekillikçe basılmış olan kılavuzun tatbikine önem verilmesi.*[666]

[663] T.C. Maarif Vekilliği, İkinci Maarif Şurası, Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar, s. 202-203.
[664] F. Alaslan, A. Şimşek & Ş. Çamdeviren, age, s. 213.
[665] Histomap, öğrencilerin dünyanın değişik yerlerinde gerçekleşen ve olayları eş zamanlı ve karşılaştırmalı olarak gösteren materyallerdir (Alaslan, Şimşek ve Çamdeviren, 2012:213).
[666] T.C. Maarif Vekilliği, *İkinci Maarif Şurası, Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar*, s. 204.

II. Maarif Şurası'nda Tarih Komisyonu'nun tarih öğretimi, tarih ders saatlerinin artırılması, sanat tarihi dersinin ayrı bir ders olarak okutulması, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Tarih Zümresi ile Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi tarih zümresi ile tarih öğretimi için çalışacak bilim kolu olmaları, tarih kitapların istenilen hususlara uygun olarak yazımı istenmiştir.[667]

II. Maarif Şurasında Hasan Ali Yücel tarafından Tarih Komisyonun raporu değerlendirilmiştir. Hasan Ali Yücel, "*ortaokul ve liselerdeki tarih öğretmenliğine ancak hususi salahiyet veren müessese mezunlarının tayin edilmesi lazımdır*" önerisine zaten tarih öğreten müesseslerden çıkan öğretmenleri tayin ettiklerini ancak bu konuda kati kararın doğru olmadığını belirtmiştir. Hasan Ali Yücel, komisyonda Sadrettin Celal Antel'in Milletler Cemiyetinin Cooperation İntellectuelle[668] esaslarını belirterek bu hususlar doğrultusunda tarih kitapları yazılması fikrini eleştirmiş[669] ve tarihçilik anlayışı üzerinde Hümanist anlayışın benimsendiğini aşağıdaki sözler ile açıklık getirmiştir.

> *...Tarih anlayışımızı, Atatürk ve Türk Tarih Kurumu kutsal bir gayretle bunun için bunun için tashih etmek istediler. Bu cihet raporda da zannımca iyi tebarüz etmemiştir. Şuranın açıldığı gün arz etmiştim; biz yalnız bizim tarihimizi görelim ve gösterelim davasında değiliz. Esasen eskiden de*

---

[667] T.C. Maarif Vekilliği, *İkinci Maarif Şurası, Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar*, s. 205.
Bazı temenniler;
1- Liselerde tarih müfredatının daha çok ders saatine tevzi olması gerekir. Ancak öğretimin bugünkünden daha verimli yapılabilmesi için üç seneden ibaret olan liselerin haftalık derslerine yeni saatler ilavesi de mümkün görülmediğinden liselerin ilk fırsatta 12 seneye çıkarılması gereken incelemelerin şimdiden yapılması teklifinin yüksek şura heyetine arzı yerinde görülmüştür.
2- Liseler 11'den 12'ye çıkarıldığı takdirde sanat tarihinin ya ayrı bir ders olarak veya lise kitaplarının konuları arasında ya da geniş yer alacak surette okutulması çok faydalı olacaktır.
3- Konservatuar için milli kıymetlerimizi de içine alan bir musiki tarihinin yazılması için tarihi araştırmalar yapılması ve elde edilecek malzeme ile milli musikimizi de ihtiva edecek bir musiki tarihinin tedvini için araştırma heyetinin kurulması keyfiyetinin veya mevcut bilim müesseslerinden birine ödev verilmesinin rica olunması
4- İstanbul Üniversitesi Edebiyat Tarih Zümresi ile Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi tarih zümresinin aynı gaye için çalışan birer bilim kolu olmaları itibariyle çalışmalarını müşterek esaslara göre düzenlemeleri.
5- Yazılmaları müsabakaya konacak kitapların yazılış ve teknik şartlarının tereddüde mahal bırakmayacak ve yazılacak kitapların birbiriyle mukayesesine daha çok elverişli tarzda tamamlanması ve açıklanması.

[668] Cooperation İntellectuelle, Milletler Cemiyeti'nin yaptığı anket ve çalışmaların ardından tarih ders kitaplarındaki kin ve nefreti teşvik eden kısımların çıkarılması, milletler arası işbirliğinin ortaya çıkarılmasına dair kararları içermektedir.

[669] Yücel Antel'in düşüncelerine dair şunları söylemiştir: " Antel arkadaşımızın Cemiyeti Akvam, mesai bürosu tarafından yapılan bir anketi neticesinde tespit edilmiş olup burada okuduğu maddelere aittir. Ben bu maddeleri birbirine nakzeder gördüm. Birinci maddesi objektif olalım der, bilmem kaçıncı maddesi, sulhu telkin edelim der. Bir taraftan harbi unutmayalım, öbür taraftan sulhu telkin edelim demek, objektif olmamak demektir. Çünkü harp bir vakıadır, böyle olduğunu görüyoruz. Bugün içindeyiz. O halde Cemiyeti Akvamın çok ilmi bir çehre ile karşımıza çıkan teklifleri aslında zayıftır. Kaldı ki biz kendi tarihimizi başkalarının gözü ile görmeye seneler senesi alıştığımız için başkalarının sübjektif görüşlerini objektif zannetmek dalaletinden kolay kolay kurtulamıyoruz…".

anlayış böyleydi; tarihi Osmani ve Türk Tarihi…gibi. Bizim düsturumuz şudur: Tarihimizi bizim gözümüzle görmek, bütün dünya tarihini bizim anlayışımızla anlamak...[670]

Hasan Ali Yücel, kapanış konuşmasında dil, tarih ve ahlak meselesinin Türk kültürünün oluşturan önemli unsurlar olduğunu ve oluşturulan komisyonların ile Türk kültür ve uygarlığının gelişmesine katkılarına değinmiştir;

Arkadaşlarım, İkinci Maarif Şurası çalışmaları şu anda bitmiş bulunuyor. Konularımız, Türk kültürünün sehpasını teşkil ediyordu: Dil, ahlak, tarih. Bu üç konuyu incelemek için olan üç komisyon günlerden beri dikkatle, itina ile bunlar üzerinde durmuştur. Yüksek heyetinizin önünde okunan raporlar, bu güzel çalışmanın canlı birer neticesidir… Dil mevzuunda bilhassa terimler için tespit ettiğim huşular düzenleşmek davasında şimdiye kadar uğraştığımız, güçlükleri bertaraf edecek kıymettedir… Ahlak davamız, belki eksik, fakat ülkü ve ilkelerini ortaya koymak ve belirtmek bakımından bugün anahtarı çizilebilir bir çehre halinde bize verilmiş bulunuyor.

Tarih meselemiz, biraz önce konuştuğumuz şekilde özlü temellere dayanmıştır. Bugün tarih öğretimi hakkında gerek metot, gerek kitap bakımından gerek bütün bunları karşılayacak tarih öğretmenlerinin yetişmesi yönünden bize yol gösterdiniz.

Bununla beraber her üç dava için artık mesele bitmiş demiyoruz, asla bu kanaatte değiliz… [671]

Hasan Ali Yücel, dil, tarih ve ahlak meselesinin " milliyetçi olmak, inkılapçı olmak ve laik olmak" temelinde ele alındığını ve üç vasfın yürünen yolda önemli kaynaklar olduğuna dikkat çekmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği dönemde tarih, dil, ahlak temelinde çalışmalar yapan II. Maarif Şurası'nda özellikle tarih öğretimi, ders kitapları ve tarih öğretmenlerin yetiştirilmesi ile ilgili yenilikçi bir yaklaşımın ortaya koyulmasında etkili olmuştur.[672] Tarih Komisyonu'nun önerileri doğrultusunda 1943-1944 ders yılından itibaren Ortaokul 3. Sınıf ders kitapları tekrar yazdırılmış ve Ortaokul 1. ve 2. Sınıf kitaplarının yazımı için müsabaka, Talim ve Terbiye Kurulu, tarafından düzenlenmiştir. Ayrıca tarih öğretiminin verimli geçmesi amacı ile tarih derslerinde kullanılacak yardımcı araç ve gereçlerin ortaöğretim kurumlarında yaygın olarak kullanılması sağlanmıştır.[673]

[670] T.C. Maarif Vekilliği, İkinci Maarif Şurası, Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar, s. 238.
[671] H. Yücel, 1998, age, s. 208.
[672] F. Alaslan, A. Şimşek & Ş. Çamdeviren, age, s. 213.
[673] S. Dinç, age, s. 64.

5. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Tarihçilik Anlayışında Hümanizmin Etkisi

Toplumlar ve uluslar her daim bir geçmişe sahip olmak ya da geçmişten çıkarılacak öğretilere ihtiyaç duymuşlardır. Onların ihtiyaç duydukları geçmişi ilişkilendirerek topluma yansıtan bilim ise tarih olmuştur. İbn-i Haldun'nda da ifade ettiği üzere tarih en önemli işlevi, "*geçmişi incelemek, olayların meydana geliş ve gelişimlerini araştırmak, onların üzerinde düşünerek varlıkların sebep ve illetlerini anlamak"*tır.[674]

Bir toplumun ulusallaşmasını etkileyen en önemli girişim, milli kültür politikası oluşturmaktır. Milli kültürün ise, hedef kitleye ulaşmasını sağlayan en önemli unsur ise milli eğitim olmuştur. Milli eğitim ile bireylerin milli kimlik kazanmasında önemli yeri olan ortak duygu ve düşüncelerin geliştirilerek kültürel bütünlük sağlanmaktadır. Ulus devletlerin milli kültür ile milli kimliği oluşmasında en önemli vasıtalardan birisi, milli eğitim politikası doğrultusunda birlikte alınan tarih eğitimi olmuştur. Tarih eğitimi ile milli şuurunun oluşması ve milli kimliğin inşası amaçlanmıştır.[675]

Milli kimlik yaratmak ve millet oluşturma çabalarının temel çıkış noktası olan tarih öğretimi, postmodern dönemde bireysel kimliğin belirlenmesinde etkili olmuştur. Tarih insanlığın başlangıcından itibaren ben kimim sorusuna cevap arayarak kimlik tanımını yapılmıştır. Siyasi iktidarın tarih eğitimi ile ilgili belirlediği hedefler ya da beklentisi, "*milli kimliği özümsemiş bireyler yetiştirmek*" şeklinde ifade edilmiştir. Kimlik aktarımı olarak kabul gören bu süreç içinde tarih öğretimi devletin resmi ideolojisinin taşıyıcısı görevini üstlenmiştir. Tarih öğretiminde akademik ve geleneksel iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Disiplin içi amaç olarak kabul birinci yaklaşım ile öğrenciye *tarihsel empati, analiz ve yorumlama beceri*leri kazandırılırken tarihin disiplin dışı amaçları olarak kabul edilen ikinci yaklaşım ile vatandaşlık eğitimi ve kimlik aktarımı amaçlanmıştır. Resmi ideoloji tarih öğretimi vasıtası ile ideal olanı ararken toplumsal dayanışmayı amaçlamaktadır.[676]

Eğitim toplumsal yapının en önemli kurumlarından birisidir ve diğer kurumlar ile çeşitli alanlarda ilişkileri bulunmaktadır. Her eğitim sistemi mevcut, politik, sosyal ve ekonomik şartlardan etkilenmiştir. Özellikle iktidarın uyguladığı ideoloji, kitle eğitime yön vermiş, devletin ideolojisi eğitim yolu ile topluma yansımıştır. Böylece, eğitim programları, derslerin amaç ve içeriği, kullanılacak yöntemler devletin felsefesine uygun olarak

[674] İ. Güler (2005). *Tarihin Toplumdaki İşlevi ve Öğretimi,* Elif Kitabevi, İstanbul, s. 104.
[675] N. Köken, age, s. 183-184.
[676] T. Yıldırım (2016). *Tarih Ders Kitaplarında Kimlik Söylemi*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul s. 42-43.

belirlenmiştir. Eğitim sistemi, iktidarların kendi hedeflerini, değer sistemlerini ve dünya görüşlerini aktardığı ideolojik araç haline dönüşmüştür.[677]

İdeolojizm ya da İdeolojik körlük *ise, "tarihsel varlık alanının hiç sorgulanmadan doğruluğuna kesin olarak inanılan belirli bir katı ideoloji gözlüğünün arkasında belirli bir görüntüsünü"* ortaya çıkarmaktadır. Bu durum tarihi gerçeklik hakkında sanal gerçeklik duygusu yaratarak tarihin kendi gerçekliği içindeki gerçek görüntüsüne zarar vermektedir. Tarihin bu şekilde bilinçli olarak saptırılması, tarihin bir bilim olarak ideolojik araç olmasına neden olmuştur. Hocaoğlu'na göre, Cumhuriyet tarihi, cumhuriyetçi ideologların asıl temelinde Cumhuriyetin meşruiyetini Osmanlı'nın reddinde arayan bir anlayış ile Osmanlı-Cumhuriyet zıtlığı tartışmaları ile dolu ve İslamiyet'ten önceki döneme çok abartılı bir şekilde yönelim söz konusudur. Orta Asya'nın tam ortasında Türk Atlantisi olarak nitelendirilen ve tüm insanlığın, tüm medeniyetin anayurdu olarak kabul edilen Türk medeniyeti inşa ederek sanal tarih anlayışını resmi ideoloji haline getirmek eleştirilmiştir.[678]

Cumhuriyet tarihinin başlaması ile 1930 tarihinden itibaren cumhuriyet iktidarının ideolojik ihtiyaçları doğrultusunda Cumhuriyet tarihi geniş bir Türk tarihi bağlamı temelinde ele alınmış, siyasetçiler ve milliyetçi tarihçiler tarafından yeniden inşa edilmiştir. Cumhuriyetin daha oluşum halinde olduğu ilk yıllarda tarihin öğretilmesi vatandaşlık eğitimi şeklinde kendini göstermiştir. Cumhuriyet iktidarının hedefleri doğrultusunda "*yurttaşlık erdemleri*" ve "*ulusal gurur kazandırma*" tarih yazımı ve tarih öğretiminin temel gayesi olmuştur. Atatürk tarafından kelem alınan "*Vatandaş İçin Medeni Bilgiler" v*e Afet İnan'ın "*Türk Çocuğuna Tarih Dersleri*" isimleri kitapları bu amaçlara yönelik eserlere dair en önemli örnekleri oluşturmaktadır.[679]

Milliyetçi ideolojiler tarafından tarih araçsallaştırılmıştır. Tarih bilimi, iktidarlar tarafından "*geçmişten beri süreklilik arz ettiği kabul edilen milletin meşruiyetini sağlamak için kollektif belleği, toplumsal kimliği ve geleceğe dair beklentileri belirlemek"* amacı ile araç olmuştur. Böylece, tarih öğretimi ile ideoloji iç içe geçerek devletin resmi tarih yazımında etkili olmuştur. Geçmişin ideolojik yorumu olarak kabul görülebilecek resmi tarih aktarımı ile toplumun şimdiki vaziyetinin nasıl biçimlendiği aktarılmıştır.[680] Başka bir deyişle

[677] E.E. Yıldırım (2014). *İnönü Döneminde Tarih ve Eğitim, Tarih Anlayışında Süreklilik ve Değişimler*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, s. 18.
[678] D. Hocaoğlu (2017). *Orada Öylece Duran Tarih,* Türkiye'de Tarih Yazımı, Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek, 2. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, s. 35.
[679] F. Acun (2019). *Cumhuriyet Tarihçiliğinin Sorunları ve Öneriler", Türk Tarihinin ve Tarihçiliğinin Meseleleri,* Ed. Ahmet Şimşek ve Mehmet Topal, Yazıgen Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, s. 179.
[680] T. Yıldırım, age, s. 44.

siyasi iktidarlar, toplumun kollektif hafızasında yer edinmesini istediği değer ve yargıları ders kitapları aracılığı ile aktararak ideojik yaklaşımlarını yansıtmışlardır. Türkiye'de tarih yazımının ve buna bağlı olarak tarih ders kitaplarının ülkenin siyasi dalgalanmalarından etkilendiği söylemek mümkündür. Tarih ders kitaplarındaki siyasi dalgalanmaları dört ana başlık halinde "Türk Tarih Tezi Dönemi (1931-), Hümanist Dönem (1940-), Türk İslam-Sentezi Dönemi(1960-) ve Pedagojik Yönelimler Dönemi(2005-) sınıflandırmaktadır.[681]

Kültürel anlamda Hümanizma, "köke inmek ve yorulmak mecburiyetindedir". Hümanizma davası incelenirken bunun ile Türk tarihinin eski kaynaklarına nasıl bakılacağının iyi tayin edilmesi gereklidir. Hümanizma, Yunan ve Latin köklerine kadar inmek suretiyle bugünkü insani kültürü kazandıktan sonra eski dünyamızı tekrar gözden geçirmektir.[682]

5.1. 1939-1945 Dönemi Tarih Yazımını Etkileyen Akımlar ve Anlayışlar

İkinci Dünya Savaşı yıllarında okutulan ortaokul tarih ders kitaplarında tarih yazımı, Atatürk dönemi tarih yazımının etkileyen anlayışların etkisi altında evirilmiştir. Tanzimat döneminin sonunda varlığını gösteren ve ders kitaplarının yazımında etkili olan Avrupa merkezci ve Aydınlanmacı tarih anlayışı, Meşrutiyet döneminin sonlarına yerini milli tarih anlayışına bırakmıştır.[683] Milli tarih anlayışının oluşmasında etkili olan ulusal ve romantik tarih yazımında savaşlar önemli bir dönüm noktasıdır ve milletler açısından da var oluş mücadelesidir. Savaş sonrası dönem ise yeni, ulusal bir tarih anlayışının oluşması için kaçınılmaz bir süreci ifade etmektedir. [684] Bu süreç içinde ise, Atatürk, Türk milletini gerçek bir millet haline getirmek, ümmet duygusu yerine milli bilinci getirmek, milli tarihi inceleyerek Türk milletine milli bir benlik kazandırmak gayesi ile ulus devlet yapısını inşa etmek için tarih yazımına bilhassa önem vermiştir. [685] Atatürk, ulusal ve romantik tarih anlayışını doğrultusunda "*Türk milletine yeni bir ruh vermek için ulusal bilinci canlandırmaya ve dinamik bir ulusal bir tarih anlayışı*" ortaya çıkarmayı hedeflemiştir.[686] Ulus devlet inşası sürecinde varlığını gösteren tarih yazımı, iktidar kadronun ideolojileri doğrultusunda tarih ders kitaplarının yazılmasında etkili olmuş, Avrupa'da ulus devlet

[681] A. Şimşek (2019). Tarih Ders Kitaplarında İmajlar, Devletler, Halklar, Kişiler, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi, 1. Baskı, Ankara, s. 4-5.
[682] H.Z. Ülken (2016). Millet ve Tarih Şuuru, Türkiye İş Bankası Kültür (3. Baskı) Yayınları, s. 41-42.
[683] T. Yıldırım (2017). *Tarih Ders Kitaplarında Kimlik Söylemi*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, s. 51-52.
[684] M. Oral (2019). *Meşrutiyetten Cumhuriyete Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1908-1928*), III. Baskı, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, s. 191.
[685] H. İnalcık (2020). *Halil İnalcık'ın Merceğinden Tarih Bilinci*, 4. Baskı, Profil Kitap, İstanbul, s. 19.
[686] M. Oral (2019). *Meşrutiyetten Cumhuriyete Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1908-1928),* III. Baskı, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, s. 204.

yapısının oluşması sürecinde etkisini gösteren romantizm ve tarih felsefesine yön veren diğer pozitivizm ve tarihselcilik akımlarından etkilenmiştir. [687]

Türk resmi tarih anlayışının şekillendiren historiografi akımları içinde Fransız ve Alman tarihçiliğinde görülen romantik, idealist, pozitivist ve tarihselci akımlar etkisini görülmektedir. Cumhuriyetin ilk on yılı içinde Türk tarihinin yeniden yazımı sürecinde hem Aydınlanma filozoflarının hem de Fransız romantik tarihçilerinin etkileri söz konusu olmuştur.[688]

"*Tarihi ancak olayları çıkış sebepleri ve etkenlerini araştırmak suretiyle ilim olur anlayışı"*[689] doğrultusunda şekillenen pozitivist tarih yaklaşımın etkisi altında Türk tarih tezi bilimselliğe kavuşturulmak istenmiştir. Aydınlanma anlayışının tarih araştırmalarına bıraktığı miras üzerinden tarihsel olay ve olguların neden ve sonuçları ortaya koyulurken bunlara yönelik yasalar oluşturulmak istenmiştir. Tarihin araçsallaştırıldığı bu yaklaşım ile tarihsel olgular nesnel bir biçimde incelenmiştir.[690] Tarih öğretimi, iktidar kadro tarafından "kimlik aktarımı" amacı ile kullanması doğrultusunda geçmişi tanımlama ihtiyacı doğmuş ve pozitivist yaklaşım ile tarih bilimi araçsallaştırılmıştır.[691] Bu doğrultuda tarihi köken ile ilgili araştırmalar, milli tarih anlayışına ve tarih yazımına yön verilmiştir.

Cumhuriyetin ilk on yılında romantizm, pozitivizm ve Alman historizmi tarih yazımına yön vermiştir. Romantik tarih anlayışı, ulusal ülkünün geliştirmesi için bir güç olurken pozitivizm ise iktidar kadronun pragmatik ve laik hedefleri için tarih yazımını etkilemiştir. Alman historizm ise "*ideal-devlet-iktidar*" kavramlarını yaratmada önemli bir tarih yaklaşımı olarak kabul görmüştür. [692] Atatürk döneminde Türk tarih yazıcılığı geçmişe bağlılığı ile romantizmin, nesnel yaklaşımı ile pozitivizmin ve otoriter gücü ile Alman tarihselciliğin etkisi altında şekillenmiştir.[693]

Romantizm, pozitivizm ve Alman historizmi, cumhuriyet tarihinin ilk on yılında tarih yazımında etkin rol oynamıştır. Romantik, pozitivist ve tarihselci akımlar, Türkiye'de modern

---

[687] H. Gürkan (2017). *Türkiye'de Tarih Öğretimi, İlköğretim Ders Kitapları (1869-1950*), Karahan Kitabevi, Adana, s. 28.
[688] B. Ersanlı (2018). *Tarih ve İktidar, Türkiye'de Resmi Tarih Tezi'nin Oluşumu (1929-1937).* 7.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 22.
[689] N. Köken,(2014). *Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları*, Ankara, s. 36.
[690] F. Yazıcı, (2018). Tarihte Nesnellik ve Nedensellik, Tarih İçin Metodoloji, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, s. 17.
[691] T. Yıldırım (2016). *Tarih Ders Kitaplarında Kimlik Söylemi*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, s.45-46.
[692] H. Gürkan (2017). *Türkiye'de Tarih Öğretimi, İlköğretim Ders Kitapları (1869-1950),* Karahan Kitabevi, Adana, s. 33.
[693] B. Ersanlı (2018). *Tarih ve İktidar, Türkiye'de Resmi Tarih Tezi'nin Oluşumu(1929-1937*), 7.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul. s. 45-46.

devleti inşa sürecinde tarihsel kimlik ve tarih bilinci oluşturma sürecinde etili olmuştur. Modern ulus inşa etme sürecinde etkili olan bu tarih felsefesine yön veren akımlar milli kimlik inşa sürecinde Türkiye'nin batı kaynaklı inşa edilmiş yeni yüzünü" ortaya koymuştur. [694]

İkinci Dünya Savaşı yıllarında okutulan ortaokul tarih ders kitaplarında tarih yazımı, Atatürk dönemi tarih yazımının etkileyen akımların etkisi görülmeye devam etmiştir. Atatürk döneminde muasır medeniyetler seviyesine yükselmek hedeflenmiş sadece devletin ilerlemesi değil toplum yapısının modernleştirilmesi esas alınmıştır. Atatürk dönemi sonrasında da Batılılaşma yolunda ortaya koyulan modernleşme planının özü de pozitivizmi ortaya çıkarmakta ve akıl ve pozitif bilimlerin üstünlüğü esas alınmaktadır. Pozitivist yaklaşım ile akılın yüceltilmesi, aydınlanmanın ürünü olarak kabul görmektedir. Bu çerçevede aydınlanmada evrensel değerlerin ön plana alındığı farklı görüşlere ve farklı bakış açılarına değer verilen bir dünya düzeni söz konusudur. Bu doğrultuda Atatürk dönemi sonrasında da asıl hedef bilimsel ve nesnel bir yaklaşım ile laik bir toplum yapısını devam ettirmek olmuştur. [695] İnönü Döneminde Batılılaşmak, batılılaşmanın şartı kabul edilen laiklik ve Hümanizm eğitim ve kültür faaliyetlerine yansırken tarih yazımını da etkilemiştir. [696]

5.2. Türk Tarih Tezi'nden Hümanizme Geçiş

Mustafa Kemal'in öncülüğünde başlatılan tarih çalışmaları ile Türk milletine ulusal bir kimlik yaratılmak amaçlanmıştır. Yapılan çalışmalar 1928-1929 yılları arasında sonuçlar vererek tarih çalışmaları notlar şeklinde basılmış, kurumsal düzeyde yapılan çalışmalar ise, Türk Ocağı'na bağlı, Türk Tarih Heyeti ile olmuştur. Türk Ocakları'nın kapatılmasının ardından Türk Tarih Heyeti'nin kurucuları ile Türk Tarih Tetkik Cemiyeti kurulmuştur. Amaç ise, Osmanlı Tarih Cemiyetinden farklı bir çizgi belirlemek ve Türk Tarihini yeniden inşa etmektir.[697]

Eğitim, Kemalist tarih yaklaşımını inşa etmenin en önemli araçlarından birisini teşkil etmiştir. Kemalist kadronun temel amacı da, eğitimi yeniden düzenleyerek milli hedefler ile bütünleştirmek olmuştur. Resmi ideolojiyi ise geniş kitlelere yazmanın yolu ise, yeni kurulan

---

[694] H. Gürkan (2017). *Türkiye'de Tarih Öğretimi, İlköğretim Ders Kitapları (1869-1950),* Karahan Kitabevi, Adana, s. 33.
[695] E.E. Yıldırım (2014*). İnönü Döneminde Tarih ve Eğitim, Tarih Anlayışında Süreklilik ve Değişimler*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, s. 39.
[696] S. Özkan (2019). *Türk Eğitim Tarihi*, Nobel Yayıncılık, 8. Baskı, Ankara, s. 143.
[697] B. Ersanlı (2018). *Tarih ve İktidar, Türkiye'de Resmi Tarih Tezi'nin Oluşumu (1929-1937*). 7.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 111.

Türkiye için yeni bir tarih yaklaşımı yaratmaktır. Dönemin tarihsel söylemi, Osmanlı tarihine bir tepki niteliğinde olup bu açıdan Osmanlı ile sosyo-politik ve tarihsel bağları koparma üzerine inşa edilmiştir. Türk Tarih Tezi ile İslamiyet'ten önceki döneme ve özellikle de Antik Anadolu ve Yakın Doğu Uygarlıkları ile olan bağlar ön plana çıkarmak istenmiştir.[698]

Atatürk öncülünde Cumhuriyet tarihinin kurucu kadrosu tarafından yeni bir toplum ve yeni bir gelecek inşa etmek uğraşına girilmiş ve doğrultuda yeni bir geçmiş inşa etmek amaçlanmıştır. Yeni geçmişi inşa etmek için ise, resmi tarih yazımı oluşturularak tarih yazımı ve öğretimi devlet politikası haline getirilmiştir. Türk Tarih Tezi adı verilen bu dönemde tarihin derinlikleri araştırılarak Türk tarihinin en eski zamanlarına inilmiş ve uzun bir süreç ele alınmıştır. Böylece Türk tarih yazımı ve öğretimi siyasi iktidarın aracı haline gelmiştir. Yurttaşlık erdemleri ve ulusal gurur kazandırma amaçları ile birlikte Türk Tarih Tezinin sistemli olarak işlemesi, liseler için hazırlanan ders kitapları ile varlığını göstermiştir.[699]

Türk Tarih Heyetinin tarihsel araştırmalar konusunda ilk yapıtı, 1930 sonunda yayımlanan ve Türk Tarihinin Ana Hatları isimli eseri olmuştur. Türklerin tarihi esas itibari ile *"Neolitik ve Antik çağlarda ilerlemenin evrensel mayasını oluşturan brakisefal halkların göçlerinin yolu olmuştur"*. Türk Ocakları'nın bir uzantısı olan Tarih Tetkik Heyeti'nin yerini Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin almasının ardından tarihsel söylemin üreticisi doğrudan Kemalizm olmuştur. Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin yeni bir tarihsel yaklaşımı aktarmak amacı ile yaptığı ilk girişim yeni okul kitaplarının hazırlanması olmuştur. Bu ders kitapları, doğrudan Türk Tarihinin Ana Hatları adlı eserden esinlenerek aynı kadro tarafından ele yazılmıştır. 1931 yılında kullanılmaya başlanmıştır. Bu yapıtlardaki görsel bir malzemeler, 1931 yılında Türk Tarih Tezi'ni mükemmel biçimde özetlemekte ve gözler önüne sergilemektedir.[700]

Türk Tarihinin Ana Hatları adlı eserin özeti çıkarılarak Türk Tarihinin Ana Hatları Methal Kısmı olarak bilinen eser basılmıştır. Türk Tarihinin Ana Hatları Methal Kısmı olarak yayımlanan eser, Türk Tarih Tezi'nin yansıtması açısından oldukça önemli bir kaynak niteliğindedir. Bilhassa bu eserde ileri sürülen tarihsel yaklaşımlar daha sonra yazılacak olan Tarih I, Tarih II, Tarih III ve Tarih IV ders kitaplarının yapısını meydana getirmiştir.[701]

---

[698] E.E. Yıldırım, age, s. 44-67.
[699] F. Acun, age, s. 179-181.
[700] E. Copeaux (2003). *Türkiye'de 1931-1993 Arasında Tarih Ders Kitapları", Tarih Eğitimine Eleştirel Yaklaşımlar",* Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 39-41.
[701] A. Şimşek (2017). Türk Tarih Tezi" Türkiye'de Tarih Eğitimi (Dönemler, Ders Kitapları, Akademisyenler, Algılar), Ed. Ahmet Al, 1. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, s. 107.

Türk Tarih Tezinin tam manası ile sistematik hale getirilmesi lise tarih ders kitapları ile olmuştur. 1931 yılında TTTC tarafından hazırlanan dört ciltlik lise ders kitapları, Kemalist Tarih tezinin dünya uygarlığı içinde yer bulma, ulusal boyutta ise milli bilinç kazandırma çabalarının ürünleri olmuştur.[702]

Atatürk tarafından Türk tarihinin arka planında kalmış medeniyetler ile ilişkisini yeni bir belge ile ortaya çıkararak Türk Tarih Tezi'ni ileri sürmüştür. Kemalist Tarih Tezi'ne göre, "*Türk milletinin yarattığı medeniyetler ile binlerce yıllık bir geçmişe sahiptir. Bu medeniyetlerin izleri, Avrupa, Sümer, Eti, Hind ve Çin medeniyetlerinde yaratıcı bir rol oynamıştır. Türkçe konuşan halkların Anadolu'ya ve Rumeli'ye gelişleri 900 yıl önce olmamış, çok daha eski tarihlerde olmuştur*".[703]

Atatürk tarafından Türk Tarih Tezi'ne güç ve meşruluk kazandırmak amacı ile Ankara'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ni kurmuş ve tarih tezlerini incelemek ve amaçlanmıştır. Atatürk'ün Türk tarihine verdiği önemin altında ise, kurtardığı Türk milletini gerçek bir ulus haline getirmek, ümmet duygusu yerine milli bilinci aşılamak, milli tarihin incelenerek Türk milletine milli benlik kazandırılmak yatmaktadır.[704]

Atatürk'ün vefatının ardından ve 1939 yılı sonrası İkinci Dünya Savaşı'nın etkisi ile tüm dünya yeni bir döneme girmiştir. 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın etkisi ile sadece siyasi ve ekonomik yönden değil eğitim yönü ile de dönüşümler yaşanmıştır. Türkiye'de eğitim savaş yılları içinde Hümanist akımın etki altına girmiş ve tarih yazımını etkilemiştir.[705] Özellikle İsmet İnönü'nün 6 Mart 1939'da İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada "*Cumhuriyet, Türk milletine, milli devleti ve yeni cemiyeti temin etti. Bu iki esas ile Türk milleti insaniyet ailesinde kıymetli bir varlık vaziyetini almıştır"* söylemi, dönemin tarihsel yaklaşımını göstermesi açısından önemlidir.[706]

Atatürk'ün vefatından sonra dönem, gerek siyasi gerekse kültürel yönden önemli gelişmelere sahne olmuştur. Özellikle kültür politikasında Batı medeniyetine ve kaynaklarına yönelim eğitim politikalarına da yön vermiştir. Hümanist aydınlanmacı yaklaşım ile Batı medeniyeti ile bütünleşmek amaçlanmıştır. Hümanist yaklaşım ile birlikte Türk Tarih Tezi'nin kısmen etkisinin olduğu bu dönemde tarih öğretim programları ve ders kitapları yeni

[702] F. Yazıcı, 2017, age, s. 202.
[703] S. Irmak (1973). *Atatürk Devrimleri Tarihi, İdeoloji ve Tarihsel Açıdan İnceleme*, Fatih Yayınevi, İstanbul, s. 246.
[704] H. İnalcık (2020). *Halil İnalcık'ın Merceğinden Tarih Bilinci*, 4. Baskı, Profil Kitap, İstanbul, s. 19.
[705] H. Gürkan (2017). *Türkiye'de Tarih Öğretimi*, İlköğretim Ders Kitapları (1869-1950), Karahan Kitabevi, Adana, s. 163-164.
[706] T.C. Maarif Vekilliği (1939*). İsmet İnönü'nün Maarife Ait Direktifler*i, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 29-30.

ve farklı bir bakış açısı ile yazılmıştır. 1938 yılından sonraki dönem " Türk Hümanizmi" olarak nitelendirilmiştir. Bu dönem içinde Kemalist tarih anlayışına gizliden gizleye karşı çıkılsa da inkâr edilmeden Batı medeniyeti ile bütünleşen bir tarih yazımı söz konusu olmuştur. Türk Hümanizmi adı verilen süreçte tarih yazımında önemli ölçüde değişiklik olmasına karşın Türk tarih Tezi'nde uzak bir yaklaşım sergilenmemiştir.[707]

Atatürk'ün vefatından sonra yaşanan dünyada yaşanan sosyal ve siyasal dönüşümler, düşünce siteminde meydana gelen değişimlere neden olmuştur. Hasan Ali Yücel'in Hümanist dönem olarak kabul gören bakanlığı döneminde eğitim ve kültür alanında önemli gelişmelere tanıklık edilmiştir. Özellikle eğitim sisteminde etkisini iyice hissettiren Hümanist anlayış, resmi tarih anlayışına ve bu sayede de okul tarih ders kitaplarında varlığını hissettirmiştir.[708]

İkinci Dünya Savaşı yıllarında hem iç hem de dış siyasette Batı yanlısı bir politika izlenmiş ve bu politika beraberinde İnönü Dönemi'nde Hümanizm adı verilen akım eğitim ve kültür politikasına yön vermiştir. Hümanizme göre Anadolu kültürünün dayanak noktası, Grek-Latin medeniyetlerinin mirası durumundadır. Hümanist tarih eğitimi ile Orta Asya merkezli tarihten ziyade Anadolu tarihi ön planda tutulmuştur. Özellikle Türk Tarih Tezi'nin çıkış noktası olan, tüm medeniyetlerin kaynağının Türk milleti olarak kabul gören tarihsel söylem yumuşatılmış, Türk ulusunun dünyadaki birçok medeniyete beşiklik ettiği görüşleri devam ettirilmiştir.[709]

Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliği döneminde eğitim ve kültür alanında yaşanan dönüşüm ve değişimler beraberinde milli kültür politikası içinde hümanizm ruhunu ortaya çıkarmıştır. Milli eğitimin temel gayesi ise, "aydın, yetkin, kendine güvenen ve eleştirel bireyler yetiştirmek" ve ülkenin her tarafında yaygınlaştırmak olmuştur. Yeni rejimin yeni kuşağı, "*devrimlerin taşıyıcısı*" olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde hedef kitle üzerinde milli kültür ögeleri aktarılırken evrensel kültürel değerlerin aşılanması gerekliliği ön plana çıkmıştır. Milli kültür politikasında etkili olan Hümanizm ruhu tarih yazımında etkili olmuştur. Hümanist tarih anlayışını 1938 yılından başlayarak 1980 yılının ortalarına kadar tarih yazımında etkili olduğu kabul etmek mümkündür. Hümanist tarih yazımında, ilkçağ tarihi konularını içeren Yunan ve Roma medeniyetlerine geniş yer verilmiştir. Hasan Ali Yücel döneminde özellikle liselerde 1942 yılından itibaren okutulan ve Arif Müfit Mansel,

[707] F. Yazıcı, 2017, age, s. 209.
[708] E.E. Yıldırım, age, s. 155.
[709] A. Şimşek (2019). *Tarih Ders Kitaplarında İmajlar, Devletler, Halklar, Kişiler*, Giriş, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi, 1. Baskı, Ankara, s. 7.

Cavid Baysun ve Enver Ziya Karal tarafından kaleme alınan tarih kitapları dönemin tarih yazımını göstermesi açısından önemli kaynakları oluşturmuştur. Hümanist tarih anlayışı ile "yeni Türk devletinin kuruluş aşamasında Osmanlı geçmişini ve kültürel birikimini görmezden gelen yadsıyan bir tarzda milli kimlik anlayışı geliştirilmek" ve batı medeniyetinin bir parçası olmak amaçlanmıştır. Mavi Anadoluculuk olarak da nitelendirilen Türk Hümanizm ile birlikte kuşatıcı bir kültür politikası benimsenmiş ve Anadolu tarihi temel çıkış noktası olarak kabul görmüştür. Türk Hümanistlerine *göre ise, " Eti, Yunan, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı her kültürü benimsemek ve bu kültürlerin tamamını mezcederek ortaya çıkan güçlü bir kültürel arka plan sayesinde Türk Rönesansı oluşturmak"* istenmiştir. Böylece Hümanist tarih anlayışına çerçevesinde, Türk Tarih Tezi'nin temeli olan Orta Asya kökenli tarihsel söylem, Anadolu temelli bir kültür anlayışına dönüşmüş ve tarih yazımına yön vermiştir.[710]

İkinci Dünya Savaşı Süreci ve sonrası dönemde tarih eğitiminde varlığını iyice hissettiren Hümanist tarih eğitimi ile özellikle savaşın neden olduğu sivil insan kayıpları sebebi ile tarih ders kitaplarındaki biz ve öteki ayrımından kaçınılmıştır. Süreç içinde konuların Nationalizm'in (milliyetçilik) yerine Patriotizm (yurtseverlik) çerçevesinde ele alınması önerisinde bulunulmuştur.[711]

Hasan Ali Yücel tarafından liseler, müspet ilim zihniyetinin, milli kültürün ve millî kültür içinde hümanizm ruhunu yansıtacak en önemli kurumlardan birisi olarak kabul edilmiştir. I. Maarif Şurası'nda gündeme getiren görüşler doğrultusunda liselerde klasik kolun açılması ve Latince öğretilmesi sağlanmıştır.[712]

Kemalizm ve Hümanizm anlayışları, gelişmiş medeniyetler seviyesine ulaşmaktan ziyade Batı medeniyetine dahil olunması gerekliği üzerine inşa edilmiştir. Fakat bu anlayışının temelinde Avrupa uygarlığının temeli olarak kabul gören Yunan mirası değil Anadolu mirası esas alınmıştır. Kemalizm ve Hümanizmi karşılaştırdığımızda Kemalizm daha pragmatik yapıda iken Hümanizm kesin ilkeleri ve hedefleri olan bir ideolojik yaklaşım olarak kabul görmüştür. Özetle, Hümanist anlayışa göre, "her şeyin kökü Anadolu'dadır. Batı medeniyeti, bu toprakların bu toprakların kültürel birikimlerinin üzerine kurulmuştur" [713]

[710] T. Yıldırım (2016). *Tarih Ders Kitaplarında Kimlik Söylemi*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, s. 55-57.
[711] A. Şimşek (2019). *Tarih Ders Kitaplarında İmajlar, Devletler, Halklar, Kişiler*, Giriş, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi, 1. Baskı, Ankara, s. 7.
[712] A. A. Yiğit (1992). *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası,* Boğaziçi İlmi Araştırmalar Serisi: 3 İstanbul, Boğaziçi Yayınları, s. 62.
[713] T. Yıldırım (2016). age, s. 58.

5.3. III. Tarih Kongresi'nde Hümanizmin Etkileri

Üçüncüsü düzenlenen Türk Tarih Kongresi, 15-20 Kasım 1943 tarihleri arasında Ankara'da toplanmıştır. Normal şartlara göre İkinci Tarih Kongresi'nden beş yıl sonra toplanması beklenen Üçüncü Tarih Kongresi İkinci Dünya Savaşı nedeni ile altı yıl aradan sonra toplanabilmiştir. III. Tarih Kongresi'ne katılım ise daha çok ulusal düzeyde olup katılması beklenen birçok bilim adamı savaşın olağanüstü şartların nedeni ile toplantıya katılamamıştır.[714]

Tarih kongrelerinin üçüncüsü 15 Kasım 1943 yılında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Koruyucu Başkanlığı ile Ankara'da Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde yapılmıştır. III. Tarih Kongresi'nde Maarif Vekili Hasan Ali Yücel kongre başkanına seçilmiştir. Kongre çalışmaları, genel kurul çalışmaları ve seksiyonlar şeklinde yapılmıştır. III. Tarih Kongresi'ne toplam seksen iki bildiri sunulmuştur. Bu bildirilerinden onunu ise yabancı bilim adamlarının bildirileri içermektedir. Üçüncüsü düzenlenen Tarih Kongresi'nin A seksiyonunda, arkeoloji, antropoloji ve İlkçağ, B Seksiyonunda, Ortaçağ, C Seksiyonun da ise Yeni ve Yakınçağlara ait bildiriler kongreye sunulmuştur.[715]

III. Tarih Kongresi'nde Hasan Ali Yücel, ilmi bir hitabette bulunmuş ve " *Atatürk'ün Türk milletine kutsal yadigârları arasında medeniyet ve millet anlayışı ondan kalan ana fikir miraslarındadır"* diyerek dil ve tarih davasının bu fikirlerin ürünü olduğunu belirtmiştir.[716]

Türk Tarih Kurumu'nun kuruluşundan itibaren her beş yılda uluslararası olarak düzenlenen Üçüncü Tarih Kongresi'nde tarih kongresinin önceki kongrelerde olduğu gibi tarih davası sadece akademik ve bilimsel yönden ele alınmamış ve milli bir dava olarak kabul görmüştür. Yücel tarafından Atatürk'ün en önemli miraslarından olan Türk Tarih Tezi'ne olan bağlılık vurgulanmıştır.[717]

Yücel, Orta Asya'yı kaynak ve bugünkü Türkiye'yi öz yurdu alan tarih tezi ile Cumhuriyet nesillerine hakikat ışığı getirdiğini belirterek Türk Tarih Tezi'nin önemine dikkat çelmiştir. Yücel tarafından tarih biliminin milli birliği sağlama yolunda etkisi hakkında şu değerlendirmelerde bulunulmuştur;

---

[714] III. Türk Tarih Kongresi (2010). Kongreye Sunulan Tebliğler 15-20 Kasım 1943, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara, s. XXIX.
[715] III. Türk Tarih Kongresi (2010). Kongreye Sunulan Tebliğler 15-20 Kasım 1943, s. V-X
[716] Cumhuriyet (16 Kasım 1943). Tarih Kongresi Dün Ankara'da Toplandı, s. 1-3.
[717] E.E. Yıldırım (2014). *İnönü Döneminde Tarih ve Eğitim, Tarih Anlayışında Süreklilik ve Değişimler*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, s. 156.

> Tarih milletlere insanlığın, tek varlık olduğunu gösterir ve o varlık içerisinde her milletin karınca ve kaderince bir vazife almış bulunduğuna işaret eder. Onun için milli birlikler ve insanlık içerisinde milli ülküde beraberlikler tarih bilgisinden çıkar… Tarih olmaksızın ve tarihe bakışta bir kaynak çıkmaksızın bu birliği ne duymaya ne de anlamaya imkan vardır. Tarih tezi ile yalnız kendi tarihimize bakmış olsaydık bu anlayışa yükselemezdik…[718]

Hasan Ali Yücel tarafından Türk Tarih Tezi ile dogmatik anlayıştan kurtularak tarihçi yaklaşımlarda eleştirici bir ruh kazanılmış olduğunu belirtmiştir. Yücel tarafından Türk Tarih Tezi'nin ışığı altında çalışan ve Türk Tarih tezine katkıları olan Tarih Kurumu eski başkanı Yusuf Akçura, Asbaşkanlar, Samih Rıfat ve Halil Ertem, Umumi Katip olan Reşit Galip, üyeler, Ahmet Refik, Ahmet Ağaoğlu, Vasıf Çınar, Necip Asım, Cevdet İnanç Alp, Hasan Fethi Turgal saygı ile anılmıştır. Maarif Vekilliğinin öğretim bakımından Türk Tarih Kurumu'na teşekkür edilerek tarih meseleleri konusunda en önemli en kıymetli kurumlardan birisi olarak kabul görmüştür.[719]

Üçüncü Tarih Kongresine basında geniş yer verilmiştir. Dönemin iktidarı doğrultusunda haber yapan yayın organı olan Ulus gazetesinde Türk Tarih Tezi ile ilgili övgüler yer almıştır. Tarih tezinin bütün bakımdan milletler arası değerlerine dokunulmuş ve Cumhuriyet nesillerinin kendi öz varlıkları üzerinde düşünmeleri sağlanma konusunda önemli bir nokta olarak değerlendirilmiştir. III. Tarih Kongresi'nde asbaşkanlıklar ve sekreterin seçimi yapılmıştır. Üçüncü Tarih Kongresi'nin asbaşkanlığına Türk Tarih Kurumu Başkanı Şemsettin Günaltay, Afet İnan seçilirken genel sekreterliğe ise Muzaffer Göker seçilmiştir.[720] Özellikle kongrede seçilen kişiler resmi tarih tezinin oluşmasında ve resmi tarih anlayışına yön veren kişiler olarak tarih ders kitaplarının yazımında etkili olmuştur.

Ulus gazetesinde "*Üçüncü Kongre ve Tarih Davamız"* adlı makalede, tarih davasının Türk milletinin büyük davalarından birisi olarak kabul görmüş ve Kemalist tarih tezine vurgu yapılmıştır. İlk iki kongrenin ebedi önderin öncülüğünde, üçüncüsünün de milli önderin öncülüğünde yapılan tarih davasının aşk ile takip edilerek geçmişten geleceğe uzanan bir coşku ile ele alındığı belirtilmiştir. Söz konusu makalede Osmanlı rejiminin Türk tarihine karşıt bir tarih davası olduğu görüşü ile "*geçmişten kalan her türlü kalıntıyı yıkıp yok eden*

[718] H. Yücel, 1998, age, s. 255.
[719] H. Yücel, 1998, age, s. 256.; Okullarımız ve memleket kültürünü idare ile vazifelendirilmiş olan Maarif Vekilliği, Türk Tarih Kurumu'na öğretim bakımından da minnet duymaktadır. Tarih meselelerinde fakültelerimiz seçkin bilginleri de bağrına almış olan Türk Tarih Kurumu, bu konuda en kıymetli desteğimizdir. Ona bütün teşkilat ve imkânlarımızla candan yardımcı olmayı köklü ödevlerimizden sayıyoruz.
[720] Ulus (16 Kasım 1943). İnönü'nün Yüksek Huzuru ile Üçüncü Tarih Kongresi Dün Çalışmalara başladı, s. 1-2.

gerekince onarıp düzelten Kemalizm ruhunun kısır Osmanlı davasını bir yana iterek engin bir tarih davası" ortaya çıkardığı iddiasında bulunulmuştur.[721]

Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Şemsettin Günaltay tarafından yapılan açılış nutkunda Türk tarihinin çok eski ve köklü olduğunu belirterek Türk tarih tezi vurgusu yapılmıştır. Günaltay tarafından, tarihin sadece yazılı bir levha olmadığını aynı zamanda bir milletin yaşayış savaşında varlığını korumak, geliştirmek, milletin yükselmesi için muhtaç olduğu heyecan ve enerjinin bitip tükenmeyen bir kaynağı olduğunu belirtmiştir. Tarihin milli heyecan ve enerji kaynağı olduğunu, dilin ise bu enerjinin başkalarına aşılayan yayan kutsal araç olduğunu vurgusu yapılmıştır.[722] Günaltay tarafından Türk Tarihi ile ilgili olarak Türk Tarih Tezi doğrultusunda aşağıdaki değerlendirmeler yapılmıştır;

> *Türk tarihi, kaynağı geçmişin karanlıklarına gömülen uzak ve çok uzak zamanlardan beri durmadan akan, devamlı bir oluştur. Bu sürekli oluş ve ilerleyişte birbirlerini olgunlaştıran olaylar, birbirini doğuran devirler, teker teker ve sırasıyla aydınlatılmadıkça Türk'ün ulusal karakteri, gerçek yeteneği, hatta bugünkü varlığının sırrı kıvranılamayacağı gibi yarınki durumuna da bir yönet verilemez. Türkler, geriye doğru gittikçe mazisi derinleşen yayılan çok eski bir ırktır. Onun zaman ve mekânlara sığmayan heybetli tarihi de eski kavimlerin hepsini kucaklamaktadır. Denilebilir ki Asya tarihi baştanbaşa kahramanlıklarla dolu Türk tarihidir. Türk tarihi olmaksızın Avrupa ve Afrika tarihlerinin seyrini takip etmek imkânsızdır… Fakat bizde düne kadar tarihimizin önemi kavranmış değildi. Mazimiz ihmal ediliyor, tarihimize altı yüz senelik bir yaş verilmek veya biraz daha ileri gidilerek Selçuklulara kadar çıkılmak yeterli görülüyordu. Ana kökümüz, şanlar ve zaferlerle dolu engin tarihimiz bilinmiyor ya da benimsenmiyordu.* [723]

Türk Tarih Kurumu Başkanı Şemsettin Günaltay tarafından Türk tarihinin şanlar ve zaferlerle dolu tarihinin aydınlanması ve bütün olarak ele alınmasının önemine dikkat çekilmiştir. Günaltay'a göre Türk tarihi, "*önsüz geçmişten sonsuz geleceğe doğru bazen coşarak taşan, bazen dinerek inen, fakat durmadan akan varlıktır. Osmanlı tarihi ve Selçuklu tarihi bir hep değil… büyük Türk tarihinin öğündüren başarılarla dolu şanlı fakat muayyen safhalarıdır*".[724]

III. Tarih Kongresi'nde Kemalist tarih tezinin ve öngörülerinin hem kongrede hem de basında devam edeceği yönünde izlenimler bulunsa da kongrede yapılan sunumlar, tarih

[721] Ulus (16 Kasım 1943). İnönü'nün Yüksek Huzuru ile Üçüncü Tarih Kongresi Dün Çalışmalara başladı, s. 3.
[722] III. Türk Tarih Kongresi (1943). Kongreye Sunulan Tebliğler, "Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Şemsettin Günaltay'ın Açılış Nutku", TTK Basımevi, Ankara, s. 1-6.
[723] III. Türk Tarih Kongresi (1943). Kongreye Sunulan Tebliğler, "Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Şemsettin Günaltay'ın Açılış Nutku", TTK Basımevi, Ankara, s. 1-2.
[724] III. Türk Tarih Kongresi (1943). Kongreye Sunulan Tebliğler, "Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Şemsettin Günaltay'ın Açılış Nutku" s. 2-3.

anlayışında değişime gidileceğini ve açık bir değişimi ortaya koymuştur. Özellikle düzenlenen oturumlar arasında önceki iki kongrede de olmayan Osmanlı tarihine ilişkin ayrı bir oturumun eklenmiş olması söz konusu değişim açısında önemli somut bir örnek teşkil etmektedir. III. Tarih Kongresi'nde öncelikli olarak antik döneme ilişkin sunumların varlığı, Türk Tarih Tezi'nden uzaklaşmanın ilk işaretleri olmuştur. İlk iki kongre ile üçüncü kongreyi karşılaştırdığımızda ilk iki kongrede "*Türklerin Anadolu'nun otokton halkı olduğu ve diğer tüm uygarlıkların Türklerden türediği*" iddiası var iken üçüncüsü düzenlenen kongrede ise arkeoloji, antropoloji ve antik döneme ilişkin konuları içeren A seksiyonunda tarih yaklaşımında bir kırılma ile Hititler ve sonrası dönemlerin Türkler ile bağlantısının kurulmamış olmasıdır. Hamit Koşay tarafından "*Alaca-Höyük Hafriyatının Son Safhası*" adlı tebliğde Anadolu'da Eti uygarlığından önce başka bir uygarlığın olduğu görüşü öne sürülmüştür. Türk Tarih Tezi ile ilişkilendirilen Anadolu'nun otokton halkının Etiler olduğu kanaatinin yanlış olduğuna dikkat çekilmiştir[725]

Türk Tarih Tezi'nden kırılmanın bir diğer kanıtı ise Şevket Aziz Kansu'nun "*İnsan ve Medeniyet Tekâmül Tarihinde Anadolu'nun Yeri*" adlı tebliğinde görmek mümkündür. Ankara DTCF dekanı ve TTK üyesi olan Kansu tarafından Üçüncü Tarih Kongresi'nde sunduğu tebliğ ile Anadolu'da yaşayan toplumların antropolojik tetkikleri yapılmıştır. Anadolu'da Kalkolitik ve Bakır Çağındaki ırk yapılarının dolikosefal ve mezosefal oldukları ve brakisefallerin nadir oldukları açıklanmıştır. Kansu tarafından Proto-Türk Anadolu halkının Kalkolitik, Bakır ve Eti çağlarında Anadolu Türklerinin atalarını oluşturduğu iddiasına yer verilmiştir. Anadolu'da yaşayan ırkların %12,5'nin brakisefal, %35,4'nün mesosefal ve %52,1'nin ise dolikosefal olduğu belirtilmiştir. Kansu tarafından tebliğin amacı ise şu şekilde açıklanmıştır: "*Prehistorya, Antropoloji ve tarih ilimleri bakımından sırf Anadolu'nun gerçeklerini kabataslak bir kere daha hatırlatmak, yeni problemleri görmek ve memleketimizin yeni araştırmalarla bu sahada bilgimize daha yeni gerçekler ve problemler katacağını göstermektir".*[726]

[725] E.E. Yıldırım (2014), age, s. 158; H. Koşay (2010). Alaca-Höyük Hafriyatının Son Safhası, III. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Tebliğler, TTK Basımevi, Ankara, s. 171.
Hamit Koşay- Alaca Höyük Hafriyatının Son Safhası: " …Daha yakın zamana kadar efkarı umumiye 'de Anadolu'nun autochton kavminin Etiler olduğu hakkında bir kanaat yer tutmuştur. Bu kelimeyi çok şümullü kullanıyorduk. Hâlbuki bugün Etilerin de Orta Anadolu'ya milattan önce 1200-2100 arasında devlet kurdukları ve Etilerden önce Bakır devri kültürünün gerek bu devri hazırlama ve gerek beşer kültürüne hizmeti bakımından büyük önemi olduğu anlaşıldı.
[726] Ş. A. Kansu (2010). İnsan ve Medeniyet Tekâmül Tarihinde Anadolu'nun Yeri, III. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Tebliğler, TTK Basımevi, Ankara, s. 312-313.

Resmi tarih anlayışında değişim ve dönüşümün izlerini III. Tarih Kongresi'nde sunulan Antik döneme ait olan tebliğlerde görmek mümkündür. Bunlar arasında Jale Ogan'a ait olan "*Yunan Devrinde Küçük Asya Sanatı*" adlı tebliğ ile Anadolu tarihi merkez alınmış ve Küçükasya'nın Avrupa ve Asya kıtaları arasında yalnız coğrafi değil ayı zamanda kültür bakımından da bir köprü görevi gördüğü vurgulanmıştır. Anadolu'nun tarihin her döneminde siyasi ve kültürel bir varlık gösterdiği belirtilmiştir. Ogan tarafından Antik devrin baroğu sayılan Helenistik sanatın Anadolu'dan doğduğu ve Yunan ile Küçük Asya sanatlarının en güzel örneği olduğu belirtilmiştir.[727]

III. Türk Tarih Kongresi'nde antik döneme ait tebliğler ve sunumlar da Türk Tarih Tezi'nden Hümanist tarih yaklaşımına doğru yönelimin ilk ipuçlarını göstermektedir. Osman Bayatlı'ya ait olan " *Klasik Kültür"* adlı tebliğde Helenistik devrin değerli sanat eserlerini ortaya çıkaran Bergama'nın Klasik kültüre olan katkısı aktarılmıştır.[728]

Üçüncü Tarih Kongresi'nde Türk dil ve tarih tezleri doğrultusunda bazı tebliğler içermiş olsa hatta Türk Tarih Tezi'nin devamını dair söylemler içerse de kongreye sunulan bildirilerde Türk Tarih tezini ispatlamaya yönelik çalışmaların ağırlıklı olmadığı görülmektedir. Özellikle tarih kongresinin ağırlık noktası, Orta Asya, Türk tarihi, Selçuklu ve Osmanlı tarihi olmuş hafriyat çalışmalarında ise, Yunan, Roma ve Hitit eserlerine ağırlık verilmiştir. Bunun nedeni ise, Anadolu'nun çok eskilere uzanan tarihindeki büyük uygarlıkları keşfetme sürecinde aktif bir rol alarak Türk ulusunun bu mirasın koruyucusu olduğu ve varisi konumunu pekiştirilmek" istenmesidir.[729]

Üçüncü Tarih Kongresi ile tarih yazımı ile değişen bir yaklaşımı da ortaya koymuştur. Özellikle Osmanlı tarihine yaklaşımda hem içerik hem de yöntem açısından değişim olduğu görülmektedir. Özellikle Osmanlı tarihini arka planda tutan tarihsel yaklaşımın vazgeçildiği hatta Türk modernleşmesinin başlangıcının Osmanlı tarihinin son yıllarına dayandırılması söz konusu olmuştur. III. Tarih Kongresinde Türk-İslam devletleri hakkında yapılan araştırmalarda da konuya yönelik algının göstergesi olarak karşımıza çıkmıştır. Önceki tarih kongrelerinde Türklük kavramı ön planda tutulurken üçüncüsü düzenlenen tarih kongresinde Türklük yanında İslami kimliğe de vurgu yapılmıştır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın " XII. Ve XIII. Asırlarda Anadolu'da Fikir Hareketleri ile İçtimai Müesseslere Bir Bakış" adlı

[727] J. Ogan (1943). Yunan Devrinde Küçük Asya San'atı, III. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Tebliğler, TTK Basımevi, Ankara, s. 83-94.
[728] O. Bayatlı (2010). Klasik Kültür, III. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Tebliğler, TTK Basımevi, Ankara, s. 622-625.
[729] H.S. Çelik (2016). İnönü Döneminde Resmi Tarih Yazımına Yönelik Yeni Yaklaşımlar: Bir Revizyonun Analizi, CTAD, Yıl 12, Sayı, s. 100-101.

tebliğinde Selçuklu sultanlarının Anadolu kültür ve medeniyetini yükseltmek için medrese, kütüphane, şifahane, kervansaray gibi eserler ortaya koydukları belirtilmiştir. Yapılan bildiride Selçukluların Türk-İslam damgasını vurmak amacı ile cami, medrese, imaret, hastane gibi serler vücuda getirerek Türk-İslam tarihine yaptıkları katkılara yer verilmiştir.[730]

Üçüncü Tarih Kongresi'nde Hasan Ali Yücel tarafından yapılan kapanış nutkunda kongre programı doğrultusunda bütün çalışmaların tamamlandığı belirtmiştir. Arkeoloji, antropoloji ve tarihinin her alanındaki yapılan çalışmaların büyük bir başarı ürünü olduğu vurgulanmıştır.[731]

[730] E.E. Yıldırım (2014), age, s.162-163; Uzunçarşılı, (2010). XII. ve XIII. Asırlarda Anadolu'da Fikir Hareketleri ile İçtimai Müesseslere Bir Bakış" III. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Tebliğler, TTK Basımevi, Ankara, s. 288-303.
[731] Cumhuriyet (20 Kasım 1943). Tarih Kongresi Dağıldı, s. 1.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİNDE ORTA ÖĞRETİM BİRİNCİ DEVRE TARİH ÖĞRETİM PROGRAMLARI VE TARİH DERS KİTAPLARI

1. 1939-1945 Dönemi Ortaöğretim Birinci Devre Öğretim Programları ve Tarih Ders Kitapları

Cumhuriyet Dönemi'nde 1938 yılından önceki süreçte 1924, 1927, 1930, 1931, 1937 tarihli ortaokul programları uygulanmıştır. İkinci Dünya Savaşı süresi içinde ülkemizde ortaöğretim üç yıl ortaokul ve üç yıl lise olmak üzere iki kademeli olarak yapılmaya devam edilmiştir.[732]

Cumhuriyet tarihinin başlangıcından itibaren ders kitaplarının hazırlanması ve ders kitaplarının içeriği ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. 1926 tarihinde ders kitapları konusu Maarif Vekâleti'ne bağlı Milli Talim ve Terbiye Dairesi'ne verilmiştir. 3 Haziran 1933 yılında kabul edilen 2259 sayılı kanunla okul ders kitaplarının hazırlanması, Maarif Vekâleti'ne ait önemli işlerden birisi olmuştur. Bu kanun *ile "her ders için yazılan ve seçilen en iyi kitabın ders yılı boyunca bütün okullarda okutulması sağlanmıştır".*[733]

17-29 Temmuz 1939 tarihinde toplanan Birinci Maarif Şûrası'nda, Şûraya getirilen konulardan en önemlisi okul ders kitaplarıyla ilgili olmuş ve tek tip kitap (devlet kitabı) sistemine gidilmesi teklifi kabul edilmiştir.[734] Böylece, Birinci Maarif Şûrası'nda, Okul kitaplarının Maarif Vekilliği'nce bastırılması hakkındaki talimatnamede bazı değişiklikler yapılarak ilk ve orta öğretim okulları için devlet kitabı esası kabul edilmiştir. Alınan karar ile Maarif Vekâleti tarafından devlet kitaplarını müsabaka yoluyla hazırlatabileceği gibi, gerektiğinde bazılarını doğrudan doğruya bir uzmana veya uzman bir heyete yazdırılabileceği kabul edilmiştir. Maarif Vekâleti ilkokul kitaplarının çoğu için müsabaka düzenlemiş, lise ve ortaokul kitapları için ise genellikle alanın uzmanlarına başvurulmuştur.[735] Örneğin 1939-1940, 1940-1941, 1941-1942 yılları arasında ilkokullarda Yurt Bilgisi ve Tarih dersi için

[732] S. Boyboy (2011). Türkiye'de 1939-1945 Yıllarında Tarih Öğretim Programları ve Tarih Ders Kitaplarının İncelenmesi, U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl.12, Sayı.21, s. 164; Yücel, H. (1994), "Türkiye'de Ortaöğretim", T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları,/1681, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, s. 166-174.

[733] M. Çapa (2014). Milli Eğitim Bakanlığı'nın yetki ve Uygulamaları Çerçevesinde Ders Kitapları" (1950-1960), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S.54, s.60.; TBMM Zabıt Ceridesi, (3.VI.1933). Devre IV, Cilt 16, İçtimai:2, s. 4

[734] M. Önder(2014), Türk Eğitim Tarihi, 3. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara, s.223.

[735] M. Çapa (2014), age, s. 60-61.

müsabaka yapılarak gazetelere ilan verilmiştir. Müsabakalarda birinciliği kazanan eserlerin üç yıl süre ile okullarda okutulması kararlaştırılmıştır.[736]

1939 yılında Ortaokullarda tek kitap uygulaması yapılarak tarih ders kitapları devlet tarafından basılmıştır. Maarif Vekâleti tarafından basılan Tebliğler Dergisinde sene başında okutulacak olan ders kitapları sınıf düzeyinde belirlenmiştir.[737]

Yusuf Akçura'ya göre devletin resmi ideolojisi doğrultusunda ders kitapları yazdırılmasındaki temel amaç, Türklerin beşer tarihi üzerindeki büyük rolünü ortaya çıkarmak ve Türk kavmine tarihi hakkını vermektir.[738]

1.1. Ortaokul Müfredat Programı ve Tarih Eğitimi

1937-1938 programı, bir yıl denendikten sonra 1938-1939 öğretim yılından itibaren 11 yıl süreli uygulanacak olan müfredat programı hazırlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında ortaokullarda değişiklik yapılmadan 1938 Ortaokul Müfredat Programı uygulanmıştır. 1938 müfredat programında önceki ortaokul müfredat programından farklı olarak ders saati 31'den 29'a düşürülmüştür. Ayrıca Fen bilgisi dersi kaldırılarak fizik, kimya ve tabiat bilgisi olarak öğretim programda yer almıştır. 1938 yılında1949 yılına kadar uygulanan ortaöğretim müfredat programında birinci, ikinci ve üçüncü sınıflarda haftalık tarih ders saatinin ikişer saatten toplam altı saat olduğu görülmektedir.[739]

13.09.1938 tarihli 103 sayılı karar ile "*Ortaokul Müfredat Programının Değiştirilen Şekilde Basılması Hakkında"* kararı ile değişiklik yapılmıştır.[740] 1938 Ortaokul Programında tarih öğretimi, ortaokul birinci, ikinci ve üçüncü sınıflarda kronolojik sıralama dâhilinde aşağıda verildiği şekilde öğrencilere aktarılmıştır:

Tarih I: *"Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*

Tarih II*: Orta Zamanlar*

Tarih III: *Birinci Kısım: "Yeni ve Yakın Zamanlar"*

---

[736] T.C. Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi (30 Ocak 1939), Cilt:1, Sayı:4, "İlkokul 4 ve 5. Sınıfların Tarih Kitabı İçin Açılan Müsabaka", s. 15.

[737] T.C. Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi (14 Eylül 1939). Cilt, 2 Sayı:37 " 1939-1940 Öğretim Yılında Lise ve Öğretmen Okulları ile Ortaokullarda Ticaret ve San 'at Okullarını meslek Derslerinde Okutulacak Kitaplar Hakkında", s. 18-27.

[738] Y. Akçura (2010). Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak Usullerine Dair, Konferanslar, Müzakere Zabıtları, TTK Basımevi, Ankara, s. 597.

[739] Cicioğlu, H. (1982). Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları NO:334, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, s. 182; H. Yücel(1994), "Türkiye'de Ortaöğretim", T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları,/1681, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, s.174.

[740] T.C. Maarif Vekilliği (1938). Talim ve Terbiye Heyeti Kurulu Karar Defteri, Sayı:103

Talim ve Terbiye Heyeti'nin 5 Ocak 1943 tarihli 1 Sayılı kararı ile ""*Ortaokul Tarih Müfredat Programı Hakkında"* değişiklik yapılması kararı alınmıştır. Ortaokullar için 1944-1945 yılından itibaren okutulmak üzere 2259 sayılı kanun gereğince yazılması müsabakaya koyulan ortaokul ders kitapları nedeni ile okullarda uygulanmakta olan tarih müfredat programının değiştirilmesi gerekli görülerek yeniden hazırlanması kararı alınmıştır.[742] Türk Tarih tezinin etkilerini görmeye devam ettiğimiz 1938 Tarih Müfredatı ile 1943 yılında değiştirilmek istenen tarih müfredatı incelendiğinde tarihsel süreç içindeki değişim açıkça görülmektedir. Atatürk sonrasında ortaokul tarih ders kitaplarında Türk tarih tezi reddedilmeden varlığını tarih yazımında göstermiştir. Ancak 1943 yılında tarih müfredatında değişiklik yapılması kararı, İkinci Dünya Savaşı yıllarında varlığını gösteren Hümanist tarihsel söylemin bir sonucu olmuştur. 1938 Ortaokul Tarih müfredat programında yer alan Türk tarih tezinin varlığını en çok hissettiği konu başlıklarından olan ve Türk varlığının yüceltildiği "Büyük Türk Tarih ve Medeniyetlerine Bakış" konusu yerini "Türklerin Ana Yurdu ve Göçler", Göçlerden Sonra Anayurdun Durumu ve İskitler" konusu ile sınırlandırılarak verilmiştir. Özellikle 1943 ortaokul tarih müfredatında ortaokulların birinci sınıflarında konu ağırlığı Ege Bölgesi ve Roma İmparatorluğu'na ayrılmıştır. Ortaokulların birinci sınıfları için tarih müfredat programında Yunan ve Roma tarihi geniş yer verilmesi döneme damgasını vuran Hümanist tarihsel yaklaşımın bir sonucu olmuştur.[743]

1.2. 1939-1945 Dönemi Ortaokul Tarih Ders Kitapları

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte eğitimin her alanında olduğu gibi tarih eğitim ve öğretiminde de önemli değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. Özellikle 1930'lu yıllardan itibaren Türk Tarih Tezi'nin uygulamaya koyulması ile birlikte ortaokul ve liseler için hazırlanan tarih kitapları okutulmaya başlanmıştır. Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı eserin özetlenmiş programı ile Kemalist Tarih yaklaşımına uygun olarak hazırlanan tarih kitapları, 1931 yılında Devlet Basımevi tarafından dört cilt halinde basılmıştır. Tarih kitapları ilk olarak Ortaokullarda kullanılmış ancak ağır olduğu

[741] T.C. Kültür Bakanlığı (1938). Ortaokul Programı, Devlet Basımevi, İstanbul, s. 21-45.
[742] T.C. Maarif Vekilliği (1943). Talim ve Terbiye Heyeti Kurulu Karar Defteri, Sayı:1
[743] T.C. Maarif Vekilliği (1943). Talim ve Terbiye Heyeti Kurulu Karar Defteri, Sayı:1; T.C. Kültür Bakanlığı (1938), Ortaokul Programı, Devlet Basımevi, İstanbul, s. 21-28.

gerekçesi ile liseler kaydırılmıştır. Ortaokullar için ise, üç cilt halinde kısa ve özet bilgiler içeren tarih kitapları hazırlatılmıştır. [744]

1939 öncesi dönemde Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından hazırlanan Ortamektepler İçin Tarih I, II, III ders kitapları, 1933-1939 yılları arası dönemde okullarda okutulmuş ve devletin resmi tarih ideolojisini yansıtmıştır.[745] Ortamektepler için Tarih ders kitaplarının ilk cildi 1933 yılında yayınlanmıştır. Ortaokullar için yazılan 1933-1939 yılları arasında okutulan kitaplarda Türk Tarih tezi doğrultusundaki söylem ile Türk ırkı yüceltilmiş ve büyük bir uygarlık olduğu görüşü ile diğer uygarlıklara etkilerinin altı çizilmiştir.[746] Ayrıca bu dönemde Sadri Ertem ve Kazım Nami Duru tarafından hazırlanan 1934 yılında Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Heyeti'nin 12.11.1934 tarih ve 31 sayılı karar ile ders kitabı olarak edilmiş Ortaokul İçin Tarih III adlı ders kitabı da okutulmuştur.[747]

1936 yılından itibaren tarih ders kitaplarının içeriği ve yoğunluğu ile ilgili olarak tartışmalar başlamıştır. Bu konu ile ilgili basında ders kitaplarının tekrar yazılması için kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet gazetesinin 27 Mart 1937 tarihli nüshasında yer alan haberine göre, 1937 yılında Maarif Vekâleti tarafından Ortamektepler ve liseler için yeni tarih kitaplarının yazılması için Ankara'da komisyon oluşturulmuştur. Maarif Vekâleti'nin lise ve ortamektep tarih kitaplarını yeni baştan yazdırmasının nedeni, kitaplarda kullanılan usul meselesinden kaynaklanmaktadır.[748] Çünkü o zamana dek yazılan bütün tarih kitaplarının kronolojiden ibaret olması ve öğrenciyi ezbere sevk etmesi, kitapların eleştirilmesine neden olmuştur. Bunun için modern bir tarih tedrisatının öğrenciye kronolojiyi öğretmektense olayın tarihini, sosyal ve ekonomik sebeplerini araştırmaya sevk etmesi ve tarih ders kitaplarının öğrencinin muhakeme yeteneğini ortaya çıkaracak nitelikler taşıması beklenmektedir.

Aşağıdaki Tablo 4.1.'de 1939-1945 yılları arasında ortaokullarda ders yılları içinde okutulan ders kitapları gösterilmiştir.

---

[744] S. Eyice (1968). Atatürk'ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü: Türk Tarihinin Ana Hatları, Türk Tarih Kurumu, *Belleten*, Cilt: XXXII, Sayı:128, Ekim, s. 514.

[745] E. Alaca (2017). Cumhuriyet Dönemi Ortaokul Tarih Ders Kitapları Üzerinde Bir Değerlendirme, *Manas Sosyal Araştırma Dergisi*, Cilt:6 Sayı:4 s.53.

[746] B. Ersanlı (2018). *Tarih ve İktidar, Türkiye'de Resmi Tarih Tezi'nin Oluşumu(1929-1937),* 7.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 26.

[747] M. Çapa (2002). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tarih Öğretimi, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* S.29-30, Mayıs-Kasım, s. 50.

[748] Cumhuriyet Gazetesi (27 Mart 1937). Tarih Tedrisatında Değişiklik Yapılıyor, s. 2.

Tablo 4.1. 1939-1945 Döneminde Ortaokullarda Okutulan Tarih Ders Kitapları

1939-1945	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf
1939-1940 Ders Yılı	Ortaokul İçin Tarih I (*Maarif Vekilliği)*	Ortaokul İçin Tarih II (*Maarif Vekilliği)*	Ortaokul İçin Tarih III *(Maarif Vekilliği)*
1940-1941 Ders Yılı	Ortaokul İçin Tarih I (*Faik Reşit Unat)*	Ortaokul İçin Tarih II (*Ali Haydar Taner)*	Ortaokul İçin Tarih III *(Sadri Ertem ve Kazım Nami Duru)*
1941-1942 Ders Yılı	Ortaokul İçin Tarih I *(Faik Reşit Unat)*	Ortaokullar İçin Tarih II (*Ali Haydar Taner)*	Ortaokullar İçin Tarih III *(Sadri Ertem ve Kazım Nami Duru)*
1942-1943 Ders Yılı	Ortaokul İçin Tarih I (*Faik Reşit Unat)*	Ortaokul İçin Tarih II (*Ali Haydar Taner*)	Ortaokul İçin Tarih III (*Sadri Ertem ve Kazım Nami Duru)*
1943-1944 Ders Yılı	Ortaokul İçin Tarih I (Faik Reşit Unat)	Ortaokul İçin Tarih II (*Ali Haydar Taner)*	Ortaokul İçin Tarih III (*Kamil Su ve Kazım Nami Duru)*
1944-1945 Ders Yılı	Ortaokul İçin Tarih I *(Faik Reşit Unat)*	Ortaokul İçin Tarih II (*Ali Haydar Taner)*	Ortaokul İçin Tarih III (*Kamil Su ve Kazım Nami Duru)*

Kaynak: (T.C. Maarif Vekilliği, Tebliğler Dergisi, 1939 2(37), 1940 3(88),1941 4(138), 1942 5(188), 1943 6(239), 1944 7(293), 1945 8(344)

1939-1940 ders yılından sonra Maarif Vekâleti tarafından orta mektepler için *Ortaokul İçin Tarih I, II ve III* olmak üzere üç ciltlik olan ders kitapları okunmuştur. Bir önceki dönemde okutulmakta olan Ortamektep İçin Tarih I, II ve III ders kitapları, isim olarak değişmiştir.

1.2.1. 1939-1940 Dönemi Ortaokul Tarih Ders Kitapları

1939-1940 ders yılında Maarif Vekâleti tarafından orta mektepler için *Ortaokul İçin Tarih I, II ve III* olmak üzere üç ciltlik olan ders kitapları okutulmuştur. 1939-1940 ders yılında bir yıl olmak üzere ortaokullarda okutulmuştur. Ortaokul için hazırlan üç ciltlik bu serinin *Ortaokul İçin Tarih I* ders kitabı, 83-4063 sayılı ve 26.V.1939 sayılı emirle basılmıştır[749] *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitabı ise, Maarif Vekilliği tarafından 83-3114

[749] T.C. Maarif Vekilliği, (1939). *Ortaokul İçin Tarih I*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. II.

Sayılı ve 10.V.1939 tarihli emirle basılmıştır.[750] *Ortaokul için Tarih III* ders kitabı ise, 83-3824 sayılı ve 16.V.1939 tarihli emirle okullarda okutulmuştur.[751] 1939-1940 yılında Ortaokullar için hazırlanan ortaokul tarih ders kitapları Maarif Vekâleti tarafından hazırlanmıştır.

1939-1940 yılları arasında okutulan ortaokul tarih ders kitapları, bir önceki dönemde okutulmakta olan tarih ders kitaplarının içerik olarak aynısı olmakla birlikte çıkarılan bölümler ve düzeltmeler ile öğrencilere okutulmuştur.

1.2.1.1. Ortaokul İçin Tarih I Ders Kitabı

Kitabın Adı: *Ortaokul İçin Tarih I*

Kitabın Yazarı: *Maarif Vekilliği*

Kitabın Okutulduğu Dönem:*1939-1940*

Sayfa Sayısı: *256*

1938 Ortaokul Tarih Öğretim Programı dikkate alınarak 1939-1945 dönemi ders kitaplarının içeriği belirlenmiştir. Ortaokul birinci sınıflarda Tarih dersi "Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar" şeklinde ele alınmıştır. Ortaokul Tarih I ders kitaplarında 14 bölüm yer almaktadır.

> *1. Beşer Tarihine Giriş. 2. Büyük Türk Tarih ve Medeniyetine Umumî Bir Bakış. 3. Çin. 4. Anayurtta En Eski Devletler. 5. İskit Türk İmparatorluğu. 6. Hint. 7. Kalde, Elam ve Asur. 8. Mısır. 9. Anadolu. 10. Fenikeliler. 11. İbraniler. 12. İran. 13. Ege Havzası. 14. Eski İtalya ve Etrüskler* [752]

Ortaokul İçin Tarih I (1939) ders kitabı Ortamekteplerde 1939-1940 ders yılında okutulmuştur. İçerik olarak oldukça yoğun bir tarih ders kitabı içeriğine sahiptir. Ortaokul İçin Tarih I ders kitabı, içerik bakımından *Orta mektep İçin Tarih I* (1938) ders kitabının devamı niteliğindedir [753]

---

[750] T.C. Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. II.
[751] T.C. Maarif Vekilliği i (1939). Ortaokul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, İstanbul. s. II.
[752] T.C. Kültür Bakanlığı (1938). Ortaokul Programı, Devlet Basımevi, İstanbul, s. 21-29.
[753] T.C. Maarif Vekilliği (1939) Ortaokul İçin Tarih I, Maarif Matbaası, İstanbul s.V-VI; Kültür Bakanlığı (1938) Ortamektep İçin Tarih I, Devlet Matbaası, İstanbul. s. V-VII. "Ortamektep İçin Tarih I ders kitabının 1938 baskısında ders kitabının "Kültür Bakanlığı Yayın Direktörlüğünün 83/89 sayılı ve 6-1-1938 tarihli emri ile V inci defa olarak basıldığı belirtilmektedir.
Millî Eğitim Bakanlığı, Cumhuriyetimizin kuruluşundan bugüne kadar aşağıda belirtilen isimler altında çalışmalarını sürdürmüştür: 1923-1935 yılları arasında "Maarif Vekâleti"1935-1941 yılları arasında "Kültür Bakanlığı", 1941-1946 yılları arasında "Maarif Vekilliği"1946-1950 yılları arasında "Millî Eğitim Bakanlığı adı ile çalışmalarını sürdürmüştür. https://www.meb.gov.tr/milli-egitim-bakanliginin-kisa-tarihcesi/duyuru/8852

Ortaokul İçin Tarih I ders kitabı, insanlık tarihinden başlayarak ilkçağ tarihi hakkında geniş bilgiler içeren bir niteliğe sahiptir. Türk tarihinden başlayarak Çin, Hint, Mezopotamya, Anadolu uygarlıkları ile Grek ve Roma tarihi hakkında bilgiler vermektedir.1939-1940 ders yılında Orta mekteplerin birinci sınıflarında okutulan tarih kitaplarında Antik Yunan ve Roma tarihine geniş yer verildiği görülmektedir. [754] 1938 Ortaokul Programı esas alınarak hazırlanan *Ortaokul İçin Tarih I* ders kitabının içeriği ve sayfa sayıları Ek-15[755]'te gösterilmiştir.

Ortaokul İçin Tarih I (1939) ders kitabında Ege Havzası bölümüne %23,6 oranında yer verilirken Eski İtalya ve Etrüskler bölümüne %22,05 oranında yer verilmiştir. Ortaokulların birinci sınıflarında programın ağırlıklı merkezi bir önceki dönemde olduğu gibi Avrupa merkezli bir tarih yazımı çerçevesinde oluşmuştur.

Ortaokul İçin Tarih I (1939) ders kitabı içerik olarak *Ortamektep İçin Tarih I* (1938) ders kitabının aynısı olmakla birlikte sayfa sayılarının bir sonraki dönemde öğrencilerin seviyeleri dikkate alınarak düşürüldüğü görülmektedir. Ortamektep İçin Tarih I ders kitabının sayfa sayısı 283 iken Ortaokul *İçin Tarih I (1939)*ders kitabının sayfa sayısı 256'a düşürülmüştür. Bu durumun nedenleri arasında hem içeriğin azaltılmak istenmesi hem de ders kitaplarının öğrencilerin seviyesine uygun hale getirme isteği söz konusudur.

1.2.1.2. Ortaokul İçin Tarih II Ders Kitabı

***Kitabın Adı**: Ortaokul İçin Tarih II*

***Kitabın Yazarı:** Maarif Vekilliği*

***Kitabın Okutulduğu Dönem:**1939-1940*

***Sayfa Sayısı:** 165*

Ortaokulların ikinci sınıflarında okutulan tarih ders kitapları "Orta Zamanlar" şeklinde ifade edilmiştir. 1938 Ortaokul Programında ortaokulların ikinci sınıflarında tarih dersinin içeriği ise otuz iki bölüm ile alt başlıklardan oluşmuştur.

> *Orta Zamana Girerken, Alanlar ve Avrupa'yı İstilâları, Avrupa'da Türk-Hun İmparatorluğu, Beşinci Asırda Avrupa, Avar İmparatorluğu, Bizans, Asya'da Gök-Türk İmparatorluğu, Türkeş Devleti, Karluk Devleti, Uygur Devleti, Garbî Asya ve Şarkî Avrupa Türk Devletleri, Beşinci Asırdan Sonra Avrupa'ya Şarktan Gelen İstilâcılar, İslâm Tarihi, İlk Müslüman Türk Devletleri, Karolenj*

[754] T.C. Maarif Vekilliği (1939). Ortaokul İçin Tarih I, Maarif Matbaası, İstanbul, s.V-VI

[755] Ortaokul İçin Tarih I (1939) toplam olarak 275 sayfadan ibaret olup ders kitabında 6 sayfa kronolojiye 8 sayfa ise indeks kısımlarına ayrılmıştır. Ortaokul İçin Tarih I ders kitabının en arkasında ise 7 adet harita yer almaktadır.

İmparatorluğu, Normanlar, Alaman Dukalıkları ve Mukaddes Roma Germen İmparatorluğunun Kuruluşu, Papalarla İmparatorlar Mücadelesi, Derebeylik, Büyük Selçuk İmparatorluğu, Haçlı Seferleri, Harzem Devleti, Türk-Moğol İmparatorluğu, Mısır-Suriye Türk Devletleri, Orta Zamanlarda Anadolu Türk Devletleri, Anadolu Beylikleri, Anadolu Türk Devletlerinde Medeniyet, Müslüman Türkler İdaresinde Hint, Osmanlılar, Timur, Bayazıt'tan Sonra Osmanlılar, Hindistan'da Babür İmparatorluğu[756]

Ortaokul İçin Tarih II, ders kitabı, 1939-1940 yılları arasında Maarif Vekilliği tarafından bir yıl içinde okutulmuştur. Ortaokulların ikinci kademesinde okutulan Ortaokul İçin Tarih II ders kitabı, Atatürk Dönemi'nde TTTC tarafından hazırlanan Ortamektepler Tarih II[757] ders kitabının içerik olarak devamı niteliğindedir.[758] Ek16'da Ortaokul İçin Tarih II ders kitabının içeriği verilmiştir.

1938 Ortaokul Programı ikinci sınıflar "orta zamanlar" içeriğinde yer alan bazı bölümler 1939 tarihli *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitabının içeriğinde yer almamaktadır. Bunlar, "Türkeş Devleti, Karluk Devleti, V. Asırdan Sonra Avrupa'ya Şarktan Gelen İstilacılar" bölümleridir.[759]

1939-1940 yıllarında Maarif Vekilliği tarafından basılan Ortaokul İçin Tarih II ders kitabının sayfa sayısı azaltılmış ve dilde sadeleşmeye giderek öğrencilerin seviyesine daha uygun hale getirilmek istenmiştir. Ortaokullar için hazırlanan ders kitapları, bu anlamda kamuoyunda oluşan öğrencilerin seviyesine uygun olmadığı görüşünden hareketle hem sayfa sayılarının azaltılması hem de öğrencilerin daha kolay anlamasını sağlamak amacı ile düzeltmeler ile karşımıza çıkmıştır.[760]

Ortaokul tarih ders kitapları, dönemin tarihsel yaklaşımından etkilenilerek bazı bölümler çıkarılmıştır. Sözü edilen bulgular, tarihsel yaklaşımları ortaya koymak amacı ile İslam tarihine nasıl yaklaşıldığı ve dönemin tarihsel ideolojik yaklaşımları çerçevesinde 1939 öncesi Ortaokul tarih ders kitapları karşılaştırılarak ele alınacaktır.

[756] T.C. Kültür Bakanlığı (1938). Ortaokul Programı, Devlet Basımevi, İstanbul, s. 29-35.
[757] Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından yazılmış olan tarih kitapları esas alınarak orta mekteplerin ikinci sınıfları için hazırlatılmış ve 12.2.1934 tarih ve 29 numaralı karar ile basılmıştır. 32 bölümden oluşmakta olup 201 sayfadan ibarettir.
[758] Türk Tarih Tetkik Cemiyeti (1934). Ortamektep İçin Tarih II, Devlet Matbaası, İstanbul, s. V-VII.
[759] T.C. Kültür Bakanlığı (1938). Ortaokul Programı, Devlet Basımevi, İstanbul, s. 29-35
[760] T.C. Maarif Vekilliği (1939). Ortaokul İçin Tarih II, Maarif Matbaası, İstanbul, s. V-VI.

1.2.1.3.Ortaokul İçin Tarih III Ders Kitabı

***Kitabın Adı**: Ortaokul İçin Tarih III*

***Kitabın Yazarı:** Maarif Vekilliği*

***Kitabın Okutulduğu Dönem:**1939-1940*

***Sayfa Sayısı**: 344*

Ortaokulların üçüncü sınıflarında okutulan tarih ders kitabı, Maarif Vekilliği Neşriyat Müdürlüğü'nün 83-3824 sayılı ve 16.5.1939 tarihli emirle basılmıştır.[761]

Ortaokul İçin Tarih III ders kitabı, içerik olarak iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan "Yeni ve Yakın zamanlar" kısmında Osmanlı tarihine geniş yer verilirken ikinci bölüm ise, Türkiye Cumhuriyeti tarihini içermektedir.[762] Ortaokul İçin Tarih III ders kitabında birinci bölüme 162 sayfa yer verilirken Türkiye Cumhuriyeti Tarihine ise 151 sayfa yer verilmiştir. Özellikle "*Osmanlı Devleti'nin Dağılması ve Batması*" başlığı altındaki bölüme geniş yer verilmiştir. Ortaokul İçin Tarih III, ders kitaplarında olduğu gibi kronolojiye ve indeks bölümüne yer verilmiştir. [763] Ortaokulların üçüncü kademesinde okutulan *1939 tarihli Ortaokul* İçin Tarih III ders kitabı, Atatürk Dönemi'nde TTTC tarafından hazırlanan *Ortamektepler Tarih III*[764] ders kitabının içerik olarak devamı niteliğindedir.[765] Ek 17'de[766] Ortaokul İçin Tarih III ders kitabının içeriği verilmiştir.

Maarif Vekâleti tarafından basılan ve 1939-1940 yılları arasında Ortaokulların ikinci kademesinde okutulan *Ortaokul İçin Tarih III*[767] ders kitabı, 1933-1939 yıllarında okutulan ve TTTC tarafından hazırlanan ders kitapları ile kıyaslandığında sayfa sayısının azaldığı ve dilde sadeleşmeye gidildiği açıkça görülmektedir.1939-1940 döneminde *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabı, Maarif Vekilliği tarafından ve yazarı belirtilmeden basılmıştır. Ancak içerik olarak ve konu metni olarak Ortaokul *İçin Tarih III* ders kitabı, bir önceki dönem tarih ders kitabının bazı bölümlerinin çıkarıldığı ve düzeltildiği ders kitabı olma özelliğini taşımaktadır.

---

[761] T.C. Maarif Vekâleti (1939). Ortaokul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, İstanbul. s. IV.
[762] T.C. Kültür Bakanlığı (1938). Ortaokul Müfredat Programı, Devlet Basımevi, İstanbul. s. 35-45.
[763] T.C. Maarif Vekilliği (1939). Ortaokul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, İstanbul, s. V-VI.
[764]Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından yazılmış olan tarih ders kitapları esasa tutularak orta mekteplerin üçüncü sınıfı için hazırlatılmış ve 8/3/1934 tarih ve 908 emirle bastırılmıştır. Bu ders kitabı iki bölümden oluşmaktadır. I. kısımda Osmanlı tarihine yer verilirken ikinci kısımda ise Türkiye Cumhuriyeti Tarihine yer verilmiştir. 1934 tarihli Ortamektep İçin Tarih III ders kitabı 320 sayfadan ibarettir. Kronoloji ve indeks kısımları ile birlikte ders kitabı 361 sayfadır.
[765] TTTC (1934). Ortamektep İçin Tarih III, s. V-VII.
[766] Ortaokul İçin Tarih III (1939) ders kitabı 344 sayfa olup "Osmanoğulları Hükümdarlarının Saltanat Müddetlerini Gösteren Necep Cetveli, Kronoloji cetveli indeks bölümlerinden oluşmaktadır.
[767] T.C. Maarif Vekilliği (1939). Ortaokul İçin Tarih III, s. V-VI.

1939 dönemi ve sonrası dünyadaki değişim ve dönüşümler ile birlikte Atatürk ve sonrası dönem kıyaslandığında tarihsel yaklaşım bakımından değişim gösterdiği açıkça ders kitaplarında görülmektedir. Özellikle, 1939-1940 ders yılında *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabında Osmanlı tarihi ile ilgili bazı bölümlerin çıkarılması, Kemalist tarih yaklaşımındaki kırılmaların açık göstergesi durumundadır. Özellikle Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Tezinin etkisi ile arka plana alınmış ve Türk tarihinin sadece Osmanlı ve İslam tarihinden ibaret olmadığı vurgusu yapılmıştır. İkinci Dünya Savaşı ve yenidünya düzeni içinde Hasan Ali Yücel'in Bakanlığı döneminde kültür politikasına damgasına vuran Hümanizm tarih ders kitaplarına ve tarih yaklaşımına da yön vermiştir. Bu dönemde Türk Tarih tezinin etkisi azalmakla birlikte Batı kaynaklarına yönelişin olduğu açıkça görülmektedir.

1.2.2. 1940-1945 Dönemi Ortaokul Tarih Ders Kitapları

1940-1945 yılları arasında Maarif Vekilliği tarafından hazırlanan Ortaokullar İçin *Ortaokul İçin Tarih I, II ve III* olmak üzere üç ciltlik ders kitapları okutulmuştur. 1940-1945 yılları arasında ortaokullarda okutulan tarih ders kitapları, 1939-1940 yıllarında okutulan tarih ders kitaplarının aynısı olma özelliğini taşımaktadır. [768] Bu dönemin farkı ise, 1939-1940 yılında basılmış kitaplarda yazar belirtilmezken 1940-1950 yılları arasında ortaokullarda okutulan ders kitaplarının yazarları belirtilerek basılmasıdır.

1940-1945 yılları arasında okutulan *Ortaokul İçin Tarih I* ders kitabı, Maarif Vekilliği Talim ve Terbiye Heyeti'nin 12.11.1934 tarih ve 30 Sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiş ve dokuzuncu defa basılmıştır.[769] *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitabı ise, Maarif Vekilliği Talim ve Terbiye Heyeti'nin 2.7.1933 tarih ve 93 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiş ve Neşriyat Müdürlüğü'nün emri ile dokuzuncu defa basılmıştır. [770] 1939-1945 yılları arasında okutulan *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabı ise, Maarif Vekilliği Talim ve Terbiye Heyeti'nin 12.11.1934 tarih ve 31 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiş ve Neşriyat Müdürlüğü'nün emri ile sekizinci defa basılmıştır.[771]

Maarif Vekilliği Talim ve Terbiye Heyeti'nin kararları da dikkate alındığında İkinci Dünya Savaşı yıllarında öğrencilere okutulan tarih ders kitaplarının 1933-1938 yılları arasında TTTC tarafından hazırlanıp okutulan tarih ders kitaplarının devamı olduğu görülmektedir. Ancak hem sayfa sayıları hem de ders içerikleri bakımından 1939 tarihinden

[768] T.C. Maarif Vekilliği (1939). Orta Okul Tarih I, Maarif Matbaası, s. V-VI.; F. R. Unat (1941). Ortaokul İçin Tarih I, Maarif Matbaası, s. V-VI.
[769] F. R. Unat (1941). Ortaokul İçin Tarih I, Maarif Matbaası, İstanbul, s. IV.
[770] A. H. Taner (1940). Ortaokul İçin Tarih II, Maarif Matbaası, İstanbul, s. IV.
[771] S. Ertem & K. N. Duru (1941). Ortaokul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, İstanbul, s.V.

başlayarak ortaokul ders kitaplarında değişiklik görülmektedir. Özellikle eğitim ve kültür politikasında etkisini gösteren Hümanist yaklaşımın etkisinin gösterdiği bu dönemde konu içeriklerinin ve sayfa sayılarının azalması söz konusudur. Bu durumun iki temel nedeni bulunmaktadır. Birincisi, ders kitaplarının öğrencilerin seviyesine uygun olmaması ve konu içeriklerinin çok fazla olmasıdır. İkinci nedeni ise, bazı bölümlerin tarih ders kitaplarında olmaması ve çıkarılması, Türk Tarih tezini inkâr etmeden yenidünya düzeni içinde medeni dünyanın bir parçası olma, Hümanist tarihsel yaklaşımın bir sonucu olmasıdır.

1.2.2.1.Ortaokul İçin Tarih I Ders Kitabı

***Kitabın Adı**: Ortaokul İçin Tarih I (1941 Baskısı)*

***Kitabın Yazarı:** Faik Reşit Unat*

***Kitabın Okutulduğu Dönem:**1940-1950*

***Sayfa Sayısı**: 256*

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından onaylanan ve Faik Reşit Unat adını taşıyan *Ortaokul İçin Tarih I*[772] ders kitabı, 1939 tarihli *Orta Okul Tarih I* ders kitabının yazar belirtilmeden basılan ve içerik olarak aynısı olan tarih ders kitabıdır. Böylece ders kitabının 1939 baskısı ile 1941 baskısının temelde aynı kitaplar olduğu görülmektedir. Özellikle 1939 *Ortaokul İçin Tarih I* ders kitabının yazarsız basılması ve 1940 yılından sonra basılan ortaokul ders kitaplarının yazar belirtilerek basılması söz konusudur. Böylece 1940 yılından itibaren *Ortaokul İçin Tarih I* ders kitabı, Faik Reşit İmzası ile basılmaya başlanmıştır.

Maarif Vekâleti tarafından hazırlanan Tebliğler Dergisi'nde 1940-1941 ders yılında itibaren Ortaokulların birinci sınıflarında Faik Reşit Unat imzalı tarih ders kitaplarının 1938, 1939 ve 1940 baskılarının okutulacağı belirtilmektedir.[773]

Eğitim tarihi alanında önemli çalışmalara imza atan Faik Reşit Unat, 1926-1941 yılları arasında Maarif Vekâleti Neşriyat Müdürlüğü görevini yerine getirmiştir.1941-1946 yılları arasında ise, Talim Terbiye Kurulu Üyeliği görevini icra etmiştir.[774]

---

[772] F. R. Unat (1941). Ortaokul İçin Tarih I, Maarif Matbaası, İstanbul. s. I.

[773] T.C. Maarif Vekilliği (1940) Tebliğler Dergisi, 16 Eylül 1940, Cilt:3 Sayı:88, "1940-1941 Ders Yılında Lise ve Öğretmen Okulları ile Ortaokullarda Ticaret ve San'at Okullarında Okutulacak Kitaplar Hakkında" s. 17-19.

[774] N. Sakaoğlu (2018). Türkiye Eğitim Tarihi , Alfa ayın, İstanbul, s.461.;B. Sorguç (1982). 1920'den 1981'e Milli Eğitim Bakanlığı, Milli eğitim Basımevi, İstanbul, s. 195.
F. R. Unat, TDEA, VIII, s.460. "*Faik Reşit Unat, millî ve milletlerarası çeşitli kurul ve organizasyonlarda yer alarak ülkemizi temsil etmiştir. 1932'de Türk Dil Kurumu, 1938'de Türk Tarih Kurumu, 1942'de Türk Coğrafya Kurumu'nda üye olarak çalışmıştır."*

Faik Reşit Unat tarafından 29 Kasım 1960 tarihli Ulus gazetesinde "*Atatürk ve Tarih Öğretimi, Atatürk: Tarih Yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir"* adlı makalesinde Türk Tarih Tetkik Cemiyeti bünyesinde ders kitaplarının hazırlanması ve bu konuda göstermiş olduğu çabayı şu sözleri ile ifade etmiştir.

> *1931 yaz aylarında Türk Tarih Kurumu'nun okul kitabı serisi üzerinde ve Atatürk'ün devamlı nezaret ve alakası ile teşvik ve takip olunan geceli gündüzlü keşif çalışmasına şahit olmaktayız. Bu satırların sahibi, o tarihteki hummalı faaliyetlerin içinde vazife almış bir tarih öğretmeni ve yayın adamı olarak yaşadığı günleri, meslek hayatının en feyizli bir öğretim devresi olarak şükranla hatırlamaktadır…Atatürk'ün 1931'de verdiği direktiften doğrudan doğruya mülhem bulunduğunu yakinen bilmekteyim.* [775]

1940 yılından itibaren Ortaokul İçin Tarih I ders kitabının yazarının Faik Reşit Unat imzası ile verilmesinde "*Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından hazırlanan dört ciltlik tarih kitaplarının indekslerini düzenleme, kronoloji cetvelleri hazırlama, kitapların çoğaltılması ve dağıtılması*" konusundaki çabalarının takdir edilerek ödüllendirilmesinin etkisi yadsınamaz.[776]

Faik Reşit Unat, tarih ders kitaplarının hazırlanmasında öncü isimlerden birisi olarak Türk eğitim tarihine katkılarından dolayı 1940 yılında basılan *Ortaokul Tarih I* ders kitabının yazarı olarak adı geçmektedir.

1.2.2.2.Ortaokul İçin Tarih II Ders Kitabı

Kitabın Adı: *Ortaokul İçin Tarih II (1940 Baskısı)*

Kitabın Yazarı: *Ali Haydar Taner*

Kitabın Okutulduğu Dönem:*1940-1950*

Sayfa Sayısı: *165*

B. Ata (2009). Tarihçi Faik Reşit Unat'ın Milli Eğitime ve Tarih Eğitimine Katkıları. *Türk Yurdu Dergisi*, Sayı: 260, s. 95. "*Faik Reşit, 1926 yılından itibaren Milli Talim ve Terbiye Dairesi Neşriyat Şubesi Müdürlüğü görevini yürütmüş ve bu görevinden dolayı birçok istatistik bilgi, genelge ve yönetmeliklere ulaşarak 1927 tarihinde Maarif Düsturu adlı kitabı basılmıştır. Faik Reşit Unat, TTTC tarafından yazdırılan dört ciltlik tarih ders kitaplarının faaliyetlerinde görev almıştır. Millî Talim ve Terbiye Heyeti Başkanı olan İhsan Sangu döneminde 16 Mart 1932'de Devlet Matbaasında bastırılan Vatandaşı İçin Medeni Bilgiler, Ortaokul ve Lise Tarih-I, II, III ve IV ders kitaplarının yayımlanması, çoğaltılması ve dağıtımında gösterdiği çabalardan dolayı Devlet Matbaası Müdürü Hamdi Emin ile Faik Reşit takdirname ile ödüllendirilmiştir."*
M. Gökman (1964), "Faik Reşit Unat (1899-1964) ve Bibliyografyası". Belleten, s. 508-509., *"Faik Reşit Unat, eğitim tarihinde önemli isimlerden birisi olmuştur. İlk ve ortaokullar için yayınladığı tarih ve coğrafya kitapları, çeşitli harita ve atlaslar, çeviriler, tebliğler, Atatürk Bibliyografyası olmak üzere önemli çalışmalara imza atmış ve Türk devrim tarihini derinlemesine incelemiştir."*

[775] F. R Unat. (29 Kasım 1960). *Atatürk ve Tarih Öğretimi, Atatürk: Tarih Yazmak Tarih Yapmak Kadar Mühimdir*, Ulus Gazetesi, s.2.,

[776] B. Ata (2017). Türkiye'de Bir Psikolog Tarih Ders Kitabı Yazarı Oldu: Psikolog Ali Haydar Taner ve Ortaokul İçin Tarih II Üzerine", *TUHED, Turkısh History Education Journal*, 6(2), s. 215-242.

1940-1950 yılları arasında Ortaokulların ikinci kademesinde Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından onaylanan ve Ali Haydar Taner[777] adını taşıyan *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitabı[778], 1939 tarihli *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitabının içerik olarak aynısı olan tarih ders kitabıdır. 1939 yılında yazar belirtilmeden basılan *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitabı ile 1940 yılında yazar belirtilerek basılan Ortaokul İçin Tarih II ders kitabı incelendiğinde aynı ders kitabı olduğu açıkça görülmektedir. 1939 tarihli *Orta Okul İçin Tarih II* ders kitabının yazarsız basılması ve 1940 yılından sonra basılan *Orta Okul İçin Tarih II* ders kitaplarının yazar belirtilerek basılması söz konusudur. Böylece 1940 yılından itibaren 1950 yılına kadar basılan *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitabı, Ali Haydar Taner İmzası ile yayınlanmıştır. Dolayısıyla içerik olarak aynı olan kitaplarda 1940'dan itibaren yazar adı yer almaktadır.

Maarif Vekilliği tarafından yayınlanan Tebliğler Dergisi'nde 1940-1941 ders yılında itibaren Ortaokulların ikinci sınıflarında Ali Haydar Taner imzalı tarih ders kitaplarının 1938, 1939 baskılarının okutulacağı belirtilmektedir. [779]

1940 yılından İtibaren Ortaokullar İçin Tarih II ders kitabının Ali Haydar Taner imzası ile basımı oldukça dikkat çekicidir. Ali Haydar Taner'in seçilmesinde tarih ders kitaplarının pedagojik olarak öğrencilerin seviyesine uygun olmaması ve o dönemde tarih kitaplarına yapılan eleştiriler göz önünde bulundurulmuş olduğu düşünülebilir.

---

[777] B. Sorguç (1987). Ali Haydar Taner, Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Ed. Hüsnü Ciritlı ve Bahir Sorguç, Ankara, s. 451-465.
Ali Haydar Taner, (1883-1956), Bulgaristan'ın Kızancık kasabasında doğmuştur. İlk ve Orta Öğrenimini Kızancık'ta tamamlamış, tıp öğrenimini yapmak için İstanbul'a gelmişse de annesinin vefatı üzerine Kızancık'a dönerek Bulgar Öğretmen Okulu'na devam etmiştir. Öğrenimini tamamladıktan sonra Rusçuk'ta Türk Rüştiyesi 'ne öğretmen olarak göreve başlamıştır. 1920'da öğrenimini tamamlayan Taner, İttihat ve Terakki İdadisi'nde Psikoloji öğretmeni olarak 12.09.1912 tarihinde görev yapmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Darülfünunda 1915 yılında asistan olarak Tecrübi Psikoloji ve Tecrübi Pedagoji dersleri verecek olan Profesör Anschuuutz'un yanına verilmiştir. Taner, 1919 yılında Darülfünun Etfaliyat (çocukbilim), Müderrisliği görevine getirilmiş, 1924 yılında ise, Edebiyat Fakültesi, Umumi Ruhiyat Muallimliği 'ne atanmıştır. 11.03.1926 tarihinde Maarif Vekâleti tarafından oluşturulan Talim ve Terbiye Kurulu üyeliğine davet edilmiştir. 1938 yılına kadar bu görevi aralıksız sürdürmüştür. 1947-1948 yılı sonunda Eğitim Enstitüsü Öğretmeni olarak emekliye ayrılmıştır.
G. Kırpık & M. A. Tokdemir (2020). Talim ve Terbiye Kurulu Kararları (1925-1928), Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı:1, Ankara. s. 254., "*Ali Haydar Taner'in, Almanya'da psikoloji eğitimi aldığı ve bir psikolog olduğu görülmektedir. Taner, Psikoloji eğitimini tamamladıktan sonra Selanik, Balıkesir, İzmir ve İstanbul'da öğretmenlik ve idarecilik görevlerini yerine getirmiştir. Özellikle Dar'ül-Fünun'da "tecrübi psikoloji, tecrübi pedoloji ve çocuk psikolojisi" dersleri vererek eğitim psikolojisi üzerinde çalışmalar yapmıştır. 1926 yılında Talim ve Terbiye azası görevini 1938 yılına kadar sürdüren Taner, Terbiye ve Ruhiyat muallimliği görevini yerine getirmiştir."*
B. Sorguç (1987), Ali Haydar Taner, Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Ed. Hüsnü Ciritlı ve Bahir Sorguç, Ankara, s. 451-465; B.Sorguç (1982), 1920'den 1981'e Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul. s. 195., "11.03.1926 yılında başladığı Talim Terbiye Kurulu üyeliğini 12 boyunca devam ettirmiştir. Talim Terbiye Kurulu üyeliği görevini yerine getirirken Ankara'da Musiki Muallim Mektebi'nde psikoloji öğretmenliği görevini yerine getirmiştir.

[779] T.C. Maarif Vekilliği (1940). Tebliğler Dergisi, 16 Eylül 1940, Cilt:3 Sayı:88, "1940-1941 Ders Yılında Lise ve Öğretmen Okulları ile Ortaokullarda Ticaret ve San'at Okullarında Okutulacak Kitaplar Hakkında" s.17-19.

1940 yılından İtibaren *Ortaokullar İçin Tarih II* ders kitabı, Ali Haydar Taner imzası ile Ortaokulların ikinci sınıflarında İkinci Dünya Savaşı yıllarında temel ders kitabı olarak okutulmuştur. Bahri Ata'ya göre, "Avrupa'da özellikle Fransa'da tarih ders kitaplarının bir tarih profesörü ve kıdemli bir tarih öğretmeninden oluşan iki kişilik komisyona yazdırma usulü var iken Türkiye'de bu yıllar içerisinde bir psikolog olarak Ali Haydar Taner'in *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitabının yazarlığı için görevlendirilmesi, üzerinde düşünülmesi gerekir. Ali Haydar Taner imzası ile ilk basımı yapılan Ortaokul Tarih II ders kitabında yazarı olarak Taner'in belirtilmesinde 1933'te Atatürk Dönemi ortaokullar için lise tarih kitaplarından özetlenen *Ortamektep İçin Tarih II* ders kitabının öğrencinin seviyesine, psikolojisine ve anlayışına uygun haline getirmek amacı ile görevlendirilmesi şeklinde yorumlanmış ve pedagojik kaygıların giderilmesi amaçlanmıştır.[780]

Ali Haydar Taner'in Ortaokul Tarih II ders kitabının yazarı olmasında Türk eğitim tarihine katkıları yadsınamaz. Taner, ilki 1923'te toplanan, ikincisi 1924'te, üçüncüsü ise 1926'da yapılan Heyet-i İlmiye toplantılarına katılarak önemli kararların alınmasına katkıda bulunmuştur. Bu kararlar arasında, "*ortaokulların ve liselerin ayrı bölüm haline getirilmesi, liselerin yeniden düzenlenmesi, ilköğretim programlarının geliştirilmesi, Talim ve terbiye işleri ile uğraşacak Talim ve Terbiye Dairesi'nin kurulması*" yer almaktadır. Özellikle Taner, 22 Mart 1926 tarihinde yayınlanan 789 sayılı Milli Eğitim Teşkilatına Dair Kanun'a dayalı olarak kurulan Talim ve Terbiye Dairesi'nin biri başkan ve dört üyeden oluşan kurulun ilk üyelerinden birisidir. Cumhuriyet dönemi eğitim tarihine yön veren Mustafa Necati, Vasıf Çınar, Dr. Reşit Galip, Hikmet Bayur, Abidin Özmen ve Saffet Arıkan'ın Bakan olarak Milli eğitimin yeniden düzenlenmesi ve geliştirilmesinde aldığı kararlarda etkili olmuştur. Bu kararlar arasında eğitimin demokratikleşmesi, tarih ve dil konusunda milli amaca yönelinmesi, karma eğitim gerçekleşmesi, okul kitaplarının bakanlık tarafından basılması yer almaktadır. Bir pedagog olarak ilköğretim programlarının hazırlanmasında ve öğretim programlarının gelişmesinde etkili olan Taner, uygulanmakta olan eğitimin zihni faaliyetlere yön veren yanlış bir yola saptığını, ikinci çocukluk (7-12) öğreniminin çocuğa ağır geldiğini belirtmiştir. Taner, bu konudaki görüşlerini şu sözleri ile açıklama getirmiştir.

> *Çocuklar, dışarıdan empoze edilen bilgiyi ki bunun büyük bir kısmı fikir ve ruh seviyesi ile orantılı değildir, bir defada anlamadıklarından müteaddit kararlara gerek görmektedir. Bunun için de ders kitaplarına lüzum hasıl olmuştur. İşte ders kitaplarından bilgi*

[780] B. Ata (2017). Türkiye'de Bir Psikolog Tarih Ders Kitabı Yazarı Oldu: Psikolog Ali Haydar Taner ve Ortaokul İçin Tarih II Üzerine, *TUHED, Turkısh History Education Journal,* 6(2), s. 223-224.

Toplamaya çalışan çocuğun öğrenimi ezbercilik ve hikayecilik şekline gire. O hiç aklı ermeden ve ne olduğunu anlamadan birçok deyimi ve bunların tanımlarını ezberleyip durur.

...Asrımız ilerleme ve medeniyet asrıdır. Nefse sual edilmeyen ve hayatta işe yaramayan bilgilerle çocukların kafalarını doldurmakta hiçbir mana yoktur. [781]

Ali Haydar Taner, ders kitaplarında verilen bilgilerin ağır olduğunu ve pedagojik olarak öğrencinin seviyesine uygun olmadığını vurgulamıştır. Bu durumun öğrenciyi ezberciliğe sevk ettiğini belirtmiştir. Bu söylemlerden yola çıkarak Atatürk dönemi ortaokulların ikinci sınıflarında okutulan tarih ders kitabının revize edilerek pedagojik kaygılar ile Taner imzası ile düzeltmelerin yapıldığı görülmektedir.

Atatürk Dönemi'nde Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından hazırlanan ders kitaplarına yönelik pedagojik eleştiriler, İnönü Dönemi'nin İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yenidünya düzeni içinde Hasan Ali Yücel'in Bakanlığı döneminde çözülmesi gereken önemli sorunlardan birisi haline gelmiştir. 1930-1938 dönemi istatistiklerine göre ortaokullarda öğrencilerin en başarısız olduğu dersler arasında tarih dersi yer almıştır. Psikolog Dr. Ziya Dalat tarafından öğrencinin ortaokullarda kalmasına neden olan derslerin yabancı dil ve tarih olduğu belirtilmiştir. Psikolog Dr. Ziya Dalat tarafından tarih derslerinde başarısızlığın nedenleri şu şekilde tespit edilmiştir[782]

Tarihten dönmelerinin sebebi şurada idi: 1931'de yazılmış olan tarih kitapları, çocuğun seviyesine çok aşıyordu. Onlar sanki bir tarih felsefesi idiler. Çocuğun kavramasına imkân olmayan genel soyut kavramlarla (umumi mücerret mefhumlar) dolu idi. 1943 Şubatında İkinci Maarif Şurası tarih komisyonunda, tarih kitaplarından bu tasarımların, felsefe ve sosyolojiye ait sahifelerin kaldırılması için temeller kondu. Bu şartlara göre, hazırlanan lise kitapları çok kolaylaşmıştı.

Psikolog Dalat tarafından ortaokullarda okutulan tarih ders kitaplarının pedagojik olarak öğrencilerin seviyelerine uygun olmadığı hatta genel ve soyut kavramlar içererek öğrencilerin seviyelerini aştığı açıkça belirtilmiştir.

Psikolog Dr. Ziya Dalat tarafından çocuk terbiyesinde göz önünde tutulması gereken ilk nokta, "*çocuğa bilgi vermek ve eski neslin bilgisine nakletmek değil, çocuktaki ruh kabiliyetlerini (yetenek), çeşitli ruh tohumlarını uyandırmak, ruhta kıvılcımlar yaratmak, bunlara ilk hareketi vermektir. Bu esnada bilginin ikinci derecede önemi vardır".*[783] Bu anlamda tarih ders kitaplarındaki bilgi yoğunluğunun, öğrencilerin gelişimine uygun olmadığına dikkat çekilmiştir.

[781] B. Sorguç (1987). Ali Haydar Taner, Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Ed. Hüsnü Ciritlı ve Bahir Sorguç, Ankara, s. 456-460.
[782] Z. Dalat (1948). Sınıfta Kalanlar Uğrunda, Ulus Basımevi, Ankara. s. 35.
[783] Z. Dalat (1948). Sınıfta Kalanlar Uğrunda, Ulus Basımevi, Ankara, s. 13.

1.2.2.3.Ortaokul İçin Tarih III Ders Kitabı

Kitabın Adı: *Ortaokul İçin Tarih III (1941 Baskısı)*

Kitabın Yazarı*: Sadri Ertem ve Kazım Nami Duru*

Kitabın Okutulduğu Dönem:*1940-1943*

Sayfa Sayısı: *334*

1940-1943 yılları arasında Ortaokulların üçüncü sınıflarında 1940-1941 ders yılından itibaren Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından onaylanan ve *Sadri Ertem ve Kazım Nami Duru* imzası ile basılan *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabı[784], üç yıl boyunca okutulmuştur. 1939 yılında yazar belirtilmeden basılan *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabı ile 1940 yılında *Sadri Ertem ve Kazım Nami Duru* imzası ile basılan *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabının aynı ders kitabı olduğu açıkça görülmektedir.

Maarif Vekilliği tarafından yayınlanan Tebliğler Dergisi'nin 88. sayısında 1940-1941 ders yılında itibaren Ortaokulların üçüncü sınıflarında Sadri Erten ve Kazım Nami Duru imzalı tarih ders kitabının 1938 ve 1939 baskılarının okutulacağı belirtilmektedir. Bu durumun nedeni, Tebliğler dergisinde Hasan Ali Yücel tarafından açıklanarak eski nüshaların öğrenciler tarafından istifade etmeleri ve öğrenciye son baskılarının alınması konusunda zorlama yapılmamasından kaynaklanmaktadır. Bu durum İkinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanan ekonomik sıkıntılardan dolayı öğrencilere ders kitaplarının temini konusunda kolaylık sağlamak için yapılmıştır. Yalnız kitaplardaki düzeltme ve yanlışlıkların öğretmenler tarafından düzeltilmesi istenmektedir.[785]

1939-1940 ders yılından 1943-1944 öğretim yılına kadar olan süreçte *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabı Kütahya Mebusu Sadri Ertem ve Manisa Mebusu olan Kazım Nami Duru isimleri ile yayımlanmaya başlamıştır. 1940 yılından İtibaren *Ortaokullar İçin Tarih III* ders kitabının *Sadri Ertem ve Kazım Nami Duru* imzası ile basılmasında etkili olan faktörleri saptamak için Sadri Ertem ve Kazım Nami Duru'nun biyografilerini incelemek gerekmektedir.

Sadri Ertem, (1898-1943), felsefeci, yazar, öğretmen ve siyasetçi kişiliği ile karşımıza çıkmaktadır. Üsküdar Askeri Rüştiyesi ve Üsküdar İdadisinde eğitim almış ve Darülfünun

[784] T.C. Maarif Vekilliği (1939). Ortaokul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, İstanbul, s. I.
S. Ertem, S. & K. N. Duru (1941). Ortaokul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, İstanbul, s. I.
[785] T.C. Maarif Vekilliği (1940). Tebliğler Dergisi, 16 Eylül 1940, Cilt:3 Sayı:88, "1940-1941 Ders Yılında Lise ve Öğretmen Okulları ile Ortaokullarda Ticaret ve San'at Okullarında Okutulacak Kitaplar Hakkında" s. 17-19.

Felsefe bölümünü bitirmiştir. Gazeteciliğe Millî Mücadele yıllarında *Hâkimiyet-i Milliye* ve *Yeni Gün* gazetelerinde başlayan Ertem, Cumhuriyet'in ilanından sonra *Son Telgraf* gazetesinin başyazarlığını yaparak yayın hayatına katkıda bulunmuştur. [786] Felsefe Tarihi ve Sosyoloji dersleri veren Ertem, 1939 yılında Kütahya milletvekilliği yaptığı sırada Matbuat Umum Müdürlüğü[787] müşaviri görevinde bulunması ve tüm yurttaki bütün neşriyat işlerinden sorumlu olması, *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabının tekrardan yazılması ve düzeltilmesinde etkili olduğu görüşünü güçlendirmektedir[788]

Eğitimci ve Yazar Kişiliği ile karşımıza çıkan Kazım Nami Duru, milli eğitim tarihinin önemli simalarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Selanik ve Manastır'da askeri öğrenim gördükten sonra İstanbul'da Mekteb-i Harbiye'yi Şahane 'den mezun olmuş ve askeri okullarda fizik ve coğrafya dersleri vermiştir. 1910'da askerlik mesleğinden ayrılarak Selanik Maarif Müfettişi olan Duru, 1913'te Kocaeli Sancağı Maarif Müdürlüğü'ne atanmıştır. Milli Mücadele yıllarında Türk Dünyası gazetesini yayınlamıştır. Farklı yönleri ile gördüğümüz Duru'nun en önemli yönü, eğitime önem vermesi olmuş ve eğitimci kişiliği ile karşımıza çıkmıştır. Ankara'da Maarif Vekâleti Orta Tedrisat Umum Müdürlüğü'ne atanan Duru, Muallim Cemiyeti'nin de başkanlığı görevini yerine getirmiştir. 1925-1935 yılları arasında öğretmenlik görevini yürüten Kamil Nami Duru, 1935-1943 yılları arasında Manisa Milletvekili olarak mecliste yer almıştır. 1933-1935 yılları arasında Talim ve Terbiye Kurulu

[786] S. Ertem (2013). Türk İnkılabının Karakterleri, Salkım Söğüt Yayınları, Erzurum, s. 4.; S. Ertem (2012). Fikir ve Sanat, Salkım Söğüt Yayınları, 2. Baskı, Erzurum. s. 5.; S. Ertem (2015), Kaybolan Adam, Önsöz, Adnan Özyalçıner, Evrensel basım, İstanbul. s. 9.

[787] T.C. Resmi Gazete, "Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkilâtına ve Vazifelerine Dair Kanun", 29 Mayıs 1934, Sayı:2713

BİRİNCİ MADDE — Dahiliye vekilliğine bağlı Matbuat umum müdürlüğünün vazifeleri şunlardır:

A) Gerek memleket dahilinde ve gerek haricindeki siyasî, iktisadî, içtimaî ve harsî hareketler bakımından yerli ve yabancı neşriyatı takip etmek;

B) Millî matbuatın inkılâp prensiplerine, Devlet siyasetine ve millet ihtiyaçlarına uygun olmasını temin eylemek;

C) Memleketimiz içinde milliyet ve demokrasi esaslarına mugayir fikir cereyanlarının yapılmasına mâni olmak için tedbirler almak, bu gibi cereyanlar ile neşriyat vasıtasıle mücadele etmek;

D) Matbuatın en mühim bir telkin ve terbiye vasıtası olmak vasfını tahakkuk ettirmek için tedbirler almak;

[788] M. Özden (2012). Hariç'ten bir Kadro'cu ve Bir Sol-Kemalizm Örneği: Sadri Ertem ve Türk İnkılâbının Karakterleri, CTAD, Yıl 8, Sayı 15, s. 151-172.

Sadri Ertem'in özgeçmişi; 1898 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Büyük babası, Mevlevi şairlerinden Hasbî Dede, Babası binbaşı İbrahim Edhem Bey'le Anadolu ve Rumeli'nin bazı yerlerini dolaşmış ve Meşrutiyetin ilânından sonra İstanbul'a geldiler (1908). Üsküdar Askeri Rüştiyesi ve Üsküdar İdadi'sinde okuduktan sonra İstanbul Darülfünun'u Felsefe Bölümünden mezun oldu (1920). Bu arada, Birinci Dünya Savaşı'na (1914-1918) yedek subay olarak katılmış, İstiklal Savaşı'nda Ankara'da Hâkimiyet-i Milliye ve Yenigün gazetesinin başyazarlığını yapmıştır (1924-1925). Muhalefet yaptığından ve bir karikatür üzerine, takrir-i sükûn kanunu gereğince gazetesi kapatılarak Şark İstiklal mahkemesine sevk edilmiş ve beraat etmişti. Bundan sonra daha mutedil bir yolda yürümüş, bu tarihle ölümü arasında, başta Vakit gazetesi olmak üzere, yayınlanan gazetelerin birçoğunda hikâyeleri ve yazıları çıkmıştır. Ankara ve İstanbul'un çeşitli okullarında bir müddet felsefe öğretmenliği yaptı. Kütahya'dan milletvekilliği yaptığı sırada Matbuat Umum Müdürlüğü müşaviri idi (1939). İki seçim devresinde bu yerden milletvekili çıkmış,.12 Kasım 1943 de Ankara'da kalp krizinden hayatını kaybetmiştir.

üyesinden birisi olan Duru, ders kitaplarının yazılmasında etkili olmuştur.[789] Özellikle 1911'de Selanik'te basılan *Terbiye-yi Vataniye'de İlk Adım* adlı eseri, Genel Türk Tarihi kitabı özelliğini taşımaktadır. Tarihi hakikatler ile başlayan risalede ilk bölümde ilk insanın yaratılışı hakkında kısaca bilgi verilmiş ve ilk uygarlıklar ile önemli merkezlere değinilmiştir. Bir sonraki bölümde ise, İslamiyet'ten önceki dönem ve İslam tarihi hakkında bilgiler verilmiştir. Osmanlı Devleti ile ilgili olarak kuruluşuna, askeri, iktisadi ve sosyal yapısına değinilmiştir. *Terbiye-yi Vataniye'de İlk Adım* adlı eserinde siyasi olaylar uzun uzun anlatılmak yerine önemli noktalara vurgular yapılmıştır. Bu anlamda Kazım Nami Duru'nun bu eseri, tarih ile ilgili çalışmalarında önemli bir yer edinmektedir.[790]

Duru tarafından, eğitim, milli bilince ulaşmak, laik, inkılapçı ve cumhuriyetçi vatandaşlar yetiştirmek için bir araç olmuştur. Duru'ya göre tarih , "*demokrat, cumhuriyetçi bir milletin müstakbel nesli için en iyi insani ve milli terbiye aracıdır*".[791]

Kazım Nami Duru, eğitim, sosyoloji ve edebiyat konularında dergilerde yazı yazmış ve eğitim faaliyetlerine devam ederek bütün Maarif Şuralarına katılmıştır. Duru'nun eğitimci kişiliği ile ilgili olarak ön plana çıkmasında Atatürk'ün dikkatini çekmesi ve takdirini kazanması dikkate değer bir husustur. Yapmış olduğu çalışmalarında, Atatürk'ün maddi ve manevi desteğini alan Duru'nun Talim ve Terbiye Kurulu üyeliğine getirilmesinde de Atatürk'ün tavsiyesi söz konusudur.[792]

Kazım Nami Duru'nun 1933 yılında öğrenciler için "*Türk ulusunu ve Türklerin temel özelliklerini tanıtmak*" amacı ile yazdığı ve Yurttaşlık konularında bilgiler içeren eseri olan Türkün Kitabı, Milli Talim ve Terbiye Kurulu tarafından Millet Mekteplerinde, Halkodalarında ve ilkokullarda okutulması için tavsiye edilmiş ve sözü edilen kurumlarda yaygın bir biçimde okutulmuştur. Duru'nun en önemli özelliklerinden birisi, inandığı ilkeleri savunması ve uygulaması olmuştur. İlk öğretmenliğe başladığında okullarda uygulanan takrir ve ezberciliğe karşı çıkarak uygulamalı eğitimi desteklemiştir. Ayrıca, ünlü çocuk eğitimcisi Maria Montessori'yi okuyarak makaleler yayınlamış ve yapmış olduğu radyo konuşmaları ile öğretmenleri bu konuda bilinçlendirmeye çalışmıştır. Ayrıca Duru, Bahçe adı verilen dergide

[789] N. Sakaoğlu (2018). *Türkiye Eğitim Tarihi 11.20. Yüzyıllar*, İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım, s. 438. B. Sorguç (1982), *1920'den 1981'e Milli Eğitim Bakanlığı,* Milli Eğitim Basımevi, İstanbul. s. 195.

[790] H. Arslan & F. İbrahimoğlu (2020). Kazım Nami'nin Terbiye-i Vataniyede İlk Adım Adlı Eserinin Tarih Öğretimi Açısından değerlendirilmesi ve Öneriler, *Journal Of İslamic Research,* s. 119-120.

[791] M. Çapa (2002). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tarih Öğretimi, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.29-30, Mayıs-Kasım, s. 53.

[792] F. Baymur (1987). Kazım Nami Duru, Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Ed. Hüsnü Ciritlı ve Bahir Sorguç, Ankara, s. 165-185.

çocuk eğitimi ve pedagoji ile ilgili makaleler yazmıştır.[793] Bu anlamda Kazım Nami Duru'nun biyografisi incelendiğinde Ortaokul İçin Tarih III ders kitaplarında yazar olarak isminin görülmesinde hem milli eğitimde yapmış olduğu hizmetler ve hem de çocuk eğitimi konusunda çalışmalar yapmasının etkisi olduğu ki bu dönemdeki pedagojik kaygılar dikkate alındığında açıkça görülmektedir.

1.2.2.4. Ortaokul İçin Tarih III (1944) Ders Kitabı

Kitabın Adı: *Ortaokul İçin Tarih III (1944 Baskısı)*

Kitabın Yazarı: *Kamil Su ve Kazım Nami Duru*

Kitabın Okutulduğu Dönem:*1943-1950*

Sayfa Sayısı*: 308*

Ortaokul İçin Tarih III ders kitabı, 1943-1944 ders yılında değişmiştir. Kazım Su[794] ve Kazım Nami Duru imzası ile yeniden basılmıştır. Maarif Vekilliği Talim ve Terbiye Heyeti'nin 2.8.1943 tarihli ve 243 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiştir. [795]

Ortaokulların üçüncü sınıflarında okutulmak üzere 1943-1944 Öğretim yılında Kamil Su ve Kazım Nami Duru imzalı tarih ders kitapları karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem içinde sadece ortaokulların üçüncü kademesinde buluna tarih ders kitaplarında düzenlemeye gidilmiştir.[796] Bu durumun temel nedeni, 15-21 Şubat 1943 tarihinde toplanan İkinci Maarif Şurası'nda Tarih Öğretim Komisyonu'nun aldığı kararın uygulanmaya konulmasıdır. Tarih Komisyonu tarafından hazırlanan raporda, ortaokul kitaplarının tarih öğretiminin amacına uygun olmadığı, özellikle ortaokulların üçüncü sınıflarında okutulan tarih ders kitabının birinci bölümünün içeriğinin öğrenciye yanlış fikirler verecek mahiyette olması nedeni ile okutulmaya asla uygun olmadığı vurgulanmıştır. Tarih komisyonu ortaokulda okutulmakta olan tarih kitapları ilgili şu değerlendirmelerde bulunmuştur;

---

[793] F. Baymur (1987). Kazım Nami Duru, Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Ed. Hüsnü Ciritlı ve Bahir Sorguç, Ankara, s. 165-185.

[794] B. Sorguç (1982). *1920'den 1981'e Milli Eğitim Bakanlığı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul. s. 618.
1909 yılında Manisa'da doğan Kamil Su, İstanbul Üniversitesi ve Yüksek Öğretmen Okulu Tarih bölümünü bitirmiş ve birçok okulda öğretmen ve yönetici olarak görev yapmıştır. 6 Nisan 1942 yılında Bakanlık Müfettişliği görevini yerine getiren Su, 22 Mart 1944 yılında Ortaöğretim Şube Müdürü olmuştur. Kamil Su, 8 Eylül 1944 yılında Bakanlık Müfettişliği görevine, 7 Nisan 1947 tarihinde Yayımlar Müdürlüğü uzmanlığına, 1 Ağustos 1948 tarihinde Yayım Müdürlüğüne atanmıştır. 15 Mart 1966 yılında ise Talim terbiye üyeliği görevini yerine getirmiştir.

[795] K. Su & K. N. Duru (1944). Orta Okul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, Ankara, s. 2.

[796] T.C. Maarif Vekilli Tebliğler Dergisi, Cilt.6, Sayı: 239 "1943-1944 Ders Yılında Okutulacak Kitaplar Hakkında" s. 20.

Bugün okutulmakta bulunan ortaokul tarih kitapları da maksadı sağlar görülmemiştir. Bu cihet vekilliğin daha önce bu öğretim derecesi için yeni tarih kitapları yazılmasına karar verilmesi ve bir müsabaka açılmasıyla da açıkça göstermiştir. Ancak yeni kitaplar hazırlanıncaya kadar büyük bir mahzur görülmedikçe eskilerin kullanılması zarureti de aşikârdır. Yapılan incelemeler sonucunda ortaokul I ve Ortaokul II kitaplarının müsabakanın neticelendirilmesine karar okutulmalarında bir mahzur olmadığı kanaatine varılmıştır. Fakat Ortaokul III tarihinin birinci bölümü ihtiva ettiği yanlışlıklar ve hele talebeye yanlış fikirler verebilecek hükümler dolayısı ile okutulmaya asla elverişli görülmemiştir. Bu sebeple zaten okul kitabı üslubu ile yazılmamış bulunan bu bölümün kaldırılması ve bölümün yeniden yazılarak gelecek ders yılı başına kadar behemehâl yetiştirilip talebeye verilmesi zaruri görülmüş ve bu cihetin sağlanmasının vekillikten temennisi uygun sayılmıştır.[797]

Tarih Öğretimi Komisyonu tarafından II. Maarif Şurası'na sunulan raporda "*Ortaokul tarih ders kitaplarının yeniden yazılması için açılan müsabakaya temel vazifesini gören müfredat da ortaokul tarih öğretiminde varılması istenen amaca bizi götürmemektedir"* eleştirisi yapılarak yeni hazırlanacak olan ortaokul tarih ders kitaplarının yazılmasında gözetilmesi gereken esaslar belirlenmiştir;

Ortaokul tarih ders kitaplarında bulunması gerekli olan ilk vasıf üslubun açık olduğu kadar mümkün mertebe hikâye şeklinde olmalıdır. Bununla beraber olaylar, gerek zaman ve gerek mekân gerek ana hatlarıyla sebep ve netice olmak bakımından çok az bağlanmış bulunmalıdır. Tamamıyla ilmi bir tarzda ve büyük bir yekûn tutan maddelerin hulasası şeklinde olan bir ortaokul tarihi büyük bir verim kaydedemez. Ortaokul tarihlerinin vereceği tarih bilgisi ve eğitimi, milli meselelerimizi olduğu kadar dünya meselelerini de kavrayabilecek ve fakat milli ödevleri de anlayış ve feragatle yapacak aydın bir yurttaş yoğuracağı için bu kitapların ağırlık merkezi milli tarih olmalı ve diğer milletler, memleketler hakkında verilecek bilgi, millet ve yurdumuzla münasebetleri nispetinde ölçülerek ve ayarlanarak ayrılmalıdır. [798]

Ortaokullar için yeni hazırlanacak olan tarih ders kitaplarının öğrencilerin seviyelerine uygun olarak açık bir üslup ile hikâyeci anlatım ile aktarımı istenmektedir. Özellikle tarih ders kitaplarındaki içeriğin yoğun ve ilmi bir tarzda olmaması istenmiş, tarih öğretimi konusunda anlaşılır, açık bir üslup ile yazımı beklenmiştir. Milli tarihe önem verilmesi ve dünya tarihinin de ülkemizin diğer medeniyetler ile olan ilişkilerini aktaracak nitelikte olması gerekliliği belirtilmiştir.

Böylece, II. Maarif Şurası tarafından ilk defa tarih öğretimi konuları ile ilgili çalışmalar yapılmış ve özellikle tarih ders kitaplarının amacına uygun olmadığı açıkça dile getirilmiştir. Tarih Öğretimi Komisyonu başkanı Edebiyat Profesörü Dekanı Hamit Ongunsu

[797] T.C. Maarif Vekilliği (1991) İkinci Maarif Şurası, Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar, s. 200-201.
[798] T.C. Maarif Vekilliği (1991). İkinci Maarif Şurası, Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar, s. 201-202.

ise tarih ders kitaplarının çocukların yaşlarına ve seviyelerine uygun olmadığını ve on yıl evvel yazılmış olan kitapların hiç değiştirilmeden, rutuş görmeden okutulmaya devam ettiğini belirtmiştir.[799]

Gazi Terbiye Öğretmeni Ziya Dalat, II. Maarif Şurası'nda "*tarih öğretiminin terbiye şartları nasıl olmalıdır?*" sorusuna cevap aranmıştır. Dalat, ortaokul ve lisede olan konuların aynı olduğunu lise müfredatında ne varsa hepsinin ortaokul müfredatında da olduğunu belirtmiş ve bu durumu eleştirmiştir. Çünkü ona göre, "*insan hayatı her çağda başkalaşmak ve değişmektedir…Ortaokul tarih müfredat programı, talebeye mücerret (soyut) ve umumi mefhumlar (genel kavramlar), halinde ders vermektedir".* Bu durum, öğrencinin seviyesine uygun olmayıp öğrencilerin başarısız olmalarına neden olmuştur. Dalat, başarının şartını ise tarih öğretimi açısından şöyle değerlendirmektedir: *"Milli tarihimizi çocuk ruhuna aşılarken bu ruhun kanunlarını ve bünyesini göz önünde tutmak ve ona göre hareket etmek lazımdır".* Bunun için tarih kitapları öğrencilerin yaş gruplarına, seviyelerine göre yazılmalı, öğrencinin seviyesine uygun olamayan soyut ve genel kavramlar içermemelidir.[800]

II. Maarif Şurası'nda tarih öğretimi komisyonu raporunun görüşülmesinin ardından Ortaokulların üçüncü sınıflarında okutulan tarih ders kitabının özellikle birinci bölümün öğrencinin seviyesine uygun olmayacak şekilde bir üslup ihtiva etmesi ve içeriğinin uygun bulunmaması sebebi ile gelecek ders yılına kadar hazırlanması zaruri görülmüştür. Böylece, 1943-1944 ders yılında Kamil Su ve Kazım Nami Duru tarafından hazırlanan Ortaokul İçin Tarih III ders kitapları, öğrencilere okutulmaya başlanmıştır.

Bilindiği üzere 1940-1943 yıllarında *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabı, Sadri Ertem ve Kazım Nami Duru imzası ile tekrar basımı yapılmıştır. 1943-1950 yılları arasında ise I. bölümün tekrardan düzenlendiği, bazı bölümlerin çıkarıldığı ve yazar isimlerinin değiştiği *Orta Okul İçin Tarih III* ders kitabı karşımıza çıkmaktadır. Bir önceki dönemde okutulan ortaokulların üçüncü sınıflarındaki tarih kitabında Kamil Nami Duru'nun değiştirilen tarih ders kitabında tekrar ismini görmekteyiz.

Kamil Su, II. Maarif Şurası'nda Tarih Öğretimi Komisyonun üyesi olarak çalışmalara katılmıştır. Ortaokulların üçüncü sınıflarında okutulan tarih ders kitabının özellikle birinci bölümün öğrencinin seviyesine uygun olmayacak şekilde bir üslup ihtiva etmesi ve içeriğinin uygun bulunmaması sebebi ile hazırlanacak olan yeni tarih kitabı ile ilgili olarak II. Maarif

[799] T.C. Maarif Vekilliği (1991). İkinci Maarif Şurası, Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar, s. 207.
[800] T.C. Maarif Vekilliği (1991). İkinci Maarif Şurası, Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar, s. 230-233.

Şurası'ndaki görüşmelerde diğer komisyon üyesi olan Emin Ali Çavlı'nın teklifine şu şekilde cevap vermiştir;

> ...Emin Ali Çavlı'nın ortaokul üçüncü sınıf kitabı hakkında sözlerine cevap vermek istiyorum. Öğretmen Komisyonunda Ortaokul üçüncü sınıf tarih kitabının birinci kısmının hemen değiştirilmesinin mümkün olacağını söylemiş ve bu kitabın bu ders yılı içinde okullara temin edilmesini teklif etmişti. Bu teklif komisyonda kabul edilmedi. Orada da izah ettiğimiz gibi bu kitabın dört beş gün içinde yazılıp basılması ve tevzii mümkün değildir. Gerçi bu kitap kendilerinin de ifade buyurdukları gibi birkaç kişi bir araya gelerek dört beş gün içinde yazılabilir. Fakat matbaa verilmesi, müteaddit tahsislerin yapılması, bunlar yapıldıktan sonra tevzii işi önümüzdeki iki ay içinde ancak mümkün olabilir. O zamana kadar da ders yılı bitecektir. Bu bakımdan yeni yazılacak kitabın bu yıl okunmasına imkân olmayacaktır.[801]

Kamil Su, ortaokulların üçüncü sınıfları için hazırlanacak olan ders kitabının gerekli çalışma ve düzenlemelerin akabinde gelecek yıla hazır olacağını açıkça belirtmiştir. Bu değerlendirme ile Kamil Su'nun yeni hazırlanacak olan *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitaplarının yazımından sorumlu olması ve Maarif Vekilliği tarafından görevlendirilmesinde etkili olmuştur. Orta Okul İçin Tarih III ders kitabı, Maarif Vekilliği Talim ve Terbiye Heyeti'nin 2.VIII. 1943 tarihli, 243 sayılı kararı ile ders kitabı olarak kabul edilmiştir. [802] Bu da bizlere tarih ders kitabının düzenlenmesi ve gerekli çalışmaların beş ay içinde hazırlandığını göstermektedir.

II. Maarif Şurasında alınan karar doğrultusunda Sadri Ertem tarafından kaleme alınan *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabının birinci bölüm olan Osmanlı tarihine ait içeriğin çıkarılmasına ve Talim ve Terbiye Kurulu'nun 243 sayılı kararı doğrultusunda Orta Öğretim Şube Müdürü Kamil Su tarafından yazılan birinci bölümün sözü edilen ders yılından itibaren öğrencilere okutulmasına karar verilmiştir.

Sadri Ertem ve Kazım Nami Duru imzalı ders kitabı[803] (1941 baskısı) ile Kamil Su ve Kazım Nami Duru [804] (1944 baskısı) imzalı ortaokulların üçüncü kademesinde okutulan tarih ders kitaplarını karşılaştırdığımızda şu sonuçlara ulaşmaktayız;

Maarif Vekilliği Talim ve Terbiye Heyeti'nin 5 Ocak 1943 tarihli, 1 sayılı kararı ile Ortaokul Müfredat programı hakkında değişiklik yapılmıştır. Bu yapılan değişiklik ile Ortaokulların üçüncü sınıflarında okutulan tarih ders kitabının içeriğinde değişime

[801] T.C. Maarif Vekilliği (1991). İkinci Maarif Şurası, Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar, s. 244.
[802] T.C. Maarif Vekilliği (1943). Talim ve Terbiye Heyeti Kurulu Karar Defteri, Sayı: 243.
[803] S. Ertem & K. N. Duru (1941). Ortaokul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, İstanbul. s. IV-V
[804] K. Su & K. N. Duru (1944). Orta Okul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, Ankara. s. III-V

gidilmiştir.[805] 1938 Ortaokul Programında I. bölüm olan "*Yeni ve Yakın zamanlar*" kısmında değişiklik yapılarak Osmanlı tarihi yükselme dönemi ile başlanmıştır.[806] Kamil Su tarafından tekrardan düzenlenerek yazılan I. bölüm Ek 18'de verilmiştir:

1941-1943 yılları arasında Sadri Ertem ve Kazım Nami Duru imzalı ders kitabının Ertem tarafından kaleme alınan I. bölümü, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu ile başlamış ve Cihan Harbi ile son ermiştir. Bu bölüm toplam 192 sayfadır. Kamil Su tarafından tekrardan düzenlenerek yazılan I. bölüm ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselme Devri ile başlamış ve Cihan harbi ile sona ermiştir. Yeni okutulan tarih ders kitabında ise, birinci bölüm 149 sayfadan ibarettir. Bu da bir önceki dönem okutulan tarih ders kitabının içeriğinin yoğun olması ve öğrencilerin seviyesine uygun olarak azaltıldığını ortaya koymaktadır.

Kamil Su tarafından düzenlenen birinci bölüm, konu başlıkları halinde kısa ve öz olarak anlatılmıştır. Kronolojik sıralamaya dikkat edilmiş ve Osmanlı tarihi dönemlere ayrılarak öğrencilere aktarılmıştır. Eş zamanlı olarak Avrupa tarihine de yer verilerek öğrencilerin dünya tarihi hakkında bilgi edinmeleri amaçlanmıştır.

Orta Okul İçin Tarih III (1944) ders kitabının II. bölümü olan Türkiye Cumhuriyeti kısmı içerik olarak aynı kalmakla birlikte bazı eklemeler yapılmıştır. Örneğin "*Türkiye Cumhuriyetinde Dahili ve Harici Siyaset*" konusuna Montrö Boğazlar Sözleşmesi ve Hatay'ın Anavatana katılması konuları eklenerek Türkiye'nin dış siyasetindeki barışçıl yaklaşımı aktarılmıştır.[807] Benzer bir şekilde Atatürk'ün anlatıldığı konu başlığının "*Memleketi Kurtarmaya ve Yeni Türk Devleti'ni Kurmaya Girişim*" adlı alt başlığında içeriğe eklemeler yapılmıştır.[808] Atatürk'ün vefatının ardından duyulan üzüntü vurgulanmıştır. Aynı konu başlığında Atatürk'ün naaşının Ankara'ya gelişinin tarihi ile ilgili düzeltme yapılmıştır. Ortaokul İçin Tarih III (1941), ders kitabında *Sonteşrinin 21 inci günü* olarak verilirken Orta

[805] T.C. Maarif Vekilliği (1943). Talim ve Terbiye Heyeti Kurulu, Karar Defteri, Sayı:1
[806] T.C. Kültür Bakanlığı (1938). Ortaokul Müfredat Programı, Devlet Basımevi, İstanbul. s. 35.
I. Bölüm Olan Yeni ve Yakın zamanlar, Osmanlı İmparatorluğu, XV. Asrın Ortasından XVI. Asrın Sonuna Kadar Avrupa, İmparatorluğun Bozulması, Osmanlı İmparatorluğunun Parçalanması ve Batması başlığı ile dört bölümden oluşmuştur. Bu bölüm 192 sayfadan ibarettir. (1941 Baskısı)
[807] K. Su & K. N. Duru (1944). Orta Okul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, Ankara. s. 234.
1930 da Uluslar cemiyeti, Türkiye'yi üyeleri arasına aldı. 24 Temmuz 1936'da Montrö'de yapılan Boğazlar Mukavelesiyle İstanbul ve Çanakkale Boğazları üzerinde Türkiye'nin egemenliğini kısan kayıtlar kaldırıldı. 1921'de Ankara İtilafnamesi ile Fransa'ya bırakılan Hatay'ın 1937'de İstiklaline kavuşması ve 1939'da anavatana katılması Türkiye'nin doğru ve temiz bir siyaset gütmesiyle başarıldı.
[808] K. Su & K. N. Duru (1944). Orta Okul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, Ankara. s. 168.

Okul İçin Tarih III (1944) ders kitabında Sonteşrinin 20 inci günü olarak bilgi düzeltmesine gidilmiştir. [809]

Orta Okul İçin Tarih III (1944) ders kitabının ikinci kısmında görsel malzemeler ile ilgili bazı değişimler karşımıza çıkmaktadır. 1940-1943 baskılarında olmayan görsel malzemelere yer verilmiştir. Örneğin Cihan harbinde Mustafa Kemal, konu başlığında *"Umumi Harp Sırasında Diyarbakır'da İkinci Ordu Komutanı Mustafa Kemal"* olarak görsel materyal verilmiştir. Ancak Mustafa Kemal Atatürk'ün ordudaki hizmetlerinin anlatıldığı bu bölümde kendisinin ikinci Ordu Komutanlığındaki görevi ile ilgili bilgi yer almamaktadır. Bu anlamda görsel materyal içerikle uyuşmamaktadır.[810]

Orta Okul İçin Tarih III (1944) ders kitabının ikinci kısmında dilde sadeleşmeye gidilmiştir. Dilde sadeleşmeye örnek olarak şu başlıkları verebiliriz: *Adliye'de Tekamül - Adliye'de Değişim*[811] *Türk Kadının Mevkii-İçtimai Hayatında Türk Kadının Yeri- Sosyal Hayatında Türk Kadının Yeri*[812]*Maarif ve Terbiyede İnkılap ve Islah Cereyanları-Maarif ve Eğitimde İnkılap ve Düzeltmeler*[813]

Orta Okul İçin Tarih III (1944) ders kitabının ikinci kısmında bazı konu başlıkları dilde sadeleşmenin yanı sıra değişmiştir. Ortaokul İçin Tarih III (1941), ders kitabında "*Vakıf İşlerinde Tekâmül ve Laiklik*" başlığı 1943 yılında yeniden düzenlenen Orta Okul İçin Tarih III ders kitabında "*Vakıf İşleri"* şeklinde düzenlenmiştir. Ancak içerik bir önceki basımın aynısıdır.[814]

Bazı bölümler, 1943-1950 yıllarında okutulan Orta Okul İçin Tarih III ders kitabından çıkarılmıştır. "*Fes Nasıl Bir Külahtı ve Türkiye'de Nasıl Yerleşti"* konu başlığında şu ifadeler yeni hazırlanan Ortaokul Tarih III (1944) ders kitabından çıkarılmıştır: "*Büyük harpte, askerlerimize, fes yerine güneşlik gibi başka bir biçim başörtüsü giydirildi. Arabistan'da*

[809] S. Ertem & K. N. Duru (1941). Ortaokul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 183; K. Su & K. N. Duru (1944). Orta Okul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, Ankara. s. 168.
[810] K. Su & K. N. Duru (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, Ankara. s. 165-167.
[811] Ertem, S. & Duru, K. N. (1941), *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 253; K. Su & K. N. Duru (1944), Orta Okul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, Ankara. s. 239.
[812] S. Ertem & K. N. Duru (1941). *Ortaokul İçin Tarih III,* Maarif Matbaası, İstanbul. s. 254; K. Su & K. N. Duru (1944), Orta Okul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, Ankara. s. 240.
[813] S. Ertem & K. N. Duru (1941), *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 263; K. Su & K. N. Duru (1944), Orta Okul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, Ankara. s. 248.
[814] Ertem, S. & Duru, K. N. (1941). *Ortaokul İçin Tarih III,* Maarif Matbaası, İstanbul. s. 252; K. Su & K. N. Duru (1944), Orta Okul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, Ankara. s. 238.

Irak'ta çarpışan askerlerimizin o yakıcı güneş altında bu türlü bir külah ihtiyacı vardı. Softa bozuntuları buna da mırıldanmak istediler, amma sesleri çabuk kesildi".[815]

Benzer bir şekilde, Tanzimat Devrinde Maarif ve Terbiye konu başlığında konu ve içerikle uyuşmayan bazı ifadelere yer verilmiştir;

> *Avrupa her yolda dev adımlar ile ilerlerken Osmanlı Devleti, günden güne geriliyor, her yüzden bozgunluğa doğru gidiyordu. Üçüncü Selim Saltanatın kurtarılabilmesi için kuvvetli bir orduya, böyle bir orduyu idare edebilmek için de bilgili zabitlere ve kumandanlara ihtiyaç duyduğunu anladı.* [816]

Orta Okul İçin Tarih III (1944) ders kitabının II. bölümü olan Türkiye Cumhuriyeti kısmının içerik olarak *Ortaokul İçin Tarih III (*1941) ders kitabının aynısı olsa da özellikle Osmanlı tarihi ile ilgili bölümler, 1943 yılında yeniden hazırlanan Orta Okul İçin Tarih III ders kitabından çıkarılmıştır. *Orta Okul İçin Tarih III (1944)*ders kitabında Arap harfleri ile ilgili olumsuz ifadeleri içeren şu bölüm çıkarılmıştır;

> *Arap harfleri ile Türkçe' de doğru imla yazılamazdı. Bu ecüş, bücüş harfler, birbiri ile birleşirken başka başka biçimler alırdı. Yeni harfimiz ise, büyük şekilde olsun küçük şekilde olsun 28 tanedir. Latin esasından olmakla beraber Fransız, İtalyan, ne de İngiliz harfleri değildir. Doğrudan doğruya Türk sesine göre alınmış Türk harfleridir. Hele Arap harfleri ile zavallı matbaa mürettipleri neler çekerdi. Yeni Türk harfleri ile Arap harflerinin matbaa şekillerini karşılaştırınca aralarındaki ayrılıkları pekiyi görürüsünüz ve şüphesiz bu harflerle Türklerin on asırdan beri ne zahmetler çekmiş niçin cahil kalmış olduklarını anlarsınız. Bu gün sizin kolaylıkla anlamanız bilseniz ne büyük bir iyeliktir. Bu büyük eyiliği de bütün eyilikler gibi Yüce Gazimize borçluyuz.*[817]

Orta Okul İçin Tarih III (1944) ders kitabında bir önceki dönemlerde Orta Okul İçin Tarih III (1941) ders kitabında okutulan *Tarih ve Yurt Bilgisi Derslerinin Millileştirilmesi* konusu, *Tarih Derslerinin Ulusallaştırılması* şeklinde değiştirilerek Yurt Bilgisi dersinin amaçları çıkarılmıştır.[818]

Bir önceki dönemlerde *Orta Okul İçin Tarih III (194*1) ders kitabında okutulan *Cumhuriyetin Maarif ve Terbiye Gayeleri* konusu, *Orta Okul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında *Cumhuriyetin Eğitim ve Öğretim Düsturları* olarak değiştirilmiştir. Türk eğitim sisteminin ana esasları dilde sadeleşmeye giderek öğrencilere aktarılmıştır;

---

[815] S. Ertem & K. N. Duru (1941). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 258.; K. Su & K. N. Duru (1944), Orta Okul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, Ankara. s. 243-244.
[816] S. Ertem & K. N. Duru (1941). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 264.; K. Su & K. N. Duru (1944), Orta Okul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, Ankara. s. 250.
[817] S. Ertem & K. N. Duru (1941). Ortaokul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 270; K. Su & K. N. Duru (1944), Orta Okul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, Ankara. s. 256.
[818] S. Ertem & K. N. Duru (1941). Ortaokul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 270-271.; K. Su & K. N. Duru (1944). Orta Okul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, Ankara. s. 256.

Bu dört ana temele[819] dayanan cumhuriyet eğitim ve öğretiminin umumi dileği: Türk ulusunu uygarlık safında en ileriye götürmek ve yeni nesilleri Türk olmak haysiyeti ile istediği bu ereğe en kısa zamanda varmayı mümkün kılacak aşk, irade ve kudretle yetiştirmektir.[820]

Orta Okul İçin Tarih III (1944) ders kitabında bir önceki dönem okutulan Ortaokul İçin Tarih III (1941) ders kitabında yer alan "Terbiye ve Tedris Tatbikatında Eski ve yeni Telakkiler" konusu çıkarılmıştır. Çıkarılan bu bölümde Osmanlı Dönemi'ndeki eğitim uygulamaları eleştirilerek yeni öğretim uygulamalarına yer verilmiştir. [821]

Orta Okul İçin Tarih III (1944) ders kitabında bir önceki dönem okutulan Ortaokul İçin Tarih III (1941) tarih ders kitabından farklı olarak "*İstiklal Savaşı Yıllarında Ekonomi İşlerine Verilen Önem"* konusunda Mustafa Kemal Atatürk için *Büyük Gazi* ünvanı kullanılmamıştır;

" Büyük Gazi'nin kongreyi açarken söylediği nutuktan şu parçayı da buraya geçirelim". Ortaokul İçin Tarih III (1941)

"Kongreyi açarken söylediği nutuktan şu parçayı da buraya geçirelim". Orta Okul İçin Tarih III (1944)[822]

Bir önceki dönemde okutulan ders kitaplarında Mustafa Kemal Atatürk için Büyük Gazi unvanı kullanılırken Orta Okul İçin Tarih III (1944) ders kitabında, Atatürk soyadı kullanılmıştır.[823]

Ortaokul İçin Tarih III (1941) ders kitabında "Sanayi İşleri" olarak verilen içerik *Orta Okul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında "Uran İşleri" olarak değiştirilmiştir. *Orta Okul İçin Tarih III (1944)* ders kitabını bir önceki dönem okutulan Ortaokul İçin Tarih III ders kitabı ile kıyasladığımızda "Ticaret İşleri" bölümünde içeriğin azaltıldığı gözlenmektedir. İlgili bölümde sadece *Saltanatın Başka Başka Devirlerinde Ticaret*" konusu" na yer verilirken *İş*

[819] Cumhuriyetin Eğitim ve Öğretim Düsturları,
1- Milliyetçi, halkçı, inkılapçı, laik cumhuriyet vatandaşları yetiştirmek;
2- İlköğretimi genelleştirmek, dağda yalnız yaşayan küçük çobana kadar bütün vatandaşlara okuyup yazma öğretmek;
3- Yeni nesilleri bütün öğretim derecelerinde umumiyetle ameli ve bilhassa iktisadi hayatta becerikli ve başarılı kılacak bilgilerle donatmak,
4- Topluluk hayatında dünya veya ahret cezaları korkusundan doğan ahlak yerine erkinlik ve düzenin birbiriyle uyuşması esasına dayanan gerçek ahlak ve erdemi basat kılmak,
[820] S. Ertem & K. N. Duru (1941). Ortaokul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 272; K. Su & K. N. Duru (1944). Orta Okul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, Ankara. s. 257.
[821] S. Ertem & K. N. Duru (1941), *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s.272-274.; K. Su & K. N. Duru (1944). Orta Okul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, Ankara. s. 259.
[822] S. Ertem & K. N. Duru (1941). *Ortaokul İçin Tarih III,* Maarif Matbaası, İstanbul. s. 279.; K. Su & K. N. Duru (1944). Orta Okul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, Ankara. s. 263.
[823] S. Ertem & K. N. Duru (1941). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 279.; K. Su & K. N. Duru (1944). Orta Okul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, Ankara. s. 263.

Bankası, Deniz Ticareti, Milli İktisat ve Tasarruf konuları çıkarılmıştır. Bunun nedenini tarih ders kitaplarındaki yoğun içeriğin varlığına bağlamak mümkündür. Ancak *Saltanatın Başka Başka Devirlerinde Ticaret*" başlığı ile konu içeriği tam uyuşmamaktadır.[824]

Orta Okul İçin Tarih III (1944) ders kitabında diğer dönemlerde verilen indeks bölümüne yer verilmemiştir. Kronoloji cetveli kullanılmış, haritalar ile ilgili önemli bir değişim yaşanmamıştır.1941 baskısı ile 1944 baskısını kıyaslandığımız Ortaokul İçin Tarih III ders kitabında sekiz adet renkli harita kullanılmıştır.[825]

Görsel malzemeler ile ilgili önemli bir husus, 1939 tarihinden sonra basılan üçüncü sınıf ortaokul tarih ders kitaplarında Reisicumhur ve Milli Şef İsmet İnönü'nün fotoğrafının kullanılmasıdır. Bu durum Milli Şef İsmet İnönü'nün siyasi otoritesinin eğitime yansımasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.[826]

2.1939-1945 Dönemi Ortaokullarda Tarih Öğretimi ve Ders Kitaplarına Yansıması

2.1. Tarih Bilimine Bakış

Cumhuriyetin ilanından sonra Mustafa Kemal Paşa'nın sosyal bilimlerin gelişmesi için birçok çalışma yapmıştır. Bu çalışmalardan birisi şüphesiz tarih bilimin gelişmesi ve Türk tarihin kaynaklarına gidilmesi olmuştur. Atatürk'ün tarihe önem vermesinde "*kurtardığı Türk milletini gerçek bir millet haline getirmek, ümmet duygusu yerine milli bilinci getirmek, Türk tarihini inceleyerek ona milli benlik kazandırmak"* gayesi yer almaktadır.[827]

Atatürk, "…*Biz daima hakikat arayan ve onu buldukça ve bulduğumuza kani oldukça ifadeye cüret gösteren adamlar olmayız*" diyerek Türk tarihinin kaynaklarına gidilmesini amaçlamış ve görüşlerini ifade etmekten çekinmemiştir. Atatürk, dünya tarihinde büyük rolü olan ve tarihi etkiyen Türk milletinin ikinci ırktan olmadığını belirtmiş ve tarihimizin kaynaklarına inerek Türk tarihi ile ilgili çalışmalara başlanmıştır.[828]

Atatürk tarafından Türk ulusunun yalnız savaş alanlarında değil, uygarlık alanında da büyük bir millet olduğunu göstermek için tarihin bilinmesinin önemine vurgu yapılmıştır.

---

[824] S. Ertem & K. N. Duru (1941), *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 286-292.; K. Su & K. N. Duru K.N. (1944), Orta Okul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, Ankara. s. 270-272.

[825] S. Ertem & K. N. Duru (1941). Ortaokul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, İstanbul. s. VII.; K. Su & K. N. Duru (1944). Orta Okul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, Ankara. s. V.

[826] T.C. Kültür Bakanlığı (1938). *Ortamektep İçin Tarih III,* Devlet Basımevi, İstanbul, s. VII.; Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. VIII.

[827] H. İnalcık (2020). *Halil İnalcık'ın Merceğinden Tarih Bilinci*, 4. Baskı, Profil Kitap, İstanbul. s. 19.

[828] U. İğdemir (1991). Yılların İçinden, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara. s. 24-26.

Bunun içindir ki ilk iş olarak tarihin kaynaklarına yabancı kaynaklardan değil ana kaynaklardan araştırılması gerektiği üzerinde durmuştur. Türk Tarih Kurumu'nun çekirdeği olan Türk Tarih Tetkik Heyeti tarafından 1930 yılının sonlarına doğru okullar için fasiküller halinde bastırılan tarih notlarından Türk Tarihinin Ana Hatları[829] adlı 606 sayfalık eser basılmıştır. On bir bölümden oluşan bu eser ile evrenin ve dünyanın oluşumundan insanlığın ortaya çıkışından başlanarak Türk ırkı ve Türk tarihine yer verilmiştir. Sadece yüz nüshası basılarak tarihçilerin ve aydınların eleştirisine sunulan bu eser ile Türk tarihi ile ilgili yeni bir görüş olan *Tarih Tezi* olarak adlandırılan ve medeniyetin çıkış kaynağını Türkistan'da arayan bir tez savunulmaya başlanmıştır.[830]

Türk Tarih Kurumu'nun kurulduktan sonra en önemli işlerinden birisi liseler için ders kitabı hazırlamak olmuştur. Hazırlanan dört ciltlik lise kitapları, Türk Tarih tezini yansıtması bakımından büyük bir heyecan yaratmıştır. Ortaokullarda da okutulan bu ders kitaplarının pedagojik bakımdan öğrencilerin seviyesine uygun olmaması durumu nedeni ile iki yıl sonra Maarif Vekilliği tarafından ortaokullar için üç ciltlik tarih kitapları hazırlanmıştır.[831]

1933-1938 yılları arasında Ortaokullarda okutulan tarih ders kitaplarında tarih bilimi, Türk milletinin üstün bir ırk olduğunu kanıtlama çabasının bir ürünü olarak araçsallaştırılmıştır. Bu açıdan tarih ders kitapları ulusal bir kimlik malzemesi olarak kullanılmış ve resmi tarih tezini yansıtmıştır. Zaman, yer, aktörler, eylemlerin tamamı, ulusallaşmanın aracı olarak kullanılmıştır. Bazı toplumların uluslarının tarihçiliği nedensellik ilişkisi üzerine kurulu iken bazı toplumlarda ise nedensellik ilişkisi dağınık ve kendini tekrarlayan unsurları barındırmaktadır. Bu anlamda dönemin tarih kitaplarında nedensellik ilişkisi kendisini tekrarlayan ve dağınık unsurları içermektedir. Ayrıca Türk Tarih Tezi çerçevesinde Türk milletinin üstün bir ırk olduğunu savunan yaklaşım ile yazılmış tarih ders kitaplarında zaman ve mekân kopukluğu sorunu ortaya çıkmıştır. Özellikle bazı bölümler aşırı ön plana çıkarken bazı bölümler yok sayılmıştır. Bu durum öğrencilerin kronolojiyi anlamasını, değişimi ve gelişimi kavramasını güçleştirmiştir. [832]

[829] Bu eserin "Türk Tarihine Medhal" ve "Orta Asya" bölümlerinden oluşan 74 sayfalık broşür Türk Tarihinin Ana Hatları Medhal Kısmı adı altında Milli Eğitim Bakanlığı'nca 1931 yılı başında 30.000 tane basılarak okullara dağıtılmıştır.

[830] U. İğdemir (1973). *Cumhuriyetin Ellinci Yılında Türk Tarih Kurumu*, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından XVI. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 3-5.

[831] U. İğdemir (1973). *Cumhuriyetin Ellinci Yılında Türk Tarih Kurumu*, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından XVI. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 10.

[832] B. Ersanlı (2019). Tarih Eğitiminde "Sen Kimisin" Siyaseti: Türkiye'den Orta Asya'ya, Türk Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 32-41.

Tarih, tarihsel olaylar, kişiler, kurumlar, kültürler arasındaki değişimler ve sürekliliği incelemektedir. Tarih çalışması yapılırken geçmişteki olayların sınıflandırılarak anlamsal bütünlüğün sağlanması ve dönemler arasında karşılaştırılma yapılması oldukça önemlidir. Zira anlamsal bütünlüğün sağlanması olaylar, dönemler ve çağlar arasında karşılaştırma yaparak doğru sonuçlar elde edilmesine olanak sağlamaktadır.[833] Nitekim hazırlanan tarih kitapları pedagojik yönden öğrencilerin seviyesinin üstünde olmuş, öğrencilerin tarihsel olayları anlama ve kavramasına engel olmuştur. Hazırlanan ortaokul tarih kitapları, 1933-1938 yılları arasında değişmeden kullanılmış, Hasan Ali Yücel Dönemi'nde 1939 yılında tekrar düzenlenerek basılmıştır.

Özellikle 1939 tarihinden önce tarih ders kitapları, Türk Tarih Tezi doğrultusunda yazılmış ve tarih dersi insanlık tarihi çerçevesinde ele alınmıştır. Özellikle Ortamektep İçin Tarih I (1938) kitabında *"Beşer Tarihine Giriş" konusu, "İlk İnsanlar Kainat Hakkında Ne Düşünüyordu, Bugünküler Neler Biliyor, Dünya ve Hayatı Hakkında Yanlış Fikirler, Hayat Zinciri, Hayat Nasıl Başladı, İnsanın Ceddi, İnsanların İlk Cetlerinden Bugüne Kadar Geçen Nesillerinin Varlık İzleri"* başlığı ile verilmiştir.[834] *Ortaokul İçin Tarih I (1939)* ders kitabında ise bu konu içerikten çıkarılmış ve birinci bölüm olan *Beşer Tarihine Giriş, Tarih, Tarihin Kaynakları, Tarihte Takvime Başlangıç, İnsanlığın Geçirdiği Devirler, Irk, Dil* konu başlığı altında öğrencilere aktarılmıştır.[835] Bu durumun nedenlerini, dünyada yaşanan değişim ve dönüşümlerin etkisi ile birlikte tarihsel söylemin değişimine ve konu yoğunluğuna bağlı olarak pedagojik kaygıların giderilmek istenmesine bağlamak mümkündür.

1950 yılına kadar Ortaokulların birinci sınıflarında tek ders kitabı olarak okutulan *Ortaokul İçin Tarih I (1939)* ve sonrasında Faik Reşit Unat imzalı olan ile değişen *Ortaokul Tarih I (1941*) ders kitaplarında 1933-1938 döneminden farklı olarak insanlığın ilk ortaya çıkışı ve ilk insan ceddinden başlamamış beşer tarihine giriş ve insanların geçirdiği devirler konuları ile başlamıştır. İnsanlığın geçirdiği devirler görsel materyaller ile zenginleştirilerek öğrencilere aktarılmıştır.[836]

[833] A. Şimşek (2018). Tarihsel Zaman, Değişim ve Süreklilik, Tarih İçin Metodolojik, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi, Üçüncü Baskı, Ankara, s. 10-11.
[834] T.C. Kültür Bakanlığı (1938). Ortamektep İçin Tarih I, Devlet Basımevi, Ankara, s. 1-7.
[835] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih I*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 1-12.
[836] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih I,* Maarif Matbaası, İstanbul, s. 1-12; F. R. Unat (1941). Ortaokul İçin Tarih I, Maarif Matbaası, İstanbul, s.1-12.

Ortaokul İçin Tarih I (1939) ve Faik Reşit Unat imzalı Ortaokul Tarih I (1941) ders kitapları, tarih biliminin tanımı, faydaları ve kaynakları ile başlamıştır.[837] 1938 Ortaokul Programında yer alan "*İlk insanlar kâinat hakkında ne düşünüyorlardı, bugün neler biliyor, Dünya ve hayat hakkında yanlış bilgiler, hayat zinciri, ilk hayat izleri… Hayat nasıl başladı, insanın ceddi, insanın ilk cetlerinin bugüne kadar geçen ilk varlık izleri"* konuları çıkarılmıştır.[838]

Ortaokul İçin Tarih I (1939) ve Faik Reşit Unat imzalı Ortaokul Tarih I (1941) ders kitaplarında tarih biliminin tanımı ve faydaları ile ilgili olarak şu değerlendirmeler yapılmıştır;

> *Tarih, geçmiş insan cemiyetlerinin hayat ve medeniyetlerini tetkik eder. Ve bundan sonra gelecek insanlara fayideli olacak şeyleri öğretir.*
>
> *Her nesil evvelki nesillerin devlet, fikir ve iktisat işlerinde yaptıklarını öğrendikçe yapılanların mükemmel veya eksik, iyi veya fena taraflarını araştırdıkça, neden ve nasıl olduklarını anladıkça bunların tabii veya geçici engellerini kavradıkça tecrübesini görgüsünü artırmış olur. Gelecek nesillerin nefretle anacağı bir insan, bir millet olarak tarihe geçmekten kaçınır. Fertçe ve milletçe medeniyetin ilerlemesine, insanlığın yükselmesine çalışır. Bunun içindir ki:*
>
> *Gelecek nesillerin istifade edeceği kıymetli, ölmez ilim ve sanat eserleri bırakmış bir varlık olarak tarihte şerefli bir yer kazanmak Türk milletinin en büyük ülküsüdür.*[839]

Tarih bilimi, pragmatik ve didaktik yönden ele alınmış, gelecek nesillere büyük bir misyon yüklenmiştir. Pragmatik tarih anlayışı doğrultusunda geçmiş olaylardan ders çıkarmak, geleceği doğru çizebilmek, gelecek nesillere ahlaki ve milli duyguları aşılayabilmek amacı ile tarih ders kitapları öğretici bir özellikle kaleme alınmıştır.[840]

19 Ocak 1942 tarihli Cumhuriyet gazetesinin Ziyaeddin Fahri tarafından "Bugünkü Milletlerde Tarih terakkileri" adlı yazısında o günün şartları içinde siyasi ideolojilerin milli tarih anlayışını siyasileştirdiği ve tarih öğretimine bu siyasetin yön verdiğine dikkati çekmektedir. On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllara kadar kuvvetli bir milli tarih şuurunun

---

[837] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih I*, Maarif Matbaası, İstanbul, s.1-2; F. R. Unat (1941). Ortaokul İçin Tarih I, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 1-2. T.C. Kültür Bakanlığı (1939), Ortaokul Programı,

[838] T.C. Kültür Bakanlığı (1938). Ortaokul Müfredat Programı, Devlet Basımevi, İstanbul, s. 20.

[839] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih I*, Maarif Matbaası, İstanbul, s.1-2; F. R. Unat (1941). Ortaokul İçin Tarih I, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 1-2.

[840] İ. Şirin (2019). *Genel Tarih Anlayışları*, Tarih Nasıl Yazılır? Tarih Yazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji, Ed. Ahmet Şimşek, 2. Baskı, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 58.

oluşmadığı ifade edilirken bilhassa yirminci yüzyılda siyasi ideolojiler tarafından milli tarih şuurunun önemli bir imtiyaz kazandığı kabul görmüştür.[841]

Özellikle mevcut iktidarın tarih ders kitaplarını kendi ideolojilerini meşrulaştırma aracı olarak tanımlaması, tarih bilimine bakışı etkilemiştir. Tarih bilimi, ulus-inşa sürecinde bir devlet politikası olarak ele alınmış ve tarih mevcut iktidarın eğitim aracı olmuştur. [842] Tarihin "*Gelecek nesillerin istifade edeceği kıymetli, ölmez ilim ve sanat eserleri bırakmış bir varlık olarak tarihte şerefli bir yer kazanmak Türk milletinin en büyük ülküsüdür*." şeklinde milliyetçi bir tanıma sahip olması dönemin tarih bilimine bakışını açıkça göstermektedir. Bu yaklaşım ile tarih, gelecek nesillerin faydalanacağı değerli bir bilim iken aynı zamanda Türk milletinin üstün bir millet olduğunu gösteren önemli bir araçtır.

Ortaokul İçin Tarih I (1941) ders kitabında tarih bilimin tanımı ve amaçları incelendiğinde geleneksel bir tarih öğretiminin amaçları karşımıza çıkmaktadır. İlerlemenin temel bir koşulu olarak geçmişin öğrenilmesi ve araştırmanın gerekliliği vurgulanmıştır. Özellikle tarih bilimi sayesinde ulusun geçmişin deneyimleri üzerinden yapılan iyi ya da yanlış faaliyetlerin kavranması ve milletin ilerlemesi hedeflenmektedir. [843]

Tarih öğretiminin tarihçesine baktığımızda özellikle 19. yüzyılda ulus devletlerin kuruluşu ile tarih dersi, okullarda ulusal kimlik aktarımının temel aracı haline gelmiştir. I. ve II. Dünya savaşlarının dünya üzerindeki etkilerine bağlı olarak tarih öğretimi, milliyetçiliğin yükselmesi ile eş zamanlı olarak bir bilimsel disiplin alanı olarak kabul görmüş ve bir öğretim programı şeklinde okullarda okutulmuştur. Tarih bilimine *"ulusal kimliğin inşası ve iyi yurttaş yetiştirme"* misyonu verilmiştir. Geleneksel yaklaşım ile tarih öğretiminin temel özellikleri ise şunlardır;

Bilginin aktarılması
Ders içeriğinin siyasi tarih ve anayasa tarihine ağırlık vermesi
Olay ve kişilerin öne çıkarılması
Ders İçeriğinin, ulusal tarihin zengin içerikli bir kronolojik incelemesi, esas alınarak biçimlendirilmesi

[841] Cumhuriyet Gazetesi (19 Ocak 1942), Bugünkü Milletlerde Tarih Telakkileri, s. 2.
[842] F. Yazıcı (2017). *Cumhuriyet Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Tarih Yazımı*, Türkiye'de Tarih Yazımı, Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek, , 2. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, s. 197.
[843] Maarif Vekilliği (1939). Ortaokul İçin Tarih I, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 1-2; Unat, F.R (1941), Ortaokul İçin Tarih I, Maarif Matbaası, İstanbul, s.1-2.; K. Aktin (2005). 1930-1950 Dönemi Ortaöğretim Tarih Ders Kitaplarında Tarihçilik Anlayışı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul. s. 128.

Ulusal tarihin, ülkedeki sayıca çoğunlukta olan ulusun ve egemen olan dil ve kültür toplumunun tarihiyle örtüştüğü varsayımı ile anlatılması[844]

1939-1945 dönemi ortaokul ders kitaplarına baktığımızda geleneksel yaklaşım ile tarih kitaplarının yazıldığı açıkça görülmektedir. Ortaokulların her kademesinde ulusal bir kimlik oluşturmak ve iyi bir yurttaş yetiştirmek amacı ile siyasi tarih odaklı bilgi birikimin aktarımı söz konusudur. Özellikle ortaokullardaki tarih kitaplarının içeriği, ulusal tarih ekseninde kronoloji verilerek aktarılmıştır. Dönemin tarih ders kitaplarında *"çocuk merkezlilik, tarih çalışması, tarihçi becerileri geliştirme, soruşturma yöntemi, kanıtı yorumlama ve analiz etme, değişim ve empati*[845]*"* gibi temel kavram ve becerilere yönelik ortaokul tarih ders kitaplarında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Tarih ders kitapları ile öğrencilere geçmişin bilgi birikimi üzerinden ulusal kimlik oluşturulurken öğrencilerden ulusal kimliğe uygun davranışlar göstermesi beklenmektedir. Ulusal kimlik oluşturulurken kimsiniz, kimlerdensiniz" sorularına cevap aranmaya çalışılmıştır.[846]

Cumhuriyetin iktidar kadrosu tarafından yeni bir toplum yapısı meydana getirmek gayesi ve bu doğrultuda yeni bir gelecek oluşturma isteği tarih yazımını etkileyerek Türk tarihinin yeniden yazılması gerekliliğini doğurmuştur. Cumhuriyetin kuruluş döneminde yeteri kadar tarih uzmanı olmadığı için tarih yazımı, dönemin resmi tarih anlayışı doğrultusunda başta Atatürk olmak üzere lider ve ulusçu siyasetçilerin tarihçi grubu olarak çalışmış ve yeni bir resmi tarih yazımını oluşturmuşlardır. Böylece "*Türk tarih Tezi ve ders kitapları, devletin tarihe müdahalesinin ilk meyveleri olmuştur".*[847] Cumhuriyetin erken döneminde ulusçu tarih yazımı doğrultusunda Türkçülük çizgisi gelişme göstermiş ve Cumhuriyet tarihinin ana çizgisini meydana getirmiştir. Yurttaşlık görevleri ve milliyetçi duygularla gurur kazandırma hedefi, resmi tarih yazımı ile pekiştirilmiş ve tarih ders kitaplarına yansımıştır.

Sadri Ertem ve Kazım Nami Duru tarafından kaleme alınan *Orta Okul İçin Tarih III (1941)* ders kitabı ile Kamil Su ve Kazım Nami Duru tarafından kaleme alınan *Ortaokul İçin*

[844] R. Kaya (2016). *Tarih Öğretiminin Amaçları*, Tarih Öğretim Yöntemleri, Ed. Muammer Demirel, 3. Baskı Pegem Akademi, Ankara, s. 43.
[845] R. Kaya, age, s. 45.
[846] M. Safran (2016). *Türkiye'de Tarih Öğretiminin Gelişimi, Tarih Öğretim Yöntemleri*, Ed. Muammer Demirel, 3. Baskı Pegem Akademi, Ankara, s. 21.
[847] F. Acun (2019). Cumhuriyet Tarihçiliğinin Sorunları ve Öneriler, Türk Tarihinin ve Tarihçiliğinin Meseleleri, Ed. Ahmet Şimşek & Mehmet Topal, Yazıgen Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul. s. 179-182.

Tarih III (1944) ders kitabında Cumhuriyet dönemi eğitim ve öğretimin esasları içinde "*ulusal gurur kazandırma*" gayesi açıkça görülmektedir;

> *...Cumhuriyet maarif ve terbiyesinin umumi dileği, Türk milletini medeniyet safında en ileri götürmek ve yeni nesilleri Türk olmak haysiyeti ile istediği bu gayeye en kısa zamanda varmağı mümkün kılacak aşk irade ve kudretle yetiştirmektir. Orta Okul İçin Tarih III (1941)*
>
> *...Cumhuriyet eğitim ve öğretiminin umumi dileği: Türk ulusunu uygarlık safında en ileriye götürmek ve yeni nesilleri Türk olmak haysiyeti ile istediği bu ereğe en kısa zamanda varmayı mümkün kılacak aşk, irade ve kudretle yetiştirmektir. Ortaokul İçin Tarih III (1944).*[848]

Tarih öğretimi, disiplin içi ve disiplin dışı yani sosyal amaçlar şeklinde tasnif edilerek açıklanmıştır. Tarih bilimin disiplin dışı olan sosyal amaçlarına karşı çıkılmış ve tarihin bilim olarak belge ve geçmişin yorumu ile ilgilenmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Tarihsel araştırma üzerine kurulu bir tarih öğretim anlayışı ile öğrenciler için bilişsel yeteneklerini geliştirmek ve öğrencilere tarihsel duyarlılık kazandırılmalıdır. Tarihe sosyal amaçlar yüklendiği zaman, hedef kitleye ulusal kimlik aşılama, kültürel mirası aktarma, demokratik katılım ve yurttaştık için hazırlama misyonu yüklenmektedir.[849] Dolayısı ile dönemin tarih öğretimi ve bu doğrultuda hazırlanan tarih ders kitapları, dönemin iktidarınca iyi bir vatandaş yetiştirme amacına hizmet etmiştir.

Hasan Ali Yücel tarafından ise, tarih bilimi, "*olup bitmiş, işlevini tamamlamış ve geçmişin sınırları içinde hapsedilmiş bir olgu olarak kabul edilmemektedir*". Ona göre, "*geçmişin varlığı ancak günümüzde anlam kazanır*" düşüncesi ile ideal geçmişte değil gelecektedir: *geçmişte mıhlanıp kalarak istikbal kaygısı duyulamaz... milletler ileriye istikbale yürüyen kervanlardır...Milletler, idealleri ile müşterek hayalleri ile yaşar. Hâlbuki ideal geçmişte değil gelecektedir. Sanat, pozitif bilim, felsefe onu şekillendirir... Sanatsız, felsefesiz ideal doğamaz".*[850] Yücel tarafından tarihin sadece bir geçmiş olmadığı ve geleceğin inşası üzerinde önemli bir ideal olduğuna dikkat çekilmiştir. Ancak o idealinde sanat ve felsefe ile mümkün olacağını belirtmiştir. Carr'a göre ise, benzer şekilde tarih biliminde geçmişin anlaşılması ve kavranması, bugünün ve geleceğin daha iyi kavranmasına olanak vermiştir. Bunun içindir ki "*geçmişin yorumunun anahtarı ancak gelecek ile sağlanabilir...*

[848] S. Ertem & K. N. Duru (1941). Ortaokul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 279.; K. Su & K. N. Duru (1944). Orta Okul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, Ankara. s. 263.
[849] R. Kaya (2016). Tarih Öğretiminin Amaçları, Tarih Öğretim Yöntemleri, Ed. Muammer Demirel, 3. Baskı Pegem Akademi, Ankara, s. 45-46.
[850] Z. Arıkan (1997). Hasan Ali Yücel ve Tarih Bilinci, *Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi*, İletişim Yayınları, Cilt:28, Sayı:166, s. 198.

Geçmişin geleceğe ve geleceğin de geçmişe ışık tutması, tarihin aynı zamanda hem temellendirilmesi hem açıklanmasıdır". [851]

Tarih bilimi, toplumların yarını için bir engel değil, toplumların geleceklerine ışık tutan ve yön veren bir bilim olarak algılanmıştır. Tarih bilimi, bu misyonundan dolayı dünya siyasetinde etkin olmak isteyen devletler açısından önemli bir değer olarak kabul görmüş ve tarih yazımına da etkilemiştir. [852]

Cumhuriyet döneminde bir yandan siyasi, kültürel, ekonomik yönden yapılanma sürmüş bir yandan da ulusal kimlik ve devralınan miras ile ideolojik ve tarihsel bir hesaplaşma yaşanmıştır. Tarih ders kitapları dönemin iktidarının siyasi ve ideolojik yaklaşımının etkisi ile yazılmıştır. [853] 1938 Ortaokul Programına göre, Ortaokulların üçüncü sınıflarında okutulan tarih ders kitabının üçüncü bölümünde, "*Türk milletinin yeni bir devlet kurması, istiklal Harbi, Lozan'dan Cumhuriyetin Resmen İlanına Kadar, Cumhuriyetin İlanı, halifeliğin Kaldırılması, Cumhuriyet Devrinde Siyasi İşler, din ve Hukukta İnkılap ve Düzenlemeler, Maarif ve Terbiyede İnkılap ve Islah Cereyanları, İktisadi, Mali İnkılap ve Islah Cereyanları*", konularına yer verilmiştir.[854] 1939-1945 Dönemi Ortaokulların Üçüncü Sınıflarında okutulan tarih kitaplarında ikinci bölüm, bir önceki dönem okutulan 1933-1938 Ortamektepler İçin Tarih III ders kitabının içerik olarak birbirinin devamı niteliğindedir. Sadece 1943-1944 ders yılında II. Maarif Şurasında alınan karar neticesinde değişiklik yapılan Kamil Su ve Kazım Nami Duru imzalı Orta Okul İçin Tarih III ders kitabında bazı değişimlere gidildiği gözlemlenmiştir. [855] Böylece dönemin iktidarı tarafından Türk milletinin yeni bir devlet kurması, Saltanatın Kaldırılması ile Osmanlı Devleti'nin yıkılışı, cumhuriyet rejiminin oluşum ve dönüşüm süreçlerinin öğretilmesi ve benimsetilmesi amacı ile tarih öğretimi dönemin ideolojisinin bir aracı olarak kullanılmıştır.

Tarih ders kitaplarında tarih biliminin diğer sosyal bilimler ile ilişkisi dar bir çerçevede ele alınmıştır. Orta Okul İçin Tarih I (1939) ders kitabında "*Tarihin kaynakları" konusunda tarih, insanlığın geçmişteki hayatını aydınlatabilmek için hemen her bilgiden istifade eder"* denilerek sosyal bilimler arasında en başta gelenin coğrafya bilimi olduğuna dikkat

[851] E.H Carr (2015), Tarih Nedir? (Çev. Gizem Öztürk), Genişletilmiş Baskı, İletişim Yayınları, s.184.
[852] T. Baykara (1999). *Tarih Araştırma ve Yazma Metodu*. Akademi Kitapevi, İzmir, s. 5.
[853] E. Arslan (1991). Ortaöğretimde Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitapları, Türkiye'nin Ders Kitapları Ortaöğretim Ders Kitaplarına Eleştirel Bir Yaklaşım, Cem Yayınevi, İstanbul. s. 176-177.
[854]T.C. Kültür Bakanlığı (1938). Ortaokul Müfredat Programı, Devlet Basımevi, İstanbul. s. 41-45.
[855] TTTC (1934). Ortamektep İçin Tarih III, Devlet Matbaası, İstanbul.; Kültür Bakanlığı(1938). Ortamektep İçin Tarih III, Devlet Basımevi, İstanbul,; Maarif Vekilliği (1939), Ortaokul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, İstanbul s. V-VI.; K. Su & K. N. Duru (1944), Orta Okul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, İstanbul. s. III-V.

çekilmiştir. Coğrafya ile tarih arasındaki ilişki 1939-1945 yılları arasında ortaokulların birinci sınıflarında okutulan ders kitaplarında şu sözlerle açıklanmıştır: *Bir insan cemiyetinin yaşadığı yerin vaziyeti, arızaları, denize uzaklık ve yakınlığı, toprağı, nebat ve hayvan yetiştirme kabiliyeti ile tarih arasında sıkı bir bağlılık vardır. Bunu da ancak coğrafya öğretir.*[856] Ortaokul İçin Tarih I (1941) ders kitabında da bir önceki dönemin içerik olarak aynısı olup tarihin diğer bilimler ile ilişkisi içerisinde sadece coğrafya biliminin önemine işaret edilmiştir.[857]

Zeki Velidi Togan'a göre, "*hiçbir ilim mücerret bir halde inkişaf edemez. Tarih ilimi de bir çok ilimlerle muvazi olarak ve onların yardımıyla vücuda gelmiştir".*[858] Bu açıdan tarih diğer sosyal bilimler ile bir bütün şekilde inceleme alanı olmuştur. Togan tarafından coğrafya biliminden yararlanılmayan bir tarih kitabının bir roman olduğunu ve bir tarih kitabı olamayacağı kabul görmektedir. Bu hususta tarihi coğrafya ve tarihi atlaslar tarih öğretiminde oldukça önem arz etmektedir. [859] Özellikle hem Atatürk dönemi hem de Atatürk sonrası yazılan ortaokul tarih ders kitapları tarihi coğrafya ve tarihi atlasları göstermek bakımından zengindir. Hazırlanan haritalar renkli ve ders kitabının arkasında verilerek öğrencilerin anlayacağı şekilde basılmıştır. Örneğin 1938 dönemi *Ortamektep İçin Tarih I* ders kitabında "Türklerin Anayurdu ve Göç İstikametleri" haritası oldukça dikkat çekicidir. Aynı harita 1939 tarihinde yeniden düzenlenen *Ortaokul İçin Tarih I* ders kitabında da verilmektedir.[860]

İkinci Dünya Savaşı yılları içerisinde uygulanmakta olan 1938 Ortaokul Programında birinci, ikinci ve üçüncü sınıflarda okutulan tarih dersinin içerikleri dönemlere ayrılarak kronolojik bir sıra dahilinde aktarılmıştır. 1939-1945 yılları içinde ortaokullarda okutulan tarih ders kitapları birinci sınıflarda "*Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zam*anlar", ikinci sınıflarda "*Orta Zamanlar",* üçüncü sınıflarda *ise "Yeni ve Yakın Zamanlar"* şeklinde sınıflandırılarak verilmiştir.[861]

Ortaokulların ikinci sınıflarında okutulan *Ortaokul İçin Tarih II (1939)* ders kitabı, tarihin devirlere ayrılması ile başlamış ve tarih bilimi *"insan cemiyetlerinin zaman ve mekân göstererek ve sahih olarak hayatını, kültürünü inceleyen ve nakleden bir bilim"* olarak

[856] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 1-2.
[857] F. R. Unat (1941). *Ortaokul İçin Tarih I*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 1-2.
[858] Z. V. Togan (1969). *Tarihte Usul*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:449, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, s. 19-22.
[859] Z. V. Togan (1969). *Tarihte Usul*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:449, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, s. 19-22.
[860] T.C. Kültür Bakanlığı (1938). Ortamektep İçin Tarih I, Devlet Matbaası, İstanbul, s. 305; Maarif Vekilliği (1939). Ortaokul İçin Tarih I, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 269.
[861] T.C. Kültür Bakanlığı (1938). Ortaokul Müfredat Programı, Devlet Basımevi, İstanbul. s. 21-45.

tanımlanmıştır. Tarihin zamanlara ayrılması mevzunun tarih incelemelerini kolaylaştırmak için yapıldığı belirtilmiştir.[862]

Avrupa merkezli tarih anlayışının ürünü olan ilk, orta, yeni ve yakın biçimde sınıflandırılarak tarihin bölümlere ayrılması, öğrencilerin anlama ve kavramasını engelleyen bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktır. Salih Özbaran, "*…gerek genel gerekse Türk tarihi bakımından çağ, uzun-orta-kısa süreçler açısından geçerliliğini yitirmiştir… Tarih kitaplarında yer alan kesin çağ bölümlerinin sonucudur ki öğrenci, kestirme sonuçlara, yapay reçetelere, bağımsız kabullenmelere hazırlanmakta sanki"* diyerek tarihin dönemlere ayrılmasının tarih öğretimi açısından sakıncasına değinmiştir.[863] Özellikle 1939-1945 dönemi ortaokul ders kitapları bir önceki dönemin devamı olarak Avrupa merkezli tarih anlayışını yansıtmıştır.

Benzer bir şekilde aynı dönemlerde Ruh Bilimci Ziya Dalat tarafından II. Maarif Şurası'nda Tarih Komisyon raporunda *" ilkokullar için kabul edildiği gibi ortaokullarda da bütün tarih olayları bir zincir şeklinde okutulur"* değerlendirmesine karşı çıkılmıştır. Ona göre bütün olayların zincirleme verilmesi yanlış bir yaklaşım olup tarih konuları içinde aralarında bazılarının seçilmesi ve öğrencilerin seviyeleri dikkate alınarak okutulması doğru bir yaklaşımdır. Bu doğrultuda Dalat için" *müfredat programının ağırlıklı noktası bilgi değil ruh gelimi olmalıdır".* değerlendirmesi esas olmuştur.[*864*]

Ortaokul Programı 1938 lise programı ile karşılaştırıldığında içerik olarak birbirlerini tamamladıkları görülmektedir. Öğrenciler ortaokuldan liseye geçtikleri zaman konu içeriklerinin biraz daha ayrıntılı olarak verildiği görülmektedir. Bu durumun nedenini öğrencilerin ortaokulda aldıkları tarih öğretiminin lisede aldığı tarih bilgisi ile pekiştirilmesi şeklinde değerlendirmek mümkündür.[865]

Psikolog Ziya Dalat tarafından ortaokul ve lise tarih kitaplarının birbirini tamamlamaları konusu, II. Maarif Şurasında eleştiri konusu olmuştur. Dalat tarafından konu ile ilgili şu değerlendirmeler yapılmıştır;

> *"Lise müfredatında ne varsa hepsini de ortaokul müfredatına koymuşlar. Belki şöyle düşünmüş olacaklar: Lisede mufassal olarak okunan şeyler, ortaokulda kısa geçer. Lisede mürekkep olarak*

[862] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 1-2.
"Tarihçiler, tarihe dahil olan zamanlarda yaşamış olan milletlerin hayatını tetkik ve tasvir ederken bu zamanı da birkaç kısıma ayırmışlardır:"-Eskizamanlar, 2- Ortazamanlar, 3. Yenizamanlar, 4-Yakınzamanlar
[863] S. Özbaran (1991). *Liselerde İzlenen Tarih Kitapları, Türkiye'nin Ders Kitapları Ortaöğretim Ders Kitaplarına Eleştirel Bir Yaklaşım*, Cem Yayınevi, İstanbul. s. 137-138.
[864] Z. Dalat (1948). Sınıfta Kalanlar Uğrunda, Ulus Basımevi, Ankara. s. 158.
[865] T.C. Kültür Bakanlığı (1938). *Lise Müfredat Programı*, Devlet Basımevi, İstanbul. s. 25-58.

okunan konular ortaokulda basit bir surette gösterilir. Hâlbuki bu iki okuldaki talebe zihni arasındaki fark, basitlik-mürekkeplik, mufassallık-muhtasarlık cinsinden keyfiyet, başkalık farkı vardır. İnsan hayatı her çağda başkalaşmak ve değişmektedir." [866]

Dalat tarafından, milli tarihimizin çocuğun ruhuna aşılarken çocuğun ruhunu ve kanunlarını göz önüne tutmanın ve ona göze hareket emeninin başarının ilk şartı olduğu vurgulanmıştır. Tarih kitapları, çocuğun seviyesine aşan ve bir tarih felsefesini yansıtan araçlar olarak değerlendirilmiştir.

Necdet Sakaoğlu'na göre, tarih ders kitaplarının kronolojik sıraya göre yazılmış olması ciddi bir pedagojik sorundur ve bu durumun nedeni ise sadece belletme dayatmasıdır. Bu açıdandır ki çocukların tarihsel olayları anlaması ve kavraması oldukça zorlaşmaktadır. [867]

1939-1945 dönemi incelendiğinde ortaokul tarih müfredat programı ile dönemin ideolojisi yansıtılmış ve içerik olarak yoğun bir programın öğrencilere kronolojik sıralama dâhilinde aktarımı sağlanmıştır.

Ortaokulların birinci sınıflarında okutulan tarih ders kitabı, beşer tarihine giriş ile başlamış ve Çin, İskit, Hint; Kalde, Elam, Asur, Sümer, Mısır, Anadolu uygarlıkları (Etiler, Frigler, Lidyalılar), Fenikeliler, İbraniler, İran, Ege Havzası, Eski İtalya ve Etrüskler hakkında genel bilgilere yer verilmek suretiyle medeniyet tarihi öğrencilere aktarılmıştır. Medeniyetler içinde ilk olarak "*Büyük Türk Tarih ve Medeniyetine Umumi Bir Bakış"* başlığı ile Türk milletinin anayurdu, Türkistan'dan yapılan göçler karşımıza çıkmaktadır.

Ortaokulların birinci sınıflarında okutulan 1939 ve 1941 tarihli tarih ders kitabında *Büyük Türk Tarih ve Medeniyetine Umumi Bir Bakış* adı altında verilen ikinci bölüm 1933-1938 döneminden farklı olarak içeriğin azaltılması ile karşımıza çıkmaktadır. Göçler ile ilgili olarak *Göçlerden Sonra Sümer, Önasya, Eti, Elam; Mısır, Ege Havzası, Avrupa bölümleri ve ilgili bölümde yer alan Türk Devletleri, Türkiye Cumhuriyeti, Türklerde Yazı* olmak üzere bazı bölümler çıkarılmıştır.[868] Özellikle Türk Tarih Tezi'nin etkisi ile yazılan ve Türk milletinin üstün bir uygarlık kurduğunu kanıtlamaya yönelik olarak öğrencilere aktarılan

[866] Z. Dalat (1948). *Sınıfta Kalanlar Uğrunda*, Ulus Basımevi, Ankara. s. 163, T.C. Maarif Vekilliği (1991). İkinci Maarif Şurası, Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar, s. 232.
[867] N. Sakaoğlu (2013). İlkokul Tarih Programları ve Ders Kitapları, *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, 1994 Buca Sempozyumu,* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul. s. 142.
[868] T.C. Kültür Bakanlığı (1938). Ortamektep İçin Tarih I, Devlet Matbaası, İstanbul, s. 24-33; Maarif Vekilliği (1939). Ortaokul İçin Tarih I, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 13-16; F. R. Unat (1941). *Ortaokul İçin Tarih I*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 13-16.
Çıkarılan bölümler Resmi Tarih Anlayışının Tarih Ders Kitaplarına Yansımaları bölümünde ayrıntılı olarak Türk Tarih Tezi ve döneme damgasını vuran Hümanist tarih anlayışı açısından değerlendirilecektir.

bölümlerin çıkarılması, Türk Tarih Tezi'ni reddetmeden resmi tarih anlayışındaki değişimi dönüşümü ve kırılmaları göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Ortaokulların ikinci sınıflarında okutulan *Ortaokul İçin Tarih II (1939),* ders kitabı, tarihin dönemlere ayrılmasına uygun olarak Avrupa merkezli tarih anlayış ile Ortaçağ konularını aktaran bir öğretim kitabı olarak karşımıza çıkmaktadır. *Ortaokul İçin Tarih II (1939),* ders kitabında Türk Tarihi, İslam tarihine, Türk-İslam tarihine ve Avrupa tarihine değinilmiştir. *Ortaokul İçin Tarih II (1939)* ders kitabı yirmi dokuz bölümden oluşmaktadır. İslam tarihi, tarih ders kitabında en çok üzerinde durulan konu olmuştur.[869] Tarih öğretimi açısından ele alındığında gerek Avrupa tarihi gerek İslam Tarihi ve Türk-İslam tarihi açısından değerlendirdiğimizde olaylar ve kişiler hakkında yüzeysel bilgilere yer verilmiş, ayrıntılardan kaçınılmıştır. Konu bütünlüğü açısından değerlendirildiğinde ise konuların öğrencilerin öğrenme ve kavraması açısından oldukça karmaşık bir olay örgüsü bulunmaktadır. Ayrıca içerik olarak öğrencinin yaş grubu değerlendirildiğinde oldukça yoğun bir içeriğe sahip olduğu bir gerçektir. Ortaokul İçin Tarih II ders kitabı, öğrencilerin tarihsel düşünmelerini sağlama ve tarihsel gerçekliği kavrama konusunda oldukça uzak bir öğretim anlayışına sahiptir.[870]

Tarih bilimi, sadece geçmişin hikâyesi değildir. Tarih, *"öğrencilerin geçmişte yaşayan insanlar, oluşmuş olaylar ve ortaya çıkmış düşünceleri oluşturmak ve analiz edebilmek için kanıtların güvenilirliği ve geçerliliğini sorgulamaya yardımcı olan yorumcu bir disiplin alanıdır*". Başka bir deyişle tarih bilimi sayesinde çocukların tarihsel olayı ezberlemesinden ziyade geçmişi yeniden inşa etmelerini sağlamasına önem verilmelidir. [871] Dönemin ortaokul tarih ders kitapları, bilgi hazinesi olup öğrencinin tarihi tekrar inşa edebileceği şekilde yazılmamıştır.

1939-1945 dönemi ve öncesi içinde değerlendirdiğimizde tarih öğretiminin geleneksel amaçlara hizmet ettiği görülmektedir. Geleneksel tarih öğretimin amacı, *"öğrenciyi yetişkin hayatına hazırlamaktır*". Sözü edilen geleneksel tarih öğretiminde ders kitapları ve tek taraflı kaynaklar aracılığı ile resmi ideolojinin amaçları doğrultusunda toplumun şekillendirilmesi

[869] Maarif Vekilliği (1939). Ortaokul İçin Tarih II, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 1-165.
Ortaokul İçin Tarih II (1939) Ders Kitabının İçeriği tablosunda, 40 sayfa İslam Tarihine ayrılmış olup bu da varolan içeriğin %24,24'ne takabül etmektedir. Ortaokul İçin Tarih II (1939) ders kitabında %7,3 ile Osmanlı tarihine, %6,7 ile Başlangıç-Tarihin Devirlere Ayrılması- Orta Zamanlara Girerken konusuna, %4,84 oranı ile ise Timur Devleti'ne ayrılmıştır.
[870] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih II, Maarif Matbaası*, İstanbul, s. 1-165.
[871] İ. Güven (2014). Tarih Öğretimi Kurum ve Uygulama, "Tarih Öğretimi: Kavramsal" çevre, Ed. İsmail Güven, Pegem Akademi, 2. Baskı, Ankara, s.21.

hedeflenmektedir. Böylece, tarih dersinin, toplumun var olan değerlerini devletin yönetim şeklinden kaynaklanan bakış açısı ile yansıttığını söylemek mümkündür.[872]

1938 Ortaokul Programında üçüncü sınıflarında okutulacak olan tarih içeriği, birinci bölüm olan *"Yeni ve Yakın Zamanlar"* ile ikinci bölüm olan "Türkiye Cumhuriyeti" olmak üzere iki ana bölümden oluşmuştur. [873] *Ortaokul İçin Tarih III* (1939) ders kitabı, Osmanlı tarihi ile başlamış, kronolojik olarak devletin kurulmasına, sınırların genişlemesine, İmparatorluğun duraklamasına, parçalanmasına, yeni Türk devletinin kurulmasına, inkılap hareketlerine yer verilmiştir.[874] Özellikle Ortaokulların üçüncü sınıflarında 1939-1950 yılları içerisinde okutulan tarih ders kitabında Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselme dönemi konu ve içerik olarak arka planda kalmış, Osmanlı Devleti'nin duraklama, gerileme, parçalanma dönemleri daha ayrıntı olarak verilmiştir. Ortaokul İçin Tarih III (1939), ders kitabında *Osmanlı İmparatorluğu* başlığı altında kuruluş ve yükselme dönemi sadece yirmi yedi sayfa iken *İmparatorluğun Bozulması* kırk beş sayfa*, İmparatorluğun Parçalanması ve Batması* bölümü ise altmış beş sayfadan ibarettir.[875] Bu durum Osmanlı tarihinin kısmi reddinin tarih ders kitaplarındaki somut örneklerinden birisi olarak değerlendirilebilir.

Ortaokulların üçüncü sınıflarında okutulan *Ortaokul İçin Tarih III (1941)* ile II. Maarif Şurası'nda alınan karar neticesinde tekrar yazdırılan Orta Okul İçin Tarih III (1944) ders kitapları incelendiğinde birinci ve ikinci sınıflarda okutan tarih ders kitaplarında olduğu üzere siyasi tarihe geniş yer verildiği görülmektedir. *Ortaokul İçin Tarih III (1941)*ders kitabında yer alan I. Bölüm Olan Yeni ve Yakın Zamanlar bölümünde siyasi tarihe %90 oranında yer ayrılırken tarihsel olay ve olgulara ilişkin sosyal, kültürel ve ekonomik etkileri arka planda kalmıştır. Sosyal, ekonomik, kültürel tarihe ilişkin olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun Teşkilatı konusu başlığı içerisinde aktarılan "*Kültür Değişikliği, Fatih Devrinde Türk Kültürü, İtalyan Tesiri, Kanuni Devrinde Mimari, Fatih ve Kanuni Devrinde Dil ve Edebiyat, İlim, Hukuk, Kanuni Süleyman'ın Kanunları; İktisat Ziraat, Sanayi, Ticaret, Maliye"* içerikleri, öğrencilerin dönemin şartlarını anlamaları ve kavramalarını sağlayacak düzeyde verilmemiştir. [876] Örneğin iktisat konusu sadece "İktisat-*İstanbul'un zaptından sonra*

[872] D. Dilek (2001). Tarih Derslerinde Öğrenme ve Düşünce Eğitimi, 3. Baskı, Nobel Yayın ve Dağıtım, Ankara, s. 33-34.
[873] T.C. Kültür Bakanlığı (1938). *Ortaokul Programı*, Devlet Basımevi, İstanbul. s. 35-45.
[874] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 1-313.
[875] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 1-162.
[876] S. Ertem & K. N. Duru (1941). *Ortaokul İçin Tarih III,* Maarif Matbaası, İstanbul. s. 12-25.

Sokullu'nun ölümüne kadar Osmanlı İktisadiyatı ziraat, sanayi, ticaret sahalarında değişiklik gösterdi" şeklinde verilmiştir.[877]

Orta Okul İçin Tarih III (1944) ders kitapları incelendiğinde benzer bir şekilde siyasi tarihe geniş yer verildiği gözlenmektedir. Her ne kadar Ortaokul İçin Tarih III (1944), ders kitabı, II. Maarif Şurasında alınan karar neticesinde birinci bölümü Maarif Vekili Orta Öğretim Şube Müdürü olan Kamil Su tarafından yeniden yazılsa da dönemin geleneksel tarih anlayışının sonucu olarak siyasi tarihe geniş yer verilmiştir. Ortaokulların üçüncü sınıflarında 1943-1944 ders yılından itibaren okutulan O*rta Okul İçin Tarih III (1944)* içeriği incelendiğinde Osmanlı tarihi, dönemlere ayrılarak incelenmiş ve *Osmanlı Kültür*-Uygarlığı (On Sekizinci Yüzyıl Sonlarına Kadar) başlığı altında incelenmiştir. Sözü edilen bu bölüme tarih ders kitabının %12'si [878] oranında yer verilmiştir.[879]

Avrupa tarihinin Osmanlı tarihi ile eş zamanlı şekilde anlatıldığı O*rta Okul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında Avrupa tarihi ile ilgili olarak icatlar ve etkileri üzerinde oldukça kısa durulmuştur. Ayrıca "Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'da Bilim ve Sanat" bölümün aktarıldığı on beşinci bölüm sadece üç sayfadan ibarettir.[880]

Halil İnalcık tarafından Cumhuriyet döneminin tarih ders kitaplarının değerlendirmesi yapılmıştır. Halil İnalcık tarafından tarih ders kitapları, Türk vatandaşı yetiştirmek için özel bir görüşe sahiptir. Okullarda tarih ders kitapları dışında tarihin okutulamadığı ve tarih ders kitaplarının çok eski çağlardan Cumhuriyet devrine kadar olan bütün dönemlerini içine alan bir tarih görüşü olduğunu ve ortaokullarda bu dört ciltlik kitapları ezberlediklerini belirtmektedir. İnalcık tarafından eleştirilen bir diğer konu ise, tarih ders kitaplarında siyasi tarihe geniş yer verilmesidir. İnalcık'a göre *"...gereken siyasi tarih değil, devlet tarihi değil, medeniyet kültür, ekonomi ve toplum tarihi olmalıydı…Tarih devletlerin tarihi değil, halkların tarihi olmalı, halkların yaşam koşullarını araştırmalıdır".* [881] Bu görüşten hareketle siyasi tarih kadar toplumların sosyo-kültürel ve ekonomik yapıları ön plana çıkmalı ve tarihsel olay ve olgular disiplinler arası bir şekilde ele alınmalıdır.

İkinci Dünya Savaşı yılları içerisinde 1938 Ortaokul Programına göre hazırlanan *Ortaokul İçin Tarih III (1939)* ders kitabı Sadri Ertem ve Kazım Nami Duru İmzalı *Ortaokul İçin Tarih III(1941)*, ders kitaplarının ikinci bölümü olan "*Türkiye Cumhuriyeti"* bölümünde

[877] S. Ertem & K. N. Duru (1941). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 18.
[878] I. Bölüm Olan Yeni ve Yakın zamanlar bölümü 150 sayfadan ibaret olup "Osmanlı-Türk Uygarlığı" bölümüne 18 sayfa ayrılmıştır.
[879] K. Su & K. N. Duru (1944*). Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, Ankara, s. 79-94.
[880] K. Su & K. N. Duru (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, Ankara, s. 76-78.
[881] H. İnalcık (2020). *Halil İnalcık'ın Merceğinden Tarih Bilinci*, 4. Baskı, Profil Kitap, İstanbul, s. 106-108

yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin temel prensiplerinin genç kuşağa aktarımı ve benimsetilmesi hedeflenmiştir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması ve yeni rejimin kurulması ekseninde Cumhuriyetçi, milliyetçi, çağdaş, laik bir toplum yapısı oluşturma gayesi, tarih öğretimi aracılığı ile gerçekleşmiştir. [882]

2.2. Resmi Tarih Anlayışında Değişim ve Dönüşüm

Atatürk'ün vefatının ardından Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü'nün siyasi kimlik olarak ortaya çıktığı Milli Şef Dönemi, hem siyasi hem de kültürel alanda değimlere sahne olmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı ile birlikte dünyada yaşanan gelişmeler Türk tarihini etkilemiştir. İkinci Dünya Savaşı ile birlikte barış, özgürlük, hürriyet kavramlarının önemi anlaşılarak, hümanist eğilimler etkili olmaya başlamıştır.[883]

Cumhuriyet tarihinin kültür politikasında ikinci dönem Atatürk'ün vefatı ile başlamış, 1938-1946 yılları arasındaki dönem içinde milliyetçilik eski hareketini kaybetmiş, batıcılık ön planda tutulmuştur. Atatürk sonrası dönemde bir yandan milliyetçilikten hümanizme doğru bir yönelim görülürken bir yandan da milli kültürün ihmal edilen taraflarının işlenmesine yönelik olarak çalışmalar yapılmıştır. Cumhuriyet iktidarı tarafından batı klasikleri Türkçe'ye çevrilirken bir yandan da Türk-İslam kültürünün bazı eserleri yeniden ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle Klasikler hareketi[884] ile Batı medeniyeti hakkında yeni bir anlayışı beraberinde getirmiştir. Bu yeni kültürel anlayış, Atatürk döneminin resmi tarih tezine açıkça karşı çıkmamakla birlikte onun yerini almak amacı ile farklı bir tarihsel söylem olarak ortaya çıkmıştır. Hümanizm ile *Batı medeniyetinin kökü Türkistan'dan iç deniz denilen şeyin kuruması ile göç eden atalarımızın dünyanın çeşitli yerlerinde, bu arada Mezopotamya ve Anadolu'da kurdukları medeniyetler değildi. Bugünkü Avrupa medeniyeti, Yunan-Latin kaynaklarına dayanıyordu"* anlayışı esas alınmıştır. 1938-1946 döneminin hümanizması, devletin bütün kültür ve eğitim müesseselerinde varlığını göstermiş, dönemin okul ders kitapları da yeni anlayışa göre düzeltilmiş ya da tekrar basılarak dönemin ideolojisini yansıtan araçlar olarak karşımıza çıkmıştır.[885]

---

[882] T.C. Kültür Bakanlığı (1938). *Ortaokul Programı*, Devlet Basımevi, İstanbul. s. 35-45.

[883] N. Köken (2014). *Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, s. 221-222.

[884] Yücel döneminde topyekûn modernleşme amacı ile hem eğitim hem de kültür politikasında Hümanizmin etkileri görülmüştür. Antik Yunan ve Latin uygarlıklarına yönelme ile başlayan hümanist yaklaşım, tarih öğretimine de damgasını vurmuştur. Klasik dünyaya duyulan ilgi beraberinde Hümanist ruhun edebi ve felsefi kaynakları yolu ile kabul görmüştür. Tercüme odasının kurulması ve klasik eserlerin çevirileri sadece Batı kaynaklı olmamış aynı zamanda Doğu Klasiklerini de içine almıştır.

[885] E. Göngör (1982). Cumhuriyet Devrinde Türkiye'nin Kültür Politikası, Milli Eğitim ve Kültür, *Üç Aylık İlmi Araştırma ve İnceleme Dergisi*, Cilt:2, Sayı:8, s. 10-11.

Türk Tarih Tezi doğrultusunda 1933 yılında ilk cildi hazırlanan ve ortaokullar için üç cilt halinde okutulan *Ortamektepler İçin Tarih I, II ve III* ders kitapları, Kemalist tarihsel söylemin en önemli ideolojik araçlarına örnek teşkil etmişlerdir. [886] 1933-1938 yılları arasında okutulan bu ders kitaplarında, uygarlığın beşiğinin Türkistan olduğu, yaşanan iklim değişiminin etkisi ile Asya, Avrupa ve Afrika'ya göç edildiği, Çin, Hint, Mısır, Mezopotamya uygarlıkları olan Sümer-Akad-Elam, Anadolu uygarlığı olan Hitit olmak üzere birçok uygarlığın kurucusu oldukları gururla sunulmuştur.[887] 1938 Ortaokul Programı dikkate alınarak tekrar düzenlenen ortaokul ders kitapları*, Ortaokul İçin Tarih I, II ve III* olmak üzere 1939-1940 ders yılından itibaren üç cilt halinde okutulmaya başlanmış, akabinde aynı ders kitapları yazar belirtilerek aynı isimle 1950 yılına kadar tek ders kitabı olarak okutulmuştur.

1938 yılından sonraki dönemde kültür politikasında meydana gelen değişim ve dönüşümler ile birlikte Batı uygarlıklarına yönelim, eğitim ve öğretim faaliyetlerinde etkisini göstermiştir. Hümanist anlayış çerçevesinde Kemalist tarih anlayışının etkisi kısmen varlığını gösterse de tarih öğretim programları ve tarih ders kitapları, Hümanist anlayış doğrultusunda 1938 yılından sonra tekrar düzenlenmiştir. Türk Tarih Tezi inkâr edilmeden gizliden gizliye karşı çıkış söz konusu olmuştur.[888]

1939-1940 ders yılından sonra okutulan Ortaokul İçin Tarih I, II ve III, ders kitapları, dönemin siyasi ve toplumsal dönüşümlerinin etkisi ile varlığını gösteren Hümanist anlayışın doğrultusunda tekrardan düzenlenmiştir. Eğitim ve kültür alanında varlığını hissettiren Hümanist anlayış, Kemalist tarih yazımını reddetmeden ders kitaplarına yansımıştır. İkinci Dünya Savaşı yılları içinde okutulan ortaokul ders kitapları, bir önceki dönem okutulan ders kitaplarının tekrar düzenlenmesi suretiyle öğrencilere okutulmuştur. Özellikle resmi tarih anlayışındaki değişim ve dönüşümü anlamak açısından 1933-1938 yılları arasında okutulan Ortamektepler İçin Tarih I, II ve III ders kitaplarının incelemesi yapılmıştır. Özellikle 1939 yılından itibaren değişiklik yapılarak okutulan tarih ders kitaplarında çıkarılan bölümlerin varlığı, Türk Tarih Tezi'ndeki kırılmaları göstermek ve Hümanist yaklaşıma olan eğilimi ortaya koymak açısından önemlidir.

Ortaokul İçin Tarih I (1939), ders kitabında "Beşer Tarihine Giriş" kısmı ile ilgili olarak "*İnsanlığın geçirdiği evreler ve Irk"* konusuna yer verilirken kitabın 1938 baskısında

[886] B. Ersanlı (2018). *İktidar ve Tarih, Türkiye'de Resmi Tarih Tezi'nin Oluşumu*, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s.126.
[887] A. Şimşek (2017). *Türk Tarih Tezi*, Türkiye'de Tarih Eğitimi (Dönemler, Ders Kitapları, Akademisyenler, Algılar), Ed. Ahmet Şimşek, 1. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara. s. 108-109.
[888] F. Yazıcı (2017). Cumhuriyet Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Tarih Yazımı, Türkiye'de Tarih Yazımı, Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek, 2. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, s. 209-210.

Beşer Tarihine Giriş kısmına[889] daha geniş yer verilmiştir. *Ortamektep İçin Tarih I (1938)* ile Ortaokul İçin Tarih I (1939) ders kitapları içerik olarak birbirinin devamı niteliği taşımakla birlikte *Ortaokul İçin Tarih I (1939)* kitabında bazı bölümler ve ifadeler çıkarılmıştır. Özellikle *Ortamektep İçin Tarih I* (1938) ders kitabında Türk Tarih Tezi'nin etkisi ile ulusal kimlik oluşmak amacı ile Türk milletinin üstün niteliklerinin vurgulayan önceki dönemlere nazaran aşırı milliyetçi (etnosantirik) söylemler yer almaktadır.

Ortamektep İçin Tarih I (1938) ders kitabı ile *Ortaokul İçin Tarih I* (1939) ders kitabında *"Tarihten Evvelki Zamanlar"* konusu içinde Kemalist tarih yazımı doğrultusunda daha milliyetçi bir söylem bulunmakla birlikte Türk milletinin Batı ile kıyaslandığında gelişmişlik ve kültürel bakımdan üstün olduğuna dair örneklerle vurgu yapılmaktadır.

> *Orta Asya'da yaşayan Türkler, Yontmataş devrini milattan 12000 yıl önce atlattıkları halde Avrupalılar milattan ancak 7000 yıl öce cilalı taş devrine girebilmişlerdir.*
>
> *Maden devri adı altında topladığımız, Bakır, Tunç ve Demir devirleri de Türklerin medeniyet kurdukları sahalarda başka yerlere mesela Avrupa'ya göre çok önce başlamıştır.* [890]

Ortaokulların birinci sınıflarında okutulan 1938 ve 1939 tarih ders kitaplarında *Maden Devri* konusu öğrencilere aktarılırken Türk milletinin Batı toplumuna karşı daha gelişmiş bir toplum olduğuna dair örnekler vardır;

> *Avrupa'daki insanların göl kasabaları kurmak ve iri taşlardan anıtlar yapmakla uğraştıkları Cilalı taş devrinde Asya'da Türkler en büyük san'atleri doğuran bir keşifte bulundular, tabiaatte saf olarak ellerine geçen altın ve bakır madenlerini ateşte eriterek karışık olduğu yabancı maddelerden ayırdıktan sonra ona istedikleri biçimi verebildiklerini gördüler. Milattan en az 7000 yıl önce yapılan keşifle Türkler arasında madencilik başladı… Günün birinde Orta Asya'da yaşayan Türkler, demiri buldular. Demir san'atı anayurttan göçler yoluyla dünyaya yayıldı.* [891]

Kemalist tarih yaklaşımı doğrultusunda medeniyetin çıkış noktası, Türkistan'dır ve Türk milletinin Avrupa toplumları ile kıyaslandığında oldukça ileri bir uygarlıktır. Kemalist tarih yaklaşımı ile yeni kurulan Türk devletinin ideolojisi gelişmeye başlamış ve bu yeni tarihi

---

[889] *Ortamektep İçin Tarih I (1938)-Beşer Tarihine Giriş, "Hayat Zinciri, İnsanlığın İlk Cetlerinden Bugüne Kadar Geçen Nesillerin Varlık İzleri, Tarih; İnsanlığın Geçirdiği Devirler, Irk ve Düşünmenin Doğuşu" alt başlıkları ile ele alınmıştır. Ortaokullar için hazırlanan tarih ders kitabının 1939 baskısında Beşer Tarihine Giriş kısmı 12 sayfa iken 1938 baskısında 23 sayfadır. Bu da örnek olarak incelen 1938 tarihli Ortaokulların birinci sınıflarında okutulan tarih ders kitabı ile 1939 tarihli Ortaokul İçin Tarih I ders kitabının incelendiğinde Beşer Tarihine Giriş kısmının yarı yarıya azaldığını göstermektedir.*

[890] Kültür Bakanlığı (1938). *Ortamektep İçin Tarih I*, Devlet Basımevi, İstanbul, s. 9.
Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih I*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 3.

[891] Kültür Bakanlığı (1938). Ortamektep İçin Tarih I, Devlet Basımevi, İstanbul, s. 15.
Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih* I, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 8.

söylem ile Helenistik yaklaşıma bir misilleme yapılarak cevap verilmiştir. Kemalist tarih anlayışı ile dünya tarihinin izleri Avrupa'dan değil Asya'dan takip edilmiş ve Türkistan'dan göçler ile Türk milletinin ırksal üstünlüğünün dünyaya yayıldığı esas alınmıştır.[892] *Ortaokul İçin Tarih I (1939)* ile *Ortamektepler için Tarih I (1938)* ders kitabında yer alan Cilalıtaş Devri konusu içerik olarak birbirini tamamlamış ancak *Ortaokul İçin Tarih I (1939)* ders kitabında " *...Dünya'da ziraat, san 'at ve ticaret yoluna giren ve bunları ilerleten insanlar Türkler'dir".* ifadesi çıkarılmıştır. [893] Bu durum *Ortaokul İçin Tarih I (1939)* ders kitabında Kemalist tarih yazımındaki kırılmayı gösteren somut bir örneklerden birisi olmuştur.

Türk Tarih Tezi'nin en önemli noktalarında birisi, Güneş-Dil Teorisi'dir. Türk dili, milli kimlik oluşturmada en önemli unsurlardan birisidir. Türk Tarih Tezi'nin kati zaferi olarak nitelendirilen II. Tarih Kongresi'nde Prof. Dr. İbrahim Necmi Dilmen tarafından "*Türk Tarih Tezinde Güneş-Dil Teorisi'nin Yeri ve Değeri"* adlı bildirisinde Güneş-Dil Teorisi'nin Türk Tarih Tezinin ortaya koyduğu yeni ışık ve ilham kaynağı olduğuna dikkat çekilmiştir. Güneş Dil Teori üzerinden Türk dilinin kökenlerini ortaya koymak adına doğa güçlerine ve sembollere ihtiyaç duyulmuş, dilbiliminden ve coğrafyadan yararlanılmıştır. Güneş dil Teorisi, Türk Tarih Tezi'nin en önemli kanıtlarından birisi olmuştur. [894] Güneş-Dil Teorisi doğrultusunda yazıyı ilk kullanan Sümerlerin Orta Asya kökenli oldukları varsayımı ile kullandıkları dille özdeşleştirilmekte ve Sümerleri Türkleştirmektedir. Güneş Dil Teorisi doğrultusunda birçok uygarlığın dillerinin son, okunuş ve yazılış benzerlikleri üzerinden Türkleştirme çabaları söz konusudur.[895]

Ortamektep İçin Tarih I (1938) ders kitabında Beşer Tarihine Giriş Bölümünde " *Türk Irkı ve Türk Dili"* adlı başlıkta Kemalist tarih söylem doğrultusunda Güneş-Dil Teorisi üzerinden ırk ve dil konusu Türk ırkının üstün vasıfları ile öğrencilere aktarılmıştır;

> *Türk Irkı ve Türk Dili*
>
> *Tarihin en büyük cereyanlarını yaratmış olan Türk ırkı, benliğini en çok korumuş olan bir ırktır. Bununla beraber gerek tarih zamanlarında gerek tarihten evvel zamanlarda yayıldığı geniş ülkelerde ve sınırlarda yaşayan komşu ırklarla da karışmıştır. Yalnız bu karışımların ekserisinde Türk ırkının*

[892] E. Copeaux (2003). *Türkiye'de 1931-1993 Arasında Tarih Ders Kitapları", Tarih Eğitimine Eleştirel Yaklaşımlar"*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul. s. 108.
[893] Kültür Bakanlığı (1938). Ortamektep İçin Tarih I, Devlet Basımevi, İstanbul, s. 6-8.
Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih I*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 3.
[894] B. Ersanlı (2019). Tarih Eğitiminde "Sen Kimsin Siyaseti: Türkiye'den Orta Asya'ya, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 37- 38; İ. N. Dilmen (2010). Türk Tarih Tezinde Güneş-Dil Teorisi'nin Yeri ve Değeri" II. Türk Tarih Kongresi, Kongrelerin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara, TTK Basımevi, Ankara, s. 85-86.
[895] T. Yıldırım (2016). *Tarih Ders Kitaplarında Kimlik Söylemi*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, s. 141-143.

vasıfları olduğu gibi kaldığından Türk ırkı kendi hususiyetini kaybetmemiştir. Türk dili de Türk ırkının büyük ekseriyetinde daima ana hatları ile saklamıştır.

Tarihten evvelki zamanlarda ve tarih zamanlarında ayrı ayrı cemiyetler, medeniyetler, devletler kurmuş olan bu büyük ırkın çocukları, başka başka yerlerde de müşterek dil ve kültürleri ile daima birbirlerinin tesiri altında kalmışlardır. Tarihte her vakit göze çarpar bir birlik gösteren Türk ırkı, daima üstün kalan bariz uzvi vasıfları ile müşterek dilleri ile bu dile nakledilmiş kültürleri ile müşterek tarihi hatları ile bugün olduğu gibi dün de millet (budun) denecek büyük bir insan topluluğudur.[896]

1939 yılından önce okutulan ortaokul ders kitabında öğrencilere Türk milletin üstün bir ırk olduğu ve Türk dilinin bu üstün ırkının bir parçası olduğu ders kitabı aracılığı ile dönemin tarihsel yazımı doğrultusunda aktarılmıştır. 1939 yılından itibaren siyasi, toplumsal ve kültürel değişim ile birlikte tekrar düzenlenen *Ortaokul İçin Tarih I (1939)* ders kitabında "*Türk Irkı ve Türk Dili*" adlı altında bir konu başlığının yer almadığı ve çıkartıldığı görülmektedir. *Ortaokul İçin Tarih I (1939)* ders kitabında Türk Tarih Tezi doğrultusunda *Irk* konusuna yer verilmesine rağmen *"Türk ırkı ve Türk Dili"* başlığı altında dil konusu ele alınmamıştır. 1939 tarihinde düzeltmeler ile karşımıza çıkan *Ortaokul İçin Tarih (1939)* sadece konu "*Dil"* başlığı altında verilmiş, Türk ırkı ve dilini yücelten ifadelere yer verilmemiştir;

Dil

İnsanlar ilk devirlerde pek basit bir dil kullanıyorlardı. Fikirleri daha çok bir takım hareketlerle anlatıyorlar, ancak telaş, hırs, sevin., acı gibi hislerini bir takım sesler çıkararak belli ediyorlar yahut tabiattaki sesleri taklit ederek bazı eşya ve hadiselere isim veriyorlardı. ...İlk zamanlardaki sayılı ve çok az kelimelerden ibaret iptidai dillere karşılık bugün yeryüzünde geniş mıntıkalar üzerine yayılmış bir çok zengin diller meydana gelmiştir.[897]

Ortaokul İçin Tarih I (1939) ders kitabında çıkarılan ifadeler, Türk Tarih Tezi'nden sapmalar olduğunu ve ders kitaplarındaki tarihsel söylemin değiştiğini açıkça göstermektedir. 1939 tarihinden önce ortaokulların birinci sınıflarında okutulmakta olan *Ortamektepler İçin Tarih I (1938)* ders kitabında Kemalist tarihsel söylemin kanıtı olarak Güneş-Dil Teorisinin etkileri açıkça görülürken 1939 yılından sonra sözü edilen ifadelerin çıkarılması, Türk Tarih Tezi'nin en önemli kanıtlarından birisi olan dil meselesinin farklı bir tarihsel söylem ile ele alındığı göstermektedir.

[896] Kültür Bakanlığı (1938). *Ortamektep İçin Tarih I*, s. 20-21.
[897] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih I*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 12

Ortaokul İçin Tarih I (1939) ders kitabında bir önceki dönemde *Ortamektep İçin Tarih (1938)* ders kitabından farklı olarak öğrencilere "*Büyük Türk Tarihine ve Medeniyetine Kısa Bir Bakış"* bölümünde göçler konusu, farklı bir tarih yazımı ile aktarılmıştır. *Umumi Göçler ve Medeniyetler* konusu hem Türk Tarih Tezi'ni yansıtırken hem de bazı bölümlerin çıkarılması noktasında Kemalist tarih yazımına gizliden gizliye karşı çıkışı yansıtmaktadır. Ortaokulların birinci sınıflarında okutulan 1938 ve 1939 baskıları kıyaslandığında iki ders kitabında da Türklerin ilk anayurdu aktarılırken, "*...Tarih zamanlarından binlerce yıl önce Türklerin anayurdunda… engin bir iç deniz vardı. Buna Büyük Türk Denizi denilir. İlk medeniyetler, bu denizin kıyılarında ve buna dökülen derin ve büyük ırmakların güzel ve bereketli topraklarında filizlenmeye başlamıştır*" denilerek uygarlık tarihinin merkezi Türkistan olarak kabul edilmiştir.[898] Ayrıca *Umumi Göçler ve Medeniyetler* başlığı altında Türklerin göçler ve akınlar sayesinde yeryüzünü medenileştirme yolunda birbirleri ile yarıştıkları belirtilmiştir.[899] Böylece Kemalist tarihsel söylem doğrultusunda Türk ırkının Orta Asya'da büyük bir medeniyet kurduğu ve dünyaya bu kültür ve medeniyetini göçler sayesinde nasıl yaydığı kavratılarak ulusal bir tarih bilinci öğrencilere aşılanmıştır. 1939 yılından önce basılan tarih ders kitabında öğrencilere Türklerin Orta Asya'dan göçlerle dünyanın her yerine yayıldıkları ve büyük medeniyet kurdukları belirtilmiş, Mezopotamya, Mısır, Ege ve Avrupa uygarlıklarının oluşumunda Türk göçlerinin etkisi olduğu açıkça belirtilmiştir.[900] Bu durum tarih kitaplarının milli anlayış doğrultusunda etnosantrik denilecek aşırı bir milliyetçi yaklaşım ile yazılmasının sonucu olmuştur. Bu yaklaşım doğrultusunda tarih biliminin hem ortaya çıkış sebebi hem de amacı milli olarak algılanmış tarihsel oluşumlar da milletlerin yarışlarını yansıtmış ve tarih milletlerin ürünü olarak mevcut iktidarın ideolojik amaçlarına hizmet etmiştir. [901]

Türk Tarih Tezi'nin en önemli çıkış noktası olarak kabul gören *Umumi Göçler ve Medeniyetler* konusunun 1939 tarihli *Ortaokul İçin Tarih* I ders kitabında bazı bölümleri

---

[898] Kültür Bakanlığı (1938). *Ortamektep İçin Tarih I*, Devlet Basımevi, İstanbul, s. 25
Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih I*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 14.

[899] Kültür Bakanlığı (1938). *Ortamektep İçin Tarih I*, Devlet Basımevi, İstanbul, s. 26
Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih I*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 3-15, " …Milattan yedi bin yıl öncesine kadar ya önüne durulmaz yıkıcı ve yutucu seller ya kumlar altında akan gizli sular gibi yürüyen büyük Türk göçleri ve akınları yeryüzünü medenileştirme işinde yarıştılar".

[900] Kültür Bakanlığı (1938). *Ortamektep İçin Tarih I*, Devlet Basımevi, İstanbul, s. 27-30
"Anadolu'nun garp kıyılarında ve Yunan Yarımadasında yükselmiş medeniyetler, Anadolu'nun içindeki Mezopotamya'daki ve Orta Asya'daki eski medeniyetlerden ayrı değildirler… Avrupa: Roma Medeniyetinin kökü de Anadolu'dur. Bunun temelini kuran Etrüskler, İtalya'ya Anadolu'dan geçmişlerdir. Etrüsk sanatı ile Lidya ve Eti sanat eserleri arasında sıkı bir benzerlik görülmektedir.

[901] H. Millas (2013). (Türkiye'de) Etnosantrik Tarihçiliğin Pratik Sonuçları, Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, Buca Sempozyumu 29-1 Ekim 1994, Ed. Salih Özbaran, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, s. 128.

çıkarılmıştır. *Ortamektepler İçin Tarih (1938)* ders kitabında, ikinci bölüm olan ve Orta Asya'dan göçler ve göçlerin etkilerini anlatan "*Büyük Türk Tarih ve Medeniyetine Kısa Bir Bakış"* adlı bölüm, on sayfadan ibaret iken *Ortaokul İçin Tarih I (1939)* ders kitabında "*Büyük Türk Tarih ve Medeniyetine Kısa Bir Bakış"* bölüm dört sayfadan ibarettir.[902] 1938 öncesi dönemde üzerinde önemle durulan ve altı çizilen *Umumi Göçler ve Medeniyetler* konusu 1939 yılında basılan *Ortaokul İçin Tarih I* ders kitabında *Şark ve Cenuba İnen Göç Yolları, Garba Giden Göç Yolları* ve *Göçlerden Evvel ve Sonra Türk Yurdu* başlığı ile daha yüzeysel olarak verilmiştir. Zira göç yolları içerisinde sadece " *Şark ve Cenuba İnen Göç Yolları, Garba İnen Göç Yolları, Göçlerden Evvel ve Sonra Anadolu"* kısmına yer verilmiş, göçlerden sonra Mezopotamya, Mısır, Ege Havzası ve Avrupa konusu çıkarılmıştır. *Ortamektepler İçin Tarih I (1938)* ders kitabının ikinci bölümde yer alan "*Türk Devletleri ve Türklerde Yazı"* konuları da 1939-1940 ders yılında okutulmaya başlayan *Ortaokul İçin Tarih I (1939)* ders kitabında yer almamaktadır. *Ortamektepler İçin Tarih I (1938)* ders kitabında Kemalist tarihsel söylemi yansıtan ve *Ortaokul İçin Tarih I* (1939) ders kitabında çıkarılan "Türk Devletleri" ve "Türklerde Yazı" konusunun bazı içerikleri aşağıda belirtilmiştir;

> ***Başlıca Türk Devletleri***
>
> *Türkler, milattan çok evvelki devirlerde Orta Asya'dan yayılarak gittikleri başka yerlerde devletler ve medeniyetler kurdukları gibi Asya'da Anayurtta kalanlar da birbiri ardınca bir çok devlet ve medeniyet kurmuşlardır….*
>
> ***Türkiye Cumhuriyeti***
>
> *…Türklerin şimdiye kadar kurdukları en iyi devlet milliyetçi, halkçı, laik esaslara dayanan Türkiye Cumhuriyetidir.*
>
> ***Türklerde Yazı***
>
> *Yazı, tarihten evvelki devirlerde Türkler tarafından icat olunmuş ve göçlerle bütün yeryüzüne yayılmıştır. Birtakım işaretlerden mürekkep, hiyeroglife benzer bir yazı idi. Mezopotamya'ya anayurttan yazı getirenler Sümer Türkleridir…* [903]

Ortaokul İçin Tarih I (1939) ders kitabında Türk Tarih Tezi'nin etkilerini görmekle birlikte Kemalist tarihsel söylemin etkisi azalmaya başlamıştır. Bir önceki dönem ile kıyaslandığında Türk Tarih Tezinin ders kitaplarında somut yansıması olarak kabul gören dünyanın merkezini Orta Asya olarak kabul görme ve göçler ile uygarlığın taşıyıcısı rolü üstlenen Türk milleti algısının azaltılmaya çalışılması, tarihsel söylemin değişime uğradığını göstermektedir. Bunun yanı sıra *Ortaokul İçin Tarih I (1939)* ders kitabında Türk Tarih Tezi'nin yansımalarını görmek mümkündür. Özellikle "Türklerin Ana Yurdu ve Göç Yolları"

[902] Kültür Bakanlığı (1938). *Ortamektep İçin Tarih I*, Devlet Basımevi, İstanbul, s. 24-33
Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih I*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 13-16.
[903] Kültür Bakanlığı (1938). *Ortamektep İçin Tarih I*, Devlet Basımevi, İstanbul, s. 30-33.

haritası, iki ders kitabının da Türk Tarih Tezi'nin yansıtan en somut örneklerinden birisini teşkil etmektedir. Bu anlayışla "*Türkler Orta Asya'dan göçler ile dünyayı yayılarak dünya kültür ve uygarlığına katkı yapan köklü bir tarihi geçmişi olan bir millettir*, algısı varlığını devam ettirmektedir.[904]

İkinci Dünya Savaşı yılları içinde 1938 Ortaokul Programı dikkate alınarak hazırlanan ortaokul tarih ders kitaplarında birinci sınıflar için "*Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar*" başlığı ile bir zaman sıralaması içerisinde on dört bölüm halinde geniş içerik ile öğrencilere sunulmuştur.[905] *Ortaokul İçin Tarih I* (1939) ve *Ortaokul İçin Tarih* I (1941) ders kitaplarında Türk tarihi doğrudan anlatan bölümler olan "*Büyük Türk Tarih ve Medeniyetine Bakış, Anayurtta En Eski Devletler, İskit Türk İmparatorluğu*" konu içerikleri ders kitabının yaklaşık olarak yüzde altısını oluşturmaktadır.[906] *Ortamektepler İçin Tarih I (1938)* ders kitabında ise Türk Tarihini doğrudan anlatan bölümler, 1939 baskısı ile kıyaslandığında biraz daha bir ayrıntılı şekilde Türk Tarih Tezi doğrultusunda ulusal bir bilinç oluşturma gayesi ile aktarılmıştır.[907]

Ortaokul İçin Tarih I (1939) ve *Ortaokul İçin Tarih I (1941)* ders kitaplarının büyük bir kısmı başta *Ege Havzası* olmak üzere *Eski İtalya* ve *Etrüsksler* ve *Anadolu* konu başlıklarına ayrılmıştır. [908] Bir önceki dönemi kıyaslandığımız *Ortamektep İçin Tarih I (1938)* ders kitabında da *Ege Havzası* olmak üzere *Eski İtalya* ve *Etrüsksler* ve *Anadolu* konu başlıklarına ders kitabında geniş yer ayrılmıştır. *Ortaokul İçin Tarih I (1939)* ve *Ortaokul İçin Tarih I (1941)* ders kitaplarında yer alan *Ege Havzası* olmak üzere *Eski İtalya* ve *Etrüsksler* ve *Anadolu* konu içerikleri bir önceki dönemde okutulan ders kitabında ufak tefek değişiklikler ile karşımıza çıkmaktadır. Bazı bölümler özetlenerek verilmiştir. *Ortamektep İçin Tarih I (1938)* ders kitabı *ile Ortaokul İçin Tarih I (1939)* ders kitabını karşılaştırdığımızda Ege Havzası ve Anadolu konu içeriği ufak bir değişiklikle okutulmaya devam etmiştir. *Eski İtalya*

---

[904] Kültür Bakanlığı (1938*). Ortamektep İçin Tarih* I, "Türklerin Anayurdu ve Göçleri" Haritası, Devlet Basımevi, İstanbul, s. 297.; Maarif Vekilliği (1939).Ortaokul İçin Tarih I, Türklerin Anayurdu ve Göçleri" Haritası, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 269.

[905] T.C. Kültür Bakanlığı (1938). *Ortaokul Programı*, Devlet Basımevi, İstanbul. s. 20-29.

[906] T.C. Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih I*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. V-VII.; F. R. Unat (1941), *Ortaokul İçin Tarih I*, Maarif Matbaası İstanbul, s. V-VI. , Ortaokulların birinci sınıflarında okutulan tarih ders kitapları 1939 ve 1941 baskısı incelendiğinde 256 sayfadan ibarettir. Türk tarihini doğrudan anlatan bölümler sadece 15 sayfadan oluşmaktadır. Bunun yanı sıra bazı bölümler, Kemalist tarihsel söylem doğrultusunda Türk ırkı ile ilişkilendirilmektedir.

[907] Kültür Bakanlığı (1938). *Ortamektep İçin Tarih I*, Devlet Basımevi, İstanbul, s.V-VI., Büyük Türk Tarih ve Medeniyetine Bakış, Anayurtta En Eski Devletler, İskit Türk İmparatorluğu" konu içerikleri 21 sayfadan ibarettir ve bu da ders kitabının yaklaşık olarak yüzde yedisini oluşturmaktadır.

[908] Maarif Vekilliği (1939). Ortaokul İçin Tarih I, Maarif Matbaası, İstanbul, s. V-VII., F. R. Unat (1941). Ortaokul İçin Tarih I, Maarif Matbaası İstanbul, s. V-VI. Ders kitaplarında Ege Havzası'na %23,6, Eski İtalya ve Etrüksler'e %22,05, Anadolu'ya ise, %9,06 oranında yer verilmiştir.

ve *Etrüsksler* konu içeriği ise, öğrencilerin seviyesi dikkate alınarak konu içeriği azaltılarak değişime tabi tutulmuştur. *Ortamektep İçin Tarih I (1938)* ders kitabında on iki bölümden oluşan *Eski İtalya ve Etrüsksler bölümü, Ortaokul İçin Tarih I (1939)* baskısında on bir bölümden oluşmuş *ve "Garbi Romanın İnkırazı Roma ve Yabancılar"* konu içeriği ise çıkarılmıştır. Hümanizmin eğitim ve kültür politikasında etkisini hissettirdiği İkinci Dünya Savaşı yılları içerisinde 1939-1940 ders yılından itibaren Hümanist tarihsel söylem, ortaokul ders kitaplarında da varlığını hissettirmiştir. Nitekim *Ortaokul İçin Tarih I (1939)* ders kitabında Türk tarih Tezi inkâr edilmeden Kemalist söylemlerin etkisinin azalması, bazı bölümlerin çıkarılması noktasında *Ege Havzası* olmak üzere *Eski İtalya* ve *Etrüsksler* ve *Anadolu* konu içeriklerinin tarih yazımı doğrultusunda değişime tabii tutulmaması, Yunan-Latin kültürünün ön planda tutulması, Hümanist tarihsel söylemin bir sonucudur. Zira, dönemin kültür politikasına yön veren Hümanizm sonucunda tarih ders kitapları da dönemin kültürel değişim ve dönüşümünden etkilenmiş, Türk Tarih Tezi reddilmeden yeni bir tarihsel söylem ile Batı kültürün kaynaklarına yönelim söz konusu olmuştur.[909]

Hümanizmin tarih eğitimi üzerindeki bir diğer etkisi, ortaokullarda tarih ders kitapları üzerinde değişik yapılması isteğidir. Bu amaçla 1943 yılında ortaokul birinci, ikinci ve üçüncü sınıflar için ortaokul tarih ders kitaplarının yazımı için müsabaka yapılmasına karar verilmiştir. Ortaokul birinci sınıf için yazdırılması planlanan tarih müfredat ise aşağıda verilen konu başlıklarından oluşmuştur;

Giriş
Tarihin başlangıcı, Tarihten önceki devirler, Tarih Devirleri ve Eskiçağ
1- Türklerin Anayurdu ve Göçler
2-Göçlerden sonra ana yurdun durumu Büyük Hun Devleti
3- Çinliler, Hintliler, ve İskitler
4- Ön Asya ve Mısır : A) Mezopotamya: Sümerler, Akadlar, Babiller B) Yukarı Mezopotamya: Asurlar, C) Anadolu: Etiler ve Diğer Anadolu Urukları, Figya ve Lidyalılar D) Mısırlılar, E) Suriye ve Filistin: Fenikeliler, İbraniler F) İranlılar
5-Ege Bölgesi, Ege Bölgesi'nde ilk uygarlıklar: Yunanistan, mitoloji devri,
Solon ve Likurg kanunları, sebepleri ve neticeleri
Yunan Sömürgeleri
Medya ve Pelaponez Savaşları
Makedonya: Filip ve İskender, İskender İmparatorluğunun parçalanması.
Yunan Kültür ve Uygarlığı; Din, sosyal ve siyasal hayat, kültür.

[909] Kültür Bakanlığı (1938). *Ortamektep İçin Tarih I*, Devlet Basımevi, İstanbul, s. V-VI.; Maarif Vekilliği (1939), *Ortaokul İçin Tarih I*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. V-VII; Unat, F.R. (1941), Ortaokul İçin Tarih I, Maarif Matbaası İstanbul, s. V-VI.

6. Roma imparatorluğu,
İtalya Yarımadası: İlk ahali ve durum,
Etrüskler, Roma'nın kuruluşu ve krallık,
Cumhuriyet Devri, Pön savaşları ve fetihleri,
İç karışıklar,
Julius Sezar ve Cumhuriyetin sonu,
İmparatorluk Devri: bu devirde devletin siyasal durumu, savaşları ve fetihleri, kültür ve uygarlık,
İmparatorluğun parçalanması ve neticeleri,
Hıristiyanlığın çıkması ve yayılması.
7- Batıda Ortaçağın İlk Zamanları, Büyük Göç ve Neticeleri
8- Doğu Roması ve İran, Tarih ve Uygarlığı (İslam'ın çıkmasına kadar)[910]

Maarif Vekilliği tarafından düzenlenen ortaokul tarih kitapları müsabakasında ortaokulların birinci sınıfları için yazdırılması planlanan ders kitaplarının konu içeriği incelendiğinde Ege Havzası, Yunan ve Roma tarihi ekseninde yazılması istendiği açıktır. Elbette en önemli sebebi, döneme damgasına vuran Hümanizmin tarih ders kitaplarına yansıması ve Antik Yunan ile Roma tarihinin ön plana çıkarılmasıdır. Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde kültür politikalarına yön veren Hümanizm ile Batıcılık milliyetçiliğin önüne geçerek Yunan ve Latin kaynaklarına yönelim olmuştur. [911]

15-21 Şubat 1943 yılında toplanan II. Maarif Şurası'nda ortaokul tarih ders kitaplarının amacına uygun olamadığı için yeni tarih ders kitaplarının hazırlanması için müsabaka açıldığı belirtilmiştir. Yapılan incelemelerin ardından ortaokul I ve ortaokul II sınıflarında okutulmakta olan tarih ders kitaplarının müsabakanın sonuçlanmasına kadar okutulması tavsiye edilirken ortaokul III. sınıf tarih ders kitaplarının birinci bölümünün içerdiği yanlış bilgiler ve öğrenciye yanlış fikirler vereceği kanaatiyle okutulmaya asla uygun görülmemiştir. Bundan dolayı Ortaokul İçin Tarih III ders kitabının birinci bölümü olan "*Yeni ve Yakın zamanlar*" kısmında değişiklik yapılarak ortaokulların üçüncü sınıflarında okutulan tarih ders kitabının içeriğinde değişime gidilmiştir.[912]

1941-1943 yılları arasında Ortaokul İçin Tarih III ders kitabının Sadri Ertem tarafından kaleme alınan I. bölümü Kamil Su tarafından tekrardan düzenlenerek yazılmış ve

[910] T.C. Maarif Vekilliği (1943). Tebliğler Dergisi, 4 İkinci Kanun (Ocak), Cilt:5, Sayı:205, Ortaokul Tarih Kitapları Müsabakası", s. 112.
[911] Y. Sezen (2005). *Hümanizm ve Türkiye*, İz Yayıncılık, İstanbul, s. 481.
[912] T.C. Maarif Vekilliği (1991). *İkinci Maarif Şurası Çalışma Raporları, Konuşmalar,* Milli Eğitim Basımevi, Ankara. s. 200-201.; T.C. Kültür Bakanlığı (1938). *Ortaokul Müfredat Programı*, Devlet Basımevi, İstanbul. s. 35.

ortaokullarda okutulmaya başlanmıştır.[913] Kronolojik sıra ile "*Yeni ve Yakın zamanlar*" başlığı ile gördüğümüz birinci bölüm başta Osmanlı tarihi olmak üzere Avrupa tarihine yer vermiştir.[914]İnönü Dönemi ve Hümanizmin eğitime yansımasına sağlayan Yücel Dönemi'nde *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabının birinci bölümü olan *Yeni ve Yakın zamanlar"* kısmının tekrar yazılması, resmi tarih anlayışı değişimi göstermek açısından somut bir örnek teşkil etmektedir. Kemalist tarihsel söylem doğrultusunda Cumhuriyetin kurulması ile Osmanlı geçmişi ve kültürel kazanımlarını arka plana alan tarihsel bir söylem ile ulusal bir kimlik yapısı oluşturulmak istenmiştir.[915] Bu anlayış doğrultusunda ufak tefek değişikliklerle 1933 yılından itibaren öğrencilere okutulan *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabı, II. Maarif Şurası'nda en çok eleştirilen hususlardan birisi olmuştur. Özellikle *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabının birinci bölümüm içerdiği yanlışlıklar ve öğrencilere yanlış fikirler aşıladığı gerekçesi ile özellikle Osmanlı tarihi ile ilgili bölümler, tekrardan yazılmıştır. Osmanlı tarihine yaklaşım, hem içerik hem de tarihsel söylem olarak ortaokul tarih ders kitabına yansımıştır. Osmanlı geçmişini önemsemeyen tarihsel söylem, *Ortaokul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında değişmiş, Osmanlı tarihini anlatan bölümler, özellikle Hümanist kültür politikasının etkili olduğu bu dönem içerisinde farklı tarihsel bakış açısı ile yazılmıştır. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu'nun anlatıldığı giriş kısmı, Osmanlı tarihi ile ilgili tarihsel söylemin değişimini kanıtlar niteliktedir;

> ***Ortaokul İçin Tarih III (1939)***
>
> *…Fatih Devrinde evvelki kültürle daha sonrası arasındaki büyük farklar peyda oldu. İmparatorluğun kuruluşundan sonra saray hayatı değişti, halktan tamamen uzak bir alem haline girdi. Büyük imparatorluk sınırı içinde halktan ayrılan sarayda, sefahet ve israf başladı.*
>
> ***Ortaokul İçin Tarih III (1944)***
>
> *1453 İstanbul'un fethinden,1579 büyük devlet adamı olan Sokullu'nun ölümüne kadar süren bu devirde Fatih, Yavuz, Kanuni gibi üç büyük hükümdar yaşamıştır. Üçü de hem büyük komutan hem de kuvvetli birer devlet adamı idiler. Memleketi idare etmek üzere seçtikleri vezirler de kendileri kadar değerli kimselerdi. Kanuni'nin ölümünden sonra memleketi on üç yıl idare etmiş olan Sokullu da bunlardan biridir. Bu devirde edebiyat, sanat ve ticarette son derece ilerlemiş bulunmaktadır.*[916]

Ortaokul İçin Tarih III (1939) ile *Ortaokul İçin Tarih III (1944)* ders kitapları karşılaştırıldığında Osmanlı tarihinin anlatıldığı giriş kısmında farklı tarihsel söylem, resmi

[913] T.C. Maarif Vekilliği (1943). Talim ve Terbiye Heyeti Kurulu Karar Defteri, Sayı: 243
[914] K. Su & K. N. Duru (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, Ankara. s. III-IV.
[915] T. Yıldırım (2016). *Tarih Ders Kitaplarında Kimlik Söylemi*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, s. 57.
[916] S. Ertem & K. N. Duru (1941). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 1.
K. Su & K. N. Duru (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, Ankara, s. 1

tarih yazımındaki değişime kanıt oluşturmaktadır. Her ne kadar *Ortaokul İçin Tarih I (1939)* ders kitabı, 1939-1940 ders yılından itibaren tekrardan düzenlenerek yazılmış olsa da Osmanlı tarihi ile ilgili tarihsel söylemler, Maarif Şurasında da belirtildiği üzere sert bir dille eleştirilerek " *talebeye yanlış fikirler verebilecek hükümler dolayısıyla okumaya asla elverişli görülmemiştir*[917]*"*ifadesi sonucunda yeni tarih ders kitaplarının hazırlanmasına olanak sağlamıştır. 1939-1940 ders *yılında Ortaokul İçin Tarih III* (1939) ders kitaplarında da varlığını devam ettiren Kemalist tarihsel söylem ile Osmanlı ile sosyo-politik ve tarihsel bağları azaltma amacı güdülmektedir. Bunun yanı sıra 1939-1943 yılları arasında özellikle hem kültür politikasında hem de tarih yazımında Türk Tarih Tezi'nden Hümanist, aydınlanmacı yaklaşımına doğru bir gidiş söz konusudur.

Yücel döneminde topyekûn modernleşme amacı ile hem eğitim hem de kültür politikasında Hümanizmin etkileri görülmüştür. Antik Yunan ve Latin uygarlıklarına yönelme ile başlayan hümanist yaklaşım, tarih öğretimine de damgasını vurmuştur. Klasik dünyaya duyulan ilgi beraberinde Hümanist ruhun edebi ve felsefi kaynakları yolu ile kabul görmüştür. Tercüme odasının kurulması ve klasik eserlerin çevirileri sadece Batı kaynaklı olmamış aynı zamanda Doğu Klasiklerini de içine almıştır. Böylece Batı-Doğu sentezi hedeflenerek sadece Batıya odaklanılmamıştır. Her ne kadar çevirilerin büyük bir kısmını Batı klasikleri oluştursa da Yücel Döneminde doğu-batı sentezi amaçlanmıştır. Yücel tarafından Doğu-Batı sentezini "*ben doğu ve batı diye bir ayrım görmüyorum. İnsan eseri, insan ruhunun iştiyakları, kaygıları, korkuları, zaman ve zemine göre değişse de özünde bir ayrılık varsa o tutulan yol ve usuldendir. Garplı kafasının metoduyla duymasak Şarklıda bu özü bulmamız zor olurdu*" sözleri ile ele alınmıştır. [918]

Tarih öğretimi de Yücel tarafından Hümanist anlayış ile evrensel açıdan ele alınarak bir bütün içerisinde incelenmek istenmiştir. Hasan Ali Yücel 'in 15 Kasım 1943 tarihinde Üçüncü Tarih Kongresi'ni açarken "*tarihin milletlere insanlığın tek bir varlık olduğunu gösterir"* düşüncesinden hareketle tarih bilime ve tarih tezine bakışını şu sözleri ile ifade etmiştir;

> *Tarih milletlere insanlığın, tek varlık olduğunu gösterir ve o varlık içerisinde her milletin karınca ve kaderince bir vazife almış bulunduğuna işaret eder. Onun için milli birlikler ve insanlık içerisinde milli ülküde beraberlikler tarih bilgisinden çıkar. Biz Atatürk'ün ölümünden sonra milli ülkümüzün*

[917] T.C. Maarif Vekilliği (1991). *İkinci Maarif Şurası Çalışma Raporları, Konuşmalar*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara. s. 201.
[918] E. E. Yıldırım (2017). Milli Şef (İsmet İnönü) Döneminde Tarih Öğretimi, Türkiye'de Tarih Eğitimi Dönemler, Ders Kitapları, Akademisyenler, Algılar), Ed. Ahmet Şimşek, 1. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara. s. 134-135.

insanlaşmış sembolü olarak Şefimiz İnönü'nün etrafında bu duygu ile toplandık. Milli birliği, yalnız bugünün müşterek hisleri halinde görmek hatadır. Çünkü milli birlik dediğiniz kavram muayyen bir zamana münhasır statik durucu bir kavram değildir. Tarih olmaksızın ve tarihe bakışta bir kaynak çıkmaksızın bu birliği ne duymaya ne de anlamaya imkân vardır. Tarih tezi ile yalnız kendi tarihimize bakmış olsaydık bu anlayışa yükselemezdik. Biz bütün dünya olaylarını bir taraf olmanın en üstün imkânı ile görüp gösteriyoruz…[919]

Yücel için tarih bilimi, insanlığın tek bir varlık olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir ve tek bir kaynaktan tarihe bakmak mümkün de değildir. Yücel, tarafından tarih tezinin sadece kendi tarihimizi incelemek olmadığını belirtmiş, Türk tarihi, insanlık tarihi içerisinde ele alınmıştır. Yücel tarafından Türk tarih tezi ile ilgili olarak "*Tarih teziyle geleneği kuvvetli dogmatizmden kurtulduk; tarih araştırmalarında tenkitçi ruh kazandık"* değerlendirmesi yapılmıştır.[920] Hasan Ali Yücel'in söylevleri, Kemalist tarihsel söylemden farklı olarak Orta Asya merkezli Türk tarihi odaklı tarihsel söyleme karşı çıkıştır. Hümanist tarihsel söylem ile "*medeniyet bir bütündür*"[921] ve Türk tarihi de bu bütünün bir parçasıdır.

Kemalist tarihsel söylem doğrultusunda "*Osmanlı geçmişi ve kültürel birikimini görmezden gelen, yadsıyan bir tarzda milli kimlik anlayışı"*[922] oluşturmak doğrultusunda Osmanlı tarihi ile yazılan bölümlere Milli Şef İnönü ve Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel döneminde tepkisel bir yaklaşım olmuştur. Artık Osmanlı tarihi, "*Osmanlı geçmişinin önemsenmeyen ve görmezden gelinen bir utanç dönemi olarak algılanmaktan vazgeçilmiş*"[923] ve Türk modernleşmesinin miladı olarak Osmanlı tarihinin son dönemleri önemle durulan temel konular olmuştur. Hasan Âli Yücel tarafından Tercüme Dergisi'nin önsözünde verdiği demeçte Tanzimat ile birlikte modernleşmenin başladığı belirtilerek Türk tarihindeki önemine dikkat çekmiştir;

Biz Türkler, tarihin bütün çağlarında ona yeni unsurlar katmış ve ondan bizim için yeni olan unsurları, hiç taassup göstermeden bol bol almışızdır. Sıklet merkezini Avrupa'da tutmakta olan medeniyet bütününe Tanzimat ve daha evvelki uyanma devresinden beri Türk cemiyeti de teveccüh etmiş bulunuyor. Türk münevveri, pak az istisna ile başta Latin aleminin en kuvvetli, mümessili

[919] H. Yücel (1998). *Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler*, Kültür Bakanlığı Türk Klasikleri, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları,/1573, Fersa Matbaası, Ankara, s. 255
[920] H. Yücel (1998). *Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler*, Kültür Bakanlığı Türk Klasikleri, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları,/1573, Fersa Matbaası, Ankara, s. 255.
[921] Tercüme Dergisi, " Hasan Ali Yücel'in Önsözü", 19 Mayıs 1949, Cilt:1, Sayı:1 s. 1.
[922] T. Yıldırım (2016). *Tarih Ders Kitaplarında Kimlik Söylemi*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, s. 57.
[923] E. E. Yıldırım (2014). *İnönü Döneminde Tarih ve Eğitim, Tarih Anlayışında Süreklilik ve Değişimler*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, s. 162

Fransız sosyetesi olmak üzere bilhassa Meşrutiyette Cermen ailemi ile de sıkı temasa başlayarak Avrupa medeniyetini kültür cephesinden anlamaya çalışmaktadır.[924]

Hasan Ali Yücel tarafından Tanzimat ile başlatan Batılılaşmanın Meşrutiyet ile devam ettiğine vurgu yapılarak Avrupa medeniyetinin kültür cephesinin anlaşılmaya çalışıldığı belirtilmiştir. Bu yönü ile Yücel, "*Garplaşma"* meselesinde *"Osmanlı tarihinin ve umumiyetle tarihimizin en mühim merhalelerinden"*[925] birinin Tanzimat'ın ilanı olduğunu kabul eden devlet adamlarından birisi olarak karşımıza çıkmıştır. Yücel döneminde *"Osmanlı geçmişi ile barışmaya yönelik*" çalışmaların yapılması ve Osmanlı tarihi ile ilgili söylemlerin değişime paralel olarak 1940 yılında Tanzimat Fermanı'nın yüzüncü yıl dönümünü anmak adına kitap basılması[926] Osmanlı tarihine ilişkin olarak resmi anlayıştaki değişimin kanıtları olmuştur. 1939-1945 dönemini incelediğimiz ortaokul tarih ders kitapları içinde Hasan Ali Yücel'in Bakanlığı döneminde tekrardan düzenlenen 1943-1944 ders yılında okutulmaya başlanan *Ortaokul İçin Tarih III* (1944) ders kitabında Hümanizmin kültür politikasına ve tarih öğretimine yansımasına bağlı olarak Osmanlı tarihi arka plana iten, görmezden gelen tarihsel yaklaşım hem içerik hem de söylem açısından terk edilmiştir.

Türk hümanizmi, *"Mavi Anadoluculuk"* şeklinde ifade edilerek kültürleri kucaklayan bir anlayışını getirmiştir. Anadolu geçmişi ve kültürel zenginliğini esas çıkış noktası olarak kabul görmüştür. Türk Hümanistleri için "*Eti, Yunan, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı her kültürü benimsemek*" amaçlanmış ve bu kültürlerin tamamını kucaklayan bir anlayışla güçlü bir kültürel yapı oluşturarak Türk Rönesans'ı meydana çıkarmak hedeflenmiştir.[927] Türk Tarih Tezinin çıkış noktası olan Orta Asya merkezli medeniyet anlayışı, Anadolu merkezli kültür anlayışına dönüşerek Batı medeniyetinin kültürel birikimin Anadolu üzerine kurulu olduğu düşüncesi hakim olmuştur.

Türk Hümanizmine göre, "*dünyanın bütün topluluklarının insanlığın evrim sürecine katma olanağını kuramsal bir sav olarak ileri sürmekle kalmayıp bunun aynı zamanda pratik bir kanıtı olduğunu ortaya koymaktadır."* Türk Hümanizmi, " *fikir evrimlerimizin uzun zincirine eklenen yeni bir halkadır, insanlığa onur kazandıran uzun bir aşmalar dizisine*

[924] Tercüme Dergisi, Hasan Ali Yücel'in Önsözü, 19 Mayıs 1940, Cilt:1, Sayı:1 s. 1.
[925] Z. Arıkan (1997). Hasan Ali Yücel ve Tarih Bilinci, *Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi*, İletişim Yayınları, Cilt:28, Sayı:166, s. 203.
[926] E. E. Yıldırım (2017). Milli Şef (İsmet İnönü) Döneminde Tarih Öğretimi. Türkiye'de Tarih Eğitimi (Dönemler, Ders Kitapları, Akademisyenler, Algılar), Ed. Ahmet Şimşek, 1. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara. s. 137.
[927] T. Yıldırım (2017). *Tarih Ders Kitaplarında Kimlik Söylemi*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, s. 59.

eklenen yeni bir evrim aşamasının başlangıcıdır".[928] Hümanist yaklaşımın tarih öğretimine ise yansıması, klasik çağı ön planda tutarak klasik çağı, Türk toplumunun bakış açısı ile yorumlamak olmuştur.

Türkiye'de Hümanist kültür politikasının en önemli isimlerinden birisi olan Yücel döneminde hem Türk Tarih Tezi varlığını dönemin şartları içerisinde kısmen de olsa devam ettirmiştir. Hümanist anlayış hem kültür politikasında hem de hazırlanan tarih ders kitaplarında dönemin siyasi ve sosyal dönüşümlerine paralel olarak II. Dünya Savaşı yıllarında etkisini göstermiştir. Bu durum sonucunda resmi tarih anlayışındaki değişim ile milli kültür politikası, evrensel bir kültür anlayışına dönüşmeye başlamıştır.

2.3. Avrupa Tarihine Bakış

İkinci Dünya Savaşı yılları içerisinde ortaokullarda okutulmakta olan tarih ders kitaplarında Avrupa tarihi kronolojik sıralama dâhilinde 1938 Ortaokul Programı dikkate alınarak İlkçağ, Ortaçağ ile Yeni ve Yakınçağ sıralaması ile eş zamanlı bir şekilde Türk ve Batı dünyası üzerinden aktarılmıştır.[929] Bu dönem içinde hazırlanan ortaokul ders kitapları hem içerik hem de söylem olarak dönemin siyasi atmosferinden etkilenmiştir. 1939 yılında tekrar düzenlenerek okutulan *Ortaokul İçin Tarih I,II ve III* ders kitaplarında hem dönemin Atatürk döneminde tarih yazımına etki eden resmi tarih anlayışı doğrultusunda Batı medeniyeti ile bir hesaplaşma, Türk ırkının yüceltilmesi ve uygarlığın merkezinde olması, odaklı ideoloji devam etse de özellikle Hümanist tarih yazımı doğrultusunda Batı toplumu ile bütünleşme doğrultusunda tarih ders kitaplarına yansımıştır.

Tarihi süreç içerisinde Avrupa tarihine ders kitaplarına yer verilmesi hususunda Osmanlı tarihçiliği içinde geleneksel tarih anlayışına bağlı olarak yabancı devletler ve gayrimüslim devletlerin tarihi konusunda sınırlı bilgiler verilmiştir. 18. Yüzyılda Avrupa ile ilişkilerin gelişmesi ile Osmanlı tarihçiliğini de etkilemiştir. Avrupa'da yaşanan olaylar Osmanlı tarihçilerinin eserlerinde yer almaya başlamıştır. Fransız İhtilali başta olmak üzere Avrupa'daki olaylar, Avrupa uygarlığına gibi konulara yer verilmeye başlamıştır. Bu yüzyılın en büyük tarihçisi olarak nitelendirilen Cevdet Paşa'da eserlerinde Avrupa tarihine yer vermiştir. Avrupa tarihine tarih ders kitaplarında yer verilmesi ise, 1839 Tanzimat Fermanı ile başlamış ve Batılılaşma sürecinin bir parçası olmuştur. II. Meşrutiyet Dönemi'nde ise, eğitim programları ve tarih dersleri açısından önemli dönüşümler yaşanmaya başlamıştır.

---

[928] S. Sinanoğlu (1988). *Türk Hümanizmi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara, s. 110-112.
[929] T.C. Kültür Bakanlığı (1938). *Ortaokul Programı*, Devlet Basımevi, İstanbul, s. 21-45.

Devletin kurtuluşunun ancak eğitim sayesinde olacağı fikri güçlenmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında okullarda okutulan tarih ders kitapların hemen değişmemiş ancak devletin tarih eğitimi konusundaki ihtiyaçlarına da hizmet etmemiştir.[930]

1930 yılında Türk Tarih Tezi doğrultusunda yazılan olan *Türk Tarihinin Ana Hatları* kitabının hazırlanmasının gerekçesi " *bu eserin gayesi asırlarca çok haksız iftiralara uğramış ilk medeniyetlerin kuruluşundaki hizmet ve emekleri inkâr olunmuş Büyük Türk milletine tarihi hakikatlere dayanan şerefli mazisini hatırlatmaktır*" şeklinde ifade olunmuştur. [931] Böylece 1930 yılından itibaren tarih yazımı dönemin ideolojisinden etkilenerek Batı toplumuna bir cevap niteliği şeklinde varlığını göstermiştir. Bu açıdan İkinci Dünya Savaşı'nın siyasi, sosyal ve kültürel yönden etkisi altında kalan Türkiye'de ortaokullarda okutulmakta olan tarih ders kitapları dönemin kültür reformunun çıkış noktası olan Hümanizmden etkilenerek Hümanist tarih yazımı doğrultusunda Batı tarihine ve Avrupa tarihine yer vermiş olsa da Kemalist tarih yazımı noktasında Batı toplumu ile tarihsel söylem üzerinden hesaplaşmaya devam edilmiştir. *Ortaokul İçin Tarih I (1939)* ile *Ortaokul İçin Tarih I (1941)*[932] ders kitaplarında Cilalı Taş dönemi ile ilgili olarak " *Avrupa'da bu devir, Orta Asya'dan Türklerin buraya göç etmesi ile başladı. Gelenler Avrupa'nın vahşi vaziyetini değiştirdiler"*[933] söylemi, Batı toplumuna karşı yaklaşımın örneklerinden birisini teşkil etmektedir. Bu durum Avrupa merkeziyetçi bir yaklaşım olan "Türkler, medeniyet yaratmayan, sarı ırk, barbar kavim" ifadeleri üzerinden oryantalist bir bakış açısına başkaldırışın tarih yazımına etkisinin sonucu olmuştur.[934] *Ortaokul İçin Tarih II (1939)* ve *Ortaokul İçin Tarih II (1941)* ders kitaplarında da Avrupa medeniyetinin Türk milletine bakış açısına tepki olarak "*Hunların, şiddetli hücumlarından yılmış olan Avrupalılar, onları medeniyetsiz ve barbar bir kavim olarak göstermişler ve Atilla'ya Allah'ın Kamçısı ünvanını vermişlerdir. Hâlbuki Hunların kendilerine mahsus irfan sanat ve medeniyetleri vardı"*[935] ifadesi, Avrupa medeniyetinin oryantalist bakış açısına tepkini açıkça gösterir niteliktedir.

---

[930] Z. Arıkan (1998). Ders Kitaplarında Avrupa Tarihi, Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, Ed. Salih Özbaran, Dokuz Eylül Yayınları, 1. Baskı, İzmir, s. 153-163.

[931] S. Eyice (1968). Atatürk'ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü: Türk Tarihinin Ana Hatları, Türk Tarih Kurumu, *Belleten*, Cilt: XXXII, Sayı:128, Ekim, s. 511.

[932] Ortaokul İçin Tarih I (1941) ders kitabı Faik Reşit Unat imzası ile basılmış, 1939 baskılı Ortaokul İçin Tarih I ders kitabının aynısıdır.

[933] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih I*, Maarif Matbaası, İstanbul, s.6; F. R. Unat (1941). *Ortaokul İçin Tarih I*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 6.

[934] A. Şimşek (2017). *Türk Tarih Tezi*, Türkiye'de Tarih Eğitimi (Dönemler, Ders Kitapları, Akademisyenler, Algılar), Ed. Ahmet Şimşek, 1. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara. s. 115-116.

[935] Maarif Vekilliği (1939), *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 16.
A. H. Taner (1940). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 16.

Tarih eğitimi on dokuzuncu yüzyıldan başlayarak ulus kimliğin inşasında temel araç olarak görülmüş ve mevcut iktidar tarafından hazırlanan tarih ders kitapları dönemin ideolojisini yansıtmıştır. Bu açıdan hazırlanan tarih ders kitapları bilerek ya da bilmeyerek ihtilaflı söylemleri barındırarak "*biz ve öteki imajı*" yansıtmıştır.[936] Ortaokulların üçüncü sınıflarında 1939 yılından itibaren okutulan ders kitaplarında İstiklal Harbi ile ilgili "*İstiklal Savaşı'nın Mahiyeti*" adlı konu başlığında hem Batıya karşı bir başkaldırış varken hem de Batı toplumun bir parçası olma isteği yer almaktadır;

> ***İstiklal Harbi'nin Mahiyeti***
>
> *İstiklal Harbi yalnız silahla yapılmış bir savaş değildir; birçok cepheli bir savaştır.*
>
> *1) Türk'ün öz yurdunu ecnebi istilacılardan kurtarmak*
>
> *2) Osmanlı Devletinin iktisat ve adiye bakımlarından istiklalsizliğini yeni Türk devletine bulaştırmamak.*
>
> *3) Tek adamın hükümdarlığını kaldırmak*
>
> *4) Yeni Türk devlet ve cemaatini laikleştirerek din işlerini dünya işlerinden ayırmak*
>
> *5) Türk milletine zararından başka bir şeyi dokunmayan halifeliği kaldırmak*
>
> *6) Köhnemiş Şark medeniyetinden doğrudan doğruya Garp medeniyetine geçmek*
>
> *7) Saçma ve asılsız itikat ve adetleri yıkmak*[937]

İstiklal Savaşı'nın özelliklerinin anlatıldığı bu bölümde tarihsel söylem ile "*Köhnemiş doğu uygarlığından Batı uygarlığına geçmek"* ideali söz konusu iken Batı uygarlığı "ecnebi istilacılar" ya da "yabancı istilacılar" olarak nitelendirilmiştir. Böylece hem Batı ile mücadele edilmiş hem de Batı medeniyetinin doğu medeniyetinden üstünlüğü açıkça ifade olunmuştur.

Christoph K. Neuman tarafından Milli Eğitim Bakanlığı denetiminde okutulmakta olan tarih dersleri için yapılan "*evrensel tarihe bazı referanslara rağmen genellikle kendine has olan Türk tarihini ikame etmekle meşguldür. Bunu yaparken biz yaratılıyor ve bu bizin dışında olan ve öğrenciye verilecek kimliğe sahip olunamıyor"* eleştirisi yapılmıştır.[938] Ki 1939-1945 yılları arasında ortaokul öğrencilerine okutulmakta olan ders kitaplarında da biz ve öteki kavramı üzerinden ulusal bir kimlik oluşturma gayesi bulunmaktadır. İlhan Tekeli göre ise, "*uluslararasında ayrılıklar inşa etmeye ötekiler oluşturarak çatışmaya gerekçeler bulmaya dönük bir tarih yazımı yerine uluslararası köprüler oluşturmaya, dostluk ve*

---

[936] H. Çelik (2020). Tarih Ders Kitabı Araştırmalarına Kısa Bir Bakış, *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches*, Yıl/Vol. 5, Sayı/No. 2, Güz/Fall 2020 s. 577.

[937] Maarif Vekâleti (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul.s. 196; Ertem, S. ve Duru, K.N. (1941), *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s.196; Su, K. ve Duru, K.N. (1944), *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 182.

[938] C. Neummann (1998). Tarihin Yararı ve Zararı Olarak Türk Kimliği: Bir Akademik Deneme, Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, Ed. Salih Özbaran, Dokuz Eylül Yayınları, 1. Baskı, İzmir, s. 110-111.

yardımlaşmaya kaynaklık edecek bir tarih yazımına olan gereksinme her geçen gün daha çok duyulmaktadır [939] ve tarih yazımı biz ve öteki ayrımından arındırılmalıdır. Cumhuriyet döneminde Kemalist söylem doğrultusunda yazılan ortaokul ders kitapları ve Milli Şef İsmet İnönü Dönemi'nde tekrar düzenlenerek okutulan ortaokul tarih ders kitapları da süreklilik içerisinde *biz ve öteki* kavramı varlığını devam ettirmiştir.

1939-1945 yılları arasında okutulan *Ortaokul İçin Tarih I, II, III* ders kitaplarında, Avrupa tarihi ile ilişkin olarak verilen bölümler, "Eski Zamanlar, Orta Zamanlar, Yeni ve Yakın Zamanlar" sıralamasına uygun olarak bir kronoloji dâhilinde sunulmuştur. [940] Ortaokullarda okutulan tarih ders kitaplarında Batı tarihine bakış, birinci sınıflarda ilkçağ çerçevesinde Yunan ve Roma tarihi ekseni doğrultusunda anlatılırken ikinci sınıflarda Türk ve İslam tarihi ile birlikte Roma tarihi, Bizans, Şarki Avrupa Türkleri, Papa ve derebeylik ekseninde verilmiştir. Ortaokulların üçüncü sınıflarında okutulan tarih ders kitabında ise, Osmanlı tarihi ile birlikte Avrupa tarihine bir bakış söz konusudur. XV. yüzyıldan başlanarak XIX. yüzyıl sürecinde Avrupa'da yaşanan olayların kronolojik sıralaması şeklinde aktarımı sağlanmıştır. Genel olarak Avrupa tarihi Türk tarihi ile birlikte anlatılmıştır.

Ortaokul İçin Tarih I (1939) ve *Ortaokul için Tarih I (1941)* ders kitaplarında Antik Yunan ve Roma tarihine yaklaşık % 45 oranında yer verilmiştir.[941] Bu durum Avrupa merkezli tarih anlayışının sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. 1939 ve 1940 baskılı Ortaokul İçin Tarih II, ders kitaplarında ise, en çok onuncu bölüm olan İslam tarihine %24,24 oranında yer verilirken bütün olarak batı tarihine yaklaşık olarak %22 oranında yer verilmiştir.[942] Ortaokul tarih ders kitaplarında Avrupa tarihine ilişkin olarak olgu ve kavramlar Avrupa merkezci tarih yazımının bir sonucu olmuştur. Bu kavramlar arasında Antik Yunan, Roma, Bizans, papalık, kilise, Haçlılar, Haçlı seferleri, Feodalite; Rönesans, Reform, Fransız İhtilali olmak üzere Batı odaklı olgu ve olaylar üzerinden işlenmiştir.[943]

Ortaokul İçin Tarih III (1939) ve II. Maarif Şurası'nda birinci bölümün tekrar yazılması ile karşımıza çıkan Kamil Su ve Kazım Nami Duru imzalı *Ortaokul İçim Tarih III (1944)* ders kitaplarında ulus devletlerin kurulmasında etkili olan Fransız İhtilali konusuna

[939] İ. Tekeli (1998). Küreselleşen Dünyada tarih Öğretimin Amaçları Ne Olabilir, Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, Ed. Salih Özbaran, Dokuz Eylül Yayınları, 1. Baskı, İzmir, s. 35.
[940] T.C. Kültür Bakanlığı (1938). *Ortaokul Programı*, Devlet Basımevi, İstanbul, s. 21-45.
[941] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih I*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. V-VI; F. R. Unat (1941). *Ortaokul İçin Tarih I*, Maarif Matbaası İstanbul, s. V-VI.
[942] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. V-VI
A. H. Taner (1940). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. V-VI
[943] M. Elban (2019). Tarih Ders Kitaplarında Avrupa: Hıristiyanlık- Papalık-Haçlılar-Reform-Modernizm, Tarih Ders Kitaplarında İmajlar, Devletler, Halklar, Kişiler, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Yayıncılık Ankara, s. 153.

Avrupa merkezli tarih anlayışının sonucu olarak ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır. Fransız İhtilali ile milli, birlik, millî hâkimiyet, milli his davaları ile dünyaya yayıldığı belirtilmiştir.[944]

Ortaokul İçin Tarih I (1939) ile Ortaokul İçin Tarih II (1940) ders kitaplarında feodalite üzerinde Ortaçağ Avrupa'sında yaşanan sosyal eşitsizliğe dikkat çekilmektedir. Senyörler tarafından himaye edilen selfler için anlatılanlar üzerinden sosyal eşitsizlik ve adaletsizlik vurgulamıştır. 1939 ve 1940 baskılı Ortaokul Tarih II ders kitaplarında yer alan " *Bir senyör, çiftliğini başka birine sattığı zaman, bu çiftlikte oturan köylüyü de satmış olurdu… self olan bir köylü, ben bu arazide çalışmak istemiyorum. Başka bir memlekete gidip çalışacağım, geçineceğim diyemezdi".* [945] ifadeleri ile Avrupa'daki toprak sistemi eleştiri konusu olmuş ve Cumhuriyet yönetimi ile halka tanınan halkçılık doğrultusunda sosyal eşitliğin önemi aktarılmıştır.

1939-1945 döneminde ortaokulların üçüncü sınıflarında okutulan ders kitaplarında Türk tarihi ve Avrupa tarihi iç içe sunulmuştur. Özellikle Ortaokul İçin Tarih III ders kitaplarında Osmanlı'nın yükselmesi, duraklaması, gerilemesi ve parçalanma süreci, Avrupa tarihi ile birlikte verilmiştir. İnalcık'ın belirttiği üzere, "*Osmanlı Türkiyesi, Avrupa siyaseti, ekonomisi, kültürü bakımından Avrupa ile daima iç içe olmuştur."*[946] Osmanlı tarihi ile birlikte XV. yüzyıldan başlanarak XIX. ve XX. yüzyıllarda Avrupa'nın siyasi tarih ön planda olmak üzere sosyo-kültürel tarihine yer verilmiştir. Örneğin, *Ortaokul İçin Tarih I (1939)* ders kitabında, Osmanlı devletinin parçalanma süreci içinde Batılı tarzda yenilikler yaptıkları, yenilik karşıtları nedeni ile ıslahat hareketlerinin engellediği belirtilmiştir.[947]

İkinci Dünya Savaşı yılları içerisinde okutulan ortaokul tarih ders kitaplarında Avrupa'da yaşanan gelişmelerin etkisi ile ilerleyen bir Batı medeniyeti ve gerileyen Osmanlı Devleti yer almaktadır. XVIII. yüzyıldan sonraki dönemde Osmanlı Devleti tarafından Avrupa'nın üstünlüğü kabul edilmeye başlanmış ve Batı tarzda yeniliklerin başlangıcı olmuştur. Batılaşmanın en önemli dönüm noktası olarak kabul gören Tanzimat Dönemi, *Ortaokul İçin Tarih III (1939)* ile II. Maarif Şurası'nda alınan karar tekrar yazılan *Ortaokul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında farklı tarih yazımı ile karşımıza çıkmaktadır. 1939 tarihli *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabında Tanzimat Dönemi ile Osmanlı'nın Avrupalılaştırıldığı

[944] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih III,* Maarif Matbaası, İstanbul, s. 99. K. Su & K. N. Duru (1944), *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, Ankara, s. 108-115.
[945] Maarif Vekilliği (1939). Ortaokul İçin Tarih II, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 98.
[946] H. İnalcık (2020). *Halil İnalcık'ın Merceğinden Tarih Bilinci*, Profil Kitap, 4. Baskı, İstanbul, s. 159.
[947] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 96-97.

belirtilmiştir. Avrupa ile Osmanlı Devleti arasında sıkı bir temasın olduğu, bunun sonucunda ilim anlayışında, giyiniş tarzında, sanayide, edebiyat ve sanatta değişimlerin olduğu belirtilmiştir. İlim alanındaki gelişmeler olumlu karşılanırken, maişet tarzı, edebiyat konusu eleştirilmiştir. *"Yeme içme hususunda da Tanzimat'tan sonra Avrupalılara benzemeye başladık",* ifadesi ile Avrupalılaşmak tabiri ile Avrupa'nın taklit edilmesinden duyulan huzursuzluk, açıkça görülmektedir. Edebiyat alanında ise, "*Yeni medeniyet sahasından getirilen eserler, kökünden tetkik edilmeden kopya ediliyordu. Onun için fikir ve San'at köksüz birer kopyadan ibaret kaldı"* söyleminde ise, Avrupa eserlerinin örnek alındığı ancak taklit edildiği eleştirisi bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin birçok masraf yaptığı, Avrupa'ya birçok servetin akıp gittiği ve israf sonucunda sefaletin yaşandığı ifade edilmektedir. *Ortaokul İçin Tarih III (1939)* ders kitabında, Tanzimat Dönemi ile Avrupalılaşmak kavramı, ilimin gelişmesi dışında Batı medeniyetinin takliti olarak algılanmış ve eleştirilmiştir.[948]

Ortaokul İçin Tarih III (1944), ders kitabında tekrardan yazılan ve Osmanlı Devleti ile Avrupa tarihinin iç içe anlatıldığı birinci bölümde Tanzimat Fermanının Batılılaşma (Garplaşma) noktasında önemli etkisine dikkat çekilmiştir:

> *...Bu devirde sosyal hayatımızda da bir takım değişiklikler göze çarpar. Medresenin yanında sivil ve süel*[949] *okulların açılması, devlet teşkilatında değişiklikler, Avrupa mahkemelerine benzer mahkemelerin kurulması, garplılaşma yolunda atılan önemli adımlardır.*
>
> *O tarihe kadar Arap ve Fars edebiyatı etkisi altında kalan edebiyatımızda da önemli değişimler olmuştur. Türk edebiyatına, tiyatro, roman, tenkid ilmi esaslara dayanarak yazılan tarih gibi edebi neviler bu devirde girmiştir.*[950]

Ortaokul İçin Tarih III (1944), ders kitabında Tanzimat Döneminde Osmanlı Devleti zamanında siyasi, sosyal ve siyasi alanda birçok değişimin yaşandığı ancak en önemli etkinin kültür ve uygarlık alanında yapıldığına dikkat çekilmiştir. Ayrıca Tanzimat ile birlikte dil ve edebiyat alanında köklü değişimlere sahne olunduğu aktarılırken Avrupa eserlerinin dilimize çevrilmeye başladığı belirtilmiştir.[951]

Özetle, İkinci Dünya Savaşı yılları içinde Ortaokullarda okutulan tarih ders kitaplarında Avrupa tarihi ile Türk tarihi iç içe olarak verilmiştir. Birinci sınıflarda okutulan tarih ders kitaplarında, Yunan ve Roma tarihi ön plana iken ikinci sınıflarda okutulan tarih ders kitaplarında ise İslam tarihi ile birlikte Batı tarihine bir bakış söz konudur. Papa, kilise,

---

[948] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 127.
[949] Süel: Askerlikle ilgili
[950] K. Su & K. N. Duru (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, Ankara, s. 116.
[951] K. Su & K. N. Duru (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, Ankara, s. 120-121.

Hristiyanlık, haçlı seferleri, derebeylik kavramları üzerinde Avrupa merkezci bir tarihsel yaklaşım ile öğrencilere aktarılmıştır. Üçüncü sınıflarda okutulan tarih ders kitaplarında birinci bölümde ise Avrupa'nın ilerlemesi karşısında Osmanlı'nın Avrupa medeniyetinin gerisinde kaldığı söylemleri yer alırken ikinci bölümde ise Özellikle İstiklal Harbi aktarılırken Avrupa'nın sömürgeliğine karşı çıkılmıştır. Hem de yapılan inkılaplar ile doğu medeniyetinden Batı medeniyetinin bir parçası olmanın önemli bir amaç olduğu ifade olunmuştur. Avrupa tarihi, Avrupa ile münasebetler, Avrupa'daki gelişmeler ile Batı medeniyeti ile bir bütünleşme söz konusudur. Bu dönemdeki tarih ders kitaplarında Gürkan'ın da ifade ettiği üzere, "*batı bir çekim merkezi ve ilgi alanı ile doğu hemem hemen yok gibidir".* Hümanizmin kültür hayatında ve eğitim alanında yoğu olarak etkisini hissettirdiği bu dönem içinde birey, "*Türk'tür, Batılıdır, Çağdaştır, Laiktir, Batıdan geri değildir. Batı uygarlığının bizzat yaratıcısıdır."*[952] Haçlı Seferleri ile " *Avrupalılar, büyük icatlardan olan pusulayı, kâğıdı ve top barutunu da Şarkta Türklerden öğrendiler*"[953] ifadesi de Batı uygarlığının yaratıcısı olduğu görüşünü kanıtlar niteliktedir.

2.4. Osmanlı Tarihine Bakış

Kültür alanında bir inkılap niteliği taşıtan Türk tarih Tezine gore, "*Türk milletinin tarihi şimdiye kadar tanıtılmak istendiği gibi yalnız Osmanlı tarihinden ibaret değildir. Türk'ün tarihi çok daha eskidir…"*[954] "Bu doğrultuda milli ideolojiyi gençliğe yaymak isteği doğrultusunda Atatürk'ün gözetiminde yazdırılan dört ciltlik tarih ders kitapları ile Osmanlı geçmişini ön planda tutmayan tarihsel bir söylem olarak ortaya çıkmıştır.

Kemalist tarih tezi doğrultusunda yazılan tarih ders kitaplarında Cumhuriyet iktidarı tarafından Osmanlı geçmişini ve kültürel birikimini görmezden gelen, yadsıyan bir tarzda kimlik anlayışı oluşturulmak" [955] gayesi ile orta okul tarih ders kitapları dönemin ideolojisine uygun olarak yazılmıştır. Milli ideolojiyi gençliğe yaymak isteği doğrultusunda Atatürk'ün gözetiminde yazdırılan dört ciltlik tarih ders kitapları ile Osmanlı geçmişini reddeden bir tarihsel söylem ortaya çıkmıştır. İnalcık'ın "*Türk tarihinin İslami ve etnik açıdan yorumlanması, Türkiye Cumhuriyeti devlet ideolojisine aykırı sayıldı. Tarih yine de milletlerin bilincinden silinemiyor: "zamanla Osman Gazi, Fatih, Yavuz Selim, kanuni Süleyman Türk tarihinin kahramanları olarak yeni kimlik kazandılar, Osmanlı sanatı Türk*

[952] H. Gürkan (2017). *Türkiye'de Tarih Öğretimi, İlköğretim Ders Kitapları (1869-1950),* Karahan Kitabevi, Adana, s. 172.
[953] A. H. Taner (1940). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 108
[954] E.Z. Karal (1988). Atatürk'ün Türk Tarih Tezi, *Atatürkçülük (İkinci Kitap) Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler,* Milli Eğitim Basımevi, s. 163.
[955] T. Yıldırım (2016). *Tarih Ders Kitaplarında Kimlik Söylemi,* Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, s. 57.

sanatı olarak benimsendi "[956] ifadesi ile Osmanlı tarihi yerine milli kimlik oluşturmak amacı ile Türk kimliği ön plana çıkarılmak istendiğini göstermektedir.

Milli Şef İsmet İnönü ve Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel döneminde kültür alanında yaşanan değişimler, resmi tarih anlayışında da değişimi getirmiştir. Dönemi siyasi, sosyal ve kültürel atmosferi, eğitim alanında etkisini hissettiren Hümanist anlayış, resmi tarih anlayışında hem disiplin olarak hem de öğretim olarak ders kitaplarında kendini göstermiştir.[957] Yücel döneminde 1939 yılında tekrar düzenlenen ortaokul ikinci ve üçüncü sınıf ders kitaplarında Osmanlı tarihi ile ilgili bazı bölümlerin çıkarıldığı görülmüştür. Bu durum "*Cumhuriyet iktidarının kendi meşruluğunu oluşturmak istemesi sonucunda Osmanlı tarihinin kısmı reddi, Osmanlı geçmişini görmezden gelen bir yaklaşım"*[958] olan tarihsel söylemdeki değişimi göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Hümanizmin etkili olduğu 1939-1945 yılları içerisinde ortaokullarda okutan tarih ders kitaplarında Osmanlı tarihine bakış hem içerik hem de tarihsel söylem olarak hemen değişime uğramamıştır. 1939 yılında tekrardan düzenlenerek basılan *Ortaokul İçin Tarih II (1939) ve Ortaokul İçin Tarih III (1939)* ders kitaplarında ortaokul kitaplarında Osmanlı geçmişinin arka planda kalması durumu, kısmen de olsa varlığını devam ettirmiştir. Bu açıdan Atatürk döneminde TTTC tarafından hazırlanan *Ortamektepler İçin Tarih II* ve *Ortamektepler İçin Tarih III* ders kitaplarının bir nevi devamı niteliğinde olmuştur. Hümanizmin eğitim politikalarında etkili olduğu bu dönem içinde tarih yazımımı da değişim ve dönüşümlerden geçmiş, Osmanlı tarihine bakış yavaş yavaş değişmeye başlamıştır.

Ortaokul İçin Tarih II (1939) ders kitabı ile Ali Haydar Taner İmzalı *Ortaokul İçin Tarih II (1940)* ders kitabında Osmanlı tarihine on iki sayfa yer verilmiştir. Ortaokulların ikinci sınıflarında okutulan ders kitabında Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemini, "*Osmanlı Türkleri, O devirde Anadolu Ahvali, Selçuklu İdaresi, Derebeylik, Bizans idaresi, Tekfurlar, Ertuğrul Bey, Osman Bey, Orhan Bey, Arazi Meselesi, Has ve Tımar, Şehirlerde Adliye ve İnzibat, Orhan Beyin Zaptettiği Yerler; Osmanlıların Avrupa'ya Geçişi, Rumeli'de Fütuhat; Edirne'nin Pahidat Yapılması, Türklere Karşı Haçlı Seferleri, Karamanlılarla Sırplar Arasında Antlaşma, Yeni İttifak, Yeniçeri, Anadolu Türk Beyliklerinin Birleştirilmesi, Bizans*

[956] H. İnalcık (2020). *Halil İnalcık'ın Merceğinden Tarih Bilinci*, Profil Kitap, 4. Baskı, İstanbul, s. 154.
[957] E. E. Yıldırım (2017). *Milli Şef (İsmet İnönü) Döneminde Tarih Öğretimi, Türkiye'de Tarih Eğitimi Dönemler, Ders Kitapları, Akademisyenler, Algılar)*, Ed. Ahmet Şimşek, 1. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara. s. 137.
[958] H. Gürkan (2017). *Türkiye'de Tarih Öğretimi, İlköğretim Ders Kitapları(1869-1950),* Karahan Kitabevi, Adana, s. 172.

Tazyik, Osmanlılara Karşı Haçlı Taarruzu" konu başlıkları altında verilmiştir. [959] Özellikle konu başlıkları içerisinde yer alan "*Osmanlı Türkleri*" ve "*Anadolu'da Osmanlı Devletini kuranlar Türklerdir."*[960] İfadesi, Türk kimliğini ön planda tutmak gayesinin tarihsel söylem olarak somut hale getirilmesi olmuştur.

Ortamektep İçin Tarih II (1934), ders kitabının devamı niteliğinde olan *Ortaokul İçin Tarih II (1939)* ve Ali Haydar Taner İmzalı *Ortaokul İçin Tarih II (1940)* ders kitabında Osmanlı tarihinin kuruluş dönemi içerik olarak aynı kalmakla birlikte hem bazı bölümlerin içeriği azaltılmış hem de bir önceki dönemin abartılı tarihsel söylemine karşı çıkış söz konusu olmuştur. Örneğin "*Arazi Meselesi, Has ve Tımar"* konusu, Atatürk dönemi tarih ders kitabında ayrıntılı bir biçimde verilmişken 1939 baskılı tarih ders kitabında ise, içeriği azalmak için özetlenerek verilmiştir. [961]*Ortamektep İçin Tarih II (1934),* ders kitabında dönemin tarihsel yazımına uygun olarak Türk kimliğinin ön plana çıkarılması söz konudur. *Ortaokul İçin Tarih II (1939)* ve Ali Haydar Taner İmzalı *Ortaokul İçin Tarih II (1940)* ders kitabında ise, "*Türklere Karşı Haçlı Seferleri"* adlı konu başlığında içerik aynı kalmakla birlikte 1934 baskılı ortaokul tarih ders kitabındaki bazı söylemlerin yer almadığı görülmektedir: [962]

> *Türklerin Rumeli'de suretle ilerlemelerinin sebeplerini şunlarda aramak lazım gelir:*
> *Türkler esasen cengâver, yeni memleketler zaptetmeye hevesli, canlı bir kavim idiler.*
> *Hun, Avar ve Bulgar gibi, muhtelif adlar taşıyan Türkler, Osmanlı Türklerinin Rumeli'ye geçmesinden evvel, Rusya'nın Şarkından ve cenubundan kalkarak Balkanlara gelmişlerdi.*

Ortaokul İçin Tarih II (1939) ve Ali Haydar Taner İmzalı *Ortaokul İçin Tarih II (1940)* ders kitaplarında görmediğimiz bu ifadeler ile Osmanlı tarihine bakış içerik olarak da değişim göstermiştir. Bir önceki dönemde öğrencilere, Türk tarihin Osmanlı tarihinden ibaret olamadığı aktarılırken abartılı tarih yazımı ile Türk kimliğini ön plana çıkarılmıştır. 1939-1950 yılları içerisinde okutulan *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitabında ise, Türk tarih tezini reddetmeden Kemalist tarihsel söylemin ders kitaplarındaki etkisinin azaltılması isteği açıkça görülmektedir.

---

[959] A. H. Taner (1940). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 137-148.
[960] A. H. Taner (1940). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 137.
[961] TTTC (1934). *Ortamektep İçin Tarih II,* Devlet Matbaası, İstanbul, s. 164-165.
Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 139-140.
A. H. Taner (1940). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 139-140.
[962] TTTC (1934). *Ortamektep İçin Tarih II*, Devlet Matbaası, İstanbul, s. 167-168.
Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul. s.142.
A. H. Taner (1940). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 142.

Ortamektep İçin Tarih II (1934) ders kitabında Osmanlı tarihine ilişkin olarak bazı söylemlerin 1939 ve 1940 baskılı *Ortaokul Tarih II* ders kitaplarında yer almadığı gözlenmektedir. Atatürk döneminde hazırlanan tarih ders kitaplarında Osmanlı'nın bir aşiret, Osman Bey'in ise aşiret reisi oldukları ifade olunurken Ortaokul İçin Tarih II ders kitabında tebaa olarak verilmiştir:

Ortamektep İçin Tarih II (1934)

...Ertuğrul Bey de öldü. Onun yerine oğlu Osman Bey aşiret reisi oldu... Osman Beyin aşireti efradına Osmanlı den ildi.

Ortaokul Tarih II (1939)

...Ertuğrul Bey de öldü. Onun yerine oğlu Osman Bey geçti... Osman beyin tebaasına Osmanlı denilirdi. [963]

1939 tarihinden itibaren tekrar düzenlenen *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitabında Osmanlı tarihi ile tarihsel söylemlerin değişmesi, Osmanlı geçmişi reddeden, görmezden gelinen tarihsel yaklaşımın azaldığını göstermektedir.

1939 ve 1941 tarihli *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitaplarında Osmanlı tarihinin Avrupa tarihi ile birlikte anlatıldığı "*Yeni ve Yakın Zamanlar*" olan birinci bölümünde Osmanlı tarihi ile ilgili Kemalist tarihsel söylemler varlığını devam ettirmiştir. 1934 ve 1938 baskılı Ortamektep İçin Tarih III ders kitaplarında yer alan Osmanlı geçmişini yadsıyan tarihsel söylemler aynen öğrencilere okutulmuştur:

Ortamektep İçin Tarih III (1934 ve 1938)

...Bu geniş hudutlar içerisinde kurulan Osmanlı imparatorluğunda ilim, güzel sanatlar, kültür bir takım değişikliklere uğradı. Fatih devrinden evvelki kültürle daha sonraki arasında büyük farklar peyda oldu. İmparatorluğun kuruluşundan sonra saray hayatı değişti. Büyük imparatorluk hududu içinde halktan ayrılan sarayda sefahat ve israf başladı.

Ortaokul İçin Tarih III (1939 ve 1941)

...Bu geniş hudutlar içerisinde kurulan Osmanlı imparatorluğunda ilim, güzel sanatlar, kültür bir takım değişikliklere uğradı. Fatih devrinden evvelki kültürle daha sonraki arasında büyük farklar peyda oldu. İmparatorluğun kuruluşundan sonra saray hayatı değişti. Büyük imparatorluk hududu içinde halktan ayrılan sarayda sefahat ve israf başladı. [964]

---

[963] TTTC (1934). Ortamektep İçin Tarih II, Devlet Matbaası, İstanbul, s. 168.
Maarif Vekilliği (1939), Ortaokul İçin Tarih II, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 138.
A. H. Taner (1940). Ortaokul İçin Tarih II, Maarif Matbaası, İstanbul, s.138.

[964] TTTC (1934). *Ortamektep İçin Tarih III*, Devlet Matbaası, İstanbul. s. 1.
Kültür Bakanlığı (1938). *Ortamektep İçin Tarih III*, Devlet Basımevi, İstanbul. s. 1
Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 1.

Osmanlının kuruluş döneminden sonra sınırların genişlemesi ile birlikte sarayın halktan koptuğu, israfın başladığından duyulan huzursuzluk ders kitabın ilk sayfasında öğrencilere aktarılmıştır. Buna benzer söylemler ders kitabının farklı konu içeriklerinde karşımıza çıkmaktadır. İstanbul'un fethinden sonra sanayi konusu, "*harp sanayi"* ve *"lüks sanayi"* şeklinde gruplandırılmış, lüks sanayinin ise, padişah, paşa ve beyler tarafından oluşan zengin bir tabakadan oluştuğuna ve bu tabakanın sürekli olarak ihtiyaçlarının arttığına dikkat çekilmiştir.[965] Bu durumun toplumsal bir huzursuzluğa neden olduğu vurgulanmak istenmiştir. Öğrencilere israf eden, lüks yaşayan, halktan kopuk bir Osmanlı imajı verilmiştir.

Osmanlı tarihinin yükselme, duraklama, gerileme ve parçalanma dönemlerinin aktarıldığı ortaokulların üçüncü sınıflarında okutulan 1939 ve 1941 baskılı *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabında "fetih" kelimesi yerine "zapetme" ya da "zapt olunma" kelimesi kullanılmıştır. İstanbul alınması, 1934 ve 1938 baskılı *Ortamektepler İçin Tarih III* ders kitabında olduğu üzere, Türk tarihinin en önemli olaylarından birisi olarak aktarılmıştır:[966] "*İstanbul'un Türkler tarafından zaptı tarihte mühim bir hadise olmuştur. İstanbul'un zaptı ile Rumeli ve Anadolu'da dağınık halde bulunan Türk ülkeleri birleşmiş, Türklerin Avrupa'ya yapacakları seferler kolaylaşmıştır".*

1939 ve 1941 baskılarının incelendiği *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabı ile 1934 ve 1938 baskılarının karşılaştırıldığı *Ortamektep İçin Tarih III* ders kitaplarında olumsuz Osmanlı İmajı, "*Ahlak"* başlığı ile tekrar karşımıza çıkmaktadır. 1934 ve 1938 baskılı *Ortamektep İçin Tarih III* ders kitabında ahlaki yozlaşmanın olduğu olumsuz Osmanlı kültürü, 1939 ve 1941 baskılı *Ortaokul İçin Tarih III* hiçbir değişime tabii tutulmadan ders kitaplarında aynen aktarılmıştır.

Ortaokul İçin Tarih III (1939 ve 1941 baskıları)

Büyük fetihlerden, büyük servetler elde edilmişti. Büyük servetleri eline geçiren tabakada başta padişah olmak üzere, paşalarda ve beylerde fedakârlık azalmaya başladı. Evvelce devlet reisleri,

---

S. Ertem & K. N. Duru (1941). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 1.

[965] TTTC (1934). *Ortamektep İçin Tarih III*, Devlet Matbaası, İstanbul. s. 20-22.
Kültür Bakanlığı (1938). *Ortamektep İçin Tarih III*, Devlet Basımevi, İstanbul. s. 20-22.
Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 20-22.
S. Ertem & K. N. Duru (1941). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 20-22.

[966] TTTC (1934). *Ortamektep İçin Tarih* III, Devlet Matbaası, İstanbul, s. 2-4.
Kültür Bakanlığı (1938). *Ortamektep İçin Tarih III*, Devlet Basımevi, İstanbul, s .2-4.
Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul, s.2-4.
S. Ertem & K. N. Duru (1941). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 2-4.

orduların başlarında kumandan iken bu defa sarayda vakit geçirmeye başladılar. Kanuni döneminde sarayda kadınların üstünlüğü kendini gösterdi.

Yabancı milletlere mensup saray kadınları, Osmanlı sultanlarını kendi hırslarına alet etmişler, memleketi kendi arzularına göre, idare imkânı bulmuşlardır. Sarayda katiller, cinayetler, entrikalar bu devirde artmıştır.

Rüşvet, bu devirde bilhassa Hırvat Rüstem Paşa'dan sonra sadrazamlar için bir anane haline almıştır. Hükümette parasız iş yapmak imkanı kalmamıştır. Fuzuli'nin "selam verdim, rüşvet değildir, deyu alamadılar" diye başlayan şikâyetnamesi bu devrin ruhunu pek açık gösterir.[967]

Osmanlı tarihinin duraklama dönemi içinde olumsuz Osmanlı algısı devam etmiş, kadınların saltanatı ve devlet yönetimi üzerinde etkisindeki anlatılmıştır. "*Kadınların Saltanatı*" aldı konu başlığında, " *devlet hâkimiyetini ellerine alan padişahların bir kısmı deli, bir kısmı çocuktu… bu devirde devletin idaresine müessir olan valide ve zevce sultanlar vardır ki hakikaten saltanat sürmüşlerdir*" ifadeleri ile Osmanlı siyasi otoritesinin kalmadığı bir çok kez belirtilmiştir. [968] Bu durumun en önemli nedeni, Osmanlı'nın siyaseten varlığının yok olması, Cumhuriyet yönetimine geçiş sürecinde yaşanan bu siyasi otoritesizliğin yeni devlet düzeninin kurulmasındaki siyasi etkisi olmuştur.

Kemalist tarihsel söylem doğrultusunda yazılan tarih ders kitaplarındaki Osmanlı imajı ve algısı, 1939-1943 yılları arasında okutulan *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitaplarında tarihsel söylem olarak varlığı sürdürmüş olsa da özellikle Osmanlı padişahlarına yönelik "çocuk" ve "deli" ifadelerin kullanılmasına bazı yönelik söylemlerin çıkarıldığı görülmektedir.[969] 1934 baskılı *Ortamektep İçin Tarih III* ders kitabında IV. Murat ile ilgili olarak, " *XVII. Asrın yirmi beş senesinde Osmanlı tahtı I. Mehmet, II. Osman gibi çocuk denecek genç ve Mustafa I. gibi deli padişahlar, tarafından işgal edilmiştir. Devletin başında bu idaresiz unsurlar bulunduğu için memleket içinde anarşi daha çok artmıştır"* [970] şeklindeki

[967] TTTC (1934). *Ortamektep İçin Tarih III*, Devlet Matbaası, İstanbul, s. 25.
Kültür Bakanlığı (1938). *Ortamektep İçin Tarih III*, Devlet Basımevi, İstanbul, s. 25.
Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 25.
S. Ertem & K. N. Duru (1941). *Ortaokul İçin Tarih III,* Maarif Matbaası, İstanbul, s. 25.
[968] TTTC (1934). *Ortamektep İçin Tarih III*, Devlet Matbaası, İstanbul. s. 53.
Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 54
S. Ertem & K. N. Duru (1941). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 54.
[969] Maarif Vekilliği (1939), *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 54.
S. Ertem & K. N. Duru (1941). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 54.
Ortaokul İçin tarih III (1939 ve 1941 Baskısı)
Murat IV.
Anarşi devrinde Mustafa I.den sonra tahta çıkan Murat IV. (1623), çocukluk devrini geçirdikten sonra, 1632'de anarşiden bıkmış olan hükümet ricalini ve halkı etrafında kütle halinde buldu. Ve kendisi Selim I.in hareketini taklit ederek devlet işlerini eline aldı. Sipahilerle yeniçerileri birbirine vurdurdu…
[970] TTTC (1934). *Ortamektep İçin Tarih III*, Devlet Matbaası, İstanbul, s. 53-54.

söylemler, 1939 tarihli *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabından çıkarılmıştır. Sözü edilen bölümün çıkarılmasının nedenini, Osmanlı tarihi ile ilgili olarak olumsuz söylemleri azaltma ve aynı sayfada içinde sürekli bir olarak öğrenciye olumsuz bir Osmanlı imajı verilmesini önlemek olarak değerlendirmek mümkündür.

Duraklama dönemi içinde padişahlarını kişilikleri, devlet adamı olarak nitelikleri, liderlik üzerinden değerlendirdiğimizde padişahların ülke yönetiminde siyasi otorite olarak yetersizliklerine dem vurulmuştur. "*Murat IV. Selim I. gibi kan dökücü, Selim II. gibi şaraba ve zevke düşkündü"*[971] söylemleri, Osmanlı padişahlarına yönelik olarak olumsuz bir algının ortaokul tarih ders kitaplarına yansımanın örneğini teşkil etmiştir.

"XVIII. yüzyılda Dahili Vaziyet" konu başlığı altında, devlet idaresindeki sıkıntılar, ülkeyi yönetenler üzerinden *"beceriksizlik, siyasi ahlaksızlık, anarşi, süistimal esaslı vasıf olarak"* nitelendirilmiştir. Osmanlının gerileme dönemindeki padişahların ülkeyi iyi yönetememeleri, 1939 ve 1941 baskılı *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabında, olumsuz ifadeler ile öğrencilere aktarılmıştır. "*Beceriksizlik, siyasi ahlaksızlık, anarşi, suiistimal esaslı vasıf"* söylemleri 1934 tarihli Ortamektep İçin Tarih III ders kitabında olduğu gibi bir sonraki dönemde de okutulmaya devam etmiştir.[972]

1939 ve 1941 baskılı Ortaokul İçin Tarih III ders kitaplarında "*Osmanlı İmparatorluğu'nun Parçalanması ve Batması"* bölümünde verilen ıslahatlar konusunda Ordu teşkilatı ile ilgili olarak Avrupa ordularının bilim ve fen müesseslerinden faydalanması olumlu bir gelişme olarak ifade olunmuştur. Avrupa'dan geri kalındığına dikkat çekilerek Batı tarzda yeniliklerin yapılması övülürken yenilik karşıtlarına karşı ciddi bir eleştiri söz konusudur.

Tanzimat Devri, 1934 baskılı *Ortamektep İçin tarih III* ders kitabında Osmanlı Devleti'nin dıştan Avrupalılaştırdığını ancak muvaffak olmuş bir hareket olmadığını belirtirken aynı söylemler 1939 tarihli *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabında da aynen karşımıza çıkmaktadır. Tanzimat Dönemi ve Avrupalılaşmak kavramı, israf ile bir tutularak masrafların artmasına bağlı olarak gereksiz harcamaların yapıldığı bir dönem olarak aktarılmıştır. Tanzimat Dönemi, Avrupalılara benzemeye çalışılan bir dönem olarak

[971] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 55.
S. Ertem & K. N. Duru (1941). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 55.
[972] TTTC (1934). *Ortamektep İçin Tarih III*, Devlet Matbaası, İstanbul. s. 76.
Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 75.
S. Ertem & K. N. Duru (1941). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 75.

aksedilmiştir. Tanzimat Döneminde sadece ilim alanındaki gelişmeler olumlu karşılanmıştır. [973]

1934 baskılı *Ortamektep İçin Tarih III* ders kitabında olduğu üzere 1939 baskılı *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabında II. Abdülhamit Dönemi oldukça olumsuz söylemler ile karşımıza çıkmaktadır. "Meşrutiyet, İrtica, İnhilal Devri [974]" konu başlığı altında dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik özellikleri üzerinden olumsuz Osmanlı imajı verilmiştir. II. Abdülhamit Dönemi'nde yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik sıkıntılar aktarılırken Meclis-i Mebusan'ın açılması demokratikleşme açısından olumlu bir gelişme olarak ders kitabına yansımıştır:

> ***Ortaokul İçin Tarih III (1939 ve 1941 Baskıları)***
>
> *Rus Harbinden sonra Abdülhamit Meclis-i Meb'usanı kapattı. 1908 senesine kadar bir daha açılmadı. Abdülhamit İstibdatla memleketi idare etti. Bu zamanda Abdülaziz ve Mecit zamanındaki kadar israf yoktu. Fakat Abdülhamit idaresi istismarcılarına karşı koyamıyordu…*
>
> *…Memleket bir taraftan hafiye tehdidi altında, diğer taraftan rüşvet ve süistimal şebekesi içinde can çekişiyordu.* [975]

Ortaokul İçin Tarih III ders kitaplarının 1939 ve 1941 baskıları incelendiğinde Atatürk Dönemi'nde yazılan *Ortamektep İçin Tarih III* ders kitabında II. Abdülhamit ile ilgili olumsuz imajın devam ettiği görülmektedir. II. Abdülhamit'in tahtan indirilmesi ile ilgili olarak *"Hareket Ordusu meşrutiyete karşı hareket eden gericilik taraftarlarını temizledi, irtica ile alakadar olan Abdülhamid'i halletti. Yerine Mehmet V'i getirdi"* ifadeleri ile II. Abdülhamit için irticayı destekleyen bir padişah imajı çizilmiştir.[976]

1939 ve 1941 baskılı *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitaplarında ve Ortamektep *İçin Tarih III (1934)* ders kitabında aynen belirtildiği üzere, "*Yüzbaşı Mustafa Kemal, Vatan ve Hürriyet Cemiyeti"* konu başlığı altında verilen bölümde Mustafa Kemal'in Erkânı-ı

---

[973] TTTC (1934). *Ortamektep İçin Tarih III*, Devlet Matbaası, İstanbul. s. 126-127.
Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 126-127.
S. Ertem & K. N. Duru (1941). Ortaokul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 126-127.
[974] İnhilal: dağılma, parçalanma
[975] TTTC (1934), *Ortamektep İçin Tarih III*, Devlet Matbaası, İstanbul. s. 153.
Maarif Vekilliği (1939). Ortaokul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 151.
S. Ertem & K. N. Duru (1941). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 151.
Ortamektep İçin Tarih III, ders kitabının 1934 baskısında "Meşrutiyet, İrtica, İnhilal Devri" aynı söylemler ile ders kitabında yer almıştır.
[976] TTTC (1934). *Ortamektep İçin Tarih III*, Devlet Matbaası, İstanbul. s. 157.
II. Abdülhamit'in Tahtan İndirilmesi, "Hareket Ordusu meşrutiyete karşı hareket eden mürtecileri taraftarlarını temizledi, irtica ile alakadar olan Abdülhamid'i halletti. Yerine Mehmet V'i getirdi"
Maarif Vekilliği (1939), *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 156.
S. Ertem & K. N. Duru (1941). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 156.

Harbiye'de iken II. Abdülhamit'in dikkatini ve düşmanlığını çektiği belirtilirken ceza aldığı, Suriye'ye sürüldüğü ve Suriye'de devlet idaresini değiştirmek için gizlice cemiyet kurdukları aktarılmıştır. Ortaokulları üçüncü sınıflarında öğrencilere okutulan ders kitabı ile öğrencilere II. Abdülhamit'in yenilik karşıtı biri olduğu imajı verilirken Mustafa Kemal'in ise, ülkeyi kurtarmak ve devlet idaresini değiştirmek için çabayan yenilik taraftarı bir vatansever olduğu imajı verilmiştir. [977]II. Abdülhamit ve devlet yönetimi üzerinden olumsuz Osmanlı imajının çizilmesinin temel nedenini, yeni kurulan devletin bir önceki iktidarı ve devlet adamlarının olumsuz nitelendirmesi üzerinden kendi siyasi gücünü meşrulaştırmak istemesinde aramak doğru bir yaklaşım olacaktır. II. Abdülhamit İstibdatçı olarak nitelendirilmiş, Meclis-i Mebusan'ın açılması, Cumhuriyet iktidarı tarafından yazdırılan ortaokul tarih ders kitaplarında demokratikleşmeye gidilen yolda olumlu bir girişim olarak aksedilmiştir. *Ortamektep İçin Tarih III* (1934) ders kitabında verilen "*ittihat ve Terakki Politikası"* na *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitaplarında da yer verilmiş, İttihat ve Terakki'nin yürüttükleri siyaset eleştiri konusu olmuştur. İttihat ve Terakki'nin tam olarak milliyetçi olmadığı ve bir dönem İslamcılık benimsediğine dikkat çekilmiştir. [978]

1939-1943 yılları arasında okutulan *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitapları ile 1933-1938 yılları içerisinde okutulan *Ortamektep İçin Tarih* ders kitaplarını karşılaştırdığımızda süreklilik ve değişimin izlerini açıkça görmek mümkündür. 1939 döneminde tekrar düzenlenen ortaokulların üçüncü sınıflarında okutulan tarih ders kitaplarında hem Kemalist tarih tezinin etkisi ile Osmanlı geçmişi arka plana alan yaklaşım varlığını devam etmekte hem de Osmanlı tarihine ilişkin olumsuz ifadeler çıkarılmaktadır. 1939-1943 yılları arasında okutulan *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabını genel olarak değerlendirdiğimizde özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ile ilgili oldukça olumsuz söylemler ile Osmanlı geçmişinin kısmi reddi söz konusudur. Hocaoğlu'na göre, "*Cumhuriyet tarihimiz, Cumhuriyetçi ideologların asıl temelinde Osmanlı'ya karşı tarifsiz kompleksinden kaynaklanan dürtü ile Cumhuriyet meşruiyetini Osmanlı reddinde aramasında ileri gelen sonu gelmez,…Osmanlı-Cumhuriyet zıtlığı tartışmaları ile doludur."*[979] diyerek dönemin tarih yazımını Osmanlı geçmişinin reddedilmesini eleştirmiştir. 1939-1943 yılları

[977] TTTC (1934*). Ortamektep İçin Tarih III*, Devlet Matbaası, İstanbul. s. 169.
Maarif Vekâleti (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 154.
S. Ertem & K. N. Duru (1941). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 154.
[978] TTTC (1934). *Ortamektep İçin Tarih III*, Devlet Matbaası, İstanbul. s. 160.
Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 158-159.
S. Ertem & K. N. Duru (1941). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 158-159.
[979] D. Hocaoğlu (2017). *Orada Öylece Duran Tarih,* Türkiye'de Tarih Yazımı, Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek, 2. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, s. 41.

arasında okutulan *Ortaokul İçin Tarih III* dönemin ideolojisine uygun bir tarihsel söylem ile Cumhuriyet iktidarının kendi meşrutiyetini sağlamlaştırmak adına Osmanlı'nın son dönemlerini ve yaşanan bütün sıkıntılarının sorumluluğunu Osmanlı Devleti'ne ve devlet adamlarına yükleyerek olumsuz Osmanlı algısı yaratmıştır.

Osmanlı tarihinin resmi tarih anlayışı doğrultusunda yeni bir tarihsel söylem ile yazılması konusunda en somut girişim, II. Maarif Şurası'nda yaşanmıştır. Ortaokulların üçüncü sınıflarında okutulmakta olan tarih ders kitabının birinci bölümü içeren Osmanlı tarihine ilişkin olarak ihtiva ettiği yanlışlar ve öğrenciye yanlış fikirler verecek hükümler nedeni ile asla okutulmaya elverişli olmadığı ifade olunmuştur. Bu durum, Sadri Ertem ve Kazım Nami Duru imzalı *Ortaokul İçin Tarih III (1941)* ders kitabındaki Osmanlı tarihi ile ilgili tarih söylemden duyulan huzursuzluktan ve Osmanlı tarihi ile ilgili olumsuz söylemlerden kaynaklanmaktadır. II. Maarif Şurası'nda tarih öğretimi komisyonu aldığı karar neticesinde 1943-1944 ders yılında Kamil Su ve Kazım Nami Duru tarafından hazırlanan *Orta Okul İçin Tarih III (1944)* ders kitabı, öğrencilere okutulmaya başlanmıştır.[980] Kamil Su ve Kazım Nami Duru tarafından hazırlanan Orta *Okul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında Osmanlı tarihini içeren birinci bölüm Osmanlı geçmişi reddetmeden, Kamil Su tarafından tekrardan yazılmıştır.[981] Böylece Osmanlı tarihine bakış, hem tarih yazımı açısından hem de içerik açısından değişim göstermiştir.

Ortaokul İçin Tarih III (1944) ders kitabında birinci bölüm olan "*Yeni ve Yakın Zamanlar"* bölümünde Osmanlı geçmişi yadsıyan, görmezden tarihsel yazım kayda değer bir değişim göstermiştir. Hem tarih yazımı hem de içerik olarak Osmanlı tarihi *Orta Okul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında tekrardan yazılmıştır. *Ortaokul İçin Tarih III (1944) (1944)* ders kitabının giriş kısmında "*Yükselme Dönemi"* ile olumlu bir Osmanlı imajı verilmiştir. Fatih Sultan Mehmet için "*22 yaşında, cesur, ateşli ve kendini tamamıyla memleket işine bağlamış"* bir lider kimliği çizilirken İstanbul'un fethinin Türk tarihi ve dünya tarihi açısından önemli bir olay olduğu belirtilmiştir. Kamil Su ve Kazım Nami Duru imzalı *Ortaokul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında yükselme dönemi Osmanlı padişahları olan Fatih, Yavuz ve Kanuni dönemi ile ilgili olarak olumlu ve övgü dolu söylemler yer almıştır. " *…bu devirde Fatih, Yavuz, Kanuni gibi üç büyük hükümdar yaşamıştır. Üçü de büyük bir*

[980] T.C. Maarif Vekilliği (1991). *İkinci Maarif Şurası Çalışma Raporları, Konuşmalar*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara. s. 201.
[981] T.C. Maarif Vekilliği (1943). Talim ve Terbiye Heyeti Kurulu Karar Defteri, Sayı: 243

komutan, hem de kuvvetli birer devlet adamı idiler."[982] ifadelerini Osmanlı geçmişi ile barışma olarak nitelendirmek mümkündür.

Ortaokul İçin Tarih III (1944) ders kitabında Osmanlı İmparatorluğu (Yükselme Dönemi), "Fatih ve Zamanı, Yavuz Sultan Selim, Kanuni ve Zamanı ve Sokullu ve Zamanı" şeklinde kronolojik sıralama dâhilinde olayların ve gelişmelerin öğrencilerin anlamasını kolaylaştıracak şekilde aktarılmıştır. 1939-1943 yılları içinde okutulan *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabında bulunan bazı söylem ve ifadeler, *Ortaokul İçin Tarih III (1944)ders kitabından çıkarılmıştır.* Örneğin "*Fatih'in İstilaları*" adlı konu başlığı "*Fatih'in Zapettiği Diğer Memleketler*" başlığı altında ders kitaplarında yer almıştır.[983] "Fetih" kelimesi 1939-1945 yılları içerisinde okutulmakta olan hiçbir ortaokul tarih ders kitabında kullanılmamıştır.

Osmanlı tarihi ile ilgili olumsuz söylem ve yargılar *Ortaokul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında yerini övgü dolu, başarıları ile Türk tarihinde iz bırakan Osmanlı geçmişine bırakmıştır. Ortaokul İçin Tarih III (1944) ders kitabında *"Fatih'in Ölümü*" adlı konu başlığında Fatih'in Türk tarihindeki önemine işaret edilerek *"O büyük bir kahramandı, keskin bir zekâya malikti"* denilerek Fatih'in zekâsından bahsedilmiş, kendisinin "*güzel sanatlara önem veren, açık fikirli bir devlet adamı"* olduğu ifade olunmuştur. "*Büyük Osmanlı İmparatorluğunun temellerini kurduktan sonra adını tarihine, geniş ülkesini de iki oğluna bırakarak ölmüştü"*[984] söylemi ile Osmanlı Devleti, Cumhuriyet tarihi içinde yazılan ortaokul ders kitapları içerisinde ilk kez "*Büyük Osmanlı İmparatorluğu"* şeklinde nitelendirilmiştir.

Yükselme döneminde devlet adamlarının liderlikleri ve kişilik özellikleri üzerinden övgü dolu söylemler ve olumlu Osmanlı imajı, Yavuz Selim ve Kanuni Süleyman dönemlerini anlatılırken de karşıma çıkmaktadır. Yavuz Selim için "*Sert tabiatlı, hiçbir şeyden yılmaz, kahraman ve alçak gönüllü bir kişi olduğu ve bilginlere ve sanatçılara önem verdiği*" belirtilirken Kanuni için ise, " *devrini parlak zaferler, büyük uygarlık eserleri ile taçlandırdığı"* ifade olunmuştur. "*Kanuni'nin Ölümü"* adlı konu başlığında ise, Kanuni döneminin Türk tarihinin en parlak zamanlarından birisi olduğu belirtilerek Asya, Afrika ve Avrupa'nın birçok yerine hâkim olunduğu, yapılan savaşlar ile birlikte bilim ve sanat yönünden oldukça ileri gidildiği, bilime ve sanata önem verildiği açıklanmıştır. [985] Fatih, Yavuz ve Kanuni dönemleri üzerinden Türk milletinin kahramanlıkları ve başarıları

[982] K. Su & K. N. Duru (1944*). Orta Okul İçin Tarih* III, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 2.
[983] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 4.
S. Ertem & K. N. Duru (1941). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 4.
K. Su & K. N. Duru (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 4.
[984] K. Su & K. N. Duru (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 2.
[985] K. Su & K. N. Duru (1944), *Orta Okul İçin Tarih* III, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 11-17.

pragmatik tarih yazımı ile ders kitaplarına yansımıştır. Böylece 1943-1944 ders yılında Okutulmaya başlayan *Ortaokul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında geçmiş yıllarda okutulan ortaokul tarih ders kitaplarının aksine öğrenciler için olumlu Osmanlı imajı oluşturulmak istenmiştir.

Ortaokul İçin Tarih III (1944) ders kitabında Duraklama devrinin nedenleri, bir önceki yıllarda okutulan *Ortamektep İçin Tarih III (1934)* ve *Ortaokul İçin Tarih III (1939)* ders kitabında olduğu gibi devletin iyi idare edilememesine ve siyasi otoritenin boşluğuna bağlanmıştır. Yükselme döneminde devletin başında Fatih, Yavuz ve Kanuni gibi kudretli ve zeki padişahların bulunduğu vurgulanırken devletin eski gücünü kaybetmesinde ülkenin iyi yönetilememesi önemli bir nedeni teşkil etmiştir.[986]

Karlofça Antlaşması ile gerileme dönemi başlamış ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa karşısındaki zayıflığını ve geriliğini kabul ettiği *Ortaokul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında ifade edilmiştir.[987] Karlofça Antlaşması'nın Osmanlı tarihindeki önemine işaret edilen ders kitabında büyük emeklerle ele geçen, on binlerce Türk erinin kanına mal olan birçok yerin bu antlaşma ile düşmana bırakıldığından duyulan üzüntü belirtilmiştir. Avrupa devletlerinin XVIII. yüzyılın ortasında miras yüzünden birbiri ile kanlı savaşlar giriştiği, Osmanlı Devleti'nin bundan faydalanarak Karlofça Antlaşması ile kaybettiği toprakları alabilecek fırsatı olduğu ancak " *padişah ve devlet adamlarının kısa görüşleri ve siyaset alanındaki bilgisizlikleri"* nedeni ile bu durumun gerçekleşmediği belirtilmiştir. *Ortaokul İçin Tarih III (1944)*ders kitabında, gerileme döneminin de en önemli iç sebebi olarak *"Padişah ve devlet adamlarının kısa görüşleri ve siyaset alanındaki bilgisizlikleri"* olarak karşımıza çıkmaktadır.[988]

İkinci Dünya Savaşı yıllarında dünyada yaşanan gelişmelerin etkisi ve Hümanizmin eğitim ve tarih yazımındaki yansımasının bir örneği olan *Ortaokul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında Osmanlı geçmişine olumlu bakış açısı ile bakma ve Osmanlı tarihini Türk tarihinin en önemli safhalarından biri olarak görme, özellikle yükselme dönemi ile ilgili olarak olumlu

---

[986] K. Su & K. N. Duru. (1944), *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 36-37.
Duraklama Devri
Yükselme devrinde bütün komşularına üstünlüğünü tanıtmış olan Osmanlı Devleti, artık bu devirde kudretini kaybetmeye başlamıştır. Bunun türlü sebepleri vardır:
a) Yükselme devrinde memleketin başında Fatih, Yavuz, Kanuni gibi kudretli padişahlar bulunuyordu. Duraklama devrinde ise padişahların çoğu değersiz ve ehliyetsizdiler.
b) Yükselme devrinde devlet hizmetine seçilen kimseler gerçekten kuvvetli ve zeki idiler. Bu devirde is eiş başına getirilenler ancak sarayın gözüne giren bir takım değersiz kimselerdi. Öyle ki bu tayinler çok defa padişah karılarının veya saray kadınlarının arzusu ile yapılmakta idi.
[987] K. Su & K. N. Duru (1944), *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 36.
[988] K. Su & K. N. Duru (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 49-52.

yönde öğrencilere Osmanlı imajı çizme söz konusu olmuştur. *Ortaokul İçin Tarih III (1944)* ders kitabının *Osmanlı-Türk Uygarlığı* bölümündeki Türk milletinin üstün bir hayat kudretini sahip olduğu, bu kudretin Orta Asya'dan başlayarak batıya dağıldığı ve büyük devletler ile önemli uygarlıklar yarattığı vurgulanmıştır. Türk milletinin Orta Asya'da, Çin'de, Hint'te İran'da, Mısır'da, Anadolu'da ve Rumeli'de Türk milletinin medeni varlığını ispat eden birçok eseri bulunduğu belirtilirken en çoğunun da Anadolu'da bulunduğuna işaret edilmiştir. [989] Bu tarih yazımı, ders kitabındaki resmi tarih anlayışının Hümanist tarih anlayışı yönünde değiştiğini, medeniyetin çıkış noktasının Orta Asya'dan Anadolu'ya kaydığını göstermektedir.

Ortaokul İçin Tarih III (1944) ders kitabında Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da yeni bir kültür kaynağını oluşturduğunu ve büyük medeni eserler ile Anadolu'yu süsledikleri vurgulanmıştır:[990] "*1071 Malazgirt Savaşından sonra Anadolu'da yerleşmiş olan Selçuklular ve ondan sonra Osmanlı Türkleri Orta, Yeni ve Yakın Çağlar boyunca burasını yeni bir kültür kaynağı haline getirmişler, büyük medeni eserler ile süslemişlerdir."*

Ortaokul İçin Tarih III (1944) ders kitabında "*XV. yüzyılın ikinci yarısı ve XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti'ni siyaset alanında eşsiz başarılar, kazandığı muhteşem zaferler ile üstün bir varlık olduğunu Avrupa ve Asya'ya kabul ettiren bir devlet"* olduğu, siyaset, askerlik, sanat ve edebiyat alanında yüksek değeri ile önemli bir yer tuttuğu belirtilmiştir. Sözü edilen ortaokul ders kitabında Osmanlı Devleti, her bakımdan Avrupa'dan üstün tutulmuş ancak XV. Yüzyılda Avrupa'da yaşanan gelişmeler ile Avrupa'nın atılım yaptığı ve Osmanlı Devleti'ni geride bıraktığı ifade edilmiştir. [991]

Ortaokul İçin Tarih III (1944) ders kitabında "*Bilim ve Sanat"* konusuna bir önceki dönemde okutulan *Ortaokul İçin Tarih III(1941)* ders kitabından farklı olarak daha ayrıntılı verilmiş, Osmanlı Devleti'nin bilime ve sanata verdiği önem vurgulanmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren bilim ve bilim adamalarına önem verildiği açıklanırken tıp, tarih, coğrafya ve matematik alanında yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Tarih bilimi ile ilgili olarak padişahların yükselme dönemine gelinceye kadar olayların tespitin önem vermedikleri belirtilirken yükselme döneminin ardından tarih bilimine olan değerin arttığı ve olayların kayıt altına alındığı ifade olunmuştur. XVIII. yüzyılda tarih yazmak için "*vakanüvis"* adı verilen memurların tayin edildiği bunların en önemlisinin de XVIII. yüzyılda başlarında

[989] K. Su & K. N. Duru. (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 79.
[990] K. Su & K. N. Duru (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 79.
[991] Age, s.79.

yaşamış olan Naima olduğuna dikkat çekilmiştir. Ayrıca *Ortaokul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında tarih yazımı ile ilgili " *Vakanüvislerin tarihleri incelendiği zaman bunların asıl Osmanlı tarihine önem verdiği, genel tarihin ihmal edildiği"* yönünde bir eleştiri söz konusudur. [992] Türk tarihinin bir bütün olarak ele alınması ve Osmanlı tarihinin Türk tarihinin bir parçası olduğu belirtilmiştir.

Ortaokul İçin Tarih III (1944) ders kitabında "Edebiyat" konusu da üzerinde de önemle durulmuştur. Yücel'in edebiyata olan ilgisi ve klasiklerin çevirinin önsözünde 23 Haziran 1941 tarihinde yazdığı "*Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır* [993]" Sözünden hareketle edebiyat konusunu ders kitabında önemle durulan konulardan birisi olmuştur. Halk edebiyatının ürünleri, Halk Şairi Yunus Emre, Divan Şairleri, Baki ve Fuzuli, Fuzuli'nin Leyle ve Mecnun adlı eseri, Pir Sultan Abdal, Nefi, Halk şairi Karacaoğlan, Lale devri şairi Nedim, Mevlana Celalettin Rumi'den İlham alan Şeyh Galip "*Edebiyat*" konusu başlığı altında öğrencilere aktarılmıştır. [994]

Ortaokul İçin Tarih III (1944) ders kitabında "*Islahat Hareketleri"* ve Batı tarzda yenilik yapılması olumlu gelişme olarak ele alınmıştır. Avrupa'dan geri kalındığı vurgulanırken Avrupa'daki modernleşmeye askeri alanda ayak uydurması ve Osmanlı ordusunun modern bir şekilde teşkilatlanmasından hareketle III. Selim ıslahatları ve II Mahmut Döneminde yapılan ıslahatlarına yer verilmiştir. Yenilik karşıtları ders kitabında eleştirilmiş ve yapılan Avrupa usulündeki yeniliklere dikkat çekilmiştir. III. Selim'in "*aydın fikirli, yenilik taraftarı*" bir padişah olduğu vurgulanmıştır. Bu dönemde yapılan yeniliklerden övgü ile bahsedilirken III. Selim'in tahtan indirilmesi ve batı tarzda yeniliklere karşı çıkan gerici gruplar eleştiri konusu olmuştur. II. Mahmut döneminde Yeniçeri Ocağının kaldırılması, Türk tarihinin önemli olaylarından birisi olarak verilmiş ve olumlu bir gelişme

---

[992] S. Ertem & K.N. Duru (1941). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 18.
K. Su & K. N. Duru (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 87-88.

[993] H. A. Yücel (1999). ''Önsöz'', Platon, Devlet, Sabahattin Eyuboğlu, M. Ali Cimcoz (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul. s. 1.
ÖNSÖZ
Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zeka ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet davamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir…

[994] K. Su & K. N. Duru (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 92-93.

olarak aktarılmıştır. Yeniçeri ocağı, "*devlet işlerini aksatan, sürekli ayaklanma çıkaran, sınırlarda Türklük şerefini hesaba katmadan bozgunculuk yapan ve memleket için zararlı bir kurum"* olarak ifade edilmiştir. [995]

Ortaokul İçin Tarih III (1944) ders kitabında Tanzimat Dönemi, dönemin resmi tarih anlayışındaki değişime paralel olarak üzerinde önemle durulan konulardan birisi olmuştur. Sözü edilen 1944 baskılı *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabında, XIX. yüzyıla girerken askeri ve ekonomik alanda başlıca ıslahat hareketleri arasında dil ve edebiyatta da bir yenilik göze çarpsa da edebiyat alanında asıl yeniliğin Tanzimat Döneminde başladığı belirtilmektedir. [996] Tanzimat Fermanı, 1944 baskılı *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabında Batılılaşma sürecinin başlangıcı olarak kabul görmüştür. Yapılan değişiklikler ile garplaşma yolunda önemli adımların atıldığına işaret edilmiştir. Sosyal hayatın değişmesi, medreselerin yanın sıra batılı tarzda okulların açılması, Avrupa mahkemelerine benzer mahkemelerin kurulması batılılaşma sürecinin bir parçası olmuştur. Özellikle Yücel döneminde Hümanizmin en önemli yansımasının sanat ve edebiyatta yansımasına paralel olarak edebiyat alanında önemli değişimlerin yaşandığı ifade olunmuştur: "*O tarihe kadar, Arap ve Fars edebiyatının etkisi altında kalan edebiyatımızda da önemli değişmeler olmuştur. Türk edebiyatına tiyatro, roman, tenkid, ilmi esaslara dayanarak yazılan tarih gibi edebi neviler bu devirde girmiştir."*[997]

Ortaokul İçin Tarih III (1944) ders kitabı, Osmanlı tarihine bakışın hem yazımı hem de tarih yaklaşımı açısından değişimin en önemli kanıtı olmuştur. Yıldırım'ın da belirttiği üzere, Tanzimat dönemi, "*Osmanlı geçmişini önemsenmeyen ve görmezden gelinen utanç dönemi olarak algılanmasından vazgeçildiği hatta aksine Türk modernleşmesinin başlangıcının son yıllara dayandırıldığı"*[998] bir dönem olmuştur. *Ortaokul İçin Tarih III (1944),*ders kitabındaki tarih yazımında Tanzimat dönemini Batılılaşmanın dönüm noktası olarak kabul etmesi noktasında Hümanist tarihsel söylem baskındır. Batı uygarlığı ile bütünleşme noktasında Tanzimat Dönemi, bir milat olarak ele alınmıştır. Hasan Ali Yücel tarafından da "*Garplılaşma davasında Osmanlı tarihinin ve umumiyetle tarihimizin en mühim merhalelerinden birisinin Tanzimat-ı Hayriye'nin ilanı olduğunu*" belirtilmiştir. [999] Artık, Türk Tarih Tezi'nin etkisi ile Osmanlı geçmişi ile hesaplaşmadan vazgeçilmiş, Osmanlı tarihi

[995] K. Su & K. N. Duru. (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 95-103.
[996] K. Su & K. N. Duru (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 93.
[997] K. Su & K. N. Duru. (1944). *Orta Okul İçin Tarih III,* Maarif Matbaası, İstanbul, s. 117.
[998] E. E. Yıldırım (2014). *İnönü Döneminde Tarih ve Eğitim, Tarih Anlayışında Süreklilik ve Değişimler*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, s. 162.
[999] Z. Arıkan (1997). Hasan Ali Yücel ve Tarih Bilinci, *Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi*, İletişim Yayınları, Cilt:28, Sayı:166, s.198. s. 11.

ile barışmaya başlanmıştır. Tanzimat Dönemi Batılılaşma noktasında dönüm noktası olarak ortaokul tarih ders kitaplarına yansımıştır.

Tanzimat Döneminde gelişmeler, *Ortaokul İçin Tarih III (1944),*ders kitabında Batılılaşma üzerinden olumlu bir bakış açısı ile değerlendirilirken Tanzimat devrinde Avrupa kültür ve uygarlığının etkisine karşı bu devrin sonrasına doğru memlekette tepkinin oluştuğu ve bu durumun sonucu olarak Türkçülük akımının belirdiği belirtilmektedir. Türkçülük cereyanının dilde, edebiyatta ve tarihte değişime neden olduğu, Türk tarihinin kaynaklarına inilmek için çalışmaların başladığı ifade edilmektedir. [1000]

Hümanist tarih anlayışının etkisi gösterdiği *Ortaokul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında Meşrutiyet Dönemi, yeni anayasanın hazırlanması ve meclisin açılması önemli gelişmelerden birisi olmuştur. Ancak II. Abdülhamit Dönemi üzerinden oldukça olumsuz bir Osmanlı imajı söz konusudur. II. Abdülhamit, yenilik karşıtı ve meşrutiyet rejimine karşı bir padişah olarak ders kitabına yansımıştır. II. Abdülhamit'in mutlakıyet ile ülkeyi yönetme konusunda ısrarcı olduğu ve ülkeyi koyu bir istibdat idaresi ile yönettiği, iç ve dış siyasette başarılı bir politika izlenemediği eleştirilmektedir. II. Abdülhamit Dönemi içinde meclisin kapatılması, halkın yönetime katılmasının engellenmesi nedeni ile oldukça olumsuz bir durum olarak karşımıza çıkarken II. Meşrutiyetin ilanı dönemin en önemli gelişmelerinden birisi olmuştur. [1001] Özellikle "II. Abdülhamit'in İdaresi" adlı konu başlığında dönemin baskıcı özelliğine dikkat çekilerek halkın temel hak ve özgürlüklerinin sınırlandırıldığı, halkın padişaha kin beslediği, memlekette korkunun hüküm sürdüğü ifade edilmektedir. Ülkenin Batılı devletlerin pazarı haline gelmesinde ve yerli ekonominin büyük zarar görmesinde II. Abdülhamid'in memleketin zararına bir siyaset sorumlu tutulmuştur. [1002]

II. Abdülhamit Devri'nin başlıca olayları içinde Türkçülük hareketi yer almaktadır. Türkçülük hareketinin Tanzimat devri ile başladığı vurgulanırken Meşrutiyet döneminde taraftar bulduğu ifade olunmuştur. Türkçülük akımının önemine değinen *Ortaokul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında Türkçülüğün esaslarının Darülfünunda ve askeri okullarda belirlenmeye başladığı belirtilirken Türkçülük hareketinin II. Meşrutiyet döneminde açılan Türk Ocakları ile daha fazla önem kazandığı belirtilmektedir. Türkçülük alanında eserler veren kişilere atıfta bulunan *Ortaokul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında Ahmet Vefik Paşa,

[1000] K. Su & K. N. Duru (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 120.
[1001] K. Su & K. N. Duru (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 138.
[1002] K. Su & K. N. Duru. (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 138.

Süleyman Paşa ve özellikle Ziya Gökalp'in değerli eserler verdiğini vurgulanmış, asıl üstün başarıların Cumhuriyet döneminde olduğu belirtilmiştir.[1003]

Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ve Cihan Harbi yıllarında batılı devletlere karşı savunamayacak bir Osmanlı imajı *Ortaokul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında bulunmaktadır. Müffetiklerin yenilmesinin ardından Osmanlı Devleti'nin Mondros Ateşkes Antlaşması imzalaması, Anadolu'nun yer yer işgal edilmesi sonucunda İstiklal Harbi'nin başlaması, halkın işgallere karşı tutumu, Padişah Vahdettin'in işgallere karşı tutumu ve Mustafa Kemal'in işgaller karşısındaki tepkisi ders kitabında öğrencilere aktarılmıştır. *Ortaokul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında Nutuk'a yer verilerek Birinci Dünya Savaşı sonundaki durumun sorumluları, İttihat ve Terakki ile Padişah Vahdettin olmuştur:

> *1919 Mayısın 19 uncu günü genel görünüş:*
>
> *"Osmanlı Devleti, müttefikleri ile beraber yenilmiş, ordusu her tarafta zedelenmiş, ağır bir mütareke imzalamış… Millet harpten bir yorgun ve fakir düşmüş…Milleti ve memleketi harbe sürükleyenler memleketten kaçmış, Padişah Vahdettin kendini ve tahtını korumak kaygısına düşerek alçakça tedbirler araştırmakta…Hükümetin başındaki Damat Ferit Paşa, aciz, korkak, padişahın dediğinden çıkmaz, kendilerine razı olmayacak her hangi bir hale razı…*[1004]

Vahdettin imajı, *Ortaokul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında bir önceki dönemlerde okutulan tarih ders kitaplarında olduğu üzere kendi menfi amaçları için varlığını devam ettirmeye razı, kendi ve kendi tahtını vatanı ile milletin menfaatlerini üstünde tutan bir olumsuz bir kimlik ile karşımızdadır. [1005] 1939 ve 1941 baskılı *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabının ikinci kısmı olan " *Türk Ulusunun Yeni Bir Devlet Kurması"* bölümü, 1944 baskılı *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabının içerik olarak aynısı olma özelliği taşımaktadır. "*Padişah ve Hükümetin Vazifeye Bakışı"*[1006] adlı konu başlığında Sultan Vahdettin, kendisini ve hanedanını milletin çıkarlarından üstün tutan bir padişah olarak yansıtılırken ülkeyi yönetenler, iş başında olanlar ise, vatan duygusundan mahrum insanlar olarak ifade edilmiştir. [1007] Böylece, 1939, 1941 ve 1944 baskılı ders kitaplarında Sultan Vahdettin ile ilgili sert

---

[1003] K. Su & K. N. Duru. (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 144.
[1004] K. Su & K. N. Duru. (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 153-154.
[1005] K. Su & K. N. Duru (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 155-157.
[1006] K. Su & K. N. Duru. (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 171.
Padişah ve Hükümetin Vazifeye Bakışı-"Mondros Mütarekesi'nden sonra padişah kendini ve hanedanını düşünmekten başka bir şey yapmıyordu. Osmanlı Hükümetinin adamları içinde namuslu ve vatansever adamlar yok değildi. Lakin vaziyetleri, eyi kavrayıp ona göre çalışmağa cesaretleri yoktu. Bir sürü akılsız ve vatan duysunlar mahrum adamlar iş başına gelmişti. Bunlar düşmanın her dediğini yaparak merhamet dileniyorlardı." s.157.
[1007] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 171.
S. Ertem & K. N. Duru (1941). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 171.

söylemler varlığını devam ettirmiştir. *Halifeliğin Kaldırılması* adlı bölümünde Vahdettin için " *Son halife ve Padişah Vahdettin, Türk ulusunu düşmanlara esir edecek her fenalığı yaptı. Türk askerleri İstanbul'a yaklaşınca başına geleceği sezen Halife, İngiliz gemisine binerek kaçtı"* ifadeleri ile Vahdettin, Türk milletini düşmana esir eden, düşmanlar işbirliği yapan bir kimlik ile karşımızdadır.[1008]

Cumhuriyet iktidarı tarafından yazdırılan ortaokul tarih ders kitaplarında Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki siyasi, askeri, sosyal, ekonomik sıkıntılar, ülkenin iyi yönetilmemesine bağlanırken özellikle dönemin padişahları olan II. Abdülhamit ve Vahdettin, yaşanan sıkıntıların kaynağı olarak ders kitaplarında aksedilmiştir. Yeni kurulan ve Osmanlı Devleti'nden farklılığı ile varlığı gösteren Cumhuriyet rejimi kendi meşruiyetini sağlamak adına Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarını ötekileştirmiştir.[1009]

Sonuç olarak, yükselme döneminde, padişahlarının siyasi özellikleri, devlet idareleri üzerinden başarılı bir siyasi otoritenin varlığına dikkat çekilmiş, Osmanlının son dönemlerinde ise padişahların ülkeyi iyi idare edememeleri üzerinden devletin parçalanmaya giden süreci aktarılmıştır. Bu bağlamda Hümanist Tarih Anlayışı ile Osmanlı geçmişinin tamamen reddi söz konusu olmamış, kuruluş ve yükselme döneminde olumlu bir Osmanlı algısı öğrencilere aktarılmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde özellikle de ülkeyi yönetenler üzerinden oldukça olumsuz bir Osmanlı algısı ders kitaplarına yansımıştır. Ancak Hümanizmin tarih öğretimine yansımasının somut göstergesi olarak Tanzimat Dönemi, Batılılaşmanın başlangıcı olmuş, yapılan yenilikler ile büyük bir değişim yaşandığına dikkat çekilmiştir.

2.5. İslam Tarihine Bakış

Yeni bir devletin kurulması ile ulus-devlet süreci içesinde yapılan değişimler yerini milli kimlik oluşturma sürecine bırakmıştır. Yeni ve çağdaş bir toplum yaratmak amacı ile yeni bir eğitim sistemi oluşturulmuştur. Tarih öğretiminde ise ulusal kimlik inşa etmek, dil eğitimi, etnik köken, dile dayalı aidiyet duygusu oluşturmak ana hedefler arasında yer

---

K. Su & K. N. Duru (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 157.
[1008] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 237.
S. Ertem & K.N. Duru (1941). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 237.
K. Su & K.N. Duru (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 223.
[1009] H. Günal (2019). Tarih Ders Kitaplarında Sultan Vahdettin ve Damat Ferit Paşa İmajı, Tarih Ders Kitaplarında İmajlar, Devletler, Halklar, Kişiler, Editör, Ahmet Şimşek, Pegem yayıncılık, Ankara, 355.

almıştır. Ulusal kimlik oluşturma inşa etme sürecinin en önemli tarafından birisi ise, "*geleneksel dini kimlik yapısından laik bir kimliğe geçiş yapmak*" olmuştur. [1010]

Cumhuriyet iktidarı tarafından yeni rejimin kimliğini oluşturma gayesi ile "*Osmanlı-İslam geçmişinden sıyrılma"* düşüncesi doğrultusunda yakın geçmiş ötekileştirilmiş ve ortaya çıkan durum ise seküler anlayışın egemen olduğu milli kimlik anlayışı ile doldurulmak istenmiştir. Mevcut iktidar tarafından temel hedef, "*laik, Cumhuriyetçi, çağdaş vatandaşlar yetiştirmek*"[1011] olduğu için dinin toplum üzerindeki etkisini azaltmak amacı ile inkılaplar yapılırken hazırlanan tarih ders kitapları ile İslam tarihine bakışı, dönemin siyasi, sosyal, kültürel atmosferin etkisi ile etkilenmiştir. Osmanlı Devleti'nin dini-ümmet yapısı yerine milli-laik kültürü temel alan bir anlayış ile hâkim olmuştur. Özellikle Orta Asya ve Anadolu'da yapılan kazılar üzerinden İslamiyet Önceki dönem ortaya çıkarılmak istenmiş, Türk devletinin laik köklerinin tarihi olarak temellendirilmek amaçlanmıştır. [1012]

Cumhuriyet iktidarının İslam dinine ve İslam tarihine bakışını Türk-İslam tarihinin anlatıldığı *Ortamektep İçin Tarih II* (1934)[1013] ile 1939 ve 1940 baskılı *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitaplarında görmek mümkündür. Atatürk Dönemi ve Atatürk sonrası dönem incelendiğinde İslam dinin dinsel referanslarına belirgin bir mesafeli duruş görülmektedir. *Ortamektep İçin Tarih II (1934)* ile 1939 ve 1940 baskılı *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitaplarında *Muhammed* ismi geçerken aşılmışın dışında bir ifade ile Hz. İfadesine yer verilmemektedir. [1014] "*Muhammed 40 yaşına geldiği zaman vatandaşlarını yeni bir dine davet etmeye başladı. Muhammedin davet ettiği bu dine İslam dini denir."*[1015] İfadeleri kullanılarak vahiy vurgusu yapılmadan peygamberliğini kendi kendiliğine ilan ettiği gibi bir anlamsal çıkarımı söz konusudur. Yıldırım'ında ifade ettiği üzere, dönemin ders kitaplarında *"İslam'ın*

[1010] T. Yıldırım & A. Şimşek (2015). Erken Cumhuriyet Dönemi Lise Tarih Ders Kitaplarında Din Anlatısı, *Eğitim ve Bilim*, Cilt,40, Sayı 179, s. 323.
[1011] T. Yıldırım (2016). *Tarih Ders Kitaplarında Kimlik Söylemi*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, s. 36-38.
[1012] N. Köken (2014). *Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara. s. 84-85.
[1013] 1934 baskılı Ortamektep İçin Tarih II ders kitabı, 1939 yılında değişime tabii tutularak içeriği değişmiş, bazı bölümler çıkarılmış Ortaokul İçin Tarih II ders kitabı olarak okutulmuştur.
TTTC (1934). *Ortamektep İçin Tarih II*, Devlet Matbaası, İstanbul s. I.
[1014] TTTC (1934). *Ortamektep İçin Tarih II*, Devlet Matbaası, İstanbul, s. 55.
Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 42-43.
A. H. Taner (1940). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 42-43.
E.E. Yıldırım (2014). *İnönü Döneminde Tarih ve Eğitim, Tarih Anlayışında Süreklilik ve Değişimler*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, s. 78.
[1015] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 42.
A. H. Taner (1940). Ortaokul İçin Tarih II, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 42.

dinsel-inanca dair her türlü motiften arındırılıp tarihsel bir anlatı indirgenmesi" mevcuttur.[1016]

Atatürk Dönemi ve sonrasında dinsel düşünceye karşı pozitivist söylem varlığını devam ettirmiştir. Pozitivist söylem doğrultusunda gerçekliğin kavranması için temel araç akıl olmuş ve aklın dışında kalan metafizik olarak kabul görmüştür. *Ortamektep İçin Tarih II (1934)* ile 1939 ve 1940 baskılı *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitaplarında *Kuran ve Vahiy* adlı konu başlığında İslam dininin birden bire ortaya çıkmadığı belirtilerek *"uzun bir tefekkür olduğu ifade edilmiş ve zekâ ürünü olduğu vurgulanmak"*[1017] istenmiş ve pozitivist bir söylem ile *vahiy* konusu öğrencilere aktarılmıştır:

Muhammed birdenbire: Ben Allah'ın peygamberiyim diyerek ortaya çıkmamıştır. O Arapların ahlak ve adetlerinin pek fena ve ıslaha muhtaç olduğunu anlamış, bu ıslah için tenha yerlere çekilerek yıllarca düşünmüştür. Yıllarca süren düşünmeden sonra ayetler okuyarak vatandaşlarını İslam dinine davet etmeye başlamıştır.

Muhammed, namuskârlıkla işe başladı. Menfaat gözetmeyerek ortaya atıldı. Onun gayesi, muhitin ahlakını, dinini ve içtimai hayatını düzeltmekti.

Muhammed, ayetleri, lüzumuna göre, Mekke'de ve Medine'de muhtelif zamanlarda söyledi. Bir ayet söylenince hafızlar hemen bunu ezberlerlerdi. Sonradan bu ayetler bir kitapta toplandı. Bu kitaba Kur'an denir. [1018]

Dönemin ortaokul tarih ders kitaplarında İslam dinin Allah'tan gelen bir din olmaktan ziyade insanı düşüncelere dayanan ahlaki öğretiler bütünü olarak değerlendirilmesi söz konusudur. Öğrencilere verilmek istenen din algısı, döneme damgasını vuran pozitivist düşünceden etkilenerek tarih ders kitaplarında varlığını göstermiştir. [1019] Farklı bir bakış açısı ile Copeaux'un da ifade ettiği üzere, "*burada, bu bölümün başoyuncusunun Allah değil, Muhammed olduğuna dikkat etmek gerekir. Vahiy öyküsünde, Allah'a, ya da doğaüstüne pek önem verilmemektedir. Söylem, insanları şok etme riskini de göze alarak, bilinçli bir şekilde Muhammed'in yaşamını dünyevileştirmeyi hedeflemektedi*r".[1020]

[1016] E.E. Yıldırım (2014*). İnönü Döneminde Tarih ve Eğitim, Tarih Anlayışında Süreklilik ve Değişimler*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, s. 78.

[1017] T. Yıldırım & A. Şimşek (2015). Erken Cumhuriyet Dönemi Lise Tarih Ders Kitaplarında Din Anlatısı", *Eğitim ve Bilim*, Cilt,40, Sayı 179, s. 331.

[1018] TTTC (1934). *Ortamektep İçin Tarih II*, Devlet Matbaası, İstanbul, s. 58-59.
Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 44-45.
A. H. Taner (1940). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 44-45.

[1019] Z. Aktaş & U. Ünal (2018). 1931-1977 Yılları Arasında Türkiye'de Okutulan tarih Ders Kitaplarında Hz. Muhammed Anlatısı", *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi,/JRES* 5(2), s. 51-52.

[1020] E. Copeaux (2000). Türk Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine", Çev. Ali Berktay, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 59, İstanbul. s. 211.

1950 yılına kadar ortaokulların ikinci sınıflarında okutulan *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitabında *Kuran ve Vahiy* konusu ile ilgili açıklamalarda en dikkat çeken unsurlardan birisi de "*İslam ananesinde bu ayetlerin Muhammed'e Cebrail adına melekler vasıtası ile Allah tarafından vahiy, yani ilham edildiği kabul olunur*" [1021] ifadesi olmuştur. Bu söylem ile vahiy ve ilham fikri üzerinden dinin zekâ ürünü olduğu vurgulanmaya çalışılırken *İlham edildiğine inanması* ise, dinin tanrı tarafından değil de insan kaynak olduğunu düşüncesi ile tarih ders kitabında hakim düşünce olmuştur. [1022] Copeaux'un belirtiği üzere, "*dinsel söyleme özgü olan vahiy etmek fiili ilham edilmek olarak çevrilmiş ve gerçek özne olan Allah sözcüğü, varlığı ve eklemi önceden belirtilen koşullara bağlanan bir tümleç haline getirilmiştir.*" [1023] Okuyucuya kendi kanıtlarını çürütme olanağı da verdiği için bilimsel bir söyleme yaklaşan ifade ile laiklik vurgusu yapılmıştır.

Peygamber'in İslam dine davet etmesi ile ilgili seküler aktarım, 1940'lı yıllarda devam etmekle birlikte tarih ders kitaplarındaki tarihsel söylem yumuşamıştır. 1929'larda başlayan İslam Peygamberliğinin Hz. Muhammed'in kendiliğinden ilan ettiği yaklaşımı, 1940'lı yıllarda İslam ananesine dayanarak kısmen anlaşılmış[1024], 1950'li yıllarda İslam tarihçilerinin bilgilerinden faydalanarak dönüşüm başlamış, 1960'lı yıllarda ise bunun yaşanmış bir gerçek bir olgu olduğu ifade olunurken 1970'li yıllarda ise ayetler gösterilerek ders kitaplarına yansımıştır.[1025]

İkinci Dünya Savaşı yılları içerisinde ortaokulların ikinci sınıflarında okutulan *Ortaokul İçin Tarih II (1940),* ders kitabında Ortaçağ tarihini ele alınmış ve İslam tarihi tarih ders kitabında en fazla üzerinde durulan konu olmuştur. İslam tarihi konusu, "*Arabistan yarımadası, Muhammed, Muhammedin Seferleri, İlk Dört Halife Devri, Emevi Saltanatı, İspanyanın Fethi, Türk Arap Mücadelesi, Abbasî Halifeleri, İslam Devrinde Medeniyet, İspanya'da Endülüs İslam Devleti"* konu başlıkları ile verilmiştir. [1026]

[1021] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih* II, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 44.
A. H. Taner (1940). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 44.

[1022] T. Yıldırım& A. Şimşek (2015). Erken Cumhuriyet Dönemi Lise Tarih Ders Kitaplarında Din Anlatısı", *Eğitim ve Bilim*, Cilt 40, Sayı 179, s. 330-331.

[1023] E. Copeaux (2000). Türk Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine, Çev. Ali Berktay, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 59, İstanbul. s. 212.

[1024] A.H. Taner (1940), *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 42.
Ahalinin Hak Dinine Davet Edilmesi
"Muhammed, 40 yaşına geldiği zaman vatandaşlarını yeni dine davet etmeye başladı. Muhammed davet ettiği bu dine İslam dini denir. İslam dinin esası, Allah'ın birliğine ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna inanmaktır".

[1025] Y. Doğan (2019). *Tarih Ders Kitaplarında Arap İmajı,* Tarih Ders Kitaplarında İmajlar, Devletler, Halklar, Kişiler, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Yayıncılık Ankara, s. 300-301.

[1026] A. H. Taner (1940). Ortaokul İçin Tarih II, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 38-77.

Ortaokul İçin Tarih II (1939 ve 1940) ders kitabında İslamiyet'ten önceki dönemde Arap toplumu ilgili söylemler incelendiği olumsuz bir Arap kültürü imajı çizilmek istenmiştir. "*Araplar bir takım kabilelere ayrılırlardı. Her kabilenin bir reisi vardır. Bu reis kabilenin bütün işlerine baktığı gibi, kabile etrafının davalarına bakar. Kabileler arasında kavgalar ve düşmanlıklar eksik değildir."*[1027] Söylemleri Arapların cahiliye dönemine dair bilgiler vermektedir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında okutulmakta olan *Ortaokul İçin Tarih II (1939 ve 1940)* ders kitabında Hicaz Bölgesi hakkında kısaca bilgiler verilmiş, *"Orta Arabistan'da ve Hicaz'da yaşayan ahalinin hemen hepsi göçebe idi ve kabiller halinde yaşarlardı. Ancak diğer kavimler ile yapılan temaslar neticesinde Mekke ve Medine ahalisinin çok az medenileştiler"* ifadesi bölgenin İslamiyet'ten önce bölgenin sosyo-kültürel hayatı ile ilgili olarak olumsuz ifadeler ile karşımıza çıkmaktadır. [1028]

İncelenmekte olan *Ortaokul İçin Tarih II (1939 ve 1940)* ders kitabında Kabe ile ilgili olarak Arabistan'daki en önemli mabetler arasında en mukaddesi olduğuna dikkat çekilmiştir. Kâbe'nin "Mikâp" yani küpe benzetilerek dört duvardan ibaret olunduğu ifade edilmiştir. Kabe'nin içinde putlara tapıldığı ve bu sayede Kabe'nin bütün Arabistan'ın dini ve milli merkezi olduğu belirtmiştir. [1029] Kâbe'nin Mikap'a benzetilmesi ile ilgili olarak "*Kabe hakkında kulağa hoş gelmeyen hem de İslam tarihi anlatımına uygun olmayan ifadeler kullanılması*" doğru olmamakla birlikte bu benzetme İslam tarihi terminolojisine uygun değildir. [1030]

Muhammed başlığı ile verilen bölümde "*Hayatı, Ahalinin Hak Dinine Davet Edilmesi, Medine'ye Hicret, Kuran ve Vahiy, Musa ve İsa, Muhammet Medine'de"* konu başlığı ile verilmiştir. [1031] Ders kitabında "saygı, övme, yüceltme amacı ile yüksek dereceli kişiler için kullanılan Hazret ifadesi kullanılmadan "Muhammet" olarak verilmesi İslam tarihi açısından dikkat çeken bir durum olmuştur.[1032] Copeaux'a göre, "*Hz., konuşan*ın *Müslümanlıkla*

Ortaokul İçin Tarih II (1940) ders kitabı toplam 166 sayfa olup 40 sayfası İslam tarihine ayrılmıştır. Ortaokul İçin Tarih II (1940) ders kitabında İslam tarihine ayrılan oran %24 olup ders kitabının neredeyse dörtte biri İslam tarihini içermektedir.

[1027] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 39.
A. H. Taner (1940). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 39.

[1028] Maarif Vekilliği, (1939). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 39.
A. H. Taner (1940). Ortaokul İçin Tarih II, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 39.

[1029] Maarif Vekilliği, (1939). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 41.
A. H. Taner (1940). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 41.

[1030] Ö. F. Kırmıt (2020). Lise Tarih Ders Kitaplarında İslam Öncesi Araplar Hakkında Konu Anlatımı (1923-1960), Dini Araştırmalar 23(58), Din Eğitimi: Beyza Bilgin Özel Sayısı, s. 182.

[1031] Maarif Vekilliği, (1939), *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 42-45
A. H. Taner (1940). Ortaokul İçin Tarih II, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 42.45.

[1032] İ. Ayrancı (2014). Cumhuriyet Döneminde Yapılan ilk Resmi İslam Tarihi Çalışmaları (Tarih II Ortazamanlar Ders Kitabı Örneği), Dini Araştırmalar, Temmuz-Aralık, Cilt:17 Sayı:45, s.123.

ilişkisini ortaya koyan bir işarettir. Aynı zamanda İslam'a aidiyetin ifadesinde ara konumda bulunan bir sözcüktür: Hazret unutulursa inançtan uzaklaşılmış olunur". Böylelikle laik devlet anlayışının tarih ders kitaplarına yansımasının bir sonucu olarak 1931 yılından itibaren tarih ders kitaplarında Hz. İfadesi kullanılmamıştır. Bu durum laiklik anlayışı doğrultusunda Kemalist tarih yazımında bilinçli bir yazım unsuru olmuştur. 1940 baskılı ve Taner imzalı *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitabı 1950 yılına kadar ortaokulların ikinci sınıflarında tek kitap olarak okutulmuş, Hz. İfadesi, sözü edilen tarih ders kitabında yer almamıştır. [1033]. Hz. İfadesi ortaöğretim tarih ders kitapları içinde Hümanist tarih anlayışının belirgin olarak yansıdığı Arif Müfit Mansel, Cavid Baysun ve Enver Ziya Karal imzalı *Ortaçağ Tarihi (1942)* ders kitabında yer almaktadır. İslam Tarihi bölümünde "*Hz. Muhammed Devri-Müslümanlık*" konu başlığı altında içerik düzenlenmiştir. Hz. Muhammed ile birlikte peygamber ifadesinin sıklıkla kullanıldığı *Ortaçağ Tarihi* ders kitabında Hz. Muhammed'e peygamberliğin Allah tarafından vahiy ile geldiği diğer tarih ders kitaplarından farklı bir söylem ile açıkça aktarılmaktadır.[1034]

1940 baskılı ve Taner imzalı *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitabında İslamiyet'ten önceki dönem ile İslamiyet'ten sonraki dönem karşılaştırılarak İslam dini ile bütün Müslümanların kardeşlik duygusu ile birbirine bağlandıkları vurgulanmıştır: " *Muhammed, evvela Müslüman Mekkelilerle Müslüman Medineliler arasındaki rekabet ve düşmanlığı ortadan kaldırdı. Sonra da bütün Müslümanların kardeş olduklarını ilan etti."* Ayrıca İslamiyet'ten önceki Arap toplumundaki ayrılıklar ve kavgalar eleştirilmiş, İslamiyet ile birlikte bütün Müslümanların kardeşlik duygusu ile bağlandıkları belirtilmiştir.[1035]

İncelenmekte olan *Ortaokul İçin Tarih II (1939 ve 1940)* ders kitaplarında "*Muhammedin Seferleri*" adlı bölümde Bedir Savaşı, Hendek Savaşı, Hayber, Mekke'nin Zaptı başlığı altında dönemin askeri ve siyasi olaylara yer verilmiştir. Dönemin ders kitaplarında Uhud Savaşı'na yer verilmiş ve olayların tarihi hakkında bilgiler yer almamıştır. 1934 baskılı *Ortamektep İçin Tarih II* ders kitabında Bedir Savaşı ile ilgili bilgilerin 1939 baskılı *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitabında ye almadığı gözlenmektedir. "*Muhammed*

[1033] T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (1950). Tebliğler Dergisi, 28 Ağustos-4 Eylül 1950, Cilt.13, Sayı.605-606 "1950-1951 Öğretim Yılında Orta dereceli okullarda Okutulacak Ders Kitapları Hakkında" s. 56-59. Bu ders yılından itibaren Ortaokulların ikinci sınıflarında Emin Ortay'a ait Tarih Ortaçağ ile Faik Reşit Unat ve Kamil Su'ya ait olan Tarih II ders kitabı okutulmuştur. Ayrıca Ali Hayder Taner'e ait olan Ortaokul İçin Tarih II ders kitabı, Köy Enstitüleri, Orta Ticaret Okulları, Kız Enstitülerinin ikinci sınıflarında okutulacak tarih ders kitapları arasında yer almaktadır.

[1034] A. M. Mansel, C. Baysun & E.Z. Karal (1942). *Orta Çağ Tarihi*, İkinci Sınıf, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 29; E. E. Yıldırım (2014). *İnönü Döneminde Tarih ve Eğitim, Tarih Anlayışında Süreklilik ve Değişimler*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, s. 171-172.

[1035] Taner, A.H. (1940). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 45.

Medine'ye yerleştikten sonra Mekke ve Suriye arasında Kureyşli kervanları vurmaya başladı" ifadesi, 1939 baskılı Ortaokul İçin Tarih II ders kitaplarında yer almamaktadır. [1036] *Ortaokul İçin Tarih II (1939 ve 1940)* ders kitaplarında Mekke'nin fethi konusu, Mekke'nin Zaptı başlığı altında verilerek Mekke'nin alınmasının İslam tarihi üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur. Mekke'nin Arabistan'ın en önemli merkezi olması ve peygamberin doğduğu ve büyüdüğü yer olması nedeni ile Mekke'nin alınmasına karar verildiği ifade olunmuştur. [1037]

Dönemin Ortaokul İçin Tarih II (1939 ve 1940) ders kitaplarında Türk-Arap ilişkisinin başlaması, sınırların genişlemesine bağlı olarak yapılan fetihler ile başlamıştır. Hz. Ömer Döneminde İran'ın Fethi ile Arapların Şarkta Türk eline kadar ilerledikleri ifade edilirken Hz. Osman Dönemi ile birlikte Türklerin Araplar ile karşılaşmaya başladıkları belirtilmiştir: [1038] "*Osman devrinde İslam ordularının hudutları garpte Trablusgarp'ta, Şarkta ise Horasan'a dayanıyordu. İran ülkesi kâmilen zapt edilmiş ve İslamlaşmıştı. Şimdi Araplar Türklerle karşılaşmaya başlamışlardı." Yasin* Doğan'ın da ifade ettiği üzere, Türklerle ile Müslümanların karşılaşması yerine Türkler ile Arapların karşılaşmaya başlaması ifadesi, İslam dinin yayılmasından ziyade Türk-Arap mücadelesi üzerinden siyasi bir mücadele algısı oluşma isteğini göstermektedir.[1039]

Emeviler ile Türkler arasındaki münasebetler ile ilgili olarak olumsuz ifadeler yer almaktadır. Abdülmelik zamanında Emevilerin Şarkta Horasan'a gönderdikleri kumandanların Türk elindeki birçok yeri zapettikleri belirtilirken Velid Zamanında Horasan Valisi Kuteybe Bin Müslim'in Türklere karşı giriştiği kanlı mücadelelere daha büyük şiddetle devam ettiği belirtilmektedir. Emeviler ile ilgili olumsuz imajlar dönemin ortaokul ders kitaplarında tarihi söylemler ile açıkça görülmektedir. Emeviler İslam'a hürmet beslemedikleri ve İslamiyet'i de tahtlarını muhafaza edebilmek için araç olarak kullandıkları belirtilmiştir.[1040] 1939-1945 dönemin tarih ders kitaplarında TTTC tarafından yazılan Tarih II (1931) ders kitabında romantik bir söylem ile Arap-Türk mücadelesinin aktarımı, İkinci Dünya Savaşı yılları içerisinde de devam etmiştir. Türklerin Araplardan üstün oldukları

[1036] TTTC (1934). *Ortamektep İçin Tarih II*, Devlet Matbaası, İstanbul, s. 60.
Maarif Vekilliği, (1939). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 46-47.
A.H.Taner (1940). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 46-47.
[1037] Maarif Vekilliği, (1939). Ortaokul İçin Tarih II, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 47-48.
A.H. Taner (1940). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 47-48.
[1038] Maarif Vekilliği, (1939). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 51-52.
A.H. Taner (1940). Ortaokul İçin Tarih II, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 51-52.
[1039] Y. Doğan (2019). Tarih Ders Kitaplarında Arap İmajı", Tarih Ders Kitaplarında İmajlar, Devletler, Halklar, Kişiler, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Yayıncılık Ankara, s. 302.
[1040] Maarif Vekilliği, (1939). *Ortaokul İçin Tarih II,* Maarif Matbaası, İstanbul. s. 56.
A. H. Taner (1940). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 56.

etnosantrik ve romantik bir söylem doğrultusunda öğrencilere dönemin ortaokul ders kitaplarında aktarılmıştır.

> *Türk beyleri ve hanları arasında vuruşmalar başladı. Araplar bundan istifade ederek Toharistan ve Maveraünnehir gibi Türkellerine tecavüz ettiler. O zaman burada yüksek medeniyet vardı…Kendilerine mahsus yazıları vardı; en küçük köylerinde bile mektep bulunurdu. Araplar, Türkellerindeki zenginliği görünce bunlara sahip olmak için bütün hırsları ile çalıştılar. Büyük ganimetler elde etmek ümidi onları tahrik eden kuvvetli bir amil oldu.* [1041]

Türk-Arap Mücadelesi başlığı ile verilen bölümde Türk kültür ve uygarlığı ile ilgili olarak Türk milletinin yüksek bir medeniyete sahip olduğu vurgulanırken Arapların Türk topraklarındaki zenginliği ele geçirmek için Türk illerini yağma ve tahrip ettikleri belirtilmiştir. Emeviler döneminde Türk-Arap ilişkisi, askeri ve siyasi mücadeleler, Emevilerin yıkılması ve Abbasilerin kurulması ile ilgili olarak Emevilerin yıkılmasında Türklerin rolleri üzerinde durulmuştur. Özellikle Emevilerin Arap milliyetçiliği yapması dönemim tarih ders kitaplarında eleştiri konusu olmuş ve devletin yıkılmasının en önemli nedeni olarak verilmiştir.[1042]

Dönemin *Ortaokul İçin Tarih II (1939 ve 1940)* ders kitaplarında Abbasi Döneminde ise Türkler ile iyi ilişkilerin kurulması, "*Türklerin Bağdat'ta Ehemmiyet Kazanmaları"* başlığı ile verilmiştir. Harun Reşit'ten sonra oğulları Emin, Memun ve Mutasım'ın sıra ile halife oldukları belirtilirken Memun ve Mutasım'ın annelerin Türk olduklarına vurgu yapılmıştır. Mutasım zamanında Türklerden oluşan Hassa ordularının oluşturulduğu belirtilirken Mutasım'ın Türkleri çok sevdiğine dikkat çekilmiş ve Türklere mahsus olarak *Samarra* adı verilen şehirlerin oluşturduğu ifade olunmuştur. Sözü edilen ortaokul tarih ders kitabında Abbasi devletinin güçlü bir devlet olması ve İslam'ın şevketinin yükselmesi Türk milletine dayandırılmıştır. [1043]

Türklerin İslamiyet'e geçişleri ile ilgili olarak Dönemin *Ortaokul İçin Tarih II (1939 ve 1940)* ders kitaplarında Türklerin İslamiyet'i kitleler halinde geçmesini sağlayan Talas Savaşı ile bilgilere yer verilmemekle birlikte Abbasiler döneminde İslam'ın süratle yayılmaya

[1041] T. Yıldırım & A. Şimşek (2015). Erken Cumhuriyet Dönemi Lise Tarih Ders Kitaplarında Din Anlatısı", Eğitim ve Bilim, Cilt,40, Sayı 179, s. 335.; Maarif Vekilliği (1939). Ortaokul İçin Tarih II, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 62 ; A.H. Taner (1940). *Ortaokul İçin Tarih II,* Maarif Matbaası, İstanbul. s. 62.

[1042] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 62-63.
A.H. Taner (1940). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 62-63.

[1043] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 65.
A.H.Taner (1940). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 65.
O tarihte yaşamış bir tarihçi Türk ordusu hakkında şunları yazıyor: " Bu ordu genç, dinç, güzel ve levent efrattan teşekkül etmişti. Ordu efradı ipekli elbiseleri, sırmalı kumaşları ile herkesin takdir ve hürmetini kazanıyordu. Bu Türkler sayesindedir ki, Abbasi Devletinin nüfuzu teessüs etti. İslam'ın şevketi yükseldi.

başladığı belirtilmektedir. Bunun nedeni ise dönemin ortaokul ders kitabında şu sözler ile açıklanmaktadır:

> *Abbasi İmparatorluğu'nda Türkler yalnız askerlik işlerinde değil idari ve mali işlerinde de en yüksek mevkilere geçmişlerdir. Bunun üzerine Müslümanlık Türkler arasında daha ziyade süratle yayılmaya başladı. Çünkü Abbasiler zamanında olduğu gibi köle sayılmıyorlardı. Abbasi İmparatorluğunda hâkim olanlar hakikatte Arap değil Türklerdi.* [1044]

Türklerin Abbasiler ile olan iyi münasebetlerinin sadece askeri alanda değil devlet idaresinde ve ekonomik yapıda etkili olduğunu dikkat çekilirken Emeviler döneminde Türklere kötü muamele edildiğinin de altı çizilmiş, yaşanan müspet ilişkinin Türkler arasında İslam dininin yayılmasına katkı sağladığı vurgulanmıştır. Burada en dikkat çekici husus, "*Abbasi İmparatorluğunda hâkim olanlar hakikatte Arap değil Türklerdi."* İfadesi ile Abbasilerin hakim gücünün Arap değil Türk milleti olduğudur. Bu durum, Türk Tarih Tezi'nin ders kitabına yansıması olup Abbasiler Türk devleti olarak kabul görmüştür. [1045]

Dönemin *Ortaokul İçin Tarih II (1939 ve 1940)* ders kitaplarında Araplara yönelik olumsuz söylemlere, "*İslam Devrinde Medeniyet"* adlı bölümde de yer verilmektedir. İslam tarihinde ilim ve maarifte ileri gidildiği vurgulanırken ilimle uğraşanların Araplar değil diğer kavimlere mensup bilim insanları olduğu ifade edilmektedir. Özellikle İslam medeniyetinin kuruluşunda Türklerin rolü en önemli unsurlardan birisi kabul edilmektedir : " *İslamiyet ortaya çıktığı zaman Türkler yüksek bir seviyeye ve eski bir medeniyete sahip idiler. Bunlar İslamiyet'i kabul ettikten sonrada bu dinin yayılmasına hizmet ettiler*". [1046]

Türk Tarih Tezi'nin etkisi ile dönemin *Ortaokul İçin Tarih II (1939 ve 1940)* ders kitaplarında İslam medeniyetinin ortaya çıkmasında Türk bilim adamlarının etkisi vurgulanmıştır. İslam dünyasının Aristosu olarak kabul edilen İbn-i Sina'nın Buhara'da doğmuş bir Türk olduğu belirtilirken benzer bir şekilde İslam dünyasının en büyük filozofu olan Farabi'nin Türkmeneli'de doğan bir Türk olduğu öğrencilere aktarılmış ve Türk kimliğinin İslam dünyasındaki önemine dikkat çekilmiştir. Böylece dönemin ders kitaplarında Türk Tarih Tezi'nin etkisi devam etmiş, İslam tarihinde Türk kimliğine, Türk milletinin İslam tarihinde rolüne ve katkılarına yer verilmiştir. O*rtaokul İçin Tarih II (1939 ve 1940)* ders

[1044] Maarif Vekilliği (1939). Ortaokul İçin Tarih II, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 66.
A.H .Taner (1940). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 66.
[1045] İ. Ayrancı (2014). Cumhuriyet Döneminde Yapılan ilk Resmi İslam Tarihi Çalışmaları (Tarih II Ortazamanlar Ders Kitabı Örneği), Dini Araştırmalar, Temmuz-Aralık, Cilt:17 Sayı:45, s. 130-132.
[1046] Maarif Vekilliği (1939). Ortaokul İçin Tarih II, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 68
A.H. Taner (1940). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 68.

kitaplarında İslam medeniyetinin bütün İslam kavimlerinin müşterek bir malı olan bir medeniyet olduğu vurgusu yapılırken İslam medeniyetinin sadece Araplardan oluşan bir medeniyet olmadığı aktarılmak istenmiştir. Arap olmayan milletlerin İslamiyet'i benimsedikten sonra her alanda bir etkileşim yaşandığı ve İslam medeniyetinin oldukça ileri bir seviyeye ulaştığı açıklanmıştır. Tarım, sanayi, ticaret, edebiyat, fen ve felsefede gelişim ve ilerlemenin yaşandığı, ilimde ileri gidildiği ve mimarinin büyük gelişme kaydettiği belirtilmiştir. Özellikle Türk mimarlarını muhteşem camiler ve saraylar inşa ederek yüksek sanat kudreti gösterdikleri etnosantrik bir söylemle öğrencilere aktarılmıştır. [1047]

Cumhuriyet iktidarı tarafından laik bir kimlik oluşturmak amacı ile ders kitapları dönemin ideolojik yaklaşımlarının yansıtan araçlar olmuşlardır. 1939, 1940 ve 1944 baskılı *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitaplarında İslam tarihinin en önemli kavramlarından birisi olan halifelik konusu, olumsuz tarihsel söylemler ile öğrencilere aktarılmıştır. Halifeliğin kaldırılması, adlı bölümde halifeliğin dini ve siyasi rolüne yer verilirken Türk-İslam tarihini olumsuz yönde etkilediği ifade edilmiştir:

> *Peygamber öldükten sonra başimamlık yerine geçen zatlere halife adı verildi. Şam'da Emevi saltanatını kuran Muaviye, o vakte kadar seçim yolu ile yapılan halifeliği babadan oğula geçer bir hale koydu. Emevilerden sonra Halifelik Abbasilere geçti. Hülagu Han, son Abbasi Halifesini öldürünce artık saltanat biçiminde halifelik kalmadı. Abbasilerden olduğunu söyleyen adamlardan biri, halifeliği para ile alınır satılır bir unvan yaptı. Sonunda Osmanlı padişahlarından Yavuz Selim, Mısır'ı zapttetiği vakit, oradaki halifeden halifeliğini aldı. Bundan sonra Osmanlı padişahlarına halife denmeye başladı. Bu halifelik yüzünden yüzlerce yıl Türk kanı aktı. Hiçbir değeri kalmayan halifelik, Türklerin başına bela kesildi.*[1048]

Ulus devlet inşa etme sürecinde halifelik kurumunun varlığı sorgulanmış ve bu durum dönemin tarih ders kitaplarına yansımıştır. Osmanlı Devleti'nde halifelik kurumun hiçbir değeri kalmadığına ve I. Dünya Savaşı yıllarında "*Mukaddes Cihat*" ilan edildiğine ancak "*buna dışarıdaki Müslümanlardan hiçbiri kulak asmadı"* denilerek Müslüman halklar üzerinde hiçbir tesiri olmadığı vurgulanmıştır. [1049] Halifeliğin dini misyonu için " *Darülhalife denilen İstanbul'un kapısı Çanakkale'yi zorlayan düşman askerleri içinde para ile tutulmuş*

[1047] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 68-69.
A.H. Taner (1940). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 68-69.
[1048] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 236-237
S. Ertem & K.N. Duru (1941). *Ortaokul İçin Tarih II*I, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 236-237
K. Su, & K.N. Duru (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 222-223.
[1049] Y. Doğan (2019). Tarih Ders Kitaplarında Arap İmajı", Tarih Ders Kitaplarında İmajlar, Devletler, Halklar, Kişiler, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Yayıncılık Ankara, s. 308-310;
Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 236-237
S. Ertem & K.N. Duru. (1941), *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 236-237
K. Su, & K.N. Duru (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 222-223.

Müslümanlar da vardı. Böylelikle halifeliğin hiçbir değeri olmadığını anlamayan kalmadı" ifadeleri ile dönemin ders kitaplarına yansıtılmıştır.

Halifelik kavramı laik devlet yapısının inşasına aykırı bir kurum olarak dönemin ders kitaplarında öğrencilere aktarılmıştır. Din ve devlet işlerinin birbirine karıştıran devletlerin parçalanma sürecine girdiği, Osmanlı İmparatorluğu'nun da din ve devlet işlerini birbirine karıştırdığı " *Osmanlı İmparatorluğu da bu yüzden batmıştır. Osmanlı padişahları, halifeliği ele geçirdikten sonra kendilerini yeryüzünde Allah'ın gölgesi ve peygamberin vekili olarak gördüler*"[1050] söylemleri ile açıklanmıştır. Yeni Türk devletinin ise, "*dini dünya işlerine karıştırmaktan ileri gelen bütün kötülükleri, bütün bozuklukları pekiyi bildiği için din ve devlet işlerini birbirinden ayırmak, yani laikliği ilan etmek yolunu tuttu"[1051] i*fadeleri ile laik devlet anlayışının yeni Türk devletinin benimsediği en önemli hedeflerden birisi olduğu vurgulanmıştır.

2.6. Geçmiş Mekâna Bakış-Tarihin Görsel Kaynakları

Öğretme ve öğrenme sürecinin en temel öğelerinden birisi, öğretim materyalleri olmuştur. Öğretme-öğrenme süreci içerisinde öğrenme materyalleri, öğrenciler için işaret ve açıklamaları anlamasını sağlama, öğrencilerin öğrenmesi istenilen davranışların özendirilmesi, hedeflenen tüm yeni davranışların pekiştirilmesi için bütün yararlanılan araç ve gereçleri içermektedir. Tarih dersinde soyut ve sözel sembollerin kullanılması, öğretim etkinliğinin azalmasında etkili olmuştur. Bunun içindir ki tarih öğretiminde tek başına bilgi aktarımı esas alınmaması ve öğrenci merkezli eğitim ve öğretim etkinliklerine uygun olarak araç ve gereç kullanımı esas alınmıştır. [1052]

Tarih öğretiminde kullanılan malzemeler arasında resim ve fotoğrafların oldukça önemli bir yeri bulunmaktadır. Tarih öğretiminin temel kaynaklarından birisi olan fotoğraf ve resimler, sözler ile anlatılması güç olan birçok mesajı kısa sürede öğrenciye verebilmektedir. Fotoğraf ve resimlerin tarih öğretimine katkıları arasında geçmişi tasvir etmesi ve hayal gücünü kullanılanına katkı sağlama, geçmişi inşa etmesine yardımcı olma, soyut kavramları

[1050] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 249.
S. Ertem & K.N. Duru (1941). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 249.
K. Su & K.N. Duru (1944). *Orta Okul İçin Tarih III,* Maarif Matbaası, İstanbul. s. 235
[1051] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 249.
S. Ertem & K.N. Duru (1941). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 249.
K. Su & K.N. Duru (1944). *Orta Okul İçin Tarih III,* Maarif Matbaası, İstanbul. s. 235
[1052] A. Şimşek (2003). Tarih Öğretiminde Görsel Materyal Kullanımı", G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi, Cilt 4, Sayı I, s. 144.

somutlaştırmayı kolaylaştırma, kalıcı öğrenme sağlama, tarihsel süreç içinde vuku bulan değişimi fark ettirme yer almaktadır. [1053]

Cumhuriyet Dönemi tarih ders kitaplarını ile Osmanlı Dönemi tarih ders kitaplarını karşılaştırdığımızda Cumhuriyet iktidarı tarafından hazırlanan tarih ders kitaplarında görsel materyallerden yararlanıldığı, fotoğraf ve resimler ile ders kitaplarının zenginleştirmeye çalışıldığı görülmektedir. Tarih ders kitaplarında kullanılan fotoğraf ve resimler, mevcut iktidarın ideolojilerini yansıtma ve yeni rejimin meşruluğunu gerçekleştirmenin bir aracı niteliğini taşımaktadır. [1054]

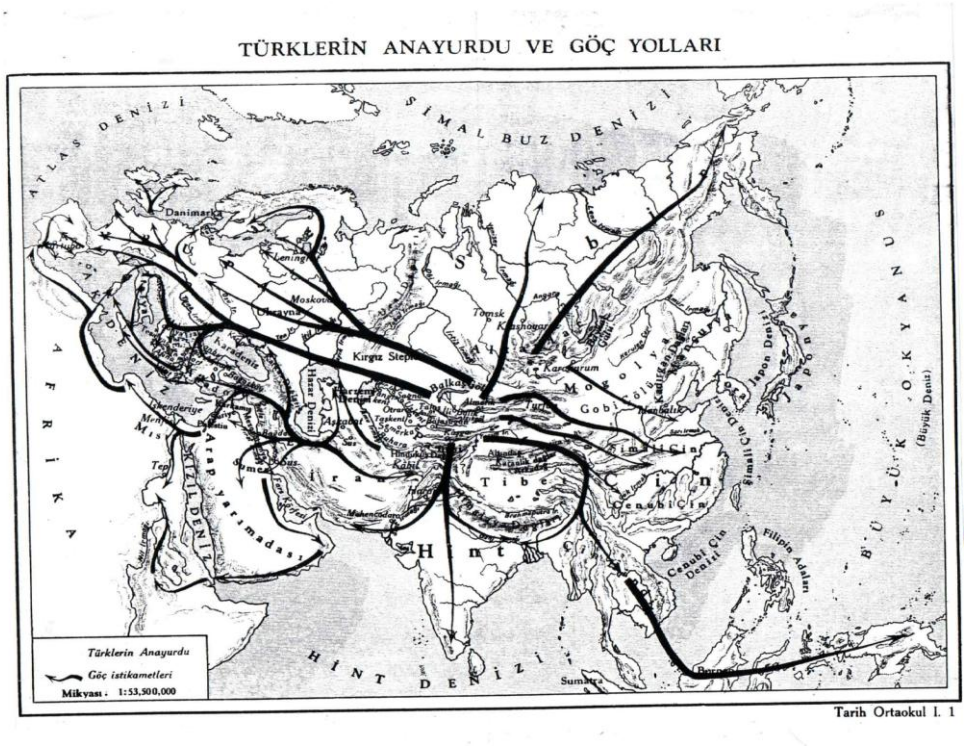
Atatürk Dönemi'nde Türk Tarih Tetkik Cemiyeti öncülüğünde Türk Tarihinin Ana Hatları kitabından esinlenerek yazdırılan yeni tarih ders kitapları, biçimleri ve sunuluşları ile Atatürk'ün tarih tezine verdiği önemi göstermesi bakımından kaliteli kâğıda basılmış, özenle ciltlenmiş, bol resim kullanılmış ve çok sayıda özenle yapılmış haritalar ile öğrencilere sunulmuş eğitim araçları olmuştur.[1055] Bu tarih ders kitapları, baskı, cilt, resim, harita ve içerik itibari ile bir önceki dönemden farklılık arz etmekte ve Atatürk'ün tarih tezine verdiği önemi göstermektedir. [1056]

Cumhuriyet kurulduktan sonra hazırlanan dört ciltlik ilk resmi tarih kitabının sadeleştirilmesi ile ortaokullar için üç ciltlik ders kitapları oluşturulmuş, *Ortamektep İçin Tarih I, II ve III* ders kitapları 1933 yılında yayınlanarak okutulmaya başlamıştır.[1057] Türk Tarih Tezi'nin etkisi ile yazılan tarih ders kitaplarında kullanılan görsel materyaller, dönemin ideolojisine uygun olarak ders kitaplarına yansımıştır. Özellikle Kemalist tarih yazımının en önemli görsel materyallerinden biri olan "*Türklerin Anayurdu ve Göç Yolları"* haritası ile Orta Asya odaklı tarihsel yaklaşım üzerinden göç yolları gösterilerek Türk milletinin dünyanın her yerine yayılarak medeniyetin taşıyıcı olduğunu vurgulanmak istenmiştir.

Copeaux'un ifade ettiği üzere, "*bu yapıtlardaki görsel bir öğe 1931 tarih tezlerini mükemmel biçimde özetlemekte ve simgelemektedir. Tüm dizilerde, tarih haritalarının ilki, Neolitik çağda yapıldığı varsayılan göçleri göstermekte ve bu amaçla, konik izdüşümü konuya*

[1053] N. Köstüklü (2016). *Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretim*i, Çizgi Kitapevi, 2. Baskı, Konya, s. 129-131.
[1054] H. Gürkan (2017). *Türkiye'de Tarih Öğretimi, İlköğretim Ders Kitapları(1869-195*0), Karahan Kitapevi, Adana, s. 159.
[1055] E. Copeaux (2000). Türk Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine", Çev. Ali Berktay, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 59, İstanbul. s. 40-41.
[1056] M. Çapa (2002). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tarih Öğretimi, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.29-30, Mayıs-Kasım, s. 49.
[1057] B. Ersanlı (2018). *Tarih ve İktidar, Türkiye'de Resmi Tarih Tezi'nin Oluşumu (1929-1937*), 7.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul. s. 126.

çok uygun bir Avrasya haritası kullanılmaktadır…"[1058] *Türklerin Anayurdu ve Göç Yolları*" haritası, 1933-1938 dönemi *Ortamektep İçin Tarih I* ders kitabında kullanılırken 1939 yılında tekrar düzenlenen *Ortaokul İçin Tarih I,* ders kitabında da kullanılmaya devam etmiştir. [1059] Bu bakımdan Atatürk dönemi ve sonrası dönem olan İkinci Dünya Savaşı yıllarında da Türk Tarih Tezi'nin yansımaları ortaokul tarih ders kitaplarında varlığını sürdürmüştür.

Şekil 4.1. Türklerin Anayurdu ve Göç Yolları Haritası

Kaynak: (T.C. Maarif Vekilliği, 1939:269)

1939 ve 1941 baskılı *Ortaokul İçin Tarih I* ders kitaplarında "*Beşer Tarihine Giriş"* konusu içinde "*Mağara Devri İnsanları"*, *İlk zamanlarda bir aile*", "*Yontmataş devri aletleri*", "*Mağara devri insanları meskenleri süslüyor*", "*Cilalıtaş devrine ait aletler",* "*mağara devri insanlarının yaptığı ilk sanat eserleri",* "*iri taştan yapılmış bir anıt"*, "*küçük bir höyüğün yarması"*, "*göl evleri",* "*Cilalıtaş devrine ait bir toprak kap*", "*Tunç Devrine ait bir kemer tokası"*, "*Dolikosefal ve Brakisefal kafalar*" adı ile görsel materyallere yer verilmiştir. [1060]

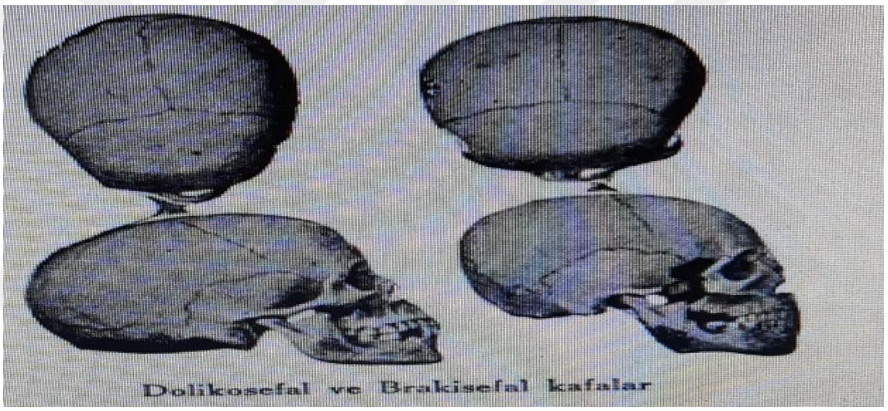
[1058] E. Copeaux (2000). Türk Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine", Çev. Ali Berktay, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 59, İstanbul. s. 41.

[1059] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih I*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 269. "*Türklerin Anayurdu ve Göç Yolları"* haritası; Kültür Bakanlığı (1938). *Ortamektep İçin Tarih I*, Devlet Basımevi, İstanbul. s. 308

[1060] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih I*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 1-12.
F.R. Unat (1941). *Ortaokul İçin Tarih I*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 1-12.

Türk Tarih Tezi, İkinci Dünya Savaşı yılları içinde okutulan ortaokul tarih ders kitaplarında görsel materyallerin kullanımı ile sürekliliğini sürdürmüş, tarih ders kitaplarında kullanılan haritalar yeni rejimin ideolojisini yansıtan araç olmuşlardır. Bunlardan birisi ortaöğretim tarih ders kitaplarında kullanılan Kemalist tarihsel söylem doğrultusunda anlatılan ırk kavramının görsel materyaller ile desteklenmesi olmuştur. "*Dolikosefal ve Brakisefal kafalar"* adı ile Türk ırkının Avrupa iddialarının aksine sarı ırktan olmadığı ifade olunmaktadır. [1061]

Türk Tarih Tezinin etkilerinin hissedildiği bu dönemde antropolojik kaynaklardan yararlanmak suretiyle dolikosefal ve brakisefal kafa görselleri kullanılarak Türk ırkının brakisefal kafatası şekline sahip olduğu belirtilmiş ve Batının söylemlerinin aksine Türk ırkının üstün bir ırk olduğu vurgulanmak istenmektedir.

Şekil 4.2. Irk, Dolikosefal ve Brakisefal Kafa Yapısı
Kaynak: (T.C. Maarif Vekilliği, 1939: 11; Unat, 1941: 11)

1939-1945 dönemi *Ortaokul İçin Tarih I* ders kitaplarında kullanılan resimlerin konularına göre dağılımı incelendiğinde tarihi nesnelere, duvar resimlerine, mimari eser ve mekânlara, heykellere geniş yer verildiği görülmektedir. 1939-1945 dönemi *Ortaokul İçin Tarih I* ders kitabı, görsel materyal olarak resimlerin en çok kullanıldığı ders kitabı olmuştur. Heykeller ve mimari eserlerin büyük bir kısmını hümanizmin tarih ders kitaplarına yansımasının etkisi olarak Yunan ve Roma medeniyetine ait olan eserler oluşturmaktadır.

1939-1945 dönemi *Ortaokul İçin Tarih I* ders kitaplarında kullanılan resimlerin konularına göre malzemelerin dağılımı aşağıdaki Tablo 4.2.'de verilmiştir:

[1061] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih I*, Maarif Matbaası, İstanbul, s. 11.; Unat, F.R. (1941), Ortaokul İçin Tarih I, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 11.

Tablo 4.2. 1939-1945 Dönemi Ortaokul İçin Tarih I Ders Kitaplarında Kullanılan Resimlerin Konularına Göre Malzemelerin Dağılımı

Resimlerin Konuları	**1939-1945 Dönemi *Ortaokul İçin Tarih I* Ders Kitapları**	
	1939 Baskısı	***1941 Baskısı***
Tarih Öncesi Devirlere ait görseller : (Aletler, eşyalar, kafatası, fosiller,resimler)	12	12
Hükümdar,kral,devlet adamları,Ünlü Şahıslar	4	4
Mimari eserler ve mekanlar (Saray, mezar, çeşme, harabeler, köprü,yazıtlar vb.)	24	24
Duvar resimleri, kabartmalar	**30**	30
Heykeller	**23**	23
İbadet Yerleri (Cami, Kilise, tapınak vb).	5	5
Askerler ve askerlere ait eşyalar ve savaş alanları	12	12
Yazılı belgeler, vesikalar, antlaşmalar,kitabeler	9	9
Tarihi nesneler, para, madalya,kıyafet, halı vb.	**30**	30
Şehir yaşamı, gündelik yaşam, halka ait resimler,tablolar	15	15
Toplam	164	164

Kaynak: (T.C.Maarif Vekilliği, 1939; Unat, 1941)

Her ne kadar sözü edilen dönemi *Ortaokul İçin Tarih I* ders kitabında görsel materyaller oldukça fazla kullanılmış olsa da kullanılan görsel materyaller tarih öğretimine uygun olarak hazırlanmamış ve öğrencilere tarihsel düşünmeyi sağlayacak nitelikte sorulara yer verilmemiştir. II. Maarif Şûrası'nda tarih komisyonu tarafından belirtilen raporda tarih öğretimine dair yardımcı vasıtalar içinde synchonik tarih tablolarına, tarih atlaslarına, resim koleksiyonlarına yer verilmesi tavsiyesinde bulunulmuştur. Ortaokul ders kitaplarında öğrencinin ezberci eğitimden kurtulması, öğrencinin tarihsel olayları anlaması ve zaman fikrinin kavranması için synchonik levhalara önemine dikkat çekilmiş, histomap sistemi

üzerine synchronik tabloların hazırlanması istenmiştir. Dünya tarihinin önemli olaylarının ve kültür hareketlerinin karşılaştırılmalı gösterilmesi için zaman tablolarının yapılması önerisinde bulunulurken atlasların daha iyi hazırlanması önerisinde bulunulmuştur.[1062]

1939 ve 1940 baskılı *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitapları, "*Uygur Medeniyeti Eserlerinden: Turfan civarında Bezeklik Manastırı Duvar resimlerinden bir pa*rça" adlı görsel materyal ile başlamıştır. Sözü edilen görsel materyalde öğrencilerin tarihsel düşünmesine katkı sağlayacak nitelikte bulunmamaktadır. 1939 ve 1940 baskılı *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitaplarında bu görsel materyalin varlığı, Uygurların yüksek bir medeniyete sahip olduğunu göstermek amacı ile kullanılmıştır.

Şekil 4.3. Uygur Medeniyet Eserlerinden: Turfan Civarında Bezerlik Manastırı Duvar Resimlerinden Bir Parça

Kaynak: (T.C. Maarif Vekilliği, 1939: VII; Taner, 1940: VII)

Ortaokullar için hazırlanan *Ortaokul İçin Tarih I* ders kitabına kıyasla *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitabında daha az görsel materyal kullanılmıştır. Romalılar adlı konu başlığında "*Romalı Kadın, Romalı erkek, Roma'da Senato, Koliseum'da Hristiyanların Aslanlara parçalattırılması, Roma'da Halkı Eğlendiren Gladyatörler, Bir Galyalı, Galyalılar, Yaşlı Bir Germen Kadını"* adlı görsel materyaller aracılığı ile şehir yaşamı, ve gündelik yaşama ve halka ait resimlere yer verilmektedir.[1063]

[1062] T.C. Maarif Vekilliği (1991). *İkinci Maarif Şurası, Çalışma Programı, Raporlar, Konuşmalar,* s. 203-204.
[1063] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih II,* Maarif Matbaası, İstanbul. s. 1-13.
A.H. Taner (1940). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 1-13.

1939-1945 dönemi *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitaplarında kullanılan resimlerin konularına göre malzemelerin dağılımı aşağıdaki Tablo 4.3.'te verilmiştir:

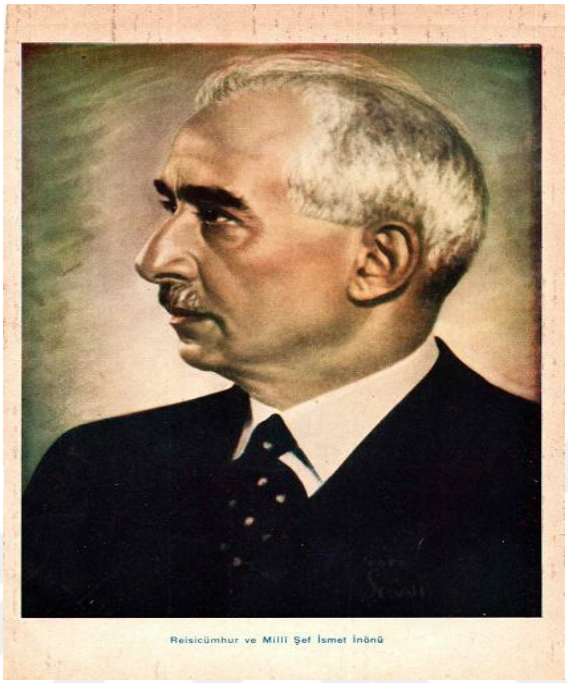
Tablo 4.3. 1939-1945 Dönemi Ortaokul İçin Tarih II Ders Kitaplarında Kullanılan Resimlerin Konularına Göre Malzemelerin Dağılımı

Resimlerin Konuları	**1939-1945 Dönemi *Ortaokul İçin Tarih II* Ders Kitapları**	
	1939 Baskısı	***1940 Baskısı***
Hükümdar,kral,devlet adamları,Ünlü Şahıslar	7	7
Mimari eserler ve mekanlar (Saray, mezar, çeşme ,harabeler,köprü,yazıtlar vb.)	11	11
Duvar resimleri, kabartmalar	4	4
Heykeller	5	5
İbadet Yerleri (Cami, Kilise, tapınak vb).	10	10
Askerler ve askerlere ait eşyalar ve savaş alanları	10	10
Yazılı belgeler, vesikalar, antlaşmalar,kitabeler	6	6
Tarihi nesneler, para, madalya,kıyafet, halı vb.	5	5
Şehir yaşamı, gündelik yaşam, halka ait resimler,tablolar	8	8
Toplam	66	66

Kaynak: (Maarif Vekilliği, 1939 ve Taner, 1940)

Orta Çağ tarihine yer verilen 1939-1945 Dönemi *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitaplarının görsel materyallerin dağılımı incelendiğinde mimari eserler ve mekânlara, ibadet yerlerine, askere ait eşya ve savaş alanlarına ve şehir yaşamına ait eserlere yer verildiği gözlenmektedir. Benzer bir şekilde *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitabında da kullanılan görsel materyaller tarih öğretimine uygun olarak hazırlanmamış ve öğrencilere tarihsel düşünmeyi sağlayacak nitelikte sorulara yer verilmemiştir.

İkinci Dünya Savaşı yılları içinde "*Yeni ve Yakın Zamanlara*" yer verilen *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitapları içindekiler kısmından sonra "*Reisi Cumhur ve İsmet İnönü"* olarak verilen portresi ile başlamıştır.

Şekil 4.4. Reisicumhur ve Milli Şef İsmet İnönü

Kaynak: (Maarif Vekilliği, 1939: IX; Ertem ve Duru, 1941:.IX; Su ve Duru, 1944: VII)

İsmet İnönü'nün portresi, 1933-1938 *dönemi Ortamektep İçin Tarih III* ders kitaplarının yapılan değişiklikler ile 1939 yılından itibaren *Ortaokul İçin Tarih III* adı ile ders kitaplarında yer alması, Milli Şef İsmet İnönü imajının öğrencilere aktarılmasının aracı olmuştur. İsmet İnönü'nün portresi sadece ortaokulların üçüncü sınıflarında okutulan Türkiye Cumhuriyeti'nin anlatıldığı *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabında yer alması, İsmet İnönü'nün Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda etkin rol aldığını göstermek ve ülke yönetimindeki etkisini ortaya koymak amacı ile kullanıldığı söylemek mümkündür.

1939-1945 dönemi *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitaplarında kullanılan resimlerin konularına göre malzemelerin dağılımı aşağıdaki Tablo 4.4.'de verilmiştir:

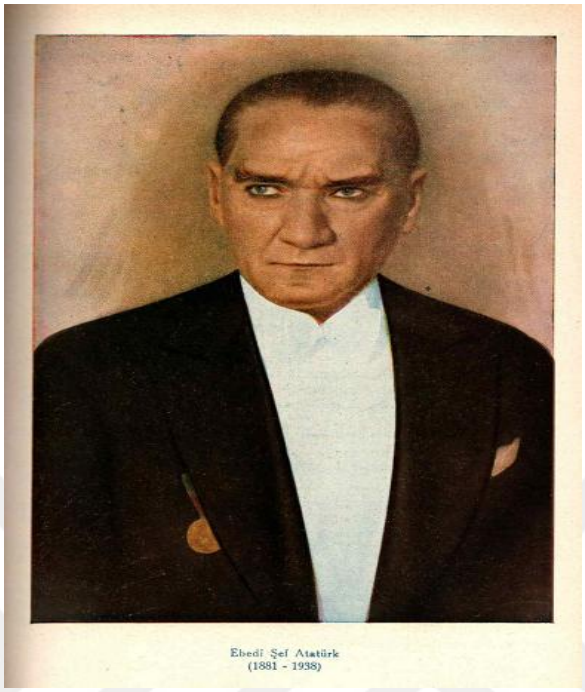
Tablo 4.4. 1939-1945 Dönemi Ortaokul İçin Tarih III Ders Kitaplarında Kullanılan Resimlerin Konularına Göre Malzemelerin Dağılımı

Resimler	1939-1945 Dönemi Ortaokul İçin Tarih III Ders Kitapları					
	1939 Baskısı		1941 Baskısı		1944 Baskısı	
	1. Bölüm	2. Bölüm	1. Bölüm	2. Bölüm	1. Bölüm	2. Bölüm
Hükümdar,kral,devlet adamları,Ünlü Şahıslar	23	15	23	15	29	15
Mimari eserler ve mekanlar (Saray, mezar, çeşme ,harabeler,köprü,yazıtlar vb.)	5	10	5	10	3	10
Duvar süslemeleri, minyatürler	9	-	9	-	2	-
Askerler ve askerlere ait eşyalar ve savaş alanları	3	6	3	6	7	6
Yazılı belgeler, vesikalar, antlaşmalar,kongreler	-	4	-	4	3	4
Tarihi nesneler, para, madalya,kıyafet, halı vb.	2	-	2	-	1	-
Şehir yaşamı, Gündelik yaşam, halka ait resimler,tablolar	-	2	-	2	1	2
Toplam	42	37	42	37	46	37

Kaynak: (Maarif Vekilliği, 1939; Ertem. ve Duru, 1941; Su ve Duru, 1944).

1939 ve 1941 baskıları aynı olan *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitaplarında resimlerin sayısı aynıdır. *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabının 1944 baskısında ise ikinci bölümde resimlerin sayısı aynı olmakla birlikte Kamil Su tarafından tekrardan kaleme alınan Yeni ve Yakın Zamanların anlatıldığı birinci bölümde resimler ile zenginleştirilmiş ve sayısı artmıştır. Ortaokul İçin Tarih III ders kitaplarının 1939, 1941 ve 1944 baskıları incelendiğinde birinci bölümde resimlerin büyük bir kısmının hükümdar, kral, devlet adamları ya da ünlü şahsiyetler olduğu gözlenmektedir.

Ortaokul İçin Tarih III ders kitaplarının 1939, 1941 ve 1944 baskılarının ikinci bölümü olan "*Türkiye Cumhuriyeti*" bölümünde resimlerin konularına göre dağılımı incelendiğinde Mustafa Kemal Atatürk'ün resmi en çok kullanılan görsel materyal olmuştur.

Şekil 4.5. Ebedi Şef Atatürk (1881-1938)

Kaynak: (Ertem ve Duru, 1941: 176)

"Harbiye Talebesi Mustafa Kemal, Erkânıharp Yüzbaşısı Mustafa Kemal Bey, Ebedi Şef Atatürk, Albay Mustafa Kemal Çanakkale Siperlerinde, Umumi Harp Esnasında Diyarbakır'da İkinci Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, Mustafa kemal ve Sivas Kongresi Azaları, Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti Reisi Mustafa Kemal Paşa, Birinci Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal" sözü edilen görsel materyaller arasında yer almaktadır. 1939-1945 dönemi *0rtaokul İçin Tarih I ve II* ders kitaplarında olduğu üzere *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitaplarında da resimler öğretim materyali olarak öğrencinin tarihsel düşünmesine katkı sağlayacak nitelikte kullanılmamıştır. Tarihsel kanıt niteliği taşıyan resim ve fotoğrafların derste öğretim materyali olarak kullanımı, geçmişi öğrencinin gözü ile canlandırmayı sağlamakta ve öğrenme sürecini kalıcı hale getirmektedir.[1064]

[1064] A. Şimşek (2003).*Tarih Öğretiminde Görsel Materyal Kullanımı*, G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi, Cilt 4, Sayı I, s. 147.

Haritalar ise, tarih öğretiminde en sık ve en kolay kullanılan görsel materyaller arasında yer almaktadır. Haritalar, tarih öğretiminde soyut kavramların öğrenciler tarafından anlaşılmasında oldukça faydalı görsel materyallerdir. Coğrafya öğretiminin en önemli araçlarından olan haritaların tarih öğretiminde kullanılan görsel materyaller arasında önemli yeri bulunmaktadır.[1065] 1939-1945 yılları arasında okutulan *Ortaokul İçin Tarih I, II ve III* ders kitaplarında kullanılan haritalar, hem ders kitabının içinde hem de ders kitaplarının arkasında renkli olarak kullanılmıştır. Dönemin ortaokul ders kitaplarının içinde kullanılan haritalarda ölçek kullanılmaması, harita olarak tanımlamayı güçleştiren bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra sözü edilen ortaokul ders kitaplarının sonunda verilen haritalarda ölçek kullanılmıştır.

Ortaokul İçin Tarih I (1939 ve 1941 baskısı) ders kitaplarının içinde öğrenmeyi kolaylaştırmak amacı ile 14 adet harita[1066] kullanılmıştır. *Ortaokul İçin Tarih I* ders kitabının sonunda ise renkli 7 adet haritaya yer verilmiştir. Bunlar*," Türklerin Anayurdu ve Göç Yolları, Büyük Hun İmparatorluğu, M. E. II. Binde ön Asya, Mısır, Babil, Asur, Met ve Lidyalıların Hükümet Hududları, Eski Yunan ve Ege Havzası, Fenike ve Yunan Müstemlekeleri, Roma İmparatorluğu* "dur.[1067] Sözü edilen haritaların 1933-1938 *Ortamektep İçin Tarih I* ders kitaplarında kullanılan haritaların aynısı olduğu tespit edilmiştir. [1068] 1939 ve 1940 baskıları incelenen *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitaplarında ise ders kitabının içinde 10 adet ölçeksiz haritaya[1069] yer verilmiştir. 1939 ve 1940 baskıları incelenen *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitaplarında Osmanlılar başlığı altında verilen ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun anlatıldığı bölümde hiçbir harita kullanılmamıştır. Sadece Timur başlığı altında verilen bölümde Timur ve Yıldırım Beyazıd mücadelelerini gösteren haritalara yer verilmiştir. Bu durumunda incelenen dönemdeki *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitaplarında Osmanlı tarihi anlama ve geçmişi inşa etme noktasında haritaların kullanılmamasının büyük bir eksiklik olduğunu söylemek mümkündür.

[1065] N. Köstüklü (2016). *Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi*, Çizgi Kitapevi, 2. Baskı, Konya, s. 130-131.

[1066] Ortaokul İçin Tarih I (1939 ve 1941): "50000 Yıl Evvel Asya ve Avrupa'nın Vaziyeti, Çin, İskit İmparatorluğu, Hint, "Elam, Sümer, Akat, Asur", Mısır İmparatorluğu, Hititler A-Aslanlar Kapısı (Saray), Frikya Devleti, Fenikeliler ve İbraniler (M.E. IX. Ve VII. Asır), Dara Zamanında Pers İmparatorluğu, Makedonya, İskender İmparatorluğu, İskender İmparatorluğunun Parçalanması, Eski İtalya

[1067] Maarif Vekilliği, (1939). *Ortaokul İçin Tarih I,* Maarif Matbaası, İstanbul; Unat, F.R. (1941), *Ortaokul İçin Tarih I,* Maarif Matbaası, İstanbul.

[1068] Kültür Bakanlığı (1938). *Ortamektep İçin Tarih I,* Devlet Matbaası, İstanbul.

[1069] Ortaokul İçin Tarih II (1939 ve 1940): "Germen Hücumlarından Sonra Roma İmparatorluğu'nun Parçalanması, "Galyalılar, Germenler, Garp Hunları ve Hareket istikametleri", Türk-Alanlar, Garbi ve Şarki Roma İmparatorluğu, Arap Yarımadası M. 632'ye Kadar, İspanya'da İslam istilası, "Samanoğulları 874-999, Gazneliler 962-1183", Haçlı Orduları Seferleri ve Yürüyüş Yolları, Yıldırım ve Timur'un karşılıklı ilk hareketleri, Timur ve Yıldırım Ordularının Ankara Muharebesi.

1939 ve 1940 baskılı Ortaokul İçin Tarih II ders kitabının sonunda ise renkli 18 adet haritaya yer verilmiştir. *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitabında kullanılan haritalar şunlardır;

> "*1-Avrupa'da Hun-Türk İmparatorluğu 375-453, 2-Avrupa'da Göçler ve İstilalar, 3-476'da Avrupa, 4.Asyada Göktürk İmparatorluğu M.552-745, 5. Kutluk Devleti 681-745, 6. Asya'da Türkeşler, Karluklar, 7. Asya'da Uygur Devleti, 8- Şark ve Garp Bulgarları: XIII. Asır Başlarında, 9.İslavlar, Lombartlar, Anglo-Saksonlar M.565, 10- İslam İmparatorluğu'nun Umumi Haritası, 11-Şarlman İmparatorluğu768-814 ve Verdön Taksimi 843, 12-Büyük Selçuklu İmparatorluğu 1040-1157, 13.Cengiz İmparatorluğu 1277 Ve Parçalanması 1330, 14.XIV. Asır Başlarında Anadolu Türk Beylikleri, 15.Timur İmparatorluğu ve Sefer İstikametleri, 16. İkinci Müslüman Türkler Devri, Büyük Hint Türk İmparatorluğu 1525-1857, 17. 1765 Te Hint, 18. Orhan Devrinde Anadolu ve Balkanlar 1355*[1070]

1939 ve 1940 baskılı *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitaplarının sonunda kullanılan haritaların büyük bir kısmın İlk Türk devletlerine ayrıldığı gözlenirken Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminin anlatıldığı *Ortaokul İçin Tarih II* ders kitabında kullanılan haritalar içinde sadece Orhan Bey dönemine yer verildiği görülmektedir.

1939 ile 1941 baskılı *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitaplarının birinci bölümünde kitabın içinde 7 adet ölçeksiz harita[1071] kullanılmıştır. 1943-1944 ders yılında II. Maarif Şurası'nda alınan karar ile tekrar düzenlenerek Kamil Su tarafından kaleme alınan *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabının birinci bölümünde 12 adet ölçeksiz[1072] haritaya yer verilmiştir.

1943-1944 ders yılında okutulmaya başlayan *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabının birinci bölümünde Osmanlı tarihine bakış açısı özellikle yükselme döneminin anlatıldığı bölümlerde dönemin tarih anlayışında değişime bağlı olarak olumlu yönde ders kitabında kullanılan görsel materyallere de yansımıştır. Hem tarihi resimler hem de haritalar tekrardan yazdırılan birinci bölümde zenginleştirilmiştir. Yeniden yazdırılan *Ortaokul İçin Tarih III*

[1070] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul; A.H. Taner (1940). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul.

[1071] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul; S. Ertem & K.N. Duru (1941), *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul.
1939-1941 baskılı Ortaokul İçin Tarih III ders kitabının içinde kullanılan haritalar: Karlofça (1699) Muahedesinden sonra Avrupa'da Osmanlı İmparatorluğu, (1699-1877) Avrupa'da Osmanlı İmparatorluğu, Şarki Avrupa ve Orta Asya'daki Türk Memleketlerinin Parçalanması 1534-1892, XIX. Asırda Avrupa 1898, Napolyon Zamanında Avrupa 1812, Viyana Kongresinden Sonra Avrupa 1815, Berlin Muahedesine Göre Avrupa'da Osmanlı İmparatorluğu

[1072] K. Su & K.N. Duru (1944*). Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul.
1944 baskılı *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabının birinci bölümünün içinde kullanılan haritalar: XV İnci Asırda Osmanlı İmparatorluğu, Yükselme Döneminde Osmanlı İmparatorluğu, XV ci Asırda Büyük Keşifler Haritası, 1699 Karlofça Muahedesiyle Kaybedilen Topraklar, 1718 Pasarofça Muahedesiyle Kaybedilen Topraklar, 1739 Belgrat Muahedesiyle Avusturya'dan Geri Alınan Yerler, 17nci Asrın İl Yarısında Avrupa, XVIII nci Asrın İlk yarısında Avrupa, Lehistan'ın taksimi, 1815'te İtalya, Osmanlı İmparatorluğu 1977-78, Balkan Harbi.

ders kitabının birinci bölümünde "*XV İnci Asırda Osmanlı İmparatorluğu", "Yükselme Döneminde Osmanlı İmparatorluğu*" haritaları bir önceki dönemde Osmanlı tarihinin kısmı reddine bağlı olarak ders kitaplarında kullanılmaması açısından tarih anlayışındaki değişimin somut kanıtlarından birisi olarak kabul edilmelidir. [1073]Kamil Su tarafından kaleme alınan *Ortaokul İçin Tarih III* (1944) ders kitabının birinci bölümünde tarihi resimlerde de Osmanlı tarihine bakış açısının değişimi açıkça görülmektedir. Yavuz Sultan Selim'in at üstündeki resmi, Kanunu Sultan Süleyman'ın geçit törenindeki resmi, Barboras Hayretin Paşanın Preveze Deniz Savaşı'na tam sayfa ayrılması, Osmanlı tarihi ile bakış açısının olumlu yönde değişiminin somut kanıtları niteliğindedir. [1074]

Ortaokul İçin Tarih III ders kitabının 1939, 1941 ve 1944 baskılarının ikinci kısmında ders kitabının içinde 8 adet ölçeksiz haritaya[1075] yer verilmiştir. Ortaokul İçin Tarih III ders kitabının arkasında ise renkli 8 adet harita kullanılmıştır. 1943-1944 döneminde tekrardan düzenlenen Ortaokul İçin Tarih III ders kitabında arka sayfalarda verilen haritalarında değişim söz konusu olmamıştır. Sözü edilen haritalar şunlardır: *"1.Osmanlı İmparatorluğunun Büyümesi, 2. XVI. Asırda Avrupa, 3. Keşfiyat Haritası, 4. XVII. Asırda Avrupa, 5. XVIII. Asırda Avrupa 1789, 6. Umumi Harpten Sonra Avrupa 7. Osmanlı İmparatorluğunun Küçülmesi 1699-1920, 8. Türkiye Cumhuriyeti Haritası".*[1076]

1939-1940 ders yılında tekrar düzenlenerek basılan *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabında İsmet İnönü biyografisi Mudanya Mütarekesi'nin ardından İsmet İnönü'nün başarılarını pekiştirmek amacı ile verilmiştir.[1077] İsmet İnönü'nün biyografisinin 1933-1938

[1073] K. Su & K.N. Duru (1944). *Orta Okul İçin Tarih* III, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 5-16.

[1074] K. Su & K.N. Duru (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 9-17.

[1075]. Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. ; Ertem, S. ve Duru, K.N. (1941). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul.; Su, K. ve Duru, K.N. (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul.

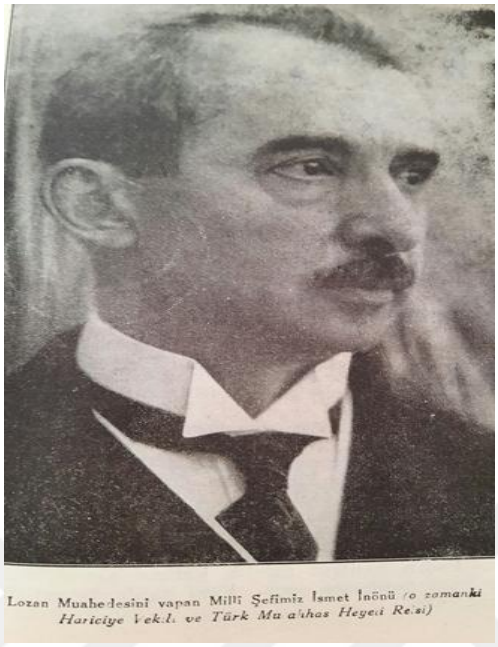
1939,1941, 1944 baskılı Ortaokul İçin Tarih III ders kitabının ikinci bölümünün içinde kullanılan haritalar:
Milli Mücadele Başında Yabancı İşgal Kuvvetleri, Milli cephelerin Umumi Vaziyetleri, Birinci İnönü Muharebesi 9-10 Kânunusani 1921, İkinci İnönü Muharebesi 30 Mart-1 Nisan 1921, Kütahya, Eskişehir ve Sakarya Muharebesi, Büyük Taarruzda Umumi Vaziyet 26 Ağustos 1922, Başkomutanlık Meydan Muharebesi 30 Ağustos 1922, Türkiye Cumhuriyeti Demiryolları 1939

[1076] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. ; Ertem, S. ve Duru, K.N. (1941), *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul.; Su, K. ve Duru, K.N. (1944), Orta Okul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, İstanbul.

[1077] Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul. s.223-225; S. Ertem & K.N. Duru (1941). Ortaokul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 223-225; K. Su & K.N. Duru (1944). Orta Okul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, İstanbul. s. 209-211.

İSMET İNÖNÜ: ….İsmet İnönü, Atatürk'ün iş arkadaşı olmuş hele uzun yıllar süren başvekilliğinde memleketin iç ve dış siyasını olduğu gibi iktisat ve sanayi ilerini de büyük ve eşsiz bir başarı ile çevirmiştir. Binaenaleyh, Atatürk'ün ölümü üzerine derin ve ağır bir yas içine düşen Türk ulusu, İsmet İnönü'nün rey birliğiyle Cumhurresiliğine seçilmesinden heyecanlı bir sevinç duymuştur. Türk ulusu kendine fedakârlıkla hizmet eden evlatlarını daima laik oldukları yere getirir. Bundan ötürüdür ki Kemal Atatürk'e Edebi Şef unvanı verdiği gibi İkinci Reisicumhur İsmet İnönü'ne de Milli Şef demiştir.

dönemi Ortamektep İçin Tarih III ders kitaplarında yer almaması ve 1939 yılından itibaren *Ortaokul İçin Tarih III* adı ile ders kitaplarında içeriğin bir parçası olması, Milli Şef İsmet İnönü imajının öğrencilere aktarılmasının aracı olmuştur.[1078]

Şekil 4.6. Lozan Barış Antlaşmasını Yapan Milli Şef İsmet İnönü

Kaynak: (T.C. Maarif Vekilliği, 1939: 225, Ertem ve Duru, 1941: 225; Su ve Duru, 1944: 211)

İsmet İnönü'nün bu portresi, 1933-1938 Ortamektep İçin Tarih III ders kitabında kullanılan görsel materyalin aynısıdır. Tarihi resim, "*Lozana Gönderilen Türk Murahhas Heyeti Reisi Hariciye Vekili İsmet Paşa"* adı ile ders kitabında yer alırken aynı görsel 1939 yılında değişime tabi tutularak yazılan Ortaokul İçin Tarih III ders kitabında "Lozan Muahedesini Yapan Milli Şefimiz İsmet Önünü (O zamanki Hariciye Vekili ve Murahhas Heyeti Reisi) olarak verilmiştir.[1079] İsmet İnönü'nün başarılarının anlatıldığı bu konu başlığı pragmatik tarih anlayışına uygun olarak görsel materyal ile desteklenmiştir.

[1078] TTTC (1934). *Ortamektep İçin Tarih III*, Devlet Matbaası, İstanbul, s. 227; Kültür Bakanlığı (1938). *Ortamektep İçin Tarih III*, Devlet Basımevi, İstanbul. s. 227.
[1079] TTTC (1934). *Ortamektep İçin Tarih III*, Devlet Matbaası, İstanbul, s. 227; Kültür Bakanlığı (1938). *Ortamektep İçin Tarih III*, Devlet Basımevi, İstanbul. s. 229.

SONUÇ

Atatürk döneminde Türk Tarih Tezi'nin ders kitaplarına yansımasında ulusçu tarih yazımının etkisi büyüktür. Ulusçu tarih anlayışı, beraberinde romantik bir yaklaşımı da getirmiş ve dönemin tarih ders kitapları romantik anlayışla kaleme alınmıştır. Cumhuriyet dönemi tarih kitapları, söylem açısından romantik bir anlayışı benimsemesine karşılık, pozitivist anlayış tarihsel olayların bir bütün olarak verilmesi şeklinde varlığını göstermiştir.

Cumhuriyet tarihinin kültür politikasında ikinci dönem Atatürk'ün vefatı ile başlamış, 1938-1946 yılları arasındaki dönem içinde milliyetçilik eski dinamizmini kaybetmiş, batıcılık ön plana çıkmış ve Atatürk sonrası dönemde milliyetçilikten Hümanizme doğru bir açılma görülmüştür. Bu yeni kültürel anlayış, Atatürk döneminin resmi tarih tezine açıkça karşı çıkmamakla birlikte onun yerini almak amacı ile farklı bir tarihsel söylem olarak ortaya çıkmıştır. 1938-1946 döneminin hümanizması, devletin bütün kültür ve eğitim müesseselerinde varlığını göstermiş, dönemin okul ders kitapları da yeni anlayışa göre düzeltilmiş ya da tekrar basılarak dönemin ideolojisini yansıtan araçlar olarak karşımıza çıkmıştır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında okutulan ortaokul tarih ders kitaplarında tarih yazımı, Atatürk dönemi tarih yazımını etkileyen anlayışların etkisi altında şekillenmiştir. Ortaokul tarih ders kitaplarında tarih yazımı, Atatürk döneminde tarih yazımını etkileyen akımların etkisi altında kalmıştır. Bu çerçevede aydınlanmada evrensel değerlerin ön plana alındığı farklı görüşlere ve farklı bakış açılarına değer verilen bir dünya düzeni oluşmuştur. Bu doğrultuda Atatürk dönemi sonrasında da asıl hedef bilimsel ve nesnel bir yaklaşım ile laik bir toplum yapısını devam ettirmek olmuştur. İnönü döneminde Batılılaşmak, batılılaşmanın şartı kabul edilen laiklik ve Hümanizm eğitim ve kültür faaliyetlerine yansırken tarih yazımını da etkilemiştir.

Tarihsel değişim sürecini ortaya koymak amacı ile İkinci Dünya Savaşı yılları içinde ülkenin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel analizi şu şekilde tespit edilmiştir: 1939-1945 döneminde ülkenin siyasi, sosyal ve ekonomik yapısında meydana gelen gelişmeler doğrultusunda eğitim-öğretim faaliyetleri dönemin olumsuz şartlarından etkilenmiştir. 1938-1945 arası dönem Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanılan zor yıllardır. İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye üzerindeki ekonomik etkileri, ekonomi politikalarının temel belirleyicisi, savaşın oluşturduğu koşullar olmuştur. Eğitim bütçesi de yaşanılan ekonomik sıkıntılardan olumsuz yönde etkilenmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı'na ayrılan bütçenin genel bütçe içerisindeki payı 1939

yılında %4,62 iken 1940 yılında %3,58'e gerilemiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında genel bütçe içerisinde eğitim bütçesinin oranı 1940 yıllarında en büyük düşüşü yaşamıştır. İkinci Dünya Savaşı içinde öğrenci sayısında nicel olarak artış yaşanmasına rağmen mezun olan öğrenci sayısı düşmüştür. Bu durumda ekonomik şartların varlığı öğrenci sayısındaki düşüşte önemli bir rol oynamıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında tüm olumsuzluklara rağmen eğitim ve öğretim faaliyetlerine önem verilmiş ve kültür alanındaki gelişmelere devam edilmiştir. Savaş dönemi eğitim politikalarına yön veren en önemli isimlerden birisi hiç şüphesiz, Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel olmuştur. Hasan Ali Yücel ifadesi ile "*Türk Milli Eğitiminin Altın Dönemi" olarak nitelendirilen bu dönem zarfında* bu başarıyı paylaştığı kadroya dikkati çekmiştir. Yücel'in eğitim alanındaki reformları ve başarılarında kimlerle yola çıktığı bilmesinin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Cumhuriyetin temel ilkelerini özümsemiş, bilgili ve deneyimli kadronun içinde başta İsmail Hakkı Tonguç olmak üzere aydınların bulunması, Yücel tarafından yapılan eğitim ve kültür çalışmalarının önünü açmıştır.Yapılan kültürel reformlar bir ekip çalışması ve ortak zihniyetin ürünü olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın elverişsiz şartları altında olmasına rağmen Yücel'in ilköğretimi yaygınlaştırmak, ortaöğretim kurumlarının sayının artmasının yanı sıra niteliklerini geliştirmek, mesleki ve teknik eğitimi yaygınlaştırmak, yükseköğretim kurumlarını bilim merkezleri haline getirmek, güzel sanatların teşvik edip himaye etmek, neşriyat faaliyetleri ile halkın kültür seviyesini yükseltmek, Türk eğitim tarihinde iz bırakan çalışmaları arasında yer almaktadır. Özellikle savaş yıllarında mesleki ve teknik eğitimde ciddi bir artış olmuştur.

Eğitim politikası, İnönü dönemi politikalarının en somut ve işlevsel faaliyet alanı olmuştur. İkinci Dünya Savaşında dönemin iktidarı tarafından eğitim aracılığı ile resmi ideoloji yaymak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilerleme, ulusçuluk, sekülerleşme birlik ve beraberliği temel alan pragmatik bir eğitim politikası benimsenerek uygulanmıştır. Siyasi yapı, ideolojisi politik yönden eğitimin planlanmasında ve uygulanmasında belirleyici olmuştur. Eğitimi yaygınlaştırmak için yapılan eğitim programlarının temel amacı ise, "*yeni devletin ve Cumhuriyet'in değerlerini benimsemiş, vatanperver, sadık yurttaşların yetiştirilmesi olarak belirlenmiş programları"* meydana getirmektir. Türkiye'de eğitim politikaları, siyasal düzenin politikaları paralelinde şekillenmiş ve hükümet programlarında alınan karalar eğitim politikalarında belirleyici etken olmuştur. CHP programı dikkate alınarak oluşturulan hükümet programlarında eğitimin temel gayesi, milletine, vatanına, Cumhuriyete, inkılaplara sadık bireyler yetiştirmek olmuştur. Hazırlanan öğretim programları da bu hedefe hizmet ederek uygulanmıştır. Özellikle kitle iletişim araçlarının yaygın olmadığı

bu dönemde eğitim devletin ideolojisinin geniş kitlelere ulaşmasının bir aracı haline gelmiştir. Bu yönü ile yeni politik tutum ve faaliyetler eğitim aracılığı ile tanıtılarak geniş kitlelere ulaşabilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı tehlikesine karşı hem savaş öncesi hem de savaş sonrası Askerlik dersi Cumhuriyet iktidarının en çok üzerinde durduğu derslerden birisi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı öncesinde topyekûn savaş bilinci ile olası bir savaş tehdidi altında gençlerin okullar aracılığı ile askeri bilgiler kazanması istenmiştir. Bunun yanı sıra, tarih öğretimini destekler nitelikte askerlik eğitimi vasıtası ile itaatkâr, disiplin bilincine sahip, vatanını ve milletini seven gençler yetiştirilmek hedeflenmektedir. Ülkenin savunulması hazırlanmaları amacı ile erkek-kız ayrı tutulmadan Askerlik dersinin programa dahil edilmesi ordu-millet anlayışının devamını sağlamada etkili olmuştur.

1938 yılından sonraki dönemde kültür politikasında meydana gelen değişim ve dönüşümler ile birlikte Batı uygarlıklarına yönelim, eğitim ve öğretim faaliyetlerinde etkisini göstermiştir. Tarih öğretimi açısından değerlendirdiğimizde Türk tarih tezi doğrultusunda 1933 yılında ilk cildi hazırlanan ve ortaokullar için üç cilt halinde okutulan *Ortamektepler İçin Tarih I, II ve III* ders kitapları, Kemalist tarihsel söylemin en önemli ideolojik araçları olmuştur. 1933-1938 yılları arasında ortaokullarda okutulan tarih ders kitaplarında tarih bilimi, Türk milletinin üstün bir ırk olduğunu kanıtlama çabasının bir ürünü olarak araçsallaştırılmıştır. Bu açıdan tarih ders kitapları ulusal bir kimlik malzemesi olarak kullanılmış ve resmi tarih tezini yansıtmıştır.

İkinci Dünya Savaşı yılları içinde okutulan ortaokul ders kitapları, bir önceki dönem okutulan ders kitaplarının tekrar düzenlenmesi suretiyle öğrencilere okutulmuştur. 1938 Ortaokul Programı dikkate alınarak tekrar düzenlenen *Ortaokul İçin Tarih I ve Ortaokul İçin Tarih II* ders kitapları, 1939-1940 ders yılından itibaren okutulmaya başlanmış, akabinde aynı ders kitapları yazar belirtilerek aynı isimle 1950 yılına kadar tek ders kitabı olarak okutulmaya devam etmiştir. 1940-1943 yılları arasında okutulan *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabı ise, II. Maarif Şurası'nda alınan karar ile 1943-1944 ders yılından itibaren tekrardan düzenlenerek öğrencilere okutulmuştur. Kemalist tarih anlayışının etkisi kısmen varlığını gösterse de tarih öğretim programları ve tarih ders kitapları, hümanist anlayış doğrultusunda 1938 yılından sonra tekrar düzenlenmiştir.

1940-1945 yılları arasında Maarif Vekâleti tarafından hazırlanan *Ortaokul İçin Tarih I, II ve III* olmak üzere üç ciltlik ders kitapları, Atatürk Dönemi ortaokul ders kitapları ile

karşılaştırıldığında hem sayfa sayıları hem de konu içerikleri değişmiştir. Eğitim ve kültür politikasında etkisini gösteren Hümanist yaklaşımın etkisinin görüldüğü bu dönemde konu içeriklerinin ve sayfa sayılarında azalma söz konusudur. Bu durumun iki temel nedeni bulunmaktadır. Birincisi, ders kitaplarının öğrencilerin seviyesine uygun olmaması ve konu içeriklerinin çok fazla olmasıdır. İkinci nedeni ise, özellikle Kemalist tarihsel söylemlerden bazılarının çıkarılması, Türk Tarih Tezi'ni inkâr etmeden yeni dünya düzeni içinde medeni dünyanın bir parçası olma isteğinden kaynaklanmaktadır.

Resmi tarih anlayışında değişim ve süreklilik incelendiğinde Ortaokul *İçin Tarih I (1939)* kitabı ile *Ortamektep İçin Tarih I* (1938) ders kitabı ile karşılaştırdığında *Ortaokul İçin Tarih I (1939)* ders kitabında Türk Tarih Tezi'nin etkilerini görmekle birlikte Kemalist tarihsel söylemin etkisinin azalmıştır. Bir önceki dönem ile kıyaslandığında Türk Tarih Tezi'nin ders kitaplarında somut yansıması olarak dünyanın merkezini Orta Asya olarak kabul görme ve göçler ile uygarlığın taşıyıcısı rolü üstlenen Türk milleti algısının azaltılmaya çalışılması, tarihsel söylemin değişime uğradığını göstermektedir. *Ortaokul İçin Tarih I* ders kitaplarında konu içerikleri incelendiğinde hem Kemalist tarihsel söylemin devam ettiği hem de ırk, dil ile ilgili çıkarılan bölümler ile Türk Tarih Tezi'nin tamamiyle inkâr edilmeden buna gizliden gizliye karşı çıkıldığı görülmektedir. Bu da bizlere İkinci Dünya Savaşı yılları içinde eğitim ve kültür alanında varlığını hissettiren hümanist anlayışın, Kemalist tarih yazımını reddetmeden ders kitaplarına yansıdığını göstermektedir. Özellikle Ortaokul İçin Tarih I ders kitabında aşırı milliyetçi (etnosantrik) ifadelerden kaçınılmaya başlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı yılları içerisinde 1939-1940 ders yılından itibaren Hümanist tarihsel söylem, ortaokul ders kitaplarında da varlığını hissettirmiştir. Nitekim *Ortaokul İçin Tarih I (1939)* ders kitabında Kemalist tarihsel söylemlerin etkisinin azalması ve Yunan-Latin kültürünün ön planda tutulması, Hümanist tarihsel söylemin bir sonucu olmuştur.

Resmi tarih anlayışında değişimin etkisini üçüncüsü yapılan Tarih Kongresinde açıkça görmek mümkündür. Üçüncü Tarih Kongresi'nde Kemalist tarih tezinin ve öngörülerinin hem kongrede hem de basında devam edeceği yönünde izlenimler görülmüşse de kongrede yapılan sunumlar, tarih anlayışında değişime gidileceğini ortaya koymuştur. Özellikle düzenlenen oturumlar arasında önceki iki kongrede de olmayan Osmanlı tarihine ilişkin ayrı bir oturumun eklenmiş olması söz konusu değişim açısından somut bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hümanizmin tarih eğitimi üzerindeki etkilerinden birisi, ortaokullarda tarih ders kitapları üzerinde değişiklik yapılması isteği olmuştur. Bu amaçla 1943 yılında birinci, ikinci ve üçüncü sınıflar ortaokul tarih ders kitaplarının yazımı için müsabaka yapılmasına karar

verilmiştir. Ortaokulların birinci sınıfları için yazdırılması planlanan ders kitaplarının konu içeriği incelendiğinde Ege Havzası, Yunan ve Roma tarihi merkezli yazılması istenmiştir. Bu durumun en önemli sebebi, döneme damgasına vuran Hümanizmin tarih ders kitaplarına yansıması ve Antik Yunan ve Roma tarihinin ön plana çıkarılması isteğidir. Böylece Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde kültür politikalarına da yön veren Hümanizm ile Batıcılık milliyetçiliğin önüne geçerek Yunan ve Latin kaynaklarına yönelim esas alınmıştır.

1940 yılından itibaren Ortaokul İçin Tarih I, II ve III ders kitapları yazar imzası ile basılmıştır. Ortaokul İçin Tarih I, ders kitabının yazarının Faik Reşit Unat imzası ile verilmesinde "*Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından hazırlanan dört ciltlik tarih kitaplarının indekslerini düzenleme, kronoloji cetvelleri hazırlama, kitapların çoğaltılması ve dağıtılması*" konusundaki çabalarının takdir edilerek ödüllendirilmesinin etkisi yadsınamaz. Faik Reşit Unat, tarih ders kitaplarının hazırlanmasında öncü isimlerden birisi olarak Türk eğitim tarihine katkılarından dolayı 1940 yılında basılan Ortaokul Tarih I ders kitabının yazarı olarak kabul görmektedir.

1940 yılından itibaren Ortaokullar İçin Tarih II ders kitabı, Ali Haydar Taner imzası ile Ortaokulların ikinci sınıflarında İkinci Dünya Savaşı yıllarında temel ders kitabı olarak okutulmuştur. Psikolog olarak Ali Haydar Taner'in *Ortaokul İçin Tarih II* Ders kitabının yazarlığı için görevlendirilmesi, 1933'te Atatürk dönemi ortaokullar için lise tarih kitaplarından özetlenen *Ortamektep İçin Tarih II* ders kitabının tekrar öğrencinin seviyesine, psikolojisine ve anlayışına uygun hale getirmek amacı ile görevlendirilmesi ve pedagojik kaygıların giderilmesi amaçlanmıştır. Taner, ders kitaplarında verilen bilgilerin ağır olduğunu ve pedagojik olarak öğrencinin seviyesine uygun olmadığını vurgulamıştır. Bu söylemlerden yola çıkarak Atatürk dönemi ortaokulların ikinci sınıflarında okutulan tarih ders kitabının revize edilerek pedagojik kaygılar ile Taner imzası ile düzeltmelerin yapıldığı görülmektedir.

1940-1941 ders yılından 1943-1944 öğretim yılına kadar olan süreçte *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabı Kütahya Mebusu Sadri Ertem ve Manisa Mebusu olan Kazım Nami Duru isimleri ile yayımlanmaya başlamıştır. Felsefe Tarihi ve Sosyoloji dersleri veren Ertem, 1939 yılında Kütahya milletvekilliği yaptığı sırada Matbuat Umum Müdürlüğü müşaviri görevinde bulunması ve tüm yurttaki bütün neşriyat işlerinden sorumlu olması, *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabının tekrardan yazılması ve düzeltilmesinde etkili olduğu görüşünü güçlendirmektedir. Kazım Nami Duru'nun biyografisi incelendiğinde Ortaokul İçin Tarih III ders kitaplarında yazar olarak isminin görülmesinde hem milli eğitimde yapmış

olduğu hizmetler hem de çocuk eğitimi konusunda çalışmalar yapmasının etkisi olduğu bu dönemdeki pedolojik kaygılar dikkate alındığında açıkça görülmektedir.

Tarih ders kitaplarına yönelik pedagojik eleştiriler, İnönü Dönemi'nin II. Dünya Savaşı'nın getirdiği yeni dünya düzeni içinde Hasan Ali Yücel'in Bakanlığı döneminde çözülmesi gereken önemli sorunlardan birisi haline gelmiştir. Dönemin çok eleştirilen konularından birisi olmuştur. 1930-1938 dönemi istatistiklerine göre ortaokullarda öğrencilerin en başarısız olduğu dersler arasında tarih dersi yer almıştır. Tarih kitapları, çocuğun seviyesini aşan ve bir tarih felsefesini yansıtan araçlar olarak değerlendirilmiştir. Tarih ders kitaplarının kronolojik sıraya göre yoğun bir müfredat ile yazılmış olması ciddi bir pedagojik bir soruna neden olmuş ve çocukların tarihsel olayları anlaması ve kavraması oldukça zorlaşmıştır. 1939-1945 Ortaokul tarih ders kitaplarında siyasi tarihe geniş yer verilirken tarihsel olay ve olgulara ilişkin sosyal, kültürel ve ekonomik etkileri arka planda kalmıştır. Özellikle içerik olarak öğrencinin yaş grubu değerlendirildiğinde oldukça yoğun bir içeriğe sahip olduğu bir gerçektir. *Ortaokul İçin Tarih I, II ve III* ders kitabı, öğrencilerin tarihsel düşünmelerini sağlama ve tarihsel gerçekliği kavrama konusunda oldukça uzak bir öğretim anlayışına sahiptir. 1939-1945 dönemi ve öncesi içinde değerlendirdiğimizde tarih öğretiminin geleneksel amaçlara hizmet ettiği görülmektedir. Geleneksel tarih öğretimin amacı, *"öğrenciyi yetişkin hayatına hazırlamaktır*". Sözü edilen geleneksel tarih öğretiminde ders kitapları ve tek taraflı kaynaklar aracılığı ile resmi ideolojinin amaçları doğrultusunda toplumun şekillendirilmesi hedeflenmektedir. Böylece, tarih dersinin, toplumun var olan değerlerini devletin yönetim şeklinden kaynaklanan bakış açısı ile yansıttığını söylemek mümkündür.

1938 Ortaokul Programında üçüncü sınıflarda tarih müfredatının içeriği, birinci bölüm olan *"Yeni ve Yakın Zamanlar"* ile ikinci bölüm olan *"Türkiye Cumhuriyeti"* olmak üzere iki ana bölüm halinde öğrencilere okutulmuştur. Özellikle Ortaokulların üçüncü sınıflarında 1939-1950 yılları içerisinde okutulan tarih ders kitabında Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselme dönemi konu ve içerik olarak arka planda kalmış, Osmanlı Devleti'nin duraklama, gerileme, parçalanma dönemleri daha ayrıntılı olarak verilmiştir. Osmanlı tarihinin kısmen azaltılmasının nedeni, yeni devletin kendi meşruiyetini sağlamlaştırma amacından kaynaklanmaktadır. Ortaokulların üçüncü sınıflarında okutulan tarih ders kitabının ikinci bölümünde ise Türkiye Cumhuriyeti'nin temel prensiplerinin genç kuşağa aktarımı ve benimsetilmesi hedeflenmiştir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması ve yeni

rejimin kurulması ekseninde cumhuriyetçi, milliyetçi, çağdaş, laik bir toplum yapısı oluşturma gayesi, tarih öğretimi aracılığı ile gerçekleştirilmek istenmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın etkileri özellikle ideolojik anlamda da Türkiye'yi etkilemeye başlamıştır. Eğitim alanında etkisini ise, "millilik" anlayışından "hümanizm" anlayışına yönelme şeklinde göstermiştir. Bu süreç içinde eğitimin temel hedefi ise, "*iyi yurttaş"* yetiştirmek üzerine kurulmuştur. 1939 dönemi ve sonrası dünyadaki değişim ve dönüşümler ile birlikte Atatürk ve sonrası dönem kıyaslandığında tarihsel yaklaşımların değişim gösterdiği açıkça ders kitaplarında görülmektedir. Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Tezinin etkisi ile arka plana alınmış ve Türk tarihinin sadece Osmanlı ve İslam tarihinden ibaret olmadığı vurgulanmaya çalışılmıştır. 1939-1940 ders yılında *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabında Osmanlı tarihi ile ilgili bazı olumsuz ifade ve algıların yer aldığı bölümlerin çıkarıldığı görülmektedir ve bu durum Kemalist tarih yaklaşımındaki kırılmaların açık göstergesidir.

15-21 Şubat 1943 yılında toplanan II. Maarif Şurası'nda Tarih Komisyonu tarafından hazırlanan raporda, ortaokul kitaplarının da tarih öğretiminin amacına uygun olmadığı, özellikle ortaokulların üçüncü sınıflarında okutulan tarih ders kitabının birinci bölümünün içeriğinin öğrenciye yanlış fikirler verecek mahiyette olması nedeni ile okutulmaya asla uygun olmadığı vurgulanmıştır. Böylece, II. Maarif Şurası tarafından ilk defa tarih öğretimi ile ilgili konularda çalışmalar yapılmıştır. *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabının birinci bölümü olan "*Yeni ve Yakın zamanlar*" kısmında değişiklik yapılarak ortaokulların üçüncü sınıflarında okutulan tarih ders kitabının içeriğinde değişime gidilmiştir. *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabı, 1943-1944 ders yılında değişerek Kazım Su ve Kazım Nami Duru imzası ile yeniden basılmıştır. Tarih Öğretimi Komisyonu tarafından tarih ders kitaplarının çocukların yaşlarına ve seviyelerine uygun olmadığını ve on yıl evvel yazılmış olan kitapların hiç değiştirilmeden, revize edilmeden okutulmaya devam ettiği durumu sert bir şekilde eleştirilmiştir. II. Maarif Şurası'nda tarih öğretimi komisyonu raporunun görüşülmesinin ardından ortaokulların üçüncü sınıflarında okutulan tarih ders kitabının özellikle birinci bölümü olan ve olumsuz Osmanlı algısı yaratan bölüm, II. Maarif Şurasında Tarih Komisyonu üyesi olan ve tarih bölümü mezunu Kamil Su tarafından tekrardan kaleme alınmıştır.

İnönü Dönemi ve Hümanizmin eğitime yansımasına sağlayan Hasan Ali Yücel Dönemi'nde *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabının birinci bölümü olan "*Yeni ve Yakın Zamanlar"* kısmının tekrar yazılması, resmi tarih anlayışındaki değişimi göstermek açısından oldukça somut bir örnek teşkil etmektedir. Kemalist tarihsel söylem ile Cumhuriyetin kurulması ile Osmanlı geçmişi ve kültürel kazanımlarını kısmen göz ardı eden tarihsel bir

söylem ile ulusal bir kimlik yapısı oluşturulmak istenmiştir. Bu anlayış doğrultusunda ufak tefek değişikliklerle 1933 yılından itibaren öğrencilere okutulan *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabı, II. Maarif Şurası'nda en çok eleştirilen hususlardan birisi olmuştur. Özellikle *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabının birinci bölümünün içerdiği yanlışlıklar ve öğrencilere yanlış fikirler aşıladığı gerekçesi ile Osmanlı tarihi ile ilgili bölümler tekrardan yazılmıştır. *Ortaokul İçin Tarih III* (1944) ders kitabında Hümanizmin kültür politikasına ve tarih öğretimine yansımasına bağlı olarak kuruluş ve yükselme dönemlerinin anlatıldığı bölümlerde Osmanlı tarihini görmezden gelen tarihsel yaklaşım özellikle hem içerik hem de söylem açısından terk edilmiştir. II. Maarif Şurası kararlarının ardından tekrar yazdırılan *Ortaokul İçin Tarih III (1944)* ders kitabının Kamil Su'ya yazdırılan birinci bölümünde yerini övgü dolu, başarıları ile Türk tarihinde iz bırakan Osmanlı geçmişine bırakmıştır. 1943-1944 ders yılında okutulmaya başlanan *Ortaokul İçin Tarih III (1944)* ders kitabında duraklama, gerileme ve parçalanma dönemleri, bir önceki yıllarda okutulan ders kitabında olduğu gibi devletin otorite boşluğuna ve iyi yönetilememesine bağlanmıştır. Resmi tarih anlayışındaki değişime bağlı olarak Tanzimat Dönemi, Batılılaşmanın başlangıcı olmuş, yapılan yenilikler ile büyük bir değişim yaşandığına dikkat çekilmiştir. Böylece Osmanlı geçmişi ve kültürel birikimini görmezden gelen tarihsel yaklaşıma karşı Milli Şef İnönü ve Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel döneminde tepkisel bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında tarih ders kitaplarında dönemin siyasi ve kültürel dönüşümlerine paralel olarak resmi tarih anlayışındaki değişim ile birlikte milli kültür politikası, evrensel kültür politikasına dönüşmeye başlamıştır.

Dönemin tarihsel yaklaşımını anlamak için Hümanizmin öncü temsilcisi Hasan Ali Yücel'in tarih bilimine nasıl baktığını ortaya koymak oldukça önemlidir. Yücel için tarih bilimi, insanlığın tek bir varlık olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir ve ona göre tek bir kaynaktan tarihe bakmak mümkün de değildir. Yücel, tarih tezinin sadece kendi tarihimizi incelemek olmadığını belirtmiş, Türk tarihini insanlık tarihi içerisinde ele alınmasına vurgu yapmıştır. Yücel, Kemalist tarihsel söylemden farklı olarak Orta Asya merkezli Türk tarihi odaklı tarihsel söylemden ziyade medeniyetin bir bütün olduğunu ve Türk tarihinin de bu bütünün bir parçası olduğunu savunmuştur.

1939 yılında tekrar düzenlenerek okutulan *Ortaokul İçin Tarih I,II ve III* ders kitaplarında hem dönemin Atatürk döneminde tarih yazımına etki eden resmi tarih anlayışı doğrultusunda Batı medeniyeti ile bir hesaplaşma, Türk ırkının yüceltilmesi ve uygarlığın merkezinde olması odaklı ideoloji devam etse de özellikle Hümanist tarih yazımı doğrultusunda Batı toplumu ile bütünleşme de tarih ders kitaplarına yansımıştır. İkinci Dünya

Savaşı'nın siyasi, sosyal ve kültürel yönden etkisi altında kalan Türkiye'de ortaokullarda okutulmakta olan tarih ders kitapları dönemin kültür reformunun çıkış noktası olan Hümanizmden etkilenerek Hümanist tarih yazımı doğrultusunda Batı tarihine ve Avrupa tarihine yer vermiş olsa da Kemalist tarih yazımı noktasında Batı toplumu ile tarihsel söylem üzerinden hesaplaşmaya devam edilmiştir. Mevcut iktidar tarafından hazırlanan tarih ders kitapları dönemin ideolojisini yansıtmıştır. Bu çerçevede hazırlanan tarih ders kitapları bilerek ya da bilmeyerek "*biz ve öteki imajını*" yansıtmıştır. Cumhuriyet döneminde Kemalist söylem doğrultusunda yazılan ortaokul ders kitapları ve Milli Şef İsmet İnönü Dönemi'nde tekrar düzenlenerek okutulan ortaokul tarih ders kitapları da süreklilik içerisinde *biz ve öteki* kavramı varlığını devam ettirmiştir.

Mevcut iktidar tarafından yeni rejimin kimliğini oluşturma gayesi ile "*Osmanlı-İslam geçmişinden sıyrılma"* düşüncesi doğrultusunda yakın geçmiş ötekileştirilmiş ve ortaya çıkan durum ile seküler anlayışın egemen olduğu milli kimlik anlayışı oluşturmak amaçlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin dini-ümmet yapısı yerini cumhuriyet tarihinde milli-laik kültürü temel alan bir anlayışa bırakmıştır. Dönemin ortaokul tarih ders kitapları da "*laik, Cumhuriyetçi, çağdaş vatandaşlar yetiştirmek*" ideolojisinin bir aracı olmuştur. Atatürk dönemi ve Atatürk sonrası dönem incelendiğinde İslam dininin dinsel referanslarına belirgin bir mesafeli duruş görülmektedir. 1939-1945 dönemi ortaokul tarih ders kitaplarında dinsel düşünceye karşı pozitivist söylem varlığını devam ettirmiştir.

Tarih bilim olarak pragmatik ve didaktik yönden ele alınmış, gelecek nesillere büyük bir misyon yüklenmiştir. Pragmatik tarih anlayışı doğrultusunda geçmiş olaylardan ders çıkarmak, geleceği doğru çizebilmek, gelecek nesillere ahlaki ve milli duyguları aşılayabilmek amacı ile tarih ders kitapları mevcut iktidarın kendi ideolojilerini meşrulaştırma aracı olmuştur. 1939-1945 dönemi ortaokul ders kitaplarına bakıldığında geleneksel yaklaşım ile tarih kitaplarının yazıldığı açıkça görülmektedir. Ortaokulların her kademesinde ulusal bir kimlik oluşturmak ve iyi bir yurttaş yetiştirmek amacı ile siyasi tarih odaklı bilgi birikimin aktarımı söz konusudur. Özellikle ortaokullardaki tarih kitaplarının içeriği, ulusal tarih ekseninde kronoloji vererek aktarılmıştır. Dönemin tarih ders kitaplarında *"çocuk merkezlilik, tarih çalışması, tarihçi becerileri geliştirme, soruşturma yöntemi, kanıtı yorumlama ve analiz etme, değişim ve empati* gibi temel kavram ve beceriler üzerine bir tarih yazımının tercih edilmediği anlaşılmaktadır.

Tarih öğretiminde kullanılan görsel materyaller konusunda ise resim ve fotoğrafların oldukça önemli bir yeri bulunmaktadır. Cumhuriyet döneminde hazırlanan tarih ders kitaplarında görsel materyallerden yararlanıldığı, fotoğraf ve resimler ile ders kitaplarının

zenginleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Tarih ders kitaplarında kullanılan fotoğraf ve resimlerin mevcut iktidarın ideolojilerini yansıtma ve yeni rejimin meşruluğunu gerçekleştirmenin bir aracı olduğu görülmektedir. Özellikle Kemalist tarih yazımının en önemli görsel materyallerinden biri olan "*Türklerin Anayurdu ve Göç Yolları"* haritası ile Orta Asya odaklı tarihsel yaklaşım üzerinden göç yolları gösterilerek Türk milletinin dünyanın her yerine yayılarak medeniyetin taşıyıcısı olduğu, Atatürk sonrası dönemin ortaokul tarih ders kitaplarında da vurgulanmak istenmiştir. Kemalist tarih söylem, II. Dünya Savaşı yılları içinde okutulan ortaokul tarih ders kitaplarında görsel materyallerin kullanımı ile sürekliliğini sürdürmüş, tarih ders kitaplarında kullanılan haritalar yeni rejimin ideolojisini yansıtan araçlar olmuşlardır. Ortaokul İçin Tarih I, II ve III ders kitapları görsel materyal bakımından geçmişi inşa etmek amacını taşımak için kullanılmış olsa da kullanılan görsel materyaller tarih öğretimine uygun olarak hazırlanmamış ve öğrencilere tarihsel düşünmeyi sağlayacak nitelikte sorulara da yer verilmemiştir.

Görsel malzemeler ile ilgili önemli bir husus, 1939 tarihinden sonra basılan üçüncü sınıf ortaokul tarih ders kitaplarında Reisicumhur ve Milli Şef İsmet İnönü'nün fotoğraflarının ders kitaplarının ilk fotoğrafı olarak kullanılmasıdır. Bu durum Milli Şef İsmet İnönü'nün siyasi otoritesinin eğitime yansımasının somut bir kanıtı olmuştur. Ayrıca İsmet İnönü'nün portresi sadece ortaokulların üçüncü sınıflarında okutulan Türkiye Cumhuriyeti'nin anlatıldığı *Ortaokul İçin Tarih III* ders kitabında yer alması, İsmet İnönü'nün Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda etkin rol aldığından hareketle ülke yönetimindeki etkisini ortaya koymak amacı ile kullanıldığı düşüncesini akla getirmektedir.

İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye'de ortaöğretimde tarih eğitim ve öğretiminin gelişimi, Maarif Bakanlığı'nın politikaları çerçevesinde ele alarak dönemin resmi tarih anlayışında ortaya çıkan süreklilik ve değişim, Atatürk Dönemi ve İkinci Dünya Savaşı Dönemi içinde karşılaştırmalı olarak incelendiğinde Hümanist yaklaşımın varlığını sürdürdüğü dönem içinde ortaokul tarih ders kitaplarında Türk Tarih tezinin etkisi devam etmekle birlikte Kemalist tarih anlayışına gizliden gizleye karşı çıkıldığı ve tarih tezi inkâr edilmeden Batı medeniyeti ile bütünleşen bir tarih yazımı ile ortaokul tarih ders kitaplarının yazıldığı görülmektedir. Türk Tarih Tezi'nin çıkış noktası olan, tüm medeniyetlerin kaynağının Türk milleti olarak kabul gören tarihsel söylem yumuşatılmış, Türk ulusunun dünyadaki birçok medeniyete beşiklik ettiği görüşleri devam ettirilmiştir. Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliği döneminde eğitim ve kültür alanında yaşanan dönüşüm ve değişimler beraberinde milli kültür

politikası içinde hümanizmin varlığını göstermiştir. Hümanist tarih eğitimi ile Orta Asya merkezli tarihten ziyade Anadolu tarihi ön planda tutulmaya başladığı açıkça görülmektedir.

Tarih öğretimi sosyal amaçlara hizmet etmeli mi etmemeli sorusu çok tartışmalıdır. Ancak tarih bilim olarak geçmişin izlerini ve insanlık tarihini gözler önüne sermelidir. Tarih öğretimi, öğrencilere ulusal kimlik, yurttaşlık bilinci, kültürel mirası aktarım aşılarken tarihsel düşünme, bilişsel yeteneklerini geliştirme, tarihsel duyarlılık kazandıracak etkinlikler ile geliştirilmelidir. Tarih bilimi sayesinde çocukların tarihsel olayı ezberlemesinden ziyade geçmişi yeniden inşa etmelerinin sağlanmasına önem verilmelidir. Tarih öğretimi, siyasi tarihin yanında tarihsel olay ve olgulara ilişkin sosyal, kültürel ve ekonomik etkileri göz önünde bulundurmalıdır. Bunun için tarih kitapları öğrencilerin yaş gruplarına, seviyelerine göre yazılmalı, öğrencinin seviyesine uygun olmayan soyut ve genel kavramlar içermemelidir. Dalat tarafından milli tarih öğretiminde ne aranmalıdır sorusuna verilen cevaplardan birisi ağırlık merkezinin bilgi değil, insanın olması, çocuğun ruhi gelişimine uygun program hazırlanmasıdır.

Tarih öğretiminde görsel materyaller tarih öğretimini kolaylaştıracak nitelikte olmalı ve tarihsel düşünmeyi sağlamalıdır. Görsel materyal olan resimler, fotoğraflar, minyatürler konu içeriği ile uyuşmalıdır. Tarih öğretiminin temel kaynaklarından birisi olan fotoğraf ve resimler, sözler ile anlatılması güç olan birçok mesajı kısa sürede öğrenciye verebilmektedir. Fotoğraf ve resimlerin tarih öğretimine katkıları arasında geçmişi tasvir etmesi, geçmişi inşa etmesine yardımcı olma, soyut kavramları somutlaştırmayı kolaylaştırma, kalıcı öğrenme sağlamaya katkı sağlamaktadır.

İkinci Dünya Savaşı Döneminde Milli Eğitim Politikaları Çerçevesinde Tarih Eğitimi (Ortaokul Ders Kitapları) başlıklı bu çalışma ile 1939–1945 yıllarını kapsayan İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye'de ortaöğretimde tarih eğitim ve öğretiminin gelişimi Maarif Bakanlığı'nın politikaları çerçevesinde ele alınmış ve dönemin müfredat programları, ders kitapları resmi tarih anlayışı içinde incelenmiştir. Dönemin tarihçilik anlayışında meydana gelen süreklilik ve değişim ortaya konularak, nitel araştırma yöntemi kullanılarak belge tarama tekniği ile olay ve olgulara ilişkin sonuçlar ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu dönemdeki ortaokul tarih ders kitaplarında hümanizm etkisinin açıkça görüldüğü ve buna dair bir tarih yazımının ön plana çıktığı söylenebilir. Bu anlayışın uzunca bir süre devam ettiği ve Türkiye'deki tarih yazımına derin bir etki bıraktığı açıkça görülmektedir.

KAYNAKÇA

Acun, F. (2019). Cumhuriyet Tarihçiliğinin Sorunları ve Öneriler, Türk Tarihinin ve Tarihçiliğinin Meseleleri, Ahmet Şimşek ve Mehmet Topal (Ed.), *Yazıgen Yayıncılık*, 1. Baskı, İstanbul, s. 179-203.

Akçura, Y. (2010). *Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak Usullerine Dair, Konferanslar, Müzakere Zabıtları*, TTK Basımevi, Ankara, s. 577-607.

Akçura, Y. (2017). Türk Devriminin Programı, Kaynak Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

Akkaya, Ş. (1937). Tarih İlmi ve Tezimiz, *İkinci Türk Tarih Kongresi*, Devlet Basımevi.

Akman, Ş.T. (2011). Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmi Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri, *Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi,* Ankara, s. 80-109.

Aksu, M.B. (2011). Milli Eğitimimizin Eşsiz Bakanı: Hasan Ali Yücel, Hasan Ali Yücel, Ed. Kemal Kocabaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara. s. 107-126.

Akşin, S. (2012). Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980. Sekizinci Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara.

Aktaş Z. & Ünal, U. (2018). 1931-1977 Yılları Arasında Türkiye'de Okutulan Tarih Ders Kitaplarında Hz. Muhammed Anlatısı, *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*,/JRES 5(2), s. 46-65.

Aktin, K. (2005). *1930-1950 Dönemi Ortaöğretim Tarih Ders Kitaplarında Tarihçilik Anlayışı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı, İstanbul.

Akyeşilmen, N. (2015). Türkiye'de Eğitim İdeolojisi: Tabula Rasa'ya Renk Vermek?, Türkiye'de Eğitim Politikaları, Ed. Arife Gümüş, Nobel Yayıncılık Ankara, s. 57-77.

Akyüz, Y. (2001). *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 2001'e)*. Genişletilmiş 8. Baskı. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Akyüz, Y. (1996). 10 Kasım 1933 Devlet Töreni Konuşmaları ve Atatürk ve Eğitim Paneli, "Türk Eğitim Tarihinde Atatürk", Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Alaca, E. (2017). Cumhuriyet Dönemi Ortaokul Tarih Ders Kitapları Üzerinde Bir Değerlendirme, *Manas Sosyal Araştırma Dergisi*, Cilt:6 Sayı:4, s. 49-65.

Alaslan, F, Şimşek A. & Çamdeviren Ş. (2012). Türk Maarif (Eğitim) Şuralarında Tarih Eğitimi", *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, s. 189-225.

Alkan, M.Ö. (2017). II. Meşrutiyet'te Resmi İdeoloji, Resmi Tarih ve Eğitim, Türkiye'de Tarih Yazımı, Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek, 2. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

Alkan N. (2017). Modern Tarihçiliğin Kurucusu ve Tarihte Tanrı'nın İdaresi"ni Arayan Tarihçi: Leopold Von Ranke, Dünyada Tarihçilik Dönemler/Okullar/Yaklaşımlar ve Tarihçiler, Ed. Ahmet Şimşek, 1. Baskı, Pegem Akademi, Ankara.

Altınay, R. (2014). *Osmanlı Mekteplerinde Çocuklar için Umumi Tarih*, Akıl Fikir Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Altunya, N. (2011). *Hasan Ali Yücel ve Gazi Eğitim Enstitüsü*, Hasan Ali Yücel, Ed. Kemal Kocabaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara. s. 89-98.

Anadolu Gazetesi (3 Nisan 1941), Mekteplerde Tatil, s.1.

Anadolu Gazetesi (15 Eylül 1939), Sığınaklar ve Maskeler, s.2.

Anadolu Gazetesi (5 Eylül 1941) Günün Meselesi: Kitap ve Defter Fiatlarındaki Artış, s.1.

Anamur, H. (1998). Hasan Ali Yücel ve Bir Aydınlanma Yolu Olarak Çeviri", 100. Doğum Yıldönümünde Hasan Ali Yücel, Haz.Songül Boybeyi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara. s. 115-133.

Arı, K. (1998). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Savaş Ekonomisi Uygulamaları ve Fiyatlar, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye, Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I (20-22 Ekim 1997), Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara. s. 447-458.

Arıkan, Z. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarihçilik, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 6, İletişim Yayınları.

Arıkan, Z. (1997). Hasan Ali Yücel ve Tarih Bilinci, *Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi*, İletişim Yayınları, Cilt:28, Sayı:166, s. 196-204.

Arıkan, Z. (1998). Ders Kitaplarında Avrupa Tarihi, Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları**,** Ed. Salih Özbaran, Dokuz Eylül Yayınları, 1. Baskı, İzmir.

Arslan H. & İbrahimoğlu F. (2020). Kazım Nami'nin Terbiye-i Vataniyede İlk Adım Adlı Eserinin Tarih Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi ve Öneriler, *Journal Of İslamic Research*, s. 112-127.

Arslan, E. (1991), Ortaöğretimde Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitapları, Türkiye'nin Ders Kitapları Ortaöğretim Ders Kitaplarına Eleştirel Bir Yaklaşım, Cem Yayınevi, İstanbul**.**

Aslan E. (2012). Atatürk Döneminde Tarih Eğitimi-I:Türk Tarih Tezi Öncesi Dönem (1923-1931), *Eğitim ve Bilim* Cilt 37, Sayı 164, 331-346.

Ata, B. (2009). Tarihçi Faik'ın Milli Eğitime ve Tarih Eğitimine Katkıları. Türk Yurdu Dergisi, Sayı: 260 s. 94-101.

Ata, B. (2017). Türkiye'de Bir Psikolog Tarih Ders Kitabı Yazarı Oldu: Psikolog Ali Haydar Taner ve Ortaokul İçin Tarih II Üzerine, *TUHED, Turkısh History Education Journal*, 6(2), s. 215-242.

Atabay, M. (2009). Cumhuriyet Kültürü, *Atatürk Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı.43, Bahar Dönemi, s. 455-465.

Atatürk, K. (1997). Nutuk, Cilt:III Vesikalar, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2563, İstanbul.

Aydın Gazetesi (21 Nisan 1939), "Zehirli Gaz Kursları, s.1.

Aydın Gazetesi (24 Mayıs 1939), Hava Hücumlarına Karşı Pasif Müdafaa, s.2.

Aydın Gazetesi (9 Eylül 1939). Hava Taarruzlarından Pasif Korunma, s.2.

Aydın, İ. (2001). *Osmanlı'dan Günümüze Tarih Ders Kitapları*, Eğitimsen Yayınları, Ankara.

Aypay, A. (2015). *Eğitim Politikası*, Pegem Akademi Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara

Ayrancı, İ. (2014). Cumhuriyet Döneminde Yapılan ilk Resmi İslam Tarihi Çalışmaları (Tarih II Ortazamanlar Ders Kitabı Örneği), *Dini Araştırmalar*, Temmuz-Aralık, Cilt:17 Sayı:45, s. 115-136.

Bakar, B. (2013). İstanbul'da Ekmek Karnesi Uygulaması, Karne ve Ekmek Suiistimalleri (1942-1946), *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Yıl:2013/2, Cilt:12, Sayı:24, s. 1-60.

Bakar, B. (2019). *Hava Taarruzuna Karşı Türkiye'de Pasif Korunma*, Tarihçi Kitabevi Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul.

Bakioğlu, A. & Korumaz M. (2019). *Eğitim Politikaları, Kuramlar, Yöntemler, Göstergeler, Etkiler ve Uygulamalar*, Nobel Akademik Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.

Başar, E. (2011). Cumhuriyet Dönemi Eğitimi Aydınlanmacılığıyla Özdeşleşen Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ve Köy Enstitüleri. Hasan Ali Yücel**,** Ed. Kemal Kocabaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara. s. 41-56.

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1973). Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, DİE Matbaası, Ankara.

Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, **DİE** (1935). 20 İlkteşrin Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Nüfusu, Ulus Basımevi, Ankara.

Başgöz, İ. (2016). *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, Pan Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul.

Bayatlı, O. (2010). Klasik Kültür, III. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara, TTK Basımevi, Ankara, s. 622-628.

Baykara, T. (1999). *Tarih Araştırma ve Yazma Metodu*, Akademi Kitapevi, İzmir.

Baymur, F. (1941). *Tarih Öğretimi, Gazi Terbiye Enstitüsü Neşriyatı* No:11, Recep Ulusoğlu Basımevi, 1. Baskı, Ankara.

Baymur, F. (1987). Kazım Nami Duru, Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Ed. Hüsnü Ciritlı ve Bahir Sorguç, Ankara, s. 165-185.

Belge, B. (20 İlkkânun 1938), *İnsan ve Kültür: Hümanizme Nasıl Gidebiliriz*? Ulus Gazetesi, s.2.

Binbaşıoğlu, C. (2014). *Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi*, 2. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara.

Binyazar, A. (2011). Klasikler ve Hasan Ali Yücel**.** Hasan Ali Yücel, Ed. Kemal Kocabaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara. s. 203-220.

Birinci Türk Tarih Kongresi (1932). Konferanslar, Müzakere Zabıtları, (Ankara Maarif Vekâleti ve Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından tertip edilmiştir) 3. Oturum, 02-11 Temmuz 1932, s. 616-631.

Boratav, K. (2012). *Türkiye İktisat Tarihi*, İmge Kitabevi, Ankara.

Boratav, K. (2018), İktisat Tarihi. (1908-1980) Türkiye Tarihi 4-Çağdaş Türkiye 1908-1980-Der, Sina Akşin, 13. Baskı, İstanbul, Cem Yayınları.

Boyboy S. (2011). Türkiye'de 1939-1945 Yıllarında Tarih Öğretim Programları ve Tarih Ders Kitaplarının İncelenmesi, *U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl.12, Sayı.21, s. 157-180.

Bulut, T. (2017). Tek Parti Dönemi Cumhuriyet Halk Partisi Programlarında Sosyal Politikalar, Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu, 26-28 Kasım 2015,Bildiriler, Cilt 1, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Bülbül, İ. (2006). İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'de Sosyal Hayata Olumsuz Yansımaları. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Cilt:0, Sayı:9 s. 1-51.

C.H.P. Beşinci Büyük Kurultayı Zabıtları, 29 Mayıs 1939-3 Haziran 1939, Ulus Basımevi, Ankara

C.H.P. Tüzüğü (1938). Recep Ulus Basımevi, Ankara

Carr, E.H. (2015). *Tarih Nedir?* (Çev. Gizem Öztürk), Genişletilmiş Baskı, İletişim Yayınları.

Cemal Kutay, (30 Temmuz 1937). Milli Hazırlık Kadrosu İçinde Türkiye, Ulus Gazetesi, s.3.

Cicioğlu, H. (1982). Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No:334, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Cicioğlu, H. (2010). Ortaöğretim, Türkiye Cumhuriyetinde Ortaöğretimin Gelişimi", Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu, (07-09 Aralık 2005). Ed. Murat Alper Parlak. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Copeaux, E. (2000). Türk Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine, Çev. Ali Berktay, 2. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 59, İstanbul.

Copeaux, E. (2003). *Türkiye'de 1931-1993 Arasında Tarih Ders Kitapları, Tarih Eğitimine Eleştirel Yaklaşımla*r, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Coşar, N. (2007). II. Dünya Savaşı Yıllarında Bütçeler, *Toplumsal Tarih*, s. 70-73

Coşar, N. (2010). Osmanlıdan Günümüze Kamu Maliyesi Üzerine Değerlendirmeler, Türkiye Ekonomisi 1908-2008, Ed.ler: Nevin Coşar, Melike Bildirici, s. 169-216.

Cumhuriyet Gazetesi (6 Aralık 1945). Askerlik Dersleri, s.2.

Cumhuriyet Gazetesi (13 Ekim 1937). Kız Talebelerin Askerliğe Hazırlık Dersleri, s.1.

Cumhuriyet Gazetesi (15 Ağustos 1939), Havadan Gelecek Tehlike, s.1.

Cumhuriyet Gazetesi (18 Eylül 1941). Teknik Seferberliği, Memlekette Birçok San'at ve Ticaret Okulu Açılıyor, s.1.

Cumhuriyet Gazetesi (21 Kasım 1940), Bu Gece Işık Yok! Şehirler İlk Defa Karanlığa Gömülüyor, s.1.

Cumhuriyet Gazetesi (4 Nisan 1941). Mekteplerin Tatili, s.1.

Cumhuriyet Gazetesi (19 Ocak 1942), Bugünkü Milletlerde Tarih Telakkileri, s. 2.

Cumhuriyet Gazetesi (2 İkinciteşrin1944), Milli Şefin Tarihi Nutku, s.2-3.

Cumhuriyet Gazetesi (2 Kasım 1945). Milli Şefin Tarihi Nutku, s.5.

Cumhuriyet Gazetesi (20 Ekim 1945). Ankara'da Tıp Fakültesi Dün Törenle Açıldı, s.1-3.

Cumhuriyet Gazetesi (30 Nisan 1936), Zehirli Gaz Dersleri, s.2.

Cumhuriyet Gazetesi (9 Kasım 1937),Askerliğe Hazırlık Dersleri, s.2.

Cumhuriyet Gazetesi (15 Mayıs 1941). Köy Enstitülerinde Askerlik Dersi, s.3.

Cumhuriyet Gazetesi (16 Kasım 1943) Tarih Kongresi Dün Ankara'da Toplandı, s.1-3.

Cumhuriyet Gazetesi (18 Ocak 1938), Askerliğe Hazırlık Dersleri, s.6.

Cumhuriyet Gazetesi (19 Mayıs 1935). Mektep Talebeleri ve Askerlik, s.8.

Cumhuriyet Gazetesi (19 Mayıs 1938), Memlekette Zehirli Gaz Dersleri, s.2.

Cumhuriyet Gazetesi (2 ikinciteşrin 1943), Cumhur Reisimizin Hitabesi, s.1.

Cumhuriyet Gazetesi (20 Kasım 1943). Tarih Kongresi Dağıldı, s.1.

Cumhuriyet Gazetesi (21 Ekim 1937). Genç Kızlarımız Askerlik Derslerine Başladılar, s.1.

Cumhuriyet Gazetesi (22 Şubat 1938) İnegöl Halkevinde Kurslar, s.5.

Cumhuriyet Gazetesi (29 Mayıs 1939). Bugün Parti Kurultayı Ankara'da Açılıyor, s.9

Cumhuriyet Gazetesi (3 Mayıs 1939). Neşriyat Kongresi Başvekilin Mühim Bir Nutku İle Dün Açıldı. s.9.

Cumhuriyet Gazetesi (4 Temmuz 1941). Devlet Konservatuarında Milli Şefin Huzuru ile Dün İlk Mezunlara Diplomaları verildi, s.1-5

Cumhuriyet Gazetesi (6 Mayıs 1939). Birinci Neşriyat Kongresi Dün Kapandı, s.9.

Cumhuriyet Gazetesi (18 Temmuz 1939). Maarif Şurası Dün Merasimle Açıldı. Hasan Ali Yücel'in Nutku, s.1-9.

Cumhuriyet Gazetesi (2 Eylül 1939), Nihayet Harp Başladı", s.1.

Cumhuriyet Gazetesi (19 Ocak 1940) "Büyük Millet Meclisi Milli Korunma Kanunu'nu İttifakla Kabul Etti. s.1.

Cumhuriyet Gazetesi (27 Mart 1937). Tarih Tedrisatında Değişiklik Yapılıyor, s.2.

Cumhuriyet Gazetesi, (20 Mayıs 1944).Milli Şefin Tarihi Nutku, s.2.

Cumhuriyet Gazetesi, "Kırıkkalelinde Zehirli Gaz Kursu" (17 Mart 1939), s.7.

Çambel, H.C. (1939). Atatürk ve Tarih, *Belleten* Cilt:III, Sayı:10, Nisan.

Çapa M. (2017). Erken Cumhuriyet Döneminde Tarih Eğitimi. Türkiye'de Tarih Eğitimi (Dönemler, Ders Kitapları, Akademisyenler, Algılar), Ed. Ahmet Şimşek, 1. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.

Çapa, M. (2002). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tarih Öğretimi", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S.29-30, Mayıs-Kasım, s. 39-55.

Çapa, M. (2013). *Meşrutiyet Döneminde Tarih Eğitimi, Osmanlı Devleti'nde Tarih Eğitimi,* Arı Sanat Yayınevi, İstanbul.

Çapa, M. (2014). Milli Eğitim Bakanlığı'nın Yetki ve Uygulamaları Çerçevesinde Ders Kitapları, (1950-1960), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S.54, s. 59-70.

Çavdar, T. (1983). Halkevleri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:4, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 878-884.

Çelen, M. K. (2018). Geçmişten Günümüze Tarih Yazımı, Tarih İçin Metodoloji, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara.

Çelik, H. (2020). Tarih Ders Kitabı Araştırmalarına Kısa Bir Bakış", *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi/ International Journal of Historical Researches,* Yıl/Vol. 5, Sayı/No. 2, Güz/Fall 2020 s. 555-586.

Çelik, H. S. (2016). İnönü Döneminde Resmi Tarih Yazımına Yönelik Yeni Yaklaşımlar: Bir Revizyonun Analizi", CTAD, Yıl 12, Sayı, s. 80-121.

Çıkar, M. (1997). Hasan Ali Yücel ve Kültür Reformu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Birinci Baskı, Ankara.

Çomaklı, E. Koç, F. & Yıldırım, K. E. (2012). Türk Vergi Hukuku Tarihinde Tartışılan Bir Vergi: Toprak Mahsulleri Vergisi", *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4, No 2: 2012.

Dalat, Z. (1948). *Sınıfta Kalanlar Uğrunda*, Ulus Basımevi, Ankara.

Demircioğlu, İ. H. (2012). Osmanlı Devletinde Tarih Yazımının Tarih Öğretimi Üzerine Etkileri, *Milli Eğitim Dergisi*, Sayısı 193.

Dewey, J. (1939). Türk Maarifi Hakkında Rapor**,** T.C. Maarif Vekilliği Ana Programa Hazırlıklar Sr.:B, No:1, Devlet Basımevi, İstanbul.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü (BCA, 30.01.0.0) Dosya/Gömlek No 559/ 4.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Başvekâlet Kararlar Dairesi Müdürlüğü (BCA, 30.18.1.2) Dosya/Gömlek No 90.16.9

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Başvekâlet Kararlar Dairesi Müdürlüğü (BCA, 30.18.1.2) Dosya/Gömlek No 90.16.11

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü.(BCA, 30.1.0.0) Dosya/Gömlek No 305/2

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü, (BCA, 030.10) Dosya/**Gömlek No 76.503.11**

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü, (BCA, 30.10.0.0) Dosya/Gömlek No 14.80/2

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü, (BCA, 030.10) Dosya/Gömlek No 25.141.4

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü, (BCA, 030.10) Dosya/Gömlek No 25.144.4

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü, (BCA, 30.10.0.) Dosya/Gömlek No 25.141.14

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Başvekâlet Kararlar Dairesi Müdürlüğü (BCA,030.18.01), Dosya/Gömlek No 98.24/1

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Cumhuriyet Halk Partisi, (BCA, 490.1.0.0), Dosya/Gömlek No 1310.349/1

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Cumhuriyet Halk Partisi, (BCA, 490.1.0), Dosya/Gömlek No 1135.141/1

Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Cumhuriyet Halk Partisi,
(BCA, 490.1.0.0), Dosya/Gömlek No 911.557.1.
Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Cumhuriyet Halk Partisi,
(BCA, 490.1.0.0), Dosya/Gömlek No 910.553/1.
Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü,
(BCA, 030.10) Dosya/Gömlek No 51.332/8
Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Başvekâlet Kararlar Dairesi Müdürlüğü,
(BCA, 30.18.1.2) Dosya/Gömlek No 88.81/14
Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Başvekâlet Kararlar Dairesi Müdürlüğü
(BCA, 30.18.1.2), Dosya/Gömlek No 89.122/3
Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Başvekâlet Kararlar Dairesi Müdürlüğü,
(BCA, 30.18.1.2) Dosya/Gömlek No 94.21/14
Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Başvekâlet Kararlar Dairesi Müdürlüğü,
(BCA, 30.18.1.2) Dosya/Gömlek No. 93.130/13
Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Başvekâlet Muamelat Müdürlüğü,
(BCA, 30.18.1.2) Dosya/Gömlek No 54.35/20.
Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Başvekâlet Kararlar Dairesi Müdürlüğü,
(BCA, 30.18.1.2) Dosya/Gömlek No 83.36/5
Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Başvekâlet Kararlar Dairesi Müdürlüğü,
(BCA, 30.18.1.2) Dosya/Gömlek No 92.71/17
Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Başvekâlet Muamelat Müdürlüğü,
(BCA, 30.18.1.2) Dosya/Gömlek No 106.69.2
Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Muamelat Genel Müdürlüğü,
(BCA, 30.10.0.0) Dosya/Gömlek No 46.296/2
Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi. Başbakanlık Muamelat Umum Müdürlüğü,
(BCA, 30.18.1.2) Dosya/Gömlek No 109.61.9
Dickson, K. (2019). *II. Dünya Savaşı*, Nobel Yayıncılık, Ankara.
DİE (1973). Milli Eğitimde 50 Yıl (1923-1973),Yayın No:691, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara.
Dilek, D. (2001). *Tarih Derslerinde Öğrenme ve Düşünce Eğitimi*, 3. Baskı, Nobel Yayın ve Dağıtım, Ankara.
Dilmen, İ. N. (2010). Türk Tarih Tezinde Güneş-Dil Teorisi'nin Yeri ve Değeri, II. Türk Tarih Kongresi, Kongrelerin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara, TTK Basımevi, Ankara, s. 85-98.

Dinç, S. (2015). *Türk Eğitim Tarihinde Yapılan Milli Eğitim Şuraları ve Uygulamaları (1939-1960),*Akademisyen Kitabevi, Ankara.

Doğan, İ. (2018). *Türk Eğitim Tarihi*. Nobel Yayıncılık, Ankara

Doğan, Y. (2019). *Tarih Ders Kitaplarında Arap İmajı. Tarih Ders Kitaplarında İmajlar, Devletler, Halklar, Kişiler*, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Yayıncılık Ankara.

Dönmez, C. (2005). Atatürk ve Cumhuriyet Döneminde Ortaöğretim, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 14, s. 255-268.

Dönmez, C. (2006). Atatürk'ün Eğitim ile İlgili Görüş ve Uygulamalarına Toplu Bir Bakış" Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Cilt 7, sayı 1, Ankara. s. 91-109.

Eğilmez, M. (2018). *Değişim Sürecinde Türkiye, Osmanlı'dan Cumhuriyete Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme,* Remzi Kitapevi, 1. Baskı, İstanbul.

Elban, M. (2019). *Tarih Ders Kitaplarında Avrupa: Hristiyanlık- Papalık-Haçlılar-Reform-Modernizm,* Tarih Ders Kitaplarında İmajlar, Devletler, Halklar, Kişiler, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Yayıncılık, Ankara.

Ergin, O. (1977). *Türk Maarif Tarihi,* Cilt:1-2; Eser Matbaası, İstanbul.

Ergin, O. (1977). *Türk Maarif Tarihi*, Cilt:5; Eser Matbaası, İstanbul

Ersanlı, B. (2018). Tarih ve İktidar, Türkiye'de Resmi Tarih Tezi'nin Oluşumu (1929-1937), 7.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Ersanlı, B. (2019). Tarih Eğitiminde "Sen Kimisin" Siyaseti: Türkiye'den Orta Asya'ya, Türk Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 32-41.

Ertem, S. & Duru, K.N. (1941). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul.

Ertem, S. (2013). Türk İnkılabının Karakterleri, Salkım Söğüt Yayınları, Erzurum,

Ertem, S. (2012). *Fikir ve Sanat*, Salkım Söğüt Yayınları, 2. Baskı, Erzurum.

Ertem, S. (2015). Kaybolan Adam, Önsöz, Adnan Özyalçıner, Evrensel Basım, İstanbul

Eyice, S. (1968) Atatürk'ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü: Türk Tarihinin Ana Hatları, Türk Tarih Kurumu, *Belleten*, Cilt: XXXII, Sayı:128, Ekim.

Giorgetti, F.M. & Bayır, B. (2012). İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı.13-14, s. 27-56.

Goloğlu, M. (2017). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi- III 1939-1945, Milli Şef Dönemi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Gök, F. (1999). 75 Yılda İnsan Yetiştirmede Eğitim ve Devlet. Fatma Gök (Der),75 Yılda Eğitim, Türkiye İş Bankası ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, s. 1-8.

Göker, M. (1938). "İkinci Türk Tarih Kongresi", Belleten Cilt:II Sayı:5/6, Nisan.

Gökgöz, G. (2020). Türkiye'de Hava Saldırılarına Karşı Pasif Korunma Tedbirleri (1923-1960), Tarih ve Günce, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi, Sayı:6 (2020/Kış) s. 101-118.

Gökman, M. (1964). Faik Reşit Unat (1899-1964) ve Bibliyografyası. *Belleten,* Cilt:XXVIII, Sayı: 111, Temmuz, s. 505-524.

Göngör, E. (1982). Cumhuriyet Devrinde Türkiye'nin Kültür Politikası, Milli Eğitim ve Kültür, *Üç Aylık İlmi Araştırma ve İnceleme Dergisi*, Cilt:2, Sayı:8, s. 10-11.

Göyünç, N. (1998). Bir Öğrencinin İkinci Dünya Harbi Anıları, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye, Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I (20-22 Ekim 1997), Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Gül, H. (2011b). Atatürk ve Hasan Ali Yücel Dönemi Eğitim Reformları ve Günümüzde Çıkarımlar, Hasan Ali Yücel, Ed. Kemal Kocabaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 283-304.

Gül, S.S. (2011a). Cumhuriyetten 1940'lı Yıllara Toplumsal Dönüşümler: Eğitim ve Hasan Ali Yücel, Hasan Ali Yücel, Ed. Kemal Kocabaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 305-323.

Güler, A. (2004). *Türk Eğitim Politikalarının Tarihsel Süreci*, Yeryüzü Yayınevi, 1. Baskı, Ankara.

Güler, A. (2006). *Sarı Paşa, İnsan Atatürk*, Türkmen Ajans. Ankara.

Güler, İ. (2005). Tarihin Toplumdaki İşlevi ve Öğretimi, Elif Kitabevi, İstanbul.

Gümüş, A. (2015). *Türkiye'de Eğitim Politikaları, Siyasi Bir Kurgu Olarak Türkiye'de Eğitim Politikaları*, Nobel Yayıncılık, Birinci Baskı, Ankara. s. 1-12.

Gümüşel, G. (2017). Erkekler İçin Askerliğe Hazırlık Dersleri, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Yıl:15, Sayı:22, s. 1-40.

Günaltay, Ş. (1938), "Türk Tarih Tezi Hakkında İntikatların Mahiyeti ve Tezin Kat'i Zaferi", Türk Tarih Kurumu, ***Belleten,*** Cilt: II, Sayı:7/8. Temmuz.

Gündüz, M. (2017). Türk Eğitim Sisteminde Aşırı Militarist Uygulamanın Başlaması, Atatürk Kültür ve Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, Sayı.71-72, Aralık-Haziran, s. 69-90.

Gürkan, H. (2017). *Türkiye'de Tarih Öğretimi, İlköğretim Ders Kitapları(1869-1950),* Karahan Kitabevi, Adana.

Gürüz, K. (2008). *Yirmi Birinci Yüzyılın Başında Türk Eğitim Sistemi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Güven, İ. (2014). Tarih Öğretimi Kurum ve Uygulama, "Tarih Öğretimi: Kavramsal" çevre, Ed. İsmail Güven, Pegem Akademi, 2. Baskı, Ankara, s. 21.

Güven, İ. (2018). *Türk Eğitim Tarihi*. 7. Baskı, Pegem Yayıncılık, Ankara

Güvenç, B. (1998). Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, 100. Doğum Yıldönümünde Hasan Ali Yücel, Haz. Songül Boybeyi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara. s. 19-26.

Hacıibrahimoğlu, I. (2012). Cumhuriyet ve Hümanizma Algısı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Hart, B.L. (2016). *İkinci Dünya Savaşı Tarihi 1*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Hazine ve Maliye Bakanlığı, Bütçe Gelir ve Gider Gerçekleşmeleri (1924-1995), Ankara.

Hocaoğlu, D. (2017). Orada Öylece Duran Tarih. Türkiye'de Tarih Yazımı, Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek, 2. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, s. 35-48.

III. Türk Tarih Kongresi (1943). Kongreye Sunulan Tebliğler, "Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Şemsettin Günaltay'ın Açılış Nutku", Ankara, TTK Basımevi, Ankara, s. 1-6.

III. Türk Tarih Kongresi (2010). Kongreye Sunulan Tebliğler 15-20 Kasım 1943, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara.

Irmak, S. (1973). *Atatürk Devrimleri Tarihi, İdeoloji ve Tarihsel Açıdan İnceleme*, Fatih Yayınevi, İstanbul.

İğdemir, U. (1963). Atatürk'ün Buyruğu ile Türk Tarih Kurumu İçin Hazırlanan Bir Program Tasarısı. *Belleten,* Cilt: XXVII. Sayı:108, Ekim.

İğdemir, U. (1973). *Cumhuriyetin Ellinci Yılında Türk Tarih Kurumu, Terk Tarih Kurumu Yayınlarından XVI.* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara,

İğdemir, U. (1991). *Yılların İçinden, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları,* XVI. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara

İkinci Türk Tarih Kongresi (1937). Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler, Kenan Matbaası, İstanbul.

İnalcık, H. (2017). Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları" Türkiye'de Tarih Yazımı, Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek, 2. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul

İnalcık, H. (2020). *Halil İnalcık'ın Merceğinden Tarih Bilinci*, 4. Baskı, Profil Kitap, İstanbul.

İnan, A. (1988). Atatürk ve Tarih, *Atatürkçülük (İkinci Kitap) Atatürk ve Atatürkçülüğe İlşkin Makaleler,* Milli Eğitim Basımevi.

İnan, A. (2010). *Medeni Bilgiler, Türk Milletinin El Kitabı*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

İnan, A. (2018). Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Sadeleştirerek Yayına Hazırlayanlar, Ali Sevim, Azmi Süslü, M. Akif Tural, 4. Baskı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

İnan, A. (2019). Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Hazırlayan: Arı İnan, Türkiye İş Bankası Yayınları, 21. Baskı, İstanbul.

İnan, A.(1939). Atatürk ve Türk Tarih Tezi, Türk Tarih Kurumu, *Belleten*, Cilt:III, Sayı:10 Nisan.

İnan, R. (1995). Atatürkçü Destansal Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, Ümit Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

İnönü Vakfı Arşiv Belgeleri (2002). İsmet İnönü Eğitim-Öğretim Üzerine, Türk Eğitim Derneği-İnönü Vakfı, Hazırlayan, İlhan Turan, Ankara.

İnönü Vakfı Arşiv Belgeleri (2004). İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri (1944-1950)Türk Eğitim Derneği-İnönü Vakfı, Hazırlayan, İlhan Turan, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu, Ankara.

İnönü, İ. (2018). *Hatıralar*, Hazırlayan, Salahattin Selek, Bilgi Yayınevi, 5. Baskı, Ankara.

İsmet İ. (2003). Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler (1933-1938), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:98, Ankara.

Kadıoğlu, M. (1991). Hümanizm, Sosyoloji Konferansı, Sayı:23, s. 157-168.

Kansu, Ş.A. (2010). İnsan ve Medeniyet Tekâmül Tarihinde Anadolu'nun Yeri, III. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara, TTK Basımevi, Ankara, s. 306-314.

Kantarcıoğlu, S. (1987). *Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:730, 1. Baskı, Gaye Matbaacılık, Ankara.

Kaplan, İ. (1999). *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi*, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Kara, A. (2020). *Cumhuriyet Dönemi Kültürel ve Sosyal Gelişmemizin Mihenk Taşı Halkevleri (1932-1951),* Birinci Baskı, Platanus Publıshing, Ankara.

Karabacak, Ö. (2009). *II. Dünya Savaşı Yıllarında Uygulanan Eğitim ve Kültür Politikalarının Taşradaki Yansımaları: Aydın İli Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Karakuş, H. (2011). Cumhuriyetin En Yetkin Eğitim Bakanı, Hasan Ali Yücel, Ed. Kemal Kocabaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara. s. 99-106.

Karal, E.Z. (1988). Atatürk'ün Türk Tarih Tezi, *Atatürkçülük (İkinci Kitap) Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler,* Milli Eğitim Basımevi.

Kasarcı, R. (1996). Türkiye'de Nüfusun Gelişimi, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Dergisi, Sayı 5, s. 247-266.

Kaya, R. (2016). *Tarih Öğretiminin Amaçları, Tarih Öğretim Yöntemleri,* Ed. Muammer Demirel, Demirel, 3. Baskı Pegem Akademi, Ankara,

Kaya, Y.K. (1974). *İnsan Yetiştirme Düzenimiz, Politika/Eğitim/Kalkınma*, Nüve Matbaası, 1. Basım, Ankara.

Kayaoğlu, T. (1996). *Türkiye'de Tercüme Müessesleri,* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

Kayra, C. (2013). Cumhuriyet Ekonomisinin Öyküsü 1923-1950, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.

Keegan, J. (2019). İkinci Dünya Savaşı, Çev. Samet Öksüz, 2. Baskı Yayınları, İstanbul.

Kırmıt, Ö. F. (2020). Lise Tarih Ders Kitaplarında İslam Öncesi Araplar Hakkında Konu Anlatımı (1923-1960), Dini Araştırmalar 23(58), Din Eğitimi: Beyza Bilgin Özel Sayısı, s. 171-192.

Kırpık, G. & Tokdemir, M.A. (2020). Talim ve Terbiye Kurulu Kararları (1925-1928), Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı:1, Ankara.

Kızılay (2 II. Teşrin 1940). Milli Şef'imizin Nutku, s.2.

Kızılay (2 Kasım 1940) Milli Şefimizin Nutku, s. 1-2

Kocabaş, K. (2011). Yaşamından Kesitlerle Hasan Ali Yücel", Hasan Ali Yücel, Ed. Kemal Kocabaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara. s. 67-88. .

Koçak, C. (2017). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945),* Cilt 2, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Koçak, C. (2018a). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945),* Cilt 1, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Koçak, C. (2018b). *Siyasi Tarih (1923-1950) Türkiye Tarihi 4-Çağdaş Türkiye 1908-1980-*Der, Sina Akşin, 13. Baskı, İstanbul, Cem Yayınları.

Kodaman, B. (1999). *II. Abdülhamit Dönemi Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII.Dizi-Sayı 94. 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Koraltürk, M. (1997). Tarih ve Toplum Dergisi, Ekim, Sayı:166, İletişim Yayınları s. 211-213.

Koşay, H. (2010). Alaca-Höyük Hafriyatının Son Safhası, III. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara, TTK Basımevi, Ankara, s.169-177.

Köken, N. (2014). *Cumhuriyet Dönemi Tarih Anlayışları ve Tarih Eğitimi*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Köstüklü, N. (2016). Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi, Çizgi Kitapevi, 2. Baskı, Konya, s. 129-131.

Kroner, R. (2010). Tarih ve Tarihsicilik, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt:XXV. Sayı:2 Aralık, s. 637-643.

Kuru, H. (1998). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Sosyo-Kültürel Atılımlar, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye, Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I (20-22 Ekim 1997), Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara. s. 490-503.

Mansel, A.M, Baysun C. & Karal, E.Z. (1942). *Orta Çağ Tarihi*, İkinci Sınıf, Maarif Matbaası, İstanbul.

Mardin, Ş. (1983). *Atatürkçülüğün Kökenleri*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt.1, İletişim Yayınları İstanbul, s. 86-88.

MEB (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

MEB (2022). Milli Eğitim Bakanlığı Tarihçesi, https://www.meb.gov.tr/milli-egitim-bakanliginin-kisa-tarihcesi/duyuru/8852

Metinsoy, M. (2017). *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye, Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, II. Baskı, İstanbul.

Metintaş M. & Kayıran M. (2011). Refik Saydam Hükümetleri Döneminde Türkiye'nin Ekonomi Politikası (1939-1942), Fırat Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:21, Sayı 1, s. 155-184.

Meydan, S. (2019). *Atatürk ve Kayıp Kıta MU*. İnkılap Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul.

Millas, H. (2013). (Türkiye'de) Etnosantrik Tarihçiliğin Pratik Sonuçları, Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, Buca Sempozyumu 29-1 Ekim 1994, Ed. Salih Özbaran, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul.

Nebati, N. (2019). İbn Haldun Düşüncesinde Tarih, Zaman ve Döngüsellik, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s. 141-158.

Neummann, C. (1998). Tarihin Yararı ve Zararı Olarak Türk Kimliği: Bir Akademik Deneme, Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, Ed. Salih Özbaran, Dokuz Eylül Yayınları, 1. Baskı, İzmir, s. 110-111.

Ogan, J. (2010). Yunan Devrinde Küçük Asya San'atı", III. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara, TTK Basımevi, Ankara, s. 83-94.

Oğuzkan, A.F. (1987). Hasan Ali Yücel, Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Ed. Hüsnü Cırıtlı ve Bahir Sorguç, Ankara.

Oral, M. (2014). *Meşrutiyetten Cumhuriyete Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1908-1928)*, II. Baskı, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.

Oral, M. (2019). *Meşrutiyetten Cumhuriyete Türkiye'de Romantik Tarihçilik (1908-1928*), III. Baskı, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.

Ortaylı, İ. (1998). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Şehirlerde Hayat, İkinci Dünya Harbi ve Türkiye, Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri I (20-22 Ekim 1997), Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara. s. 422-435.

Ortaylı, İ. (2019). *Türkiye'nin Yakın Tarihi*, Kronik Yayınları, 36. Baskı, İstanbul.

Oruç, Ş. (2017). II. Meşrutiyet Döneminde Tarih Öğretimi, Türkiye'de Tarih Eğitimi" Türkiye'de Tarih Eğitimi (Dönemler, Ders Kitapları, Akademisyenler, Algılar), Ed. Ahmet Şimşek, 1. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.

Önal, C. (2017). İnönü Soyadı ve Eğitim, *Büyük Dünya Dergisi*, Sayı:84, Haziran, s.33-37.

Önder, M. (2014). *Türk Eğitim Tarihi*, 3. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara.

Özalp, R. & Ataünal, A. (1983). Milli Eğitimde Kongreler ve Şuralar, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:91, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s.105-157.

Özbaran, S. (1992). *Tarih ve Öğretimi,* Cem Yayınevi,1. Baskı, İstanbul.

Özdemir, H. (1983). Cumhuriyet Döneminde Bilimsel ve Teknolojik Araştırma, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt.1, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 265-276

Özden, M. (2012). Hariç'ten bir Kadro'cu ve Bir Sol-Kemalizm Örneği: Sadri Etem ve 'Türk İnkılâbının Karakterleri, CTAD, Yıl 8, Sayı 15, 151-172.

Özgedik, M. (2014). *Türk Eğitim Tarihi*, Ülke Yayıncılık, İstanbul.

Özkan, S. (2019). *Türk Eğitim Tarihi*, Nobel Yayıncılık, 8. Baskı, Ankara.

Özkan, U.B. & Er, K.O. (2018). Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Yıllarında Eğitim Sorunları 1923-1938), Akademisyen Kitabevi, Ankara.

Özsoylu, A. (2011). *Türkiye Ekonomisi*, Karahan Kitabevi, Adana.

Öztürk, C. (1996). *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI:Dizi-Sayı 77, Ankara.

Pamuk, Ş. (2018). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları IX. Baskı, İstanbul.

Parasız, İ. (2003). *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitapevi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Safran M. & Şimşek A. (2009). Tarih Yazımında Bir Sorun: Tarih ve Zaman İlişkisi, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:1, s. 9-26

Safran, M. (2010). Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları ve Tarih Öğretimi. Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu, (07-09 Aralık 2005). Ed. Murat Alper Parlak. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Safran, M. (2016). Türkiye'de Tarih Öğretiminin Gelişimi, Tarih Öğretim Yöntemleri, Ed. Muammer Demirel, 3. Baskı Pegem Akademi, Ankara, s. 21.

Sakaoğlu, N. (2013). İlkokul Tarih Programları ve Ders Kitapları, Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, 1994 Buca Sempozyumu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Sakaoğlu, N. (2018). *Türkiye Eğitim Tarihi 11.20. Yüzyıllar*, İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.

Sezen, Y. (1997). *Hümanizm ve Atatürk Devrimleri*, Ayışığı Kitapları, İstanbul.

Sezen, Y. (2005). *Hümanizm ve Türkiye*, İz Yayıncılık, İstanbul.

Sinanoğlu, S. (1988). *Türk Hümanizmi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara.

Sinanoğlu, S. (1999). *Türk Hümanizmi* II, Cumhuriyet Gazetesi, Ankara.

Sorguç, B. (1982). *1920'den 1981'e Milli Eğitim Bakanlığı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Sorguç, B. (1982). *1920'den 1981'e Milli Eğitim Bakanlığı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Sorguç, B. (1987). Ali Haydar Taner, Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu, Ed. Hüsnü Ciritlı ve Bahir Sorguç, Ankara, s. 451-465.

Sönmez, Ş. (2000). *Eğitim ve Siyasette Hasan Ali Yücel*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/2440, Çukurova Matbaacılık, Ankara

Sönmez, V. (2002). *Eğitim Felsefesi*, Anı yayıncılık, 6. Baskı, Ankara.

Su, K. & Duru, K.N. (1944). *Orta Okul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul.

Şahin, H. (2011). *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi, Bursa.

Şemin, R. (1973). *Eğitim ve Öğretim Problemlerimiz (Tarih Boyunca Eğitim ve Öğretimimize Bir Bakış)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No.1816, İstanbul.

Şimşek, A. & Alaslan F.(2014). Milliyetçi Tarihten Milli Tarihe, Çatışmacı Eğitimden Barışçı Eğitime Doğru Türkiye'de Tarih Ders Kitapları, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 40 Ocak, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E- Dergisi , https://dergipark.org.tr/tr/pub/abuhsbd/issue/32926/365773*

Şimşek, A. (2003). Tarih Öğretiminde Görsel Materyal Kullanımı, *G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi*, Cilt 4, Sayı I, s. 143-157.

Şimşek, A. (2017). *Türk Tarih Tezi*. Türkiye'de Tarih Eğitimi (Dönemler, Ders Kitapları, Akademisyenler, Algılar), Ed. Ahmet Al, 1. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.

Şimşek, A. (2018). Tarihsel Zaman, Değişim ve Süreklilik Tarih İçin Metodoloji, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara.

Şimşek, A. (2019). Tarih Ders Kitaplarında İmajlar, Devletler, Halklar, Kişiler, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi, 1. Baskı, Ankara.

Şimşek, U. Küçük B. & Topkaya, Y. (2012). Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının İdeolojik Temelleri Turkish Studies, *İnternational Periodical For The Languages Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/4, Ankara, s. 2809-2823.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (2004). Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2004), Yayın Nu:17, Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (2014). Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2014), Yayın Nu:25, Ankara.

T.C. Kültür Bakanlığı (1938). Lise Müfredat Programı, Devlet Basımevi, İstanbul.

T.C. Kültür Bakanlığı (1938). Ortaokul Müfredat Programı, Devlet Basımevi, İstanbul.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (2011). Hasan Ali, Yücel, Ed. Kemal Kocabaş, Ankara.

T.C. Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul.

T.C. Maarif Vekilliği ((1939). *Ortaokul İçin Tarih III*, Maarif Matbaası, İstanbul.

T.C. Maarif Vekilliği (1939). *Ortaokul İçin Tarih I*, Maarif Matbaası, İstanbul.

T.C. Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi (14 Eylül 1939). cilt, 2 Sayı:37 " 1939-1940 Öğretim Yılında Lise ve Öğretmen Okulları ile Ortaokullarda Ticaret ve San'at Okullarını meslek Derslerinde Okutulacak Kitaplar Hakkında"

T.C. Maarif Vekilliği (1938). Talim ve Terbiye Heyeti Kurulu Karar Defteri, Sayı:103

T.C. Maarif Vekilliği (1939). İsmet İnönü'nün Maarife Ait Direktifleri, Maarif Matbaası, İstanbul.

T.C. Maarif Vekilliği (1939). Tebliğler Dergisi, 13 Şubat 1939, Cilt:1 Sayı:5, "Kızların Askerliğe Hazırlık Ders Saatleri Hakkında".

T.C. Maarif Vekilliği (1939). Tebliğler Dergisi, 17 Nisan 1939, Cilt:1 Sayı:14,"Zehirli Gaz Dersleri Hakkında".

T.C. Maarif Vekilliği (1940). Tebliğler Dergisi, 16 Eylül 1940, Cilt:3 Sayı:88, "1940-1941 Ders Yılında Lise ve Öğretmen Okulları ile Ortaokullarda Ticaret ve San'at Okullarında Okutulacak Kitaplar Hakkında"

T.C. Maarif Vekilliği (1940). Tebliğler Dergisi, 2 Aralık1940, Cilt:3 Sayı:98, "Okulların Çalışma Saatleri Hakkında".

T.C. Maarif Vekilliği (1941). Tebliğler Dergisi, 31 Mart 1941, Cilt:3, Sayı:114.

T.C. Maarif Vekilliği (1941). Tebliğler Dergisi, 5 Mayıs 1941, Cilt:3, Sayı.119, "Köy Enstitülerinin Askerlik Dersi Öğretmenleri Hakkında"

T.C. Maarif Vekilliği (1942). Tebliğler Dergisi, 14 Eylül 1942, Cilt:5, Sayı:189, "Talebeler Tarafından Temini İstenecek Okul ve Ders Levazımı Hakkında"

T.C. Maarif Vekilliği (1942). Tebliğler Dergisi, 7 Eylül 1942, Cilt:5 Sayı:188, "1942-1943 Ders Yılında Okutulacak Ders Kitapları Hakkında".

T.C. Maarif Vekilliği (1943). Talim ve Terbiye Heyeti Kurulu Karar Defteri, Sayı:243

T.C. Maarif Vekilliği (1943). Talim ve Terbiye Heyeti Kurulu, Karar Defteri, Sayı:1

T.C. Maarif Vekilliği (1943). Tebliğler Dergisi, 4 İkinci Kanun (Ocak), Cilt:5, Sayı:205, "Ortaokul Tarih Kitapları Müsabakası".

T.C. Maarif Vekilliği (1943). Tebliğler Dergisi, Eylül, Cilt:6, Sayı:239, "1943-1944 Ders Yılında Okutulacak Kitaplar Hakkında".

T.C. Maarif Vekilliği (1991). İkinci Maarif Şurası Çalışma Programı, Raporları, Konuşmalar (15-21 Şubat 1943) Milli Eğitim Basımevi, İstanbul

T.C. Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi (30 Ocak 1939), Cilt:1, Sayı:4, "İlkokul 4 ve 5. Sınıfların Tarih Kitabı İçin Açılan Müsabaka",

T.C. Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi (9 Ocak 1939). Cilt:1, Sayı:1, "Hasan Ali Yücel'in Göreve Başlaması ile İlgili Demeci".

T.C. Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi (12 Mayıs 1941). Cilt:3, Sayı:120, "Liselerde Tesis Edilecek Klasik Şube Hakkında".

T.C. Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi, 11 Eylül 1944, Cilt:7, Sayı:293, "1944-1945 Öğretim Yılında Okutulacak Ders Kitaplar Hakkında".

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (1945). Tebliğler Dergisi, 3 Eylül 1945, Cilt.8, Sayı.344, "1945-1946 Öğretim Yılında Okutulacak Ders Kitapları Hakkında.

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (1946). Tebliğler Dergisi, 2 Eylül 1946, Cilt.9, Sayı.393 "1946-1947 Öğretim Yılında Okutulacak Ders Kitapları Hakkında".

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (1950). Tebliğler Dergisi, 28 Ağustos-4 Eylül 1950, Cilt.13, Sayı.605-606 "1950-1951 Öğretim Yılında Orta dereceli okullarda Okutulacak Ders Kitapları Hakkında"

T.C. Resmi Gazete (15 Eylül 1944). Hariciye Vekilliğine Trabzon Mebusu Hasan Saka'nın Tayin İşlemi" Sayı:5809.

T.C. Resmi Gazete (18 Haziran 1946). Üniversiteler Kanunu, Sayı:6336, Başbakanlık Basımevi Ankara.

T.C. Resmi Gazete (22 Haziran 1933). Maarif Vekâleti Merkez Teşkilâtı ve Vazifeleri Hakkında Kanun, Sayı:2434.

T.C. Resmi Gazete (23 Haziran 1937). Hava Müdafaa Genel Komutanlığı Teşkili ve Vazifesi Hakkında Kanun, Sayı:3638.

T.C. Resmi Gazete (24 Mayıs 1940). Devlet Konservatuvarı Hakkında Kanun, Sayı:4517. Başbakanlık Basımevi Ankara.

T.C. Resmi Gazete (25 Şubat 1939). Hava Taarruzlarına Karşı Işıkların Söndürülmesi ve Karartılması Nizamnamesi, Sayı:4142.

T.C. Resmi Gazete (27 Kânunusani 1940). Yapılarda Pasif Korunma Bakımından Tatbik Edilecek Esaslar ve Sığınaklar Nizamnamesi, Sayı:4418.

T.C. Resmi Gazete (5 Eylül 1939) Hava Taarruzlarına Karşı Pasif Korunma Talimatnamesi, Sayı:4302.

T.C. Resmi Gazete (8 Nisan 1939). Hava taarruzlarına Karşı Pasif Korunma Nizamnamesi, Sayı:4178.

T.C. Resmi Gazete Hava Taarruzlarına Karşı Korunma Hakkındaki 350 2 sayılı Kanuna Ek Kanun. 11 Nisan.1941, Sayı:4782.

T.C. Resmi Gazete, (12 Kasım 1942). "Varlık Vergisi Hakkında Kanun, Sayı:5255.

T.C. Resmi Gazete, (18 Teşrinisani 1940). Hava Taarruzlarına Karşı ışıkların Söndürülmesi ve Karartılması Hakkında kararname, Sayı:4663.

T.C. Resmi Gazete, "Milli Korunma Kanunu", 26 Kanunisani1940, Sayı:4417.

T.C. Resmi Gazete, "Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu", 7 Haziran 1943, Sayı:5423.

T.C. Resmi Gazete, Hava Taarruzlarına Karsı Korunma Kanunu " 9 Temmuz 1938 Sayı:3955.

T.C. Resmi Gazete, Lise ve Orta Mektepler Talimatnamesi, 17 Kânunusani 1931, Sayı:1701

T.C. Resmi Gazete, Maarif Vekâleti Merkez teşkilât ve Vazifeleri Hakkındaki 2287 Sayılı Kanuna Bir Madde Eklenmesine ve Mezkûr Kanunun Bazı Maddelerini Değiştiren 2773 Sayılı Kanunun Birinci, Beşinci ve Sekizinci Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 23 Haziran 1937, Sayı:3638

T.C. Resmi Gazete, Mesleki ve Teknik Okulların Açılması ve Büyütülmesi Hakkında Kanun, Tarih:20 Ağustos 1942, Sayı:5189, Başbakanlık Basımevi Ankara.

T.C. Resmi Gazete, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, (6.03.1340) Sayı: 63.

Takım, A. (2019). *Türkiye'de Hükümetler ve Ekonomi Politikaları 1923-2019,* Ekin Yayınevi, Bursa.

Taner, A. H. (1940). *Ortaokul İçin Tarih II*, Maarif Matbaası, İstanbul.

Taşdemirci, E. (1998). Hasan Ali Yücel'in Türk Milli Eğitimine Hizmetleri, 100. Doğum Yıldönümünde Hasan Ali Yücel, Haz. Songül Boybeyi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara. s. 27-113.

Taşdemirci, E. (2010). *Türk Eğitim Tarihi,* Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara.

Taştan, Y. K. (2016). Tarih: Kadim Dönemden 20. Yüzyıla Bir Bilimin Kimlik Arayışı, Cihannüma, *Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı: II/2-Aralık. s. 95-121.

TBMM (1988). *Hükümetler ve Programları*, I. Cilt (1920-1960), Haz. Nuran Dağlı, Belma Aktürk, Yayın No:12, TBMM Basımevi, Ankara.

TBMM (2011). *Tarihe Düşülen Notlar 1Yasama Yılı Çalışmalarında Cumhurbaşkanlarının Konuşmaları Konuşmaları-1* (1 Mart 1924-14 Aralık 1987), TBMM Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, Ankara.

TBMM Kütüphanesi (1942). C.H.P Halkevleri ve Halkodaları (1932-1942), Ankara.

TBMM Tutanak Dergisi (I. XI. 1945). Dönem: VII, Cilt:20 Toplantı:3.

TBMM Tutanak Dergisi (13.VI.1946). Dönem: VII, Cilt:24 Toplantı:3

TBMM Zabıt Ceridesi (1.XI.1942). Devre: VI,Cilt:28 İçtimai:4.

TBMM Zabıt Ceridesi (1.XI.1944), Devre: VII, Cilt:14, İçtimai:2.

TBMM Zabıt Ceridesi (27.VI.1938) Devre: V, Cilt:26, İçtima:3,

TBMM Zabıt Ceridesi (6-XI-1938). Devre:V Cilt :27 İçtimia:4,

TBMM Zabıt Ceridesi (I.XI.1940). Devre: VI, Cilt:14 İçtimai:2

TBMM Zabıt Ceridesi (I.XI.1941). Devre:VI,Cilt:21 İçtimai:3,

TBMM Zabıt Ceridesi, (11-XI-1938) Devre:V Cilt :27 İçtimia:4,

TBMM Zabıt Ceridesi, (3.VIII.1942), Devre:VI,Cilt:27 İçtimai:3,

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:V Cilt :29 İçtimia:4, 25-I-1939

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:V,Cilt:29,İçtimai:4, 27.01.1939

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:VI, Cilt:8 İçtimai:1, 18.I.1940

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:VI,Cilt:1 İçtimai:F, 10.IV.1939

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:VI,Cilt:27 İçtimai:3, 14.VIII.1942

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:VI,Cilt:27 İçtimai:3, 5.VIII.1942

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:VI,Cilt:28 İçtimai:4, 11.XI.1942

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:VI,Cilt:6 İçtimai:1, 1.XI.1939

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:VII, Cilt:1, İçtima:F, 17.III.1943.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:VII, Cilt:11 İçtimai:1, 16.VI. 1944

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:VII, Cilt:14 İçtimai:2, 1.XI. 1944

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:VII, Cilt:3 İçtimai:F, 4.VI.1943.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:VII,Cilt:6, İçtimai:1, 1.XI. 1943

TBMM Zabıt Ceridesi. (8.XI.1937). Devre V, Cilt:20, İçtima:3,

TBMM Zabıt Ceridesi. Devre IV, Cilt 16, İçtimai:2, 3.VI.1933

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü (BCA, 0.30.01) Dosya/Gömlek No 030.01/11.63.6

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Cumhuriyet Halk Partisi (BCA, 490. 01) Dosya/Gömlek No 63.240.9.

T.C. Kültür Bakanlığı (1938). Ortamektep İçin Tarih III, Devlet Basımevi, İstanbul.

T.C. Kültür Bakanlığı (1938). Ortamektep İçin Tarih I, Devlet Basımevi, İstanbul.

Tekeli, İ. & İlkin, S. (2018a). *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi,* Birinci Cilt, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

Tekeli, İ. & İlkin, S. (2016). *İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi*, İkinci Cilt, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Tekeli, İ. & İlkin, S. (2018b). *Savaşın İçinden Geleceğine Yönelen İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi*, Üçüncü Cilt, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Tekeli, İ. (1983). Osmanlı'dan İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:3, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 650-672

Tekeli, İ. (1998). Küreselleşen Dünyada Tarih Öğretimin Amaçları Ne Olabilir, Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları, Ed. Salih Özbaran, Dokuz Eylül Yayınları, 1. Baskı, İzmir.

Tercüme Dergisi, "Hasan Ali Yücel'in Önsözü", 19 Mayıs 1940, Cilt:1, Sayı:1 s.1-2

Tezel, Y. S. (2015). *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950),* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Timur, T. (1983). Atatürk ve Pozitivizm, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt.1, İletişim Yayınları İstanbul, s. 94-96.

Togan, Z. V. (1969). *Tarihte Usul*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:449. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.

Toksoy, N. (2007). Halkevleri Bir Kalkınma Modeli Olarak, Orion Yayınevi, Ankara

Toprak, Z. (2007). Türkiye'de Barış Ortamında Savaş Travması Hava Taarruzlarına Karşı Pasif Korunma, *Toplumsal Tarih* Sayı 163, s. 40-47.

Toprak, Z. Atatürk'ün Türk Tarih Tezi'nin Arka Planında Ne var?", *Atlas Tarih*. Kurtuluş Savaşı Özel Sayısı 2, s.91-99.

Torun, E. (2006). *II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Kültürel Değişimler-İç ve Dış Etkenler-(1945-1960),* Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya.

Tunaya, T.Z. (1983). *Atatürkçülük*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt.1, İletişim Yayınları İstanbul, s. 89-90.

Tuncer, H. (2012). İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950), İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye, Kaynak Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.

Türk Tarih Heyeti (1930). Türk Tarihinin Ana Hatları, Devlet Matbaası, İstanbul.

Türk Tarih Heyeti (2014). *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Sayı:19, Ankara.

Türk Tarih Tetkik Cemiyeti (1934). Ortamektep İçin Tarih II, Devlet Matbaası, İstanbul.

Türk Tarih Tetkik Cemiyeti (1934). Ortamektep İçin Tarih III, Devlet Matbaası, İstanbul.

Türk, İ. C. (2013). *Osmanlı Devleti'nde Tarih Eğitimi*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul.

Türk, İ. C. (2017). Tanzimat Dönemi'nde Tarih Eğitimi, Türkiye'de Tarih Eğitimi (Dönemler, Ders Kitapları, Akademisyenler, Algılar), Ed. Ahmet Şimşek, 1. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara

Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi (2016), Cilt :1, s. 632-635.

Uçan, A. (2011). Hasan Ali Yücel ve Türk Müzik Eğitimi Devrimi. Hasan Ali Yücel, Ed. Kemal Kocabaş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara. s. 325-358.

Uluköse, G. (2008). *Hasan Ali Yücel*, Kastaş Yayınevi, İstanbul.

Ulus Gazetesi (18 Temmuz 1939). Maarif Şurası Hasan Ali Yücel'in Veciz Bir Nutku İle Dün Açıldı, s.1-6.

Ulus Gazetesi (5 Kasım 1940). Dil, Tarih Coğrafya Fakültesi'nin Yeni Binası Dün Törenle Açıldı, s.2.

Ulus Gazetesi (2 Sonteşrin 1939). Milli Şef'imizin Nutku, s.5. .

Ulus Gazetesi (1 Ekim 1940). Çocuğunu mektebe Gönderen Ailenin Vazifesi: Öğretmen ve Okula Karşı Saygı ve İtimat, s.1-3.

Ulus Gazetesi (11 Kasım 1938), Kurtarıcını ve En Büyük Evladını Kaybettin, s.1.

Ulus Gazetesi (11 Şubat 1941), Yurdun Her Yerinde Konferanslar Verdiriliyor, s.1-3.

Ulus Gazetesi (13 Mart 1941). Milli Hazırlanma Devrinde Vazifelerimiz, s.1.

Ulus Gazetesi (15 Eylül 1939), Pasif Korunma, Halka Bombalar Gösterilecek, s.2.

Ulus Gazetesi (16 Kasım 1943). İnönü'nün Yüksek Huzuru ile Üçüncü Tarih Kongresi Dün Çalışmalara Başladı, s.1-3.

Ulus Gazetesi (19 Mayıs 1935) Gençleri Askerliğe Hazırlamak İçin, s.2

Ulus Gazetesi (2 Kasım 1940), Cumhurreisimizin Nutku, s.1.

Ulus Gazetesi (2 Sonteşrin 1941). Büyük Millet meclisinin Üçüncü İçtima Yılının İlk Toplantısında Cumhur Reisimizin Nutku", s.3-4.

Ulus Gazetesi (2 Sonteşrin 1942), Cumhurreisimiz İnönü Büyük Millet Meclisinin 6ncı İntihap Devresinin 4 üncü İçtima Yılını Açtı", s.1.

Ulus Gazetesi (21 Mart 1938) *Giresun'da Gaz Kursu*, s.5.

Ulus Gazetesi (4 Nisan 1941). Maarif Vekâletinin Mühim Kararı, s.1.

Ulus Gazetesi (9 Eylül 1939). Ankara'da Hava Hücumlarına Karşı Müdafaa Tedbirleri, s.1-2.

Ulus Gazetesi (17 Nisan 1945), İlköğretim Davası, s.1.

Ulus Gazetesi, (9 Eylül 1941). Memleketin Muhtelif yerlerinde Yeni Sa'nat ve Meslek Okulları Açılacak, s.1-4.

Unat, F. R. (29 Kasım 1960). Atatürk ve Tarih Öğretimi, Atatürk: Tarih Yazmak Tarih Yapmak Kadar Mühimdir, Ulus Gazetesi, s.2.

Unat, F.R. (1941). Ortaokul İçin Tarih I, Maarif Matbaası, İstanbul.

Unat, F.R. (1961). Hasan Ali Yücel, Türk Tarih Kurumu, *Belleten,* Cilt:XXV. Sayı:98, s.292-301.

Unat, F.R. TDEA, VIII, s. 460.

Uzunçarşılı, İ. H. (2010). XII. ve XIII. Asırlarda Anadolu'da Fikir Hareketleri ile İçtimai Müesseslere Bir Bakış, III. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Tebliğler, "Ankara, TTK Basımevi, Ankara, s. 287-306.

Uzunçarşılı, İ. (1939). Türk Tarihi Yazılırken, Türk Tarih Kurumu, *Belleten* Cilt:III, Sayı:10.

Ülken, H.Z. (2016). Millet ve Tarih Şuuru, Türkiye İş Bankası Kültür (3. Baskı) Yayınları.

Ülkü Halkevleri Mecmuası, Kazım Nami "Hümanizma", Temmuz 1934, Cilt,3, Sayı,17, s.332-336.

Ülkü Milli Kültür Dergisi, Büyük Kurultay ve İnsanlık Ülküsü, 1 Haziran 1943, Cilt:4 Sayı:41, s.1.

Ülkü Milli Kültür Dergisi, "Cumhurreisimiz İnönü", 16 Mart 1943, Cilt:3 Sayı:36, s.1.

Ülkü Milli Kültür Dergisi, "Cumhurreisimizin Büyük Kurultayı Açılış Nutku" 16 Haziran 1943, Cilt:4 Sayı:42, s.1-3.

Ünal, F. & Ünal M. (2010). Türkiye'de Ortaöğretimin Gelişimi, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. s. 110-125.

Ünal, M. E. (2015). Erken Cumhuriyet Döneminde Gençliğin Militarizasyonu: Askerliğe Hazırlık Dersleri, *Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt3, Sayı I, Mart, s. 81-102.

Ünal, Y. (2010). Türkiye'de Tarihçilik, Tarihçiliğin Gelişimi (15-20 YY) ve Türk-Batı Tarihçiliğine Örnek İki Kitabın Karşılaştırmalı Analizi, Kelam Araştırmaları 8:2, s. 183-210.

Üzümcü, A. (2018). Türkiye'de Ulusal Ekonominin İnşası: 1923-1945 Dönemi, 4. Bölüm, Savaş Yayınevi, Ankara.

Yamaner, Ş. (1999). *Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim (Dinsel ve Geleneksel Eğitimden Laik ve Çağdaş Eğitime),* Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Yaşa, M. (1980). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978*, Akbank Kültür Yayını, İstanbul.

Yaşınok, N. (1937). *Askerliğe Hazırlık Dersleri* I, Hilmi Kitabevi, İstanbul.

Yazıcı, F. (2017). Cumhuriyet Dönemi Tarih Ders Kitaplarında Tarih Yazımı, Türkiye'de Tarih Yazımı, Ed. Vahdettin Engin ve Ahmet Şimşek, 2. Baskı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

Yazıcı, F. (2018). Tarihte Nesnellik ve Nedensellik, Tarih İçin Metodoloji, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara.

Yenal, O. (2010). *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Yeni Asır Gazetesi (26 Eylül 1937). Askerliğe Hazırlık Tedrisatı Türk Kızının Büyük Bir Hamlesidir, s.2.

Yeni Sabah Gazetesi (2 Mayıs 1939). 10 Yıllık Neşriyat Sergisi Dün Törenle Açıldı, s.1-3.

Yıldırım, E.E. (2014). *İnönü Döneminde Tarih ve Eğitim, Tarih Anlayışında Süreklilik ve Değişimler*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara

Yıldırım, E.E. (2017). Milli Şef (İsmet İnönü) Döneminde Tarih Öğretimi, Türkiye'de Tarih Eğitimi (Dönemler, Ders Kitapları, Akademisyenler, Algılar), Ed. Ahmet Şimşek, 1. Baskı, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.

Yıldırım, T. (2016). *Tarih Ders Kitaplarında Kimlik Söylemi*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.

Yıldırım, T. & Şimşek, A. (2015). Erken Cumhuriyet Dönemi Lise Tarih Ders Kitaplarında Din Anlatısı, *Eğitim ve Bilim*, Cilt,40, Sayı 179, s. 323-340.

Yiğit, A.A. (1992). *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası*, Boğaziçi İlmi Araştırmalar Serisi:3 İstanbul, Boğaziçi Yayınları.

Yücel, H. (1994). *Türkiye'de Ortaöğretim*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları,/1681, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara.

Yücel, H. (1998). *Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler, Kültür Bakanlığı Türk Klasikleri,* T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları,/1573, Fersa Matbaası, Ankara

Yücel, H. A. (1941). Maarif Vekaleti Tarih Vesikaları Önsözü, Cilt.1, Sayı.1

Yücel, H. A. (1942). *Mantık,* Lise Kitapları, Maarif Matbaası, Ankara.

Yücel, H. A. (1947). *Bilim Felsefesi Mantık*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.

Yücel, H. A. (1954). *Mantık Dersleri*, Maarif Basımevi, Ankara.

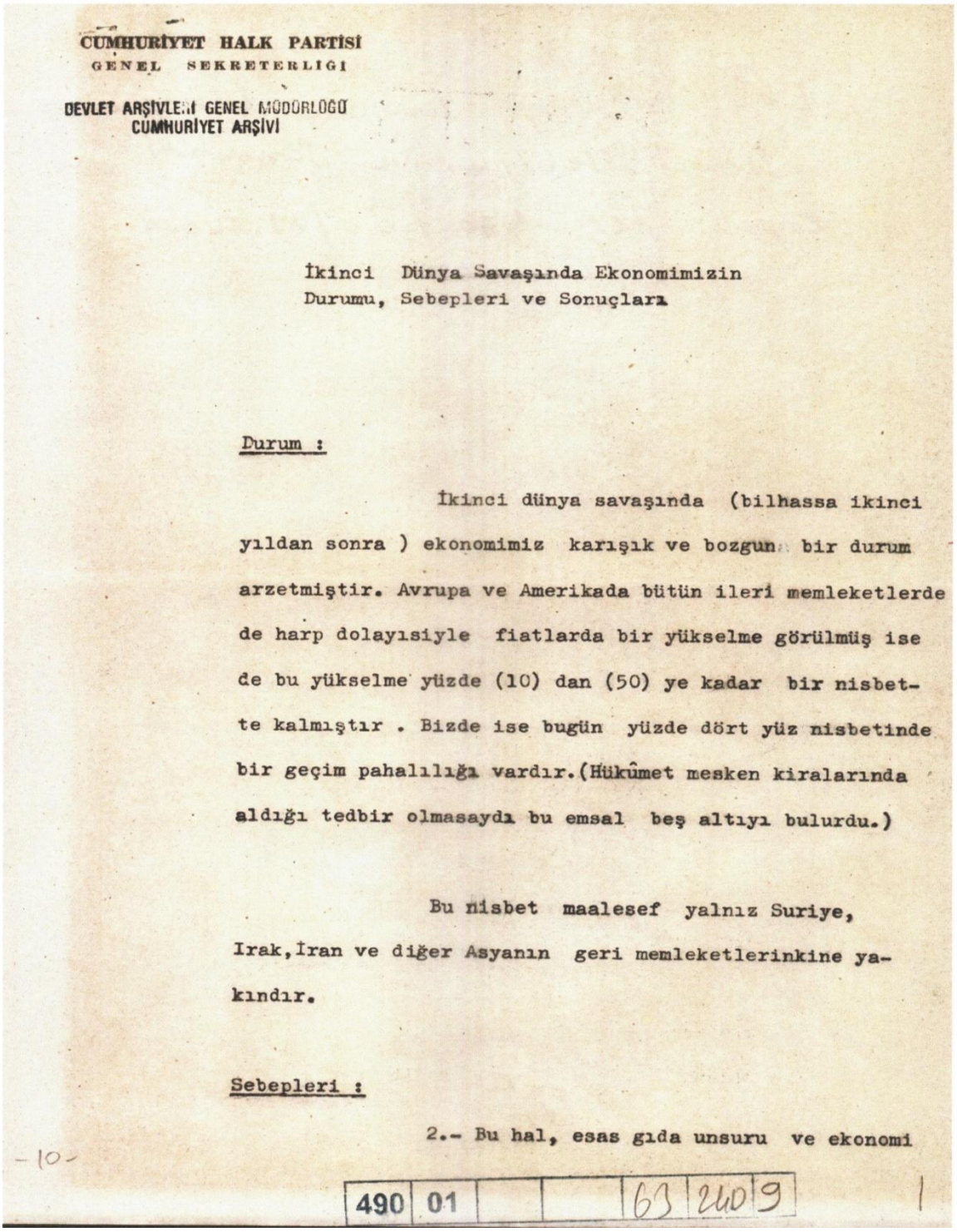
Yücel, H. A. (1999). Önsöz, Platon, Devlet, Sabahattin Eyuboğlu, M. Ali Cimcoz (Çev.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Yücel, S. (2001). *Demokrat Parti*, Birinci Bası, Ülke Kitapları, İstanbul.

Yücel, S. & Taşar, M. (2016). Sosyal Darwanizm: Orta Çıkışı, Gelişimi ve Erken Cumhuriyete Etkisi, Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları, Sayı 29, s.309-340-

Zürcher, E. (2019). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, 4. Basım, İstanbul.

EKLER

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

İkinci Dünya Savaşında Ekonomimizin
Durumu, Sebepleri ve Sonuçları

Durum :

İkinci dünya savaşında (bilhassa ikinci yıldan sonra) ekonomimiz karışık ve bozgun bir durum arzetmiştir. Avrupa ve Amerikada bütün ileri memleketlerde de harp dolayısiyle fiatlarda bir yükselme görülmüş ise de bu yükselme yüzde (10) dan (50) ye kadar bir nisbette kalmıştır . Bizde ise bugün yüzde dört yüz nisbetinde bir geçim pahalılığı vardır.(Hükûmet mesken kiralarında aldığı tedbir olmasaydı bu emsal beş altıyı bulurdu.)

Bu nisbet maalesef yalnız Suriye, Irak,İran ve diğer Asyanın geri memleketlerinkine yakındır.

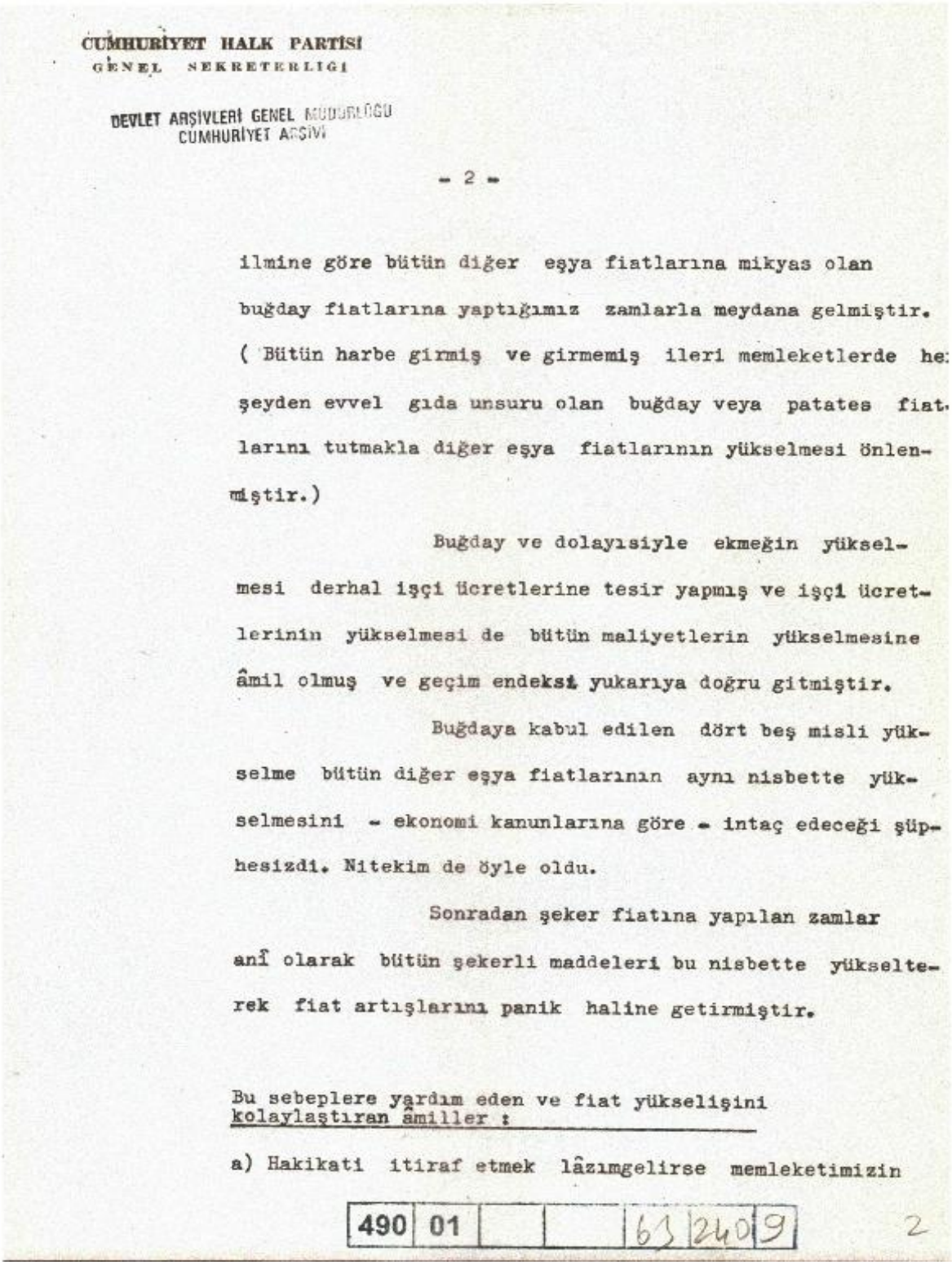
Sebepleri :

2.- Bu hal, esas gıda unsuru ve ekonomi

-10-

490 | 01 | | | 63 | 240 | 9

Ek-1: İkinci Dünya Savaşı'nda Ekonomimizin Durumu, Sebepleri ve Sonuçları, BCA490-1-00/63.240.9

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

- 2 -

ilmine göre bütün diğer eşya fiatlarına mikyas olan buğday fiatlarına yaptığımız zamlarla meydana gelmiştir. (Bütün harbe girmiş ve girmemiş ileri memleketlerde he: şeyden evvel gıda unsuru olan buğday veya patates fiat. larını tutmakla diğer eşya fiatlarının yükselmesi önlenmiştir.)

Buğday ve dolayısiyle ekmeğin yükselmesi derhal işçi ücretlerine tesir yapmış ve işçi ücretlerinin yükselmesi de bütün maliyetlerin yükselmesine âmil olmuş ve geçim endeksi yukarıya doğru gitmiştir.

Buğdaya kabul edilen dört beş misli yükselme bütün diğer eşya fiatlarının aynı nisbette yükselmesini - ekonomi kanunlarına göre - intaç edeceği şüphesizdi. Nitekim de öyle oldu.

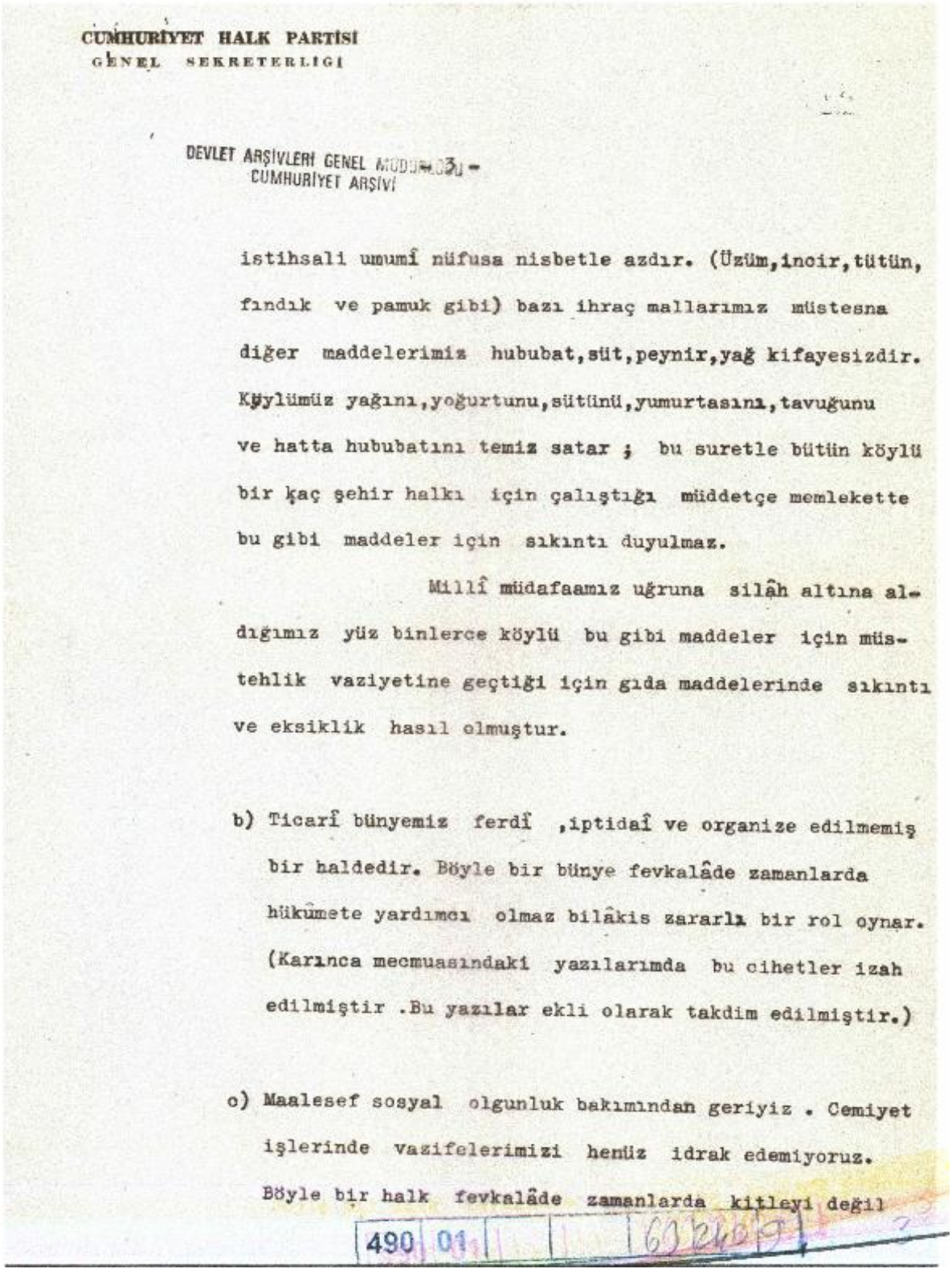
Sonradan şeker fiatına yapılan zamlar anî olarak bütün şekerli maddeleri bu nisbette yükselterek fiat artışlarını panik haline getirmiştir.

Bu sebeplere yardım eden ve fiat yükselişini kolaylaştıran amiller :

a) Hakikati itiraf etmek lâzımgelirse memleketimizin

490 | 01 | | | 63 240 9 | 2

Ek-1.1: İkinci Dünya Savaşı'nda Ekonomimizin Durumu, Sebepleri ve Sonuçları, BCA 490-1-00/63.240.9

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ -
CUMHURİYET ARŞİVİ

istihsali umumî nüfusa nisbetle azdır. (Üzüm,incir,tütün, fındık ve pamuk gibi) bazı ihraç mallarımız müstesna diğer maddelerimiz hububat,süt,peynir,yağ kifayesizdir. Köylümüz yağını,yoğurtunu,sütünü,yumurtasını,tavuğunu ve hatta hububatını temiz satar ; bu suretle bütün köylü bir kaç şehir halkı için çalıştığı müddetçe memlekette bu gibi maddeler için sıkıntı duyulmaz.

Millî müdafaamız uğruna silâh altına aldığımız yüz binlerce köylü bu gibi maddeler için müstehlik vaziyetine geçtiği için gıda maddelerinde sıkıntı ve eksiklik hasıl olmuştur.

b) Ticarî bünyemiz ferdî ,iptidaî ve organize edilmemiş bir haldedir. Böyle bir bünye fevkalâde zamanlarda hükûmete yardımcı olmaz bilâkis zararlı bir rol oynar. (Karınca mecmuasındaki yazılarımda bu cihetler izah edilmiştir .Bu yazılar ekli olarak takdim edilmiştir.)

c) Maalesef sosyal olgunluk bakımından geriyiz . Cemiyet işlerinde vazifelerimizi henüz idrak edemiyoruz. Böyle bir halk fevkalâde zamanlarda kitleyi değil

490 01 63.240.9

Ek-1.2: İkinci Dünya Savaşı'nda Ekonomimizin Durumu, Sebepleri ve Sonuçları, BCA 490-1-00/63.240.9

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

kendini düşünür ve hükûmet almak istediği tedbirlerde büyük zorluklarla karşılaşır.

Sonuçlar :

Menfî sonuçlar ;

a) Fiatların yükselişi ,geçimin zorlaşması bilhassa memur ve sabit gelirli sınıf için ıztıraplı bir durum yaratmıştır. Ve maalesef bu ıztırap ve zaruret yurdun ve devletin esasını ,ruhunu teşkil eden memur sınıfının karakterini bozmuştur. Bu bittabi çok önemli bir zarardır ve telâfisi uzun zamana bağlıdır .

b) İçeride eşya fiatlarının yükselmesi dış ticaretimiz için çok önemli mahzurlar doğurmuştur .(harp yıllarında az çok bu fiatlarla ihracat yapabildik ise de) normal şartlar avdet eder etmez ihracat yapmamız çok zorlaşacak hatta imkânsız bir hale gelebilecektir.
Harpten evvel yirmi kuruşa mal ettiğimiz üzümü bugün 50-60 kuruşa mal etmekteyiz. Diğer ürünlerimiz de aynı durumdadır. Halbuki dış piyasalarda artış pek cüz'i

490 01 63.240.9

Ek-1.3: İkinci Dünya Savaşı'nda Ekonomimizin Durumu, Sebepleri ve Sonuçları, BCA 490-1-00/63.240.9

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

olmuş ve harp sonrasında belki tamamile zail olacağından bu yüksek maliyetli mallarımızı nasıl satabileceğiz.

Hükûmet bu mahzuru önlemek için prim prensibini tatbik etmektedir. Ve bunda isabet etmiştir. (Hususile Ulus'ta " Harp Sonu Ticaretimiz" başlığile çıkan bir yazıda teklif ettiğim gibi bu primler para üzerine değil de mal üzerine tatbik edilirse daha faydalı olur, kanaatindeyim -(bu gazete ilişik olarak takdim edilmiştir.)

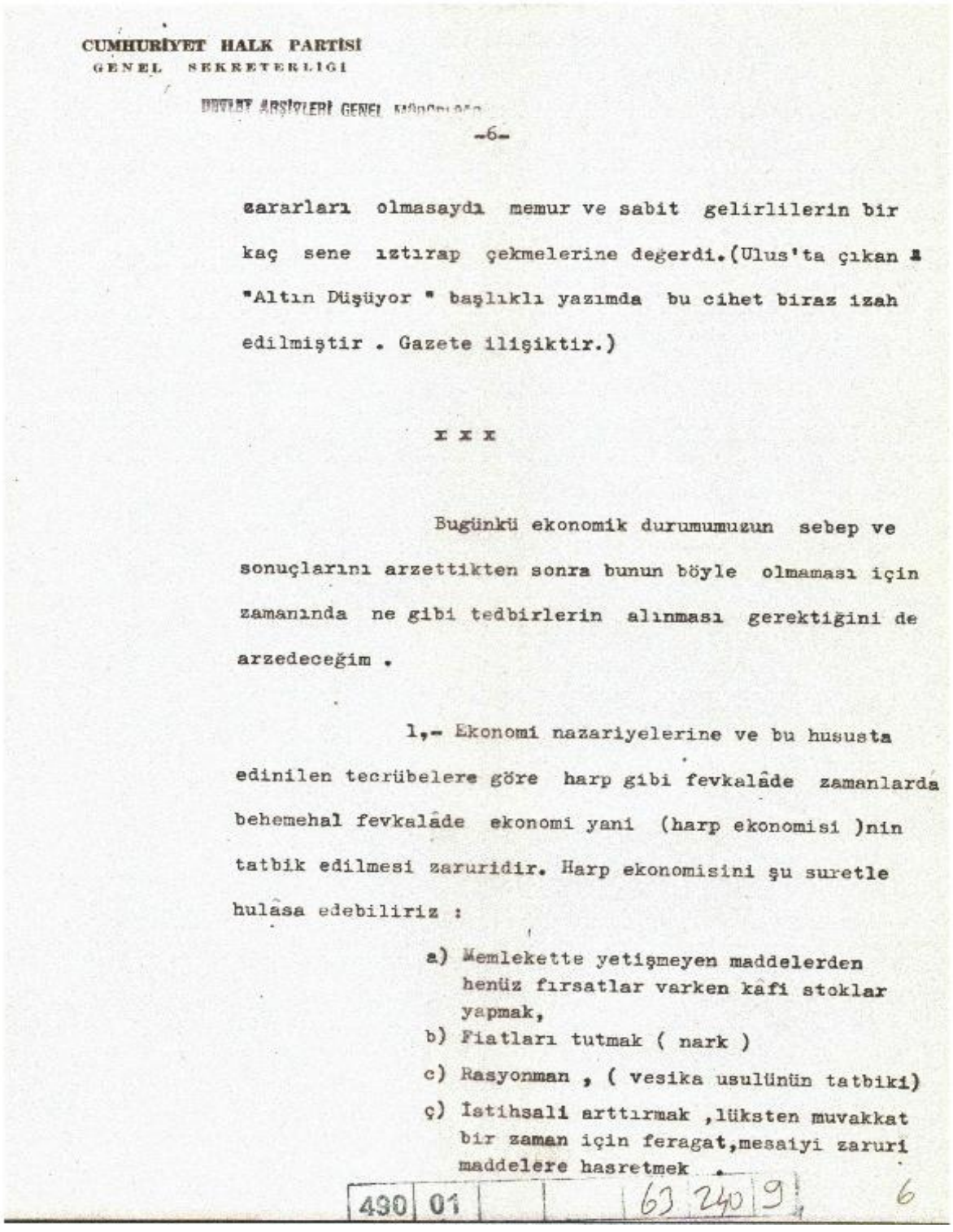
c) Hükûmet, memur ve sabit gelirlilerin geçim durumunu ıslah etmek için bir çok fedakârlıklarda bulunmak mecburiyetinde kalmış ve bütçesinin masraf kısmı kabarmıştır.

Müsbet Sonuçlar :

a) Mahsul fiatlarının yükselişi ,pek iptidaî ve pek fakirane bir hayat süren köylü müstahsillerimize ferahlık verdi. Hayat ilgisini arttırdı. Ve köylü bir defa paraya ve hayata alışınca bir daha geri dönmez yaşamak için çalışmağa ,kazanmağa mecbur olacak ve ona alışacaktır. Bu memleketin hesabına büyük bir kazançtır ve manevî

490 | 01 | | | 63 240 9 | 5

Ek-1.4: İkinci Dünya Savaşı'nda Ekonomimizin Durumu, Sebepleri ve Sonuçları, BCA 490-1-00/63.240.9

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

-6-

zararları olmasaydı memur ve sabit gelirlilerin bir kaç sene ıztırap çekmelerine değerdi.(Ulus'ta çıkan " "Altın Düşüyor " başlıklı yazımda bu cihet biraz izah edilmiştir . Gazete ilişiktir.)

x x x

Bugünkü ekonomik durumumuzun sebep ve sonuçlarını arzettikten sonra bunun böyle olmaması için zamanında ne gibi tedbirlerin alınması gerektiğini de arzedeceğim .

1,- Ekonomi nazariyelerine ve bu hususta edinilen tecrübelere göre harp gibi fevkalâde zamanlarda behemehal fevkalâde ekonomi yani (harp ekonomisi)nin tatbik edilmesi zaruridir. Harp ekonomisini şu suretle hulâsa edebiliriz :

a) Memlekette yetişmeyen maddelerden henüz fırsatlar varken kâfi stoklar yapmak,
b) Fiatları tutmak (nark)
c) Rasyonman , (vesika usulünün tatbiki)
ç) İstihsali arttırmak ,lüksten muvakkat bir zaman için feragat,mesaiyi zaruri maddelere hasretmek .

490 01 63 240 9 6

Ek-1.5: İkinci Dünya Savaşı'nda Ekonomimizin Durumu, Sebepleri ve Sonuçları, BCA 490-1-00/63.240.9

T. C. Başbakanlık
İSTATİSTİK GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

République Turque, Présidence du Conseil
OFFICE CENTRAL DE STATISTIQUE

20
167

1952

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

İSTATİSTİK ÖZETLERİ No. 7

RÉSUMÉS STATISTIQUES No. 7

MİLLÎ EĞİTİM
EDUCATION NATIONALE
1932 — 1952

Bu yayınla ilgili bilgiler için bas vurulacak yer :
Faik Ayan, Tel : 22635
Milli Eğitim İstatistikleri Müdürü

Pour toute information concernant cette publication s'adresser à : Faik Ayan, Tel. : 22635
Directeur des Statistiques de l'Education Nationale

İÇİNDEKİLER
CONTENU

	Sayfa		Pages
1 — Nüfus Sayımları Neticelerine Göre Okuma Yazma Bilenler	2	1 — *Ceux qui Savent Lire et Ecrire d'Après les Résultats des Recensements*	2
2 — Okulların İller Üzerine Dağılışı	3	2 — *Répartition des Ecoles par Provinces*	3
3 — Öğretim Dereceleri İtibarile Faaliyet :		3 — *Activité d'Après les Degrés d'Enseignement :*	
a) Okullar Sayısı	4	a) *Nombre d'Ecoles*	4
b) Okullarda Kayıtlı Öğrenciler	4	b) *Elèves inscrits dans les Ecoles*	4
c) Öğretmen Sayısı	5	c) *Nombre d'Instituteurs*	5
d) Diploma Alanlar	5	d) *Nombre de Diplômés*	5
e) Öğretmenlerin Tahsil Dereceleri	6	e) *Niveau du Personnel Enseignant*	6
f) Yıllık Giderler ve Öğrenciler	7	f) *Dépenses Annuelles et Elèves*	7
4 — Öğretim Zümreleri İtibarile Faaliyet	8	4 — *Activité par Catégories d'Enseignement*	8
5 — Sınıflar İtibarile Öğrenci Sayısı	12	5 — *Nombre d'Elèves par Classes*	12
6 — İlköğretime Ait Grafikler	15	6 — *Graphiques d'Enseignement Primaire*	15

İstatistik Genel Müdürlüğünün her şubesi, 1949 yılından itibaren kendi çalışma mevzularına ait en son malûmatı, "İSTATİSTİK ÖZETLERİ" serisi içinde yayınlamağa başlamıştır. Bu serinin Milli Eğitime ait ilk sayısı 1949 senesi Haziranında 2 numaralı özet olarak yayınlanmıştır.

Chaque section de l'Office Central de Statistique vient de procéder, depuis 1949, sous cette série «Resumés Statistiques» à la publication des renseignements les plus récent concernant sa branche d'activité. Le premier bulletin de cette série concernant l'Education Nationale «Resumé No.2» fut publié au mois de juin de l'année 1949.

Genel Müdür — Directeur Général
Şefik Bilkur

ARALIK — DECEMBRE
ANKARA — 1952

030 | 0 | 85 1952 | 4

-14-

Ek-2: BCA 30.10.00/25.144.4

Öğretim Dereceleri İtibarile Faaliyet

Activité d'Après les Degrés d'Enseignement

Öğretim yılları Années scolaires	Gece dersaneleri ulus okulları ve benzeri kurs Cours de soir, écoles nationales et cours similaires	3 sınıflı ilkokul École primaire à 3 classes	5 sınıflı ilkokul École primaire à 5 classes	Ortaokul École secondaire	Lise Lycée	Meslek okulu École professionnelle	Yüksek okul ve fakülte École supérieure et faculté
a. — OKULLAR SAYISI							
a. — *Nombre d'Ecoles*							
1932 — 33	5107	—	6778	190	66	68	18
1933 — 34	2683	—	6383	201	72	66	17
1934 — 35	3070	—	6402	192	69	65	17
1935 — 36	2274	—	6275	191	66	64	18
1936 — 37	3209	79	6123	202	68	66	19
1937 — 38	3037	539	6161	214	68	78	19
1938 — 39	2665	1869	5983	228	75	81	19
1939 — 40	678	3596	5822	234	80	89	20
1940 — 41	1262	5023	5573	238	82	104	20
1941 — 42	2458	5676	5272	252	82	115	20
1942 — 43	2941	5936	5468	244	79	138	20
1943 — 44	3076	6598	5584	245	80	185	26
1944 — 45	9710	6278	6625	247	76	206	28
1945 — 46	12390	6231	7779	252	83	241	31
1946 — 47	10549	6533	8598	257	82	263	32
1947 — 48	3857	8181	9744	267	88	276	33
1948 — 49	6214	5019	11100	321	89	297	33
1949 — 50	3128	4467	12639	381	88	312	34
1950 — 51	1389	4015	12972	405	87	322	34
1951 — 52	—	3074	14244	442	92	325	34

Öğretim yılları Années scolaires	Gece dersaneleri ulus okulları ve benzeri kurs Cours de soir, écoles nationales et cours similaires		3 sınıflı ilkokul École primaire à 3 classes		5 sınıflı ilkokul École primaire à 5 classes		Ortaokul École secondaire		Lise Lycée		Meslek okulu École professionnelle		Yüksek okul ve fakülte École supérieure et faculté	
	Erkek Hommes	Kadın Femmes	Erkek Hommes	Kadın Femmes	Erkek Hommes	Kadın Femmes	Erkek Hommes	Kadın Femmes	Erkek Hommes	Kadın Femmes	Erkek Hommes	Kadın Femmes	Erkek Hommes	Kadın Femmes
b. OKULLARDA KAYITLI ÖĞRENCİ SAYISI														
b. — *Nombre d'Elèves Inscrits dans les Ecoles*														
1932 — 33	121482	36154	—	—	366125	201236	26146	9928	6027	1846	4813	2177	4535	760
1933 — 34	62621	15051	—	—	385247	205922	31038	11204	7326	2237	5255	2442	5005	846
1934 — 35	87398	15851	—	—	426798	230562	33336	11876	7744	2103	5404	2760	5671	960
1935 — 36	49512	9694	—	—	454128	233974	38497	13389	10891	2931	5938	3391	6162	1115
1936 — 37	86368	26589	1533	917	472187	239541	45823	17122	13407	3812	6328	4030	7064	1290
1937 — 38	75150	18516	10970	6427	498979	248315	53723	20224	16129	4787	6899	4235	7820	1564
1938 — 39	71017	17379	38709	20414	508472	246042	60335	23307	18036	5728	7871	4481	8431	1782
1939 — 40	21747	3165	77424	38041	541822	247852	66893	25615	20232	6023	9361	4949	9895	2252
1940 — 41	39267	8769	108344	48074	552935	246694	69097	26235	18881	5861	14580	5684	10262	2582
1941 — 42	51881	9939	119720	51915	530734	237459	68556	26087	21550	6667	18162	6479	11654	3039
1942 — 43	74137	15891	18517	59259	629694	287681	60130	24004	21790	6283	22725	7246	12563	3382
1943 — 44	66459	22837	134138	63124	545946	252491	53014	22305	22476	6030	28582	8379	14551	3742
1944 — 45	227267	130540	131774	71638	672346	371070	49785	20695	22982	5652	35148	9491	15603	3899
1945 — 46	236980	122159	133087	76713	732793	415167	45074	19534	23411	5104	49724	10524	16688	3585
1946 — 47	191035	88729	159634	74220	743602	435537	42307	18673	19829	5026	51580	11248	17417	4114
1947 — 48	143024	56343	119621	65737	806819	476116	41180	17933	18457	4788	48708	11197	20420	4541
1948 — 49	85069	27216	90055	49481	848479	480367	43612	17702	17635	4465	44399	11082	20512	4897
1949 — 50	67707	16352	72724	42445	930728	545142	47489	17679	17042	4398	44077	11445	20363	4728
1950 — 51	26850	5565	61963	38698	955296	588420	52364	18467	17828	4739	44315	12280	21291	5157
1951 — 52	—	—	45284	28221	993792	602168	58664	19785	18587	4886	41212	12466	21614	5177

Ek-2.1: BCA 30.10.00/25.144.4

Devam : Suite :

Öğretim Dereceleri Itibarile Faaliyet

Activité après les Degrés d'Enseignement

5

Öğretim yılları Années scolaires	Gece dersaneleri, ülkü okulları ve benzeri kurs Cours de soir, écoles nationales et autres similaires		3 sınıflı ilkokul Ecole primaire à 3 classes		5 sınıflı ilkokul Ecoles primaire à 5 classes		Orta okul Ecole secondaire		Lise Lycée		Meslek okulu Ecole professionnelle		Yüksek okul ve fakülte Ecole supérieure et faculté	
	Erkek Hommes	Kadın Femmes	Erkek Hommes	Kadın Femmes	Erkek Hommes	Kadın Femmes	Erkek Hommes	Kadın Femmes	Erkek Hommes	Kadın Femmes	Erkek Hommes	Kadın Femmes	Erkek Hommes	Kadın Femmes
c. — ÖĞRETMEN SAYISI *c. — Nombre d'Instituteurs*														
1932 — 33	3503	579	—	—	10140	4624	932	448	1487	441	609	168	501	1
1933 — 34	1944	161	—	—	10320	4803	1630	516	740	205	486	174	533	41
1934 — 35	2795	228	—	—	10316	4886	1764	590	855	189	623	156	598	93
1935 — 36	1658	140	—	—	9996	4953	1759	644	841	188	544	211	653	86
1936 — 37	2487	194	79	—	9726	4972	1903	715	844	208	604	253	699	97
1937 — 38	2184	175	546	—	9937	5292	1932	911	924	240	687	280	739	98
1938 — 39	1919	178	1872	4	9735	5509	2215	1187	1016	313	668	314	786	99
1939 — 40	729	90	3607	17	9699	5740	2393	1346	1148	370	674	337	892	131
1940 — 41	1178	286	5010	14	9573	5967	2422	1445	1110	434	910	445	838	129
1941 — 42	2248	164	6400	13	9458	6171	2345	1555	1090	478	978	531	783	106
1942 — 43	2629	194	5940	13	9262	6398	2297	1536	1078	512	1176	650	924	196
1943 — 44	2881	161	6624	6	9241	6516	2224	1627	1105	589	1606	828	1148	257
1944 — 45	5756	589	7341	19	11204	7123	2188	1674	1028	628	2195	919	1152	213
1945 — 46	5914	323	7536	20	12200	7561	2145	1736	1136	681	2811	1015	1171	187
1946 — 47	4838	215	8403	31	13805	7967	2129	1742	1131	740	3131	1270	1209	255
1947 — 48	3027	46	8543	10	15200	8328	2168	1825	1101	728	3197	1337	1511	277
1948 — 49	1063	11	7316	5	17186	8878	2275	1874	1096	772	3190	1324	1471	352
1949 — 50	784	3	6652	2	19270	8898	2389	1975	1147	784	3200	1344	1556	296
1950 — 51	325	4	4024	3	21547	9013	2457	1943	1030	769	3422	1450	1278	245
1951 — 52	—	—	3077	—	23224	9469	2471	2075	1079	865	2989	1523	1654	277
d. — DİPLOMA ALANLAR *d. — Nombre de Diplômés*														
1935 — 36	35679	4550	24852	8419	28151	11249	8130	2118	1801	371	1157	866	841	168
1936 — 37	54336	9251	25903	9478	29435	12773	7589	2475	1945	421	1217	682	1001	126
1937 — 38	52087	8727	27672	9765	33950	14648	9509	2993	2683	638	1291	944	1105	196
1938 — 39	51697	8568	436	296	39375	16578	9925	3668	3279	886	1357	1025	1185	218
1939 — 40	12622	1778	8420	4162	40842	16212	6863	2579	2589	765	1403	927	1262	292
1940 — 41	25792	6514	18238	7744	53719	18144	11861	4223	4000	1081	1731	1264	1330	348
1941 — 42	30221	4358	26389	8484	51060	17829	9581	3430	3462	1026	1719	1279	1425	311
1942 — 43	43621	6304	24581	7939	51670	18437	9644	3670	3692	1165	1903	1236	1188	297
1943 — 44	37660	6076	34040	12016	56157	20508	10508	3878	4122	1261	1989	173	1420	439
1944 — 45	58740	22905	21432	9109	66707	23950	8425	3378	4339	1313	5429	1679	1755	466
1945 — 46	44701	13170	32875	13154	76630	28224	8563	3524	4965	1271	6343	1925	1926	514
1946 — 47	32808	9763	35733	18083	77349	29375	7457	3108	5044	1088	9005	2115	2339	631
1947 — 48	19595	5836	24710	11712	82178	31218	7617	3227	4865	1283	10463	2259	2762	766
1948 — 49	8424	1543	26124	11906	94853	38387	7639	3435	4358	1175	12568	2236	2495	710
1949 — 50	5027	1240	20171	10148	100690	41633	8194	3218	4508	1136	10066	2256	2363	593
1950 — 51	2017	385	12732	6501	102888	43011	8506	3402	4376	1192	9879	2610	2467	644
1951 — 52	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Not : 1935 - 36 senesinden itibaren 1937 - 38 senesi dahil olmak üzere bu sütunda gösterilen mezunlar müfret üç sınıflı köy okullarından; 1938 - 39 senesi dahil ve ondan sonraki mezunlar ise, üç yıllık eğitmenli köy ilkokullarından mezun olanlardır.

Remarque : De 1935 - 36 inclusivement à 1937 - 38 (y Compris 1937 - 38) les diplômés figurant dans cette colonne appartiennent aux écoles de village à 3 classes et à partir de 1938 - 39 aux écoles primaires de village à instituteur unique et à 3 classes.

030 | 10 | | | 23 | 144 | 4

Ek-2.2: BCA 30.10.00/25.144.4

Devamı : **Öğretim Dereceleri İtibarile Faaliyet**

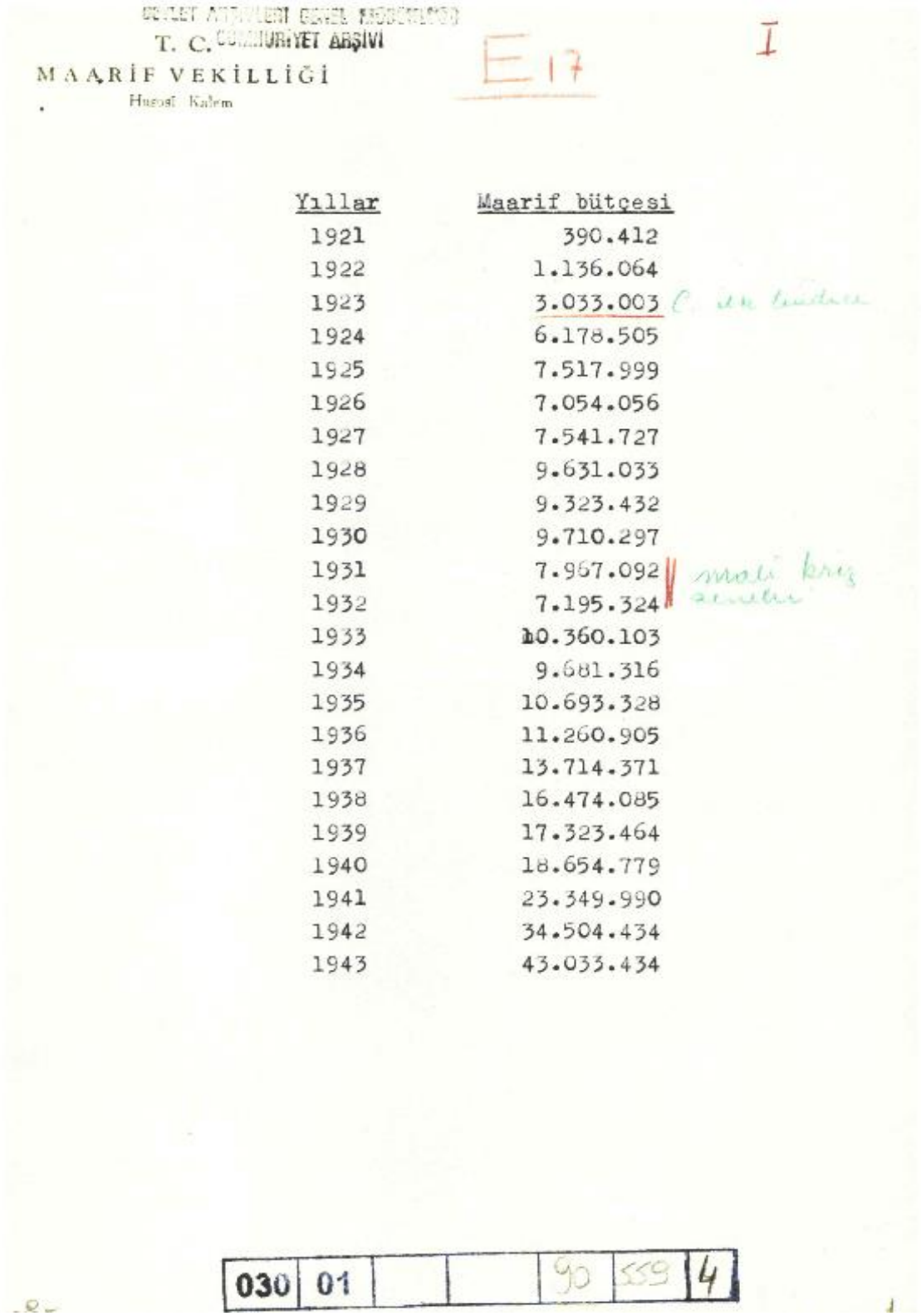
Suite : *Activité d'Après les Degré d'Enseignement*

e. — Öğretmenlerin Tahsil Dereceleri — *e. - Personnel Enseignant*

Öğretim Zümreleri / *Catégories d'Enseignement*	Öğretim yılları / Années scolaires	Diploma aldıkları okul dereceleri itibarile öğretmen sayısı / *Nombre d'Instituteurs par Catégorie de leur Diplôme*													
		İlkokullardan / Des écoles primaires		Öğretmen okullarından (ilk ve meslek teknik) / Des écoles normales primaires et techniques		Ortaokullardan veya benzeri meslek okullarından / Des écoles secondaire ou professionnelles similaires		Liselerden (veya benzerleri) / Des lycées (ou écoles similaires)		Yüksek okullardan ve fakültelerden / Des écoles supérieures et facultés		Vekiller / Adjoints		Toplam / Total	
		Erkek / Hommes	Kadın / Femmes	Erkek / Hommes	Kadın / Femmes	Erkek / Hommes	Kadın / Femmes	Erkek / Hommes	Kadın / Femmes	Erkek / Hommes	Kadın / Femmes	Erkek / Hommes	Kadın / Femmes	Erkek / Hommes	Kadın / Femmes
İlkokullar / *Ecoles Primaires*	1937—38	1630	606	5868	3772	1827	370	371	380	117	30	670	214	**10483**	**5292**
	1948—49	7805	371	14631	7968	1473	377	279	443	189	77	125	47	**24502**	**8683**
	1949—50	7161	339	16765	7583	1346	365	278	481	227	77	145	55	**25922**	**8900**
	1950—51	6007	309	18446	7831	1366	341	295	474	191	96	249	104	**26554**	**9155**
Resmi / *Officielles*	1937—38	1604	538	5796	3610	1779	266	270	88	92	5	630	183	**10171**	**4690**
	1948—49	7799	348	14581	7161	1454	303	165	80	152	22	118	27	**24269**	**7941**
	1949—50	7155	320	16722	7376	1338	295	108	79	184	25	143	44	**25705**	**8139**
	1950—51	6002	287	18402	7603	1363	278	174	71	141	31	248	101	**26320**	**8371**
Özel / *Privées*	1937—38	26	68	72	162	48	104	101	212	25	25	40	31	**312**	**602**
	1948—49	6	23	50	207	19	74	114	363	37	55	7	20	**233**	**742**
	1949—50	6	19	43	207	13	70	110	402	43	52	2	11	**217**	**761**
	1950—51	5	22	44	228	13	63	121	403	50	65	1	3	**234**	**784**
Ortaokullar / *Ec. Secondaires*	1937—38	—	—	379	135	99	145	340	175	1055	431	59	25	**1932**	**911**
	1948—49	—	—	506	340	62	116	278	229	1287	1157	62	32	**2275**	**1874**
	1949—50	—	—	444	282	72	139	218	219	1631	1323	24	12	**2389**	**1975**
	1950—51	1	—	315	244	68	159	222	201	1817	1483	14	4	**2437**	**2091**
Resmi / *Officielles*	1937—38	—	—	325	120	83	125	283	142	838	337	52	16	**1581**	**740**
	1948—49	—	—	506	307	62	116	223	162	1068	952	8	12	**1927**	**1549**
	1949—50	—	—	425	273	63	120	158	151	1422	1105	10	8	**2073**	**1657**
	1950—51	—	—	296	238	61	137	172	133	1586	1248	8	2	**2123**	**1748**
Özel / *Privées*	1937—38	—	—	54	15	16	20	57	33	217	94	7	9	**351**	**171**
	1948—49	—	—	30	33	—	—	56	67	219	205	44	20	**348**	**325**
	1949—50	—	—	19	9	9	19	65	68	209	218	14	4	**316**	**318**
	1950—51	1	—	19	16	7	22	50	68	231	235	6	2	**314**	**343**
Liseler / *Lycées*	1937—38	—	—	46	7	13	6	114	29	751	198	—	2	**924**	**240**
	1948—49	—	—	36	11	3	7	66	52	866	692	25	10	**1096**	**772**
	1949—50	—	—	32	16	8	8	79	38	1009	720	19	2	**1147**	**784**
	1950—51	—	—	41	9	8	9	58	38	1007	776	6	2	**1120**	**834**
Resmi / *Officielles*	1937—38	—	—	27	4	10	4	59	15	448	125	—	2	**544**	**150**
	1948—49	—	—	30	7	3	7	37	30	687	526	1	1	**708**	**571**
	1949—50	—	—	27	13	4	5	49	24	728	575	—		**808**	**617**
	1950—51	—	—	35	7	7	5	85	19	697	618	—	1	**774**	**650**
Özel / *Privées*	1937—38	—	—	19	3	3	2	55	14	303	71	—	—	**380**	**90**
	1948—49	—	—	6	4	—	—	29	22	329	106	24	9	**388**	**201**
	1949—50	—	—	5	3	4	3	30	14	281	145	19	2	**339**	**167**
	1950—51	—	—	6	2	1	1	23	19	310	158	6	1	**346**	**184**
Resmi Meslek ok. / *Ec. Professionnelles*	1937—38	—	—	27	21	261	134	20	13	341	107	35	5	**687**	**280**
	1948—49	—	—	390	492	1023	101	119	27	1073	493	—	—	**2614**	**1113**
	1949—50	—	—	557	624	1247	120	123	39	1244	599	8	2	**3179**	**1384**
	1950—51	—	—	467	691	1061	127	172	40	1223	638	8	9	**2931**	**1505**
Yük. Ok. Fakülte / *Ec. Sup. Facultés*	1937—38	—	—	—	—	—	—	37	7	895	80	7	1	**739**	**98**
	1948—49	—	—	—	—	—	—	77	21	1380	329	14	2	**1471**	**352**
	1949—50	—	—	—	—	—	—	90	14	1461	282	35	—	**1556**	**296**
	1950—51	—	—	—	—	—	—	84	19	1535	275	39	1	**1655**	**295**
Genel Toplam / *Total Général*	1937—38	1630	606	6320	3935	2200	650	882	521	2962	854	771	247	**14765**	**6821**
	1948—49	7805	371	15662	8211	2561	691	819	772	4495	2748	216	91	**31958**	**12794**
	1949—50	7161	339	17798	8505	2678	682	748	791	5572	3061	231	71	**34193**	**13339**
	1950—51	6008	309	19269	8775	2503	636	828	772	5773	3283	316	120	**34697**	**13880**

Not — Öğretmenlerin 1950—51 tahsil tahsil dereceleriyle ...

Ek-2.3:BCA 30.10.00/25.144.4

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
T. C. CUMHURİYET ARŞİVİ

MAARİF VEKİLLİĞİ
Hususî Kalem

E 17

I

Yıllar	Maarif bütçesi
1921	390.412
1922	1.136.064
1923	3.033.003
1924	6.178.505
1925	7.517.999
1926	7.054.056
1927	7.541.727
1928	9.631.033
1929	9.323.432
1930	9.710.297
1931	7.957.092
1932	7.195.324
1933	10.360.103
1934	9.681.316
1935	10.693.328
1936	11.260.905
1937	13.714.371
1938	16.474.085
1939	17.323.464
1940	18.654.779
1941	23.349.990
1942	34.504.434
1943	43.033.434

030 | 01 | | | 90 | 559 | 4

Ek-3: BCA 30.1.0.0./90.559.4

T. C.

MAARİF VEKİLLİĞİ

Hususi Kalem

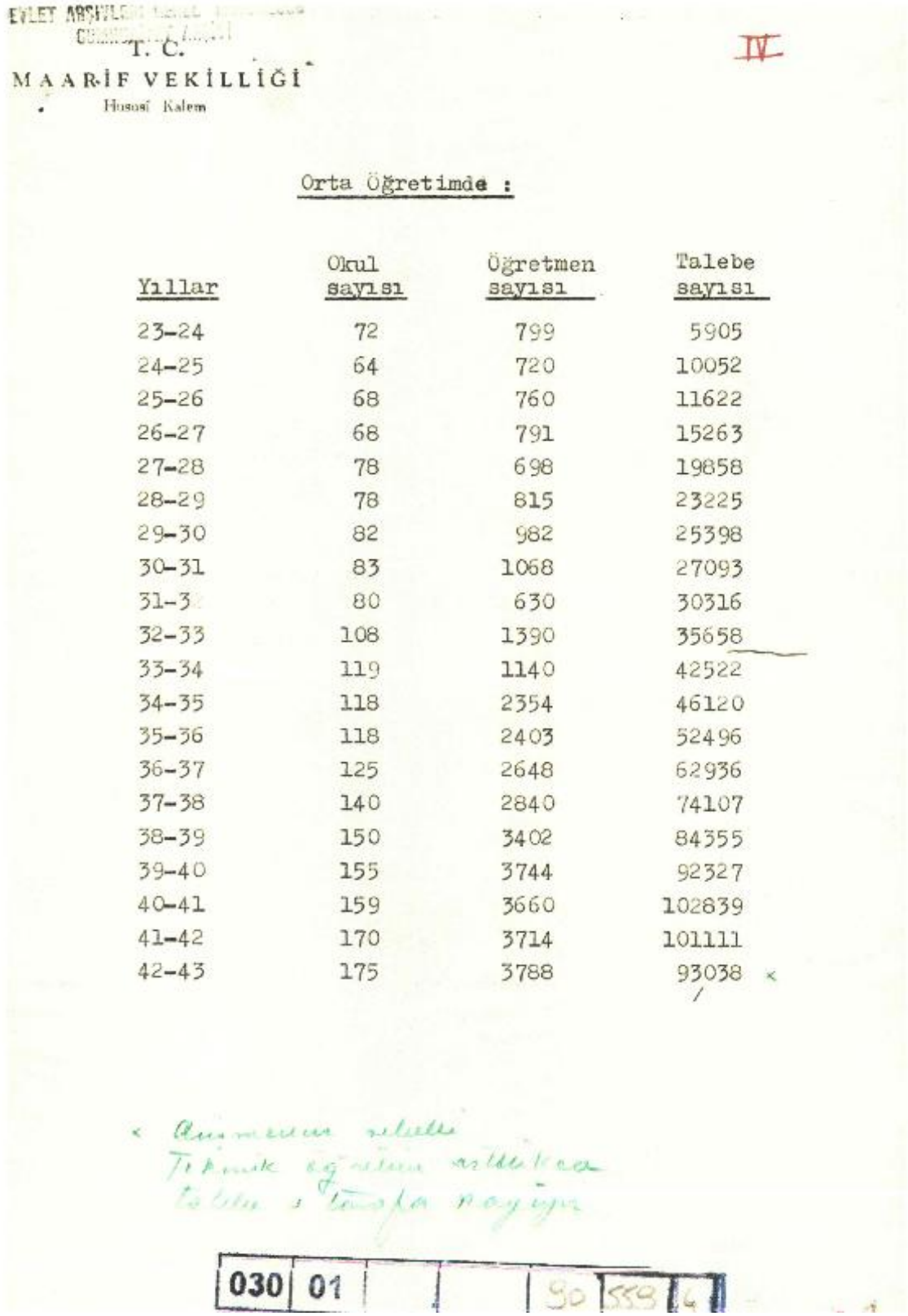
II

Husuşî İdarelerin muhtelif yıllarda
Maarif işleri için ayırdıkları para

Yıllar	Adi ve fevkalâde bütçe yekûnu	Maarif işleri için ayrılan
1933	Adi	12.296.777
	Fevkalâde	757.768
	Yekûn	13.054.545
1934	Adi	11.914.465
	Fevkalâde	749.110
	Yekûn	12.663.757
1935	Adi	11.458.474
	Fevkalâde	545.560
	Yekûn	12.004.034
1936	Adi	11.911.483
	Fevkalâde	392.120
	Yekûn	12.303.603
1937	Adi	12.375.293
	Fevkalâde	693.265
	Yekûn	13.068.558
1938	Adi	13.107.961
	Fevkalâde	967.609
	Yekûn	14.075.570
1939	Adi	14.220.915
	Fevkalâde	1.108.159
	Yekûn	15.329.074
1940	Adi	13.513.427
	Fevkalâde	1.257.639
	Yekûn	14.771.766
1941	Adi	15.152.723
	Fevkalâde	383.075
	Yekûn	15.535.698
1942	Adi	18.557.361
	Fevkalâde	483.192
	Yekûn	19.040.553

030 01 90 559 4

Ek-3.1: BCA 30.1.0.0./90.559.4

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

T. C.
MAARİF VEKİLLİĞİ
Hususî Kalem

IV

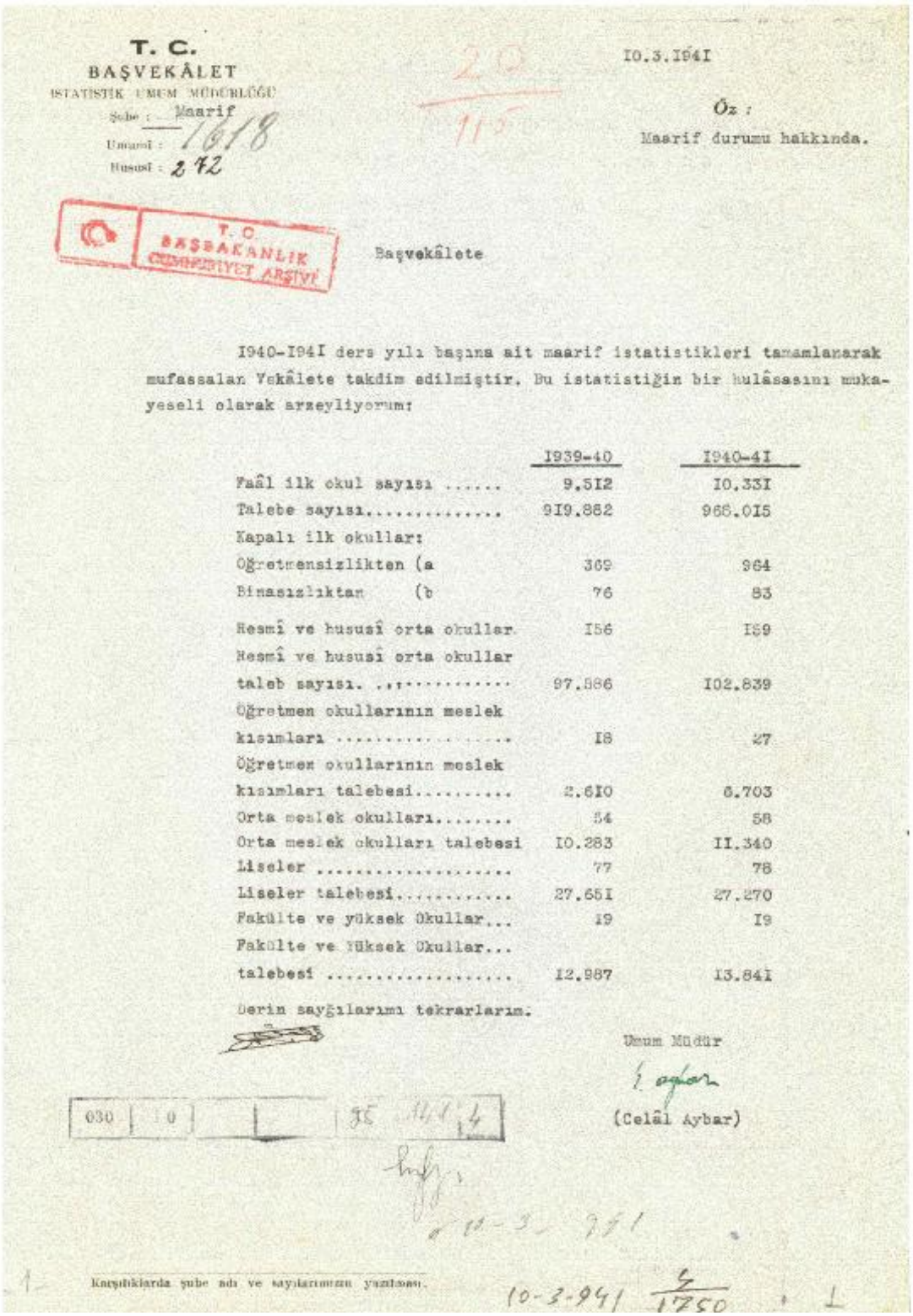
Orta Öğretimde :

Yıllar	Okul sayısı	Öğretmen sayısı	Talebe sayısı
23-24	72	799	5905
24-25	64	720	10052
25-26	68	760	11622
26-27	68	791	15263
27-28	78	698	19858
28-29	78	815	23225
29-30	82	982	25398
30-31	83	1068	27093
31-3	80	630	30316
32-33	108	1390	35658
33-34	119	1140	42522
34-35	118	2354	46120
35-36	118	2403	52496
36-37	125	2648	62936
37-38	140	2840	74107
38-39	150	3402	84355
39-40	155	3744	92327
40-41	159	3660	102839
41-42	170	3714	101111
42-43	175	3788	93038 ×

× Ortaokul ve lise
Teknik öğretim ortaokul
talebe sayısı dahil değildir

030 01 90 559 4

Ek-3.2: BCA 30.1.0.0./90.559.4

T. C.
BAŞVEKÂLET
İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Şube : Maarif
Umumî : 1618
Hususî : 272

20
1150

10.3.1941

Öz :
Maarif durumu hakkında.

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ

Başvekâlete

1940-1941 ders yılı başına ait maarif istatistikleri tamamlanarak mufassalan Vekâlete takdim edilmiştir. Bu istatistiğin bir hulâsasını mukayeseli olarak arzeyliyorum:

	1939-40	1940-41
Faâl ilk okul sayısı	9.512	10.331
Talebe sayısı.....	919.882	966.015
Kapalı ilk okullar:		
Öğretmensizlikten (a	369	964
Binasızlıktan (b	76	83
Resmî ve hususî orta okullar	156	169
Resmî ve hususî orta okullar talebe sayısı. ..;.....	97.886	102.839
Öğretmen okullarının meslek kısımları	18	27
Öğretmen okullarının meslek kısımları talebesi.....	2.610	3.703
Orta meslek okulları.....	54	58
Orta meslek okulları talebesi	10.283	11.340
Liseler	77	78
Liseler talebesi.....	27.651	27.270
Fakülte ve yüksek Okullar...	19	19
Fakülte ve Yüksek Okullar... talebesi	12.987	13.841

Derin saygılarımı tekrarlarım.

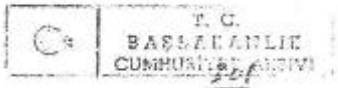
Umum Müdür
İ. Aybar
(Celâl Aybar)

030 | 0 | 95 | 11 | 4

1- Karşılıklarda şube adı ve sayılarının yazılması.

10-3-941 2/1750 : 1

Ek-4: BCA, 30.10.0.0/25.141.4

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2

Kararname

17574

Okul kitaplarının bastırılmasına lüzumlu kâğıt stoku yapmak için Maarif Vekâleti emrine, Millî korunma kanununun muaddel 13 üncü maddesine müsteniden 250.000 liralık bir mütedavil sermaye tahsisine mütedair olup Koordinasyon Heyeti Reisliğinin 16/3/1942 tarihli ve I/385 sayılı tezkeresiyle teklif edilen ilişik K/301 sayılı kararın meriyete konulması ; İcra Vekilleri Heyetince 23 Mart 1942 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCÜMHUR

İsmet İnönü

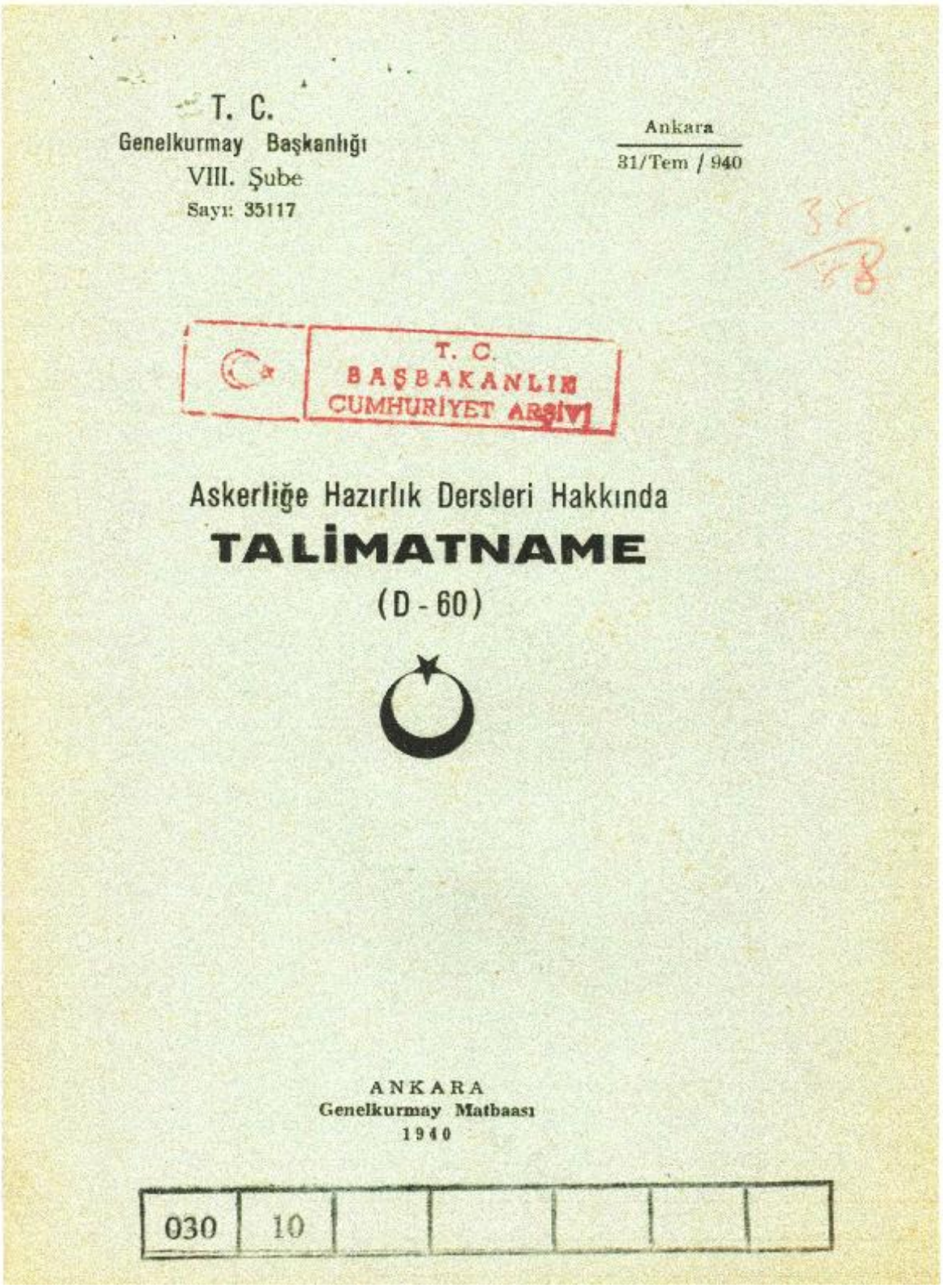
Bş. V. | Ad. V. | M. M. V. | Da. V. | Ha. V.

Ma. V. | Mf. V. | Na. V. | İk. V. | S. İ M. V.

G. İ. V. | Zr. V. | Mü. V. | Ti. V.

050 | 01 | 02 | 98 | 24 | 1

Ek-5: BCA, 30.18.1.2/98.24.1

T. C.
Genelkurmay Başkanlığı
VIII. Şube
Sayı: 35117

Ankara
31/Tem / 940

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Askerliğe Hazırlık Dersleri Hakkında

TALİMATNAME

(D - 60)

ANKARA
Genelkurmay Matbaası
1940

030 | 10

Ek-6: Askerliğe Hazırlık Dersleri Talimatnamesi, BCA, 30.10.0.0./46.296.2

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Karar sayısı
2
13997

Kararname sureti

9/5/1939 tarih ve 2/2504 sayılı kararnameye ektir:

Askerliğe hazırlık dersleri hakkındaki eski (D - 60) Talimatnamesinin yerine yeniden hazırlanan ilişik talimatnamenin meriyete konulması; Millî Müdafaa Vekilliğinin 19/4/940, 6/7/940 tarih ve 11441/3560, 13227/8864 sayılı ve Maarif Vekilliğinin 1/6/940 tarih ve 802/1061 sayılı tezkereleri üzerine İcra Vekilleri Heyetince 17/7/940 tarihinde kabul olunmuştur.

Reisi Cümhur
İSMET İNÖNÜ

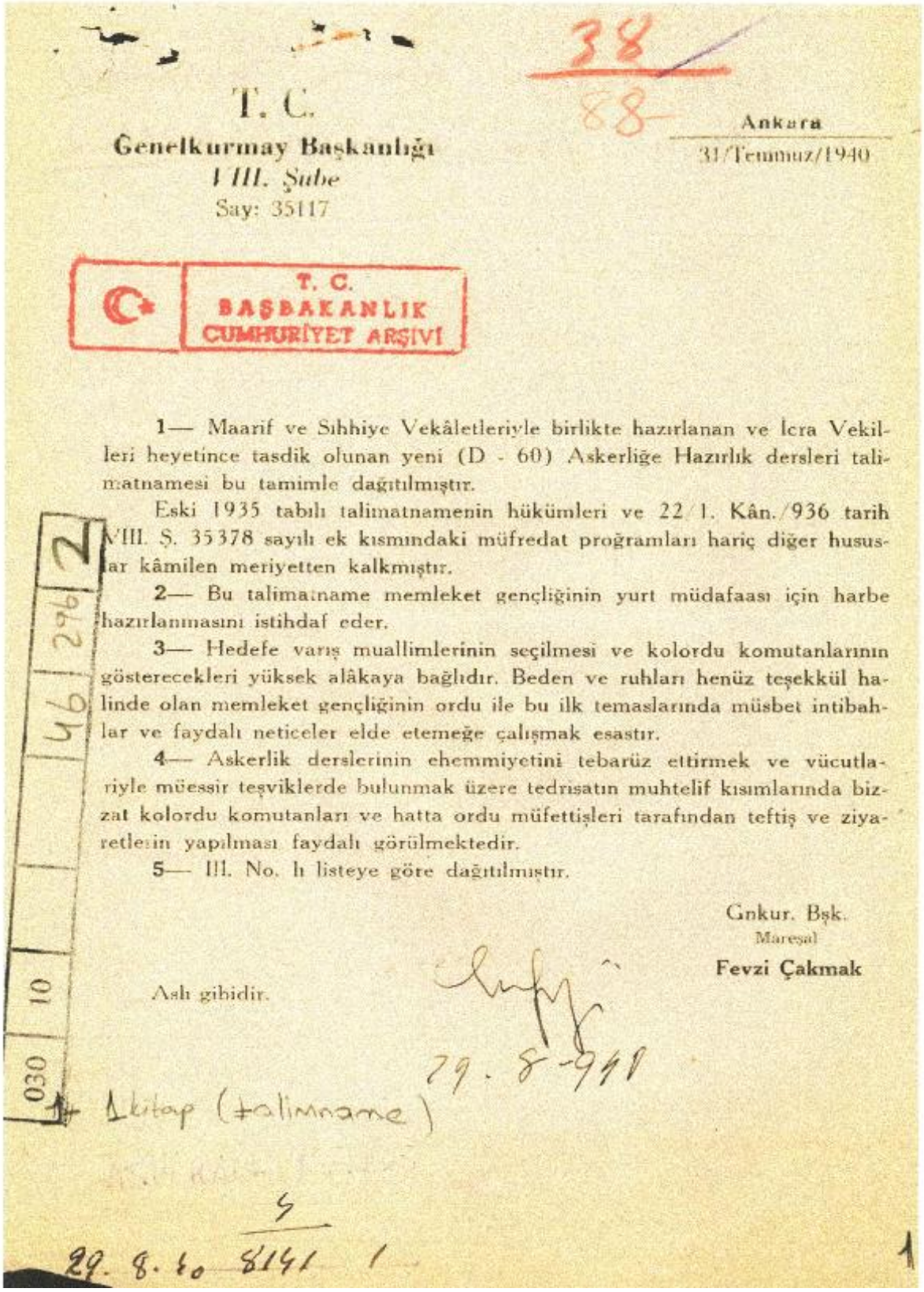
Başvekil **Dr. R. Saydam**	Adliye V. **F. Okyar**	M. M. V. **N. Tınaz**
Dahiliye V. **F. Öztrak**	Hariciye V. **Ş. Saraçoğlu**	Maliye V. **F. Ağralı**
Maarif V. **H. A. Yücel**	Nafia V. **A. F. Cebesoy**	İktisat V. **H. Çakır**
Sh. ve İç. Mu. V. **Dr. H. Alataş**	Gü. ve İn. V. **R. Karadeniz**	Ziraat V. **M. Erkmen**
Münakalât V. **A. Çetinkaya**	Ticaret V. **N. Topçuoğlu**	

Ek-6.1: Askerliğe Hazırlık Dersleri Talimatnamesi, BCA, 30.10.0.0./46.296.2

İçindekiler

FASIL		Sahife
I—	Askerlik dersleri mükellefiyeti, hedefi ve mükelleflerin tabi olacağı hükümler	1
II—	Öğretim	2
III—	Kamp	6
IV—	Vasıtaların temini	7
V—	Öğretmenler	10
VI—	Sınavlar	10
VII—	Teftiş ve raporlar	13
VIII—	Yedek subay hazırlık kıtaları	14
IX—	Yabancı illerde tahsilde bulunan Türk talebesinin ve muhacirlerin askerlik durumları .	16
X—	Noksan kalan kampların tamamlanması . .	17
XI	Okul değiştirmede yapılacak muamele . . .	20
XII—	Tahsilini terk edenler hakkında yapılacak muamele	20
XIII—	Örnekler (1 - 4)	22

Ek-6.2: Askerliğe Hazırlık Dersleri Talimatnamesi, BCA, 30.10.0.0./46.296.2

T. C.
Genelkurmay Başkanlığı
VIII. Şube
Say: 35117

38
88

Ankara
31/Temmuz/1940

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

1— Maarif ve Sıhhiye Vekâletleriyle birlikte hazırlanan ve İcra Vekilleri heyetince tasdik olunan yeni (D - 60) Askerliğe Hazırlık dersleri talimatnamesi bu tamimle dağıtılmıştır.

Eski 1935 tabılı talimatnamenin hükümleri ve 22/1. Kân./936 tarih VIII. Ş. 35378 sayılı ek kısmındaki müfredat proğramları hariç diğer hususlar kâmilen meriyetten kalkmıştır.

2— Bu talimatname memleket gençliğinin yurt müdafaası için harbe hazırlanmasını istihdaf eder.

3— Hedefe varış muallimlerinin seçilmesi ve kolordu komutanlarının gösterecekleri yüksek alâkaya bağlıdır. Beden ve ruhları henüz teşekkül halinde olan memleket gençliğinin ordu ile bu ilk temaslarında müsbet intibahlar ve faydalı neticeler elde etmeğe çalışmak esastır.

4— Askerlik derslerinin ehemmiyetini tebarüz ettirmek ve vücutlariyle müessir teşviklerde bulunmak üzere tedrisatın muhtelif kısımlarında bizzat kolordu komutanları ve hatta ordu müfettişleri tarafından teftiş ve ziyaretlerin yapılması faydalı görülmektedir.

5— III. No. lı listeye göre dağıtılmıştır.

Gnkur. Bşk.
Mareşal
Fevzi Çakmak

Aslı gibidir.

29. 8. 940

1 kitap (talimname)

2
296
46
10
030

29. 8. 40 8141 1

1

Ek-6.3: Askerliğe Hazırlık Dersleri Talimatnamesi, BCA, 30.10.0.0./46.296.2

T. C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
Talim ve terbiye Dairesi
Sayı : ———

Ankara: / / 194

Konu :

ASKERLİĞE HAZIRLIK DERSLERİ YÖNETMELİĞİ
D. 60

Bölüm I

Askerlik dersleri ödevi, amacı ve ödevlilerin bağlı olduğu hükümler

Madde 1- Yurt savunmasına hazırlanmalarını sağlamak amaciyle resmî ve özel orta, lise, yüksek okullarla üniversitede ve bunlara denk sayılan okullarda okumakta olan bütün kız ve erkek öğrenciler askerlik öğretimi görmekle ödevlidirler.

Yabancı uyruğu öğrenciler askerlik öğretimine bağlı değildir.

Madde 2- Erkek öğrenciler, bütün ordu hizmetleri için yetiştirilir. Kız öğrenciler daha ziyade ordunun yardımcı ve geri hizmetleri ve yurt içi vazifeleri için yetiştirilir.

Madde 3- Okul diplomaları ve belgeler aynı zamanda askerî yeterlik derecesini göstereceğinden erkek öğrenciler ancak bu diplomalara veya nakil kâğıtlariyle belgelerindeki askerlik yeterlik kayıtlarına göre ve aşağıdaki şekilde 1076 ve 1111 sayılı kanunlar hükümlerine bağlı tutulurlar.

a) Orta okul ile buna denk tutulan ikinci derecede uzmanlık okullarından diploma almış olanlar 1111 sayılı kanuna göre işlem görürler.

b) Lise ve buna denk tutulan okullarla üniversite ve yüksek okullardan diploma almış olanlar veyahut lise veya buna denk okullarla üniversite veya yüksek okullara devam edenlerden yüksek yelken uçuşu görerek (C) brövesi kazanmış olanlar, 1076 sayılı kanuna göre işlem görürler. (C) brövesi almış olanlar talim kıtalarının pratik talimlerine ve kamplarına iştirak ettirilmezler.

c) Her hangi dereceden bir okuldan koğulmadan başka bir sebeple ayrılan öğrencilerin askerlik yeter-

030 | 18 | 01 | 02 | 109 | 61 | 9

Ek-7: BCA, 30.18.01.02/109.61.9

likleri ellerindeki belge veya nakil kâğıdına bakılarak bir önceki öğretim bütününün derecesine göre belirtilir.

d) Üçten fazla sınıflı Üniversite fakültelerinde ve yüksek okullarda, üç yıllık öğretimi ve askerlik ders ve kamplarını başarı ile bitirdikten sonra koğulmadan başka bir sebeple, öğretimi terk edenler fakülte veya okullarından bu durumlarını belirten belge getirdikleri takdirde yüksek öğretim diploması almış olanlar gibi askerî işleme bağlı olurlar.

Madde 4- Okulların yönetmeliklerine göre devam, sınıf geçme ve okuldan mezun olma hususlarında diğer dersler hakkında uygulanan esaslar askerlik dersleri (Kamp içinde) hakkında da aynen uygulanır. İmtihanlar hakkındaki bazı hükümler bundan ayrıdır.

Madde 5- Orta okul, lise ve buna denk tutulan okullarla yüksek okullarda askerî öğretim, talim ve terbiye ve genel askerî bilgi bakımından piyadecilik esası üzerinden yapılır.

Bölüm II

Öğretim

Madde 6- Askerlik öğretiminin her derecedeki okulların hangi devre ve sınıflarında yapılacağı aşağıda gösterilmiştir:

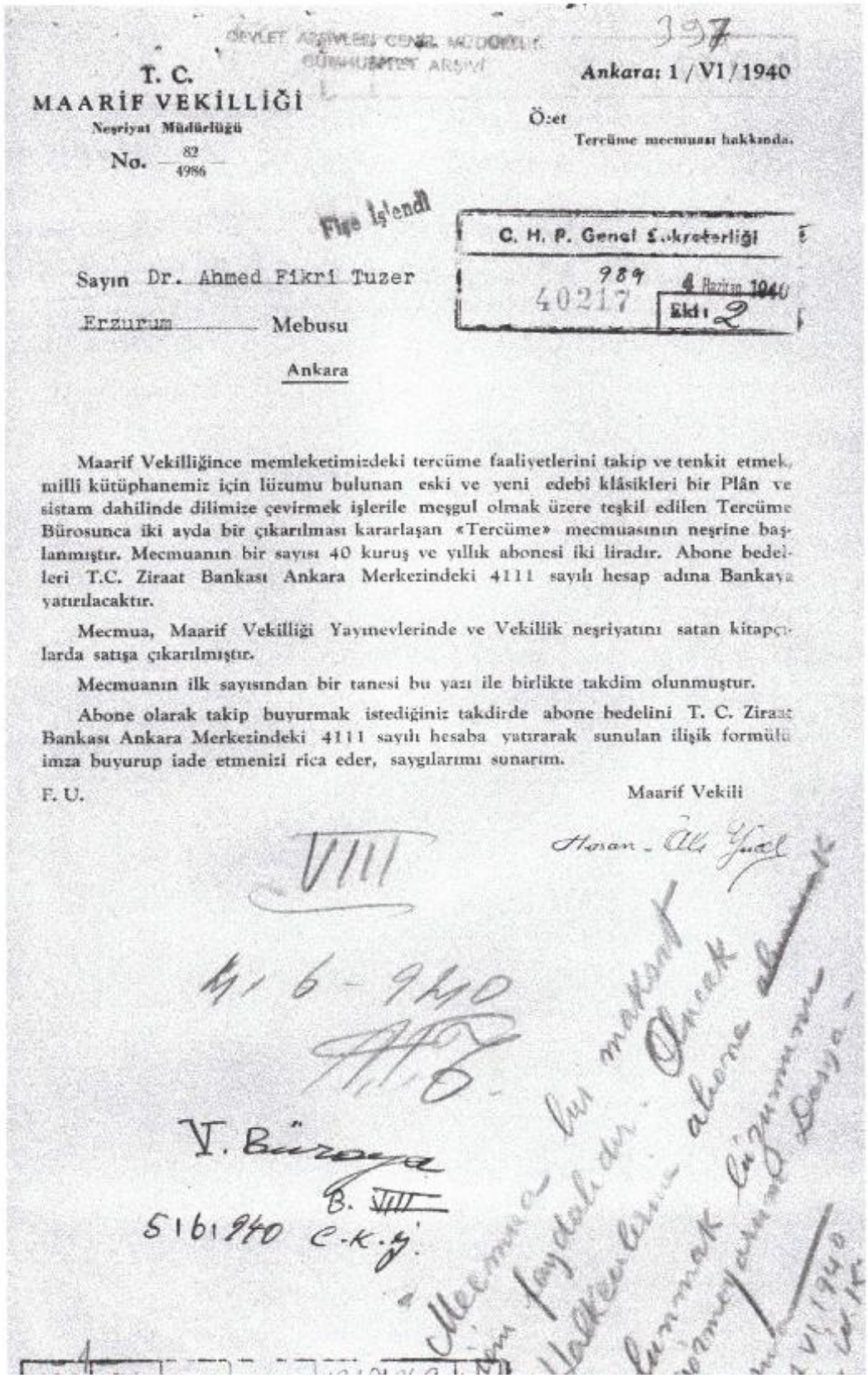
A) Orta okul ve liselerde:

a) Resmî ve özel orta okullarla liselerin ve öğretmen okullarının birinci devrelerinin ve bunlara denk tutulan okulların son iki sınıflarında orta yeterlik için haftada ikişer saat.

b) Resmî ve özel liselerle bunlara denk tutulan okulların üç sınıflarında tam yeterlik için (Üçten fazla sınıfları olanların ilk üç sınıflarında) haftada ikişer saat.

080 | 18 | 01 | 02 | 105 | 61 | 9

Ek-7.1: BCA, 30.18.01.02/109.61.9

T. C.
MAARİF VEKİLLİĞİ
Neşriyat Müdürlüğü
No. 82/4986

Ankara: 1 / VI / 1940

Özet
Tercüme mecmuası hakkında.

Fişe işlendi

C. H. P. Genel Sekreterliği
989
40217
4 Haziran 1940
Ekler 2

Sayın Dr. Ahmed Fikri Tuzer
Erzurum Mebusu
Ankara

Maarif Vekilliğince memleketimizdeki tercüme faaliyetlerini takip ve tenkit etmek, milli kütüphanemiz için lüzumu bulunan eski ve yeni edebi klâsikleri bir Plân ve sistam dahilinde dilimize çevirmek işlerile meşgul olmak üzere teşkil edilen Tercüme Bürosunca iki ayda bir çıkarılması kararlaşan «Tercüme» mecmuasının neşrine başlanmıştır. Mecmuanın bir sayısı 40 kuruş ve yıllık abonesi iki liradır. Abone bedelleri T.C. Ziraat Bankası Ankara Merkezindeki 4111 sayılı hesap adına Bankaya yatırılacaktır.

Mecmua, Maarif Vekilliği Yayınevlerinde ve Vekillik neşriyatını satan kitapçılarda satışa çıkarılmıştır.

Mecmuanın ilk sayısından bir tanesi bu yazı ile birlikte takdim olunmuştur.

Abone olarak takip buyurmak istediğiniz takdirde abone bedelini T. C. Ziraat Bankası Ankara Merkezindeki 4111 sayılı hesaba yatırarak sunulan ilişik formülü imza buyurup iade etmenizi rica eder, saygılarımı sunarım.

F. U.

Maarif Vekili
Hasan Âli Yücel

VIII
4/6-940
V. Büroya
B. VIII
5/6/940 e.k.y.

Ek-8: BCA, 490.1.0.0./1310.349.1

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

F6

Sayın Başvekil Şükrü Saraçoğlu'nun
15.2.1943 tarihinde,Maarif Şûrasının
açılışı dolayısile, Türk,Tarih,Dil,
Coğrafya Fakültesinde irad buyurdukları
nutuk.

Arkadaşlar;

Dileklerimizin bir kaçını daha yerine getirecek olan ikinci Maarif Şûrasını açıyorum.

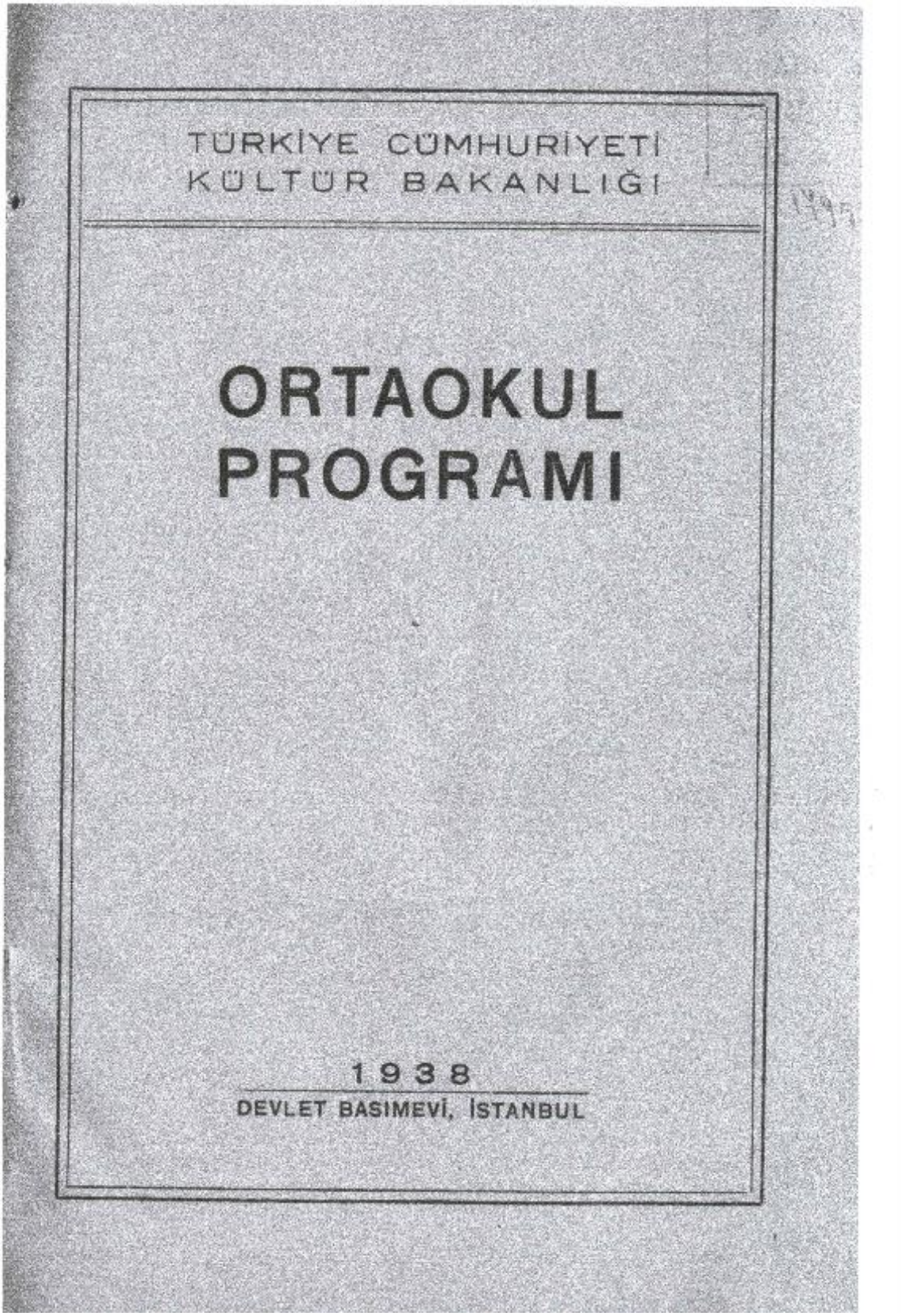
Son yıllara kadar ahlâkın ve bilginin sınırları, ahlâkın ve bilginin yönleri sadece ferdler tarafından ayrı, ayrı çiziliyor ve böylece bu yüksek konular daha ziyade "ben" cilerin te sîri altında kalıyordu. Çünki her Hoca emri altında bulunan vatan çocuklarına yalnız kendi bilgisini, kendi ahlâkını aşılıyorve yine böylece milletimiz, birlik ve shengin yaratacağı kuvvet ve kudreti tam elde tutamiyordu. Nihayet bu cihet anlaşıldı. Ferdlerin cemiyet, cemiyetin de ferdler için olduğu bilinmeye başladı. Bir cemiyette ferdlerin bilgi ve ahlâkları birbirine ne kadar yakın olursa biribirine ne kadar çok benzerse, o cemiyetin o kadar çok mes'ud ve o kadar çok kuvvetli olacağı öğrenildi ve hemen işe başlanarak memleketimizdeki bilgi ve ahlâk hareketlerini iyi ayarlamak ve bu hareketlerin istikamet ve hedeflerini iyi tâyin etmek ve bu alanlarda gerekli yüksek direktifleri vermek vezifelerile mükellef, Maarif Şûrası adını taşıyan yüksek bir teşekkül vucud buldu.

Vakıa maarif hareketlerinin bir muharebe olduğu ötedenberi biliniyordu. Bu defa bu muharebeden de muzaffer çıkmak için tıpkı öbür muharebelerde olduğu gibi plânlı ve başlı çalışmak lâzım geldiği daha esaslı şekilde anlaşıldı ve bu plânları incelemek vazifesi yüksek heyetinize verildi.

./.

030 01 11 63 6

Ek-9: BCA, 30.1.0.0/11.63.6

Ek-10: T.C. Kültür Bakanlığı (1938). *Ortaokul Programı*, Devlet Basımevi, İstanbul

№ 3

Muhtelit ortaokullar haftalık ders cetveli

DERSLER	S I.		S. II		S. III	
	Erkeklere	Kızlara	Erkeklere	Kızlara	Erkeklere	Kızlara
Türkçe	5	5	4	4	4	4
Tarih	2	2	2	2	2	2
Coğrafya	2	2	2	2	2	2
Yurtbilgisi	—	—	2	2	2	2
Matematik	5	5	4	4	4	4
Fizik	—	—	3	3	3	3
Kimya	—	—	—	—	2	2
Tabiğat bilgisi ve Sağlık bilkisi	3	3	3	3	2	2
Yabancı dil	5	5	4	4	3	3
Elyazısı	2	2	—	—	—	—
Resim	1	1	1	1	1	1
Jimnastik	1	1	1	1	1	1
Musiki	1	1	1	1	1	1
Askerlik dersleri	—	—	2	1	2	1
Biçki - Dikiş	—	2	—	—	—	—
Ev idaresi	—	—	—	1	—	—
Çocuk bakımı	—	—	—	—	—	1
Yekûn	**27**	**29**	**29**	**29**	**29**	**29**

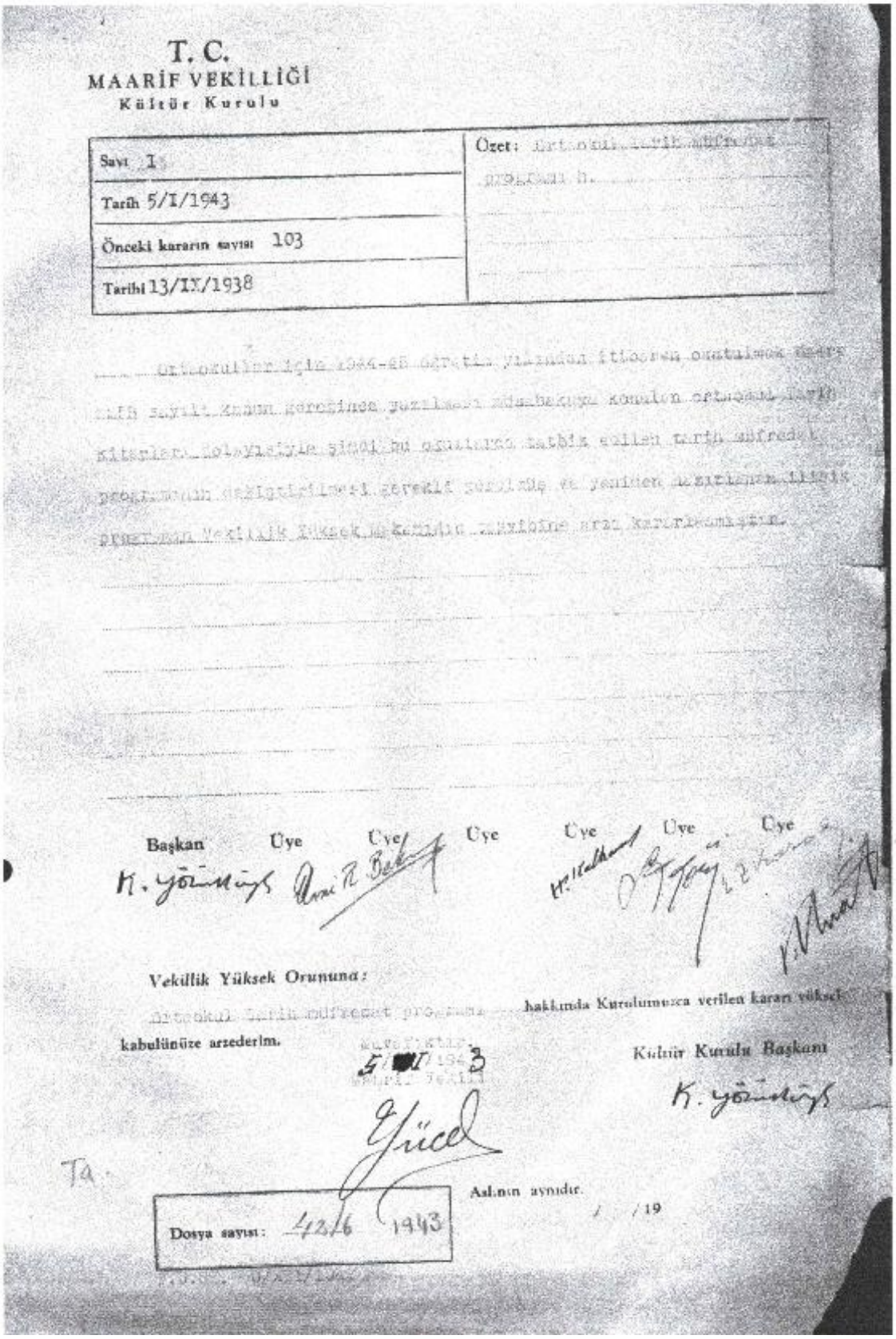
Ek-10.1: T.C. Kültür Bakanlığı (1938). *Ortaokul Programı*, Devlet Basımevi, İstanbul.

№ 2

Kız ortaokullar haftalık ders cetveli

DERSLER	S. I	S. II	S. III
Türkçe	5	4	4
Tarih	2	2	2
Coğrafya	2	2	2
Yurtbilgisi	—	2	2
Matematik	5	4	4
Fizik	—	3	3
Kimya	—	—	2
Tabiğat bilgisi ve Sağlık bilgisi	3	3	2
Yabancı dil	5	4	3
Elyazısı	2	—	—
Resim	1	1	1
Jimnastik	1	1	1
Musikî	1	1	1
Askerlik dersleri	—	1	1
Biçki - Dikiş	2	—	—
Ev idaresi	—	1	—
Çocuk bakımı	—	—	1
Yekûn	**29**	**29**	**29**

Ek-10.2: T.C. Kültür Bakanlığı (1938). *Ortaokul Programı*, Devlet Basımevi, İstanbul.

T. C.
MAARİF VEKİLLİĞİ
Kültür Kurulu

Sayı 1	Özet: Ortaokul tarih müfredat programı h.
Tarih 5/I/1943	
Önceki kararın sayısı 103	
Tarihi 13/IX/1938	

Ortokullar için 1944-45 öğretim yılından itibaren uygulanmak üzere ... sayılı kanun gereğince yazılması mütalaaya konulan ortaokul tarih kitapları ... göre şimdi bu esaslara tatbik edilen tarih müfredat programının değiştirilmesi gerekli görüldüğü ve yeniden hazırlanan ... programı Vekâlet Yüksek Makamının tasvibine arzı kararlaştırılmıştır.

Başkan Üye Üye Üye Üye Üye Üye

Vekâlet Yüksek Oluruna:

Ortaokul tarih müfredat programı hakkında Kurulumuzca verilen kararı yüksek kabulünüze arzederim.

5/I/1943

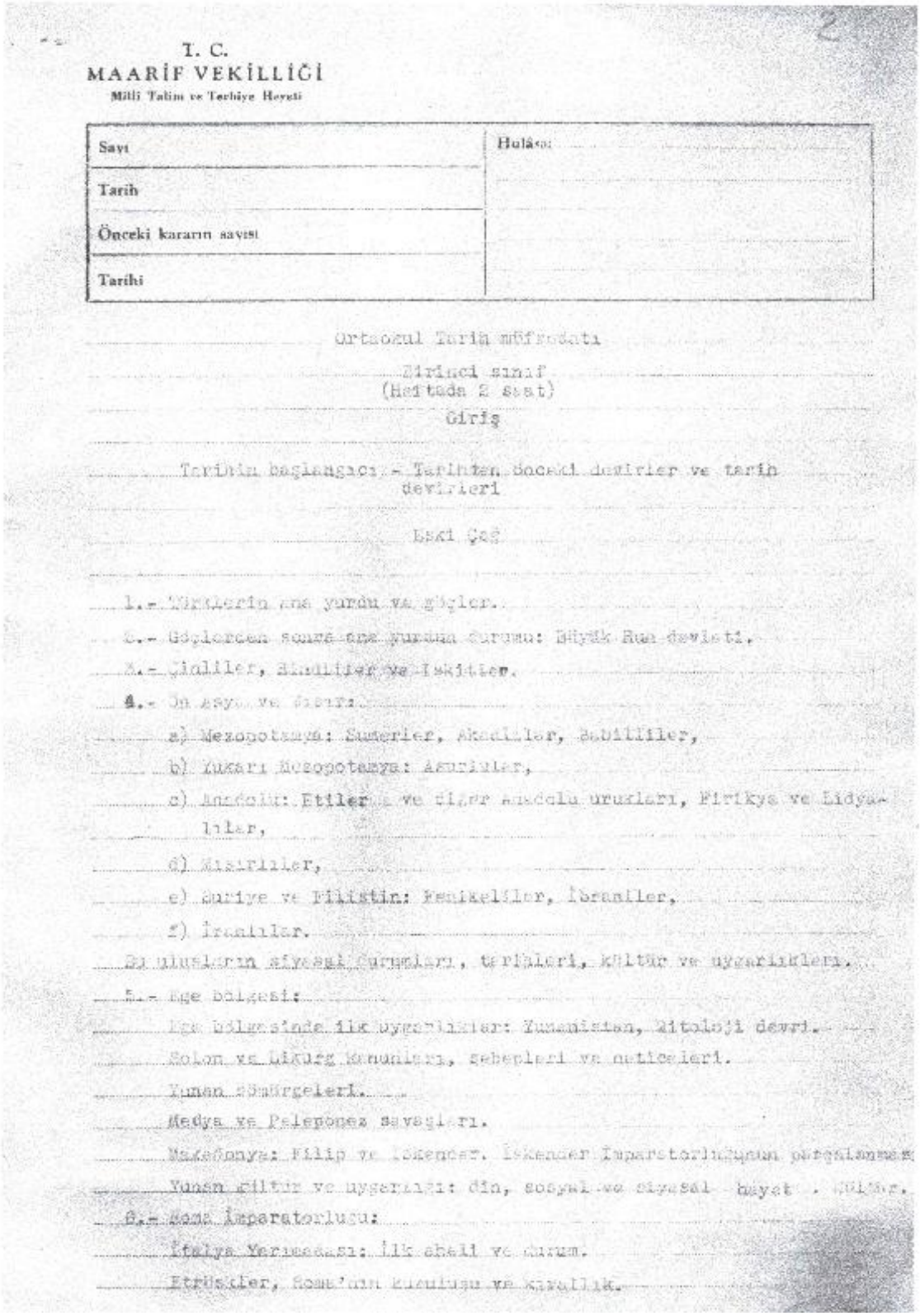
Kültür Kurulu Başkanı

Aslının aynıdır.

/ /19

Dosya sayısı: 42/6 1943

Ek-11: T.C. Maarif Vekilliği (1943). Talim ve Terbiye Heyeti Kurulu, Karar Defteri, Sayı:1

T. C.
MAARİF VEKİLLİĞİ
Milli Talim ve Terbiye Heyeti

Sayı	Hulâsa:
Tarih	
Önceki kararın sayısı	
Tarihi	

Ortaokul Tarih müfredatı

Birinci sınıf
(Haftada 2 saat)

Giriş

Tarihin başlangıcı. - Tarihten önceki devirler ve tarih devirleri

Eski Çağ

1.- Yirtlerin ana yurdu ve göçler.

2.- Göçlerden sonra ana yurdun durumu: Büyük Rus devleti.

3.- Çinliler, Hindliler ve İskitler.

4.- Ön Asya ve Mısır:

a) Mezopotamya: Sumerler, Akadlılar, Babilliler,

b) Yukarı Mezopotamya: Asurlular,

c) Anadolu: Ettiler ve diğer Anadolu urusları, Frikya ve Lidyalılar,

d) Mısırlılar,

e) Suriye ve Filistin: Kenanlılar, İbraniler,

f) İranlılar.

5.- Ege uluslarının siyasi kurumları, tarihleri, kültür ve uygarlıkları.

Ege bölgesi:

Ege bölgesinde ilk uygarlıklar: Yunanistan, Mitoloji devri.

Solon ve Likurg kanunları, sebepleri ve neticeleri.

Yunan sömürgeleri.

Medya ve Pelepones savaşları.

Makedonya: Filip ve İskender. İskender İmparatorluğunun parçalanması.

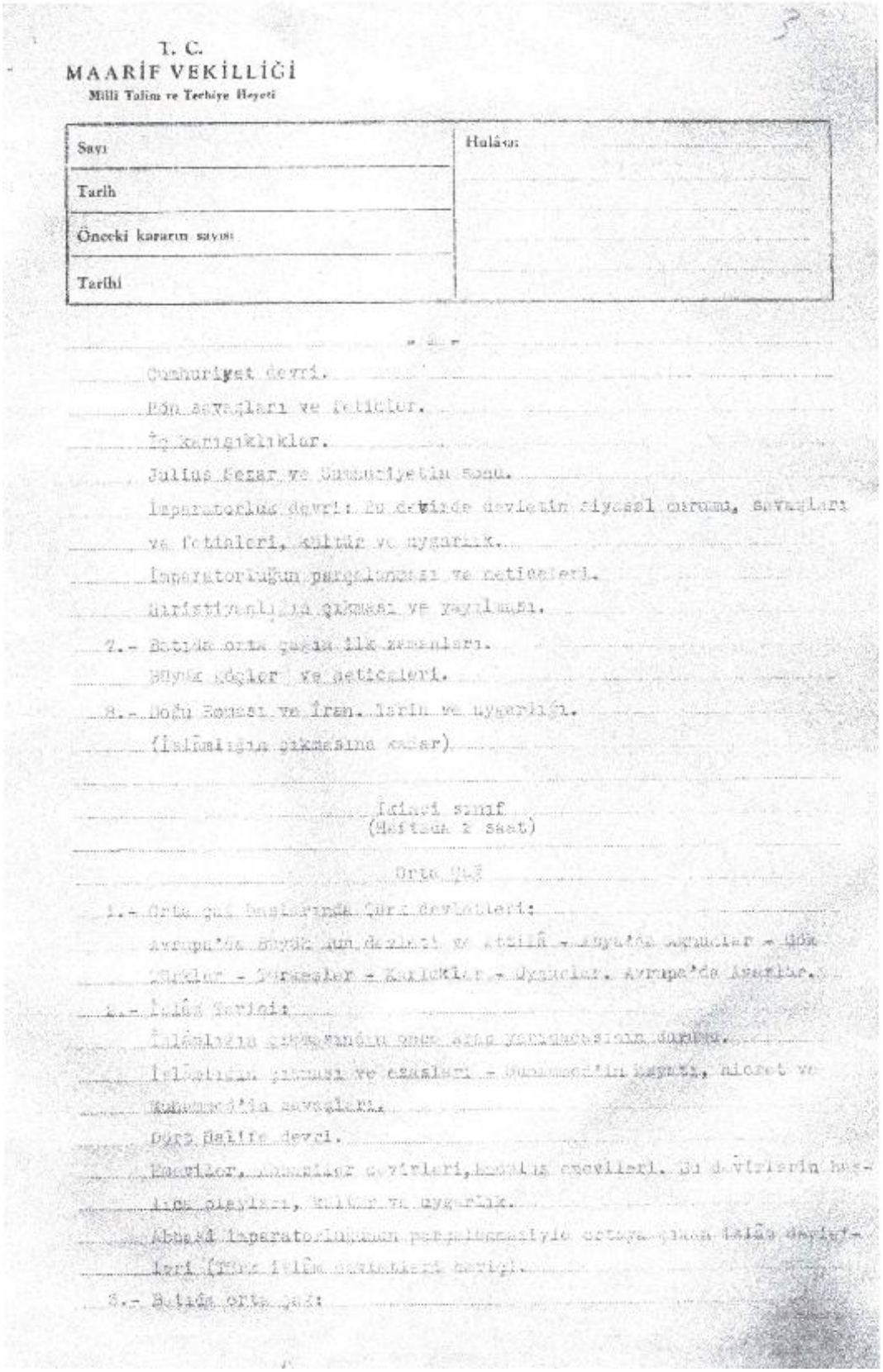
Yunan kültür ve uygarlığı: din, sosyal ve siyasal hayat . Gülür.

6.- Roma İmparatorluğu:

İtalya Yarımadası: İlk ahali ve durum.

Etrüskler, Roma'nın kuruluşu ve krallık.

Ek-11.1: T.C. Maarif Vekilliği (1943). Talim ve Terbiye Heyeti Kurulu, Karar Defteri, Sayı:1

T. C.
MAARİF VEKİLLİĞİ
Millî Talim ve Terbiye Heyeti

Sayı	Hulâsa:
Tarih	
Önceki kararın sayısı	
Tarihi	

- 2 -

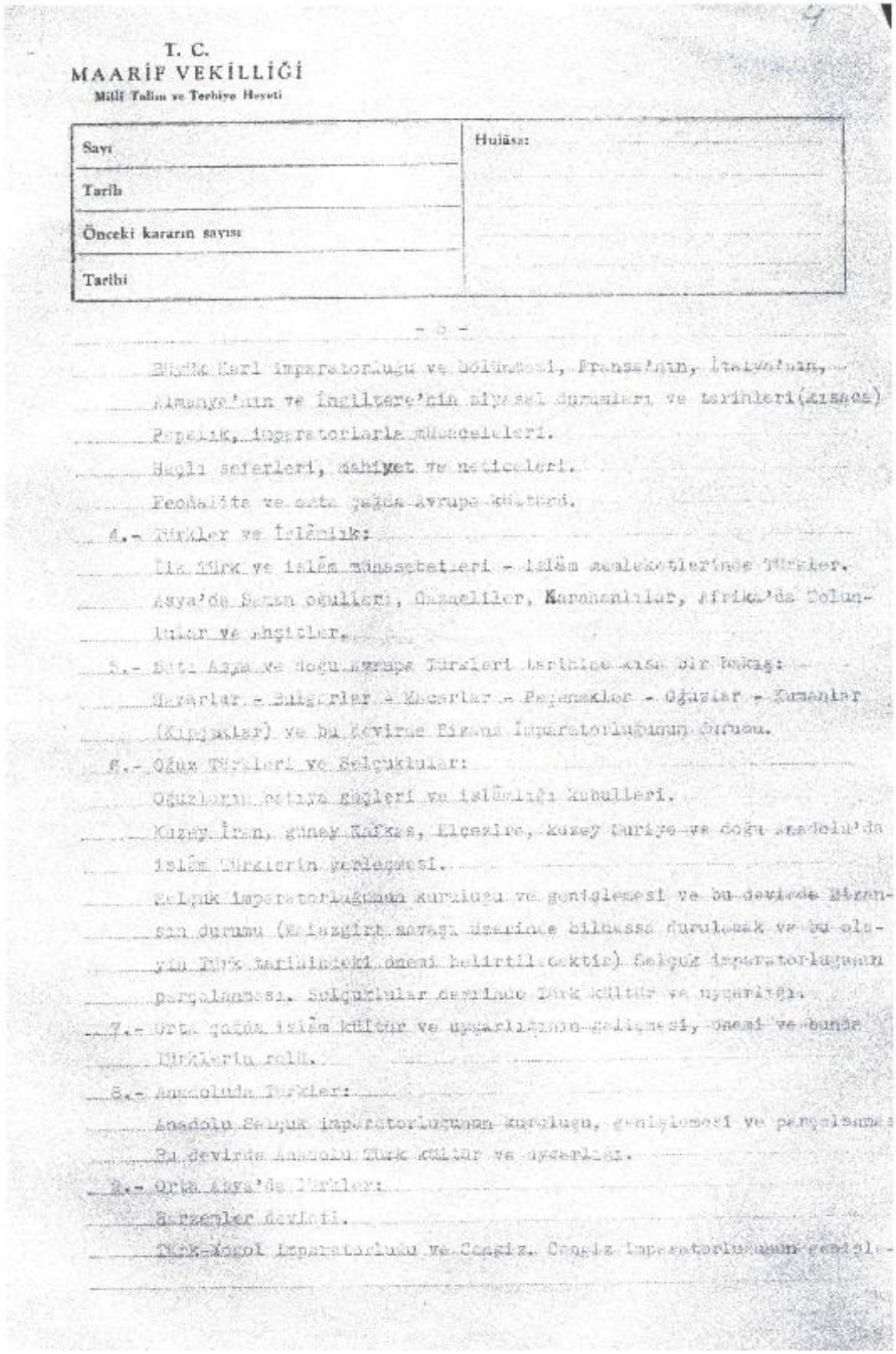
Cumhuriyet devri.
Dün savaşları ve fetihler.
İç karışıklıklar.
Julius Sezar ve Cumhuriyetin sonu.
İmparatorluk devri: Bu devirde devletin siyasal durumu, savaşları ve fetihleri, kültür ve uygarlık.
İmparatorluğun parçalanması ve neticeleri.
Hıristiyanlığın çıkması ve yayılması.
2.- Batıda orta çağın ilk zamanları.
Büyük göçler ve neticeleri.
3.- Doğu Roması ve İran. Islâm ve uygarlığı.
(İslâmiyetin çıkmasına kadar)

İkinci sınıf
(Haftada 2 saat)

Orta Çağ

1.- Orta çağ başlarında Garbî devletleri:
Avrupa'da Germen kavim devletleri ve Katolik - Papalığa saldırılar - Haçlı Seferleri - Sonuçları - Kazançlar - Dyanciler. Avrupa'da Feodalite.
2.- İslâm Devleti:
İslâmlığın çıkmasından önce Arap yarımadasının durumu.
İslâmiyetin çıkması ve esasları - Muhammed'in hayatı, hicret ve Kuranı'da savaşları.
Orta Şarkta devri.
Emeviler, Abbasiler devirleri, Kurtuba devirleri. Bu devirlerin hâkim olayları, kültür ve uygarlık.
Abbasî İmparatorluğunun parçalanmasıyle ortaya çıkan İslâm devletleri (Orta İslâm devletleri hariç).
3.- Batıda orta çağ:

Ek-11.2: T.C. Maarif Vekilliği (1943). Talim ve Terbiye Heyeti Kurulu, Karar Defteri, Sayı:1

T. C.
MAARİF VEKİLLİĞİ
Millî Talim ve Terbiye Heyeti

Sayı	Hulâsa:
Tarih	
Önceki kararın sayısı	
Tarihi	

- 6 -

Büyük Cerl imparatorluğu ve bölünmesi, Fransa'nın, İtalya'nın, Almanya'nın ve İngiltere'nin siyasî durumları ve tarihleri(kısaca) Papalık, imparatorlarla mücadeleleri.

Haçlı seferleri, mahiyet ve neticeleri.

Feodalite ve orta çağda Avrupa kültürü.

4.- Türkler ve İslâmlık:

İlk Türk ve islâm münasebetleri - İslâm memleketlerinde Türkler.

Asya'da Türk devletleri, Gaznelîler, Karahanlılar, Afrika'da Türkmenler ve Moğollar.

5.- Batı Asya ve doğu Avrupa Türkleri tarihine kısa bir bakış:

Hazarlar - Bulgarlar - Macarlar - Peçenekler - Oğuzlar - Kumanlar (Kıpçaklar) ve bu devirde Bizans İmparatorluğunun durumu.

6.- Oğuz Türkleri ve Selçuklular:

Oğuzların eski yurtları ve islâmlığı kabulleri.

Kuzey İran, güney Kafkas, Elcezire, kuzey Suriye ve doğu Anadolu'da islâm Türklerin yerleşmesi.

Selçuk imparatorluğunun kuruluşu ve genişlemesi ve bu devirde Bizans'ın durumu (Malazgirt savaşı üzerinde bilhassa durulacak ve bu olayın Türk tarihindeki önemi belirtilecektir) Selçuk imparatorluğunun parçalanması. Selçuklular devrinde Türk kültür ve uygarlığı.

7.- Orta çağda islâm kültür ve uygarlığının gelişmesi, önemi ve bunda Türklerin rolü.

8.- Anadolu'da Türkler:

Anadolu Selçuk imparatorluğunun kuruluşu, genişlemesi ve parçalanması.

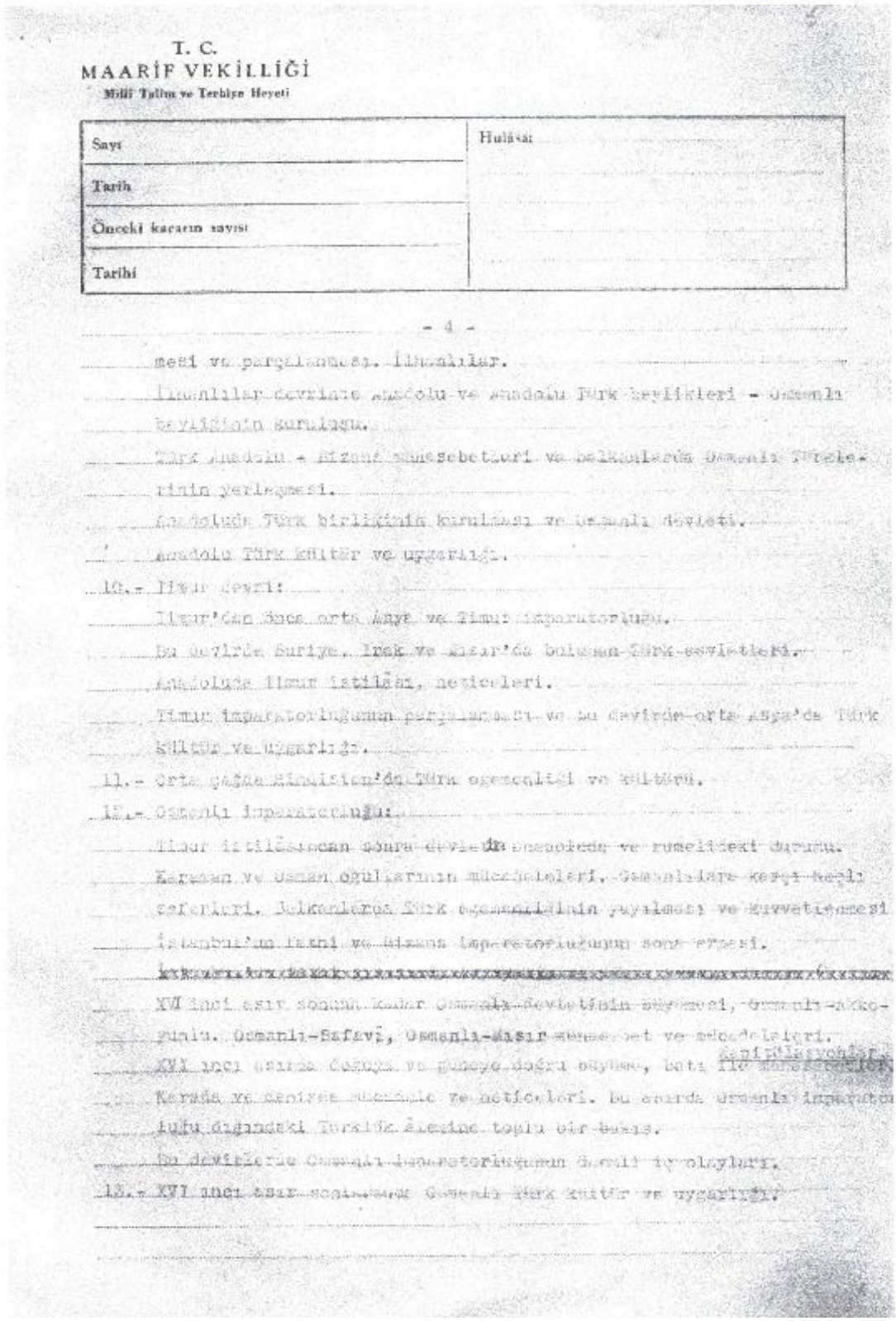
Bu devirde Anadolu Türk kültür ve uygarlığı.

9.- Orta Asya'da Türkler:

Harezmler devleti.

Türk-Moğol imparatorluğu ve Cengiz. Cengiz imparatorluğunun genişle-

Ek-11.3: T.C. Maarif Vekilliği (1943). Talim ve Terbiye Heyeti Kurulu, Karar Defteri, Sayı:1

T. C.
MAARİF VEKİLLİĞİ
Millî Talim ve Terbiye Heyeti

Sayı	Hulâsa:
Tarih	
Önceki kararın sayısı	
Tarihi	

- 4 -

mesi ve parçalanması. İlhanlılar.

İlhanlılar devrinde Anadolu ve Anadolu Türk beylikleri - Osmanlı beyliğinin kuruluşu.

Türk Anadolu - Bizans münasebetleri ve Balkanlarda Osmanlı Türklerinin yerleşmesi.

Anadolu'da Türk birliğinin kurulması ve Osmanlı devleti.

Anadolu Türk kültür ve uygarlığı.

10.- Timur devri:

Timur'dan önce orta Asya ve Timur imparatorluğu.

Bu devirde Suriye, Irak ve Kafkasya'da bulunan Türk devletleri.

Anadolu'da Timur istilâsı, neticeleri.

Timur imparatorluğunun parçalanması ve bu devirde orta Asya'da Türk kültür ve uygarlığı.

11.- Orta çağda Hıristiyan'da Türk cemiyeti ve kültürü.

12.- Osmanlı imparatorluğu:

Timur istilâsından sonra devletin Anadolu'da ve Rumelideki durumu.

Karaman ve Osman oğullarının mücadeleleri. Osmanlılara karşı haçlı seferleri. Balkanlarda Türk Osmanlılığının yayılması ve kuvvetlenmesi İstanbul'un fethi ve Bizans imparatorluğunun sona ermesi.

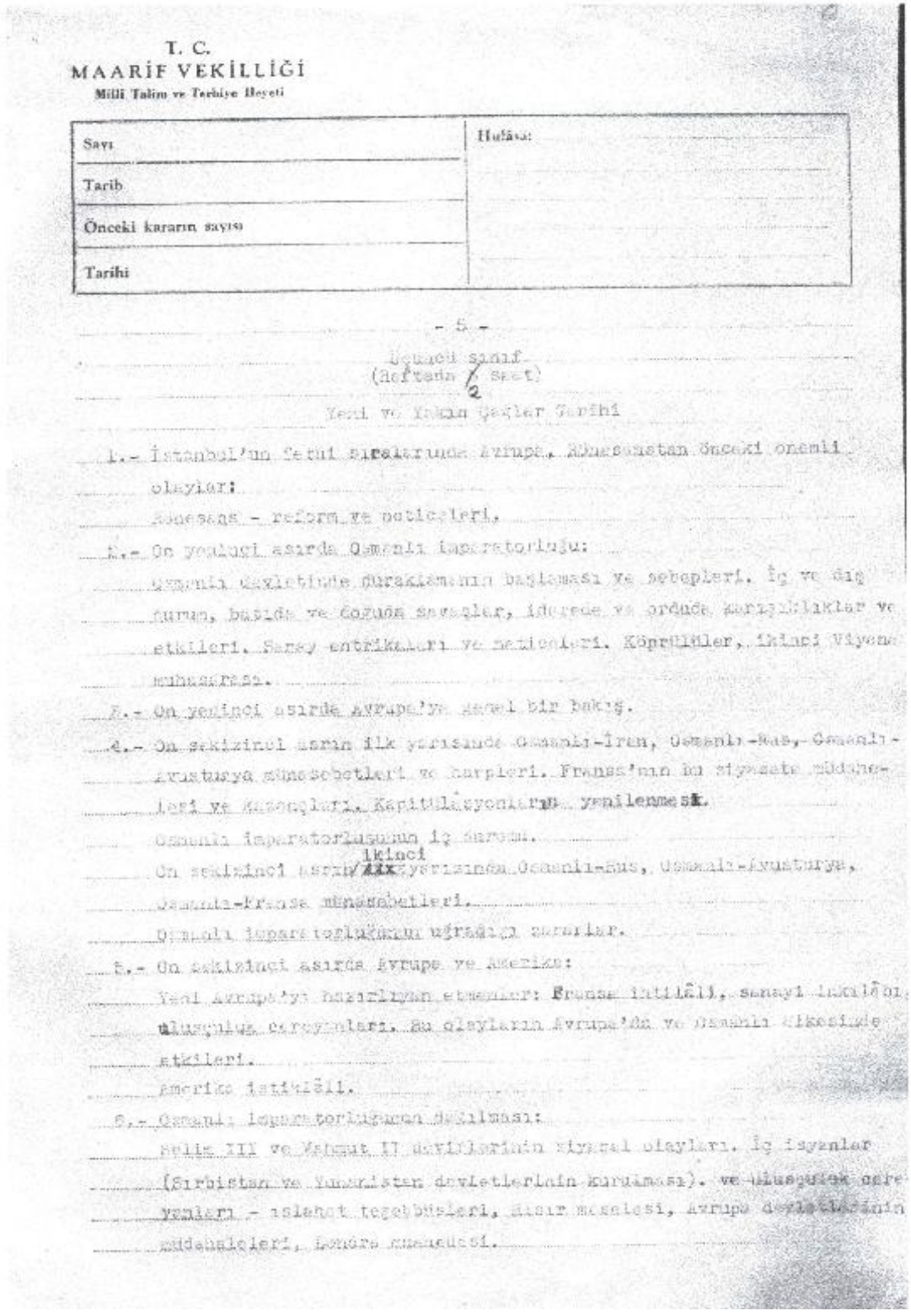
XVI ıncı asır sonuna kadar Osmanlı devletinin büyümesi, Osmanlı-Akkoyunlu, Osmanlı-Safevi, Osmanlı-Mısır münasebetleri ve neticeleri.

XVI ıncı asırda doğuya ve güneye doğru büyüme, batı ile münasebetler. Kavga ve sanayi inkılâbı ve neticeleri. Bu arada Osmanlı imparatorluğu dışındaki Türklük âlemine toplu bir bakış.

Bu devirlerde Osmanlı imparatorluğunun dahili iç olayları.

13.- XVI ıncı asır sonlarında Osmanlı Türk kültür ve uygarlığı.

Ek-11.4: T.C. Maarif Vekilliği (1943). Talim ve Terbiye Heyeti Kurulu, Karar Defteri, Sayı:1

T. C.
MAARİF VEKİLLİĞİ
Milli Talim ve Terbiye Heyeti

Sayı	Hulâsa:
Tarih	
Önceki kararın sayısı	
Tarihi	

- 5 -

Üçüncü sınıf
(Haftada 1/2 saat)

Yeni ve Yakın Çağlar Tarihi

1.- İstanbul'un fetih sıralarında Avrupa. Hususiyetten önceki önemli olaylar:
Rönesans - reform ve neticeleri.

2.- On yedinci asırda Osmanlı imparatorluğu:
Osmanlı devletinde duraklamanın başlaması ve sebepleri. İç ve dış durum, başta ve dışarda savaşlar, içerde ve ordude karışıklıklar ve etkileri. Sarey entrikaları ve neticeleri. Köprülüler, İkinci Viyana muhasarası.

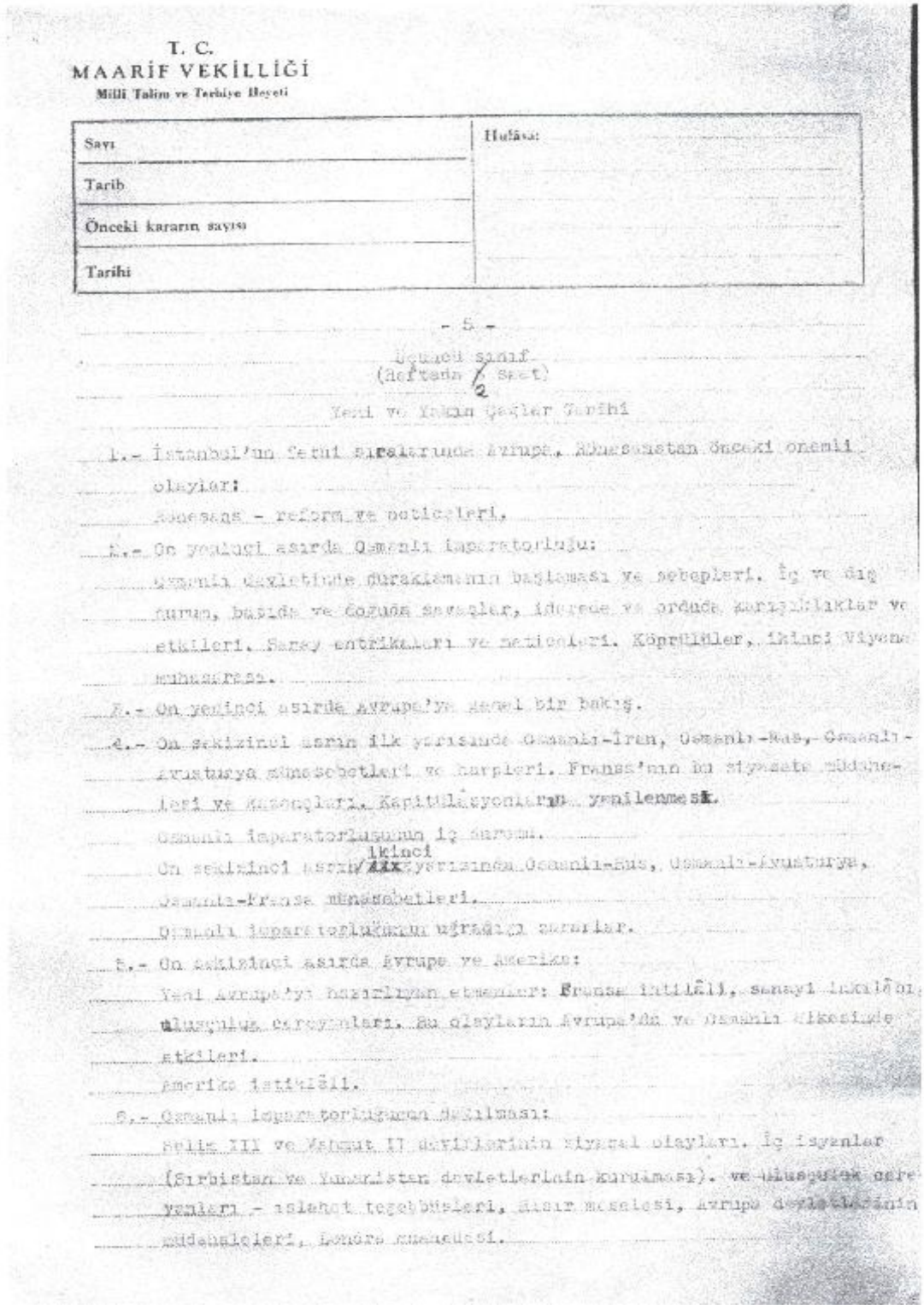
3.- On yedinci asırda Avrupa'ya genel bir bakış.

4.- On sekizinci asrın ilk yarısında Osmanlı-İran, Osmanlı-Rus, Osmanlı-Avusturya münasebetleri ve harpleri. Fransa'nın bu siyasete müdahaleleri ve neticeleri. Kapitülasyonların yenilenmesi.
Osmanlı imparatorluğunun iç durumu.
On sekizinci asrın ikinci yarısında Osmanlı-Rus, Osmanlı-Avusturya, Osmanlı-Fransa münasebetleri.
Osmanlı imparatorluğunun uğradığı zararlar.

5.- On sekizinci asırda Avrupa ve Amerika:
Yeni Avrupa'yı hazırlayan etkenler: Fransa ihtilâli, sanayi inkılâbı, ulusçuluk cereyanları. Bu olayların Avrupa'da ve Osmanlı ülkesinde etkileri.
Amerika istiklâli.

6.- Osmanlı imparatorluğunun dağılması:
Selim III ve Mahmut II devirlerinin siyasal olayları. İç isyanlar (Sırbistan ve Yunanistan devletlerinin kuruluşu). ve uluslar arası cereyanları - ıslahat teşebbüsleri, Mısır meselesi, Avrupa devletlerinin müdahaleleri, Londra konferansı.

Ek 11.5: T.C. Maarif Vekilliği (1943). Talim ve Terbiye Heyeti Kurulu, Karar Defteri, Sayı:1

T. C.
MAARİF VEKİLLİĞİ
Milli Talim ve Terbiye Heyeti

Sayı	Hulâsa:
Tarih	
Önceki kararın sayısı	
Tarihi	

- 5 -

Dokuzuncu sınıf
(Haftada 2 saat)

Yeni ve Yakın Çağlar Tarihi

1.- İstanbul'un fetih arefesinde Avrupa, Akdenizdeki önemli olaylar:
Rönesans - reform ve neticeleri.

2.- On yedinci asırda Osmanlı imparatorluğu:
Osmanlı devletinde duraklamanın başlaması ve sebepleri. İç ve dış durum, başta ve dışarıda savaşlar, idarede ve ordudaki karışıklıklar ve etkileri. Sarey entrikaları ve neticeleri. Köprülüler, ikinci Viyana muhasarası.

3.- On yedinci asırda Avrupa'ya genel bir bakış.

4.- On sekizinci asrın ilk yarısında Osmanlı-İran, Osmanlı-Rus, Osmanlı-Avusturya münasebetleri ve harpleri. Fransa'nın bu siyasete müdahaleleri ve anlaşmaları. Kapitülasyonların yenilenmesi.
Osmanlı imparatorluğunun iç durumu.
On sekizinci asrın ikinci yarısında Osmanlı-Rus, Osmanlı-Avusturya, Osmanlı-Fransa münasebetleri.
Osmanlı imparatorluğunun uğradığı zararlar.

5.- On sekizinci asırda Avrupa ve Amerika:
Yeni Avrupa'yı hazırlayan etkenler: Fransa ihtilâli, sanayi inkılâbı, ulusçuluk cereyanları. Bu olayların Avrupa'da ve Osmanlı ülkesinde etkileri.
Amerika istiklâli.

6.- Osmanlı imparatorluğunun dağılması:
Selim III ve Mahmut II devirlerinin siyasal olayları. İç isyanlar (Sırbistan ve Yunanistan devletlerinin kuruluşu). ve uluslar arası yenileri - ıslahat teşebbüsleri, Kırım meselesi, Avrupa devletlerinin müdahaleleri, Londra konferansı.

Ek 11.6: T.C. Maarif Vekilliği (1943). Talim ve Terbiye Heyeti Kurulu, Karar Defteri, Sayı:1

T. C.
MAARİF VEKİLLİĞİ
Millî Talim ve Terbiye Heyeti

Sayı	Hulâsa:
Tarih	
Önceki kararın sayısı	
Tarihi	

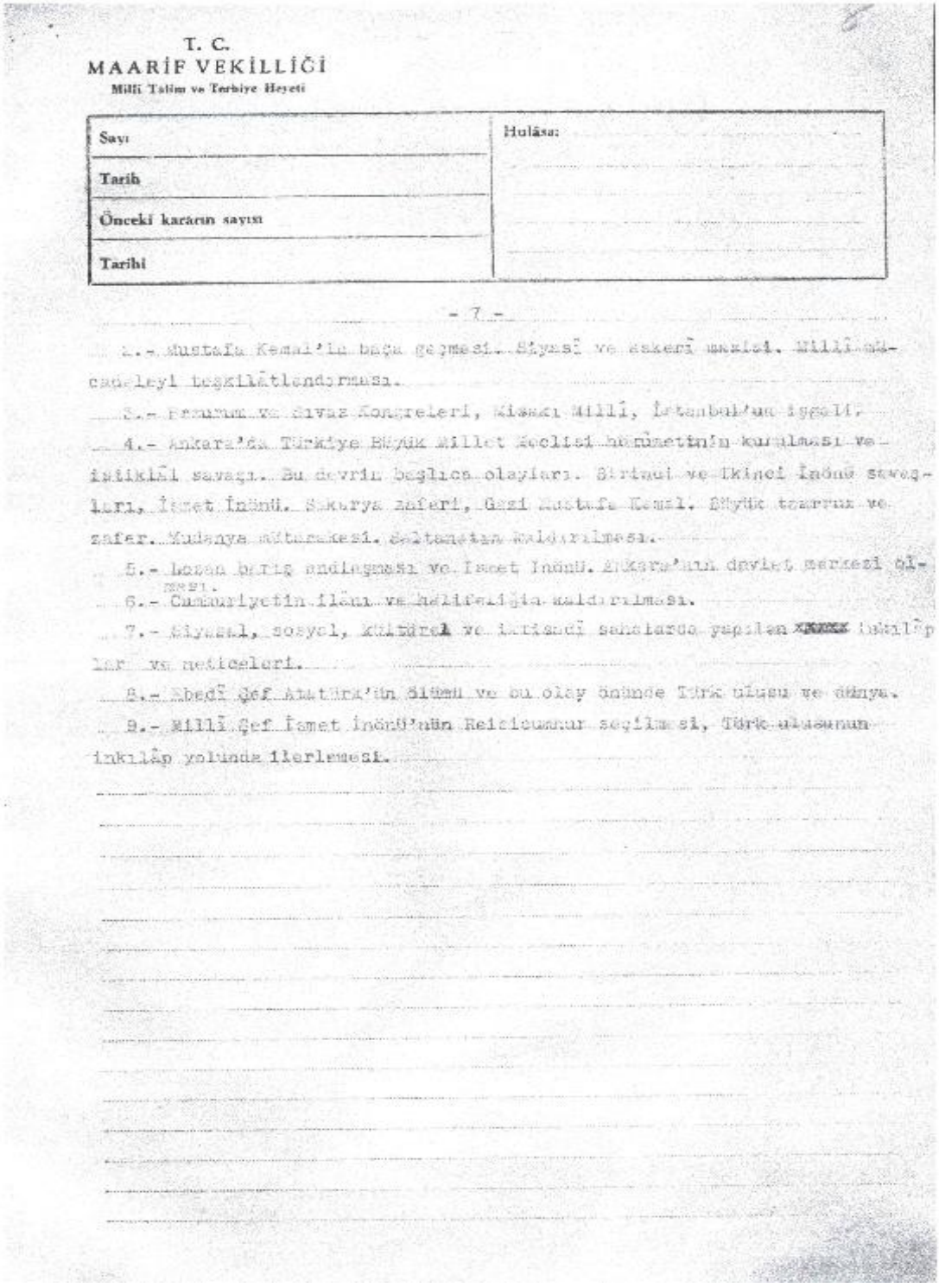
-6-

7.- On dokuzuncu asır başlarında Osmanlı-Türk kültür ve uygarlığı.
8.- On dokuzuncu asırda Avrupa, Amerika ve Uzak Doğu
Napolyon devri, Viyana kongresi ve restorasyon.
Avrupa'da 1848 ihtilâlleri.
İtalyan ve Alman birliklerinin meydana gelmesi. Amerika ve Uzak Doğu (kısaca).
XIX uncu asrın ikinci yarısında Avrupa devletleri (kısaca).
9.- On dokuzuncu asır başlarında Osmanlı-Türk kültür ve uygarlığına toplu bir bakış.
10.- Tanzimat devri:
Tanzimatın ilânı ve tatbiki. Bu devrin önemli siyasal olayları: Boğazlar meselesi, Kırım savaşı, Paris muahedesi.
Osmanlı-Rus savaşları. Ayastefanos ve Berlin muahedeleri.
Bulgaristan'ın kuruluşu.
Tanzimat devrinde iç durum. İstibdatlar. Yeni müesseseler. Meşrutiyet cereyanları. Yeni Osmanlılar. İlk meşrutiyetin ilânı.
11.- İstibdat devri.
12.- Meşrutiyet devri:
İkinci meşrutiyetin ilânı.
Türkçülük cereyanları ve bu devrin politikası.
İtalya ve Balkan savaşları. Osmanlı İmparatorluğunun 1914 genel savaşında rolü. Çanakkale müdafaası, Anafartalar ve Mustafa Kemal. Mondros mütarekesi ve Sevr muahedesiyle Osmanlı İmparatorluğunun tasfiyesi.

Türkiye Cumhuriyeti ve Türk İnkılâbı

1.- 1914 genel savaşının sonunda ve Osmanlı İmparatorluğunun parçalanması kararı karşısında
a) Padişah hükûmetinin
b) Hıristiyan tebaanın
c) Türklerin görüşleri ve yaptıkları işler.

Ek-11.7: T.C. Maarif Vekilliği (1943). Talim ve Terbiye Heyeti Kurulu, Karar Defteri, Sayı:1

T. C.
MAARİF VEKİLLİĞİ
Millî Talim ve Terbiye Heyeti

Sayı	Hulâsa:
Tarih	
Önceki kararın sayısı	
Tarihi	

- 7 -

2.- Mustafa Kemal'in başa geçmesi. Siyasî ve askerî vaziyet. Millî mücadeleyi başkılâtlandırması.

3.- Erzurum ve Sivas Kongreleri, Misakı Millî, İstanbul'un işgali.

4.- Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetinin kurulması ve istiklâl savaşı. Bu devrin başlıca olayları. Birinci ve İkinci İnönü savaşları, İsmet İnönü. Sakarya zaferi, Gazi Mustafa Kemal. Büyük taarruz ve zafer. Mudanya mütarekesi. Saltanatın kaldırılması.

5.- Lozan barış andlaşması ve İsmet İnönü. Ankara'nın devlet merkezi olması.

6.- Cumhuriyetin ilânı ve halifeliğin kaldırılması.

7.- Siyasal, sosyal, kültürel ve iktisadî sahalarda yapılan inkılâplar ve neticeleri.

8.- Ebedî Şef Atatürk'ün ölümü ve bu olay önünde Türk ulusu ve dünya.

9.- Millî Şef İsmet İnönü'nün Reisicumhur seçilmesi, Türk ulusunun inkılâp yolunda ilerlemesi.

Ek-11.8:T.C. Maarif Vekilliği (1943). Talim ve Terbiye Heyeti Kurulu, Karar Defteri, Sayı:1

T. C.
MAARİF VEKİLLİĞİ
Millî Talim ve Terbiye Heyeti

II 34

Sayı 243	Hulâsa: Orta okul III. sınıf Tarih kitabı h.
Tarih 2/8/1943	
Önceki kararın sayısı	
Tarihi	

Orta okulların üçüncü sınıflarında okutulmakta bulunan tarih kitabının Kütahya Mebusu Sadri Ertem tarafından yazılan Osmanlı tarihine ait kısmının 1943-44 öğretim yılından itibaren okutulmaması İkinci Maarif Şûrasınca kararlaşmış bulunduğundan bunun yerine yeniden 2259 sayılı kanunun tatbikine ait talimatname hükümlerine göre Orta öğretim Şube Müdürlerinden Kâmil Su'ya yazdırılan kitabın 1943-44 öğretim yılından itibaren okul kitabı olarak kabuliyle Vekillikçe bastırılmasının Vekillik Yüksek Makamının tasvibine arzı kararlaştı.

Reis K. Yörükoğlu — Aza — Aza — Aza — Aza — Aza — Aza

Vekillik Yüksek Makamına:

Orta okul III. sınıf Tarih kitabı hakkında Heyetimizce verilen kararı yüksek kabulünüze arzederim.

Uygundur
2. VIII. 1943
Cevdet

Millî Talim ve Terbiye Heyeti Reisi
K. Yörükoğlu

Ta.

Aslının aynıdır:

Dosya sayısı : 042 / 194

Ek-12: T.C. Maarif Vekilliği (1943). Talim ve Terbiye Heyeti Kurulu Karar Defteri, Sayı: 243.

Cumhuriyet
Yayın Tarihi : 21.10.1937
Sayfa : 1

Genc kızlarımız askerlik derslerine başladılar

Dersler amelî ve nazarî olarak iki kısma ayrıldı, kızlar ve erkekler ayrı ayrı ders görecekler

Genc kızlarımız manga nizamında talim yaparlarken

İstanbul Kumandanlığı kurmay başkanlığı kız liselerile ortamekteblerine gönderdiği yeni bir tamimle programı Kültür Bakanlığından verilmiş olan askerlik derslerine başlandığının bildirilmesini istemiştir.

Buna göre askerlik dersleri amelî ve nazarî olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Ameli kısımlar askerlik öğretmeninin göstereceği lüzuma göre muayyen günlerde mektebde veya civar arazide yaptırılacaktır. Nazari ve ameli dersler her sınıf için ayrı ayrı olmak üzere haftada birer saattir. Bu dersler 7 nci sınıftan başlıyarak son sınıfa kadar devam edecektir. [*Arkası Sa. 7 sütun 4 te*]

Orijinal Boyut : 14 * 18 cm

Ek-13: Cumhuriyet Gazetesi, 21 Ekim 1937

Genc kızlarımız askerlik derslerine başladılar

Dersler ameli ve nazari olarak iki kısma ayrıldı, kızlar ve erkekler ayrı ayrı ders görecekler

Kızlarımız tüfek üzerinde atış istikametini tayin ediyorlar, aşağıda askeri talime hazırlanan kızlarımız

(Baştarafı 1 inci sahifede)

Sınıflarda bir vey bukaç talebe bulunsa dahi mıntıkanın birleştirilmesini ve erkek ve kız ayrı ayrı ders görmeleri Genelkurmay başkanlığına emirleri dützam etmiştir.

Bu münasebetle, askerlik dersi alan kızlarımızı görmek üzere dün Bakkal lisesine giden muharririmiz, intibaatını şöyle anlatmaktadır:

Bir örnek beyaz yakalı siyah formalarile, ellerinde silâhlarile, tüzgârın savurduğu ipek saçlarının altında sevinçle, gururla ışıldıyan bakışlarını muallimleri yüzbaşı Celile çevirmiş, ona dikkatle dinliyen bir manga kız.

Bu bir manga; yanı bir bölük, bir tabur... Bir ordu, fakat herşeyden evvel, Türk kızını er kardeşinin yanında, onunla aynı safta bulunduran ruhun doğurduğu eşsiz kuvveti yaratacaktır.

Onlara, şimdi bile bakan göz yaşarabilir. Fakat bu gözyaşı, umduğundan fazlasına kavuşan bir bahtiyar neslin zerre zerre minnet ve şükranını taşıyan bir sevinç gözyaşıdır.

Dimdik durmasını, celik gibi gerilmesini, bele başını yukarıda, alnını açık tutmasını, bakalarını ileriere, hep ileriere saplamasını bizlere öğretmiş vehmini veren Türk kızları, şimdi, asker serbestini muallimi ve baba şefkatine büniyerek, onlara ilk dersi vermeği dinliyorlar:

— Çocuklar, diyor yüzbaşı, Genelkurmay başkanlığının kızlarımız askerlik dersleri için gönderdiği programı size okudum ve izah ettim. Bu programa göre derse başlamadan evvel size söyliyecek bir iki sözüm var.»

Genç kızlar, ilk defa iştecekleri bu askeri sözünü yalnız kulaklarına değil, bütün benliklerine sindirebilmek ister gibi dikkat kesilmişler.

Yüzbaşı devam ediyor:

— Çocuklar... Harbde cephenin bir ileriisi, bir de gerisi vardır. Cephe ilerisinde birçok cins, ve çapta toplar, muhtelif harb vasıtaları, tayyareler, tanklar, ağır ve hafif makinalitüfekler vardır. Bu çeşitli ve yıpratıcı silâhların vazifeleri düşman avcılarını ve mukavemet yuvalarını ortmektir. Fakat buna rağmen bu silâhların daima muharebenin netice-sini alamadığını bilmeniz lâzımdır. Muharebenin kat'i ve muvaffakiyetli neticesini elin süngüsü kazanır. Yani muharebede, hücum safhasında hangi tarafın süngü adedi çoksa zafer onundur. Şimdi madem ki süngü sayısının fazlalığı kazanç ölçüsüdür. O halde buna nasıl temin edeliim?..

Yüzbaşı bir lâhza nefes alırken, genç kızlar, «Biz yazı...» der gibi ileri atıl-mak istiyorlar gibi kıpırdanıyorlardı.

— Bunu da gerilerde telefon, telsiz telgraf, levazım, nakliyat, ve sıhhiye işlerinde çalışan erkekleri cephe ilerisine alıp süngü sayısını çoğaltmakla temin edebiliriz. Onlardan boşalan bu çok mühim ve ileriyi besliyen geri hizmetlere de sizin gibi vatanperver, yurd müdafaasında bilgi ve ihtisas sahibi olmuş Türk kızları ve kadınları verilecek.»

Silâhlarını kavramış elleri, kemikleri yerlerinden fırlıyacakmış gibi sımsıkı yapışıyor. Yanı alaraklan yerelli vazifenin büyüklüğünü kavrıyan göğüsleri biraz daha şişiyor ve görleri uzaklara, uzak-lara dalıyor. Öylece dinliyorlar:

— Tabiat sizi nasıl ana olmak üzere yaratmışsa ve asıl vazifeniz analıksa, ordudaki vazifenize de cephe ilerisinin neticeyi, zafere ulaşması için, geriden ileriyi beslemek ve böylece gene tabiatın size verdiği vazifeyi bir başka türlü de yaparak, ordunun anası kalmaktır.»

Onlara hazırlanacakları yanı kısa, fakat açık sözlerle anlatan bu beyaz saltan sonra ders başladı.

Koşuyorlar, sıralanıyorlar, yürüyorlar... Fakat kim der ki, bunlar, askerlik havası içinde pişmiş birer er değildirler.

Biran, Bakkal lisesinin bahçesinde olduğumu unuttum. Kendimi bir kışla meydanında sandım.

Sonra, tüzgârın elinde savrulan saçlara baktım da, kendi kendime buna kim inanır, dedim.

Fakat hangi inanılmayan şeyi yapmadık ki...

Ders sonunda değillerken, yanımdaki genç kıza takılmak istedim, gülümsüyerek:

— Bilezikli asker... dedim.

Silâhına dayanarak, karşımda durdu:

— O, dedi, daha talim yürümemiş gözüyle bir neferken, en çetin imtihanın, dünyanın en büyük mücadeleyi önünde, Bakkal Savaşında vermedi mi?

Ooch Türk kızı... Yeryüzünün hiçbir ülkesi, senin gibi, ölüme kadar emin elde yürüyecek bir silâhla yaratılmamıştır.

İspanya davasında yeni vaziyet

Bir tetkik heyeti daha gönderilmesi kararlaştı

(Baştarafı 1 inci sahifede)

Uzun müzakerelerden sonra İtalyan ve Alman murahhasları İngiliz planını kabul ederek yabancı gönüllülerin geri çekilmesinden evvel her iki tarafa muharib hakkı verilmesi hususunda aralarında anlaşmışlardır. En mühim müşkülâtın bu suretle halledilmesinden sonra, İspanyadaki yabancı gönüllüler hakkında tetkiklerde bulunmak ve geri çekilmesi lâzım gelen gönüllülerin miktarını tesbit etmek üzere İspanyaya beynelmilel bir tetkik heyeti gönderilmesine karar verilmiştir.

Almanya ile İtalya merkez komisyon tarafından verilecek kararları bilâtereddüt kabul edeceklerini bildirmişlerdir.

Adem-i müdahale komitesi tarafından verilen bu kararlar alâkadar devletlerin tasvibine arzedilmek üzere, müzakereler cumaya tehir edilmiştir.

Komitenin celsesini müteakib müttefikler toplanarak İspanyaya gönderilecek olan tetkik heyetinin teşekkül tarzını müzakereye başlamıştır.

Reyterin verdiği malûmat

Londra 20 (A.A.) — Reyter yazıyor:

Adem-i müdahale komitesi dünkü toplantısından sonra aynen geçen temmuz-daki vaziyette bulunuyor. Muhtelif memleketlerin mütehassısları bugün öğleden sonra yapılacak toplantıdan evvel İtalyan - Alman - Portekiz tezile Sovyet tezi arasındaki uçurum üzerine bir köprü atmak hususunda en küçük bir ümid mevcud olup olmadığını tetkik edeceklerdir. Fakat bu hususta Londra mehafili pek az nikbindir.

Diğer taraftan Fransa ve İngiltere de Fransız planına bağlı kalıyorlar. Eğer komite bu çıkmaz neticesinde bir inkıta ile karşılaşırsa, bu, mesaili gözden geçirmede vuku bulmuş olacaktır.

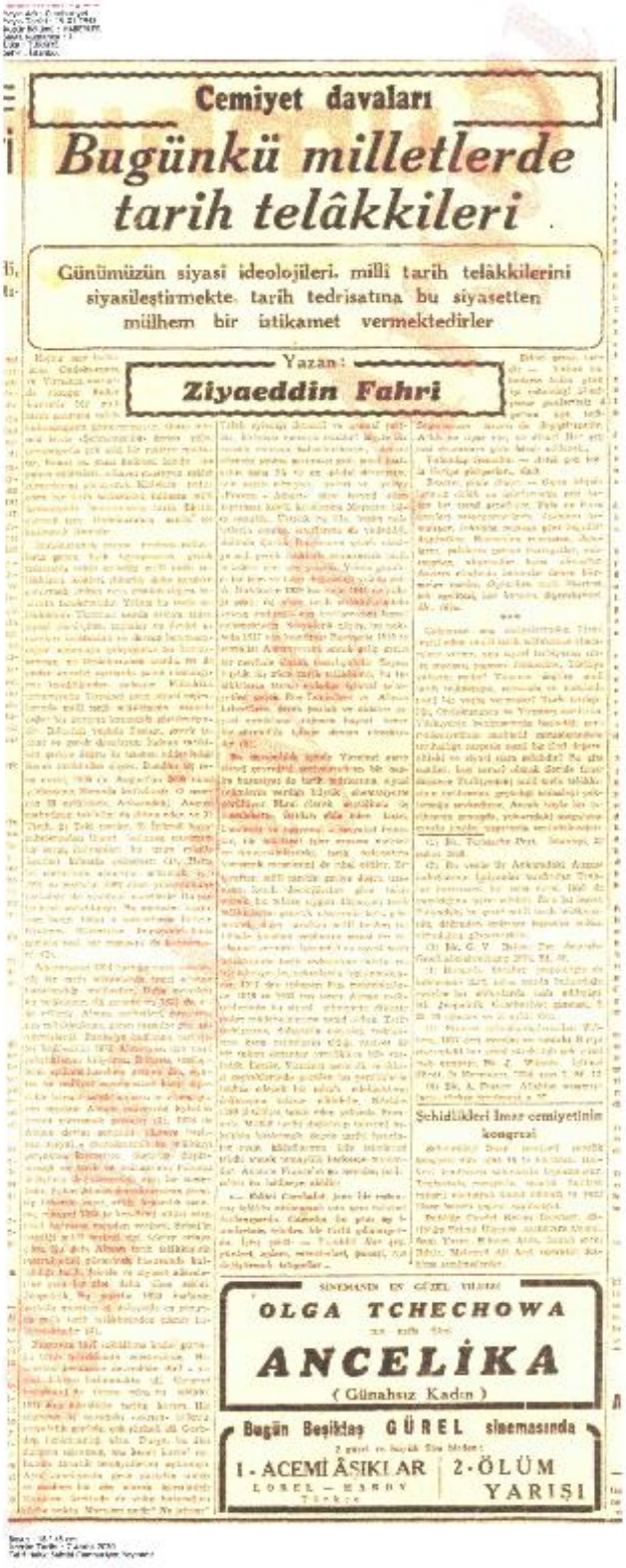
Franco kuvvetleri Gijon'a yaklaştılar

Bilbao 20 (A.A.) — Franco kıtaları, Asturya cephesinde ilerlemeğe devam etmektedirler. Şimdi Gijon'a 29 kilometrelik bir mesafede bulunmakta-dırlar.

Berlinde bir infilâk

Berlin 20 (A.A.) — Bir kimyevî mahsulât deposu, bu gece şiddetli bir yangın neticesinde tamamen mahvolmuştur. İtfaiye efradından birçoğu yaralanmıştır.

Ek-13.1: Cumhuriyet Gazetesi, 21 Ekim 1937

Cemiyet davaları

Bugünkü milletlerde tarih telâkkileri

Günümüzün siyasi ideolojileri, millî tarih telâkkilerini siyasileştirmekte, tarih tedrisatına bu siyasetten mülhem bir istikamet vermektedirler

Yazan:

Ziyaeddin Fahri

Şehidlikleri İmar cemiyetinin kongresi

SİNEMANIN EN GÜZEL YILDIZI
OLGA TCHECHOWA
ANCELİKA
(Günahsız Kadın)
Bugün Beşiktaş GÜREL sinemasında
1 - ACEMİ ÂŞIKLAR
2 - ÖLÜM YARIŞI

Ek-14: Cumhuriyet Gazetesi, 19 Ocak 1942

Bölümler	Ortaokul İçin Tarih I	Sayfa Sayıları	Yüzdelik Oranları (%)
I	Beşer Tarihine Giriş	*12*	*4,73*
II	Büyük Türk Tarih ve Medeniyetine Umumi Bakış	*4*	*1,57*
III	Çin	*10*	*3.94*
IV	Anayurtta En Eski Devletler	*6*	*2.36*
V.	İskit Türk İmparatorluğu	*5*	*1,96*
VI.	Hint	*12*	*4,73*
VII.	Kalde Elam, Asur	*16*	*6,3*
VII.	Mısır	*21*	*8,27*
IX.	Anadolu-Etiler-Frikler-Litler	*23*	9,06
X	Fenikeliler	*10*	*3,94*
XI.	İbraniler	*7*	*2,76*
XII.	İran	*12*	*4,73*
XIII.	Ege Havzası	*60*	23,6
XIV.	Eski İtalya ve Etrüskler	*56*	22,05
Toplam		*256*	*100*

Ek-15: Ortaokul İçin Tarih I Ders Kitabının İçeriği, T.C. Maarif Vekilliği (1939), Ortaokul İçin Tarih I, Maarif Matbuası, İstanbul.

Bölümler	Ortaokul İçin Tarih II	Sayfa Sayıları	Yüzdelik Oranları (%)
I	Başlangıç, Tarihin Devirlere Ayrılması- Orta Zamana Girerken	11	6,7
II	Alanlar ve Avrupa'yı İstilaları	2	1,2
III	Avrupa'da Türk-Hun İmparatorluğu	3	1,8
IV	Beşinci Asırda Avrupa	5	3,03
V	Avar İmparatorluğu	1	0,60
VI	Bizans	4	2,42
VII.	Asya'da Göktürk İmparatorluğu	3	1,8
VIII.	Uygur Devleti	2	1,2
IX.	Garbi Avrupa ve Şarki Avrupa Türk Devletleri	6	3,63
X	İslam Tarihi	40	24,24
XI.	İlk Müslüman Türk Devletleri	4	2,42
XII.	Karolenj İmparatorluğu	5	3,03
XIII.	Normanlar	2	1,2
XIV.	Alaman Dükalıkları ve Mukaddes Roma Cermen İmparatorlukları	2	1,2
XV.	Papalarla İmparatorluklar Kavgası	4	2,42
XVI	Derebeylikler	4	2,42
XVII	Büyük Selçuklu İmparatorluğu	5	3,03
XVIII	Haçlı Seferleri	5	3,03
XIX	Harzem Devleti	2	1,2
XX	Türk-Moğol İmparatorluğu	3	1,8
XXI	Mısır-Suriye Türk Devletleri	6	3,63
XXII	Orta Zamanlarda Anadolu Türk Devletleri	5	3,03
XXIII	Anadolu Beylikleri	3	1,8

Ek-16: Ortaokul İçin Tarih II (1939) Ders Kitabının İçeriği, TC. Maarif Vekilliği (1939). Ortaokul İçin Tarih II, Maarif Matbaası, 1. Baskı, İstanbul.

XXIV	Anadolu Türk Devletleri Devrinde Medeniyet	4	2,42
XXV	Müslüman Türler İdaresinde Hint	5	3,03
XXVI	Osmanlılar	12	7,3
XXVII	Timur	8	4,84
XVIII	Beyazıt'tan Sonra Osmanlılar	3	1,8
XXIX	Hindistan'da Babür İmparatorluğu	6	3,63
Toplam		165	100

Ek-16 : (devamı) Ortaokul İçin Tarih II (1939) Ders Kitabının İçeriği, TC. Maarif Vekilliği (1939). Ortaokul İçin Tarih II, Maarif Matbaası, 1. Baskı, İstanbul.

Bölümler	Ortaokul İçin Tarih III	Sayfa Sayıları	Yüzdelik Oranları (%)
Yeni ve yakın Zamanlar	**Osmanlı İmparatorluğu**	27	8,62
	XV. Asrın Ortasından XVI. Asrın Sonuna Kadar Avrupa	22	7,02
	İmparatorluğun Bozulması	45	14,37
	Osmanlı İmparatorluğunun Parçalanması ve Batması	68	21,72
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi	**Türk Devletinin Yeni Bir Devlet Kurması**	33	10,54
	İstiklal Harbi	35	11,18
	Lozan'dan Cumhuriyetin Resmen İlanına Kadar	3	0,95
	Cumhuriyetin İlanı	2	0,63
	Halifeliğin Kaldırılması	2	0,63
	Cumhuriyet Devrinde Siyasi İşler	11	3,51
	Dinde ve Hukukta İnkılap ve Düzenlemeler	14	4,47
	Maarif ve Terbiyede İnkılap ve Islah Cereyanları	14	4,47
	İktisadi, Mali, İnkılap ve Islah Cereyanları	24	7,66
	Sıhhat, İçtimai Muavenet İşlerinde Yeni Çığırlar	8	2,55
	Türk Ordusu ve Milli Müdafaa	5	1,59

Ek-17: Ortaokul İçin Tarih III (1939) Ders Kitabının İçeriği, TC. Maarif Vekilliği, (1939). Ortaokul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, 1. Baskı, İstanbul.

Bölümler	Ortaokul İçin Tarih III	Sayfa Sayıları	Yüzdelik Oranları (%)
Yeni ve yakın Zamanlar	**A-Osmanlı İmparatorluğu(Yükselme Devri)**	20	13,4
	B. Avrupa	15	10,0
	C- Osmanlı İmparatorluğu (Sokullu'nun Ölümünden Karlofça Muhadesine Kadar)	16	10,7
	D- Osmanlı İmparatorluğu (Karlofça Muadelesinden Yaş Muhadesine Kadar)	11	7,3
	E- Avrupa(XVII ve XVIII. Yüzyıllarda)	16	10,7
	F- Osmanlı-Türk Uygarlığı (On Sekizinci Yüzyıl Sonlarına Kadar)	16	10,7
	G- Osmanlı İmparatorluğu (Islahat Devri)	13	8,7
	H- Avrupa (Yakın Çağın Başlaması)	10	6,7
	İ- Osmanlı İmparatorluğu (Tanzimat Devri)	12	8,0
	J- Avrupa (1848 İhtilallerinden Sonra)	8	5,3
	K- Osmanlı İmparatorluğu (I. Meşrutiyetin İlanından Birinci Cihan Harbinin Sonuna Kadar)	12	8,0
Toplam		149	100

Ek-18: Orta Okul İçin Tarih III (1944) Ders Kitabının Birinci Bölümü, Su, K. ve Duru, K.N. (1944), Orta Okul İçin Tarih III, Maarif Matbaası, Ankara.